DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13677

Ataki Memorial Book

Aṭiḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

©2003 THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY AND
THE NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Gafni, Neta Aryeh.
TITLE	Atik : a gedenk bukh nakh a Yidisher kehileh in Besarabye / ha-'orekh, Seker Zerubavel.
IMPRINT	880-03 Tel-Aviv : Igud yots'e Ataki be-Yiśra'el, 1993-1997..
DESCRIPT	2 v. : ill., maps ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Moldova -- Ataki -- History. Ataki (Moldova) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Moldova -- Ataki.
ADD'L NAME	Seker, Zerubavel.
ADD'L TITLE	Yad le-Ataki

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

העיריה ושלוחותיה

1. בית העיריה
2. בית הדאר
3. בית הבנק
4. מחסן קרח
5. אולם להצגות
6. השוק
7. היריד
8. חוף הרחצה
9. אזור המרעה
10. משטרה ומשמר הגבול
11. אי על הדניסטר לתלמידים
12. הטיילת על הפוליאנה
13. הטיילת על המיידן
14. בית המרחץ
15. המעיין

מפעלים

1. בית חרושת לשמן - חלפין
2. בית חרושת לשמן - שנורמן
3. בית חרושת לשמן - גולדמן
4. בית חרושת לשמן - פפאוצקי
5. טחנת קמח - בני אלגוט
6. בית חרושת לעורות - סודקר
7. בית אריזה ליצוא ביצים - רויטמן

בתי-מרקחת

1. לרמן - רחוב השוק
2. סלוצקיר - מאידאן
3. רוזנצווייג - שול-גאס
4. פרומציק - עיר עתיקה

מוסדות חינוך

1. בית ספר ממלכתי מעורב
2. בית ספר ממלכתי לבנים
3. בית ספר ממלכתי לבנות
4. תרבות
5. תלמוד תורה
6. גן ילדים עברי
7. ספריה עברית
8. השומר הצעיר
9. מכבי

בתי קברות

1. בית הקברות בוולשינץ
2. בית הקברות הישן בעיר העתיקה
3. בית קברות נוצרי

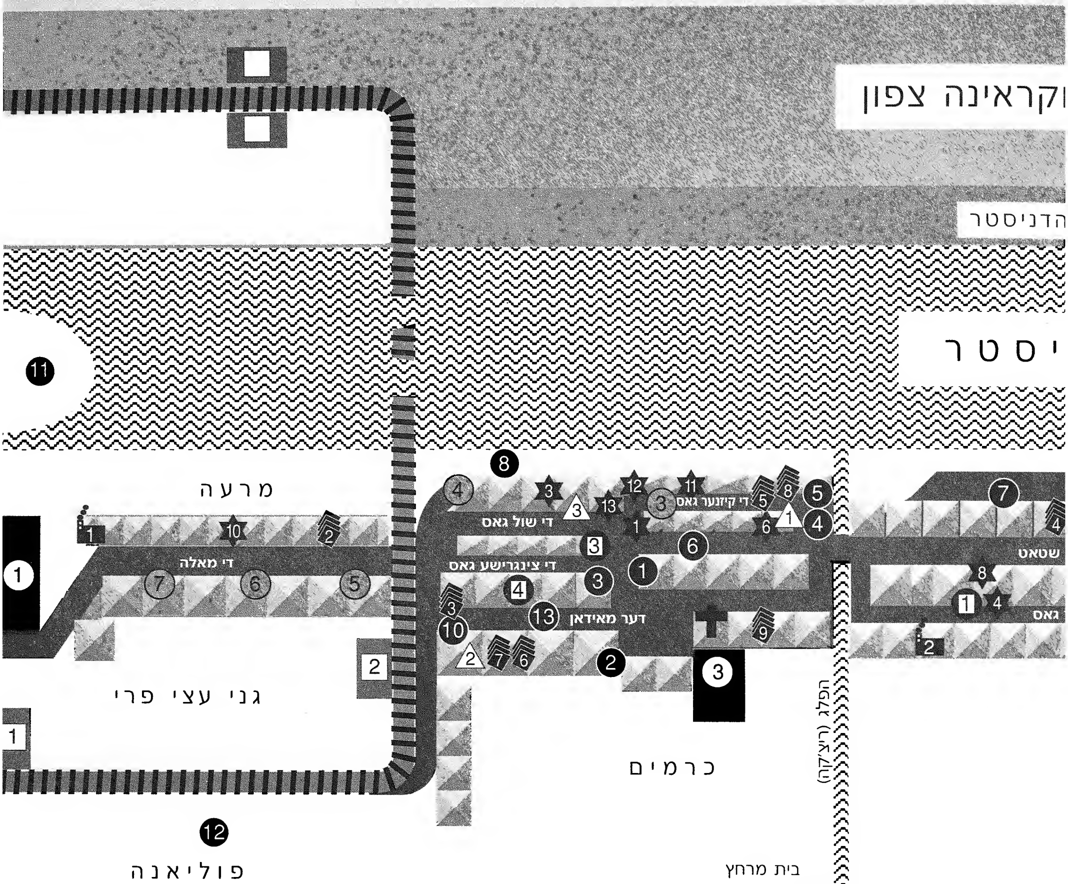
גא

1. על הו
2. בעיר
3. תחלו
4. בסוף
5. במאל
6. במאל
7. במאל
8. בתחי
9-12. עי

הר

1. תחת
2. תחת

טאקי שבבסרביה

גרות

הר
הישנה
ת שול-גאס
שול-גאס
'א
'א
'א
לת ההר
ל ההר

נות-רכבת

; הרכבת בוולשינץ
; הרכבת באטאקי

בתי-כנסת

1. בית הכנסת הגדול
2. בית הכנסת הגדול בעיר העתיקה
3. בית המדרש
4. בית הכנסת של חיים חזן
5. בית הכנסת הישן באונטער-גאס בעיר הישנה
6. בית הכנסת תלמוד תורה
7. בית הכנסת בריצ'נסקי בעיר העתיקה
8. קלווז בעיר העתיקה
9. קלווז על ההר
10. קלווז על המאלא
11. בית כנסת של החייטים
12. סדגרור קלווז
13. קזצו קלווז

כנסיה

כרמים וגני עצי פרי

חדרים

1. הירשל ליפס
2. זיידלה
3. טלי סניק
4. משה לייבעס
5. דורפמן

תרשים: דוד רייף

תודתנו העמוקה
למוסדות וליחידים אשר הגישו לנו עזרתם בהוצאת הספר:

1) גברת מרים מור מבית התפוצות אשר עצותיה הועילו להתגבר על מכשולים.

2) מר יצחק קורן, יושב ראש בית בסרביה, על הסכמתו האדיבה להשתמש עם האנציקלופדיה יהדות בסרביה.

3) לספרנית מגבעת חביבה שהעבירה לנו את החומר עלי יהושע גורביטש.

4) לפרופסור אביגדור שחן על הסכמתו להשתמש עם הספר "הכפור הלוהט".

5) לגברת מאיה רויזין שעזרה בתרגום ובהגהה.

6) למר משה גורודצקי בנה של פירה גורדצקי סודקר, שהשיג את החומר על מצב היהודים באטקי כשגורשו מבסרביה לטרנסניסטר בשנת 1941 בחדשים אוקטובר נובמבר

יד לאטקי

ספר זכרון לקהילה יהודית בבסאראביה

אטיק

א געדענק בוך נאך א יידישער קהילה
אין בעסאראביע

העורך:

דער רעדאקטאר:

סקר זרובבל

המערכת:

די רעדאקציע:

וינזוף מנדל,

חסיה זמיר

רייף דוד

צלם:

יצחק זמיר

בהוצאת איגוד יוצאי אטקי בישראל

ארויסגעגעבן דורך דעם פערבאנד פון די אוטיקער אין ישראל

תל־אביב, תשנ״ג, 1993

דפוס ״עליה״ (1982) בע״מ

הוועדה הציבורית להוצאות ספר:
וועד איגוד יוצאי אטאקי בישראל

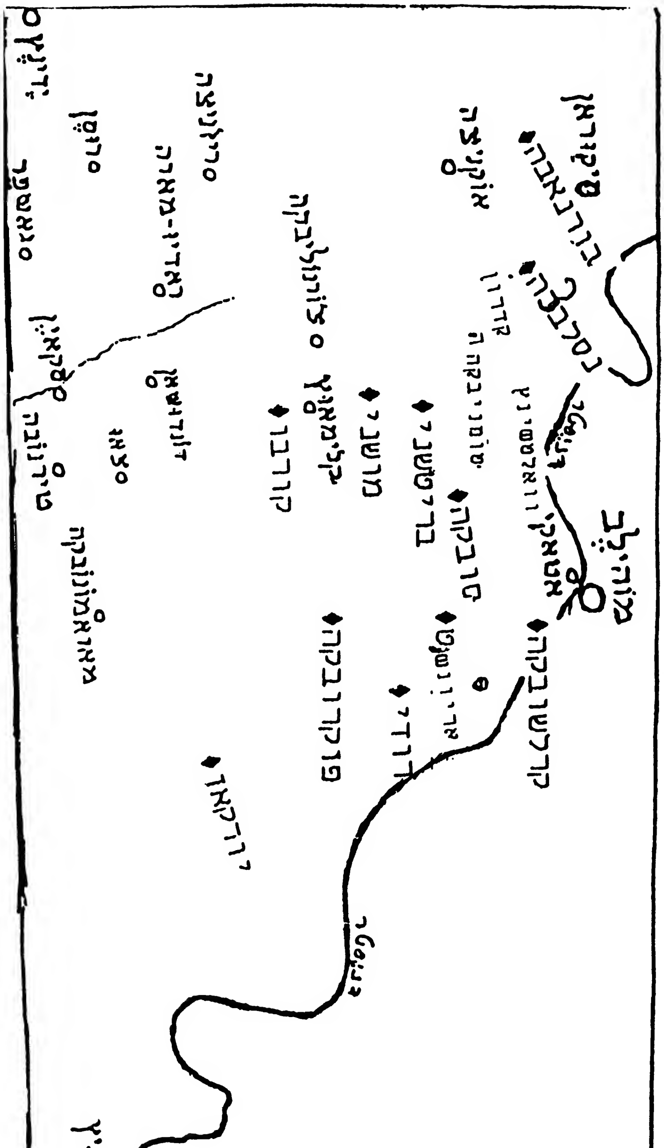
דער געזעלשאפטליכער קמיטעט פארן ארויסגעבען דאג בוך:
דער קאמיטעט פון דעם פארבאנד פון די אטיקער אין ישראל.

חברי הוועד:
די מיטגלידער פון דעם קאמיטעט:

חלפין זליה (יו״ר)
ד״ר בולושניק (מזכיר)
מנדל ווינזוף (גזבר)
אליעזר זוניס
פוליע סלטר
חסיה זמיר

הועדה מודה לחברים ולידידים שהושיטו עזרה כלשהי בהוצאת הספר..
היו ברוכים!

דער קאמיטעט דאנקט דיע אלא וואס האבען געאהלפען ארויסגִבען דאס ביך.
זייט גיבענטשט!

מוהילב
אטאקי
קרלשובקה
נסלבצה
ברנאבה
אוקניצה
קדרון
טובקה
בריטשני
מרשני
קלימאוץ
קורבו
פוקרובקה
דודי
יודקאד
סרילניצה
ראדיו-מארה
דונדושאן
סרוקה
טירנובה
מאראמונובקה
סגאשפר
רובלניץ
קוסאוץ
סורוקה
דניעסטר

תוכן העניינים

שער א' - במבט כולל

שער ב' - בני אטאקי מספרים על ביתם

א. רשימות מאת דוד רייף (סודקר)

שער ג׳ - חינוך, ציונות

שער ד׳ - יוצרים ויצירותיהם

שער ה׳ - אימי טרנסדניסטריה

שער ו׳ - מפעולותיו של איגוד יוצאי אטאקי

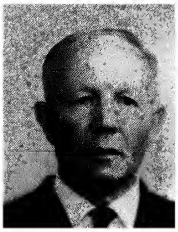

מנדל סלוצקר ז״ל — יו״ר התנועה הציונית באטאקי
מייסד ״עמותת אגוד יוצאי אטאקי״ בישראל

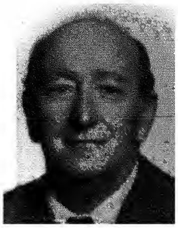
חברי הועד וחברי המערכת

זליה חלפין –
יו״ר העמותה

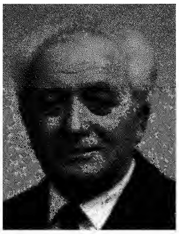
מנדל ויינזוף –
גזבר וחבר המערכת

ד״ר בולושניק –
חבר הועד

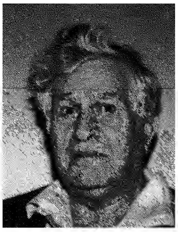
פוליה סלטר –
חברת ועד

אליעזר זוניס –
חברה הועד

חסיה זמיר –
חברת הועד וחברת המערכת

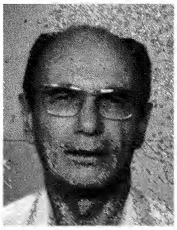

דוד רייף –
חבר המערכת

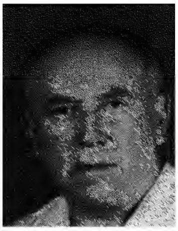
ועדת ביקורת

שלמה יורקוביץ

דוד ארגמני

משה גולדנברג

דברי הקדמה

חסיה זמיר

כשסברתי שכדאי להוציא ספר על קהילת אטאקי, פניתי למר מנדל וויינזוף והוא הזמין אותי לראיון, כדי לתהות לגבי יכולתי לבצע משימה כזו. עברתי את המבחן וניגשנו לעבודה.

קיבלתי ממנו כתובות ומספרי טלפונים ופניתי לאנשים, כדי לראיינם או לדרבנם להעלות את דבריהם על הכתב. ברשימות שרשמתי בשמם של המרואיינים השתדלתי מאוד להשאר נאמנה לדבריהם.

פגשתי אנשים חמים, מכניסי אורחים ולבביים מאוד. כולם זכרו באהבה את העיירה, שיבחו את יופיה, ניקיונה ואת החיים הערים והתוססים בה. כל המרואיינים היו צריכים להעלות זכרונות מתקופה של לפני כששים שנים וזה לא ענין של מה בכך. מתברר, שהבדל של שנתיים הוא מאוד משמעותי: חברים שונים, ולפעמים התחוללו שינויים אוביקטיביים גדולים, תוך פרק זמן קצר כגון: פתיחת בי״ס עברי, הקמת תנועת-נוער וכו׳. כך שכל מספר סיפר על חוויות שונות.

המניע שדחף אותי להעלאת הזכרונות על הכתב היה מותם של גולדה ומנחם פסיס ז״ל. שמעתי אותם משוחחים כל-כך הרבה על העיירה, אנשיה, ריחותיה, תבשיליה. בכל יום כיפורים נהגתי לשבת עם גולדה על המרפסת ומחכה שמנדל יחזור מתפילת ״הנעילה״ ול״שבור״ יחד את הצום. באותן שעות נהגה לספר לי על התבשילים מן הבית, על ה״קנישעס״ ה״גריוועך״, על ה״שמאלץ״. כמו-כן סיפרה על דמויות שונות בעיירה. והנה עכשיו, אחרי שהם נפטרו, זכיתי לפגוש באנשים נושאי השמות הללו ולהחיות את הזכרונות.

מתברר, שרבים מאנשי אטאקי עלו לארץ. אכן, זו היתה עיירה שהציונות היכתה שורשים בקרב הנוער שלה, ובשנות העשרים והשלושים פרחו בה תנועות הנוער. זו היתה עיירה שלא שקטה על שמריה, היא זכורה לטוב על-ידי בניה. עובדה: עד היום נשמרים קשרי הידידות מנעורים.

הספר אינו מתיימר להיות ספר היסטורי, ואם ישנם אי-דיוקים אישיים או היסטוריים, עם הקוראים הסליחה. המערכת תשמח לקבל תיקונים.

כל איש המספר את זכרונותיו מתאר את העיירה באור אחר. כל אחד כאילו הדליק פנס והאיר פינה אחרת, כי בזכרונו של כל אחד נחרתו רשמים חזקים שונים, בהתאם לנסיבות החיים ולפעילויותיו. האנשים שחיו שם בתקופת השואה העלו זכרונות חריפים, כואבים ורוטטים כאילו שזה עתה חיו זאת. הזכרון שולט בחייהם ולא מרפה מהם! ישנם המתארים אטאקי סוערת, כואבת, מלאת עוברי-אורח שהגיעו אליה כדי לעבור את הדנייסטר מזרחה. ויש הזוכרים תקופה שלווה של פעילות ציונית ויצירתית.

אני שמחה לציין, שרבים כתבו בעצמם את זכרונותיהם, אם כספר או חוברת עבור ילדיהם ואם כרשימה לספר הזה.

אקווה שיחד עם מר מנדל וויינזוף, דוד רייף (סודקר), זכריה חלפין, ד״ר בולוצ׳ניק ובתמיכתם האדיבה והאוהדת של פוליה דץ וזוניס וכן האנשים שמסרו לידי בחרדת קודש

את תמונותיהם היקרות והשביעו אותי בכל היקר שאשמור עליהן ואחזירן, נגיע בשעה טובה להצבת יד כתובה לעיירה ולקהילה.

תודתנו הכנה והעמוקה נתונה לגב׳ מאיה רוזן שעזרה רבות בעבודות תרגום, הדפסה והגהה של כל החומר באידיש.

תודה למר דוד רייף על מסירותו בהדפסת החלק הארי של החומר ועל יחסו החם למפעל.

סקירה

מנדל ויינזוף

כשאנחנו סוקרים את דרך ההשתלשלות מאז *1957*, הכינוס הראשון של העמותה, עברנו שנים של גישושים וחיפושים, זכרונות אישיים שיבטיחו את הקשר בדורנו לאלה שלאחרינו. בסופו של דבר הצלחנו להתגבר על המכשולים. אנחנו שואפים שבספר ישתקפו חיי אחינו והחיים שזרמו באפיקים המסורתיים בדרך של העיירה היהודית שבתפוצות הגולה.

באנו בדברים עם רבים מזקני העיירה והקלטנו מזכרונותיהם על מה שהתרחש בראשית המאה.

נפגשנו עם שארית הפליטה ניצולי השואה שזכו והגיעו לחופי המולדת.

מפיהם נודע לנו על הגורל האכזרי שפקד את מרבית יהודי אטאקי, שנהרגו, נשחטו, נשרפו ונקברו חיים על-ידי הקלגסים למיניהם.

אטאקי, התחנה האחרונה ששם נעשו חיפושים אצל המגורשים לאיסוף אחרון של חפצי ערך, תעודות ומסמכים.

בעיירה זו התנוססו על הקירות כתובות באידיש ובעברית שרשמו הקורבנות לפני שנטבחו שם, להזהיר את הפליטים הבאים אחריהם. רוב הכתבות היו כתובות בדם. הספר הזה מהווה נר לזכרם.

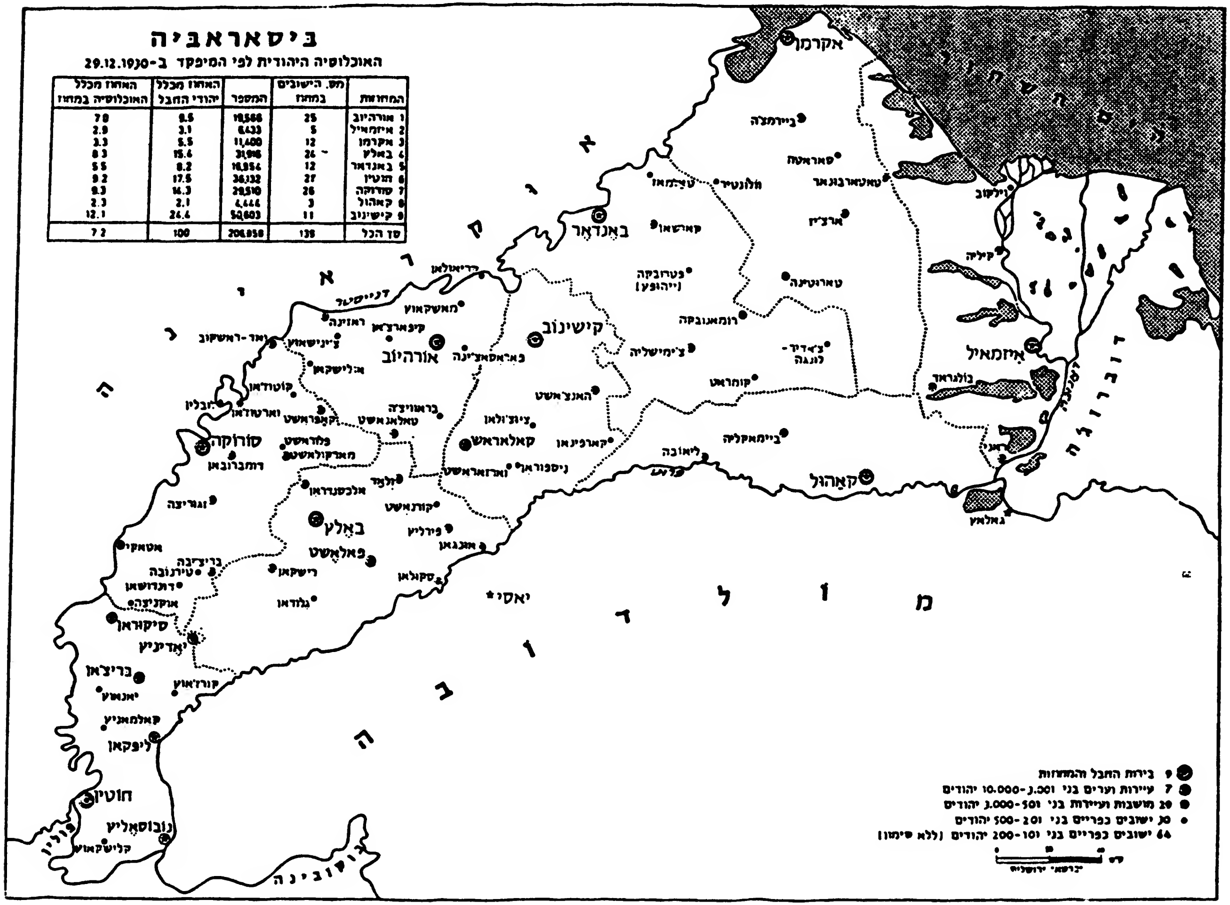
כדאי לדעת שהחומר ברובו הגדול הוא פרי עטם של אנשים שאין זו אומנותם. מקורות ארכיוניים כדי לשאוב מהם מידע אינם בנמצא, ואנו מסתמכים על הזכרונות של כל אחד מאלה שסיפרו אותם. כפי שזכרו אותם.

ולכן, אם קוראים יתקלו באי דיוקים פה ושם אז איתם הסליחה. עיירתנו שנהרסה בשואה, נחרבה כליל ונגזר עלינו להנציח אותה ואת קדושיה.

ספר זה הוא צו לדורות הבאים כדי לא לשכוח את המונצחים הראויים להנצחה והוקרה.

ראויים לציון לטובה חברינו וידידינו שסייעו במימון להוצאת ספר זה.

ביסאראביה
וישובה היהודי ב-1817, לפי מחוזות
(גבולות המחוזות סכימטיים)
מספרי האוכלוסיה היהודית
על פי אומדן (ראה טבלה מס. 4)
גבול בין-ארצי
גבול בין פלכים
גבול בין מחוזות
5,890 מספר היהודים במחוז
(30.5 %) אחוז באוכלוסיה היהודית של החבל
5.2 % אחוז היהודים באוכלוסיה הכללית של המחוז
רוסיה
מולדאביה
תורכיה
הים השחור

ביסאראביה

האוכלוסיה היהודית לפי המיפקד ב-29.12.1930

המחוזות	מס. הישובים במחוז	המספר	האחוז מכלל יהודי החבל	האחוז מכלל האוכלוסיה במחוז
1 אורהיוב	25	19,586	9.5	7.0
2 איזמאיל	5	6,433	3.1	2.9
3 אקרמן	12	11,400	5.5	3.3
4 באלץ	26	31,946	15.6	8.3
5 באנדאר	12	16,954	8.2	5.5
6 חוטין	27	36,132	17.5	9.2
7 סורוקה	26	29,510	14.3	9.3
8 קאהול	3	4,444	2.1	2.3
9 קישינוב	11	50,603	24.4	12.1
סך הכל	138	206,958	100	7.2

שער א׳

במבט כולל

מתולדות הישוב היהודי באטאקי

ליקט וחיבר: **מנדל וויינזוף.**

אטקי בימי השלטון המולדבי והתורכי:

פירוש המילה "אטאקי" במולדבית: "התקפה". אטקי שוכנת בצפונה של בסרביה על חופו הימני של הדנייסטר, המפריד בין אטקי ומוהילב.

אטאקי ומוהילב שממולה, מהוות למעשה עיר אחת, לכן קראו לעיירה גם "אוטיק־מוהילב".

אטאקי, כמו כל החבל הזה, היתה בשנים 1367־1812 חלק מנסיכות מולדבית, כפופה לשלטון התורכי מסוף המאה החמש-עשרה.

ב-1650 ערך חמלניצקי יחד עם בני בריתו הטאטארים פוגרומים באיזור פודוליה. יש להניח, שחלק מהיהודים שנמלטו מהפוגרומים הללו השתקעו באטאקי. הם עסקו בעיקר בסחר צרכי מזון. משך הזמן גדלה האוכלוסיה בשל מיקומה הגיאוגרפי כמעבר בין גאליציה ושאר חלקי האזור.

בכל ימי הנסיכות המולדבית היה חוסר ביטחון, ובמשך תקופה ארוכה היו היהודים נאלצים לברוח לכל אשר נשאם הרוח. החבל עבר מיד ליד חמש פעמים, עד אשר לבסוף נחתם חוזה שלום בין תורכיה לרוסיה.

אטקי נזכרת, כשהרבי שניאור זלמן מלאדי, מייסד חסידות חב"ד, שהה בשנים תקל"ז־תקל"ח במוהילב - פודולסק מול העיירה הביסאראבאית ("יהדות ביסאראביה, אנציקלופדיה על גלויות", כרך י"א, עמוד 26).* ספרי המכס של מולדביה מעידים שבשנות 1766־1767 יהודים רבים הובילו ממוהילב סחורות שונות. באטקי התקיים יריד בהמות לייצוא.

אטקי - בשלטון הצארים:

כידוע, ביסאראביה עברה לידי השלטון הרוסי בשנת 1812. בשעת הסיפוח היו, כנראה, בחבל כ-20 ישובים עירוניים, דהיינו ערים ועיירות.

ב-1816־1817 נערך מפקד בו מצויים נתונים על האוכלוסיה היהודית בעשרה ישובים בלבד, ובהם בסה"כ 8,656 יהודים. בכל החבל ישבו אז 20,000 יהודים (ספר ביסאראביה, עמוד 35).

אין בידינו נתונים על מספר היהודים באטאקי. כללית ידוע שהאוכלוסיה היהודית בביסאראביה גדלה בעטיים של תנאים כלכליים גיאוגרפיים ופוליטיים שונים. פרק הזמן של השנים 1820־1870 עומד בסימן של התפתחות מזורזת במיוחד.

באטאקי התארגנו ירידים לסחר בהמות (כנ"ל, עמוד 58).יהודי העיירה שימשו כספקי ההון העיקריים של איכרי הסביבה (כנ"ל, עמוד 62). רבים מתושבי העיירה הפכו לסוחרי

---

* להלן ספר ביסאראביה.

עצים בעקבות רישיונו של הצאר ניקולאי הראשון (1839) בדבר סחר חופשי בעצים לכל אורך נהר הדנייסטר (כנ"ל, עמוד 62). עד כאן הכלכלה.

יהודי אטאקי קיימו קשרים הדוקים עם שכניהם המולדובנים. בתיהם היו בנויים דוגמת בתי-האיכרים השכנים וגם מזונם היה מקובל עליהם. התושבים היו אנשים פשוטים, בעלי כושר גופני רב ואהבה לעבודת כפיים. קשרים אלה עם הסביבה הלא-יהודית הטביעו חותם, אבל יחד עם זאת, היו נאמנים לאורח-חיים מסורתי.

בשנות ה-60 - 70 של המאה התשע-עשרה, בימי הצאר אלכסנדר השני, ניתנה תשומת-לב מיוחדת להפצת לימוד התורה. ה"חדר" המסורתי היה המוסד העיקרי במערכת החינוך, בדומה למוהילב שממול. מהגרים שהגיעו בתקופה זו לעיירה נטו לחסידות, השפיעו אף הם בכיוון זה.

ב-1857 היו באטאקי שני בתי-כנסת ובית מדרש אחד. האוכלוסיה היהודית מנתה אז 3,480 נפש.

בכל התקופות הוקדשה תשומת-לב מיוחדת לבעיית כשרות הבשר (ספר ביסאראביה, עמודים 38 - 68) ונהוג היה מס השחיטה - ה"טקסה".

ב-1880, כאשר רוסיה הגדולה עברה את התהליך מהפאודליזם ונכנסה לתקופת הקפיטאליזם, נבנה באטאקי הגשר על הדנייסטר נמתחה עליו מסילת הברזל, ונסללו הכבישים והמדרכות בעיירה. כל אלה סייעו, כמובן, להתפתחותו של המקום.

משנת 1903 ואילך, כשהיפאנים ניצחו את צבאות רוסיה, הורע המצב הכלכלי. ככל שנתרבו הכשלונות הצבאיים, כן הופרחו שמועות כוזבות על מעשי בגידה מצד היהודים. שונאי ישראל הטיפו בגלוי ללמד את היהודים לקח.

ב-1905, בחודשים ספטמבר - אוקטובר גדלה התסיסה בקרב אנשי המפלגות הסוציאל-דמוקרטים וסוציאל-רבולוציונרים, נגד הגבלת חירויותיו של העם ונגד שלטון היחיד של הצאר. התוצאה היתה ויתור חלקי על שלטונו, פירסום הצהרה (מניפסט) ב - 17 לאוקטובר, בדבר הנהגת קונסטיטוציה - חוקת יסוד לעם, חירויות אזרחיות וחופש הדיבור.

יום השמונה-עשר לאוקטובר הפך לחג גדול. המונים יצאו עם דגלים אדומים להפגנות, ולפי צו מגבוה מצאו עכשיו בריוני הפטריוטיזם שנודעו בשם "המאה השחורה", הזדמנות לשפוך את כל זעמם על היהודים, שאכן רב היה חלקם בין הלוחמים למען החופש ובין ראשי המפגינים.

נחשול של פוגרומים הציף את תחום המושב היהודי ונמשך עשרה ימים. מ-19 עד 29 לאוקטובר. לפי המקורות שפירסמה וועדת חקירה מטעם הקרן הציונית לעזרה בלונדון ב-1910, נערכו בחבל זה למעלה משבעים פוגרומים, כולל גם וולצינץ תחנת הרכבת של אטאקי בתקופה הזאת (כנ"ל, עמוד 292).

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ביולי 1914, נפגעה העיירה מגיוס המילואים הרחב, שגרם זעזוע כביר בחיי האוכלוסיה כולה. השתררה בהלה רבה בכל רחבי רוסיה ובאטאקי שהיתה קרובה מאד לחזיתות המלחמה.

אטקי תחת שלטון הרומני בין שתי מלחמות העולם

בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה עד 1918 היתה אטאקי, עיירה מפותחת, שהיו בה כבישים, מדרכות ומסילת ברזל וגשר המחבר אותה עם מוהילב ושימשה כמעבר בין

האזור הצפוני של ביסאראביה ופודוליה.

ב-1907 נוסד הבנק למלווה וחיסכון (באידיש: "בנק ליי און שפאר קאסע") שסייע במתן הלוואות לסוחרים ולבעלי החנויות. בעיירה התפתחה תעשייה זעירה ובתי-חרושת לשמן.

פרק חדש מתחיל ב-1918, כשהעיירה עוברת משלטון רוסי לשלטון רומני. חיילים רומנים נכנסו לעיירה ובראשם הגנראל פויאטש-סטן. חלק מן התושבים יצאו עם מגרפות וקרדומים לגרש את החיילים הרומנים, והרגו את הגנרל. לימים הוקמה במקום אנדרטה לזכרו, ובכל שנה ב-10 למאי, היו מכנסים לשם את תלמידי בתי-הספר, מניחים זרים ונואמים נאומים פטריוטיים.

עם המעבר לידי רומניה נכנסה העיירה למשטר צבאי חמור. היו רדיפות והתנקשויות באזרחים שקטים. השלטונות האשימו את היהודים, כי הם מפיצים בחשאי את התרבות הרוסית, משמרים את האופי הרוסי וכי כולם בעצם קומוניסטים. אם מישהו רצה להתנקם ביהודי, די היה להלשין עליו שהוא קומוניסט. בטוח היה, שאפילו ישוחרר היהודי, לא יצא שלם ממעצרו. יחס גס מצד הצבא, מכות והחרמות היו ענין של יום-יום. כל חייל, כל שוטר היה כל-יכול. פשעים בוצעו על-ידי שומרי הגבול ואנשי משטרת הביטחון (ה"סיגוראנצה"). בעצם כל רב-סמל יכול היה לעשות בתושבים כאוות נפשו. הונהג משטר של סבל והשפלה. גובי המיסים המציאו שיטות לרושש את היהודים. למשל: הפקידים הכריחו את כל הסוחרים, לרבות את אלה הנודדים מיריד ליריד, לנהל רישום מפורט של עסקיהם. הסכומים שנדרשו כדי לשלם לעורכי-הדין שטיפלו בענין עלה ברוב המקרים על כל הונם של הסוחרים הקטנים הללו.

בקיץ 1924, הואשם הקצין מורסקו במעשי רצח באטאקי. נמצא שהוא היה מפתה על הדנייסטר פליטים בעזרת שותפיו המבריחים. אלה אשר שילמו סכומי כסף גדולים, ניתן היה להם להמשיך בדרכם לקישינוב. מן האחרים נשדד כל כספם ונשלחו חזרה אל המעבר השני מזרחה. נשים וזקנים נרצחו ונזרקו אל הנהר (כנ"ל, עמוד 372).

בעקבות המהפיכה הסובייטית התחוללו על אדמת אוקראינה בשנות 1919 - 1920, הפוגרומים הידועים של כנופיות פטליורה, דניקין ורנגל, אטאקי שימשה מקלט ומעבר לפליטים יהודים, הודות לקשרים האדוקים בין היהודים מאטאקי לעיר מוהילב. לא ניתן להעריך במילים את העזרה שהגישו תושבי העיירה לאחיהם שברחו מאוקראינה. היתה זאת ממש הצלת נפשות. החזרת פליטים לאוקראינה היתה לה משמעות אחת: פסק-דין מוות. באטאקי הוגשה להם עזרה ראשונה, סידור ראשון, מקום לינה והושגו רישיונות להעברתם לעיירות רחוקות יותר מן הגבול.

*כדאי לציין את אחד המצילים, הלא הוא מנדל סלוצקר. הוא הצטיין במשא-ומתן עם השלטונות המקומיים לשם קבלת רשיונות המעבר. הפליטים שהגיעו ממוהילב לא רק קיבלו עזרה, אלא גם תרמו תרומה גדולה להפצת השפה העברית והציונות. בהשפעת האנשים שבאו מן החוץ נגרמה תסיסה רוחנית. בין הפליטים היה המורה פרויקה כץ, אשר הגיע מקמינייץ. הוא היה המורה של בנימין דוחובני (מיכלי), של שלמה ברמן ושל מוני גלמן. פרויקה כץ עלה לארץ ב-1925 ומתגורר בירושלים עם משפחתו. היתה גם משפחת יפה שבניה תרמו אף הם רבות להפצת השפה העברית. כדאי לציין שבין הפליטים היה הרבי מרדכי טוורסקי מצ׳רנוביל שגר באטאקי שנה אחת .׳עבר לגור לחוטין, כי איימו על הפליטים שיחזירו אותם על מעבר לדנייסטר.

בעיירה התארגנה התנועה הציונית, ובד בבד עמה התארגנו תנועות הנוער הציוני,

---

* מכאן, ועד סוף הפרק, מבוססים הנתונים על ידע אישי.

"צעירי ציון", "התחייה" ו"פרחי ציון". התקיימו אסיפות-עם בבתי-כנסת. ב־1927 התארגן "השומר הצעיר". נערכו פעולות למען הקרן־קיימת־לישראל ומגביות מיוחדות כמו ט"ו בשבט וכדומה. התנועות הללו עמדו במלחמה קשה עם ה"קולטור ליגה" (השמאל היידישיסטי). החלוצים שיצאו להכשרה מכל תנועות הנוער היו: בטי פרומצ'וק, טובה נסלבסקי, פני טמלמן, רבקה מירקיס, לאה ווינרוב, חיה צימרמן.

החברים צמחו מתנועות נוער חלוציות. "גורדוניה", "השומר הצעיר" ו"הנוער הציוני הכללי". הודות להם היתה השפה העברית לשפה חיה ומדוברת. חלום העליה נעשה עתה יותר קרוב ללבם. נערים ונערות אלה של תנועות הנוער, היו גם הראשונים לכל פעולה ציבורית והיו היוזמים לכל פעולה תרבותית עברית. להנחת יסוד לחינוך לאומי בעיירה תרמו האחים חלפין שהקימו ב-1926 בנין מיוחד על המאידאן לגן-ילדים. כמו-כן שימש הבנין לספריה ואולם קריאה. פעל וועד מיוחד, אשר דאג לקבלת עיתונים בעברית, אידיש וספרים בשביל הספריה. הרבה מבקרים נמשכו לשם יום- יום ונהנו מן האווירה הנעימה. קומץ ההורים, אשר ענין החינוך העברי היה קרוב לליבם, השקיעו ממון לאירגון בית-ספר "תרבות". הישגי הלימודים השפיע לטובה על הציבור ובמיוחד על ההורים. אמהות הרחוקות מעסקנות ציבורית, התמסרו בלב ונפש וקיבלו על עצמן אחריות. בין חברי הוועד המסורים היו: יעקב גלמן, יעקב סירקיס, אליעזר גולדנברג, מאיר רויטמן, סליטרניק. אלה לקחו בחשבון שאחרי שהילדים יגמרו ארבע כיתות, הם ימשיכו את לימודיהם במוסדות חינוך ממשלתיים, ומוטב שיהיו מצוידים ברוח הלאומית שבית-הספר "תרבות" ינחיל להם. הם גבו מן ההורים תשלום כשכר הלימוד, אך הסכומים האלה לא הספיקו ולכן היו מארגנים נשפים. גם הקהילה סייעה להחזקת בית-הספר.

בעיירה אטאקי אומנם היו מצויים כבישים ומדרכות, אך בכל זאת השתמשו במגפיים, כי באזורים הכפריים מעולם לא היה כביש.

העיירה לא זכתה לצנרת מים ולא לביוב. את המים היו שואבים מן הנהר ומן המעיינות, ושואבי מים היו מביאים אותם אל הבתים בחביות. גנים ציבוריים לא היו ולכן היו נערכים הטיולים בפוליאנה או על המאידאן. זה שמו של רחוב רחב עם שדרות עצים. בשנות 31 - 34, אחר שנבנתה תחנת-רכבת לא רחוק מן הגשר, היו מטיילים גם על-יד תחנת-הרכבת.

אטקי, עיירה של מסחר וחנויות

ה"יריד" (יום השוק) היה מקור פרנסה לעיירה כולה. הכפריים היו באים למכור את תוצרתם ולקנות את מצרכיהם, וסוחרים יהודים היו מתקבצים אף ממקומות מרוחקים לקנות צאן, בקר, סוסים, פרות ותוצרת חקלאית. האכרים מהסביבה היו מתרכזים עם עגלותיהם וסוסיהם בקטע שמאברהם רודיר עד לזובקאוו וברחוב השולגאס על-יד הבאר. רק בשנות השלושים נעשו נסיונות להעביר את היריד.

חלק ניכר מן היהודים היה עוסק במסחר זעיר, בתבואות, תירס, חמניות, קטניות, ובשנים האחרונות גם בסויה. שתי דרגות עיקריות היו במסחר: האחת- יהודים שהיו מחזרים בעגלותיהם בכפרים וקונים מן האיכרים את יבוליהם. את אשר הצטבר במשך שבוע היו מוכרים לסוחר קצת יותר גדול וזה היה צובר כמות עד כדי קרון רכבת ומוכר לסוחרים עוד יותר גדולים, או לעמילים הלא הם ה"קומיסיונרים". צורת מסחר נוספת היתה, קניית תבואה בשדה, בטרם קציר. במולדאבית: "פוני וורדיע" ("לחם ירוק"). האיכר שקיבל את כספו תמורת התבואה או התירס היה סר לעיירה הסמוכה ומזמין בגד אצל החייט היהודי, זוג מגפיים אצל הסנדלר היהודי, קונה גלוסקא אצל האופה היהודי, תשורה לילדיו. הוא היה גם קונה כל מיני סחורות בחנויות אחרות וחוזר לכפרו כשעגלתו

נתרוקנה מן התבואה והועמסה בסחורות עירוניות. האוכלוסיה הנוצרית היתה רחוקה מרחק רב ממסחר ומלאכה.

בעיירה חיו בעלי מלאכה שונים: חייטים, תופרים, תופרות, סנדלרים, נגרים, אופים, קצבים, תופרות לבנים, כובענים, נפחים, זגגים, ספרים, מסגרים, נגרי בנין ובעלי עגלות. בעלי המלאכה היו מכנסים אסיפות נפרדות של אומני כל מקצוע ומקצוע. בעלי מלאכה אלה היו מתחלקים לפי השכבות המעמדיות באופן כזה:1. בעלי מלאכה עצמאיים; 2. פועלים; 3. שוליות וחניכים;

יוצאים מכל זה היו הסנדלרים שהתחלקו לשתי קבוצות עיקריות: כאלה שעבדו למען החנויות וכאלה שעבדו לפי הזמנה פרטית או בתיקונים. קשה ומסובך היה המצב בענף החייטות. החייטים ברובם היו עובדים בשביל השוק, בשביל הקונה הזול. בעלי המלאכה שבאטאקי היו מביאים את תוצרתם לשווקים שהתקיימו בעיירות שונות (ספר ביסאראביה, עמוד 699).

המצב הכלכלי בשנים 1933 - 1929

בשנים 1933 - 1929 התדרדרו מקורות הפרנסה. גזירות המשטר הרומני גרמו לצמצום הפעילות של בעלי המלאכה והמסחר. האנטישמיות גברה משנה לשנה. הנוער לא יכול היה להסתגל לחיי בטלה ולחוסר פרספקטיבה. חלק מן הצעירים והצעירות נסעו לצ׳רנוביץ למצוא עבודה בבתי-החרושת, או הגרו לארצות אחרות.

האווירה בעיירה היתה מתוחה. רבים מהנוער סברו שמעבר לדנייסטר טוב יותר ולכן סיכנו את חייהם בנסיונות לברוח אל הצד השני, בחורף כשהנהר קפא והפך לקרח, הם ניצלו את ההזדמנות וחלקם הגיעו אל ״המשיח האדום״. המקרים האלה נתנו פתחון פה לשונאי ישראל, שהיהודים כולם הינם בולשביקים. הם הכבידו את עולם וירדו לחיי היהודים שנותרו.

על חיי הדת בעיירה

רבה של חלק מן העיירה, ״השולגאס״ והרחובות הסמוכים, היה אבא זאב רוט ז״ל. בעיר הישנה ושאר הרחובות כיהן הרב מיכל קרקשנסקי.

הרבנים והשוחטים היו מקבלים את משכורתם מקופת הקהילה, שהיתה תומכת גם בתלמוד-תורה. המנהל היה חיים חזן והמורה לייב קוזק ז״ל.

ב״שיל גאס״ היו מרוכזים: הסדיגורה קלויז, בית-המדרש, בית-הכנסת של החייטים ובית-הכנסת הגדול רחב-ממדים בעל כיפה אדומה נוסח בתי-הכנסת המודרניים, ובכניסה היו ״שטיבלעך״, בהם היו מתפללים בימי חול.

בעיר הישנה פעלו בתי-הכנסת הבאים: בית-הכנסת של שנירמן, בית-הכנסת של סנדר, בית-הכנסת של בריצ׳נסקי, בית-הכנסת של ספודק ומאחורי העיר הישנה - בית-כנסת גדול ישן.

השתלטות הרוסים על העיירה

ב-27 ביוני 1940 הרוסים פנו באולטימטום לשלטונות הרומנים לפנות את בסרביה. הישוב היהודי קיבל ידיעה זו ברגשות מעורבים.

מצד אחד - קורת-רוח על חיסול השלטון האנטישמי שהיה לרועץ לישוב היהודי, ומצד שני - חששות ביחס לשלטון החדש, ופחד מפני הזעזועים העלולים לבוא עם חילופי המשטרים.

ביום שישי, 28 ליולי, זרמו המונים יהודים ונוצרים מלובשים בגדי חג במצב-רוח מרומם לכיוון הדנייסטר. ההתרגשות גדלה כשהחיילים מהצבא האדום הגיעו אל אמצע הדנייסטר ונפגשו עם הפעילים הקומוניסטים של העיירה, וכולם ביחד הלכו אל בנין משמר הגבול על המידאן. חיילי משמר הגבול הרומני הסתלקו מן הבנין.

במשך שנת השלטון של הרוסים רוב האוכלוסיה היהודית נשארה ללא הכנסה, היות והמסחר עבר לידי השלטונות.

בסוף חודש יוני 1941, בתום שנה לכיבוש ביסאראביה על-ידי הסובייטים, פלשו צבאות היטלר לרוסיה והתקדמו דרך אטאקי אל תוך מרחבי רוסיה הענקית (ספר ביסאראביה, עמודים 9 - 8 - 457). השואה על הסף. אימי טרנסדניסטריה ממשמשים ובאים. עוד מעט קט. *

על אטיק - ראשי פרקים

מעזבונו של מנדל סלוצקר

תל-אביב, 25.5.1967

1. שם הקהילה אטאקי היה קודם "אוטיק-מוהילוב".

2. **בתי-כנסת:** 1. בית-כנסת הגדול בתוך עיר החדשה על-ידו; 2. בית-המדרש; 3. בית-כנסת ע"ש סודיגרי. ז. מ"סודיגערור קלויז"; 4. בית-כנסת מלאכה. (כל בתיכנסת הנ"ל היו ברחוב בתי הכנסת;) 5. בית-כנסת בשם "די קאזאטשע קלוז"; 6. בקצה העיר, ב"מאהאלה", היה בית-כנסת קטן; 7. בית-כנסת הגדול בעיר הישנה נקרא "די גרויסע שוהל אין דער אלטער שטאט", ועוד 2 בתי-תפילה קטנים.

3. **מוסדות:** בית-ספר תרבות. גן ילדים תרבות, ספריב, בית-מרחץ שנמצא בקצה העיר בשפך הנחל של המעינות. היו בה אמבטיות מביטון ובית הזעה. המים נשאבו מזרימת הנחל ממי המעינות על-ידי גלגל עץ ודליים.

בקצה העיר לא רחוק מתחנת הרכבת "וולטשיניעץ" היו גרים מספר יהודים. משפחת בירמן. הכפר היה שייך לעיריה. חדרים היו שלושה; בדרגה התחלתית. - רב משה ליהוליס, ואברהם דורפמן ושני בינונים, נפרדים, בהם למדו גם גמרא: אחד של אברהם רודיר (מייזעלעסֶ, השני של שמואל ליב חזן (פינקובצקי). בעיר העתיקה היו עוד שני מלמדים בשני חדרים קטנים.

---

* ראה להלן במדור על תקופת השואה.

4. **רבנים:** רב זיסיה מרא דאתרא זצ"ל. אחריו בנו: אבא דער רב זצ"ל ועוד רב אחד.

5. **אישים:** סופר ידוע - מיכלי, מרדכי גולדנברג. סלוצקר מנדל - יו"ר ההסתדרות הציונית. חברי הנשיאות: יחיאל סליטרניק, יעקב סירקיס, בן ציון כץ, ישראל רייך, דוכובני בנימין, סליטרניק יוסף, ד"ר רוזנטל גלברט מוני. ברמן שלמה, חיים יפה, בערל רוזן. כל אלו הנזכרים לעיל ונוסף לייזר כץ, היו מייסדי התנועה הציונית ופעילית בכל השטחים, כולל חינוך ותרבות. ועד נשים עסקניות שהצטיינו בפעולות של מוסדות לאומיים בתוכם רבקה כץ, רחל כץ, יהודית סירקיס, שפרה סליטרניק טעמע סלוצקר, סויה שורץ, חזין, זוניס, רוזן, מירקיס, מייזלס, פרומטשוק. ציפורה סירקיס, קוקה פודגאיץ, בורטמן, נאסלאבסקי יונה.

6. **תעשיינים**: למשפחת חלפין - ביח"ר לשמן וקמח. שנירמן אברהם - ביח"ר שמו, פפאוצקי אברהם - ביח"ר של שמן.

7. **הסתדרויות**: ההסתדרות הציונית הכללית - יו"ר סלוצקיר. המזרחי - סליטרניק יחיאל, סירקיס כץ וישראל רייך.

8. **תנועות הנוער:** התחיה, פרחי ציון, אחרי זה הנוער הציוני, השומר הצעיר.

9. סגן ראש העיר היה אברהם זוניס.

10. בנק אגודה לעזרה הדדית ואשראי זעיר. סניף הכשרה לחלוצים. היו ניצנים במועצת העיר.

11. התושבים היו נוצרים, דיברו אוקראינית. היחסים היו בינוניים.

היו סוחרים ובעלי מלאכה ששימשו את כל הסביבה של עשרות כפרים של איכרים.

12. **זקני העדה** הידועים היו ירוחם גולדנברג הכהן, יהושע העשיל, השוחט רוזן, דוד שוחט ואפרים שוחט.

אא 25/5. 967

1) שם הקהילה אסטאני נקרא ויודע אוסטיק-זולוטוב.

2) בתי כנסת: היה כנסת הגדול בתוך העיר המגבעת ובו ישבות הנדרש, בית כנסת של סטוודרי ג"מ סטודיאצרוד קלויזן-בית כנסת מלאכה כל בתי כנסת הנ"ל היו ברח' בתי הכנסת כן בית כנסת הגשם על ידי קאזאטש קלויז בקצה העיר גאהלא הוא בית כנסת קטן ד) בית כנסת הגדול בעיר הישנה נקרא בית גרויסע שוהל אין בחדר אלטע שטאט ול ו 3 בתי תפלה קטנות.

בית-ג"ת. בית ספר תרבות. גן ילדים תרבות ספריה .... בית מרחץ. שמשא בקצה העיר בשפוך הנחל של הבעיות היו רק מסבטיאות גליטון ובית הצבע הסוף נשארו יצחריצ הנחלת הבעיות. ה עולק ופלאים. בית קברות בקצה העיר לא רחוק מתחנת הרכבת "זולוטוש-ניטל" שבה היו קרים נספר להורבה משפחת גורדון הנפל היה פויך לציון. הבדוות היו שלש. הבריעה התחלות היו. של רר נשה. ליהודים ושני ביתנים בהרכבת אחד של אברהם רובח (גויצרלעס) השני שאול ליך חנן (ביענבלעט) בעיר העתיקה עוד שני ילדים שני חדרים קטנים

4) רבנים. חזני עיסיה צרא כאשרא נצל. אחרון היה גלא את רבותבשם אמא כרר בב נצל וצוד רב אחד אישים: סופר וכיע מ... גרוכפי גולדנברג. סוחר בהסתדרות הציונות חדר הנשיאות יחיאל פליטרניק יוסף סוריקים בן נון בה ישראל רויך פולבני הציוני ... גרבלי בניון סוסטרעך יוסף בר ליבשי אברהם ... ברנר שלנם חיים יפה הרש רוזין. כל אלו הצברים לצל ונוסף לשבת. היו גלוסכח התגליה בצוניה והעליה בכל המשחים כולל חנוך ותרבות. וכן ... ועד שיש רסקניות נגבטונו הצלוות של הוסכנות לאיגוות דתונם הבנה כך. רחל של והודות סוריקים. ספרה סטורניק ... טרעכ מלעור נוח שרק. גזן. בלומר רוזן. סוריקים. עמנה. פרנסעון. דבורה סוריקים רוקה פוזנאנק. ... גאסלאבוק וכו.

מטינים גשבחת מלפון כנאר לסוף ויקח. שפירין אברהם ... של ספאולק ... אברהם ... של שוק

5) התחרויות: בהסתדרות הציונות הכללית לאור פלוגיות. הזברתי פליטרניק יחיאל וסוריקים כהן ישראל רויך

הנוער: התחיה, סרחי-צחון מאחרי גב הנוער הצלע. השומר הצעיר

סגן ראש העיר היה אברהם פלוש.

!

7) הנני - מצויב לעזרה הדדית ואשראי צבור. סניף הסתדרות לחלוצים; היו נבחרים בהלוצה העיר

8) חלוצים היו נוצרים בכרו יאוקראינית. המחסות הודריצים

10) היו סוחרים ובעלי מלאכה ששימשו את כל הסביבה ועיירות כפרים של עברים

גני הצבה היהודים היו ירוחם גולדנברג הכהן והיוש הוגש הרשות. הרשות השוחט רוזן

ויד שוהט. ואפרוים שוחט

27

רחובות ויושביהם*

אברהם זוניס

רשימות וזכרונות פונים שטייטעל אטיק (ביסאראביה) געווידמעט דעם ועד "איגוד יוצאי אטאקי והסביבה" מאת אברהם בן שבתי זאניס וועלכער איז געבוירען אין אטיק אין יאהר 1884 אין דארטען געווינט ביז אין דעם צוויטען וועלטקריג 1941.

די רשימה פון די גאסען -

1. דער בארג
2. דיע אלטע שטאט
3. דיע נייע שטאט
4. דיע שמולע גאס
5. דיע קיזשנער גאס
6. דיע שול גאס
7. דיע ציגאנרישע גאס
8. דער מאידאן
9. דיע מאהלא

די גאסען מיט זייערע איינוואנער

דער בארג - ההר דיע ערשטע גאס, געמישט פון ידען אין גויים, האט זיך געצויגען פונים שפיץ בארג ביז צופיסינס פונים בארג וויע ס'האט זיך אנגעהויבען די אלטע יידישע שטאט.

נאך 1920 האבען יידען פון דער אלטער שטאט, מוכרי תבואהניקע, געדינגען גוישע אייזער אויפען בארג, כדי צי זיין נאענט אופצוקויפען דיע קומענדיקע תבואות, וועלכע דיע מאלדעוואנער האבען אריין געבראכט קיין אטיק.

1. אליעזר יודקיס מיט זיינע דריי זין און א טאכטער אין איידעם.
2. ישראל משה נאסלאווסקי מיט פרוי און דריי זין און א טאכטער.
3. אליעזר גרשמן מיט איין זין משה דוד.
4. אפרים בעל תשובה, פרוי בת-שבע, און פיר בנים. עמִיגריט קיין בראזיל מיט זיין

---

* אברהם זוניס הוא מחבר הרשימה. זוניס עלה לישראל בשנת 1946 עם אשתו וילדיו והעלה את הרשימות מזכרונו. אברהם זוניס ז"ל קבור בכפר סבא..

\- אנו מפרסמים את הדברים כנתינתם, כלומר במעין בליל של יידיש ועברית. הכותב היה שנים רבות "וויצ'ה פרומאר" דהיינו סגן ראש המועצה המקומית. בשל כך אולי זכורים לו כל-כך הרבה פרטים (ואולי נשמרו אצלו בכתובים).

המערכת.

גאנצער פאמיליע און 1925.

5. חיים נאסלאבסקי עם משפחתו, צוויי זין אין א טאכטער. דער זין, אברהם, האט אימיגרירט פאר דער צווייטער וועלט קריג.

6. נתן יאמפולסקי - א פישר (דייג).

7. חיים בוטשקיס - אימיגרירט קיין בראזיל אין 1928.

8. אייזיק קיטוביר.

9. אליעזר משה יורקוביץ.

10. דוד חאן - געקומען פון מוהליב אין 1919, געווינט און אטיק ביז 1946, געאנדלט מיט מאניפקטור.

11. הערש דיקלער, אשתו, בן ובת.

12. יוסף דיקלער עם משפחתו (שני ילדים)

דיע אלטע שטאט - העיר הישנה

1. אברהם פפאוצקי, זיין ווייב טובה און זון טולה, א פאטוגראף, און זון אליעזר מיט צוויי טעכטער. כדאי צי דערמאנען אז בעת דיע רעפרעסיעס פון דיע רומיינער גייגען דער ידישער באפעלקערונג, נאך דעם הארגענען דעם גנרל פואטש-סטאן, איז דיע דלת-העם געבלובען הונגעריג. האט אברהם פפאוצקי הנ"ל געקויפט מעל פאר זיין געלט און האט געטיילט אורימעלייט (יהיה זכרו מבורך).

2. אברהם רויזען - נאך 1920 געקומען פון אמריקה מיט קאפיטאל אין האט גיעפנט א גרויסע מכולת מיט א רזרבואר פון ציסטרנעס נפט ובנזין.

3. משה לעמעל (בלונשטיין) האט אימיגרירט פאר דער ערשטער וועלט קריג קיין אמעריקע און נאך דער וועלט קריג צוריק געקומען קיין אוטיק מיט קאפיטאל. חתונה געמאכט צוויי טעכטער, האט פארמוגט 2 מילען. איינע אין אוטיק, די צווייטע אין סאבקו.

4. ברוך מעקלער, מיט זיין פרוי, א טאכטער מלכה האט געענדיגט די גימנאזיע אין מוהילב. נאך דעם האט זו געלערנט אין אוניברסיטעט אין קיעב. א צווייטע טאכטער האט זיך אימגעקערט פון קיעב קיין אטיק, האט חתונה געהאט מיט א סטודענט אין עמיגרירט קיין צפון אמריקה. יעצט האב איך געליינט און א "לעצטע נייעס" אז ברוך מעקלערס א טאכטער איז א גרויסע שרייבערען פון שירים אויף ענגליש.

5. גרשון מעקלער - אלט אייזען געשעפט, א פרוי, צוויי טעכטער און איין זין. דיע צוויי טעכטער זענען אין ארץ.

6. רויף אברהם בן-יעקב סודקר - היה ציוני נלהב, אשה, חמישה בנים ושתי בנות. בן אחד, שמואל ומשפחתו ניספו בשואה. האשה פרידל וכל שאר הילדים הגיעו לארץ בזמנים שונים. גם הנכדה פירה סודקר (גורודצקי) ומשפחתה הגיעו ארצה. אברהם סודקר עצמו קבור בבית הקברות באטאקי. מת ב-1935.

7. אברהם בער יורקוביץ - חנות קמח, עם אשתו ושלושה בנים.

8. נפתלי יורקוביץ ואשתו - עם ארבע בנות (א מעקלער).
9. ישראל יורקוביץ - סוחר תבואות.
10. סיומה בן-נפתלי יורקוביץ - גר בגבעתיים.
11. יעקב ידיסיס עם משפחתו.
12. ישראל יעקב- האט געהאט איין הוטל על-יד פפאוצקי.
13. אברהם יוסף - מכולת מול פפאוצקי.
14. צבי ביקמן עם שתי בנות.
15. יודיל הוזנר - א שעריר.
16. חיים פישר - געוועזענער בעל-עגלה.
17. צאליק בן ברל - ראש של בעלי עגלות.
18. יוסף גרינבערג - א קיזשנער.
19. אליעזר רוחלס (גלוזמן) - בית-חרושת לשמן.
20. וועלוועל גלפרין - שותפו של גלוזמן בבית-חרושת של שמן.
21. יצחק פודגייעץ - מוכר תבואות. בתו, רחל (קוקה), בירושלים.
22. מלך שניידר, אשתו ציפורה ובנו ואשה ובתו מלכה.
23. ראובן פודגייעץ ואשתו לובה גרובארג.
24. משה בעקער (בריטשנסקי) - הבנות בארץ באבן-יהודה: זיסל ושיינד
25. זיסה רויטמן עם אשתו, בת ושלושה בנים.
26. אברהם רויטמן, בן דוד רויטמן, סוחר סוסים.
27. מיכאל בן יצחק ברוברמן עם משפחתו (עלה לישראל).
28. אברהם בעקער - אופה עם שני ילדים.
29. ברלה גרשמן עם אשתו, בן: שלמה, ובת.
30. אשר מלמד ואשתו, עם בנו אברהם ומשפחתו. כולם משפחת טמלמן
31. אברהם סופר עם אשתו.
32. מאיר בן אברהם סופר ומשפחתו.
33. דוד טנדלר, אשתו ומשפחתו.
34. בנימין ביקמן ומשפחתו.
35. חיים הסנדלר.
36. תנחום הסנדלר.
37. גדליה מעדוועד עם בנו מנדלה ואשתו.
38. משה-מוטל זובקוב, סוחר ביצים.
39. בני עלגורט עם משפחתו.

40. מאיר מזרח הזקן.

41. אהרון מזרח ומשפחתו.

42. לייב טליתניק עם משפחתו (גמרא מלמד).

43. אברהם שנירמן, אשתו, בנו שמואל ועוד שלושה בנים, ובתו אשת מאיר רויטמן. עלו לישראל בשנת 1938.

44. סטולייר ומשפחתו לייב אברהם עם בנו ואשתו.

45. דוד זובקאוו עם אשתו, בת משה מוטל, היגרו לאמריקה בשנת 1935.

46. אברהם רוטשילד ומשפחתו (א שניידער).

47. יצחק סיידר עם בנותיו (א פעלשער).

48. טשארנע קרייטשמן.

49. אריה קרייטשמן (גר בכפר-סבא) עם אשתו השניה - אתי ממשפחת פיוני.

50. ליפה מלמד - מלמד דרדקי (עם בנו משה מלמד).

51. ברוך בארינבוים - סוחר תבואות וגם ברזל ישן.

52. חיים שמואל ומשפחתו (קאטיגיניק).

53. שמחה אהר'לה.

54. ישעיהו טרינקלסקי.

55. אברהם אקאלעסניק (קאטיגיניק).

56. איסר דובינקא ומשפחתו - סוחר תבואות.

57. אברהם דובינקא עם משפחתו (סוחר תבואות). אחרי 1920 זענען די ברידער דובינקא איברגעפורען קיין דונדושאני.

58. איטשעלע דער קליינער עם משפחתו (קאטיגיניק)..

59. לוי גונער - קאטיגיניק.

60. מוטי בער: הקדשמן - קברן.

61. נוטע פפאוצקי (א מייקלער).

62. מוטל לקח עם משפחתו (א מייקלער וגם מכולת קטנה).

63. משה גרול - א שניידר מיט פרוי אין קינדער.

64. זיסה ברטנובסקי - נאמן אין דער "טאקסה". האט געהאט א פבריק פון פוטער. דיע מילך האט ער צונויף גענעמען בא פויערים פון קרלשופקה. דיע פוטער האט פארקויפט אין קלייטל אין מרק. ער האט געהאט א זון פון 18 יאהר אין 2 טעכטער וועלכע האבען אים געהולפען אין דער פרנסה. ער האט צו געליפערט אלץ זומר אין וינטער בא אליעזר גולדנברג, וועלכער האט אפגעקויפ גרויסע קוונטומס אלץ אין די ארימיקע וועלדער.

איינע פון דיע טעכטער, שרה האט געווינט אין כפר-סבא. אין 1950 האט זי מיטען מאן שמואל אימיגריכט קיין ריו-דה-זינרו די צווייטע טאכטער ווינט אין כפר-סבא מיט איהר מאן. זי אייסט פרידה.

65. יעקב נוטיק-א דאמען שניידער, עם אשתו חיה רבקה.

66. אליעזר שוחט רויזן עם אשתו (זקן השוחטים, בן שמונים).

67. משה פלדרמן עם בניו סוחרי ביצים.

העיר החדשה - דיע נייע שטאדט

נאכין הילצרנים בריקעל הייבט זיך אן דיע נייע שטאט, אדער ווי מען ריפט י: "דער מארק". אלע פויערים פון דיע ארומיקע וואלעכיש דערפער, ווי קארלשופקה, האבען געבראכט אין מארק אריין פרוכטען, מיליכיגס, עופות, אין האבען איינגעקויפט פאר זיך מאנאפעקטור, באקאליי, זאכען אין גאלענטעריע סחורות בא דיע קריימערס פונים מארק. א רשימה פון דיע אנווינער אין קריימערס פונים מארק. מיט בעלי-מלאכות ווי שניידערס (טאנדעטניקעס) אין שוסטערס:

1. חיים שור מיט זיין פרוי אין 2 זון און איין טאכטער.
2. הערש קופערמן מיט דער פאמיליע (איבער געפארען קיין דונדושאני).
3. ישראל גולדנברג מיט זיין טאכטער מלכה איבער געפארען קיין טשערנוביץ.
4. לאה פעס.
5. סימה רוזנבליט.
6. הרב מיכל קרקושאנסקי, אשתו וארבע בנות.
7. בן-אריה לרנר בא מברזיל והשתקע באטאקי.
8. חיים חזן - מנהל של התלמוד-תורה.
9. מלך זילבר - מחסן קרשים.
10. אשר אבערבוך - עבר אחרי המלחמה לקישינוב.
11. אברהם בער - תופר.
12. יוסף מיידאניק וגיסו אברהם.
13. דוד ברונשטיין (אשתו בת נסלאווסקי) היגר לברזיל ב-1939.
14. שלמה לרמן - אפטייקער, אשתו ובנו.
15. אברהם זילבר, אשתו ובנו.
16. פרויקה קאופמן, אשתו, שני בניו ובת.
17. מאיר סטולייר.
18. עלי מאגאזיניק, אשתו וארבעה ילדים (אופה).
19. אברהם ורוזיה וואלמן עם שני ילדים. חנות גאלענטעריע.
20. משה זבעדינוק - חנות ספרים וכלי כתיבה, אשתו וילדיו: ייטה וישה.
21. נוטיק בן-יעקב. א דאמען שניידער עם אשתו ובתו.
22. אברהם ורוזה בנהם - ואטענמאכער עם משפחתו.
23. יוסף בן בנהם - עם אשתו (א גלייזער).

24. נחום גולדנברג עם אשתו רחל. ניספו בימי הנאצים (בוורטיז׳אן).
25. יעקב מנדל רבינוביץ - חנות מנופאקטורא עם בן משה ובת גניה.
26. וולויץ מלמד - מלמד דרדקי.
27. משה אהרון, בנו של וולויל מלמד (נותן שיעורים ב״חדר מתוקן״).
28. ר׳ ירוחם גולדנברג (מחסן קרשים) עם אשתו רחל.
29. פינע בן-ירוחם, אשתו ושני בנים.
30. ד״ר גולדנברג (ראיתי אותו באטאקי בשנת 1944).
31. פרודיל קארמענסקי עם בנה עלי (חנות מאנופקטורא).
32. עלי קארמענסקי - גר בראשון-לציון עם משפחתו.
33. אברהם בן-צבי באטשקיס עם אשתו ושתי בנותיו (חנות גאלאנטעריע).
34. בביק אברמוב עם אשתו ובתו.
35. לייב פילדיש עם אשתו ובנו יענקל׳ה.
36. ביינש פורטנאו (סוחר עורות).
37. עליק קריימר (סוחר עורות בקר) עם אשתו (מנשי הצדקניות).
38. בומי סטאליר עם אשתו ובנו.
39. יצחק בן-אברהם סופר עם בנו (סוחר מאנופאקטורא).
40. חיים בלייוואס עם אשתו, וילדיו - אהרון ומייקה גננת בגן-ילדים ״תרבות״.
41. יונה גולדמן (גאלאנטעריע).
42. יעקב גרבטי עם אשתו ראזה - (חנות באקאליי, מכולת).
43. הערשלי גרא עם אשתו, אמו ובתו (חנות גאלאנטע יע).
44. יחזקאל הגיבן - (בופעט גזוז) קיוסק.
45. שמואל שכטמן - (חנות מאנופאקטורא) ואשתו (א קושערין).
46. שלמה מאשקיס - תופר טאנדייט (קונפעקציע).
47. שמואל מאשקיס - תופר טאנדייט.
48. יצחק מאשקיס עם חתנו, בתו וארבעה נכדים (חייטים ותופרות).
49. אליעזר ברונשטיין, אשתו רבקה, שלושה בנים בבראזיל.
50. העני ברונשטיין עם בעלה ובתה.
51. פינע נעסטור, אשתו חנה ובנו סיומה חנות סיטונאית של וודקה.
52. ד״ר שמעון פלעק, אשתו קלרה, רופאת-שיניים ושתי בנות.
53. אליעזר ברונשטיין, אשתו רבקה, היגרו לריו-דה-זאנרו.
54. זלמן אייזיקוב עם אשתו ובנותיו (חנה ורחל).
55. אבא גולדנברג ואשתו.

56. מעכיל דוחובני, אשתו אינדה ובנם בנימין.
57. עטיל - אשת עוזר בן אהרון, חנות באקליי (מכולת).
58. אהרון גולדנברג (חנות באקליי).
59. הערש קרום - חנות דגים מלוחים, סוכר, מלח ("אנגרו" - סיטונאי).
60. רבקה צאליקס (מאנופאקטורא).
61. אחים בני מוטל וואסקאבויניק, ביירלי עם אשתו, שתי בנות ויוסף עם אשתו (שתי חנויות של נעלי גברים וגברות - לוקס).
62. אברהם בן צבי זוניס עם בנו זאנוויל ובתו רואסי (מאנופאקטורא).
63. יהושע העשיל ואשתו חנה - הסבא של יוסף סליטרניק.
64. יחיאל סליטרניק, אשתו שפרה, בניו יוסקה ויענקל.
65. אברהם שולמן, אשתו בת יעקב ובתו גניה (חנות כלי זכוכית).
66. זעליג בעקער ומשפחתו (אופה).
67. עזרא גרויזמן עם אשתו ושני ילדים (חנות ברזל).
68. משה מאוליבר - אשתו ובן (חנות נעליים לאיכרים).
69. גרשמן ולייב חת - חנות של נעלי "דרמטא", ואשתו הינדה.
70. זייליג גינדיס, אשתו חנה בן-יעקב, בן ושתי בנות שנמצאות באטאקי מכל המשפחה. כיום הן בישראל.
71. אבא דער כושערר (גרינברג) עם אשתו, שני בנים: משה ודוד, ובת.
72. משה בן-יוסף יהודה עם אשתו שפרינצה ובנם יענקל'ה.
73. אברהם אהרון, אשתו ובנו חיים באקול עם משפחתו.
74. רחמיאל דער קרימער, שני בנים, אשתו וחמישה ילדים.
75. אייזיק סטוליאר, אשתו שייבע, שני בנים: יעקב ויוסף וארבע בנות.
76. מוטל גרמניק, אשתו רחל, שני בנים: נוני ובייערל ובת (חנות קמח וסוחר תבואות).
77. שכנא דיאמנט, אשתו גולדה, שני בנים ושתי בנות. סוחר תבואות ובית-מרזח.
78. משה ברמן, אשתו ושני בנים (ניספו בטראנסדניסטריה).
79. יעקב גלמן ואשתו, הבן מוסיה ושתי בנות: חוה ושרה.
80. ר' יוסל זילברשטיין, אשתו ושלושה בנים.
81. מוטי זילברשטיין, אשתו וילד.
82. זיידה זילברשטיין, אשתו פניה ושני בנים.
83. נחמיה זילברשטין, אשתו רבקה ושתי בנות.
84. ישראל ראך ואשתו בתיה.
85. אברהם מייזליס, אשתו רחל ושלושה בנים: זאלקה, חיים ואשר (גר עם אשתו בחיפה). ושתי בנות: גולדה ודבורה.

86. פסח סירטה, שלושה בנים ושלוש בנות (א שיינקער).

87. דוד סטולואר בן פסי מלמד עם משפחתו (סוחר עופות וביצים).

88. יענקל סירקיס, אשתו ובתו ציפורה (גרה בירושלים).

89. לייב חסיד, אשתו, שלושה בנים ובת.

90. אברהם בן שבתי זאניס, אשתו יוטא-לאה וארבעה ילדים. שניים היגרו לריו-דה-זאניירו. אליעזר היה גר בגבעתיים ובת לו ושמה רות.

91. משה גרשמן (קצב), אשתו, שתי בנות ובן-שלום.

92. יהושע שחטמן, אשתו ובת - ייִנטה.

93. לייבלי גרשמן, אשתו עם שלושה ילדים.

94. לייב טורבן, אשתו ושלושה ילדים.

95. חיים אהרן (דרשן), אשתו קרוינה.

96. יענקל הופ-הופ, אשתו ושני ילדים.

97. מוטל דער קאסירער (חנות מכולת).

98. יורשי צבי האלבוים - חנות גאלאנטעריע (סידקית).

99. אדיל שולמן - חנות מכולת קטנה.

100. יענקל קויפמן, אשתו מניה עם שני ילדים.

101. משה מאנימיס, אשתו ובן גיבן ושלוש בנות (מכולת).

102. בני בארד - אשתו פאליה וילדה (חנות מכולת וגזוז).

103. ר' יוסי בער - מלמד גמרא, אשתו ובנו בן-ציון.

שמולע גאס - הרחוב הצר

1. שלמה דער טויבער, אשתו פסי.
2. נח מוטיסיס, אשתו, שני בנים ובת.
3. חיים מוטיסיס עם משפחתו.
4. לייב לעכציר, אשתו, בן ושתי בנות - בית-חרושת לסבון.
5. אברהם בן שייע יודל, אשתו, בן ושתי בנות.
6. יעקב גולדנברג, אשתו ובן - מוטי, סופר.
7. לייבעלי דראזנער, אשתו ושתי בנות (חזן ושדכן).
8. גרשון שאפושניק עם משפחתו (היטעל מאכערס) כובענים.
9. יענקלה מלמד-דרדקי עם משפחתו, הבן נאטי (החרש).
10. בנימין יצחק עם משפחתו (מלמד גמרא, ליטאי).
11. משה ליאך עם אשתו ושני ילדים - סוחר פירות.

12. הערש צוואג עם משפחתו (א סטוליאר - נגר).
13. חיים מעדוועד, אשתו שרה. באו ממוסקבה לביתם באטאקי. בשנת 1922 עברו ליאסי.
14. שמואל טעסליר, אשתו, שלושה בנים ושתי בנות.
15. ברוך לייב בן שמואל טעסליר (א קיזשנער - פרוון).
16. ראובן קצב, אשתו ושלושה בנים.
17. משה לייבליס - מלמד וחזן עם משפחתו.
18. לייבעלי בן שמואל אברהם, אשתו יוכבד (אופה חלות פורים).
19. חיים שינצקי - הבן שלום ובת אסתר (חנות קמח בשוק).
20. הערש באנדיר עם משפחתו.
21. נחום בעקער, אשתו ושני בנים.
22. שלמה בעקער עם אשתו ושני ילדים. א בייגעל מאכער (אופה כעכים).
23. אהרן רימר, אשתו ושני בנים.
24. משה בן שמחה מארקמן עם אשתו (שמש בבית-הכנסת סדיגורי).
25. צבי ווינר, אשתו באבטיק ושלוש בנות: פניה, שיווא ובת אחת שהיגרה לקולומביה.
26. ישעיהו קמוול ואשתו.
27. יעקב קאוויל (גם קברן גם מוכר מצבות), אשה ושני ילדים.
28. מאיר קאוויל, אשה ושני ילדים.
29. זיידע גולדנברג, אשתו חייקה ושני בנים.
30. רייזע גבריאלס האלבאום - אלמנה של צבי האלבאום.
31. חיים לינעצי, בת אסתר ובן שלום.
32. ר' דוידל חסיד, איש ירא שמים ולמדן מופלג.
33. לגוזה ווערלול עם גיסיה.

קיז'נער גאס - רחוב הפרוונים

1. אברהם יאמפולסקי, אשתו, שתי בנות ובן (חנות עורות).
2. יונה סטאליאר, אשתו וילדים.
3. סימה גולדנברג וילדיה (חנות מכולת).
4. אשר מעמד, אשתו וילדיו.
5. אריה לערנער, אשתו עם שני בנים.
6. יוסף לובארסקי, אשתו ובת (א קיזשנער - פרוון).
7. חיים שניידער (תופר טאנדייט - קונפקציה).
8. יהושע גרשמן (חנות עורות וגם חנות נעליים. נשלח עם המשפחה לסיביר ב-1940).

9. חסיה דערמן עם בתה שנישאה לזולקה בן אברהם מייזליס.
10. אברהם רוזען, קיזשנער - פרוון.
11. משה מאיר , קיזשנער - כובען.
12. ברוך לייב , קיזשנער - פרוון.
13. לייב צוקרניק, אשה ושלושה ילדים (ביח״ר לממתקים).
14. ישראל יוליס (שוחט וגם חנות לעורות ונעליים) עם שלוש בנות.
15. פייסי מלמד עם בתו וחתנו יוסעל (מלמד ומוכר כלי חרס).
16. נטע קיזשנער, אשתו ובתו (בן-מרדכי יידעל, מלמד-דרדקי).
17. יאנקעל קויפמן (שמש של בית-כנסת קאזאטשי קלויז).
18. משה אומדמן, אשתו (תופרת), בן ושתי בנות.

שוהל גאס - רחוב בתי-הכנסת (עד לגשר של מסילת הברזל)

1. תולי המכונה מאזעלה, אשתו ושני ילדים (אופה).
2. יאשא למפרט, אשתו הנכה, בן ובת (ספר).
3. לוי זבעדערניאיוק, אשתו חייקה ובת לובה ושני בנים. אחד הבנים היגר לאמריקה ב-1923 (בית-מרזח).
4. משה ידיסיס, אשתו לובה עם שני ילדים.
5. מוטל דבושניק עם אשתו.
6. זנגוויל קאליוסקיה, שני בנים ובת בתיה.
7. ברוך גענעל, אשתו, שתי בנות ובן.
8. דוד מנדלבלט, בן ובת, עברו לצ׳רנוביץ ב - 1930.
9. מעכיל בולושניק, אשתו וילדיו (בית-מלון).
10. מאיר רויטמן, אשתו קלרה ושני בניו. עלו לארץ ב-1938.
11. ליפא דץ, אשתו, שני בנים: סיומה ויוסף, ובת - פולה.
12. פאנו (מלמד).
13. שבתאי וויסמן, אשתו, שני בנים, שתי בנות (קצב).
14. שרה מירלס (מוכרת סיד).
15. נחום שור, אשתו השניה ושתי בנות.
16. עוזר דימאנט בן, נחום דימאנט
17. אריה ופניר, אשתו, שני בנים ובת (חנות מכולת).
18. אלמנתו של זיידעלע שוחט.
19. אפרים שוחט, אשתו מלכה, שתי בנות ובן-חיים רזניק.

20. יחיאל זילבר, אשתו והבן פינא זילבר.
21. מאיר זילבר, אשתו רוזה ובת אחת.
22. יצחק בן משה אהרן (חזן), אשתו, שתי בנות ובן.
23. הרב אבא זאב רוט, אשתו ובת הרב.
24. שלמה חלפין עם בניו: יצחק, יעקב, אברהם, גינה, דודיק ובנות: אידה ושירה (ביח"ר גדול לשמן).
25. חיים רוזנפלד (קומיסיונר בתחנת הרכבת וואלשינץ).
26. משה קעלביטש.
27. משה פורים.
28. פאוויש בן אליעזר רויזען ואשתו (שוחט) - וילדיו חווה ובערל.
29. צבי בן סנדער קאליאסקי, אשתו, בן ובת.
30. משה ברייטמן עם משפחתו, אשתו ושני ילדים - מתווך.
31. משה מדוועד, אשתו, ארבעה ילדים (מתווך).
32. ברוך ברייטמן, אשתו חנה, שתי בנות ובן (בורר ומתווך).
33. אברהם פילדשטיין, אשתו אסתר, בן ובת (מתווך).
34. מיצי שטיינברג, אשתו מניה עם שני ילדים - סוחר בדים.
35. קוזאק לייב אשתו והבן מוטיה.
36. פקר דער סטוליער, גר בן ליפה דץ ובולוצ'ניק.

ציגאנירישע גאס - רחוב הצוענים

1. איציק טעסליר, אשתו ובן מרדכי.
2. יענקעל פרוימס, עם משפחתו.
3. יחיאל שינדיר ומשפחתו, היגר לארה"ב ב-1914.
4. ישעיהו שינדיר, אשתו וילדיו.
5. פאוויש, אשתו וארבעה ילדים (פועל).
6. דניאל טעסליר, אשתו ושלושה ילדים.
7. פישילי שטיינברג, אשתו וחמישה ילדים.
8. בלומה דיע דרויבריטשקע.
9. מיכל שמשינס, אשתו ושלושה ילדים.
10. ברכלה שמשינס, אשתו ושני ילדים.
11. מוטלה הגיבן - מוכר עופות בשוק.
12. יאקיר באנטא, אשתו ובת.

13. הומינו בן דוד שניידר, אשתו עם שלושה ילדים (חייט).
14. אליעזר בנדיל, אשתו ושני בנים (סנדלר).
15. מנדיל שמשונס, אשתו ושלושה ילדים (קצב).
16. יאנקעל בן חיים לייב, אשתו ושלושה ילדים (סנדלר).
17. משה קריירוטשקע, אשתו ושני ילדים (בעל-עגלה).
18. משה בעל-עגלה, אשה ושני בנים.
19. יעקב צימרמן, אשתו, שתי בנות ובן.
20. יואל ברמן, אשתו ריבה, שתי בנות: בוזיה ומלכה, ובן - שלמה.
21. אברהם דורפמן, אשתו, ובנם בני (מלמד).
22. בעלי, אשתו ובת אחת (מחלק בשר מבית מטבחיים).
23. לייזר בעל-עגלה, אשתו וילדיו.
24. שוורץ אברהם, אשתו, שתי בנות ובן-דוד בחיפה.

דער מאידאן

1. וועלוויל באטשקיס, אשתו מלכה (ביח״ר לשמן).
2. ישראל שחטמן, שני בנים, בת, ואשתו חנה-שרה.
3. חתן של משה פייסי - קאוואל (נפח).
4. אברהם ברוכמן ואשתו עם ארבעה בנים. שלושה מהם היגרו לאמריקה.
5. חיים פארטנוי, אשתו ובן (מאשיניסט - מכונאי).
6. יוסף בן אריה לערנער. חזר מבראזיל ונשא אשה באטאקי.
7. מקס בן יצחק טולשינסקי - חוכר אדמות.
8. שלום צדיקס - איש זקן, חרש, בן 90 ומעלה.
9. היינך וויינשטיין, אשתו, שמונה ילדים. הילדים היגרו לאמריקה.
10. פרידיל פורטנוי עם אחיו מיכעל היגרו לניו-יורק לפני מלחמת-העולם הראשונה.
11. אברהם חזן בן משה אהרון, אשתו רבקה, בן - מנדל ובת.
12. יחזקאל קופרמן, אסתר ציפורה, שני בנים ושלוש בנות.
13. פרנס ואשתו - בן ושתי בנות.
14. פישל גלייזר, אשתו חנה, ארבע בנות ובן שהיגר לצילי ב-1926.
15. משה קוגן, אשתו מניה ובת (חנות מכולת).
16. אשר ציפרמן, אשתו ליובה, שני בנים ושלוש בנות.
17. לייב גרמן, אשתו יוטה, בן ובת.
18. יונה טנדלער, אשתו דבורה, בלי ילדים.

19. פנחס דימאן, אשתו חנציה ושתי בנות (סוחר תבואות).
20. פאוויל דימנאט (סוחר תבואות).
21. הערש גולדנברג, אשתו בלה ושבעה ילדים.
22. הערשיל בעקיר בן משה בריטשנסקי, אשתו שרה ובנם (סוחר).
23. מוטל קובריק, אשתו רבקה, ארבעה ילדים. הבן אברהם היגר לבראזיל.
24. אלברט שאנס, אשתו אסתר ושני ילדים.
25. מנשה בן יהושע בולוטשניק עם משפחתו.
26. דאליק גורביץ, אשתו, בת וארבעה בנים.
27. משה ברונפמן, אשתו ובנו - חתן של ישראל יוליס.
28. שרקה פאין, בן ובת.
29. מוטי שטיינברג, אשתו, שני בנים ושתי בנות (סוחר סוסים).
30. זלמן קאלוסקי, אשתו חנה, שני בנים ובת.
31. עזריאל קויפמן, אשתו חוה, שני בנים ובת.
32. מאיר ויסמן, אשתו ושני ילדים.
33. יסאק חלפין, אשתו ניני, בן-זאלי, ובת עדה (ביח״ר לשמן).
34. מענדעל סלוצקער, אשתו טעמא ובן סיומה.
35. ארצי קולפקטשי, אשתו אתי, בן משה ובת, מנהלת-חשבונות בבנק.
36 משה גרינברג, אשתו בן ובת (מנהל-חשבונות בבנק "ליי-און-שפורקאסע").
37. אדווקאט פיינבלאט.
38. אדווקאט גרוברג.
39. דוד שפרינץ, אשתו, בן ובת (בורר).
40. חיים בן-יאנקעל פייביש, אשה עם שני ילדים (בעל-עגלה).
41. גיני חלפין, פולה, לוסיה, שלוה.

די מאהאלא - הפרבר

1. שמחה בוטשקעס, חתנו ובתו (בית-מרזח).
2. משה שולמן ואשתו (מכולת קטנה).
3. חזקלי פישמן, אשתו, בת קיטובר, שני בנים (חנות מכולת).
4. גרשון טנדלר ואשתו, שני בנים ושלוש בנות.
5. משה באלבן, אשתו, שתי בנות ושני בנים (בית-מרזח).
6. שלום שכנא שפירא, שני בנים, ארבע בנות (סוחר ובעל מכולת).
7. לזיר גראברג ואשתו, שני בנים ושתי בנות (ביח״ר לשמן).

8. סנדר גלבורד, אשתו, בן ושתי בנות (סוחר תבואות).
9. סנדרביידער, אשתו, שתי בנות וארבעה בנים.
10. דוד פישמן, אשתו וילדים.
11. בן-ציון כץ, אשתו רחל, בת רבקה, בנם אליעזר. ההורים של רחל הם יחיאל ופסי.
12. לייבעלע ברונשטיין, אשתו, שתי בנות ובן.
13. יאנקעל בן-אברהם קליכמן, אשתו ושלוש בנות (בית-מרזח).
14. בן-ציון אייזיקוב, אשתו, בן ושלוש בנות (סוחר תבואות).
15. יהושע העשיל ווינזוף, אשתו ליבה, וילדיהם: ליליה, פוליה, ישראל, מנדל, גיטה.
16. דוד יושפה, אשתו פאני, וילדיו: ליובה, קלרה ומאיר.
17. יוסף רוזנטולה, וילדיו: רבקה, בוזיה, שלום, זלמן, דינה, ישראל, מלך, ליזה.
18. ברל בוגורוטשי, אשתו יוכבד ובנם חיים.
19. יצחק ווינרוב עם אשתו, בנם, לייב, ושתי בנות: מניה ולאה.
20. אברהם טמלמן, אשתו חייקה, בן ושלוש בנות.
21. יוסף וויינזוף, אשתו פסיה חיה, בנים ובנות.
22. פנחס פרידמן, אשתו בת-שבע, בן ובת.
23. לרנער שמעון עם אשתו ושתי בנות (עבד וגר בחצר ביהח"ר לשמן אשר היה שייך לחלפין).

אזוי לעבט דאס שטעטל ביי מיר אין זכרון

עזרא נאחיס

מיין נאמען איז עזרא נאחיס.געבוירן דעם 1.2.1918 אין אטאקי. עס איז שווער זיך אומצוקערן קיין אטאקי נאך פיל יארן פון וואנדערן און איבערלעבענישן. טראץ דעם, וועל איך זיך עפעס דערמאנען.

אטאקי איז געווען א קליין שטעטעלע ביים ברעג פון דניעסטער. דאס שטעטל שטייט אויף א בארג און בערג רינגלען עס ארום. אקעגן דעם שטעטל געפינט זיך די שטאט מוהילוב-פאדאלסק, וואס געהערט צו פאדאליע.

אין יאר 1918 האט די רומענישע רעגירונג פארכאפט בעסאראביע. דאס איז פארגעקומען אין דער צייט ווען לענין האט דורכגעפירט אין רוסלאנד די קאמוניסטישע רעוואלוציע. פיל מענטשן פון דארטן זענען אריבער קיין בעסאראביע צו ראטעווען זיך.

ווען מיר זענען שוין געווען שילערס, פלעגן מיר מקנא זיין די, וואס ווינען דארט, אין זייער קאמוניסטישער וועלט. ווען זיי פלעגן פייערן זייערע גרויסע יום-טובים, דעם ערשטן

מאי, דעם זיבעטן נאוועמבער, דעם טאג פון פראקלאמירן דעם גרויסן זיג פון דער רעוואלוציע, פלעגן זיי ארויסהענגען גרויסע בילדער פון זייערע העלדן מיט גרויסע פאנען און האבן מארשירט מיט מיליטערישע ארקעסטערס. מיר פלעגן זיך באהאלטן אויף הויכע בוידעמער און קוקן צו זען עפעס און מקנא זיין.

מיר האבן זיך שטארק געהיט עס זאל נישט עמעצער פון די רומענישע גרעניטשערן כאפן אונדז. זיי, פלעגן פארשפארן און געבן גוטע פעטש. אין אזוינע פאלן איז די עלטערן אויסגעקומען צו באצאלן א גוטן באקשיש כדי צו באקומען זייער קינד צוריק צו זיך.

יעצט וועגן דעם שטעטל:

אין צענטער איז געווען דאס פלאץ, ווי ס'האט געוווינט די יידישע באפעלקערונג. די גלאוונע גאס איז געווען די "גאס מיט מאגאזינען", וואס האבן געקערט צו די מער פארמעגלעכע מענטשן. געשעפטן פון גאלאנטעריע, שיך, געשעפטן פון שניט-קרעמערס, שפייז-מאגאזינען און א סך קרעטשמעס פון וויין און בראנפן מיט צובייסעכץ: הערינג, זויערע מאכלים. די שענקען פלעגן באזוכן מערסטנס די גויים, וועלכע פלעגן פארקויפן זייער סחורה — חזיר-קאלבעס.

צום יאריד, אין טאג פון מארק, פלעגן קומען פיל מאלדאוואנער פון די ארומיקע דערפער ברענגען זייער סחורה צו פארקויפן: גרינוואַרג, פרוכטן, הינער, גענדז, קאטסקעס, אינדיקעס, בהמות, ציגן, חזירים. עס פלעגן קומען אויך אנדערע — יעדער איינער פלעגט שרייען מיט קולות בעת זיי האבן פארגעלייגט זייערע מציאות. עס האבן אויך נישט געפעלט קיין ארעמע-לייט, קאליקעס, וואס פלעגן שפילן אויף א פידל און דערפאר באקומען געלט אדער עסנווארג. נאכן פארקויפן זייער סחורה, האבן די גויים באזוכט די קלייטן, כדי איינצוקויפן פארשידענע זאכן, שטאף וועגן קליידער פאר זיך און פאר זייער משפחה. שניידערס, טאנדייטניקעס פלעגן פאר א קליינעם לוין אויפניין אלע נויטיקע קליידער פאר די גויים און זייערע משפחות. קיין מאדעס האט מען נישט געזוכט.

נאכן אראפנעמען דעם אוראזשאי פון די פעלדער און גערטנער האבן פויערים זיך געגרייט צום ווינטער. קיין פאבריקן זענען אין שטעטל נישט געווען, וו צו ארבעטן האבן די פויערים נישט געהאט, איז מען אין ווינטער געזעסן אין די ווארעמע שטיבער און געטרינקען צוביסלעך.

א צווייטע גאס פון דעם מארק איז געווען די "גאס פון בעלי-מלאכהס". קיזשנערס האבן געמאכט קוטשמעס פון פעלעכער פון לעמעלעך, וואס זיי פלעגן איינקויפן ווענע-צייט.

מיר גייען שוין אריין אין "שול-גאס" וו עס זענען געווען א סך שולן — יעדער פאך האט געהאט זיין שול: די שניידערישע, די שוסטערישע א.א. אין א שיינעם בית-מדרש האט געדאווענט דער רב. גערופן האט מען אים "אבא". אין די "ימים נוראים" האט ער געדאווענט אין דער גרויסער שול — א ווונדערבארע געביידע, מיט שיינע זאלן פון מארמער, מיט א פרעכטיקן ארון-קודש מיט שיינע קילימעס. אויבן איז געווען די ווייבערישע שול. אין דער גרויסער שול האבן געדאווענט מענטשן מער-וועניקער פארמעגלעכע, וואס האבן געקענט געבן געלט. אהער פלעגט מען ברענגען באוווסטע חזנים און אפילו משוררים מיט א דיריגענט. יעדער בעל-הבית האט געגומען צו זיך א מענטש אויף קעסט.

גרויס איז געווען די פרייד שמחת-תורה, ווען מ'איז געגאנגען מיט די "הקפות" און ווייבער מיט די מיידעלעך האבן געקושט די תורה, און געוווּנטשן א גוט יאר.

עולם האט ליב געהאט צו באזוכן די קאנצערטן פון חזנים, ווייל חוץ חזנות האט מען אויך געזונגען יידישע לידער. די קאנצערטן זענען פארגעקומען אין דער גרויסער שול און אויך אין אנדערע שולן. אין יענע יארן איז קיין אנדערע פארוויילונגען נישט געווען. אין די בעסערע שטיבער האט מען אויף די גראמאפאנען מיט גרויסע טרובעס געהערט פלאטן מיט חזנישע לידער פון יאסעלע ראזנבלאט, קוסעביצקי און אנדערע.

דער יידישער טעאטער האט געשטעלט מער היסטארישע פיעסן: עקדת-יצחק, שולמית.

די "הינטערשטע גאס" איז געשטאנען ביים ברעג פון דניעסטר. עס האבן דארט געוווינט בעלי-מלאכהס און א סך ארעמע לייט. אין דער איינציקער צוויי-שטאקיקער שטוב האבן זיך געפונען די סאלדאטן פון דער גרענעץ-וואך. (שפעטער האבן זיי זיך איבערגעפירט אויף אן אנדער פלאץ).

דער ארויסגאנג פון "שול-גאס" האט געפירט צו "מאידאן-גאס", ווו עס האבן געוווינט פיל גויים. דא זענען געווען שיינע שטיבער מיט גוטע גארטנער. אלע מלוכישע אנשטאלטן: די פרימאריע, די באנק, דער אמט פון שטייערן, ווי אויך די שולן, באזונדערע פאר מיידלעך און באזונדערע פאר ייִנגעלעך. עס זענען געווען נאר פינף קלאסן, ווער ס'האט געוואלט פארזעצן זיין בילדונג איז געפארן אין א גרויסער שטאט. נאר גבירישע קינדער האבן געהאט די מעגלעכקייט צו לערנען ווייטער און אייניקע זענען געווארן דאקטוירים, אדוואקאטן. דאס גלאוונע אין דער גאס איז געווען דער קלויסטער, א שיינע, הויכע געביידע מיט א גרויסן גארטן ארומגערינגלט מיט א הויכן אייזערנעם פלויט, כדי די קינדער זאלן נישט אריבערקריכן. דא איז געווען דאס פלאץ פון שפאציר. מע פלעגט זיך דרייען אהין און צוריק, ווער באזונדער, ווער פארלעך, זיך האלטן ביי די הענטלעך. א סך שידוכים איז ארויס פון דעם.

מיר וועלן פארלאזן דעם מאידאן און זיך נאך אומקערן צוריק. מיר קומען צו דער גאס, וואס מע האט גערופן "מהאלא". אריינצוקומען אהין האט מען באדארפט דורכגיין א אייזנבאן-בריק, וואס האט געפירט צו דער בריק איבערן דניעסטער קיין מוהילוב-פאדאלסק. די רומענער האבן די בריק צעבראכן. עס זענען געבליבן אין וואסער נאר די פיס און אנדערע טיילן, דער צוג פלעגט צוקומען ביז דער בריק און זיך דא אפשטעלן. אין דער געגנט איז די באפעלקערונג געווען א געמישטע: יידן און גויים, נאר מיט דער צייט האט זיך די צאל יידן פארקלענערט. די קליינע שולע פאר ייִנגלעך האט מען אין 1930 פארברייטערט. ווען דער אטיקער גביר גרובערג האט פארשפילט זיין רייכטום האט מען געדינגען זיינע שטיבער וועגן דער שולע. דער דירעקטאר מיטן סעקרעטאר האבן געוווינט אין דער שולע. זיי פלעגן זייער אפהיטן דעם גארטן. פאר אפרייסן א פלוים אדער אן עפל פלעגט מען דעם פארשולדיקטן גוט אנדרייסן די אויערן. די "מהאלא" איז געווען א לאנגע גאס און פון דארטן האט געפירט א וועג צו דער אייזנבאן-סטאנציע וואלטשינעץ. עס פלעגן טאג-טעגלעך קומען דורך דער סטאנציע א דרייסיק מענטשן פון טשערנאוויץ, יאס, בוקארעשט. פון וואלטשינעץ איז דער צוג געקומען קיין אטאקי, זיך אפגעשטעלט אויף דער פאליאנע, נאר צוריך האט ער זיך נישט געקענט אומגעקערן. האט אים דער לאקאמאטיוו געשטופט פון הינטן צוריק. ער פלעגט ברענגען פאסט פון די קינדער פון אמעריקע און פון רומענישע שטעט, ווו פיל יונגע חברה האט געארבעט, צי געלערנט.

אין דער פוסטער גאס נאענט צום דניעסטער האבן מענטשן מורא געהאט צו גיין ביי נאכט, ווייל די זעלנער פלעגן זיי אפשטעלן, צווינגען זיי זיך לייגן אויף דער ערד, זומער אין דער בלאטע, ווינטער אין שניי. די משפחה וויינזוף, וואס האט געוווינט אין יענער גאס, געפינט זיך אין ישראל, וועט אפשר עפעס מער צוגעבן. אונדזער חברטע גיטל האט אויך דארטן געוווינט, און אז מען האט זי געדארפט אפפירן אהיים, איז געווען א גאנצע פראבלעם.

פון דארט איז געווען דער וועג צום בית-הקברות, וואס האט זיך געפינען אין דארף קאדראן, נאך ווייטער פון וואלטשינעץ. אין יענע יארן האט מען דעם מת נישט געפירט מיט קיין אויטא, ווייל אזעלכע זענען נאך נישט געווען אין אטיק. אויך נישט מיט א וואגן. די באגלייטערס פלעגן זיך אומקערן אהיים פון אנהייב מאהאלא. די משפחה פלעגט פארן מיט בעלי-עגלות און פאיעטאנען, די טרעגער, נעבעך, וואס האבן אויף זיך געטראגן דעם מת אכט ביז צען קילאמעטער, האבן שווער פארדינט דאס ביטערע שטיקל ברויט.

פון דער זעלבער גאס האט געפירט דער וועג צו די שטעטלעך סעקוראן בריטשאן, ליפקאן און ווייטער צו דער גרויסער שטאט טשערנאוויץ. פירלעך מיט גוטע פערד האבן

געפירט סחורה אויף דעם ווייטן וועג פון אטאקי קיין טשערנאוויץ. דער וועג אהין און צוריק האט געדויערט א וואך צייט.

איצט קער איך זיך אום צום צווייטן טייל פון שטעטל. פון דעם מארק איז מען אריבערגעגאנגען א קליין בריקל, הינטער וועלכן עס זענען געפליסן וואסער שטראמען פון די "איזווארן", פון די בערג צום דניעסטער. אין צייט פון גרויסע רעגנס פלעגן די ריטשקעס זיך צושפרייטן, פארפלייצן דאס בריקל, און אפט אויך די זייטיקע שטיבלעך און אנטאן שאדן די ארעמע לייט.

אריבערגייענדיק דאס בריקל איז מען אריינגעקומען אין דער אלטער שטאט. א פאר געשעפטלעך, א פאר שולן, בעל-מלאכהס, אין א פאראלעלער גאס איז געווען די צווייטע גרויסע שול.

נישט ווייט איז געווען שנירמנס בוימל-פאבריק, ווו עס האבן געארבעט א פאר צענדליק מענטשן. דעם בוימל, אויסגעארבעט פון די סעמעטשקעס געבראכט פון די ארומיקע דערפער, האט מען פארקויפט אין שטעטל. נאר די גרעסטע טייל פלעגט מען פיטערן אין די גרויסע שטעט. שנירמן האט געהאט א קאנקורענט. אין דער "מהאלא" איז געווען א גרויסע פאבריק. אהין פלעגט דער צוג ברענגען וואגאנעס מיט סעמעטשקעס און צוריך פירן בוימל. די בעלי-בתים זענען געווען די ברידער חלפין, רייכע מענטשן מיט גוטע שטיבער און גערטנער. זייערע קינדער האבן זיך געלערנט אין אויסלאנד.

וואס האבן באדייט די צוויי פאבריקן פארן שטעטל? ערשטנס האבן זיי באזארגט מיט ארבעט עטלעכע צענדליק מענטשן. צווייטנס האבן זיי באזארגט די באפעלקערונג מיט וואלוולער הייצונג, מיט "ליסקע" - די שאלעכץ פון די סעמעטשקעס. די הרובעס זענען געווען געבויעט אין א וואנט צווישן צוויי צימערן און זיי האבן געווארמט איינצייטיקביידע צימערן. די ליסקע פלעגט מען אריינשיטן אין דער הרובע דורך א טירל און געהייצט ביז עס איז ווארעם געווארן. דאן האט מען זיך אועקגעזעצט אויף א סאפע און געווארעמט די ביינער. געהייצט האט מען אויף דער נאכט, ס'זאל זיין ווארעם צו שלאפן.

די אלטע שטאט האט זיך געצויגן ביז צום בארג פון איין זייט, און פון דער צווייטער - ביז צום ברעג דניעסטער.

ווייט פון דער שטאט זענען גרויסע וועלדער. אין איינעם א וואלד איז געווען א גרויסער מאנאסטיר מיט מאנאשקעס און קלויסטערס. איין מאל אין יאר האט מען אפגעמערקט א גרויסן יום-טוב פון יעזוס כריסטוס. טויזנטער וואנדערער פון דער גאנצער געגנט פלעגן קומען צו דער תפילה. מיט דער געלעגנהייט פלעגט פארקומען א גרויסער מארק*.

די מיטגלידער פון דער אומלעגאלער קאמוניסטישער פארטיי פלעגן אויסניצן דעם רעש און באלאגאן אין דעם טאג, פירן זייער פראפאגאנדע, ווארפן פראקלאמאציעס קעגן דעם קאפיטאליסטישן רעזשים. ווען די פאליציי האט זיך געיאוועט און געפרווט כאפן די חברה, פלעגט מען זיך צעלויפן ווהין מע האט נאר געקאנט.

איצט קערן מיר זיך אום צו דער אלטער שטאט, ווו עס הויבט זיך אן דער וועג אויף דעם בארג. זייער א לאנגער וועג. ביים אנהייב זענען געשטאנען א פאר קליינע געשעפטן, די שענק פון דער משפחה טשערקיס, ווו עס האבן זיך אפגעשטעלט די פירלעך, ווען זיי פלעגן זיך אומקערן פונעם יאריד. נאך ווייטער איז געווען א גרויסע שולע פאר דער געגנט.

א טייל פון די יידישע איינוווינערס האבן זיך אפגעגעבן מיט אפקויפן ביי די פויערים תבואה - ווייץ, קארן, פאפושאיס, סעמעטשקעס. די תבואה האט מען געהאלטן אין ספעציעלע סקלאדן און שפעטער זי פארקויפט די גרעסערע סוחרים, די סעמעטשקעס געליפערט די בוימל-פאבריקן.

די בעלי-בתים פון די פאבריקן זענען געווען זייער פארמעגלעכע מענטשן. זיך משדך געווען נאר צווישן זיך, כדי נישט צולאזן קיין פרעמדע אנטייל נעמען אין זייער רייכטום.

---

* ראה תמונה בעמ' 62.

ווינטער, ווען דער שניי פלעגט אויספאלן אויפן בארג, פלעגן מיר, יינגלעך און מיידלעך, קומען מיט שליטעלעך, געמאכטע פון האלץ אדער פון אייזן, און ווער מיט קאניקעס. אראפּ אויפן בארג און אראפּלאזן זיך אראפּ צו דער אלטער שטאט, פליען איינער נאכן אנדערן און פארוועטן זיך ווער עס וועט זיין דער ערשטער. עס איז געשען אמאל, אז מ׳האט זיך איבערגעקערט, געכאפּט א קלאפּ אדער אפילו ברעכן א האנט אדער א פיס. אין אזא פאל איז אויסגעקומען לאנג צוווארטן ביזן צווייטן יאר, כדי זיך ווידער באטייליקן אין דער שפּיל.

ווייל דער בארג איז געשטאנען אקעגן מוהילוב-פּודולסק, האט ער אויך געניצט אלס אבסערוויר-פּונקט פאר די, וואס האבן אריבערגעקוקט און געזען די פייערונגען פון די באלשעוויסטישע יום-טובים.

פון יענער זייט בארג האבן זיך געצויגן די וועגן צו די דערפער, וועלכע האבן פארזארגט דאס שטעטל מיט גרינווארג, פּרוכטן, און האבן צוגעשטעלט די סוחרים וואס זיי האבן געדארפט.

לויט מיין מיינונג האבן אין יענע יארן געלעבט אין אטאקי ביז טויזנט משפחות. קיין מעדיצינישע אנשטאלטן זענען אין שטעטל נישט געווען. באוווסט איז געווען דער קינדער-דאקטאר פלעק. ער פלעגט אויך אויפנעמען עלטערע און גאר-אלטע מענטשן ביי זיך אין קאבינעט. צו מאל אויך באזוכן קראנקע אין דער היים. אפט קיין געלט נישט גענומען.

שפּעטער זענען געקומען די דאקטוירים גאלדענבערג און ראזענטאל. ס׳איז אויך געווען א קריסטלעכע דאקטארין, זייער א מיאוסע, וואס מ׳האט גערופן "ראצע". מע פלעגט זי פארגלייכן צו אן ארעמער פרוי מיטן נאמען ראצע (זי האט פארקויפט אין גימנאזיע בייגל און בילקעלעך).

דער פעלשער סעדיק האט געהאט פיל פּראקטיק און האט געהאלפן קראנקע נישט ווייניקער פון א גוטן דאקטאר. ער האט געשטעלט באנקעס די פּארקילטע, פּיאווקעס כדי אראפּנעמען דעם בלוט-דרוק. ער איז געווען זייער פּאפּולער, ווייל ער פלעגט נעמען ווייניק געלט און אפשר אמאל העלפן מערער און געטרייער פון א דאקטאר.

א צווייטער פעלשער איז געווען מאריץ ראזנצווייג, אויך נישט שלעכט געארבעט. ס׳זענען אויך געווען צוויי אקושערקעס, איינע האט געהייסן מאדאם קאזויק און די צווייטע - סוניה לאגוזע. יעדער פון זיי האט געהאט זייערע קליענטן און ביידע געארבעט מיט גרויס דערפארונג. אלע אטיקער קינדערלעך זענען דורכגעגאנגען דורך זייערע הענט. אין פאל פון שווערע ראדעס האט מען זיך געווענדט צו א דאקטאר. עס זענען געווען פאלן, ווען פרויען זענען אומגעקומען, ווייל דער שפּיטאל איז געווען זייער ווייט אין סאראקע, אכציק קילאמעטער פון דעם שטעטל. קיין קייסערשניט איז נאך נישט געווען באוווסט.

וועגן מעדיקאמענטן: אין לערמאנס גרויסער אפּטייק האבן געארבעט א פּאר פרויען. שפּעטער האט זיין זון אויסגעלערנט זיך אויף פּראוויזאר. עס זענען אויך געווען עטלעכע דראגעריעס, וועלכע האבן געהאט די רעכט צו פארקויפן מעדיצינישע מיטלען, נאר צוגרייטן רפואות איז זיי נישט געווען דערלויבט. דער בעל-הבית פון דער דראגעריע אין דער אלטער שטאט איז געווען פרוימטשוק, פון דער אין דער שול-גאס - ראזנצווייג, פון דער אויפן מאידאן - סלוצקער.

סלוצקער איז אויך געווען דער קאזיאנע-ראבינער, וואס האט רעגיסטרירט דאס געבורט פון קינדער. ער איז אויך געווען א לערער פון היסטאריע און רעליגיע אין די שולן און אין דער גימנאזיע. די גויים פלעגן לערנען ביים גלח, און מיר - ביי דעם ראבינער סלוצקער.

ער איז געווען א טעטיקער ציוניסט און פיל זיך געמיט צו ווירקן אויף דער יוגנט פון די ארגאניזאציעס: "שומר הצעיר", "אלגעמיינע ציוניסטן", "גורדוניה".

איך קער זיך אום צו דעם מעדיצינישן געביט, אלץ אין יענע יארן. ווען ארעמע לייט און זייערע קינדער פלעגן קראנק ווערן האבן זיי זיך נישט געקענט ערלויבן צו באצאלן דעם

דאקטאר אדער דעם פעלשער. האבן זיי זיך געווענדט אין בית-חולים פון דער רעגירונג אין דארף "קארלאראשופקי". דארטן פלעגט מען די קראנקע אויפנעמען אן געלט, נאר עס זענען געווען גרויסע תורים. גויים פון די דערפער פלעגן אויך קומען אין דעם שפיטאל. מע פלעגט ארויסגיין פארנאכט אויף צו פארנעמען א תור און ס׳איז אפט אויסגעקומען צו ווארטן א פאר טעג דער דאקטאר זאל אויפנעמען. דערפאר פלעגן די ארעמע קראנקע פארן גיכער קיין בעלץ, קישינעוו און סאראקע. אין סאראקע האט זיך געפינען דער אנפירער פון די אלע אנשטאלטן פון דעם געביט.

איצט קער איך זיך אום צום אריינגאנג אין דער אלטער שטאט. אויף דער רעכטער זייט פון דער ריטשקע, וואס איז אריינגעפאלן אין דניעסטער, האבן זיך געפונען די באד און די מקווה. איין טאג האבן זיך געבאדן די ווייבער, א צווייטן - די מענער. קיין וואנעס איז דארט נישט געווען. א גרויסער זאל מיט קראנען מיט הייסער און קאלטער וואסער. מע האט געדארפט ברענגען שיסלען מיט זיך פון דער היים. די מאמעס האבן מיט זיך מיטגענומען די קליינע קינדער סיי יינגעלעך, סיי מיידעלעך. די מענער האבן געבראכט מיט זיך בייזעמער פון בלעטער און אריין אין שוויץ-צימער. ווער ס׳האט געהאט א געזונט הארץ איז ארויפגעגאנגען אויף די טעראסעס און געקוויקט זיך, נאך דעם אריין אין דער מקווה.

רייכערע מענטשן האבן ביי זיך אין דער היים געמאכט וואנעס פון בלעך, אין זיי אריינגעשטעלט א סאמאוואר און אריינגעפירט אים אין קוימען פון דער הרובע. אנגעפילט די וואנע מיט קאלטער וואטער, געהייצט מיט קאטשענעס פון קוקורוזע דעם סאמאוואר ביז דאס וואסער ווערט גוט ווארעם. די גאנצע משפחה פלעגט זיך באדן אין דעם זעלבן וואסער, לויט דעם תור.

ס׳איז געווען א שווער שטיקל ארבעט, ווייל מע האט געדארפט אויסגיסן דאס וואסער, דערפאר האט מען זיך געניצט מיט די וואנעס נאר ווינטער, ווען ס׳איז געווען שווער צו גיין אין באד אריין און ס׳איז געווען א געפאר זיך צו פארקילן.

זומער איז געווען אן אנדער אויסוועג: מע האט ארויסגעשטעלט אין הויף א פאס, אנגעגאסן מיט וואסער און די זון האט דאס אנגעווארעמט. נאך דעם האט זיך יעדער באזונדער אויסגעבאדן און דאס איז געווען ריינער ווי די וואנע, אין וועלכער א גאנצע משפחה האט זיך געטויבלט מיט דעם זעלבן וואסער.

פיל ווייבער פלעגן ווארעמען וואסער אויפן פריפעטשיק און עס אריינגיסן אין קארעטעס פון האלץ און באדן די קינדער. זומער איז געווען פשוטער: אלע זענען געגאנגען צום דניעסטער. אין איין זייט פלעגן זיך באדן די פרויען אין מיידלעך, ביי דער צעבראכענער בריק - די מענער. יונגווארג, שילערס און סטודענטן, ווען זיי זענען געווען פריי, האבן זיי ליב געהאט צו פארברענגען דארט די צייט. ווער עס האט געלייענט א ביכל, ווער עס האט געזוכט צו ווערן אפגעברענט פון דער זון און ווער עס פלעגט שווימען אין טייך. מע האט געדארפט זיין פארזיכטיק, ווייל קיין מצילים זענען נישט געווען. עס איז געווען פארבאטן צו שווימען ווייט, די וואכט פון די סאלדאטן האבן געשאסן, ווייל זיי האבן מורא געהאט מע זאל נישט אריבער אין יענער זייט צו די קאמוניסטן.

פאר נאכט זענען יונג און אלט געווען ביים וואסער. עס איז געווען פריילעך און די צייט פלעגט גיך אוועק. עס פלעגט אויך געשען אז עמעצער, די גרעסטע טייל קינדער, זענען געטראנקן געווארן. דעמלט איז די שטימונג ביי אלעמען געווען א שווערע.

ווייטער א ביסל געפינען זיך די "איזווארן" (קוואלן וואסער). דאס וואסער קומט ארויס פון די בערג, איז זייער קאלט און גוט אין טעם. פרויען פלעגן קומען אהער וואשן דאס וועש.

די מיטגלידער פון דער ציוניסטישע באוועגונג, יעדער איינער מיט זיין קבוצה, מיט זיין מנהל פלעגן זיך צונויפגענומען אויף א פלאך פלאץ אויפן בארג, מאכן גימנאסטיקע, מארשירן, דורכפירן שיחות, טאנצן, זינגען, עפעס איבערכאפן אין מויל.

פאר נאכט זיך אומקערן אהיים, זיך אנטרינקען מיט דער גוטער וואסער, גייען אין קן, טאנצן ריקודים און פרייען זיך ביז שפעט ביי נאכט.

יענער פעריאד האט פיל נוץ געבראכט דער דערציונג פון דער יוגנט. איינער פון די וויכטיקסטע ארגאניזאטארס פון דער ציוניסטישער יוגנט איז געווען בנימין דוכובני. ווען ער איז געקומען אין לאנד אין די דרייסיקער יארן האט ער זיך גערופן מיכלי, ער איז געווען א שרייבער און ארויסגעגעבן א סך ביכער. א צווייטער אנפירער פון דער יוגנט איז געווען שלמה ברמן, וואס געפינט זיך אין קיבוץ שער-העמקים. אויך יוסקה סליטרניק. אלע האבן געקענט עברית, נאר מערער פון אלע איז געווען דער קאזיאנע ראבינער סלוצקי, וואס האט עולה געווען אין יענע יארן קיין ארץ.

אין דער זעלבער צייט איז שוין געווען אן ארגאניזירטע קאמוניסטישע פארטיי וואס האט געפירט א קאמף קעגן דער ציוניסטישער יוגנט און זיי גערופן איבערגיין אין זייערע רייען. אין אייניקע פאלן איז זיי געלונגען. די פאליציי האט זיי פארפאלגט. צווישן זיי זענען געווען קינדער פון א סך גוטע משפחות: די רויטמאנס, דוליאר, אקערמאן, הרמן. מע פלעגט זיי ארעסטירן, צעברעכן די ביינער, איינזעצן אין די טורמעס.

רייכע עלטערן האבן געשיקט עסן און קליידער אין די טורמעס, און די ארעסטירטע פלעגן זיך מיט דעם טיילן צווישן זיך. פיל הילף האבן זיי באקומען דורך דעם "מאפר", וואס האט צונויפגענומען געלט ביי יעדן, וואס האט געוואלט שפענדן עפעס כדי די, וואס זיצן אין טורמע, זאלן נישט ליידן פון הונגער.

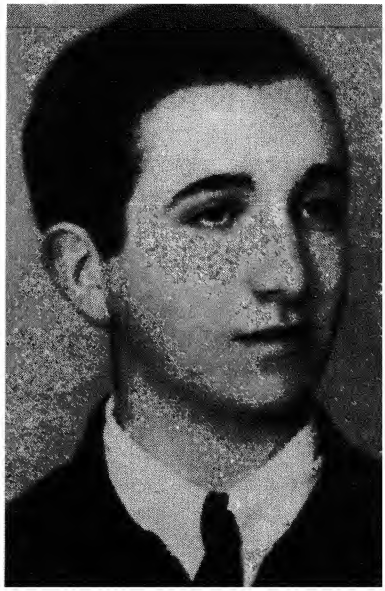
די קאמוניסטישע יוגנט איז געווען זיכער, אז זייערע אידייען וועלן ברענגען א לייזונג דעם יידישן פאלק, ווייל דער אנטיסעמיטיזם איז געווען זייער גרויס. אבער ווען די סאוועטן האבן פארכאפט די געגנט און איינגעפירט זייער רעכט, האט מען זיך אנטוישט. מע האט פלוצעם דערזען, אז דאס איז אן אנגעבלאזענער באלאן. אבער עס איז שוין געווען צו שפעט.

די ארומיקע לענדער: פוילן, בולגאריע, רומעניע, טשעכאסלאוואקיע זענען שוין אויך געווען מיט אזא רעזשים ווי רוסלאנד. אמעריקע איז ווייט און געלט נישט פאראן.

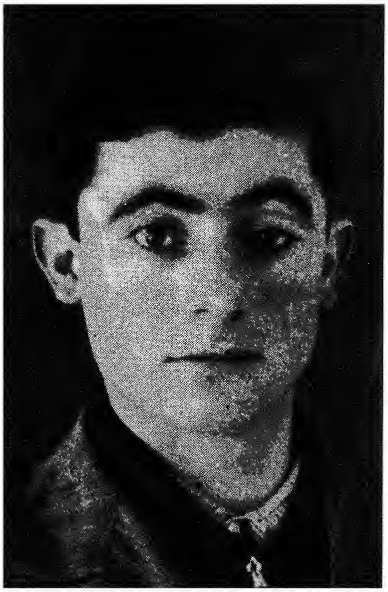
איך דערמאן זיך, אז אין 1931-2 יאר האב איך אין איינעם א פארנאכט אין גאס באגעגנט מיין חברה עני בראנד, וואס איז מיין פרוי שוין 45 יאר.

משפחת נאחיס בצ׳רנוביץ
הניה (ברנד), סיומה, רעיה, עזרא.

ינקל'ה ברנד - אחיה של הניה

מרדכי נאחיס - אח של עזרא נאחיס

זאג איך צו איר: "לאמיר זען וואס טוט זיך אין אולם". דער אולם איז געווען אין וואסקאבויניקס שטוב. מיר זענען נאר אריין אין דעם רעש, טענץ און געזאנג, האט זיך אריינגעשטעלט די פאליציי. א טייל פון אונדזעריקע זענען אנטלאפן דורך די פענצטער, און זאל זענען געבליבן קנאפ צוואנציק יוגנטלעכע. מען האט אונדז ארעסטירט און אפגעפירט אין דער פאליציי, ווו מיר האבן פארבראכט א גאנצע נאכט. די עלטערן האבן נישט געוווסט, וואס מיט אונדז איז געשען, ווייל די פאליציי האט קיין מאל נישט פארהאלטן ציוניסטישע יוגנט. דאס מאל האבן זיי, נישט האבנדיק קיין קאמוניסטן, באשלאסן זאל זיין "השומר הצעיר". מע האט געפארשט צי מיר זענען נישט פארבונדן מיט דער לינקער באוועגונג און ווייל מיר ווינען ביי דער גרענעץ האבן זיי באשלאסן אונדז צו שיקן צום מיליטערישן געריכט קיין יאס.

דער ראבינער סלוצקי מיט אנדערע בכבודיקע בעלי-בתים פון דער שטאט האבן אנגענומען אלע מיטלען און מע האט אונדז צייטווייליק באפרייט ביז דעם פראצעס אין יאס. דער פאל, אז ציוניסטישע קינדער זאלן געמישפט ווערן, האט ארויסגערופן א גרויסן רעש. האט זיך אריינגעמישט דער אויבער ראבינער פון קישינעוו הרב צירלסאן און ער האט געפוילט ביי דער מאכט אז דער משפט זאל אנולירט ווערן. מיט דעם האט זיך געענדיקט די געשיכטע.

ווי אזוי האט דאס שטעטל פארבראכט די צייט אין שבתים און יום-טובים? די ארגאניזירטע יוגנט פלעגט זיך צוזאמענעמען אין אולם, ארויסגיין שפאצירן אין דער געגנט פון קריסטלעכע דערפער, אין די וועלדער. זומער פלעגט די גרעסטע טייל פארברענגען ביים דניעסטר. א גרויסע טייל - מענער, פרויען, קינדער, כלות מיט זייערע חתנים האבן שפאצירט אויף דער פאליאנע, וואס האט זיך געפינען לעבן מאידאן. צוריק מיט יארן פלעגט זיך אפשטעלן דארטן דער צוג וואס האט פארבינדן דאס שטעטל מיט די גרויסע

שטעט פון רומעניע. די רעלסן פון דער באן זענען געבליבן פון דער רעכטער זייט, רעכטס פון די רעלסן - גערטנער. לינקס א פלאץ געדעקט מיט גרינס. די לופט איז דא געווען זייער אן אנגענעמענע און מענטשן האבן ליב געהאט דארטן צו שפאצירן, זיך באגעגענען, שמועסן, לייענען.

נישט ווייט פון דעם ארט איז געווען א בארג. שבת אדער יום-טוב פלעגן מיר אפט פארברענגען אויפן בארג. פון דארטן זיך אראפלאזן צו די וויינגערטנער. דא האבן מיר געקויפט ביליקע וויינטרויבן, געטרינקען מוסט.

חוץ די מלוכישע שול איז אויך געווען אין שטעטל א תלמוד-תורה. ווו מע האט געלערנט די קינדער דאווענען, חומש, טראגן ציצית. דא האבן געלערנט קינדער פון ארעמע שטיבער. קיין געלט האט מען ביי זיי נישט גענומען, מע פלעגט זיי נאך פארזארגן מיט עסן. די יידישע געמיינדע האט אויסגעהאלטן די תלמוד-תורה. קינדער פון פארמעגלעכע עלטערן האבן זיך געלערנט פריוואט ביי רבנים, ביי משה לייבלס, אברהם דער שווארצער, שמילייב רויזן, וועלוול בראנד, וואס איז אויך געווען א לערער אין תלמוד-תורה.

פיל קינדער האבן געלערנט אין "תרבות", ווו חוץ פון אלע געגנשטאנדן פון די מלוכישע שולן, האט מען געלערנט אויך עברית. דער ערשטער דירעקטאר איז געווען גרובמאן, א ציוניסט. די לערער: הוכמאן, סאמעט, בתי גאלאסטער און אנדערע. אויפן מאידאן איז געווען א גרויסער גן-ילדים, ווו מע האט די קליינע קינדערלעך געלערנט אויך עברית. זיי איז געווען גרינגער שפעטער צו לערנען אין "תרבות".

דאס שטעטל האט געהאט צוויי ביבליאטעקן: איינע א גרויסע אויף דעם מאידאן, געגרינדעט פון די ציוניסטן. דא האט מען געקאנט קריגן ביכער פון שלום-עליכם, מענדעלע מוכר-ספרים, שלום אש, י. פרץ, פ.. מארקיש ווי אויך איבערזעצונגען פון רוסיש, דייטש און אנדערע שפראכן. דאס איז געווען א מער אריסטאקראטישע ביבליאטעק.

די לינקע האבן געהאט זייער ביבליאטעק, א פראלעטארישע. זי איז געווען אפן נאר פארנאכט.

א פאר אטיקער מענטשן האבן אויסגעשריבן פון קישינעוו די יידישע צייטונג. אויך פלעגט אמאל פארבלאנדזען אין שטעטל א יידישע צייטונג פון ווארשע. מע האט אויך געלייענט די רומענישע צייטונג פון בוקארעסט "אדעווערול" (דער אמת).

אין די פארשטעלונגען אויף יידיש פון לייב ביטליס האבן אנטייל גענומען זיידי זילבערשטיין, שמאראק מיט זיין שוועסטער און פיל אנדערע. דאס געלט, וואס מע האט צונויפגענומען, האט מען געווידמעט ארעמע מענטשן. זומער-צייט האבן די שטעטישע סטודענטן אינסצענירט משלים פון אליעזר שטיינבארג, וואס פלעגט זייער געפעלן דער יוגנט. עס פלעגן אויך צומאל קומען יידישע טעאטערס, וואס האבן געוואנדערט פון שטעטל צו שטעטל. זיי פלעגן ארויסטרעטן אן דעקאראציעס, אין שלעכט באלויכטענע זאלן. כאטש דער רעפערטואר איז באשטאנען פון ביליקע אפערעטן האט מען זיך געמוזט צופרידנשטעלן מיט דעם. די ארטיסטן זינא זלאטאיא מיט איר מאן לייבאוויטשן, זיגלער מיט זיין טאכטער, סעווילא פאסטאר זענען געווען זייער פאפולער.

די טרופע וואלפענזאן האט אין די 30-קער יארן גענומען א קליין מיידעלע און זי גערופן סידי טאל. שפעטער איז זי געווארן א בארימטע ארטיסטין, באוווסט געווען אין גאנץ רומעניע. באזונדערס בארימט איז זי געווארן, ווען זי האט געשפילט אין בוקארעסט אין די פיעסן "דער אוצר" "דער געלער שאטן" און אנדערע אונטער דער רעזשי פון באוווסטן רעזשיסאר יעקב שטערנבערג.

אין 1935 בין איך ארויסגעפארן קיין טשערנאוויץ מיט מיינע חברים. ווען איך האב זיך אומגעקערט נאכן קריג קיין טשערנאוויץ בין איך געפארן זען מיין אלטע היים. ס'איז נישט געווען מער דאס קליינע און ריינע שטעטעלע אטיק. עס איז אפגעווישט געווארן דער מארק, א טייל פון דער אלטער שטאט, און א טייל פונעם מאידאן. אויף דעם ארט האט מען פארפלאנצט א פארק מיט אלייען. אין פרייע טעג שפילט דארט מוזיק און שיקסעס

מיט שקצים טאנצן און פרייען זיך.

קיין יידישע קינדער נישטא. די שטיבער, וואס זענען געבליבן, האט מען פארקויפט צו די ציגיינער. זיי זענען איצט די בעלי-בתים פונעם שטעטל. די יידישע באפעלקערונג האט אויסגעוואנדערט אין די גרויסע שטעט: טשערנאוויץ, בעלץ, קישינעוו און אין אנדערע שטעט אין רוסלאנד. איצט קומען זיי שוין צו אונדז קיין ישראל.

אזוי פארענדיקט זיך די געשיכטע פון אטאקי. אז מע קומט אן איצט קיין אטאקי מיט דער באן אדער מיט א מאשין, זעט מען קיינעם נישט. אלעס איז פרעמד, קיינער קען דיך נישט און דו קענסט קיינעם נישט. געבליבן דער בית-עולם און די גרויסע שול, וואס איז פארוואנדלט געווארן אין א קלוב.

דאס איז די ווירקלעכקייט.

דער בוך, וואס וועט ארויסגעגעבן ווערן פון די אטיקער וועט זיין פאר אונדז, געליבענע דא, נאר א זכרון.

מזכרונותיו של משה גולדנברג

ראיינה **חסיה זמיר**

משה גולדנברג נולד ב-1911. הוריו: זיידה וחיה. היו בבית עוד שלושה בנים ובת אחת האח יעקב, היגר לארצות-הברית. גבריאל, אח שני, היה קומוניסט שרוף. הוא עבד בבלצי. עבר לצרפת ומשםלרוסיה. מאז נעלמו עקבותיו. האח השלישי, שלמה, היגר לבראזיל ונפטר שם בשנת 1989. האחות אבדה עם כל המשפחה בטרנסדנסטריה. האב התפרנס מחקלאות. הוא עבד אצל הפריצים ונפטר כשמשה היה בן 8 בסך-הכל.

משה למד בחדר אצל שמיל לייב חזן, "רעבע" מאוקראינה. אחר-כך הוריו שכרו לו מורים פרטיים, שלימדו אותו אידיש, רומנית ורוסית. מאוחר יותר למד גם גרמנית ופורטוגזית.

משה חי באטאקי עד לשנת 1927, נסע לאחיו בברזיל, שהה בה שלוש שנים וחזר לאטאקי לשרת בצבא הרומני. היה זה מהלך יוצא-דופן, שהרי כולם השתדלו להתחמק משירות זה.

האירוע הטראומטי שהביא למות אבי.

בשנת 1918 נכנסו הרומנים לביסאראביה ולאטאקי. האוכלוסיה שנאה אותם. הם התנהגו באכזריות. על כל עבירה שהיא הם חילקו עשרים מכות. כעבור זמן מה גרשו הגויים את הצבא ואף הרגו להם את הגנרל. הרומנים חזרו והתכוונו לשרוף את העיירה. הם כבר התחילו לבצע את תוכניתם. למזלה של העיירה, נמצאו בה מספר שבויים רומנים שהעידו כי היהודים התנהגו אתם יפה. ובכל זאת, הרומנים אספו את כל אנשי העיירה לרחוב המיידון, הציבו מכונות ירייה ואיימו לרצוח את כולם. ואולם, כמה ממנהיגי הקהילה (סלוצקר, גולדנברג, דרמן, אבי ועוד) הצליחו להעביר את רוע הגזירה. המפקדה הרומנית זממה להעליל על האנשים האלה שהשכינו שלום, שהם הם האחראים לבגידה ולרצח הגנרל. הם נאסרו ונשלחו לבלצי לבית-הסוהר. אבי חלה שם בטיפוס ונפטר. זה היה גם גורלו של דרמן. אחרי המשפט שוחררו סלוצקר והאחרים.

ה ב ז ק י ם:

בית-הכנסת היה בית-התפילה הגדול ביותר בביסאראביה. אטאקי, הצטיינה בנקיונה. היו בה כבישים והיא היתה ישוב תרבותי. הדנייסטר היה קופא בחורף, אבל היה אסור להחליק עליו, שמא יעברו את הגבול מזרחה. לפני שהדנייסטר הפך לגבול, נערכו בו "מלחמות" בין הנוער של אטאקי לנוער של מוגילב. זה היה הספורט של שבת האהוב על הבנים ואילו הבנות היו מטיילות ב"פוליאנה". זה היה שטח יפה. סמוך לעיירה כמו שמורת טבע, הרים מוריקים התנשאו בסביבה. בכלל היו הרבה עצים באטאקי. רובם היו אקאציות (שיטה). בעונת הפריחה היה הריח הנפלא ממלא את האוויר. עץ שני, נפוץ וריחני, היה הסורן (הלילך).

באטאקי הורגשה קנאות דתית. הצעירים לא ביקרו בבית-הכנסת. הרב לא לבש שטריימעל. הנשים לא חבשו פיאות. בשבת כל העיירה יצאה לטייל.

אישים, טיפוסים, משלוחי-יד:

שני רבנים היו באטאקי: אבא רוט. נצר למשפחת רבנים, ורב חדש מיכל.

הרופאים היו פלק ורוזנטל. היה גם "פעלשער", מעין "כמעט רופא". "הפעלשערים" היו שמים כוסות-רוח "באנקעס". שני "פעלשערים" היו בעיירה: מוריס רוזנצוויג וסדר. מי שחלה לא פנה לרופא. אלא קודם הזמין את הפעלשער, כי האמינו בהם יותר. הפעלשערים נהגו לבקר בבתים. לשים עלוקות ולתת תרופות. לרופא הגיע רק מי שגסס. היה בית-מרקחת גדול של לרמן. גם לסלוצקר היה בית-מרקחת. לא רשמי. הוא היה "כמעט רוקח". באותם זמנים לא נתן הרופא מירשמי תרופות מוכנות כמו בימינו, אלא מיני מירשמים של משחות, ותרכבות לשתייה ולמריחה והרוקחים הכינו אותם. גם הספרים עסקו ב"רפואה". הם הדביקו "פיובקעס" (עלוקות) וגם ידעו לשים "באנקעס" (כוסות-רוח).

השדכן היה יונטל. היו לו כמה בנות שלא התחתנו. השדכן היה מבקר בבתים שהיו בהם מועמדים לחופה וקידושים ומציע "שידוך". מהלל את המועמדים, הייחוס של המחותנים. מפרט את הנדוניה וכיו"ב. אם היה יוצא שידוך מזה לפועל היה מקבל שכר טירחה.

הציונים המיוחסים היו: יחיאל סליטרניק, יעקב סירקיס ומיכל דוכובני. כשהיו מגיעים שליחים מארץ-ישראל הם התארחו בבתיהם. שנירמן היה בין עשירי העיירה. היה לו בית-חרושת לשמן. רצחו אותו יחד עם בנו ולפי הסברה זה היה מעשהו של פריץ שהיה חייב לו כסף. שלטה הפרדה מעמדית נוקשה. החייטים לא התחתנו עם "בעלי-בתים", אלא אחד עם השני. אם התחתן אחד "בוירזשוי" עם בת של חייט זה התקבל כאילו התחתן עם גוי. בושה.

אטאקי התברכה בקבצנים רבים וגם משוגעים. משוגעת אחת, אסתר, היה לה כתב יפה, היא היתה רושמת בפחם על כל הקירות ומכריזה בקולי קולות, שהיא רוצה להתחתן רק עם אברהם חלפין.

"שמיל דער איקוואטע" היה עו"ד ומגמגם, לפעמים עבר גם לפני התיבה. כששאלו אותו, איך הוא יכול לשמש כחזן, הרי הוא מגמגם? ענה: "יש בדיחה ברוסית, אם הארנק מלא הלשון חדה ("יאק קאליטקה פולנה - יאזיק אוסטריי"). הוא היה גם "כותב הבקשות", לרוב שיכור כלוט.

בתפקיד "הוויציה פרימאר" (סגן ראש-העיר) התחלפו אברהם גולדנברג וזוניס.

מוסדות בעיירה

"הטאכסע" - הוא מס שנגבה משחיטה. גביר החזיק בקופה. היו משתמשים בכסף לתמיכה בעניי הישוב. פעל באטאקי בנק "ליי און שפור קאסע" (מלווה וחיסכון).

"ההקדש" - מקום לינה לעניים.

ערב פסח אפו שם מצות.

היריד

השוק היה מתקיים בימי חמישי. הוא היה מתפרס ברחוב ה"שוק", אבל בעיקר "בשול גאס". היה גם יריד מחוץ לעיירה ושסמכרו בהמות, סוסים, חזירים, פרות. את העופות היו מביאים לתוך העיירה.

בימי השוק, נהגו האיכרים להשתכר. היו הרבה בתי-מרזח, בהם התקבצו כל "בעלי-עגלות" ושתו לשכרה. כשהיה מגיע קרקס בקיץ, העמידו אוהל מחוץ לעיירה, וכל העיירה ומהסביבה נהרו לשם.

תרבות

הספריה ואולם הקריאה. כשחזר משה גולדנברג מהשירות הצבאי הוא ייסד ספריה, "פאלקס ביבליאוטק", ששוכנה בחדר בביתו של מורה בשם לגוזה. יעקב ואידה חלפון (אח"כ טבעה באוניית המעפילים סטרומה) תרמו כסף לאחזקתו. הם אספו קצת ספרים ובעזרת חברים הגדילו את המלאי ויצרו אולם קריאה ראוי לשמו ששימש את השמאלנים. כל אנשי האינטליגנציה היו שמאלנים. סברו שמרוסיה תבוא הישועה. הספרים היו רק באידיש. היו ספרים במקור והיו תרגומים מרוסית וגרמנית.

משה ניהל את הספריה יחד עם ליובה. הם גם ייסדו עיתון באידיש "דער אונהייב", אבל כיוון שחסרו אמצעים הוא לא הופיע הרבה זמן. הנוער היה משכיל ברובו.

תיאטרון חובבים ולהקות מקצועיות

היו שחקנים חובבנים ("לוביטיליס") שהציגו הצגות, כמו משה רוזנצוויג, או זילברשטיין ששיחק בתור "המכשפה". היתה גם שחקנית בשם גולדנברג. תפקיד מיוחד מילא הלחשן, סופליור באידיש. חזקליה הגיבן שימש בתפקיד זה. את ההצגות הציגו במחסן הקרשים במרכז העיר. הגיעו גם להקות מחוץ לעיירה. כל הצגה משלהן היתה "חגיגה".

הופיעו הלהקות של זיגלר, וולפנזון, להקות רוסיות. זכורה לי הצגה "גאט פון נקמה" מאת שלום אש.

נשפים

בחנוכה ובפורים נהגו לערוך נשף בבית-התרבות. בנשפים רקדו ואלס, שימי, טאנגו. בדרך-כלל ערכו את הנשפים הללו בביה״ס ומכרו כרטיסים. הנוער אהב את הנשפים וחיכה להם מחג לחג. הבנות תפרו לעצמן שמלות והרקדנים ציפו בקוצר-רוח לנשף הבא. תזמורת נהגו להזמין מחוץ לעיירה, מידיניץ. אחת התזמורות הזכורות לטוב כללה שבעה.

אחים (״שאפטי פראצ״). לפני הנשף הם צעדו ברחובות וניגנו, וכך פירסמו את הנשף. כל נשף היה אירוע גדול. בחורף נסעו במזחלות. הכל היה לבן-לבן. מסביב היו שומעים את צווחות העורבים שחיפשו אוכל. הטיולים האלה היו יפים מאוד.

חוגים

פעלו חוגים בעיירה. חוגי תרבות של הציונים, חוגי דרמה. משה היה שמאלני ולא הלך להרצאות של הציונים ושל השליחים. הוא זוכר משפט תרבותי בו הוא שימש הסניגור ובנימין דוכובני היה הקטיגור. הנושא היה: ״מוטקה גנב״ מאת שלום אש. מאטקע, כידוע הרג אדם. במשפט כמעט היו מכות בין הסניגור והקטיגור.

היו זמנים.

אליעזר זוניס מספר

ראיינה **חסיה זמיר**

אליעזר זוניס הוא בנו של אברהם זוניס שהיה בעל מנופקטורה (חנות בדים) וכיהן כסגן ראש המועצה המקומית (הפרימריה) עד 1938. האם היתה עקרת בית. אליעזר נולד ב-1920. אחיו, יאשה, חי כיום בבראזיל ואחותו רות חיה בכפר-סבא. הם גרו ברחוב קטן, שירד מן המיידון לשוק, במרכז העיר. בילדותו למד בבי״ס רגיל, אך לגימנסיה לא הלך, כי לאביו לא היו אמצעים לממן זאת. אחרי ביה״ס עבד אליעזר כעוזר בחנות נעליים.

הסובייטים הגיעו לאטאקי ב-1940 וב-1941 נסוגו, והרומנים חזרו וכבשו את המקום. ב-22.6.1941 פרצה המלחמה בין רוסיה לגרמניה. המשפחה הוגלתה לטרנסדניסטריה ואחרי המלחמה חזרו למוגילוב. אליעזר עצמו הגיע ארצה דרך תנועת ״גורדוניה״.

כמה תיאורים מפיו:

תיאור העיירה. במרכז היו כל החנויות ובעלי-המלאכה: חייטים, סנדלרים, נפחים, סבלים, טוחנים לסוגיהם. פעלו גם תחנות-קמח והקדש לאפיית מצות. הגויים גרו בכניסה לעיר (שם היה רחוב המאהלה) וגם על ההר, והיהודים חיו במרכז העיר. פרט למקצועות שהוזכרו למעלה היו גם סוחרים, בעלי חנויות מנופקטורה, חנויות נעליים ובעלי מחסני חיטה (בעיקר על ההר, שם אוחסנה החיטה, כי קנו אותה בכניסה לעיר). הרחוב המרכזי נקרא המיידון. שם עמדה העיריה (ה״פרימאריה״) וסמוך לה היו ה״גרניצרים״, כלומר, שומרי הגבול. גם הכנסיה שכנה לידם. הרחוב הסלול היחיד היה רחב ומשני צידיו שדרת עצים יפה. ליד הכנסיה והמועצה היו בארות, מהן שאבו מי שתייה. לצדדים הסתעפו רחובות של בעלי-מלאכה (רחוב הסנדלרים, החייטים הפרוונים.

ב״מאהאלה״ גרו בעיקר גויים. מכאן נסעו לוולצ׳יניץ. בקצה עמד בית-החרושת לשמן

של משפחת חלפין. אחרי הגשר התחילה העיר העתיקה. בית-הקברות הישן היו ליד העיירה והחדש - ליד וולצ״ינץ, 3 - 2 ק״מ מן הישוב. העיירה התנהלה כקהילה. היתה עזרה הדדית ודאגו לנצרכים. פעלה גימנסיה עברית בת 4 כיתות וד״ר פלק היה המנהל. אברהם שנירמן ורויטמן השקיעו הרבה מכספם. כיון שזה היה בי״ס פרטי, רק העשירים שלחו לשם את ילדיהם. העניים למדו ב״חדר״. החזיקו ״תלמוד תורה״ לילדי עניים. לא היו ״גראבע אינגען״ (בורים ועמי ארצות). הקהילה דאגה לתת חינוך לכולם.

הקהילה דאגה שהנצרכים יקבלו מצות לפסח. שהרבנים והשוחטים יקבלו משכורת דרך ה״טאכסה״. שלעניים יהיו מצרכים לשבת. בסך-הכל פעל המעין ״עזרה סוציאלית״ מטעם הקהילה. היה גם ״דאמסקי קומיטעט״, אירגון של נשים, שדאג לערוך נשפים ובכסף שאספו עזרו לעניים. כך, למשל: אם לשואב המים נהרג סוס הוא פנה אליהן. כך גם מישהו שחלה. שתי נשים נדבניות ופעילות יש לציין בקשר לכך. ניוניה חלפין - אמו של זאלקי׳ע (זכריה), היתה האשה הכי פעילה באגודת הנשים. היא היתה נדבנית ועסקה בגמילות חסד. הרבה סוחרים פנו אליה לקבלת הלוואה בשעת מצוקה. פערלה קריימר זכורה גם היא לטוב. כל בוקר היתה עוברת ברחובות ובעלי החנויות כבר ידעו על מטרתה ונתנו לה תרומות ביד נדיבה. בלילה אפתה לחם ובמיוחד חלות לקראת שבת, כדי לחלקן בין העניים. יש לה בת בברזיל.

אישים: מרדכי גולדנברג היה סופר. משפחתו היתה גדולה וענפה. למד בילדותו אצל אברהם מייזליש. מרדכי כתב שירים באידיש. חי בקאפרעשט ועבר לסוקורן. **אברהם רודיר מייזליש** היה גאון, איש חכם, ״רעבע״, הוא לימד ילדים ב״חדר״. חילקו לו כבוד בבית-הכנסת. המשפחה היתה מכובדת ובעלת שורשים, מראשוני אטאקי.

אברהם זוניס - אביו של אליעזר, היה סגן מושל של העיירה. הוא נקרא ע״ש סבו שהיה מראשוני אטאקי. ליד העיירה ישנו בית-קברות ישן בן 300 - 200 שנים ושם הוא קבור. אברהם סיפר לאליעזר בנו, שהאח של סבא שלו (של אברהם) קנה את השטח שעליו עומדת אטאקי ומכר חלקות לבודדים.

עשירי העיירה: משפחת **שנירמן** ומשפחת **חלפין** - שתיהן בעלות בתי-חרושת לשמן.

מכובדים: סליטרניק היה ציוני. **סירקיס** היה פעיל בקק״ל. **בן-ציון כץ. סלוצקר** היה יו״ר התנועה הציונית. כל שליח שהגיע לעיירה היה סר לביתו. הוא היה ״קאזיונע רבינער״. היתה לו חנות בשמים ולפעמים הכין גם תרופות. הוא היה הנציג של היהודים כלפי השלטונות ולימד בגימנסיה תנ״ך ודת.

משפחות מכובדות אחרות: **גולדנברג, שנירמן, זוניס, רודיר, יורקוביץ, ווסקובויניק, פפאוצקי, יודקיס, נאסלאבסקי, גלבורד ניוניה, גלמן, מילמן, גרמן, צימנט, דוכובני, סירוטה, בלייבס, סליטרניק.**

זוניס זכר גם את משפחת **מירקיס** - את נחמן. מירקיס מכר קמח וגם את **איזי ברונשטיין** שהיה שחמטיסט גדול. מכל העולם באו ליובל ה-80 שלו. **משפחת חסיד** - האבא היה תוקע בשופר.

בתי-הכנסת: היו 13 בתי-כנסת בעיירה. קיים סיפור מיוחד על בית-הכנסת הגדול שנקרא ״קאזאצ׳ע קלוז״. מאין השם? לפני 150 שנה חי יהודי עשיר שהתפלל בבית-הכנסת הגדול שהיה ב״שול גאס״ (רחוב בתי-הכנסת). האיש היה מלווה בריבית קצוצה וכינויו היה ״פראצענטניק״. בשמחת-תורה היה לו מונופול להוצאת ספר התורה וזה חרה למספר יהודים פרוגרסיביים. מה עשו? הקיפו אותו בבית-הכנסת, נתנו לו מכות, לקחו את הספר ועברו לבית-כנסת חדש וקראו לו ״קאזאצ׳ע קלוז״

היו שני בתי-כנסת גדולים שעל קירותיהם היו מצויירים בית-מקדש, והיו בהם בלטות.

זו היתה תופעה מיוחדת, כי באף מקום אחר לא היו בלטות. בתי-כנסת אלה קיימים עד היום, אבל עשו מהם מחסני תבואה. היה בית-מדרש בשם "סאדיגורה קלויז", "שנאדערעשע שילעכל" (בית-כנסת של חייטים), "ספאדיק שול" בעיר העתיקה. ב"קאזאצ'ע קלויז", התפלל אברהם רודיר (מייזליש) וכאמור, ביום הכיפורים היה אומר את "נעילה". היה לאברהם קול אדיר וכולם היו נוהרים לשמוע אותו.

חגים ומועדים: יום שבת היה מקודש. היתה הקפדה כללית על שמירת השבת. אם מישהו היה מגיע ברכבת בשבת (התחנה היתה מחוץ לעיר) היה הולך לביתו דרך הרחובות הצדדיים, כדי לא למשוך תשומת-לב. הכל היה סגור. אבל כשבא גוי היו כאלה שמכרו לו (אם כי מעטים מאד עשו זאת). **חג הפסח.** אברהם זוניס היה פאדריאצ'יק (קבלן) שקיבל הזמנות מהקהילה ויחד עם אליעזר ופיני גולדנברג, היו מתחילים 6 שבועות לפני פסח לאפות מצות. מכל הסביבה באו לקנות מצות.

תשעה באב - הבנים נהגו לאסוף "בוזיקעס" ו"בערלעד" (פירותקוצניים) וזרקו אותם על הבנות. הבנות, שהלכו בלי מטפחת-ראש, היומתמלאות ב"בערלעד" שנתפסו בשערן והשמחה היתה גדולה.

★★★

אטאקי היתה עיירה יפה. עיירה נקייה. נקייה מליכלוך, אבל גם נקייה מפרנסה. הנקיון נבע מהמבנה הטופוגרפי. המים שנשפכו לרחוב התנקזו לדנייסטר, ואותו דנייסטר שעזר בניקיון "עזר" גם בחוסר פרנסה. לעיירות האחרות היו קשרים ביניהן וזה סייע למסחר, ואילו באטאקי, הדנייסטר ניתק את הקשר עם ישובי הסביבה. במיוחד בחורף.

אליעזר זוניס נושא דברים, בערב לזכרו של ברל רוזן
שנערך בבית הוצאת "פרץ פארלאג" בת"א, 1992
משמאל: מאיה רוזן

דערינערונגען פון מיין קליין שטעטעלע אטעק.

מאליע דאליאר*

מליה דולייר בת 7 - 1916
בתלבושת של בי"ס

משפחת דולייר: מליה, יחיאל והניה

צולם אחרי המלחמה:
יחיאל דולייר, טוליה (תנחום) - הבן,
מליה ובעלה משה רויטמן

משפחה רויטמן: ישה, גליה, טוליה ומליה (דולייר)

---

* נפטרה ב-1993 בישראל

מיין פאטער איז געווען א שוסטער מיט קליין בילדונג נאר דערפאר זייער א גוטער מענטש. ווי מע זאגט א מענטש אן א גאל. ער האט נישט נאר געארבעט פאר זיך, ער האט שטענדיק אין זינען געהאט ארעמע לייט און פלעגט שטענדיק טאן מיצוות, דאס איז געווען זיין הויפט-ציל אין לעבן. א גלויביקער, א באשיידענער. אז ס׳איז געקומען ערב פסח און מע האט געבאקן מצות פלעגט ער יעדער יאר אריינטראגן געלט אין שול אריין ווען ארעמע מענטשן, וועלכע האבן נישט קיין געלט צו קויפן מצות.

ביי אונדז אין שטעטל איז געווען א רב מעכל קראקושאנסקי. א ייד פון תורה נאר זיך אויך אינטערעסירט מיט וועלט-פראבלעמען. ער האט געהאט פיר מיידלעך, דריי פון זיי זענען אומגעקומען פון די דייטשן. געבליבן לעבן איז נאר יענטע, וועלכע וווינט איצט אין טשערנאוויץ מיט איר מאן - אויך אן אטעקער לאזער ברוכמאן. דער רב פלעגט יעדן שבת האלטן דרשות אין שול אזוי אינטערעסאנט, אז די קאמוניסטישע יוגנט פלעגט אויך קומען אים הערן. מיך פארבינדט מיט דעם מענטשן פיל אנגענומענע זיכרונות: ער האט מיר פיל דערציילט וועגן דער געשיכטע פונעם יידישן פאלק, מיט פארשטאנד זיך באציגן צו מיינע, אין יענער צייט, קאמוניסטישע אנשויונגען. א טייל פון מיין אונטערערדישער ליטעראטור פלעגט ער באהאלטן ביי זיך אין שטוב אין פסחדיקן געפעס און אנדערע ערטער און קיינעם פון דער משפחה וועגן דעם נישט דערציילט. וועגן אונדזערע באציונגען האט קיינער נישט געוווסט אויך מיין פאטער, וואס האט קיין דירה-געלט נישט גענומען ביי מעכלס עלטערן און אויך ביי אלי בעקער, וועלכע האבן געוווינט אין אונדזער שטוב. ווייל זיי זענען געווען ארעמע מענטשן. חוץ דעם האט מיין פאטער פיל געהאלפן זיינע ארבעטער נישט-יידן און יעדער יאר זיך געווענדט צו בערל מעלשענקער אנהייב ווינטער מיט די ווערטער: "בערל, גיב מיין ארבעטער איוואן סורין א זעקל מעל, איך וועל דיר באצאלן". זייענדיק א מענטש א פארמעגלעכער האט ער פיל גוטס געטאן מענטשן. אפט געגעבן הלוואהות, און קיין פראצענט צי משכנות נישט גענומען, ווי עס פלעגן טאן אנדערע גבירים פון אטעק. הערש דעם וואסער-פירער פלעגט ער פארלייגן: "אז דיינע שטיוול וועלן זיך צערייסן, וועל איך דיר מאכן נייע, קיין געלט וועל איך ביי דיר נישט נעמען".

אין אטעק איז געווען א תלמוד-תורה, ווו עס האבן זיך געלערנט ארעמע קינדער. דער לערער איז געווען שלומה פאדגייעץ. דער דאמען-קאמיטעט פונעם שטעטל פלעגט געבן מיטאג אלא טאג פאר ארעמע מענטשן. מיין מאמע פלעגט אויך איין מאל אין דער וואך קאכן מיטאג פאר זיי. אין דער עלטער פון 8 יאר האט מיין מאמע מיך אויך צוגעצויגן צו הילפס-ארבעט. יעדן פרייטאג פלעג איך צונויפנעמען ביי 10 פארמעגלעכע משפחות עסנוואג און געלט און דערנאך צעטיילן עס צווישן ארעמע מענטשן. מיינע עלטערן האבן געוואלט איך זאל לערנען אויף גננת, נאר איך האב זיך אפגעזאגט. ווייל ביי א גננת האבן געלערנט נאר קינדער, וואס פאר זיי האבן די עלטערן געצאלט געלט, אין דער צייט ווען ארעמע קינדערלעך זענען ארומגעלאפן אין די גאסן בארוועסא און נאקעטע און קיינער האט זיי נישט געלערנט.

אזוי זענען געגאנגען די יארן. מיט דער צייט האב איך אנגעהויבן זיך אינטערעסירן מיט דער ארבעטער באוועגונג. געלייענט פארשידענע ליטעראטור. די ברידער קאליוזקי וועלכע האבן געלערנט אין טשעכאסלאוואקיע און געווען מיגלידער פון דעמאקראטישע קרייזן פלעגן אונדז ברענגען פון דארט ליטעראטור אין רוסיש, יידיש. ווען באריס קאליוזקי און נאך 20 יוגנטלעכע האבן געענדיקט דעם אוניווערסיטעט, האט די פארטיי זיי געשיקט קיין רוסלאנד, אלס אינזשעניערן - ספעציאליסטן. האט מען זיי אלע אויסגעשאסן, באשולדיקט זיי אין שפיאנאזש. דער צווייטער ברידער גרישע איז אוועקגעשיקט געווארן אין לאגער אויף 20 יאר, צעטיילט מיט זיין פרוי. אויך בערל רויזן איז געווען מיטגליד פון אונדזער אונטערערדישן קאמוניסטישן קרייז. איינעם א טאג איז ער געקומען צו מיר און געזאגט: "איך וויל דיר זאגן א זאך, וואס וועט דיר נישט זיין אנגענעמען, נאר איך מוז דיר זאגן: "איך וועל מער אין דעם קרייז נישט קומען. גיב איבער די אנדערע חברים."

היינט פארשטיי איך, אז ער איז געווען דער איינציקער חכם. בעסער פארשטאנען די זאך ווי אלע אנדערע. שפעטער מיט יארן, ווען מיר האבן געוווינט אין קעשענעוו און בערל אין טשערנאווייץ, פלעגט ער אונדז באזוכן יעדעס מאל ווען ער איז געקומען קיין קעשענעוו. כאטש מיר זענען זיך אידעיש צעגאנגען, דאך זענען מיר געבליבן גוטע פריינד דאס גאנצע לעבן.

מיר האבן אונדזער ארבעט געפירט צווישן ארבעטער און אויך פויערים פון 12 דערפער ארום אטעק. מיר האבן געהאט פארבינדונגען מיט די אנפירער פון דער באוועגונג מיט משה וואסענבערג פון בריטשעווע, מיט יידל טרינקמאן פון סעקוראן, מרדכי פריזמאן פון זגוריצע און אנדערע שטעטלעך. קעשענעוו איז געווען אונדזער צענטער. פון דארטן פלעגן מיר באקומען אלע דירעקטיוון. איזי מארגענשטערן, וואס איז געווען דער אנפירער פון סאראקער פארטיי - באוועגונג, האט געשאפן א קאמיטעט פון 5 מענטשן. צווישן זיי אויך איך. די ארבעט צו אפדרוקן פלוגבלעטלעך האט מען פארטרויט מיר. שבת, ווען מיינע עלטערן זענען אוועקגעגאנגען אין שול דאווענען, פלעג איך אויף א שאפיראגראף אפדרוקן הונדערטער בלעטלעך און דערנאך האבן זיי די קאמסאמאלצעס צעווארפן אין די דערפער. דעם ארכיוו האט באהאלטן ישראל גאלדענבערג אין א קאסטן ארייִנגעשטעלט אין א גרוב ביי זיין טאטן אין סקלאד. אין א צייט ארום איז געקומען א מענטש פון צענטער און געפאדערט צושטעלן צוויי דעלעגאטן צום קאמינטערן קיין מאסקווע. איך האב געדארפט זיי דורכפירן דעם דניעסטער. סטיאפא און טשעכאוועך האבן אנגעטאן אויף זיך צוויי ווייסע ליילעכער און איינגעבויגענע האבן זיי זיך באוועגט ווי חיות איבערן פארפרוירענעם טייך.ס'איז געווען ווינטער. איך האב זיך אומגעקערט אין שטאט אריין, אויפן וועג צעבלוטיקט שווער די הענט און אזוי האב איך ראפארטירט דעם פארשטייער פון קעשענעוו. די צוויי חברים האבן זיך קיין אטעק נישט אומגעקערט. מע האט זיי פארהאלטן אין מאסקווע. מיך האט מען ארויסגערופן קיין קעשענעוו און געגעבן מיר ארבעט אין טעכנישן אפאראט פון דער פארטיי. אין קעשענעוו האב איך געדונגען אן אילעגאלע דירה, ווו עס פלעגן זיך צונויפנעמען חברים פון צענטראל קאמיטעט.

אין איינעם א טאג, בשעת איך האב אויסגעפילט אן אויפגעבונג פון דער פארטיי, האט מען מיך ארעסטירט און אוועקגעפירט אין סיגוראנצע. דא האב איך געמאכט א הונגער-שטרייק 12 טאג, נאר די אילעגאלע דירה האב איך נישט אויסגעגעבן. נאך דעם איבעפאל האבן די חברים באשלאסן, אז אין קעשענעוו קאן איך מער נישט זיין און מיך געשיקט אויף ארבעט קיין טשערנאוויץ. דא האט מען מיר געדונגען א אילעגלע דירה, ווו איך האב געדארפט ארגאניזירן א טיפאגראפיע און איינצייטיק די יוגנטלעכע באוועגונג "רויטער שילער". אין צימער האט מען געבראכט פולע זעק מיט ליטעראטור און טיילן פון דער טיפאגראפיע. נאר איך האב באמערקט אז א סיגוראנצע-אגענט שפירט מיר נאך. די דירה האב איך געמוזט פארלאזן, נאר פאר דעם האב איך צוויי מעסלעס געברענט די ליטעראטור אין א הרובע, דאס אזש צונויפגענומען אין א זאק און פאריקט אונטערן בעט. די טיילן פון דער טיפאגראפיע האט מיר יחיאל שרייבמאן געהאלפן איבערטראגן צו מיין חברטע חנה פרוימטשוק. ווייטער האב איך איבערגעגעבן די טיילן דעם מענטשן, מיט וועלכן איך האב געהאט פארבינדונג און אים צווויסן געטאן, אז איך קער זיך אום אהיים. כאשט דאס איז געווען א טאט פון נישט דיסציפלין, האט מען מיך פון דער ארבעט נישט באזייטיקט.

דעם 28טן אויגוסט 1931 איז פארגעקומען גרויסע ארעסטן אין אטעק און אין די ארום געגנטן, דאס איז געווען איינע פון די גרעסטע דורכפאלן אין בעסאראביע. דריי טעג בין איך נאך געווען אויף דער פריי. אין דער צייט האב איך באוויזן מיט ישראל גאלדענבערג באהאלטן דעם ארכיוו ביי פייוויש שוחט, וואס האט געוווינט נאענט צום דניעסטער נישט קוקנדיק אויף דער סכנה וואס האט זיי געדראט. אין דעם זעלבן אויפדערנאכט האט פייסי מעלער אריבערגעפירט ישראלן דעם דניעסטער קיין רוסלאנד.

איך האב נאך באוויזן עטלעכע חברים אוועקשיקן פונעם שטעטל און אויפן דריטן טאג האט מען מיך אויך ארעסטירט. אויפן וועג זענען די צוויי אגענטן, וואס האבן מיך פארנומען, אריינגעגאנגען צו ישראל גאלדענבערג. געזוכט, איבערגעקערט די שטוב, ער איז שוין געווען אין יענער זייט דניעסטער. אין דער סיגוראנץ האט דער קאפיטאן גאנצעוו אריינגעקראכן מיר אין די האר און געזוכט סם. ער האט מיך געווארנט אז גוט וועט מיר דא נישט זיין. איינער פון די אגענטן האט מיר געזאגט: "איך וועל אין אייך נקמה נעמען פאר מיין ברודער, וועלכן די רויטע האבן געהרגעט" א גאנצע נאכט האט מען מיך געמוטשעט איך זאל אויסגעבן נייע פאקטן כאטש איך האב באשטעטיקט אלץ, וואס איז שוין געווען באוווסט זיי פון די ארבעטער און פויערים, וועלכע מע האט געפייניקט. אונדז, אריבער הונדערט מענטשן, האט מען אריינגעזעצט אין דער יאסער טורמע "גאלאטע". די פרויען זענען געזעסן צוזאמען מיט פראסטיטוטקעס און הינטער-וועלט פרויען. א יאר צייט זענען מיר געווען אין גאלאטא. אין דער צייט האבן מיר דורכגעפירט א הונגער-שטרייק, ווייל מיר האבן געפאדערט דעם רעזשים פאר פאליטישע-ארעסטאנטן. די פרויען האט מען צו צוויי איינגעשלאסן אין איין קייט. די מענער האט מען געבונדען און אין הויף געשלאגן מיט גומענע שטעקענעס. אויפן פראצעס האט מען די פרויען באפרייט און די מענער האבן באקומען ביז דריי יאר טורמע. צווישן זיי עזריאל רויטמאן 3 יאר. יאשע רויטמאן 1 יאר, דודי רויטמאן 2 יאר. די פויערים צו - חודשים. אומקערנדיק זיך אהיים האבן מיר פארגעזעצט אונדזער ארבעט ביז 1934, ווען איך בין איבערגעפארן קיין בוקארעשט און דארט געפירט די טעכנישע ארבעט פונעם צענטראל-קאמיטעט ביז 1940. פאר דער צייט בין איך נאך געווען אין סיגוראצץ 12 טעג, ווידער הונגער-שטרייק, נאר נישט אויסגעגעבן די אומלעגאלע דירה, ווו עס האט זיך געפונען א טשעק פון דער פראנצויזישער קאמ-פארטיי וועגן די פאליטישע אסורים אין רומעניע. אין 40 סטן יאר האט דער צענטראל-קאמיטעט מיך אפגעשיקט אהיים אויף צוויי וואכן איך זאל שאפן א קאנאל "אטאקי-מאהילעוו" ד.ה. איבערשיקן מענטשן אין קאמינטערן. מארגנשטערן, וואס איז געווען א מיטגליד פונעם צ.ק פון רומעניע, איז געשיקט געווארן. דימיטראוו אליין האט אים אויפגענומען אין קאמינטערן מיטן באריכט וועגן דער רומענישער קאמ-פארטיי. און אומגעקערט האט ער זיך שוין ווען בעסאראביע איז שוין געווען סאוויעטיש.

אין ערשטן יאר פון די סאוויעטן האב איך געארבעט אלס פארוואלטערין אין דער ארגאניזאציע פון סאציאלער הילף.

אין צייט, פון דער מלחמה, האב איך געארבעט אין אבקאם מאפר אין קאזאכסטאן. אין 1943 בין געקומען צו מיין קומענדיקן מאן יאשא רויטמאן קיין נאוואסיבירסק. ווען מע האט אים מאביליזירט בין איך געפארן אהיים אין 1944. די מאמע, דער ברודער מיט זיין משפחה זענען אומגעקומען פון די דייטשן. דעם טאטן האב איך געטראפן אלט און קראנק, בארוועס און נאקעט. די שטוב צעבראכן. דאס געבליבענע געהילץ פון דער שטוב האט ער פארקויפט און פאר דעם געלט געקויפט א ספר-תורה אין אנדענק פון מיין מאמע און עס איבערגעשיקט מיט א יידישער פאמיליע קיין ארץ. זיין באציונג צו דעם הייליקן לאנד האט מיין פאטער אך סך מאל ארויסגעוויזן מיט פארשידענע געלט-שטיצונגען וועגן קרן-קיימת. און ווען אין א טאג זענען צוויי מענטשן פון פאלעסטינע געקומען און צונויפגענומען געלט וועגן פלאנצן א וואלד אויפן נאמען פון ת. הערצל, האט מיין פאטער געגעבן טויזנט ליי און ווען איך, נאך דעמלט נישט קיין קאמוניסטגע, האב פארגעלייגט פארקויפן מיין מאנטל וועגן דעם צוועק, האט מיין פאטער צוגעגעבן נאך 500 ליי, איך זאל דעם מאנטל נישט פארקויפן.

דאס ערשטע יאר נאך דער מלחמה האט מען מיך אויסגעקליבן פארזיצער פון שטאטישן ראט, דערנאך צוויי יאר אין קאלכאז אנגעפירט מיט א פערמע פון לעמער און הינער. ווען די קינדער זענען אונטערגעוואקסן זענען מיר ארויסגעפארן קיין טשערנאוויץ. ווען די קינדער האבן געענדיקט די מיטל-שול זענען זיי אוועקגעפארן לערנען. דער זוך קיין

נאוואסיבירסק. דארט געענדיקט דעם אוניווערסיטעט, די אספיראנטורע און ארבעט ביז היינט אלס לערער דאצענט פון פיזיק אין א הויך-שול. די טאכטער האט געענדיקט א פעדאגאגישן אינסטיטוט אין ריאזאן און א אינסטיטוט פון פאטענטן. היינט געפינען מיר זיך איך, מיין מאן, מיין טאכטער איר מאן און אונדזער אייניקל אין הרצליה.

איך בעג מיין קאפ פאר די אטעקער: שלמה פאדגייעץ פאר דעם, וואס ער האט תמיד געשטרעבט נאך בילדונג, קולטור און מענטשלעכקייט. אין די 20קער יארן איז ער אנטלאפן קיין ראטנפארבאנד, געווען א מיטגליד פון דער קאמפארטיי נאר אין הארצן איז ער געווען א ציוניסט. אין קיעוו האט ער זיך פארנומען מיט וויסנשאפטלעכער ארבעט, אויסגעלערנט פיל סטודענטן. אין פעריאד פון קאסמאפאליטיזם האט מען אים ארעסטירט, שפעטער אים רעאביליטירט און ווען מע האט אים פארגעלייגט אים רעאביליטירן אין דער פארטיי, האט ער זיך אפגעזאגט.

לעכצער איז אויך אריבער קיין רוסלאנד אין די 20קער יארן. געארבעט אין טיראספאל אלס רעדאקטאר אין א צייטונג, ער האט איבערגעזעצט שלום-עליכמס "די בלאנדזענע שטערן" און מע האט דאס אויפגעפירט אויף דער בינע.

בערל רויזן איז יונג אוועק פונען שטעטל אטעק קיין טשערנאוויץ. באקומען בילדונג שוין נאך דער מלחמה, געארבעט אלס לערער פון יידיש, שפעטער פון ענגליש. אפט האט מען אויף ראדיא דערציילט וועגן אים ווי וועגן דעם בעסטן לערער פון ענגליש. פיל זיינע שילער זענען געווארן אנגעזעענע מענטשן. בערל האט זיך פארנעמען מיט ליטעראַרישער טעטיקייט, געדרוקט זיינע ארטיקלען מיט דער הויפטטעמע - יידישע געשטאלטן ביי די גרויסע שרייבער אין רוסלאנד און אין אויסלאנד. טראגיש אומגעקומען אין 1986 און נישט געהאט די זכיה צו זיין אויף דער יידישער ערד מיט זיין ליבער פרוי מייע מיט איר זון און זיין משפחה. מייע, זיין פרוי, איז אן אינטעליגענטער מענטש, געווען א לערערין, פיל געהאלפן בערלען אין זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. ער איז פון די קינדער יארן פאר מיר ביז היינט צו טאג געליבן "בערעלע". ער שטייט מיר שטענדיק פאר די אויגן. א סך האב איך פון אים גענומען. ער האט שטארק ליב געהאט די נאטור. ער אליין איז געווען א שטיק נאטור. אויב מע מעג זיך אזוי אויסדרוקן. ווי רייך און שיין איז די נאטור, אזוי רייך און שיין איז ער געווען מיט זיין נשמה און גאנצן וועזן.

יאשה רויטמאן, מיין מאן, א מענטש א גוטער, אן איידעלער. פול מיט הומאר. פאר אונדזער גאנץ צוזאמענלעבן האב איך פון אים קיין איין שלעכט גראב ווארט נישט געהערט.

יעווא כארמי, מיין בעסטע חברטע פון די יונגע יארן. זי איז געווען א אינטעליגענטע פרוי. א שיינע. געלייענט פיל. געקענט אויסנווייניק פושקינען, לערמאנטאוון און אנדערע פאעטן און שרייבער.

דוד סאטקער. ער געפינט זיך אין לאנד שוין 60 יאר. א הארציקער, גוטער מענטש, וואס האט נישט נאר פאר זיך געלעבט. ער האט געבויעט דאס לאנד צוזאמען מיט זיין משפחה. פארלוירן א זון פון 19 יאר. אויך אין דער משפחה פון זיין ברודער און שוועסטער זענען אומגעקומען 4 זין. זיין פאטער אברהם סאטקער, איז געווען א געמיטלעכער גוטער ייד, האט פארשטאנען, אז זיינע קינדער דארפן עולה זיין קיין ארץ, און זיי געהאלפן דאס פארווירקלעכן. ער האט נישט זוכה געווען צו קומען אהער. נאר זיין פרוי איז געשטארבן אין ישראל און באערדיקט אין דער הייליקער ערד.

קלמן סאטקער איז אויך א באזונדערער מענטש מיט א גוטן כאראקטער. געהאלפן מענטשן. פארמאגט איין קינד פירע, זי מיט גרויס שווריקייט אויסגעלערנט אויף דאקטאר. זי, אלס דאקטאר, האט אפגעראטעוועט מיין קליין מיידעלע גאליע ווען זי איז אלט געווען 8 חודשים. זי איז געווען פארבלויט, פארלוירן דעם דפק. איך האב געכאפט דאס קינד און אריין צו פירע, וואס האט געוווינט אין שכנות. זי האט אלעס געטאן און זי אפגעראטעוועט. מיר ווועלן דאס קיינמאל נישט פארגעסן.

משה ראזענצווייג, א פעלשער אין אונדזער שטעטל. געווען א מענטש מיט א גוט הארץ און ברייטער נשמה. ער פלעגט ארומגיין אין די ארעמע שטיבער און היילן מענטשן. ביי זיי קיין געלט נישט גענומען.

СССР

ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
СОЮЗА ОБЩЕСТВ
КРАСНОГО КРЕСТА И КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА

Москва, К-31, Кузнецкий мост, д. 18/7 Телефон Б 8-20-22

№ 236-ОИЭ-Н Москва «12» января 1957.

ДЕЛО:

Адрес для телеграмм: Москва—ИКРЕСТПОЛ

СПРАВКА

Исполком СОКК и КП СССР подтверждает, что ДОЛЯР Маля Ихимовна 1909г.р состояла членом КП Румынии с 1930г., за революционаую деятельность подвергалась арестам и сидела в тюрьме с 1931г. по 1932г. и с 1935г. по 1936г.

Справка выдана для представления в органы Социального обеспечения.-

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ИСПОЛКОМА
СОКК и КП СССР /А.Обнденнов/

תעודה של מליה דולייר

אישור

מושל האזור מאשר שמליה דולייר, בת מיכאל, שנולדה ב-1909, הייתה חברה במפלגה הקומוניסטית מ-1930 ועקב פעילות לא חוקית קבלה מאסר בבית סוהר ברומניה בשנים - 1931, 1932, 1935, 1936.
האישור הוצא כדי להציגו בבטוח סוציאלי

המנזר באטאקי. צילם: ישעיה רוזנבליט בעת ביקורו במקום

אהרון אלטמן וריבה קזק צופים על אטאקי מההר לכוון מהילוב, 1965

שער ב׳

בני אטאקי מספרים על ביתם

א. רשימות מאת דוד רייף (סודקר)

שואבת מים
מן הבאר,
דוד רייף

בית ומשפחה (זכרונות ראשונים)

מאת דוד סודקר *

לא הכרתי את סבתא אסתר, אם אמי, משום שהייתי קטן מדי, אבל היא מתקשרת בזכרונותי, משום שהזכרון הראשון שלי קשור בה.

יום אחד אחותי ביילה ואני נכלאנו במטבח, וזה זעזע אותי מאוד. כנראה שמררתי בבכי. לבסוף שיחררו אותנו והעבירו לחדר הגדול שבחזית הבית שם הבחנתי בגוש שחור מונח על הרצפה. פמוט עם נר דלק בקצה גוש שחור זה. אנשים רבים מילאו את החדר. אותנו, אותי ואת אחותי ביילה, קרבו אל הגוש השחור הזה, מסרו לידי פת לחם, ציוו עלי להניח אותה על-גבי השמיכה השחורה ומיד החזירו אותנו למעצרנו במטבח. כנראה שנרגעתי. אחותי ביילה סיפרה לי שזו סבתא אסתר שהיתה מונחת שם מתחת לשמיכה השחורה. שאלות רבות רציתי לשאול אותה, אולם עדיין לא ידעתי לדבר.

זכרוני הראשון, אם כן, קשור דווקא עם המוות. חבל.

המטבח לא היה המקום היחידי שאמי שלטה בו. ניתן לומר, שהכל היה בשליטתה - הבית על חדריו הרבים, עליית הגג, המרתף, החצר הגדולה.

הרבה מזמנה בילתה במטבח. זה זכור לי, משום שכנראה הייתי מאוד כרוך אחריה הן בשלב הזחילה והן בתקופת צעדי הראשונים. כנראה, שגם אולפתי להיות סמוך אליה, שהרי עלינו לזכור כי תקופת היניקה בזמנים ההם נמשכה חודשים רבים.

המטבח, אכן, זכור לי היטב. מצד ימין של דלת הכניסה ניצב שולחן ארוך. עליו היתה אמא עושה מלאכתה. כאשר היתה צריכה להכין איטריות, הוסיפה לוח, גילגלה את הבצק במערוך עד היותו דק-דקיק אחרי יבושו, גילגלה אותו שוב והוא נראה אז כנייר מגולגל. בסכין חדה יצרה את האיטריות למיניהם לפי הגדלים הרצויים לה. לוח אחר נועד להכנת עוף שחוט ולהמלחתו. לוח מיוחד וגדול היה בשביל גלגול הבצק לעשיית לחמים. לחמים של שבת ולחמים של חול. אם הסירו את כל הלוחות, התגלתה עריבה עשויה עץ, שבתוכה הוכן ונלוש הבצק. הכמות הספיקה לשבוע תמים. לימים, כשגדלתי, הייתי מופקד על הבאת השמרים מהחנות. הכנת הבצק נעשתה תמיד ביום חמישי לפנות ערב. במשך הלילה, היה הבצק טופח והשכם בבוקר למחרתו, כלומר ביום שישי, היה מוכן להכנת הלחמים.

בצד שמאל היו הכיריים ותנור האפייה. לתנור היה פתח רחב חצי עגול. חיממו אותו על-ידי הבערת עצים עד שהתלהט כולו. באמצעות מרדה עץ בעל ידית ארוכה, היתה אמא מחדירה את הבצקים אל תוך התנור המלוהט עד שכל רצפת התנור היתה מתמלאת לחמים. אז היתה סוגרת את הפתח, ולאחר זמן מסויים היתה מוציאה לחמים לוהטים, נודפי ריח מיוחד, נעים מאוד.

הלחם הטעים והיפה ביותר היה זה של שבת, כלומר, חלות השבת: לחם קלוע בצורת צמות, מפוזר עליו קינמון. הוא היה צחור, טעים וחגיגי.

מצד שמאל של הכיריים, היו עולים במדרגות אל עלייה קטנה שמעל התנור. כאן היו מסודרים כבר מערב שבת סירים עם מאכלים הדורשים שמירת החום. כמו: חמין, מים

---

* ראה רשימות נוספות מאת הכותב במדורים הבאים

להכנת תה וכו׳. כולם היו מכוסים בשמיכות. בשבת לפנות ערב, בזמן הסעודה השלישית, עדיין יכולנו לשתות תה חם מאותה עליית גג חמה.

על הקיר שממול הכניסה למטבח, היו אצטבאות רבות, עליהן היו מסודרים כל הכלים הדרושים. סירים וצלחות ספלים וכפות עץ גדולות. חצי קיר מוקצב היה לכלי בשר וחציו האחר לכלי חלב. כך גם הסכו״ם למיניהם. הם היו מופרדים בשתי מגירות גדולות בתוך שולחן עבודתה של אמי.

החלון היחידי שבמטבח היה רחב משקוף ומסורג בסורגי ברזל. על-גבי משקוף זה הייתי מוצב אני כל אימת שפרצתי בבכי ופת לחם תקועה בפי. משם יכולתי להשקיף לחצר שתמיד רחשה בה פעילות מעניינת. היחידים שנהגנו להתרוצץ סביב אמא בעת עבודתה במטבח, היינו אני והחתולה. כל יתר בני המשפחה היו עסוקים כל אחד בעיסוקיו. אני זוכר בבירור שהיה לי אח קטן. קראו לו ינקל׳ה. לפחות פעם אחת אני זוכר אותו. הוא היה בעריסה ואני הצצתי בו דרך סורגי העריסה. איש לא היה נוכח. רק אני והוא. זה היה בחדר הכניסה הגדול שלנו. העריסה עמדה ליד קיר שצדו השני היה דופן תנור האפייה ללחם. זה שבמטבח. אם הייתי בחדר הכניסה הגדול עם אחי ינקלה, ולא כרוך אחר שמלתה של אמי, משמע שהייתי כבר גדול ומשמע שהיה חורף, כי העריסה עמדה ליד הקיר החם.

אני אומר שאני זוכר זאת בבירור. עמדתי ליד ינקל׳ה וראיתי אותו מבעד לסורגי העריסה שלו. הוא היה נורא פצפון. יותר אינני זוכר עליו כלום.

איש מבני משפחתי אינו זוכר אותו. אמי לעולם לא דיברה בו. היו עוד. מעולם לא דיברו בהם. פשוט מתו. אף פעם לא שאלתי את אמי כמה ילדים היו לה. איש לא דיבר על כך אף פעם. נשארנו שבעה בחיים ואני, בן הזקונים.

כבן זקונים הייתי הצעצוע של כולם. לא חסר לי דבר. הייתי אומר שהסובבים אותי, אפילו היו מציקים לי בחיבתם אלי. אני נמשכתי יותר לדברים שאני יכול לגלות אותם בעצמי, וכך במהרה התפרקתי מחיבתם, מקים צעקות בקולי קולות כל אימת שרצו לקחת אותי על הידיים, או לכוון אותי בעיסוקי. כך לבדי וביוזמתי שלי בלבד, דרשתי וחקרתי כל דבר שבממלכה הגדולה שלנו. ביתנו כלל הרבה חדרים. כיאה למשפחה גדולה. מתחת לבית היה מרתף גדול. בחזית הבית היו שני עצי אקציה גבוהים. בינות לאקאציות היו מדרגות רחבות שהובילו למרפסת פתוחה לכל רוחב הבית. בצד המרפסת היה שער עץ גדול, אטום. בשער היה פשפש להולכי רגל, אולם ברצותך להיכנס לחצר עם עגלת סוסים, היה השער נפתח לשני צדדיו וסגירתו נעשתה על-ידי בריחים. שער זה הוביל לחצר גדולה. ברוב רובה של החצר היו מחסנים תלויים מעליה. בחלקם הגדול היו אלה מחסנים בני שתי קומות לאיחסון תבואות.

המרתף שמתחת לבית שימש בתקופת ילדותי כבית-חרושת לעורות, ובתקופה יותר מאוחרת כמקום לאיחסון ביצים. במרתף זה היו בריכות של בטון בתוכן היו משרים את העורות עד אשר יתרככו. בתקופת איחסון ביצים היו משרים את הביצים בתוך מי סיד לתקופה של מספר חודשים, עד לאריזתם ומשלוחן ליצוא.

המים שסופקו לשני המפעלים האלה באו מבאר שהיתה בתוך המרתף. המים הועלו מן הבאר במשאבת יד, והוזרמו לתוך בריכות. באחד המקומות בחצר, היה מוצב משקל גדול לשקילת בעלי-חיים. היתה שם מעין מכלאה. צאן, בקר או חזירים היו מוכנסים בקבוצות ושוקלים אותם ביחד. אני הייתי מנצל את ההזדמנויות האלה ומבקש שירכיבו אותי על גב חזיר. הגויים היו עושים זאת בחפץ לב, ומתמוגגים מנחת.

בין המחסנים עמד בית-שימוש. מאוד פרימיטיבי. מושב מעץ, חור בתוכו, ומתחתיו בור.

את הבור היו מריקים פעם בשנה. היה שם מחנק בלתי רגיל. לשכן שלנו היה גן תפוחי-עץ. בתקופת הפרי היו מגיעים ענפים עד לחלון של בית-השימוש שלנו ואני יכולתי, עם קצת תושיה, לפלח לפעמים תפוח. על ממלכה זו, שמרו שני כלבים. האחד, לבן עם כתמים שחורים. כלב מסוכן. תמיד היה נובח, וכמו שאומרים: עם רצח בעיניים. שמו היה פופסיק. הוא היה קשור ובלילה היה נע לאורך חוט. האחר, שמו היה מיקה. כלב שחור, חביב וטוב-לב. התהלך חופשי וידע להבחין בין ידידים ומכרים לבין זרים. בתוך כל ההמולה הזאת שבחצר היו לנו גם מספר תרנגולות הטלה שהתהלכו חופשיות והטילו את ביציהן בפינות חושך חבויות וקבועות.היו גם דוגרניות. לאחר הבקיעה היו מתהלכות עם אפרוחיהן. היו גם שני כלובים, האחד על-גבי השני, ובהם תרנגולים לפיטום. תקופת מה היתה לנו גם פרה. תמיד הייתי מתלהב מזה שבחזור העדר מן המרעה היתה כל פרה פורשת לחצר בעליה וכך גם בבוקר: היתה מחכה לפני השער עד שהעדר הגיע ומצטרפת אליו. על העדר הזה היה מופקד רועה, נער גוי.

אמא, אחותי ביילה, החתולה, הכלבים, החצר, המרתף, המחסנים, המשקל שבחצר, תפוחי העץ של השכן, התרנגולות, הפרה, שתי האקאציות שבחזית הבית, אחי ינקלה, אלו הם עיקר זכרונותי הראשונים.

אי-שם, עמוק עמוק בזכרון חבויה סבתא אסתר. הזמנים שבהם כל בני הבית היו מכונסים יחד היו בעיקר זמני הארוחות. אל תשכחו, ביחד היינו תשע נפשות. בשביל להקל את העומס על עבודת אמא, היה הכרח בקיום משטר חיים מסודר. לכל אחד היה מקומו הקבוע על-יד השולחן. בראש השולחן - אבא. במקום אבא לא ישב אף פעם מישהו אחר. בזמן הארוחות לא נהגו לשוחח. מקודם ברכו ברכת המזון ובסוף ברכת המזומן. בזמן האוכל נשמע רק שיקשוק כלי האוכל.

מימי ילדותי הראשונים אני זוכר בעיקר עוד שתי נשים, להוציא את אחותי ביילה ואת אמא, כמובן. כוונתי לדודה חנצ׳ה ולסבתא רבקה. הן היו משחקות אתי הרבה. הייתי זקוק מאוד למשחק, יותר נכון למשחקים. אפשר לומר שלא היו לי צעצועים. ואם כבר, אז אלה היו חלקים של משהו. לדוגמא: גלגלי עץ של חוטי מכונת התפירה. כאלה היו לי הרבה. ידעתי שלפני שקיבלתי אותם, הם היו צבעוניים. עכשיו כשהם היו מעורטלים, הייתי מדמיין לי את הצבעים. הגלגל אומנם היה בצבע עץ, אבל בעיני הוא היה אדום, כחול, ירוק. השתוקקתי לקבל גלגל כזה עם החוטים, אבל אף פעם לא נתנו לי. למשחק אחר, שימשו לי קופסאות ריקות של גפרורים. מהם בניתי לי מגדלים למיניהם.

נחזור לשתיים שהיו משחקות אתי הרבה, האחת - הסבתא רבקה. היא היתה אשה ערירית. ביתה היה סמוך לביתנו. בין שני הבתים הפרידה סמטה צרה אשר הובילה לרחובות האחוריים של העיירה. כך היה מכונה האזור ההוא. גם ביתה של סבתא היה גדול, כדוגמת ביתנו. עם חצר גדולה, מחסנים, מרתף וכו׳. אולם בכל שרר שם שיממון. איש מלבדה לא גר בכל הבית הגדול הזה. היא התקיימה ממכירת קמח. בחדר הכניסה הגדול שלה היו מוסדרים בעמידה מסביב לקירות שקים לבנים. חלקם פתוחים וחלקם - שוליהם מגולגלים לפי גובה הקמח שבתוכם. כפות מתכת תקועות היו בפנים, מוכנות לשרת אותה במכירותיה. באמצע החדר עמד משקל וכל מיני משקלות מונחים על-גבי ארגז צדדי. כל החדר, הרצפה, הקירות, התקרה, סבתא עצמה, הכל היו ספוגים קמח. בעלה, סבא יעקב, נרצח על-ידי פורעים וזה הסיפור ששמעתיו מפי בני המשפחה.

הימים, ימי חילופי השלטונות. פעם רוסים, פעם אוקראינים, פעם רומנים ופעם קומוניסטים, וחוזר חלילה. הזמן, ימי סוף מלחמת העולם הראשונה. התבססות השלטונות לא היתה מהירה. את ימי ״בין הזמנים״ היו מנצלים פורעים למיניהם לעשות שפטים ביהודים. הם היו פושטים באופן פתאומי, רכובים על סוסים או בעגלות. בוזזים, רוצחים, אונסים ומסתלקים.

באחת מן הפשיטות האלה, פתח סבא יעקב את הדלת, כדי להציץ מה מתרחש בחוץ. הוא מחזיק ספר בידו. כהרף עין זינק פורע לעברו ודקר אותו בפתח ביתו. מצאו אותו מתבוסס בדמו והספר ביד. סבתא רבקה זכורה לי, כשפניה הקטנות מציצות מתוך מטפחת. לעולם לא ראיתי אותה בלי השביס. זו היתה מטפחת שעטפה את הראש, את העורף ונקשרה לפנים מתחת לסנטר. הסבתא היתה אשה נמוכה, קצת כפופה, מבט עצוב ופקחי מאד. היא היתה מובילה אותי לתוך מרתף ביתה, מוציאה מחבית עץ תפוח כבוש, צהבהב ומתוק וספל היה שם תמיד מוכן כדי לכבד אותי מן המיץ שבתוך החבית. המשקה הזה לא היה טוב ממנו. קראו לו "קוואס".

בזמנה הפנוי היתה תמיד קוראת בספר. משקפיה תלויות לה על אמצע אפה. תוך כדי כך, מנדנדת אותי על ברכיה. האחרת, שזכורה לי היטב מאותם ימי ילדות, היתה הדודה חנצ׳ה. הייתי האהבה הגדולה שלה. "דודל׳ה", "דודקל׳ה", כל היום דודל׳ה.

הם גרו מולנו. היא, אביה ואמה. היתה להם חנות לנפט. היא היתה המוכרת. אמא שלה היתה מרותקת לכיסא. אביה היה זקן מאוד. הוא אומנם ניסה לעזור, אבל עיקר העבודה היתה עליה, על דודה חנצ׳ה.

החנות היתה בקומה התחתונה. המגורים בקומה העליונה, אליה היו עולים במדרגות שהיו מחוץ לבנין. גם אצלם עמד תמיד ריח. ריח של נפט, כמובן, אבל רק בחנות. בבית הכל היה אחרת. נאה, נעים, חם, נקי ומסודר. הממתק שקיבלתי ממנה, היה שוקולד מבושל מתוק מאוד, תוצרת עצמית. לפעמים כובדתי בו, כשעודנו חם, וחוטים דקים נמשכו מן הפה לכפית.

בחזית ביתם, בקומה העליונה, היתה מרפסת לכל אורך החזית. לאורך כל המעקה היה מוצב ארגז עץ ממולא באדמה, שבו נזרעו מדי עונה זרעים של מטפסים. הייתי משקיף מחלון ביתנו כדי לראות את המטפסים האלה מתקדמים בגידולם. ממש כל שעה, אפשר היה להבחין התפתחות בצמיחה. כשהם הגיעו לידי פריחה, היו שם פרחים בצורת גביעים בכל הצבעים: לבן, אדום, כחול ואחרים מטפסים ועולים מארגזים אלה לכיוון התקרה.

לדודה חנצ׳ה, היתה השפעה גדולה על אבי בכל מה שקשור לחינוכי. היא היתה אשה משכילה, חילונית ומעניינת מאוד. בביתה מצוי היה תמיד עיתון לועזי, ספרים בלועזית. היא כלל לא חששה מהוריה. דודה חנצ׳ה, היא שהשפיעה על אבי שיסכים לרשום אותי לגן-ילדים עירוני. יומי הראשון בגן-ילדים זה, זכור לי כאילו היה זה אתמול. היא עצמה, דודה חנצ׳ה, הובילה אותי לשם. זה היה רחוק מאוד מביתנו. באיזור המגורים הגויים. רוב הילדים היו ילדי גויים.

הילדים היהודיים בגן זה, השתייכו כנראה למשפחות מתקדמות. זה היה ניכר בתלבושות שלהם. הבנים, למשל, לא חבשו כובעים. כמו כן היו להם בלוריות לראשם. אני, לעומת זאת, ראשי היה מגולח וחבשתי כובע. התקרית הראשונה אירעה מיד כאשר ילדים זרקו את כובעי על הרצפה. בכיתי. הגננת הושיבה אותי על ברכיה ושרה אתנו שירים. תוך כדי הזמרה, היא הצביעה לעברי בציינה לילדים כמה קולי ערב.

לאט לאט התחלתי להסתגל ואף רציתי להמשיך ולבקר בגן הזה. אולם, אבי לא יכל להשלים עם העובדה שאני מסיר שם את כובעי. אחר זמן קצר הוחזרתי הביתה. עדיין לא סיפרתי על אחי ואחיותי. ובכן, הבכור במשפחה הוא קלמן. הוא למד באודסה, היה מנהל-חשבונות ועבד בבית-חרושת לשמן.

ישראל ויצחק עבדו וניהלו את בית-החרושת לעורות שבמרתף ובחצר ביתנו. יצחק היה ממונה בעיקר על עיבוד עורות לקלף, לכתיבת ספרי תורה.

גולדה למדה בגימנסיה במוהיליב., שמעבר לנהר הדנייסטר. ביילה למדה בבית-הספר

ואני התחלתי ללמוד בחדר.

היה גם אח נוסף, שמואל, שבין ישראל וגולדה. הוא היה היחידי שאי-אפשר היה להכניס אותו למשטר חיים מסודר. מבית-הספר היה בורח ואהב להתרועע עם בני הגויים. לעיתים קרובות אף נעלם למספר ימים וגרם לדאגות קשות להורים ושאר בני הבית. פעם אף הרחיק לנדוד עם קבוצת קרקס. להתפלל לא רצה ולא ידע כלל. אהב להתלבש בגינדור וכשגדל שם עיניו בשקצות. לא רצה ללמוד אפילו מקצוע. הוא היה היפה מכולם. אם כבר הגיע הביתה, היתה אופפת את המסובים לשולחן שתיקה מכבידה. אבא החרים אותו. אמא היתה מדברת אליו בסתר. הוא היה היחידי במשפחה שעישן, ומאוחר בעלותו על משכבו, יכולת לשמוע מדי פעם רישרוש של הדלקת הגפרורים. קרה גם שהסיגריות חרכו את כלי המיטה. אהבתי אותו מאוד והרגשתי שמשהו לא בסדר בהתייחסו כלפיו. התקוממתי בתוכי נגד החרם שהטילו עליו. הרגשתי שהוא אהב ושנא כאחד את המשפחה. היה נוהג להופיע בפתאומיות ולהעלם שוב.

כאשר גדלתי, הייתי סקרן לדעת דברים הקשורים עם העבר של הורי, וכך בהזדמנויות שונות קלטתי סיפורים הקשורים בכך. אמא, למשל סיפרה ששידכו לה מישהו אחר לפני אבא, אולם היא מצאה במועמד ההוא פגם. ופגם זה מה היה? היא הבחינה שהוא נושא בשבת ממחטה בכיסו. והרי לפי המסורת אין נושאים בשבת כלום. אני אכן, זוכר את עצמי נושא את טליתו של אבי בשבת לבית-הכנסת.

סיפור אחר שהיה קשור עם אמא. היא הפכה להיות כבר בשנות נישואיה הראשונים, לעצמאית מבחינת הפרנסה. היא לא הסתפקה בעסקים של בעלה ופתחה חנות לגלנטריה (סידקית), בחדר הכניסה הגדול שבביתנו. על אבא סופר, שלפני הקמת בית-החרושת לעורות, היה שנים רבות ספק של תבואות לתחנות קמח. בימים ההם היתה לו כירכרה וסוס מהיר לשימושו בנסיעות לכפרים. לפי מושגים של היום - מכונית מהודרת.

במשפחה התהלכו סיפורים על הברחת הגבול, בין רוסיה לביסארביה הרומאנית. נשארו קשרים רבים עם אנשים שמעברו השני. משפחה, עסקים. סיפור אחד קשור היה בגולדה. היא היתה חולה מאוד ושום תרופות לא הועילו. עד אשר עלה הרעיון להבריח את עוזרת-הבית שנתקעה מעבר לגבול. זה היה מבצע מסובך מאוד. ואולם, עם הופעתה של העוזרת גולדה הבריאה. את גולדה היו מבריחים אל סבתא אסתר במוהילב, שם היתה צריכה לגמור את לימודיה.

על המבריחים למיניהם, התהלכו גם סיפורי זוועה. כמו שדידת אנשים בלב הנהר והטבעתם. וסיפורים על מלשינים למיניהם, חלקם אחינו בני ישראל ... היו סיפורים על דודים שאפילו את שמותיהם איני זוכר ולעולם לא ראיתים. הם היו מפוזרים ברוסיה ובביסאראביה. אף בפולניה היה אח אחד של אמא.

המגלשת - היו לי התנגשויות עם אבי. רוב הדברים שאהבתי לעשות נאסרו עלי. לשחק עם ילדי הגויים לא. לשחק עם הילדים מהרחובות האחוריים - לא. לטפס על עצים לא. לרחוץ בנהר לא. להחליק על קרח לא. לשרוק - לא. שום דבר לא. היה מספיק ה"לא" שלו ובזה זה נסתיים. והיה, אם נודע לו שבכל זאת המרתי את פיו, היה משכיב אותי על ברכיו עם הישבן כלפי מעלה ומרביץ בו בחגורתו. זה היה כואב מאוד ואמא היתה אצה להציל אותי.

פעם, שמעתי אותו אומר ליצחק שיעשה לי מגלשת. הייתי נוהג להסתכל בחברים שהיו להם מגלשות ומקנא מאוד. ביציאה מן העיירה היתה הדרך מובילה להר. במקום התלול היו הילדים טסים עם המגלשות שלהם, ולפעמים מרכיבים מישהו מאחור בעמידה. גם אני הייתי מדי פעם "מקבל טרמפ" כזה. תמיד חששתי פן אבא יראה אותי בכך. מאוד הצטערתי על שאין גם לי מגלשת. היו מגלשות מעץ. היו כאלה שהרכיבו פסי ברזל על

העץ. והיו מגלשות שכל כולן עשויות מברזל. שיהיה מעץ, ובלבד, ורק שתהיה גם לי מגלשת. כששמעתי את אבא אומר ליצחק שיתקין לי מגלשת, לא היה גבול לאושרי. עקבתי בדריכות אחר יצחק בשעת הבנייה. בסיום, הוא הושיב אותי בתוכה, תפס בחבל וגרר אותי הלוך ושוב בחזית הבית. הבחנתי באבא מציץ דרך שמשת החלון הקפואה, והחזרתי לו מבט אוהב.

פירוק השעון – החיבה שלי לעובדי הכפיים, נבעה קודם כל מן ההערכה הרבה שהיתה לי לחריצותה של אמי. חריצות שלא ידעה גבול. גם חונכנו למלא חובות. על כל אחד בבית היה מוטל תפקיד כלשהו. לקראת שבת. אני ובײלה היינו מטאטאים את החצר וחזית הבית. גולדה היתה שוטפת את הרצפות. יצחק היה ממלא את חבית המים, אני הייתי שוטף את כלי החלב ובײלה את כלי הבשר. הייתי הולך לשוחט שישחט לנו עוף, הייתי הולך עם עוף בשעת הצורך לרב כדי לשאול על כשרותו.

הייתי הולך לקראת אמא בחזרה מן השוק לעזור לה לשאת את הסלים. כל אחד היה מסדר את מיטתו. כל זאת ללא כפייה. האווירה היתה משפחתית מאוד.

על כל אלה יש להוסיף את הדיבורים המתמידים על הצורך להכשיר את עצמנו לקראת ארץ-ישראל, כלומר: לעבודה, ליצירה, לבנין. מושגים שהפכו להיות חלק מאתנו. בינתיים, חוץ מפטיש ומסמרים לא היה לי שום כלי עבודה אחרים, לארץ-ישראל אנחנו עדיין לא נוסעים, לעומת זאת הבחנתי במגירתו של אבא במברג קטנטן ומאוד חשקתי בו. לא יכולתי לספר לאיזו מטרה הוא נחוץ לי.

באחד הימים, נשארתי בבית וידעתי שאהיה מספר שעות לבדי. אז ניגשתי למלאכה. הורדתי מן הקיר שמעל מיטת אבי את השעון. זה היה שעון כיס. בימים בודדים בשנה היה אבי לוקח אותו אתו. היה לו שעון דומה לזה לשימוש יום-יומי, אולם זה שעל הקיר, היה מהודר יותר. לשניהם היו מכסים על-פני לוח השעות. על-ידי לחיצה בבליטה מבחוץ היה קופץ המכסה ונפתח. אבי היה מותח כל בוקר גם את השעון שהיה תלוי מעל מיטתו. גם בחדר-האוכל היה שעון. שעון קיר גדול עם מטוטלת. הוא היה מצלצל כל רבע שעה ובשעות השלמות היה מצלצל כמספר השעות. ובכן, ביום זה שכולם הלכו ונשארתי לבדי, החלטתי לפרק את השעון שמעל מיטת אבא. הוצאתי את המברג הקטנטן מן המגירה והנחתי את החלקים המפורקים זה ליד זה לפי סדר הפירוק. היתה לי הרגשה שאני יודע את כל המלאכות שבעולם, רק שלא מרשים לי לעשותם. הכל הלך למישרים. פירקתי אותו עד האחרון שבגלגלים. היו שם קפיצים ופינים, לוחיות דקות בעלות צורות שונות וגלגלים למיניהם. הכל היה זעיר מאוד.

בביטחון מוחלט, התחלתי לחבר את החלקים לפי הסדר ההפוך. עד לשלב מסויים לא היו שום בעיות. פתע נתקעתי ולא ידעתי איך להמשיך.

התחלתי פוחד, חששתי שבינתיים יחזור מישהו מבני המשפחה. מהר מאוד, דחפתי חלק מן החלקים המפורקים לתוך קופסתו העגולה של השעון. האחרים שמאנו להיכנס לשם, זרקתי לבית-השימוש שבחצר ותליתי אותו בחזרה במקומו. חיש מהר התגלה הענין. אני הכחשתי מכל וכל. מכות לא קיבלתי. אני חושב שבסתר לבו היה אבי גאה בי על כך שהיה לי האומץ לעשות כדבר הזה. הוא לא ניסה אפילו להראות שהוא לא מאמין לי.

המצב הכלכלי - גולדה ויצחק, הודיעו לאבא שהם רוצים ללכת ל"החלוץ". בינתיים, עד שיקבלו אותם, הם רוצים לנסוע ליאסי, קרוב למרכז האירועים.

הסיבה לחיפזון שלהם היתה, כי עברו את גיל שמונה-עשרה, בית-החרושת לעורות במילא נסגר ויצחק עבד באופן ארעי בבית מסחר לעצים. גולדה הסתובבה בלי תעסוקה ובלאו הכי הרי מטרתם היא ארץ-ישראל. אבא ידע שאין טעם לעכב בעדם. הבית התרוקן.

נשארנו רק אחותי ביילה ואני. שמואל שרת אז בצבא וביקר אותנו לעיתים רחוקות. בעסקים של אבא, עסקי התבואות, חלה הרעה. האיכרים לא פרעו את החובות. אבא הלך ונחלש ועול הפרנסה נפל שוב על אמא.

עיסוק חדש במשפחה: מכירת עצים להסקה. אמא היא העוסקת בזה. ממלאים את החצר בגזעים, פועלים מנסרים אותם והם נמכרים לפי משקל להסקת התנורים בחורף. זה לא היה עסק שהבטיח פרנסה. ובכן, משכירים את המרתף ואת הבריכות שבתוכו לאיחסון ביצים. משכירים את האגף האחורי של הבית לאשה זקנה והבת המטפלת בה (חדרים אלה התפנו עם נסיעתם של גולדה ויצחק ליאסי).

אמא הכינה ריבה לשנה שלמה, ריבת שזיפים. אנחנו עזרנו להוציא את הגרעינים ולבחוש בלי הרף בדוד הענק בזמן בישול הריבה. כל הזמן הוספנו סוכר ובחשנו. הן הריבה עלולה גם להשרף ולהידבק לדפנות הסיר. אנו גם עזרנו להחמיץ מלפפונים וכרוב בכמות שתספיק לכל השנה. לפני פסח עשינו יין וגם זה לפי חישוב לשנה שלמה. והפרוטה לא הית מצויה בשפע.

גולדה ויצחק הסתדרו ביאסי בעבודה בבית-חרושת לטכסטיל למספר חודשים. לאחר מכן נתקבלו לחוות הכשרה של "החלוץ". לקראת העלייה לארץ-ישראל.

בחוות הללו חיו הצעירים חיי קומונה כמו בקיבוץ כשהם היו באים לחופשות בחגים, היינו יושבים פעורי פה ומקשיבים לסיפוריהם על ההווי המיוחד שם.

ההתעוררות בקרב בני הנוער לרעיונות חדשים ולדרך חיים חדשה לא הפחיתה במאומה את היחס לתא המשפחתי. החלוצים בארץ היו משגרים מכתבים, פרחים מיובשים. המהגרים לאמריקה היו משגרים דולרים. כל פיסת נייר שקיבלנו מארץ-ישראל או מגולדה ויצחק היתה הופכת לחג. היינו קוראים וחוזרים וקוראים, מראים לידידים ולבני משפחה ומחכים בכליון עיניים לפיסת הנייר הבאה.

סיכום – מיום עזיבתי את העירה אטאקי, חלפו שישים שנה. עליתי ב-1931.

היינו שבעה להורים אשר הורישו לנו הרבה מן האופי שלנו. אבא ז"ל, ציוני נלהב, לא זכה להיות פה אתנו. הוא נפטר סמוך לעת שתיכנן עלייה. אמא ז"ל הצטרפה אלינו ב - 1935 ונפטרה בכפר קדימה בגיל קשיש.

קלמן ז"ל, אחינו הבכור, חזה על בשרו את השואה, הגיע לארץ חולה ותשוש בשנים הראשונות של פתיחת שערי היציאה מרוסיה ונפטר בחיפה, עיר מגוריו.

ישראל ז"ל, עלה לארץ ראשון ממשפחתנו ב-1926, נפטר בכפר קדימה, שהיה ממייסדיו.

גולדה ז"ל, עלתה ב-1930. ממייסדיה של גבעת-חיים. נפטרה שם ממחלה ממארת.

שמואל ז"ל, היחיד ממשפחתנו שניספה בשואה עם אשתו ושני ילדיו ז"ל.

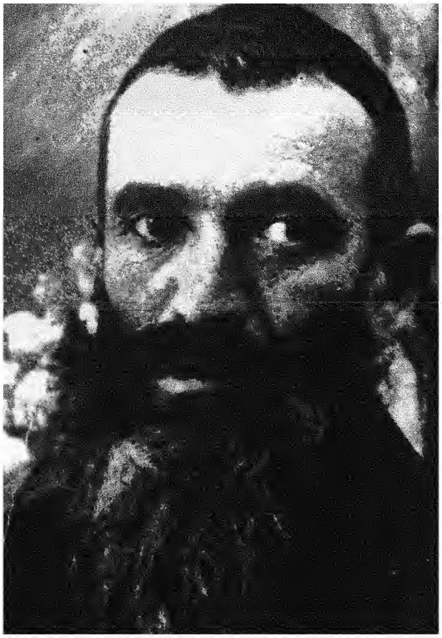
יצחק ז"ל, עלה ארצה גם הוא ב-1930. היה ממייסדי קיבוץ גת וניספה בתאונת דרכים.

ביילה ז"ל, הגיעה ארצה עם אמא ז"ל ב-1935. הצטרפה אליה לקדימה ושם בנתה את משפחתה. גם היא מתה ממחלה ממארת.

הורי, אחי ואחיותי, כולם כבר אינם בחיים. תארתי את הקן המשפחתי כי חשוב, שהבאים אחרינו ידעו על המקור ממנו שאבנו את האידיאלים, את הכוח, את ההתמדה באורח חיינו כאן בארץ ואת האמונה בצדקת הציונות.

משפחת סודקר
מימין לשמאל: מאחור: בלה, קלמן וחנה אשתו
יושבים: פרודל, אברהם, וסבתא רבקה
קדימה: פירה - בת 8

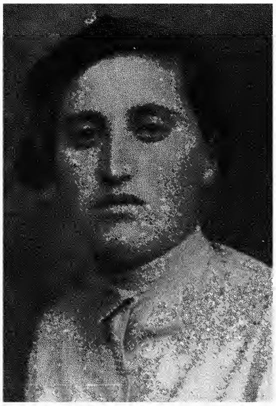
אברהם סודקר

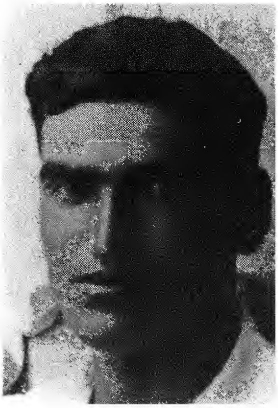
שמואל סודקר אשתו ושני ילדיו אשר נספו בשואה ואין זכר מהם.
מקום קבורתם לא נודע.
לזכרם, שמותיהם חקוקים באנדרטה של קדושי אטאקי בבית הקברות בחולון.

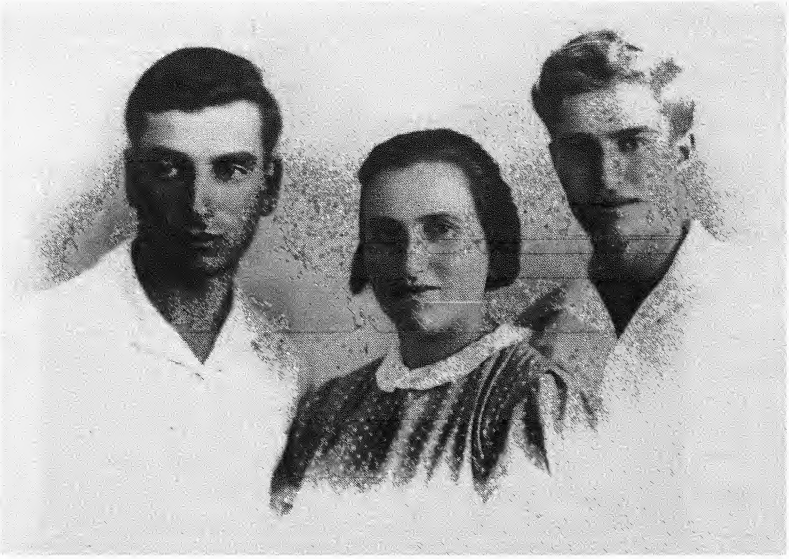
ביילה רויף

ישראל סודקר
האח הראשון שעלה לישראל
התמונה היא משנת 28.9.1928
מבנימינה.

יצחק רויף
נולד באטקי 28.8.1909
נספה בתאונת דרכים
ב־30.1.1985

3 אחים ממשפחת סודקר. דודי, גולדה, יצחק סודקר.
גולדה מגבעת חיים, דוד מגבעת חן, יצחק מקיבוץ גת
(1935 תל-אביב)

במשק הפועלות נחלת יהודה. 1932
שניה משמאל: גולדה סודקר

ישראל סודקר עם מייבשי הבצות בבנימינה 1928

געבן אַן אָנהויב צו בויען די סוכה. די באַוועגונג פון בויען די סכות איז געווען אין פולן גאַנג אין די דריי טעג, וואָס פלעגן אָפּטיילן סוכות פון יום־כפור. די גויים פון אַרום, פלעגן שוין ווייסן די אייגנאַרטיקייט פון סכות און ברענגען צו פאַרקויפן סכך פאַר דאַך־דעקונג און אויך געלן זאַמד צום אויסשיטן אינעווייניק. נישט ווייניק שאלות און תשובות פלעגן זיך אויספלעכטן איבער דער שיין, וואָס פלעגט אַריינקומען פון סכך־דאַך.

צו הושענה רבה פלעגט זיך דער סכות היפּש צעבליען מיט די הושענות, לולבים און אתרוגים. דאָס פאַרזיכטיקע אויסקלייבן די הושענות, מיט די געהעריקע בלעטלעך און גרויס, די גלייכקייט פון די לולבים און איבערהויפּט די אתרוגים, האָבן פאַרגעשטעלט מיט זיך זעלטענע דעקאָראַטיווע עפעקטן צום יום־טובדיקן ספּעקטאַקל — באַזונדערס די סצענע פון אַרומטראָגן די אתרוגים צו פרויען אָדער חולאים צו בענטשן, צוגלייך מיט די געבאַקענע לייטערס צו נעמען דאָס קוויטל.

דער פריילעכער שמיני עצרת אָדער ערב שמחת תורה פלעגט אַריינמאַרשירן מיט דער גאַנצער כוואַליע פון פריילעכקייט — אַ קלייניקייט „שמחת תורה", דער מאַקסימאַלסטער יום־טוב פון פריי־לעכקייט. די הקפות, דאָס אַרומדרייען זיך און קושן די ספרי תורות, זענען געווען קאָלאָסאַלע פאַרגע־ניגנס. זען פרויען אין דער מענערשער אָפּטיילונג, איז געווען אַ פאַקט פון אויסערגעוויינלעכן באַ־דייט. אין קלייניקייט, דערלויבן די פרויען אוועק־צוקוקן פון דער שטרענגקייט פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס האָט זיי פאַרווערט אַריינקומען אין דער מענערי־שער אָפּטיילונג.

אַלץ האָט זיך משמח געווען, פון קליין ביז גרויס. דער אתה הראתה האָט געוועקט צו פריילעכקייט. צומאָרגנס פלעגט דאָס דאַוונען געדויערן טיילמאָל ביז דריי אַזייגער פאַרנאַכט — איבערהויפּט דאָס לייענען, איבערחזרנדיק אָן אַ שיעור מאָל דעם סיום התורה. אַ ספּעציעלער חן איז געלעגן אין אויפרופן כל הנערים — נאָכהער דער לעקעך און בראָנפן. עס פלעגט זיין ליהודים, „ששון ושמחה־דיק".

אַפּליפנדיק אַ פּאָר מאָנאַטן נאָך סוכות אָן אַ יום־טוב, פלעגן מיר זיך אַנטרעפן מיטן וואַרעמען חנוכה־ספּעקטאַקל, וואָס פלעגט זיך צעשפּרייטן מיט דער ליכטיקייט פון גרויסן נס. דאָס געזאַנג פון הנרות הללו פלעגט זיך הערן אין יעדער שטוב. מען פלעגט פייערן דעם יום־טוב מיט לאַטקעס און גריבענעס, חדר־יינגלעך פלעגן זיך צעשפּילן

אומרים, אַז אפילו פרומע יידן פלעגן אום חנוכה שפּילן אין קוויטלעך.

נישט מאַכנדיק קיין גרויסן ווערט פון חמשה עשר בשבט, אַ טאָג פון באָקסער און פייגן, קומען מיר צו צום באַרימטן פורים און שושן־פורים, אַ גאָר פיינער היסטאָרישער יום־טוב. דער ספּע־ציעלער ניגון פון לייענען די מגילה — די פּאַסי־רונג מיט די יידן אין אחשורושס צייטן, ווו די מערדערישע פלענער פון המן הרשע האָבן געהאַט אַ דורכפאַל אַדאַנק דער רייצנדער שיינער אסתר המלכה — און האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין פרידלעכן גענוס, זייענדיק דער אָנהויב פאַר דער איינשטע־לונג פון אייגענער זעלבסטשטענדיקייט, האָט דער־הויבן דעם פורים צו אַ גרויסאַרטיקן יום־טוב.

לייענענדיק די מגילה פלעגן זיך צעקלינגען די גראַגערס און קלאַפּערס ביים דערמאָנען דעם וואָרט „המן" באַגלייט מיט אַ טיפּערייי פון די פיס.

דער יום־טוב פלעגט זיין באַגלייט מיט סעודות פון ׳המן־טאַשן" — אַ זכר צו המנס מפּלה — שלח מנות און כל טוב. עס פלעגן אַרומגיין קאַפּעליעס פורים־שפּילער, פאַרשטעלט און גרימירט און אויפ־פירן סצענעס, זינגענדיק דערביי פריילעכע קופּלע־טן.

נאָך פריילעכער פלעגט זיין דער פורים, ווייל מען איז שוין געשטאַנען אַ שפּאַן פון גרויסן באַפריי־אונגס־יום־טוב פסח — אינגאַנצן נאָר פיר וואָכן. — ס׳האָט אויך באַפליגלט דעם געגאַרטן פסח דאָס אָנ־קומען פון פרילינג.

ס׳פלעגט זיך אָנהייבן קאָכן אין שטאָט מיט מעות חטים און מצות פאַר אָרעמעלייט. די שטאָט פלעגט גיין כאַדאַראַם — אַלץ האָט זיך געוואָלט באַנייען — די מענטשן, זייערע מלבושים, די וווינונגען, מ׳האָט געהאַלטן אין איין וואַשן, קאַלכן, פאַרריכטן און ניי־מאַכן. יידן פלעגן טראָגן די נאַשקעס מעל אין די בעקערייען צו באַקן מצות. די גאָר פרומע יידן פלעגן דווקא באַשטיין אויף שמורה מצה, וואָס פלעגט זיך באַקן מיט אַ ספּעציעלער אכטונג. די ווייבער האָבן געהאַט אַן ארבעט צו איינווייקן ראָזשינקעס אין דייזשעס און נאָכן ווייקן זיך עטלעכע וואָכן, דורכזייען דורך שפּיציקע זעקלעך כדי צו באַקומען כשרן פסחדיקן ווייַן.

די לעצטע טעג פאַר פסח פלעגט זיך אָנפאַנגען דאָס כשרן די כלים. ס׳פלעגן זיך צעצינדן פייערן אונטער גרויסע קופּערנע קעסלען און אין דעם קאָ־כעדיקן וואַסער פלעגט מען כשרן אַלע כלים, אוי־סער ערדערנע.

די פייערלעכע צערעמאָניע פון פאַרברענען דעם חמץ, ברעקלעך ברויט געקליבן אין הילצערנע לעפל

בזמן הזה היו פועלי העירייה לוכדים חלק מגושי קרח הללו, מבקעים אותם בקשילים ובמקושים, מעבירים אותם בעגלות, ממלאים את הבור העירוני ומכסים אותו בהרבה קש.

אנו, תלמידי "תלמוד התורה" השכנים היינו זוכים בחתיכות קרח לליקוק.

כמעט טבעתי בדנייסטר

הרחצה בדנייסטר היתה אחד הבילויים הראשיים בעונת הקיץ. גברים רחצו בנפרד מנשים, מרחק קטן הפריד ביניהם. הנשים רחצו בכותנות לגופן. בזמן השחייה הן היו מרביצות בשתי הרגליים בתוך המים ויוצרות קצף רב מסביבן. מה שראית היה גל קצף מתקדם, ומה ששמעת היו צריחות שמחה.

לפעמים היו הכותנות נפשלות כלפי מעלה תוך כדי השחייה ולשקצים היתה גילה ושמחה. מקום רחצת הגברים היה במעלה הזרם, כך שאם רצו הבחורים אז הם עשו עצמם כאילו הזרם גרף אותם לעבר הנשים עם הכותנות המופשלות. הבחורים לא השתמשו בבגדי ים כלל. תוכלו לתאר לעצמכם את הצווחות שהיו מקימות הבחורות כשאלה התקרבו אליהן.

גם סוסים רחצו בנהר. בעל סוס כזה מצא תמיד מתנדב לרחוץ את סוסו. הוא חיכה על החוף וסוסו מתנשף לו תוך כדי שחייה. ראשו בלבד מורם מן המים. עליו ישוב היה הרוכב המתנדב ונהנה. הסוסים היו שחיינים מהירים ובלי הרוכבים הם היו מסוגלים לחצות את הנהר אל מעבר לגבול ואף קרו מקרים כאלה.

גם אני ניסיתי את עצמי בשחייה. זה כמעט עלה לי בחיים. נכנסתי במקום רדוד והמים סחפו אותי. נאבקתי עם הזרם. חיפשתי קרקע מתחת הרגליים והקרקע הלכה ונשמטה. ניסיתי מספר פעמים לזנק כלפי מעלה. ראיתי אנשים מסביבי, רציתי לצעוק אבל שקעתי שוב. היתה שנייה שחשבתי שזה הסוף.

אין מה לעשות. אז אחזה בראשי יד של גבר גוי ומשך אותי לעבר החוף. נורא התביישתי. יותר מאשר לשמוח על כך שניצלתי, פחדתי פחד נורא מזה שיוודע לאבא. רצתי מהר הביתה ופניתי ישר לשיעורים. השמועה אומנם הגיעה, אבל התכסיס הצליח. בזמן שאני עסקתי בהכנת השיעורים, אבא לעולם לא הפריע לי. כך ניצלתי מנחת זרועו.

תקריות בנהר

בכלל, הנהר היה משהו מסתורי עבורנו. ביחוד עברו השני. הוא היווה גבול. הצד שלנו - בסראביה (רומניה). הצד השני - אוקראינה (רוסיה).

שררה עוינות בין שתי המדינות. הגבול נשמר בקפידה רבה. זקיפים בעמדותיהם ושומרי גבול ניידים נראו כל שעות היום משני העברים.

בכל זאת היה מגע בין יחידות משמר הגבול, כי היו עניינים שחייבו זאת. למשל לא מצאו טובע בנהר; או מקרים של חציות גבול בגניבה; מקרי הברחה; סוס שעבר לעבר השני. לפעמים גם נורו אנשים למוות, תוך כדי חציית הגבול.

הפרוצידורה היתה פשוטה. הצד המבקש פגישה, היה יורה מספר יריות באוויר. בצד השני היו מתייצבים ליד שפת הנהר נציגים מן המשמר שלהם.

הצד המבקש את הפגישה היה מצווה על דייג המזדמן, להעבירו לצד האחר. על החוף הם הצדיעו זה לזה. מסרו מסמכים וקבעו מועד לפגישה חדשה לפי הצורך. בפגישות כאלה היו נוכחים תמיד שני אנשי צבא מכל צד. אנו, הילדים, היינו עוקבים בדריכות אחרי המתרחש.

חגיגות האחד במאי מעבר לדנייסטר

ענין אחר שהיה מסקרן אותנו, הילדים, היה תהלוכת האחד במאי והחגיגות ביום זה בעבר השני של הנהר, בעיר מוהליב. ימים מספר לפני זה כבר היו מאירים את הרחובות בשלל קישוטים צבעוניים. את השיא היוותה התהלוכה.

הרבה תזמורות והרבה שירה. למען התעמולה הקומוניסטית, היו מעבירים את התהלוכה גם לאורך חוף הדנייסטר.

על העיירה הושם ביום כזה עוצר. אסור היה להסתובב ברחובות הסמוכים לנהר ואסור היה להשקיף על התהלוכה שממול. בביתנו היתה עליית גג. היא שימשה כמחסן לדברים שאינם בשימוש מיידי. היו שם ארגזים ובהם כלי הפסח. ובכן היינו מצטיידים במשקפות, מטפסים דרך אחד המחסנים אל תוך העלייה הזאת ומשקיפים דרך אחד החלונות לעבר העיר מוהילב. זה היה מקום תצפית נהדר. לאבא אסור היה לדעת. יותר נכון, הוא עשה את עצמו לא יודע.

"תשליך"

הענין המרגש ביותר הקשור בנהר היה ה"תשליך". הנהר היה גדול ורחב וכנראה שגם החטאים של היהודים היו מרובים. ב"תשליך" התכנס שם עם רב. מזקנים ועד טף.

את יום ה"תשליך" היו מנצלים גם כדי להתראות עם קרובי משפחה, שנותרו ברוסיה בעבר השני של הנהר. אכן, בצד השני היו מתקבצים יהודי העיר מוהילב ל"תשליך" שלהם וגם הם ניסו להתקשר עם קרוביהם מן הצד שלנו.

כל המתכנסים היו עושים את עצמם מתפללים, וזה היה נמשך שעות עד אשר ירד הערב. היו צועקים: "תשלחו את פלוני!". לפעמים, קלטו את השם, למרות הרעש הרב, אז אפשר היה להבחין בשמחה שתקפה את המשפחה שממול.

המבוגרים היו מכירים זה את זה לפי צורת ההילוך והתנועות. השיחה היתה מתנהלת בצעקות מחרישות אוזניים. המחזור ביד, כאילו מתפללים, כדי שהזקיפים לא יבחינו בנעשה. זה היה מתרחש בערך כך: אבא היה צועק "אני אברהם סוטקר!" אחר היה מראה על הסובבים אותו: "זאת אשתי פרודיל! זה יצחק! זה קלמן!" אותי היה אבא מניף למעלה וצועק "זה הבן זקונים שלי, דודי!". היהודים היו מחכים ליום הזה בכליון עיניים. היו באים גם יהודים מעיירות סמוכות ומערים אחרות, כדי לזכות ולהתראות עם קרוביהם. אולם רבים חזרו מאוכזבים ודאוגים, כי כבר באותם ימים הוגלו רבים לסיביר.

יום התשליך היה בדרך-כלל יום קשה ומדכדך. היו חוזרים הביתה עייפים, צרודים ועם עיניים אדומות מבכי.

השיטפון ההרסני

לפעמים עלה הדנייסטר על גדותיו. זה קרה עם הפשרת השלגים, או בימי גשם רצופים. הגיאות היתה מסכנת לפעמים את בתיו הקיצוניים של הישוב. באחד מימי הגיאות, הוחרבה עיירה שלמה במעלה הנהר, כמה עשרות קילומטרים מעיירתנו. הזרם גרף אתו חלקי בתים, גדרות, עצים. הרבה יהודים ניספו ואחרים נשארו בלי קורת גג. אצלנו הבחינו בנער יושב על גזע עץ שנסחף בזרם. דייג נועז שט עם סירתו לעברו והצליח להצילו. זה היה ילד יהודי מאותה עיירה. בן גילנו. ימים רבים שהינו בחברתו.

ההורים ובני משפחתו האחרים ניספו באסון הזה. היתום קטן לא תפש בדיוק את אשר קרה לו. הוא היה משחק אתנו כאילו נקלע לאיזה בית מרגוע, ואנו נורא ריחמנו עליו. היינו מביאים לו שפע של צעצועים וסוכריות.

הגשר ההרוס

היה על נהר הדנייסטר גשר הרוס. בעבר עברה עליו מסילת הברזל לכיוון העיר שממול והמשיכה לתוך אוקרינה. עתה הגיעה המסילה עד לגשר ההרוס.

עשבים כיסו את המסילה. מעבר לגבול נשארו שני עמודי אבן עגולים בתוך המים. בקצה המסילה שלנו היתה עמדה של משמר הגבול. כל היממה ניצב שם זקיף עם רובה מכודן ואסור היה להתקרב לאזור השמירה שלו. היינו מקנאים בדייגים על הסירות שהיו עוברים סמוך מאוד לזקיף הזה.

פעם תקף אותי רצון עז להתקרב לפחות פעם אחת לגשר ההרוס. הזקיף הרגיש בי. שמעתי שיקשוק של טעינת רובה. הוא צעק לעברי שאסתלק ולא ירה.

חזרתי ובלבי ההרגשה שניצחתי. ראיתי את עמוד האבן מקרוב. חלפו מאז כל-כך הרבה שנים והמראה הזה על כל פרטיו עומד לנגד עיני.

"עמד" - הם הרוויחו את לחמם בכבוד.

דוד סודקר

מהלך רב היה בין ביתנו ובית-הספר וזה איפשר לי להכיר היטב את העיירה על אזוריה ורחובותיה.

אנו גרנו באזור שנקרא "העיר הישנה". בדרך לבית-הספר הייתי חולף על פני רחוב השוק, ובהמשך לאזור הרחוב החדש, שבו היו ממוקמים מוסדות הציבור, כמו: העיריה, הדואר, הבנק, הכנסיה וקסרקטין משמר הגבול. משם הייתי ממשיך תחת גשר מסילת הברזל, ועוד מעט והגענו עייפים ורצוצים לבית-ספרנו. בחורף, היתה צעדה זו מאוד מיגעת. היינו מכורבלים בתוך מעילים חמים, מגפיים וכובע חורפי היורד על האוזניים, כפפות לידיים. השלג היה מאיר לנו את דרכינו.

בקיץ, היו ניתכים לפעמים גשמי זעף וצריך היה להיזהר שלא להקלע לבוץ. אכן, מי שירד מן המדרכה, מובטח היה לו שישקע. אז היינו נאלצים למשוך אחד את השני החוצה.

בימים יפים, היו כאלה רבים, אהבתי להתעכב ליד דוכניהם של בעלי-מלאכה למיניהם. כל פעם אצל מישהו אחר. החשבתי אותם מאוד.

לרוב בעלי-המלאכה היו שוליות. הם בעצמם גם היו לפנים שוליות עד שהגיעו למעמדם והפכו לבעלי מקצוע מעולים.

הנגריות לא היו מצויידות במכונות כמו היום. לכן שרר שם שקט בדרך-כלל. בעל הנגריה, בכיס תקוע המטר ועל אוזנו העפרון, עובר משוליה לשוליה, מודד, מסמן וכל האחרים עושים את המצווה עליהם. האחד מקציע, השני מנסר, השלישי מדביק את החלקים בדבק, הרביעי מסדיר את המלחציים, האחר משפשף את העץ בניר זכוכית.

לוחות עץ גולמי מצד אחד וחלקים-חלקים מצדם השני הולכים ומתחברים לשלמות. שוליה אחד, תפקידו היה לאסוף כל העת את השבבים המתפזרים ליד שאר השוליות.

באחת מפינות בית-המלאכה מקובצים הדברים המוגמרים. חלונות, דלתות, ארונות, שולחנות, כיסאות ושם גם שולחן עבודתו של בעל הנגריה. הוא היה עושה את המלאכות הדורשות יתר מקצועיות. חלק מזמנו היה עסוק עם הלקוחות.

הסנדלרים לא היו מעסיקים עובדים. זה בדרך-כלל עסק משפחתי. מקצוע שעבר מדור לדור. אב ובן ישובים היו ליד הפתח בקיץ, בחורף - קצת יותר פנימה.

ליד שולחן נמוך על-גבי שרפרף נמוך היו מרוכזים כל כלי העבודה שלהם וכל סוגי המסמרים, הדבק וכל השאר. לפני נעיצת המסמר, הוא היה ממלא את פיו בקומץ מסמרים ובמכה אחת המסמר היה בפנים. היה מפליא לראות, איך מסמרי העץ חודרים לתוך העור ואינם נשברים.

היו להם דגמים שונים ובגודלים שונים. עקבים גבוהים ועקבים נמוכים, כולם עשויים מעץ. דגמים לנעליים שונות. היו מלבישים את העור, מותחים אותו חזק. חיתוך בעור נעשה על-ידי סכין חדה כמו תער ובזהירות, באיטיות ובדיקנות. על-גבי התריס של בית-המלאכה, היו מוצגות הנעליים למכירה, בצבעים שונים ובגודלים שונים. נעלי נשים, ילדים וגברים.

נעליים שלמות, חצאיות ומגפיים. סנדלים לאיכרים ועוד סוגים רבים למיניהם. ערב פסח או ערב ראש-השנה היה הפידיון הגדול ביותר, כי היו כאלה שרצו נעליים לפי הזמנה מטעמי יופי, והיו כאלה שנאלצו להתאים להם את הנעל לפי היבלת שברגלם.

גם במשפחתנו נהגו להזמין נעלים חדשות לקראת החגים וזו היתה בשבילי הזדמנות נוספת לראות את הסנדלרים בעבודתם, כי צריך היה לבוא אליו מספר פעמים למדידות.

הבחנתי איך הם מורחים את חוטי התפירה בדונג ואיך נועצים תחילה את המרצע. לפעמים הם היו תופרים בשתי מחטים בבת-אחת לכיוונים מנוגדים.

כשהנעל היתה גמורה, היא נמרחה בצבע וניצבה לה בכל הדרה מול השמש ליבוש.

היה מעניין מאד להקשיב למשא-ומתן בין הסנדלר והלקוחות. אצל הגויים הוא הצליח להשיג את המחיר שנקב ואילו עם היהודיות זה היה קשה כקריעת ים-סוף. תמיד הן ניצחו ותמיד נאלץ היה להוריד את המחיר.

לנפח היתה תמיד עבודה רבה. היו הרבה סוסים. הפרסות הן הנעליים של הסוס. פרסה משופשפת, או פרסה חסרה, מיד צריך אחרת במקומה.

בחזיתה של הנפחיה היה מזדנב באופן קבוע תור של עגלות האיכרים, גם את החישוקים לגלגלים היה עושה ומתקן הנפח, גם מחרשות וכלי עבודה אחרים.

לנפח היה שוליה ולפעמים שניים. השוליות של הנפחים היו בחורים גברתנים. הם היו צריכים להניף פטישים כבדים, כדי להכות על הברזל המלובן. הם היו צריכים גם לדעת לתפוס ברגלו של סוס, כדי להסיר פרסה או לחברה. חברו היה חותך בציפורן הסוס ונותן לו את הצורה המתאימה לפרסה. נועץ את המסמרים עם הראש המרובע וחותך את עודף המסמר הבולט החוצה. מייפה עם פצירה מסביב והנה הרגל של הסוס נעולה.

בעיניו של הסוס אפשר היה להבחין אם הנפח עשה עבודה מעולה, אם הפרסה היתה מותאמת היטב, היו עיניו של הסוס נוצצות.

שוליה אחד היה מושך במפוח ומוסיף גחלים שהאש לא תדעך. בתוך הגחלים היו הברזלים מתלהטים. הם היו מוציאים מתוך האש בעזרת מלקחיים ביד האחת, כאשר

האחרת מכה בקורנס על-גבי הסדן והברזל היה אט אט מקבל את צורתו הרצוייה. הנפח היה מגביר ומחליש את מכותיו ביד אמן והברזל כמו נכנע לרצונו.

בוני העגלות בתי-המלאכה שלהם היו בקרבת כיכר השוק. הם היו עובדים בחוץ. חלקי העגלה היו מהוקצעים בעזרת סכינים בעלי שתי ידיות.

מומחיות מיוחדת היתה דרושה לייצור הגלגלים.

האם ראיתם פעם מישהו יוצא עם מכוניתו החדשה מחצר הסוכנות לרחוב? ובכן, במכונית קשה להבחין בנהג ולראות בהתרגשותו.

לעומת זאת כרכרה חדשה, לפני שהיא עוזבת את כיכר השוק, מקיפים אותה כל הנוכחים בסביבה. כל מי שמצליח לעמוד קרוב אליה, ממשש אותה ומלטף.

העגלון כולו זוהר! אפילו כובע חדש הוא קנה לעצמו לכבוד היום הזה. הסוסים שלו רחצו קודם בנהר והרתמות לא חסר בהם אף כפתור נוצץ. ברגע שהעגלון עולה על מושבו, מברכים אותו כל הסובבים והוא יוצא לדרך בגאון.

עושי חביות להרבה דברים היו צריכים את החביות הללו. ליין, להחמצת תפוחי-עץ, להחמצת מלפפונים, עגבניות, כרוב, וראש וראשון להובלת מים.

בכל בית היתה חבית למים. היא עמדה לה במקום מכובד. מים לבישול, מים לשתייה ומים לנטילת ידיים.

עושי החביות האלה היו מביאים לוחות מוכנים. הקשישים שבהם היו עושים אותם בעצמם. זו מלאכה הדורשת דיוק רב. הלוחות הם מכופפים במקצת וזה מה שמשווה לחבית צורה עגלגלה. מחברים את הלוחות בעזרת פחיות חדות שבין לוח ללוח, מכניסים סרט סותם ולבסוף מצמידים את הלוחות אחד לרעהו בעזרת חישוקים.

פחחים האם הם רק סותמים חורים בקומקום או בסיר? לא ולא! אני ראיתי אותם עושים גגות מפח, מרזבים, פנסים. את המרזבים והפנסים הם היו מעצבים בצורות שונות כך שהאחד לא דמה לשני. היו צורות של כתרי מלכים למשל, זו היתה ממש מלאכת מחשבת.

חייטים, ספרים, כובענים, שענים ועוד מלאכות שהיו נוהגים לעשות בתוך בתים סגורים, לא יצא לי לעקוב אחרי מלאכתם. כי איך פתאום תפתח דלת, תכנס ותעמוד להסתכל בעובדים שם?

עושי החבלים לעומת זאת, גם הם היו עובדים ברחוב, לאורך המדרכה. בקצה האחד היו מחוברים החוטים לעמוד ובקצה האחר - למכונה קטנה שמפעילים אותה בידית. עובי החבל כמספר החוטים ועוביים.

ראיתי גם נשים טוות מפשתן את החוטים האלה. שק הפשתן לידן. מפעילות ברגל נול קטן ובידיים מגישות לנול כמות צמר לפי הצורך. התנועה הסיבובית המתמדת יוצרת את החוט הדק וכורכת אותו סביב הציר המסתובב. וזה מחייב רגישות רבה באצבעות הידיים.

עושי גגות נפלא היה לראות איך בונה הגגות מרכיב מגן-דוד גדול מלוחות עץ ומציב אותן על הגג, עד שבנייתו נשלמה. זאת כמובן על בית של יהודי.

משפצי בתים מדי שנה היה מגיע אלינו משפץ בתים כזה. את כל המלאכות הוא ידע לעשות. בנייה, נגרות, טייחות וצבע. הוא היה כמעט ידיד המשפחה.

יצחק אחי, היה העוזר שלו. אני הייתי תמיד מתקנא. פעם, אבא הביא לי פטיש חדש ומסמרים בגודלים שונים כמתנה. קיבלתי רשות להשתמש בלוחות נטושים בחצר ובניתי לי

מהם כל מה שרציתי. הייתי מאושר.

מריטת נוצות נזדמנתי פעם לבית שעיקר פרנסת יושביו באה להם ממריטת נוצות למילוי כרים. האשה ובנותיה ישבו בערימה של נוצות אווזים ומרטו את הזיפים מן הגבעולים. כל הבית היה מלא זיפי נוצות מתעופפות.

ישבו שם בנות בגילים שונים ליד אימן. המחשוף שלהן, השערות שלהן, השמלות שלהן, הכל היה מלא בנוצות.

צבעים כרגיל, נוהגים לחשוב שצבעים מסיידים בבתים או צובעים רהיטים. זה נכון כללית. אבל אני הכרתי צבע אחד בעיירתנו והזדמנתי לביתו בביקורי אצל בתו שהיתה אתנו ב״שומר-הצעיר״. צבע זה היה איש פשוט, אבל אמן במקצועו. העשירים היו מזמינים אותו שיצייר להם תמונות על הקירות בחדרי הסלון ובחדרי המיטות.

ראיתי בביתו תמונות מעשי ידיו על הקירות. ראיתי אותו מצייר אחת מהן. זו היתה תמונת נוף.

בבתי העשירים ראיתי מראות מן התנ״ך: עקידת יצחק, חלום יעקב, מכירת יוסף, תיבת נח, משה ולוחות הברית, רות המואביה, דוד וגולית, שמשון ודלילה ועוד אחרות.

עגלונים זה מין עם מיוחד. היו עגלונים שהעבירו מטענים. אלה היו הפשוטים שבעגלונים. ואילו בעלי הכרכרות שהסיעו נוסעים היו מיוחסים שבמיוחסים. לעגלונים בעלי גוף, בעלי שררה היו הכרכרות היפות ביותר, הסוסים המעולים ביותר. אפילו הכפתורים הנוצצים שברתמות הסוסים היו נוצצים אצלם יותר. לכולם היו פעמונים. אבל הפעמונים שהיו מסביב לצווארוני הסוסים שלהם השמיעו צלילים ערבים יותר. בכרכרה כזו העגלון היה יושב בנפרד מן הנוסעים, במקום מוגבה. בפנים הכרכרה הכל היה נקי ונוצץ. הכיסאות מרופדים. הרגשת כאילו אתה יושב על ספה ניידת.

ראש לעגלונים אלה היה צוליק. לו היו הסוסים היפים והמהירים ביותר. הוא היה המבוקש ביותר.

שואבי מים גם בינהם היו מעמדות. היו שסיפקו מים מן הבאר, בשני דליים תלויים על אסל ובנשיאה על הכתף, והיו שואבי-מים בעלי סוס אשר גרר חבית גדולה מלאה במים. שני גלגלים גדולים היו לצידי החבית. החבית היתה שכובה. למעלה היה פתח למלא דרכו את המים. אלה היו שואבים את המים מן הנהר. בחורף הם היו בוקעים חור עגול בקרח ומורידים דלי קשור לחבל כדי להעלות בו את המים.

שואב מים כזה היה מכריז בעזרת פעמון ביד על נוכחותו ברחוב. הלקוחות היו יוצאים לקראתו עם דליים.

בתחתית החבית היה פקק מעץ עטוף במטלית. הוא היה יודע לתקוע את הפקק בדיוק כשהדלי היה מלא, מבלי שתתבזבז אף טיפה. בחורף הם היו לבושים במעילים עבים, חגורים בחבל מסביב. נועלים מגפיים וכובע חורפי משוך להם מעל לאוזניים. ידיהם בתוך כפפות ענקיות. על שערות זקנם מסביב לפה היו תלויים פתיתי קרח ואת עיניהם ראו בקושי.

חיים קשים היו להם לפשוטי-עם אלה. חלקם היו בודאי ממורמרים, אבל לא הבליטו את מרירותם. הם הרוויחו את לחמם בכבוד.

בתי-כנסת

דוד סודקר

הרבה בתי תפילה היו בעיירה. "בית-הכנסת המרכזי" עמד בסוף רחוב השוק. בבית-כנסת זה היו מזמינים ל"ימים נוראים" חזן מבחוץ. לפעמים היה חזן כזה מלווה "משוררים". אף אני הוזמנתי פעם לשיר במקהלה כזאת, כי היה לי קול ערב. בבית-כנסת זה היו מתקיימות גם האסיפות הציוניות בהשתתפות עסקנים מבחוץ ושליחים מארץ-ישראל.

בית-כנסת שני בחשיבותו היה "בית-הכנסת הגדול" שברחובנו בעיר העתיקה. בבית-כנסת זה החזן היה הרב של העיירה ר' מיכאל, אשר דמה לד"ר הרצל. איש גבוה, יפה ונעים-הליכות. מדי שבת אחר התפילה היה סר לבית אביו לעריכת "קידוש". גם אביו כיהן פעם כרב, בימים אלה היה כבר זקן מאוד. הרב מיכאל היה גם מקיים דרשות בבתי-כנסת שונים בעיירה, בשבתות לפנות ערב לפני תפילת מנחה. אפילו בחורים שנהגו להבליט את החופשיות שלהם נהגו לבוא ולהקשיב לדרשת הרב. לפעמים אף שאלו קושיות.

בית-כנסת שלישי היה זה של חיים חזן. כך היה קרוי האיש, כי חזן היה. עסקן בחוגים הדתיים וראש "תלמוד תורה" בעיירה. בית-כנסת זה היה ברחוב של בית-החרושת לשמן של שנירמן.

בית-כנסת מפואר נוסף היה ברחובות הצדדיים בעיר העתיקה. הוא שימש את העגלונים ופשוטי-עם אחרים.

בית-כנסת נוסף בעיר הישנה עמד ליד המאפיה ובעל המאפיה היה הפטרון שם. התפללו בו דיירי הסביבה ובעלי-מלאכה. ועוד בית-כנסת ברחוב העיר העתיקה היה של משה בריצ'נסקי, מול בית-הכנסת הגדול. גם שם היו תמיד מתפללים רבים, הרבה מהם היו סוחרים.

בית-כנסת חשוב אחר, היה "בית המדרש". הוא שכן ברחוב שמאחורי רחוב השוק וקהל המתפללים שם היה מעורב. גם חרדים, גם ציונים וגם תושבי הסביבה. כאן פעל חוג קבוע למשניות. לומדי תורה בילו פה בשעות היום רכונים על הגמרא.

היה בית-כנסת גם בבית-הספר "תלמוד תורה", אך לא תמיד היה שם מנין. השמש היה נאלץ לא פעם לגייס לתפילה אנשים מן הרחוב. פעלו גם "קלייזלעך" ומנינים בבתים פרטיים בעיקר בימי אבל משפחתי. גם ב"רחוב ההר" היה "קלייזל". חיו שם מעט יהודים וקשה היה לקיים "מנין" קבוע.

מועדי ישראל בעירה

דוד סודקר

בשבת שרר שבתון מוחלט בעיירה. מכניסתו ועד צאתו הרחובות היו נקיים. המדרכות שלפני הבתים טואטאו על ידי בעליהן ביום שישי. עקרות הבית ניקו וצחצחו את הבתים והכינו תבשילים מכל טוב. הילדים לבשו בגדי חג. רבים מבין היהודים היו הולכים ביום שישי לבית המרחץ. רגע כניסת הגברים מבית-הכנסת בליל שישי לביתם, כשהשולחן ערוך, הנרות דולקים, החלות מכוסות, אמא יושבת במקומה ומחכה עם כל בני המשפחה, היה רגע מרגש וחגיגי. כל ליל שישי כך - נטילת ידיים, קידוש, זמירות.

אותה אווירה שררה למחרתו. תפילת שחרית, קריאת התורה, מוסף ובשעת הצהריים המה הרחוב מיהודים שבים לביתם אחר התפילה.

שבת לפנות ערב. כל העיירה היתה הופכת לטיילת אחת גדולה. המבוגרים היו משקיפים מן המרפסות. הצעירים והנוער היו ממלאים את הרחובות.

ברחוב השוק היו ישובות על כיסאות נמוכים מספר גויות ומוכרות גרעינים חמים לפיצוח בגביעים עשויים מנייר עיתון. גרעיני חמניות וגרעיני דלעת.

מועדי ישראל - מה הם אמרו לנו? משום מה ההתיחסות שלי למועדים אלה מתחילה אצלי בימי הסליחות, כמו היתה זו מעין היטהרות, מעין מעבר לטרקלין החגים עצמם.

את **ראש השנה** אהבנו מאוד. לא רק מפני שאהבנו חזנות, או בשל המאכלים המיוחדים של אמא, אלא בעיקר מפני שזה היה תחילת השנה החדשה שלנו, של היהודים.

יום כיפור היה פחות נוח. הרבה נרות בבית-הכנסת, צפוף, חם ומחניק. התפילות מייגעות והצום, כל היום בוכים, בעיקר הנשים מעזרת הנשים. לא פעם חשבתי לי מאין הן לוקחות כוח לבכות כל-כך הרבה. ואומנם עם תום התפילות, כשחזרו הביתה, היו מותשים אבא ואמא לחלוטין. ערב לפני כן - תפילת כל נדרי, זו היתה חוויה מרגשת. השקט הזה בבית-הכנסת בשעת פתיחת התפילה על-ידי החזן, רעד היה עובר בכולם.

לחג **הסוכות** היתה לנו סוכה, שחיכתה כל השנה לשימוש בה. הקירות היו עשויים מעץ. תמיד הוצבה באותו מקום בחצר - קרוב למטבח. את הסוכה היינו מקימים ביחד. שמים את הסכך, מקשטים, לולב ואתרוג היו שמורים בתוך קופסת כסף מרופדת בצמר פשתן. כל יום היינו הולכים לבית-הכנסת כשאתנו האתרוג והלולב. בכלל, השינוי הזה של אכילה בחצר דמה למעין פיקניק.

שמחת התורה היה מזכיר לי את החסידים בהתלהבותם. ההקפות וכל הרעש הזה מסביב לא היו לרוחי. היה נדמה לי שההשתוללות הזו מפחיתה מקדושת ספר התורה. בדרך-כלל הספרים בתוך ארון הקודש, והנה עכשיו הם מועברים מיד ליד ועוד לידי כאלה שאפילו לקרן-הקיימת לא רצו לתרום.

חנוכה זה חג נחמד. הדלקת נרות משך שמונה ימים. נס כד השמן - איזה סיפור נחמד! החנוכיות היו מוצבות ליד החלונות. כשעברת בערב ברחוב, ראית בכל בית נרות חנוכה מהבהבים מעבר לזגוגיות הקפואות.

ט"ו בשבט. חג זה התקשר ישירות עם ארץ-ישראל. ידענו שביום זה מקיימים בארץ נטיעות. והרבה שמענו על נטיעת יערות. אצלנו בעיירה קיבלנו פיצוי בכך שאכלנו מפירות

הארץ, חרובים, תמרים ותאנים.

פורים היה חג הרעשנים, מגילת אסתר. מגילה שבאה להזכיר לנו ששונאי ישראל יבואו על עונשם. במשפחתנו חגגו את חג הפורים ברוב שמחה, משום שהיה זה יום הולדת משולש: גולדה, פירה ואני - שלושתנו נולדנו בפורים. פירה, היתה כבר משחקת בגן בתפקיד מלכת אסתר.

חג הפסח במשפחה שלנו חשת מסורת והתעוררות לאומית ממש. זה לא היה סתם קריאת ההגדה. זה היה חג החרות. אחינו ישראל היה כבר בארץ-ישראל והאחרים התכוננו אף הם להגשמה. התכונה לקראת החג היתה גדולה מאוד. זה התחיל עם הכנת יין לפסח. את היין הכינו בבתים. כל יהודי ידע לעשות יין. מצות נשלחו לבתים לפי כמות מוזמנת. לנו היה ארגז מיוחד, שבו היו מאכסנים את המצות בהגיען הביתה. כל ימות השנה, היה ארגז זה מונח בעליית הגג ליד התיבות של כלי הפסח.

את המצות היתה המאפייה מעבירה לבתים בתוך סדין. שני סבלים היו נושאים את הסדין המלא בעזרת מוט התלוי על כתפיהם. המראה הזה של נשיאת המצות על-ידי סבלי המאפייה ברחובות העיירה, היה המראה הבולט בשבועיים שלפני הפסח.

ביעור החמץ, ערב לפני סדר פסח, היה מתבצע על-ידי אבא. אנו, בני הבית, היינו הולכים אחריו. הוא מחזיק נר דולק ואוסף ממקומות קבועים את שאריות החמץ שהונחו שם על-ידי אמא. נוסף לזאת היו מוכרים את החמץ לגויים, שמא נשכח באיזו שהיא פינה.

פסח, היה החג שזכינו לבגדים חדשים והשמחה היתה גדולה. בזמן הסדר, היה אבא נשען על כר כדי לקיים את מצוות "המסובין". הסדר היה נמשך עד שעה מאוחרת. נשאלו הקושיות, החביאו את האפיקומן. כוס אליהו הנביא גם היא נמזגה. היו פותחים את הדלת להזמינו לשתות ממנה. הארוחה היתה דשנה. שתו יין מעבר לארבע הכוסיות. האווירה היתה עליזה. שרו לא רק מן האגדה. שרו גם שירים ישראליים סתם. אכלנו הרבה לביבות מתפוחי-אדמה, מצות מטוגנות, קניידלעך ועוגות מקמח מצות. ומה לא! הכלים היו אף הם ממין משובח. עוד מעט יחלפו ימי הפסח והכל ייארז ויוחזר לעליית הגג.

חג השבועות אחד מן הרגלים שמברכים ברכת כהנים. הלויים נוסכים מים על כפות הכהנים לפני כניסתם לברכת הכהנים. משפחתנו לא היתה מצאצאי הכוהנים, אלא סתם "ישראל", על כן הסתובבתי על המרפסת של בית-הכנסת בזמן ברכת הכוהנים, כדי לא להציץ בהם. זה אסור. אפשר להתעוור.

כשהייתי יותר קטן הייתי גונב הצצה לעברם. אני יודע בדיוק, איך הם עושים את זה. איך הם מקרבים את אצבעות כפותיהם מתחת לטלית. מתנועעיםוקוראים: "שדי!" בקול רם ועונים פסוק אחר פסוק בעקבות החזן. המתפללים היו מושכים את הטלית על הפנים ומכסים אותם. תמונה זו נחקקה בזכרוני. יפים היו חגי ישראל.

חג חג ויופיו שלו.

חסידות

דוד סודקר

לעיירה שלנו היו מגיעים מדי פעם רבנים של החסידים. אבי היה "מתנגד" אבל לא הפריע לו שאני הולך עם ילדים אחרים לבקר אצל החסידים או לבית-הכנסת שם התפלל הרבי שלהם. המנהג אצל החסידים היה, שהם היו נוהרים לעבר המקום שהרבי נמצא.

בשבת הראשונה, שרבי כזה מגיע לבית-הכנסת, נוהגים להצטופף. להושיט לו יד ל"שלום עליכם". הוא, בסבלנות רבה עומד לו במזרח ומשיב לכל אחד בנפרד ב"עליכם שלום". תלבושת של רבי מן החסידים היתה אחרת משל אחרים ושונה בצורתה: גרביים שחורות, קפוטה ארוכה ושחורה, אבנט שחור חגור לו מסביב לקפוטה, כובע שטריימל ופיאות ארוכות לו. המבט שלו בשעת לחיצת הידיים לשלום עליכם, היה מבט כשל רועה צאן מרעיתו. פעם, הגיעו לעיירה שני רבנים כאלה, אב ובן. התור להושטת יד לרבנים האלה היה ארוך ואנו הילדים הקטנים חיכינו בסבלנות לתורנו שיבוא, אחר שהם יגמרו עם כל הגדולים מאתנו. כשהגיע תורי, נדהמתי להרגיש, שהרבי לו הגשתי ידי, הגיש לי רק אצבע בלבד ולא את כל כף היד כפי שנהג עם המבוגרים. חזרתי הביתה מבוייש ומאוכזב והבטחתי לאבי שיותר אינני נגרר אחר חסידים. עד שקרה, וגם בביתנו התאכסן רבי של חסידים. וזאת אף-על-פי שאבא היה "מתנגד". והמעשה שהיה כך היה.

אמא היתה בשוק לערוך קניות. לפני הבית נעצרה כרכרה. הגבאי של הרבי מסדיגורה יורד מן הכרכרה, נכנס לביתנו ושואל אם זה בית אברהם סוטקר. הוא אומר, שנשלח אלינו ומבקש לארח ולאכסן למשך שלושה שבועות את הרבי מסדיגורה. אבא, מופתע מאד. מבקש לחכות עד שבעלת הבית תחזור מן השוק והתשובה תבוא מפיה. אני רצתי לחפש את אמא בשוק.

שמחתה לא ידעה גבול "מה? כבוד גדול כזה נפל בחלקי ואני אחמיץ אותו? בטח שכן: רוץ מהר הביתה ותודיע שאני שמחה לארח את הרבי!"

לא רצתי. עזרתי לה בגרירת הסלים וכשרק דרכה רגלה בפתח הבית, היה מספיק לראות את סומק פניה כדי להבין שזה בסדר.

מיד, התחילו בגרירת המזוודות של הרבי והגבאי שלו. הסלון שלנו, החדר שתמיד היה נעול, החדר עם המרבדים היפים, הרהיטים הנוצצים, הפך להיות חדרו של הרבי.

הם שהו אצלנו שלושה שבועות. כל העת הזאת באו בלי הפסק יהודים רבים לבקש ולקבל את ברכתו. היו מקיימים מניינים קבועים בביתנו, מחוץ ללילות שישי ושבת שהובילו אותו חסידיו ברוב כבוד והדר לבית הכנסת שלנו, בו נהגנו להתפלל. כל שבת לפנות ערב היתה מתקיימת הסעודה השלישית כשכל חדרי הבית מלאים בחסידי הרבי. החסידים היו רוקדים ושרים עד כלות נשמתם. השמחה בסעודה השלישית היתה עוברת על גדותיה ברעש ובהמולה שלה.

אמא היתה, בנוסף למלאכות הבית הרגילות, טורחת ועמלה למלא את כל צרכיו ורצונותיו של הרבי. הכל היה מוסדר דרך הגבאי.

אני הייתי מאושר. אהבתי את ההמולה הזאת ובעיקר את ריקודיהם וזמרתם של החסידים. הרבה ילדים שלא הכרתי מקודם, התרוצצו מסביבי וביקשו לשתף עצמם במתרחש.

אבא, היה מאוד מאופק, מנומס, ואני מניח שהוא חיכה לקץ של כל הרעש הזה. ביום שהרבי היה צריך לסיים ולעזוב אותנו, הוא ביקש מאבי לכנס אצלו בחדר את כל בני המשפחה. אחי ישראל היה אז כבר אחרי השרות הצבאי שלו. ביחד עם יצחק עבדו וניהלו את בית-החרושת לעורות. הם נכנסו, שניהם בבגדי עבודה. היינו כבר מכונסים כל בני הבית והרבי מתחיל בשיחה עם ישראל ואנו שומעים שהוא מדבר על לבו שיבטל את תוכניתו לנסוע לארץ-ישראל.

ישראל, בשקט האופייני שלו אומר לו: "רבי! שלוש שנים שרתתי את הגוי ועכשיו אני רוצה לשרת את עמי".

לאבא היו דמעות בעינים. היתה דממה. הרבי לא הוסיף דבר. שם ידו על ראש ישראל ואמר לו: "תצלח בדרכך בני! השם יהיה בעזרך!" זמן מה לאחר מכן נסעו ישראל וחבר שלו כחלוצים לארץ-ישראל.

הראשון מבני משפחתנו. זה היה ב-1926.

בעלי החיים בנוף של אטאקי

דוד סודקר

הרועה יחף הרגלים ומקל על כתפו, זה עתה התחיל את יום עבודתו, באיסוף עדר הבקר של העירה להביאם למרעה, לאורך חוף הדניסטר. שם העשב היה תמיד בשפע, רענן וטרי. הפרות נחלבו השכם בבוקר בידי בעליהן וכל אחת חיכתה בתורה ליד שער הבית לבוא הרועה. אחת הצטרפה לשניה וכך התקבץ לו העדר הקטן בניהולו של הרועה להמשיך לחוף ולהעביר את היום בליחוח העשב. ידיד קרוב ונאמן לרועה היה הכלב שלא מש ממנו ומן העדר במשך כל היום.

הפרות מתקדמות להן לאט ובניחותא. יש להן נצח של זמן. שום דבר לא בוער להן ואילו העזים שגם הן לוקטו לאורך הרחוב על-ידי רועה אחר, אחת לאחת משער לשער, להן הזמן בוער. הן ששות, רצות, הזקנים לפני ראשן, העינים ממוקדות קדימה וכל מעייניהן לזכות, כל אחת ראשונה ומהר למקום המרעה. יש כאלה אשר תיכף בהגיען למקום המרעה לא מסתפקות בעשב הגבוה והטרי, אלא אצות לתלוש עלים מענפי עצי הפרי שבחצרות הסמוכות למקום המרעה. כלב אחד לפעמים לא מספיק לו לרועה להשתלט אחר עזים מתפרעות. יש גם רגעים שהרועה יכול לנמנם לו קצת כאשר צאנו מראה סימני שובע וממעיט מקצב הזלילה. וכך קרה פעם, כאשר הרועה שלנו, רועה עדר הפרות, נרדם לו ודוקא פרתנו היא שהחליטה להתגנב לה לעבר גן עצי פרי של גוי, הוא אפילו לא הרגיש בהעדר הפרה. לפנות ערב, כאשר כל פרה סרה לה לחצרה בדרך מן המרעה, רק אז הרגיש בהעדרה. למחרת, נשלחתי על-ידי אבי לחפש אותה ומצאתיה בחצר האיכר אשר מתפוחי גנו החליטה לטעום. פדיתי אותה ממקום גלותה. גם הרועה וגם אבא שמחו לסוף הטוב. לפעמים זה יכול היה להגמר בגרוע יותר.

שכננו הסתפק בעזים. היו לו כמה. עזיו, משום מה נראו לי יותר עצבניות מכל שאר העזים. הייתי מבחין בכך כאשר רועה העזים הגיע לאסוף את עזי השכן ולצרפם לעדרו. בעל העזים הזה, הוא עצמו היה לו זקן תיש ונהגו לקרוא לו "גרשון מיט די ציגען". היתה לו חנות לברזל ומאחורי ביתו גן תפוחי עץ. היו מתבדחים עליו, שהוא מפזר בגן שלו

חלודה, כדי שלתפוחים יהיה יותר ברזל. והיו מוסיפים, שהוא נוהג לשתול נוצות כדי שיגדלו תרנגולות.

הכלבים בעיירה, לא הסתפקו אף פעם באוכל שקיבלו מבעליהם. וזה היה בשפע כי בהרבה בתים נהגו לאכול בשתי ארוחות בשר, גם בצהריים וגם בערב. היה להם, לכלבים מספיק שיירים. אצלנו, כלב אחד היה קשור ואילו השני היה משוטט. כלב שחור, פיקח ועירני, היה גורם הרבה צרות לקצבים.

האטליזים באטאקי נהגו להציג את סחורתם המבותרת לחלקים ולמנות על-גבי שולחנות הפונים לרחוב. שולחן כזה לעת לילה היה תריס של החלון ואילו ביום, התריס היה פתוח כלפי מטה, נשען על רגל והרי זה שולחן. לשולחן כזה, למיקה שלנו (כך קראו לכלבנו המשוטט) לא היתה בעיה להגיע, ומדי פעם היה מפלח מאחד השולחנות האלה את הנתח שמצא חן בעיניו.

אחד הקצבים הצליח בסופו של דבר ללכוד את מיקה שלנו. הוא העביר מסמר של 12 ס״מ למטה בתוך שתי רגליו האחוריות ושיחרר אותו. המסכן הגיע בזחילה לביתנו, יילל והתחנן שנשחרר אותו מצרה זו. אבי, הלביש לו שק על הראש, אני החזקתי בחוזקה את ראשו ואבי לאט לאט יישר את המסמר ושיחרר את הכלב ממנו. חבש את רגליו ובמשך ימים, הכלב היה בא ומתחנן מאבא שיחליף לו את התחבושות. אפשר היה לאבחן בעיניו איך הוא מודה לנו על הטיפול ברגליו.

עדרי כבשים לא היו אצלנו, אבל בימי יריד היו יורדות מן ההר עגלות אכרים אשר גררו אחריהן כבשים למכירה וטלאים קשורים ברגליהם, שוכבים בתוך העגלות. אלה וגם אלה היו משמיעים כל העת את פעיותיהם. מה! מה! מה! חלק מן הטלאים היו מסוג קרקול, דהיינו, שחורים וצמרם מסולסל. מעור מסולסל כזה, היו מייצרים כובעי חורף, צווארונים למעילי חורף ואף פרוות לגברות.

הסוסים היוו כלי התחבורה בזמנים ההם ובימי יריד אף היו סחורה למקח וממכר. ביום כזה, יום יריד, העיירה היתה מלאה מהם. ממש פקקי תנועה. אצלנו, היתה חצר גדולה. מכריו ושותפיו של אבי היו נוהגים לעשות חניה בה. שיחררו את הסוסים, השקו אותם והשאירו אותם בהשגחת איזה נער כדי ללכת לערוך את קניותיהם ולחטוף ביקור בבתי-המרזח.

מפאת הויכוח על חוק החזיר והסתיגותי מחיה זו, גם גשמית וגם רוחנית, הייתי רוצה לדלג עליה, אבל מה לעשות? החזירים היו חלק מן הנוף. בחצרות האכרים, בפאתי העיירה ובעיקר בימי יריד צווחותיהם גברו על כל האחרים. אצלנו בחצר היה משקל מגודר וסוחרי בהמות נהגו לבוא ולבצע שקילות לצורך עסקיהם. זה כלל גם חזירים. מי שמזדמן למקום פיקניק ורואה את הצטברות הלכלוך, מבחין שבעיקרו זה נגרם בגלל גודש חומרי האריזה השונים הנזנחים על-ידי הנוכחים אשר הניקיון במקום ציבורי הוא לא בראש דאגתם.

גם פרותינו, עזינו, הכבשים, הסוסים, הכלבים והחזירים, לא חונכו להתנהג כנדרש, ולכן העיירה היתה מלאה גללים ובעיקר אחר יום יריד. לא חומר אריזה אלא גללים.

גללי סוסים היתה סחורה מבוקשת. אכרות נהגו לאסוף אותם. כמעט כל איכר ידע לעשות לבנים מגללי סוסים. חימר, גללי סוסים וקש מעורב במים, זאת עיסה מצויינת לעשות לבנים.

רוֹב הלכלוך והזוהמה נאספים אחר יום יריד. עובדי העיריה מנקים את הרחובות, גרי הבתים את המדרכות והלכלוך כלא היה.

אחטא לחמור אם אתעלם מקיומו. לא יאומן, אבל היה חמור באטאקי. אולי החמור

היחידי בכל בסרביה. חמור שחור, זקן, מילא באמונה וביושר את חובותיו. אחד מתפקידיו היה להוביל מים בחביות מן הדניסטר.

באחד מן הערבים פרצה שריפה בבית-החרושת לשמן של פפאוצקי. שמן זה חומר דליק מאוד. בתים בסמוך התפנו במהרה. להבות ותמרות עשן סמיך אשר מדי פעם התחזקו עם דליקת חבית נוספת. העיירה ובעיקר רחוב העיר הישנה שבית-החרושת שכן בו, הואר. הלהבה, החום הרב התפשט למרחק ולכל עבר. חרף חוסר הסיכויים לכיבוי השריפה, עמלו רבים בניסיון לכבותה, וחמורנו, זה הזקן, התנהל לו בעצלתיים מהנהר לכיוון מקום השריפה. פעם אחר פעם. דבר לא הועיל. השריפה כילתה את בית-החרושת וכמה בתים סמוכים. הפיח הרב נח על הגגות ובכל מקום ברחוב עוד זמן רב.

לאחר מכן. אווזים נזונים גם מעשב. אם יש מעט אווזים, אז מספיק העשב שבקרבת הבית, אבל אם יש הרבה אווזים אז זה כבר עדר, ועדר מצריך רועה. אז יש רועי אווזים ובעיקר רועות. ראיתי פעם אחת כזאת על-יד הדניסטר. האווזים רעו להם בעשב והרועה רכונה, כיבסה את כביסתה בנהר. על אבן שטוחה, מניחים את הפריט הרטוב, מסבנים ומכים בכל כוח עם לוח מותקן למטרה זו. ממרחק, זה כמו הברק והרעם. קודם רואים את תנופת היד ורק אחר-כך שומעים את קול המכה. היות ובשני הצדדים מתנשאות גבעות גם באטאקי וגם במוהילב, אז מן הסיבה האקוסטית שומעים חזק את קצב עבודתה של הכובסת הרועה. לפעמים מתקבצות כמה עקרות-בית במקום שכזה, אז זו כבר הזדמנות למפגש רכילות.

אצלנו בבית לא היו אווזים, אבל היו תרנגולות. חלקן בכלובים וחלקן חופשיות. כשאמא רצתה לפזר להן גרעינים בחצר, היא היתה קוראת להן: פוי, פוי, פוי, פוי.

בית המרחץ

בעיירה שלנו היה, כמובן, בית-מרחץ. המבקרים הקבועים היו היהודים שלא רחצו בנהר, וכן חלק ניכר מנשות העיירה.

את שני חלקי בית-המרחץ הכרתי. בחלק של הנשים ביקרתי עם אמי. היו שם אמבטיות עשויות בטון, ומקווה, שאליה היו הנשים יורדות במדרגות. המים הגיעו להן עד צוואר. הן היו טובלות את הראש מספר פעמים ויוצאות. באמבטיה רחצתי ביחד עם אמי. הנשים האחרות, נראו לי משונות מאוד עם שדיהן התלויות להן על הבטן. עם אמי הייתי רגיל במצבים כאלה, כי לפעמים היא היתה לוקחת אותי למיטתה.

גם את אבי הייתי רגיל לראות בתחתוניו הארוכים בחדר השינה של ההורים. אבל לראות יהודים אחרים? הם היו מצחיקים אותי בעיקר כשהיו ערומים. הם היו משתרעים על ספסלים והבלן היה מצליף בהם בחבילות זרדים. היו שם מדרגות. ככל שעלית מדרגות החום גבר. מין ערפל סמיך ולוהט מילא את החלל. ניסיתי גם אני את כושר הסבילות שלי. הספיקו לי שתי מדרגות. בסך-הכל זה היה מחזה מאוד ציורי. הגברים האלה, ערומים כביום היוולדם עם הזקנים והפאות. גברים כרסתנים וגברים רזים. גבוהים ונמוכים, מפוזרים בעמידה על-גבי המדרגות הללו והערפל הלוהט כאילו בולע אותם לתוכו.

ההרגשה אחרי ביקור בבית-המרחץ היתה נפלאה. כאילו אתה כולך טהור ומלא מרץ מחודש. בית-המרחץ עמד ליד פלג מים שחצה את העיירה וזרם לתוך הדנייסטר. מגג בית-המרחץ בלט מנוף עשוי עץ ועובד מיוחד הפעיל אותו. הוא היה מושך בחבל והמנוף היה יורד ועולה. מיכל היה מחובר בקצהו של החבל, למטה היה המיכל מתמלא במים מתוך

הפלג. כשהמנוף עלה, היה המיכל מתהפך והמים נשפכים לתוך בריכה. ממנה זרמו המים לכל חלקי בית-המרחץ. בחורף, היו שוברים את מעטה הקרח, כדי שהמיכל יוכל לחדור לתוך הפלג אשר זרם מתחת לקרח.

הקידמה מגיעה לעיירה

דוד סודקר

ר ד י ו

ראשון ראשון - הרדיו. יצאה שמועה שאצל ד״ר פלק, זה שביתו סמוך לכנסיה, יש רדיו. מה זה רדיו? יש אומרים שזו קופסה שבוקעים ממנה קולות שירה ונגינה, ממש באותה העת שמשמיעים קולות אלה באיזה שהוא מקום אחר, אפילו ממרחק רב, ממדינות אחרות. לא יאומן! רבים אומרים שזה בלתי-אפשרי. החלטנו, איפוא, ללכת ולהיווכח. במרפסת ביתו של ד״ר פלק, עמדה לה הקופסה הזאת. בלטו ממנה זרועות לכיוונים שונים. הרופא היה מסובב את הזרועות האלה כל פעם לכיוון אחר, מנסה, מתקן וללא הועיל. מה שהגיע לאוזנינו היו רישרושים בלתי ברורים ולפעמים היו בוקעים גם אי-אלו צלילים מוסיקליים. הוא, הדוקטור המסכן התיאש מניסיונותיו והשאיר את הקופסה המצרצרת ונכנס להסתגר בביתו. מישהו הכריז שגרמופון זה דבר הרבה יותר טוב. לאט-לאט התפזרנו.

ח ש מ ל

זו - כבר היתה הצלחה ממש. לא חס וחלילה חשמל ברחובות או בבתי התושבים. חשמל באחד מבתי-החרושת לשמן. הכפתורים על-גבי לוח השיש הענק היו מרשימים. חיכינו בקוצר רוח עד שהטכנאים גמרו להתקין את הכל, וערב אחד אומנם היה אור בבית-החרושת ובביתו של בעל בית-החרושת בסמוך. רבים באו לראות את הפלא הזה מדי ערב, מכל חלקי העיירה, מציצים בהתפעלות בנורות החשמל שעל מרפסת ביתו של בעל בית-החרושת.

ואחרון אחרון - ה ט ק ס י. מן ההר, זה הרחוב המוביל דרך הכפרים לכיוון עיר המחוז סורוקה, ירדה לה מכונית, משמיעה קולות של קטר. כשהגיעה סמוך לביתנו נשרך כבר אחריה שובל ארוך של ילדים. וראה זה פלא, דווקא ליד הבית שלנו היא התעקשה ולא רצתה להמשיך. הנהג ירד, סובב ידית תקועה בחזית המכונית פעם ועוד פעם וסוף-סוף חזרה להשמיע את קולותיה.

המכונית זזה והילדים אחריה.

יחסי יהודים גויים

דוד סודקר

שותפות ביבולים - העיירה שלנו היתה פרושה לאורך נהר הדנייסטר, כאשר מדרום התנשאו גבעות רבות, מכוסות לרוב כרמים השייכים לגויים. מעל הגבעות, היתה רמה מישורית גדולה, ואדמה שחורה ופוריה מאוד. שדות אלה ורבים אחרים, שימשו לאבא מקור פרנסה. הוא היה מקיים שותפויות עם האיכרים. היה מממן להם את הוצאות העיבוד והזרעים ומתחלק ביבולים. היו אלה שדות של חיטה, שעורה, חלקות של תירס, חמניות, סלק סוכר ופרג. פעם בתקופת הדיש לקח אותי אבא לאחד הכפרים. שיכנו אותנו בבית איכר ללינת לילה. בחדר שישנו היה מוצב ישו הצלוב. זה היה החדר הנאה ביותר אצל אותו איכר. הבתים בכפרים היו עשויים מלבני חימר, מטוייחים בחימר בפנים ובחוץ. חימר זה היו מכינים מאדמת חמרה, מוץ וגללים של סוסים. הגגות היו מקש. למחרת בבוקר הבחנתי שאבי מניח תפילין, בחדר שהיתה תלויה בו תמונת ישו. שאלתי אותו אם זה לא מפריע לו, והוא הסביר לי, שאינו רוצה לפגוע במארח.

בחצרו של אותו איכר דשו את התבואה. היתה שם גורן ענקית עם אלומות קשורות. ליד הגורן היתה מכונת הדיש. היא הופעלה על-ידי כמה זוגות סוסים שהסתובבו כל העת במעגל. קבוצת איכרים הגישה את האלומות בקילשונים לזה שעמד למעלה על המכונה. הגרעינים נשפכו לתוך שקים שהיו מחוברים בתחתית המכונה. הרעש היה מחריש אוזניים.

בהפסקת הצהרים היו כולם מסובים על האדמה. לנוחיות המסובים נחפרה תעלה להכניס בה את הרגליים וכך נוצר מעין שולחן עגול לסועדים. נשות האיכרים הביאו אוכל חם בסירים גדולים וחילקו לאיכרים.

סופר לי שכל האיכרים האלה, הסדירו ביניהם תור. כל יום דשים בחצרו של אחר, והם מאורגנים לצורך הדיש במעין קומונה. מראה אחד מלבב אני זוכר מתקופת ניכוש העשביה בגידולי סלק הסוכר, התירס והפרג. עשרות פועלים ופועלות היו מתקדמים בשורה אחת ושרים. בחזרם הביתה לפנות ערב, הם היו עוברים ברחובה הראשי של עיירתנו. זה הרחוב בו גרנו. שורות, שורות. המעדרים על כתפיהם ושוב שרים. הם ידעו לשיר! אנחנו הזאטוטים אהבנו אותם את הפועלים האלה. מה חשבו עליהם המבוגרים? זאת אינני יודע. אותה שירה היתה מגיעה לאוזנינו, גם בימי הבציר, מהכרמים שבגבעות.

אנטישמיות בבי"הס בית-הספר הממלכתי שבו למדתי, היה מרוחק מאוד מן הבית ונמצא באזור קיצוני של העיירה. מרבית תושבי האזור ההוא היו נוצרים וכן רוב תלמידי בית-הספר. לילדים היהודים היו היתקלויות עם ילדי הנוצרים. הורגלנו לכך שזורקים עלינו אבנים בזמן הליכתנו הביתה. כך גם בזמן ההפסקות בלימודים. התארגנו למשחקים בנפרד. במשחק מחניים היינו משחקים בכדור בגודל של כף היד. את הכדור עשינו בעצמנו. היינו עוטפים אבן קטנה בסמרטוטים והרי לך כדור. השקוצים היו משרים את כדורם במים לפני המשחק והפגיעות שלהם היו מדוייקות משלנו ומכאיבות מאוד, אך לא ויתרנו, כדי שלא נראה בעיניהם מוגי-לב.

המורים היו כולם נוצרים ושונאי יהודים, להוציא את המנהל. פעם נשארתי בכיתה בזמן ההפסקה, כי הרגשתי לא טוב, והנה נכנסו שני מורים. הם, כנראה, לא הרגישו בי. נעמדו ליד החלונות והשקיפו לחצר בה שיחקו במחניים. בשיחתם נשמעו הערות וקללות אנטישמיות. הייתי רכון על ספרי והשתדלתי שלא יבחינו בי. קולות התלמידים נשמעו

היטב ואפשר היה לדעת על-פי הקולות מתי ילד יהודי חטף מכה מן הכדור. המורים ממש התמוגגו. בשיעור הראשון בבוקר היו מתפללים. תפילה נוצרית, כמובן. הילדים היהודים היו רק קמים. את התפילה וההצטלבויות היו מבצעים התלמידים הנוצרים והמורה. אני הייתי נוהג לקום בהיסוס. לאט. לפעמים לא מסיר את הכובע. לפעמים לא קם בכלל. וכל זאת בידיעה ברורה שאחרי התפילה אקבל את העונש, כלומר מכות בסרגל על כף היד. זה כאב. אפילו כאב מאוד, אבל החרשתי. החברים שלי התקנאו בי. כי להם לא היה האומץ לכך. בדרך-כלל, היה חשוב לילדים היהודים להוכיח את עצמם בכל מה שקשור לכושר גופני כי בלימודים ממילא היינו הטובים יותר. מחברינו הגויים, למדנו לתפוס טרמפ על הרכבת תוך כדי נסיעתה. היינו ממתינים לבואה ותוך ריצה אחריה היינו תופסים במדרגות וקופצים מהן. הכל תוך כדי הנסיעה. זה היה מסוכן מאוד, אבל לא רצינו לפגר אחריהם. לא פעם חשבתי, חס וחלילה שלא יוודע הדבר לאבא.

חגי הגויים עשירי במאי הוא חגה הלאומי של רומניה רבתי. חג גדול. מדי שנה היתה מוקמת במה גדולה בכיכר שלפני בית-הספר לבנות, שם למדה אחותי ביילה, וקהל רב היה בא לחזות במופעים שאנו תלמידי בית-הספר היינו מציגים. כל העיירה קושטה בדגלים. חובה היה להניף את הדגל על כל בית. היו מצחצחים את פנסי הרחובות. כל אזרח חייב היה לדאוג לניקיון המדרכה שלפני ביתו או חנותו. עובדי העירייה היו מסלקים את גללי הסוסים. הישוב עטה חג. בית-ספרנו היה מופיע בחגיגות עם מקהלה. הצגות ודיקלומי שירים פטריוטיים, שאני הייתי מדקלם.

השתתפתי גם במקהלה וגם בהצגות. הייתי מדקלם בקול רם כפי שהתחייב מהטקסטים וחשבתי באותם הרגעים על העוצמה שתיווצר בארץ-ישראל על-ידי עבודת החלוצים המפריחים את שממותיה. חג אחר, שגם הוא יצר אווירה עליזה היה הסילבסטר. הנוצרים היו משתפים את היהודים בשמחתם. כל עוזרת-בית היתה באה מקושטת ומפזרת גרעינים כאות ברכה. היו קבוצות של צעירים נוצרים, שהיו מקיימים תהלוכות מחופשים בתחפושות. היו מתעכבים ליד בתי היהודים ומשליכים זרעי גרעינים לעבר הצופים. היהודים מצידם היו מכבדים אותם בעוגיות, ממתקים ואף היו תוחבים לידיהם כסף. זה היה יום של ידידות בין הגויים והיהודים.

זקני העיירה היו מספרים שבעבר היו קורות גם התגרויות ביהודים. באחת השנים, כשהייתי קטן למדי, נגרפתי בשמחת הגויים והצטרפתי לתהלוכה שלהם. ברגע מסויים הם הפסיקו את ההילולה שלהם והסירו את המסיכות. אז נוכחתי לפתע, שאני נמצא בשדות שמחוץ לעיירה. היה ליל חורף, קר ומושלג. פרצתי בבכי עד שמישהו מן הגויים הבחין בי והכיר את הבן של אברהם סוטקר. הוא לקח אותי על ידיו והשיבני הביתה. כל אותה עת חיפשו אותי ברחוב ואצל שכנים. רוגזו של אבא היה כה רב, עד שהגוי היה צריך להתחנן לפניו שיפתח לנו את הדלת. אמא מיד חטפה אותי ממנו והכניסה אותי תחת שמיכתה.

"השקצים" ו"השקצות"

הטיילת הראשית של העיירה היתה ליד תחנת-הרכבת לנוסעים. המבוגרים היו מטיילים ברחוב הראשי, ואילו זוגות צעירים ונוער היו מרחיקים לטיילת שליד תחנת-הרכבת - ה"פוליאנה". מעבר למסילת הברזל היו גנים. הכל היה ירוק והריחות משכרים ממש. מידי שבת אחר-הצהריים היתה הטיילת הזו גדושה צעירים. בני הנוער הציוני נוהגים היו לשיר שירים עבריים. זוגות אוהבים היו מתבודדים בריחוק מה. פעם, השתוללו בריונים מראש הגבעות והמטירו אבנים לעבר קבוצה משלנו. אחת החברות נפגעה מאבן בראשה, כל העירה היתה נרעשת.פעם טיילנו כמה חברים בטיילת שברחוב הראשי. הבחנו שחלק מן הספסלים היו תפושים משני צידי הרחוב על-ידי "שקוצים" ו"שיקצות".

בצד אחד היו ישובים השקוצים ועל הספסלים שממול השקצות. היו אלה עוזרות-בית שגרו בבתי המעבידות שלהן. בשבת אחר-הצהריים הן היו מבלות בטיילת ככל שאר התושבים. השקוצים היו באים לבלות אתן. הן היו יפות ומגונדרות.

הם ניהלו מעין פלירט קולני משני צדי הרחוב. פתאום קמו השקוצים כאיש אחד והסתערו לעבר השני. השקצות החלו לברוח והם אחריהן. אני וחברי היינו סקרנים לדעת לאן הם בורחים. הצמדתי את ראשי לחלון של מרתף שלשם ירד בריצה זוג כזה. ראיתי אותם מתעלסים. השקץ הבחין בי וצעק לעברי: "הסתלק יהודון מטונף!" היום ברור לי על מה היה הרוגז, אולם אז הייתי משוכנע שזו עוד הוכחה אחת בדבר שנאת הגויים אלינו, היהודים.

יום היריד.

יום קבוע בשבוע התקיים בעיירה יריד. השכם בבוקר כבר נהרו עגלות איכרים עמוסות תוצרת חקלאית לכיוון הכיכר. בין האיכרים היו צעירים ומגולחים ואחרים בעלי שפמים ומזוקנים. הקצפים, למשל, היו להם זקנים אדומים. לא בדיוק זקנים אלא פלומות זקן. גם העגלות שלהם היו מסוג אחר. עם סולמות, כאלה המשמשות להעברת התבואה מן השדה לגורן. קצפים אלה היו מקדימים ליריד. מוכרים מהר את מרכולתם ופונים ישר לבית-המרזח, עם האשה כמובן. בחזרה לכפר הסוסים הלכו לבד. לפעמים אף דהרו. היתה ממש סכנת נפשות. כל אימת שראינו עגלת קצפים חוזרת לכפר, נסוגנו למדרכות. בני הזוג היו שרועים בעגלה, שיכורים כמו לוט וצורחים בקולי קולות.

ביריד עצמו, ההמולה היתה גדולה מאוד. הכל מכרו שם. כל סוגי תוצרת חקלאית. הקצבים קנו פרות, עגלים וכבשים לשחיטה. עושי הפרוות קנו פרוות קראקול מטלאים בני יום. הגויים רכשו חזירים. התנהל מסחר בסוסים. כל סוגי הירקות, פירות, דבש. עבודות יד למיניהן. שטיחים בדוגמאות ובגדלים שונים. עופות וביצים. אגוזים למיניהם. צמר כבשים. חבלים, מעשי ידי האיכרים. חלק מן הקניות נתבצעו כבר על ההר למעלה. עוד לפני שהאיכר ירד לעיירה. סוחרים זריזים היו מחכים שם כשעדיין שררה חשיכה. יום היריד היה יום פידיון גדול לחנויות ולכל סוגי בעלי-המלאכה בעיירה. החנויות ידעו כבר איך להוציא את הכסף מן האיכר.

העיירה אחרי יום כזה היתה מזוהמת כהלכה. גללי סוסים בכל אשר תפנה. ריח סמיך של משקאות חריפים עמד באוויר. נדמה שאפשר לחתוך ממש את הריח הזה.

האבות היו מכניסים למסחר את הבנים בגיל צעיר למדי. גם עלי ניסה אבא את התרגיל הזה. אבל זה לא הצליח לו. לאחר ניסיון אחד קצר הוא הבין שאין טעם להשקיע בי, לסוחר לא אצלח.

מבוכה וחיפושי דרך

דוד סודקר

בני הדורות הראשונים והמבוגרים היו, בדרך-כלל, ברובם אנשים מאמינים. היו גם חרדים במספר לא מבוטל.

לעומת זאת, אצל הצעירים יותר ניכרו התלבטויות וחיפושי דרך. היה גם חלק לא מבוטל, שקיבל את המציאות כמו שהיא ועסק בעיקר בהבטחת הפרנסה וחינוך לילדים.

החגים והשבתות היו ימים מקודשים לכולם. בשבתות לא העיז אף גוי לחלוף בתוך העיירה עם עגלתו. הם פשוט החשיבו את מנהגי היהודים וכיבדו אותם. בתי-הכנסת היו מלאים. חלק אף התגודדו בחוץ עטופי טליתות.

ובכל זאת, בשורות הנוער הורגשו רוחות אחרות. גם אצלי, למרות החינוך המסורתי, התחיל לחול מפנה. בקן "השומר הצעיר" היו המדריכים מטיפים נגד הדת. הגדולים, שכבר הכשירו את עצמם לקראת הכשרה ב"החלוץ", הראו גם סימנים של התפרקות מערכי המסורת. ברחוב היתה לקומוניסטים השפעה לא מועטה על הצעירים. הספרים באידיש וברוסית, שהנוער בחר לקרוא בהם, היו ברובם ספרי תרגום שנטו לעבר השקפת עולם חדשה. מושגים כמו: חופש, צדק, שיוויון, הפכו ללכסיקון קבוע בפי הנוער. ההורים ניסו לבלום את תהליך ההתפרקות, אך ללא הועיל.

לי היה חבר שכן. אביו היה ירא-שמים. תמיד היתה הגמרא פתוחה על-גבי דוכן בביתם וכל רגע של פנאי הוא עיין בה. חבר זה השתכנע על-ידי, ואיני יודע איך, שאין אלהים. הסכמנו בינינו שיש כוח עליון לו אנחנו חייבים להודות, אותו אנחנו צריכים לפאר על כל אשר הוא מעניק לנו, אבל זה לא אלוהים. איננו בנמצא. הכוח העליון הזה, לפי שסיכמנו בינינו הוא ה"טבע". הטבע הוא שעושה את הכל. הוא שבורא. הוא שמצמיח. הוא שמפרה. הוא שגורם לרווחתו של האדם והוא שמספק את צרכיו של החי והצומח. אותו אנחנו צריכים לשבח. לו אנחנו צריכים להודות. מאחר שזו היתה מסקנתנו הנחרצת, לקחנו סידור תפילה ומחקנו מתוכו את כינויי השם. כתבנו במקומם את המילה "הטבע". כמובן, שהדבר לא נודע להורינו לעולם. לימים למדנו שנינו בקישינייב. הוא בישיבה ואני בבית-הספר הטכני להנדסאים. מכיון שהיה עילוי, הוא גר אז בדירת משפחת ראש הישיבה, הרב צירלסון, וסעד על שולחנו.

ציונים מאטאקי עלו לארץ-ישראל עוד לפני היות "החלוץ". אחד היה ממקימי יגור. אחד היה ממקימי כפר-ויתקין. גם אחינו ישראל היה מראשוני העולים לארץ בשנת 1926. גם בנו של שנירמן היה בארץ. עבד עם ישראל בייבוש ביצות בבנימינה וחזר לאטאקי מפאת אי-יכולתו להסתגל לתנאים הקשים ששררו אז כאן. חוסר עבודה. מחלות. עבודה מפרכת, תנאי מגורים קשים. הוסף על כל אלה געגועים הביתה. נדמה לי, שבשלב מסויים הוא נרצח ביחד עם אביו על-ידי פורעים או שודדים. אז הייתי כבר בארץ.

צעירים אחרים פנו ל"החלוץ" והוכשרו לעבודה חקלאית, לחיי שיתוף ולמדו עברית. אלה היו התנאים לקבלת סרטיפיקט.

הנוער היה מאורגן ב"השומר הצעיר". מאוחר יותר הקן התפרק. ראש הקן חזר פעם מכנס מיואש מדרכה של התנועה ויצר אווירה של התפרקות. אחרי פירוק הקן של "השומר הצעיר" (זה היה ב-1931) השתייכתי לקבוצה מצומצמת אשר ניסתה להקים קן של "גורדוניה".

חלק מן הבוגרים השתייכו לקומוניסטים. הם נאלצו לפעול בתנאי מחתרת. הם נרדפו על-ידי השלטונות ונאלצו להחליף מחבוא מפעם לפעם. המרתף אשר בביתנו, שהיה בעבר בית-חרושת לעורות שימש מחבוא כזה. זאת בידיעת אבי, חרף היותו ציוני. אמא היתה מורידה לשם אוכל.

צעירים רבים היו נגד הציונות והזדהו יותר עם מה שהיה קרוי "אידישיסטים" כאלה היו גם בין האינטליגנציה וגם בין בעלי מקצועות חופשיים. הם לא היו תנועה מאורגנת כמו התנועות הציוניות או הקומוניסטים.

לפעמים חשתי כאילו הם מסתכלים עלינו מגבוה. הם בזו לאמונה בדבר הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל.

שררה מבוכה גדולה למדי והיו חיפושי דרך.

תלמיד מחוץ לבית

דוד סודקר

סוף סוף אני בקישינעב כדי ללמוד בטרוד. לעולם לא עזבתי את העירה והנה בבת אחת אני בעיר גדולה. ולא רק זאת. לבדי. היתה לי כתובת של אשה זקנה וערירית. קיבלתי את המטבח שלה כחדר מגורי. את צרכי בלילות הייתי עושה בדלי שהיה מוצב בין שתי הדלתות ביציאה לחצר. לשם כך, הייתי צריך לעבור את חדר השינה של הזקנה. הייתי נרגש בימים הראשונים לשהותי שם והיה לי צורך ללכת לדלי הזה הרבה פעמים. גם הזקנה השתמשה בדלי הזה. מדי בוקר הייתי מרוקן אותו לתוך בית השימוש שהיה בירכתי החצר.

באותו בנין היו הרבה דירות כאלה והיו שם עוד תלמידים שבאו מן החוץ. בפינת הבנין, במרתף, היתה חנות מכולת. כבר מן הימים הראשונים קבעתי לעצמי תפריט קבוע וכל זאת למען שאסתדר עם ההקצבה שקיבלתי מהבית למשך חודש ימים.

ארוחת הבוקר כללה מדי יום ביומו, חתיכה דג מלוח, חתיכה חלבה ולחמניה. הזקנה היתה מכבדת אותי במים רותחים. סוכר היה לי מן הבית. בצהרים אכלתי במסעדה לנצרכים. האוכל שם היה זול מאד. התפריט בצהרים גם הוא היה קבוע. מרק וקציצת בשר אחת. בערב הייתי מגוון את התפריט. פעם חתיכה גבינה מלוחה. פעם גבינה רזה. פעם לקרדה.

מן הדירה לבית הספר וחזרה הייתי הולך ברגל, למרות שהיתה בדרך זו חשמלית. במרוצת הזמן, ידעתי את מקום התיאטרון ועשיתי לי קבע ללכת להצגה פעם בשבוע. כרטיס בעמידה. מה שנשאר עוד, זה לקנות ספרים, מחברות ולשלם שכר דירה.

הקפדתי מאד על ההוצאות, אחרת ידעתי שיהיו ימים ולא יהיה לי לגמור את החודש. גם כך, זה היה מאמץ גדול מצד הורי. המצב הכלכלי בבית היה אז בכי רע.

הצטיינתי בלימודים ובמרוצת הזמן עזרתי לחברים בהכנת שיעורים תמורת כסף. במיוחד הייתי עוזר להם בשרטוט. היה צורך לשרטט מכונות. לפעמים את פנים המכונה. כאילו היא נוסרה לשניים. זה דרש פירוק המכונה לחלקיה השונים ומדידות מדוייקות של כל חלק וחלק. לפי קנה-מידה שנקבע מראש היה צריך לבצע את השירטוטים. הלימודים התנהלו באידיש. אפילו ספרות אידיש למדו. הייתי פטור מתשלום לבית-הספר.

לא רחוק מבית-הספר היתה מערכת העיתון היומי באידיש "אונזער צייט". בחזית הבנין של המערכת היה ארון קיר עם זכוכית. בפנים היו מציגים מדי יום את העיתון על שני דפיו. עשיתי לי קבע, לעמוד שם מדי יום אחר הלימודים ולקרוא בעיתון. מדי בוקר, לפני לכתי לבית-הספר הייתי מניח תפילין ומתפלל. במשך הזמן, הושפעתי לרעה על-ידי חברים והתחלתי לזלזל בכך. הייתי נזכר באותו יהודי ביום הבר-מצוה שלי ואיך שהוא ראה את הנולד.

היתה איזה אוירה של התפרקות. אבא איננו לידך. אתה אדון לעצמך. היה קל להשפיע עלי. מה גם שהמשכתי גם פה בקישינעב לבקר בקן השומר-הצעיר. הייתי שייך לקבוצה מבני גילי. היתה הסתה מתמדת נגד הדת.

את הכובע המשכתי לחבוש וכן המשכתי לגלח את ראשי. ידעתי שלא אוכל לצאת בגלוי נגד הדת. סוף סוף באתי מבית מסורתי.

באחת מן הפעמים, כאשר הלכתי לכיוון הקן של השומר-הצעיר נפגשתי במדרכה בשני פרחי-קצונה. הם באו מולי. אחד מהם נגע במכוון במצחית כובעי והפיל אותה ארצה. ברגע הראשון רציתי להשיב לו כגמולו, אבל מהר מאד נמלכתי בדעתי, כי ידעתי מה פשר להתחיל עם פרחי-קצונה. הם היו במדי קצינים. חגורים בחגורת קצינים. בצד ענדו כידון קצר. בחורים חסונים ובריאים. ידעתי שיש להם חסינות ושאיש לא מעז להתגרות בהם. אפילו לספר על המקרה התביישתי.

שם בקישינעב ראיתי בפעם הראשונה, הפגנה בלתי חוקית של קומוניסטים. פתאום, פורצים מרחובות צדדיים לכיוון הרחוב הראשי. צעירים וצעירות נושאי דגלים אדומים. הולכים קטע קצר של הרחוב ביחד. שרים את האינטרנציונל ונסים לכל עבר. חלק נתפשים על-ידי המשטרה ונאסרים. בלילות הם היו מדביקים כרוזים המצדדים בקומוניזם ומגנים את הבורגנות. לפעמים הם היו מפזרים כרוזים כאלה בתוך קהל ברחובות ונעלמים.

באחד הימים נערם שלג בגובה כזה שלא יכולנו לצאת מן הבתים. הדלתות לא נפתחו. הזקנה נתנה לי כלי חפירה. פתחתי אשנב בחלון והצלחתי לצאת לרחוב. היו כבר ברחוב עוד אנשים. כולנו עסקנו בפינוי השלג מדלתות הבתים. השלג באותו יום היה בגובה שני מטר והטמפרטורה קרוב לארבעים מתחת לאפס. לא היה טעם ללכת לבית-הספר. התכרבלתי מתחת לשמיכות וישנתי כל היום. הרווחתי ארוחת-צהריים. הלכתי לראות סרט מדבר. זה היה הסרט "טיטניק". סרט מדבר ראשון בעיר קישינעב. חידוש טכנולוגי שמשך אליו המונים. טיטניק, זו היתה אניה שטבעה על כל אנשיה. אניית נוסעים גדולה שהדי האסון הזה הגיעו לכל חלקי תבל. הצליחו לשחזר את אסון הטבע הזה בסרט מדבר עם כל מערכת יחסי האנוש שנוצרת בשעות אסון כזה. העובדה שזה היה סרט מדבר ראשון נתן לכל הגה ולכל רישרוש אפקט חזק מעבר לכל פרופורציה. ברגעים הדרמטיים שבסרט היו אנשים שהתעלפו בתוך אולם הקולנוע. זמן רב הייתי תחת הרושם הטכנולוגי הזה.

לסרטים רגילים, דוממים, מה שהיה קרוי ראינוע לא הלכתי. לא היה לי לא תקציב ולא זמן. בהיותי בעירה ראיתי מספר סרטים כאלה. הם היו מוסרטים במחסן הגדול הזה במקום שמשה רוזנצוויג ולהקתו היו מציגים את ההצגות שלהם באידיש. בסרט כזה, דומם, היה מלווה את הסרט כנר שישב בפינה סמוך לבמת המסך. הוא היה עושה אימפרוביזציות ומשלב קטעים שנראו לו מתאימים מן הבחינה המוזיקלית. כנר כזה היה נראה עלוב מאד בפינתו שם ליד הבמה. אור קלוש היה מהבהב ומאיר את התווים שלפניו. כינורו וכל גופו היו מתנועעים. הוא היה מושך בקשת ומחליף לסירוגין את מבטו מן התווים למסך הראינוע. לפעמים לא נראו באולם, אלא עשרות צופים בלבד, אבל הכנר עשה את מלאכתו כאילו הוא מופיע בקונצרט סולו, לפני אולם מלא קהל.

חברי צודיק, בן השכן מן העירה, זה שביחד אתו כפרנו פעם בקיום אלוהים וניסינו לשנות את התפילות, נמצא ולומד בישיבה פה בקישינעב. באחד הימים ביקרתי אותו. מוסד גדול ומסודר, פנימיה. הרבה תלמידים בגילאים שונים. מילדים ועד אברכים. כולם לובשים קפוטות שחורות. פאות להם מסולסלות. הזדמנתי בשעת הפסקה. הרחובות הסמוכים היו הומים מהם. היה יום יפה ושמש צהרים. הם באמת היו זקוקים לקצת שמש. היה נסוך על פניהם חיוורון כזה, כאילו חולים היו. להם היו קפוטות. לתלמידים מגימנסיה מגן-דוד היתה תלבושת אחידה וכובע עם סמל הגימנסיה. לנו לתלמידי טרוד היה רק כובע אחיד עם סמל בית-הספר. בתוכנית המקורית הייתי צריך ללמוד בגימנסיה מגן-דוד אבל מחוסר אמצעים נשלחתי לטרוד. אינני מצטער על כך. כאן מכשירים בעלי מקצוע והארץ הרי זקוקה לבעלי מקצוע כדי לבנותה.

בית-הכנסת המרכזי של קישינעב שכן ליד בית-הספר שלנו. לפעמים למדנו יום לימודים ארוך. בחורף היום קצר מאד וקרה שעם תום הלימודים היה כבר חשוך. בחוץ היה מחכה שמש בית-הכנסת ומשדל אותנו להצטרף למנחה ומעריב. לפעמים הייתי נכנס להתפלל. הייתי אומר לעצמי: "אינך מניח תפילין, לפחות מנחה ומעריב". לפעמים הייתי מזדמן לשם גם בשבתות. היה שם חזן בעל קול ערב ואהבתי חזנות.

באחת מן השבתות האלה נזדמן לי לשמוע את שמריהו לוין נואם בין שחרית ומוסף. בפתח דבריו הוא התנצל ששכח את פרשת השבוע. היה קהל רב. בקישינעב, היה ריכוז גדול של יהודי בסרביה. ארבעים אלף יהודים. גם פה הציבור היהודי היה ער לנושא הציוני.

המנהיגים והנואמים הציוניים היו מתרפקים על ציבור באי בתי-הכנסת. זו היתה הציבוריות היהודית הדומיננטית. חילוניים ודומיהם היו קבוצות שוליות בחברה היהודית. גם החלוצים ובני נוער, שנחשבו כמתרחקים מן ערכי הדת והמסורת, באו לשמוע את הנואמים הציוניים באסיפות שבבתי-הכנסת. שמריהו לוין, שחזר אז מקונגרס ציוני, מסר דיווח מן הדיונים בקונגרס וחימם את לבבות הנוכחים. הארץ ממשיכה להבנות, מתחזק הקשר והשייכות של היהודים כאן והבונים שם. יום כזה היה חג.

אבא מגיע לקישענעב לצורך ריפוי עיניים. הוא מתאכסן בבית מלון למספר ימים ומחכה לתור להתקבל לבדיקות. אני בא אליו כל יום אחר הלימודים, לפנות ערב. מתאכסנים שם יהודים בלבד ומקיימים מנין לתפילות. אני מתפלל אתם מנחה ומעריב. בהגיע יום התור, נסעתי אתו בחשמלית לבית-החולים. זה בסוף העיר. התחנה האחרונה של החשמלית. היא מתרוקנת מכל נוסעיה. משם אנו ממשיכים ברגל. אזור שקט. שדרות עצים. השלג נח לו על הענפים. אנו שומעים את צעדינו בתוך השלג הרך. ההבל היוצא מן הפה נראה בבירור. קר מאד. בחדר ההמתנה אבא יושב עצוב. הוא היה שבועיים בבית-חולים זה. העיניים היו חבושות בתחבושות.

ניתחו לו את העיניים. מדי יום ביקרתי אותו והבאתי אתי את העיתון "אונזער צייט", הקראתי לו חדשות ומאמרים. אחות נחמדה היתה מכבדת אותי בשתייה חמה. לפני שעזב את בית-החולים, נתן בידי שטר כסף וביקש שאמסור לאותה אחות נחמדה. בוקר, באחד מן השבתות ואני עדיין ישן. הזקנה מעירה אותי ומודיעה לי שמישהו שואל עלי. מי יכול לשאול עלי, בשבת בבוקר? בעיר גדולה, ולא היו לי ידידים קרובים כלל. היה זה גוי מאחד הכפרים הסמוכים לעיירתנו. אחד מאלה שהיו לו עסקים עם אבא. אחד מהעשירים שביניהם. הוא בא לקישענעב להסדיר עסקים. בהזדמנות זאת שלח אבא באמצעותו מכתב אלי. בשבת בבוקר. בשעה שעדיין ישנים. קיבלתי אותו יפה. הזקנה הגישה לו תה חם ועוגיות. ניכר היה בו שהיה ער כל הלילה. הוא נראה עייף מאוד. השערות שלו היו פרועות. ריח חריף של יין נדף מפיו. הוא היה גבר חסון ויפה והיה ידוע כרודף נשים.

כאשר הלך ופתחתי את המכתב, התברר לי שאבא שלח איתו את ההקצבה החודשית שלי, אבל הוא לא מסר לי אותה. הוא פשוט ביזבז אותה באותו הלילה על שתייה ונשים. ידעתי גם שגוי זה חייב לאבא כספים. אז הוא הוסיף לחוב שלו גם את ההקצבה שלי.

במרוצת הזמן, מבקש אבא במכתביו אלי שאשתדל להצטמצם בהוצאות. לא היה לי ממה לחסוך. בלאו הכי חייתי בתנאים לא קלים. שיגרתי לו מכתב ובו פירוט מדוייק של הוצאותי. בו ביום כתבתי מכתב גם לאחי לארץ-ישראל. משום מה נעשתה על-ידי טעות והחלפתי את המעטפות, כך שהמכתב שנועד לאבא, הגיע לישראל - אחי. ממכתב זה, התברר לישראל מה קשה המצב הכלכלי בבית. הוא מיד החליט להעלות אותי לארץ להמשך לימודי. הוא שיגר מכתב ובו הודעה שהוא התחיל לטפל בעלייתי לארץ-ישראל.

לאושרי לא היה גבול. חברים מבית-הספר לא האמינו שאומנם אסע לארץ להמשיך בלימודי לארץ. בעת ההיא היה מקובל שלארץ נוסעים חלוצים, תיירים, בעלי הון, משפחות שלמות. נער בודד, כזאת עוד לא שמעו.

חיכיתי בקוצר רוח לגמר שנת הלימודים.

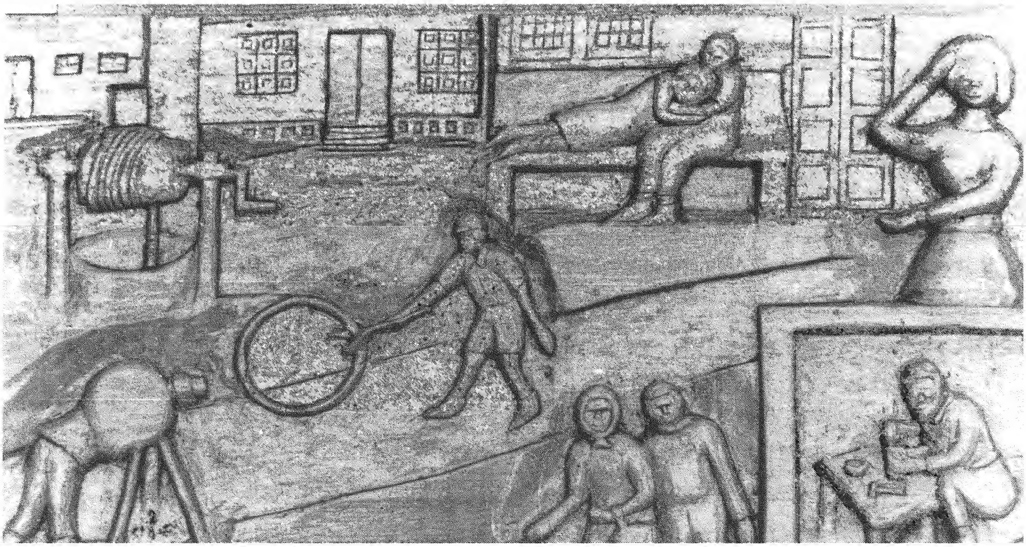
בדרכי מבית-הספר, מדי יום, למקום מגורי, הייתי חולף על-פני רחובות, שיש בהם גם בתי עסק. באחת מן החנויות האלה, הייתי מבחין במכונת-תפירה קטנה וחלמתי, שאי פעם אקנה אותה כמתנה לפירה, שכה אהבתי.

בהתקרב היום שבו הייתי צריך לחזור לעיירה, התברר לי, שלמרות חסכונותי, לא הספיק הכסף כדי לקנות אותה מכונת תפירה קטנה. בפעם האחרונה חלפתי על פני חלון ראווה זה והיא עוד עמדה לה שם.

מוגש מבחר צלומים של עבודות גלוף מעץ בבצועו של דוד רייף

שהוצגו בתערוכה בתל־אביב בשנת 1993 לזכרם של הנספים באטאקי

1. יום קייצי.
2. יום חורפי.
3. המתמיד
4. הווי דתי.
5. בחצר בית הספר.
6. פסח.
8. בית־המרחץ.
9. נהר הדנייסטר.
10. שואבת מן הבאר.
11. מלאכות.
12. רחוב השוק.
13. זעקות מתוך המוות.
14. עלייה.
15. אנדרטאות

יום קייצי

יום חורפי

המתמיד

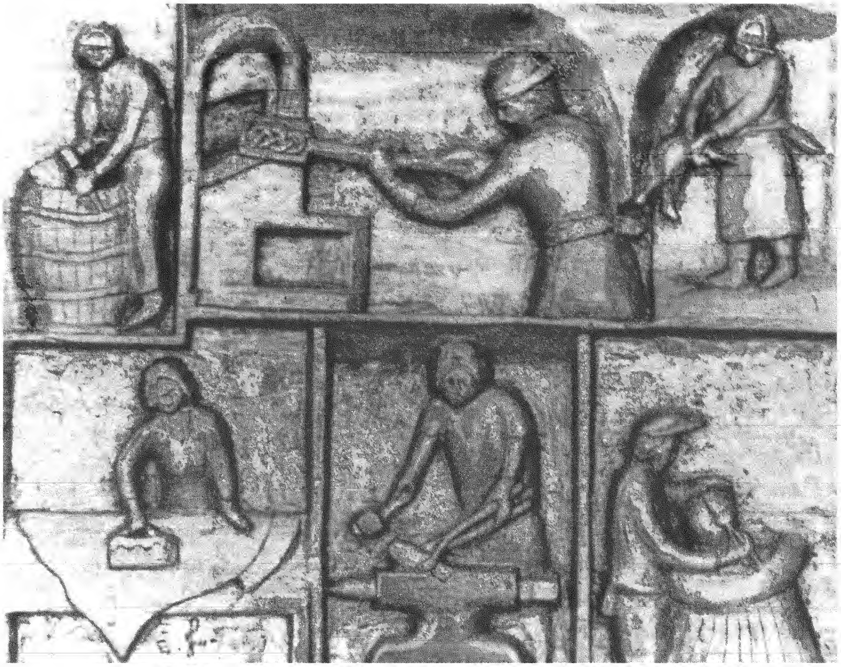
הווי דתי

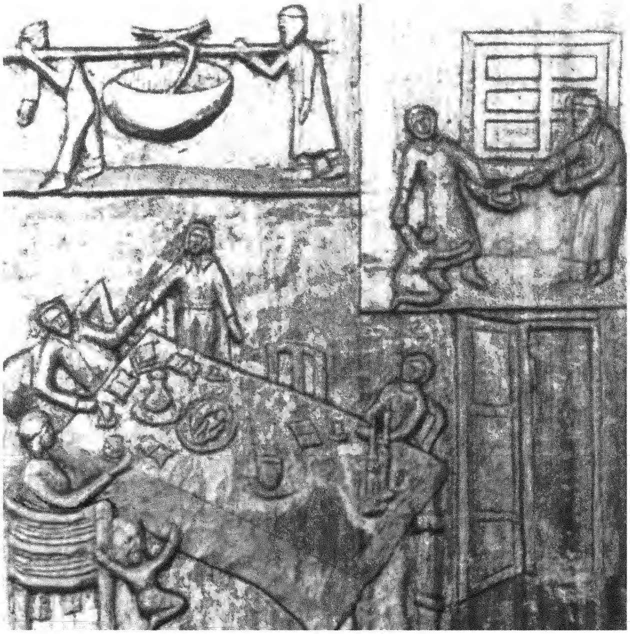
פעילות ציונית

בחצר בית־הספר

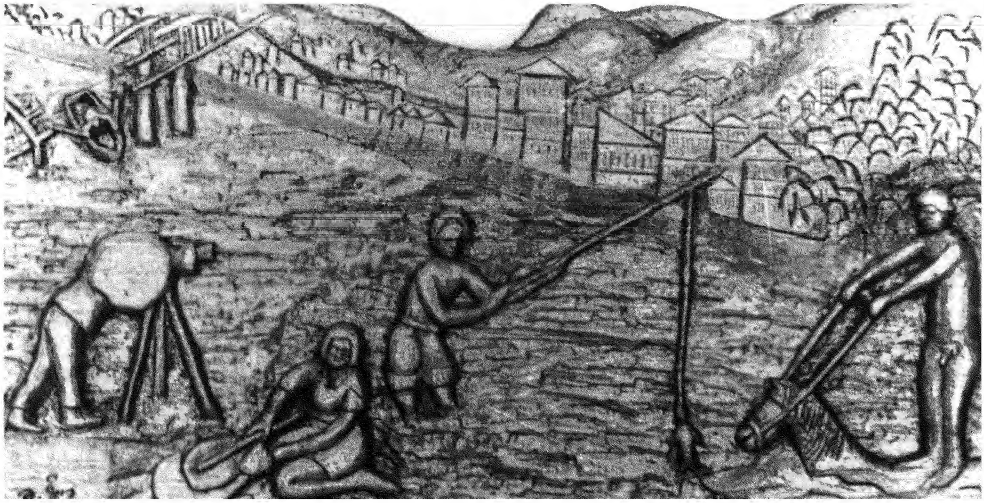
מלאכות

פסח

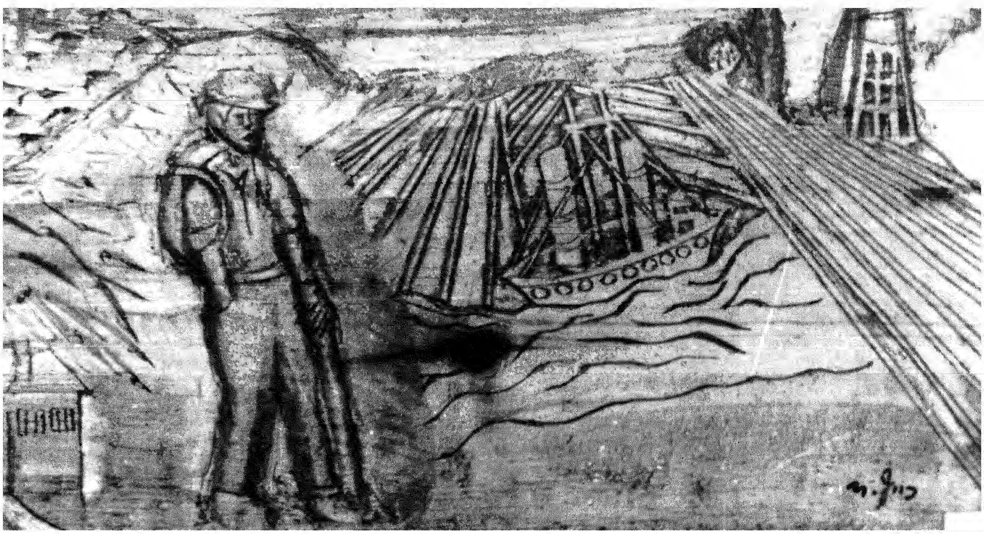
בית־מרחץ

נהר הדניסטר

זעקות מתוך בורות המוות

עליה

שער ב׳

ב. מראיונותיה של חסיה זמיר

דוד סודקר (רייף)

ראיינה **חסיה זמיר.**

דוד נולד בשנת 1917. היה בן הזקונים של המשפחה. עלה לארץ ב-1931. האב אברהם, האם פרודיל. היו לו עוד אחים ואחיות כולם ז״ל. האב אברהם מת סמוך ליום העלייה לארץ ב-1935. האם פרודיל עלתה ביחד עם הבת ביילה ב-1935. חיה ביחד עם המשפחה שביילה הקימה במושבה קדימה. האם מתה בזיקנה טובה וביילה מתה ממחלת הסרטן.

קלמן, הבכור במשפחה הגיע ארצה עם אשתו השניה כאשר חנה אשתו הראשונה, אם פירה סודקר מתה באטאקי מתשישות של השפעת המלחמה. קלמן גם הוא נפטר בשיבה טובה במקום מגוריו חיפה. ישראל, חלוץ המשפחה עלה לארץ ב-1926 והיה ממקימי המושבה קדימה. הקים משפחה מסועפת כולם חקלאים. גם הוא כבר נפטר. שמיל ניספה בשואה עם אשתו ושני ילדיו בן ובת. מקום מנוחתם לא ידוע. גולדה עלתה שניה לארץ ב-1929 והייתה ממקימי גבעת-חיים מאוחד. גם היא בנתה משפחה לתפארת. נפטרה מסרטן.

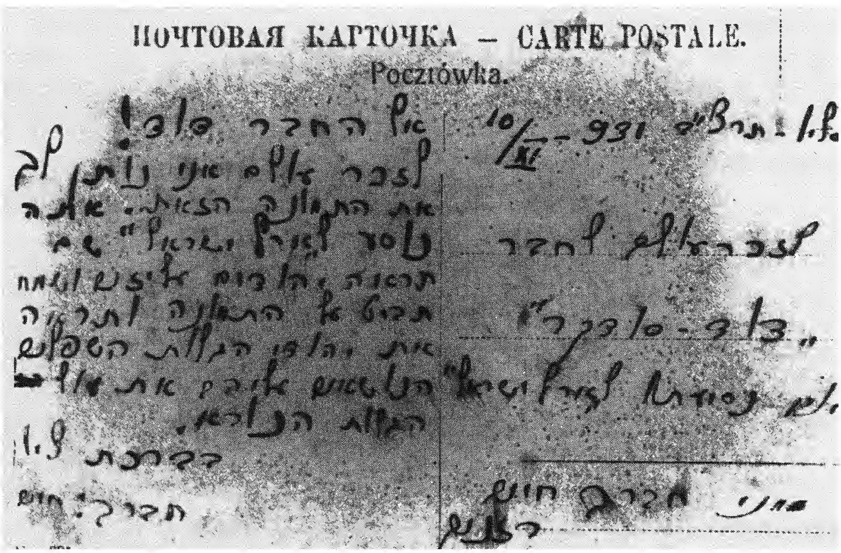
יצחק עשה הכשרה באותה תקופה שגולדה היתה ב״חלוץ״ ועלה לארץ סמוך מאוד לעלייתה של גולדה ב-1929. ממקימי ומייסדי קיבוץ גת בדרום. הקים משפחה רחבה והיה סמל של טוב לב. תאונת דרכים קטעה את חייו.

דוד, יבדל לחיים ארוכים, בן הזקונים של משפחת סוטקר, היחידי שעדיין ישנו. הוא, אשתו רבקה, בנו גדעון ומשפחתו, הממשיכים את המשק החקלאי שההורים הקימו, חיים במושב גבעת-ח״ן ליד רעננה. דוד, בוגר כפר הנוער בן-שמן, השתתף כחייל בצבא הבריטי במלחמת העולם השניה ולחם במלחמת השחרור. הדריך עולים במושב צעיר והיה בשירותים ציבוריים במשך שנים רבות. לדוד ורבקה בת במושב שיתופי בני-דרור.

למרבה הצער נפלו חללים במשפחה הענפה והמסועפת. שלושה נכדים של אברהם סודקר כולם על-שם הסבא: האחד - אבי בן רבקה ודוד ב-1963 - באלמגור - מידי הסורים; השני - אבי בן גולדה ויוסף בששת הימים - מידי הירדנים; השלישי - רמי (ע״ש אברהם) בן חיקה ויצחק במלחמת יום כיפור - מידי המצרים;

דוד ואשתו רבקה ביקרו באטאקי ב-1990, ורשמים מביקור זה נמסרו למערכת וכן זכרונות מילדות אשר נכתבו ולוקטו על-ידי דוד כדי להכיר לילדיו את עברו, נמסרו כחומר לספר.

גלויה שניתנה לדוד סודקר א׳ כסלו תרצ״ב/10/11/1931
״לזכר עולם לחבר דוד סודקר ליום נסיעתו לארץ ישראל ממני חברך חיים רזניק״

״אל החבר דוד״!
לזכר עולם אני נותן לך את התמונה הזאת, אתה נוסע לארץ ישראל שם תראה יהודים עליזים ושמחים, תביט על התמונה ותראה את יהודי הגלות השפלים הנושאים עליהם את עול הגלות הנורא, בברכת ציון חברך חיים רזניק.

ורה סדר (בר-שי) ז״ל

ראיינה **חסיה זמיר**

וורה עלתה לארץ ב - 1965. נפגשתי אתה בקיץ 1989, נפטרה ב-15.3.91. אביה איסאק (יצחק) היה ״פעלשער״, מעין ״חצי רופא״. היה דיאגנוסטיק מצוין. היתה לו גם ״דרוגריה״, שהיא במעמד פחות מבית-מרקחת. ב״דרוגריה״ מותר היה למכור רק תרופות מוכנות. אסור היה לבעלי הדרוגריות להכין תרופות בעצמם, אבל הם עשו זאת בדרך-כלל.

האם, טוניה, היתה עקרת-בית, ובמשפחה שלוש בנות: וורה, איטה ומרה (מרים). ורה למדה באטאקי ארבע שנים ראשונות ובגיל 10 נסעה ללמוד בתיכון באוקניצה. באותו זמן לא פעל באטאקי בית-ספר תיכון ולכן נאלצו כל הילדים הצעירים לנדוד לישובים אחרים. כמובן שזה עלה הרבה כסף ורק המשפחות שיכלו להרשות לעצמם או משפחות שהיו מוכנות למאמצים גדולים עשו זאת.

אוקניצה היתה במרחק שעתיים נסיעה ברכבת. וורה התאכסנה אצל משפחה אחת והביתה הגיעה רק בחופשות: בחג המולד, בפסח ובחופש הגדול. עם גמר שלוש כיתות באוקניצה, נשלחה וורה לסורוקה. סורוקה היתה בירת המחוז ובה פעלה גימנסיה לבנות, גימנסיה טכנית לבנים וגימנסיה ״תרבות״.

וורה למדה בבית-ספר לבנות בעל שמונה כיתות. כדי לעבור מהכיתות הנמוכות לגבוהות היו צריכים לעמוד בבחינות ״בגרות קטנה״.

כשוורה סיימה את התיכון, נסעה לעשות בגרות. את הבגרות ערכו רק במקומות מסויימים כמו: בבלץ או בקישינוב. הלימודים היו קשים מאוד. למדו יומם ולילה. כדי לא להרדם נהגו לטבול את הרגליים בקערת מים קרים. וורה ניגשה לבחינות בבלץ והצליחה בפעם הראשונה, מאושרת. זה היה בשנת 1932. היא ביקשה מהוריה לאפשר לה ללמוד רפואה, אבל בלימודי הרפואה היה ״נומרוס קלאוזוס״. כלומר לא נתקבלו למעשה יהודים. ואם כבר השתחל מישהו לפקולטה לרפואה ביאסי, כי אז הוא נתקל בשנה השניה בפרופסור קוזה הידוע, מאבות האנטישמיות ברומניה. ראש המפלגה שנשאה את שמו. גם חתנו, פרופסור לרפואה, הכשיל את היהודים, כך שבשנה השניה לא נשאר אף אחד מבני בריתנו בפקולטה. היה כבר ידוע שבשנה השניה צריך לנסוע לחו״ל להמשך הלימודים.

להורים של וורה לא היתה אפשרות לשלוח אותה לחו״ל, מה עוד שאחותה הצעירה התחילה ללמוד בגימנסיה וההורים אמרו: ״נתנו לך ״בגרות״, יותר מזה אנחנו לא יכולים״.

וורה בחרה ללמוד בצ׳רנוביץ במגמת ספרות ופילוסופיה, את מקצועות ההוראה בתיכון. בצ׳רנוביץ התפרנסה ממתן שיעורים פרטיים. בשיעור אחד שילמה שכר דירה, באחר - שילמה את ארוחות הצהריים והשלישי הספיק לה לדמי כיס. היא נהגה להשתמש בספרים משומשים, כדי לא לחרוג מהתקציב.

אחרי שסיימה שנה באוניברסיטה, הציעו לה להיות מורה בבית-ספר ״תרבות״ באטאקי. בית-ספר ״תרבות״ היה מוסד פרטי, שההורים החזיקו אותו. לימדו בו גם עברית ולמדו בו בנים ובנות יחד. וורה לימדה בבית-ספר זה בשנים 1935/36 תוך שהמשיכה את לימודיה באוניברסיטה. הצוות בבית-הספר היה: המנהל - לייב קופרשטיין. סוניה ריבליס - היתה מורה לעברית ולרומנית. חיים גויכמן - היה מורה לרומנית, היה גם

מסמט מסורוקה.

מהתלמידים היא זוכרת את הבן של זבידיניוק, הבן של שנירמן, הבנים של רויטמן, סליטרניק, מבית יודקיס - בן ובת. מבית גרינברג - בת.

באטאקי היתה קבוצה של אנשים רציניים. רובם אוטודידקטים: ברלה רוזן - היה בחור מצוין. אינטליגנט, חכם, פיקח ובעל רצון חזק.

הוא היה הולך ברגל לקלימאוץ כדי ללמוד בגימנסיה, כי לא היה לו כסף לנסיעה. היה גר שם אצל גויים. ברוכמן מטוסיה, ברוכמן לזר, הבנות של פפאוצקי ניגנו בפסנתר, פלק אידה - בתו של ד״ר פלק (שנספתה), מינה וסיומה קליוסקי, גרוברג מישה ואחיו הצעיר ליובה, רבינוביץ הרשלה (עכשיו בארצות-הברית), ברונשטיין פניה (בארצות-הברית), לרמן ניוניה שהיה החבר הטוב ביותר נשלח לסיביר, חזר ונפטר בקישינייב.

הנוער התחלק לציונים, קומוניסטים ובעלי נטייה שמאלנית. חבריה של וורה היו אידישיסטים בתקופה מסויימת.

אטאקי היתה עיירה שונה מכל המושבות האחרות. היתה בה אסימילציה, היחסים עם הגויים היו טובים ולא הורגשה בה אנטישמיות. החיים זרמו בנחת. בקיץ נהגו לערוך טיולים מטעם בית-הספר. החברה היתה נעימה ומעניינת. שוחחו בנושאי ספרות וערכו קונצרטים בביתו של פפאוצקי. התרחצו בדנייסטר. היה באטאקי מקום מיוחד לטיולים - הפוליאנה, שם היו שדות וכרמים. אפשר היה לשבת להתכבד בענבים וגם לקחת הביתה. היו מעיינות, מים ושפע של ירק לידם. היה לאן לטייל. חוץ מהפוליאנה טיילו גם ברחוב המיידון. זה היה רחוב רחב ובו קפטריה. הילדים רכבו על אופניים והמבוגרים טיילו ברגל.

בשבת, התלבשו יפה וכולם יצאו לטייל.

בחורף שרר קור עז. כשיצאת החוצה חרק השלג מתחת לרגליים. הילדים הכינו ״שליטאליד״ (מזחלות) לגלישה.

בחצר משפחתה של וורה גידלו אווזים, ברווזים, תרנגולות ותרנגולי-הודו. בסביבת חנוכה נהגו לשחוט את האווזים, כדי להכין ״שמאלץ״ (שומן) לפסח. חמוצים הכינו בחביות - מלפפונים, כרוב, אבטיחים קטנים, פלפלים ממולאים בירקות אחרים.

בחורף לא היו ירקות ולכן כל משפחה דאגה למלא את המרתף לקראת עונה זו. יואל ״קבאסניק״ הכין קבאס מתפוחי-עץ. במרתף מיוחד הוא איכסן את הקבאס ומכר ״קבאסנעצעס״. כמו-כן איכסנו במרתף תפוחי-אדמה, בצל ושום, כי אי-אפשר היה לגדל ירקות בעונה זו, מחמת הקרה.

בחורף נהגו להתקין זוג נוסף של חלונות. את הבית חיממו בעץ, או בקליפות של גרעינים ששרפו ״בריבע״ (התנור) הביתי. בסתיו בישלו ״פובידעל״ מכל מיני פירות, אבל במיוחד משזיפים. את ה״פובידל״ הכינו בחצר. הדליקו אש מתחת לתלת-רגל ולמעלה שמו את כלי הענק מנחושת. כל הזמן היו צריכים לבחוש. בכל העיירה נישא בעונה זו ריח ה״פובידל״.

באביב היתה פריחת האקציות עוטפת את העיירה.

אטאקי היתה עיירה חמה, התושבים עזרו זה לזה ודאגו שלכולם יהיה אוכל ובמיוחד לשבת ולפסח.

ורה סדר (בר-שי) מתארת טיפוסים מן העיירה באטאקי:

חיים-אהרן:	היו לו כל-כך הרבה ילדים, כשהיה בא הביתה נהג לשאול: טאטעלע, די ביסט אויך מיינער?
מנשה בלעכער:	הסתובב וצעק "בלעד!" וכולם תיקנו אצלו סירי הפח.
שמעון וואסערפירער:	הוביל מים מן המעינות בחבית וחילק לבתים. האנשים שילמו לו חודשית. הוא היה קבצן וזו היתה פרנסתו.
הגויה:	הביאה לבתים חלב ומוצריו. יתר הדברים קנו בשוק.
הסבתא של ורה:	היתה מאד דתיה. גידלה במיוחד עז שתיתן חלב לפסח. בפסח לא קנו חלב מהגויה.
חיים פישר:	הביא דגים. היה שמן מאוד.
שרה די קורילופנעצע:	סיפקה עופות. היא קנתה אותם ומכרה לבעלות-הבית.
איטה די סארוערין:	אופה. לקראת שמחה היו מזמינים אותה לאפות. לפעמים אפתה אצלה בבית. היה עוד אופה שקראו לו טוילי מאזעלה: היתה לו שומה על האף בצורת עכבר. את הבגדים נהגו לתפור אצל חייטים., נעליים — אצל סנדלרים.
ווסקובויניק:	היתה להם חנות נעליים.

טוביה גולגר מספר

ראיינה **חסיה זמיר**

נולד ב-1916 ושהה באטאקי עד לגיוסו לצבא ב-1937. 3 שנים שרת בצבא הרומני. טוביה היה היחיד בפלוגה בה כולם שונאי ישראל. ב-1940 עמד להשתחרר, אבל בגלל המצב הידוע, לא שוחרר אף אחד.

יום אחד קרא בעיתון שהבית של אברהם מייזליש נשרף ועם הבית נשרפו עוד בתים. טוביה הראה לקצין את העיתון, ואמר שהוריו זקנים וכי הוא מוכרח לנסוע לראות מה מצבם. הקצין הסכים. בזה הסתיים השרות הצבאי שלו.

הוא הגיע הביתה, כשבאוויר כבר ריחף האולטימטום של הרוסים לרומנים שעליהם לעזוב את ביסארביה. מעל צ׳רנוביץ כבר טסו מטוסים רוסים. ב-29.6.1940 נכנסו הרוסים לאטאקי. הרומנים נסוגו ואטאקי נשארה "און א מאכט" (ללא שלטון).

סיומה אומטמן שחה אל מעבר לנהר וקרא לסובייטים.

אבא של טוביה - מרדכי גולגר - היה סוחר תבואות גדול. הוא היה נכה מאז מלחמת העולם הראשונה ומת בשנת 1922. שם אמו של טוביה היה (מרים) מייקה. כשהרומנים קיבלו את ביסארביה ב-1918, הם חילקו אדמות לעיבוד. חלק מן היהודים קיבלו אף הם שטחים ועיבדו אותם. למשפחת גולגר היו שלושה הקטאר. אחרי מות האב החיים נהיו קשים. האם פנתה לעסקים קטנים כמו: מכירת פחם, סירים.

היו חמישה ילדים בבית: שלושה בנים ושתי בנות. שייקה, הבכור למד באודיסה. קודם למד אצל הרבי הרש צבי לופסי. איציק וטוביה למדו בבי״הס והיו מצטיינים. שייקה היה קומוניסט. לשלטונות נודע על השתייכותו למחתרת, והוא נאלץ לחפש עבודה בעיר אחרת. האחיות היו גניה ורבקה.

משפחת הדודה של גולגר טוביה
סבתא שיינדל, יהושע (עומד), משה, חיה פרל־האם, דודיק, מִינְקִי (חיה בריו, בת 95),
אליק קְרֶמֶר , יעקב (יושב בין ההורים) .

הבזקים

מדי פעם הגיעו לעיירה להקות תיאטרון מן החוץ. כך, למשל, ב-1925 בא משה פישזון ולהקתו מאודיסה. הוא עצמו נחשב שחקן גדול ששיחק ברחבי מולדאביה וביסאראביה. טוביה הצליח לבקר בהצגות בזכות ה״קונטרמרקעס״ שהיו לדודתו (אלה היו תלושים שחולקו על-ידי הלהקה תמורת אביזרים שהיו זקוקים להצגה).

באטאקי היתה גם להקת חובבים בעלת רמה טובה מאד. הם העלו מחזות של שלום-עליכם. טוביה זוכר מספר שמות: ניוניה גמרניק, משה מוריס, זיידה זילברשטיין, שהיה שחקן טבעי ללא הכשרה. עליו אומר טוביה שכשהתחיל לקלל היה כיף לשמוע. היו כ־15 - 10 חברים בלהקה.ועוד הוא זוכר את לוזער גרמן, כנר שלמד בעצמו לנגן בכלי. בשנות 1925 - 1930 הציגו רק סרטים אילמים ולייזער ניגן שם בליוויה של גניה (אחותו של טוביה) בגיטרה. היו מביאים מינימום שני סרטים לשבוע. את מכונת ההסרטה הפעילו ידנית. טוביה עבד על המכשיר וכך זכה לראות את הסרטים.

בני מחזורו של טוביה ב״חדר״ היו: טוביה קרמר (בן אחות של האם), שלמה גרשמן, סיומה טשערקיס, ישה גנדיס וסיומה דימנט.

טוביה זוכר את עצמו כתלמיד טוב. הוא גם התקין משחק שח מהעץ של הגפן, מהחמר

היה מפסל דמויות יפות. הוא למד עם חבריו בבי"ס היסודי חמש שנים ואח"כ בגימנסיה ארבע שנים.

מן הגימנסיה זוכר טוביה את המורים: ברל ליטוואק מסורוקה ומורה רומניה קודריאנו שהיתה מולדבנית. היא לימדה את השפה וספרות רומנית. היה מורה יהודי לצרפתית.

כשטוביה חזר משירותו בצבא הרומני, היה המפרנס של המשפחה. לזר ברוכמן, שהיה מדריך בקומסומול (השלטון כבר היה סובייטי), עזר לו במציאת משרה בטחנת הקמח של ישה רויטמן.

ב-21.6.1941 פרצה המלחמה בין גרמניה לרוסיה. התחילה ה"אווקואציה". בהתחלה נתנו הרוסים רישיונות לעבור את הדנייסטר, אבל עד שהגיע תורו של טוביה הפסיקו.

טוביה, עבר את הגבול ללא רישיון. הסיבה לבריחתו היתה שה"שעף דער פוסט" (מפקד תחנת המשטרה הרומנית) חזר לאטאקי. וכיון שפעם כבר תפס את טוביה ושלח אותו ליאסי, הוא פחד להשאר. ובאמת הוא שמע שכשה"שעף" בא, הוא תפס את בערל גרשמן וירה בו ברחוב. ה"שעף" אסף את כל היהודים שנשארו בעיירה והוביל אותם כ - 8 ק"מ מאטאקי. מי שהתכופף להרים משהו - ירו בו. ביום השלישי לצעדה הרומנים אילצו את היהודים לחפור בורות, אחר-כך הרגו אותם וזרקו את הגוויות הערומות לתוך הבורות. בודדים נשארו אחרי ההרג, וביניהם האחות גניה.

לעג הגורל: כשהתחילה המלחמה כל אטאקי ייחלה לבואו של ה"שלטון הקודם" (כלומר הרומני ...).

בפגישה נוספת עם חסיה: נוער טוב היה באטאקי. טוביה זוכר אותם עד היום. סיומה קאליוסקי היה מבין המוכשרים ביותר. שלום גולדנברג, ישה גינדיס (אחיהן של בוניה וזניה באשדוד), הרשלה אידיסס, דודי רויטמן, ברל רויזן, טוביה קרמר, שלמה גרשמן, ברל גרשמן, חונה טנדלר, חייקע לייקעד החכמה וכל בני משפחתה שהיו חכמים גם הם.

אידיסס היתה משפחה גדולה.

בכלל, האנשים באטאקי היו פשוטים, אבל ניהלו חיים יפים. הם דאגו לילדים. למשל, היה בעל-עגלה שהיה לו בית יפה ובתו נתנה חינוך יפה לילדיה. כשבא השלטון הרומני הרגו את הילדים.

היה אחד שאסף תפוחים ומכר "קוואסנעצעס" והיו לו בנות כל-כך מוצלחות ויפות שאלמלא גרו בעיירה קטנה יכלו להיות שחקניות.

מענין שאטאקי לא פיגרה גם בסקס. טוביה זוכר שבהיותו ילד קטן ראה בחור יוצא מחלון אחד הבתים וחשב לתומו שהבחור גנב. הוא רץ לאמו ואמר לה שראה את הבחור יוצא מהחלון והיא כעסה עליו, גרשה אותו ואמרה שהוא עוד קטן ולא מבין.

פניה רבינוביץ (ריידל)

ראיינה **חסיה זמיר.**

פניה הינה כיום בת למעלה משמונים. היא עלתה לארץ ב-1932. אביה - משה, ואמה חיה - ממשפחת גולדנברג. ההורים נפטרו כשהיתה צעירה מאוד. אמה נפטרה בבלצי והאב באטאקי. אחרי מות הוריה פניה גרה אצל אחותה בסקורני. האב היה רוכל, ומי שעזר לו מאוד היה משה בריצ׳נסקי - סוחר תבואות. משפחת בריצ׳נסקי גרה במרכז. היה להם מחסן קרשים ליד הדנייסטר. במחסן זה השתכנה משפחת רבינוביץ באדיבותו של משה.

שנים-עשר ילדים היו בבית רבינוביץ:

הבכורה - חוניה - התחתנה עם אברהם שולמן. הם ניספו בברשד שבטרנסדניסטריה. משה גר בבלץ וכשהתחילה המלחמה באו לאטאקי. בדיוק אז אספו את כל היהודים ושלחו אותם לוורטיזן. בדרך הוא ברח ועד היום לא יודעים היכן ניספה.

סוניה - טבעה בדנייסטר עם בעלה ושתי בנותיה אטלה וריבה.

נחמן - מת בקישנוב.

גיטל - גורשה מבלץ לנובוסיבירסק ושם מתה.

מלכה - התחתנה עם שוחט מסוקורן ושם נולדו שלושת ילדיהם. בזמן השואה המשפחה גורשה לצ׳יצ׳ילניק, שם חלה בעלה ונפטר. למשפחת גרמן היו עוד חמישה אחים ואחיות וכולם ניספו.

ממשפחת גולדנברג ורבינוביץ אבדו בתקופת השואה 78 איש: גברים, נשים, זקנים וילדים.

כאמור, אחותה של פניה גורשה עם ילדיה לצ׳יצ׳ילניק. הילדים רעו חזירים ומזה התפרנסו. יום אחד, הגיע רופא מבוקרסט עם טלאי צהוב. הסתבר שנשלח מטעם המוסדות הציוניים. הוא הגיע ל״פריצה״ (בעלת-הבית), שאצלה עבדה הבת של מלכה וביקש קצת מים לשתות. הפריצה שלחה את הילדה להביא מים מהבאר. הרופא זיהה את הקטנה כיהודיה. הוא התלווה אליה וסיפר לה, כי הביא תרופות ליהודים בגיטו. הוא אמר לה: ״תגידי להורים שלך את הרי יהודיה״, אך הילדה הכחישה וברחה. למחרת, הרופא שוב פגש את הילדה. הפעם סיפרה הקטנה להורים והם יצרו קשר עם הרופא, והוא אכן הביא תרופות לגיטו ועזר להם מאוד. הרופא רצה לאמץ את הילדה, אבל האם לא הסכימה בשום אופן להפרד ממנה. בסופו של דבר הם ניצלו והגיעו ארצה.

בשעת העלייה אירע להם נס גדול. הם היו צריכים להפליג באוניה ״סטרומה״, שטבעה על כל נוסעיה בים. למלכה לא נמצא מקום, אז היא אמרה: ״אם אין לי מקום גם הילדים לא יסעו״. כך הן הגיעו כולם בשלום מאוחר יותר.

משפחת רבינוביץ
מימין לשמאל: חוניה - הבכירה ובעלה אברהם שולמן - נהרגו בברשד, פניה - כיום ריידל, יעקב
מנדל רבינוביץ - האב, משה, חיה - האם, סוניה, נחמן.
יושבות מלפנים גיטל, ומלכה

משה רבינוביץ
כשמשה נולד, ה״קזיונר רבינר״, שרשם את הילדים בספר הקהילה, לא רשם את משה. כאשר הגיע גיל הגיוס לצבא, ברח משה למוסקבה, היה שם שנה ואח״כ חזר.

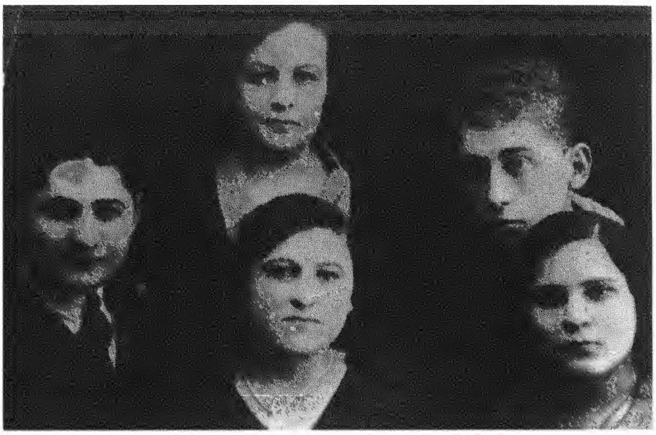
נחמה וחויניה. אמא של נחמה ואמא של פניה היו אחיות. נחמה היא הדודה של איטה סלובודיניוק

פניה (רבינוביץ) ובעלה: פייביש ריידל מסוקורן

פרימה ומשה רבינוביץ
1920

מימין מאחור איציק, גיטל
(נפטרה בנובוסיבירסק)
לפנים גניה, פניה ובעלה
שרגא ריידר

מימין — עומדים שרגא ריידר
ואשתו פניה, הדסה, מרכה
שוורץ — אחות של פניה, מישה
גולדנברג — בנו של הסופר
מרדכי גולדנברג יושבים הבן
והבת של פניה
הרצליה — 1.12.1948

מימין לשמאל: חוניה רבינוביץ , רוזה ופרומה אימה.

רוזה רבינוביץ 23.9.1938

ילדים מבית רבינוביץ
מימין לשמאל : סוניה, חויניה, נחמן,
משה — 1910

ציליה יוליס

אביה - ישראל שוחט, ואמה - חנה.

אחיותיה: איטה, בלומה וליזה (שנפטרה בגיל צעיר).

לבלומה בת שנשארה ברוסיה, בקישינייב, ולאיטה שני בנים. בן אחד בהרצליה ובן שני ברוסיה.

משפחת שוחט גרו מאחורי השוק, ליד משפחת סירקיס. צילה הלכה לגן-ילדים רומני במשך שנתיים ואחר-כך למדה בבית-ספר פרטי יחד עם צפורה סירקיס. בית-הספר היה מעורב בנים בנות, ובו למדו 5 שנים.

אחר-כך נסעה ציליה לגימנסיה בקישינייב, שם גרה אצל דודה של מניה זוניס. היא למדה ארבע שנים בגימנסיה פרטית והגישה בחינות אקסטרניות ברומנית.

ציליה זוכרת שבשבת ובחגים כל העיירה באו אל ביתם לערוך "קידוש" עם אביה ישראל שוחט. הוא גם שיחק שחמט ואהב לשוחח על פוליטיקה.

כן עמד בראש מפעל התנדבותי "הלנת צדק".

ציליה הגיעה לישראל עם בתה ומשפחתה בשנת 1990.

משפחת יוליס — 1929

איטה, חנה, ציליה, ישראל, בלומה,ליזה.

ההקדשה: "למזכרת נצח לבית גיסי הנעלה מר אברהם ויניצקי ולכל ב"ב מאת גיסו אוהבו בלב ובנפש מבית ישראל יוליס." מוצש"ק, ויצא, תרפ"ט.

"די דריי גראציעס"
מימין: איטה ורחל ויניצקי, ציליה יוליס,
יאסי 22.2.1936
רחל הייתה הגננת של פירה

חנה לרנר והנכד יחיאל לרנר.
חנה היא אחות של ציליה יוליס.

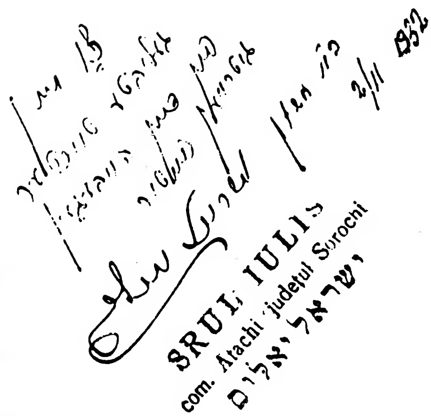
ציליה יוליס ומוטליה סטולייר
אטאקי 23.3.1932

ציליה יוליס
אטאקי 10.6.1939

חנה וישראל יוליס 1955

צלום גב התמונה של ישראל יוליס.
הוקדשה לבתו.

ישראל יוליס
אטאקי 2.11.1932

דורה ואברהם צ׳רקיס

ראיינה **חסיה זמיר.**

שני בני הזוג הם ילידי אטאקי. הוריה של דורה הם: אידל ופייגה בוצ׳קיס. אידל היה סוחר תבואה. חמש אחיות היו בבית ושני אחים. אחד האחים נהרג במלחמה והשני מת. אחת מהאחיות חיה ברוסיה. משפחת בוצ׳קיס, הורי דורה, גרה בזמנו על ההר.

כשהרומנים נכנסו לאטאקי ב-1918, למדו בביה״ס באותה כיתה מבוגרים וצעירים, כי הם לא למדו קודם. בשנים 1914 - 1918 לא פעל בית-ספר בישוב. בתי-הספר הופעלו עם התייצבות השלטון.

דורה למדה ארבע שנים ראשונות בבי״ס יסודי יחד עם קלרה יושפה, גיטלה ווינר, דורה גרמן, שרה לקח ושלמה גרטובסקי.

ואלה זכרונותיהם הכלליים מן העיירה:

סרטים נהגו להביא מסוקורן, סרטים אילמים. הקרינו אותם ב״סלש״ (מעין מחסן גדול) של זילבר ואצל שור.

מהתיאטרון זכורים להם השחקנים: זיגלר, בארטוב, סידי טל. להקות הגיעו כמו: ״בוקארשטער אידישער תיאטער״ או אדלר מאמריקה.

שתי ספריות פעלו בעיירה: אחת ברחוב המיידון והשניה בחדר שכור ברחוב אחר (באותה דירה היה גם גן-ילדים). הספריה היתה באידיש ובעברית. זו היתה ספריה פרולטרית. נמצאו בה תרגומים של דוסטויבסקי, גיתה וספרים במקור של שלום אש ועוד. הספרנים עבדו בהתנדבות. ספרים ברומנית היו רק בביה״ס.

בחורף היה הדנייסטר קופא ובעלי היכולת היו שוכרים מזחלות ומטיילים עם הילדים על הנהר. בעלי העגלות הרוויחו אז יפה. ברחוב המיידון, היתה חנות הגלידה של דודניקוב, וכל הנוער בא לשם ללקק. מכרו גלידה גם בשוק. עגלות מיוחדות לגלידה סובבו גם ברחובות. אחד המוכרים, פייביש, היה גם מכריז הודעות שונות, כמו ״פרייטיג וועט זיין א בוד״.

גויים אוקראינים לא היו רבים. היחסים עמם היו טובים למדי. הם חיפשו עבודה אצל היהודים והנשים עבדו בבתים כעוזרות-בית.

זיסל ושיינדל בריצ'נסקי

ראיינה **חסיה זמיר.**

משפחת בריצנסקי גרה בתוך ה"אלטע שטוט" ליד משפחת סודקר ומול ביתה של משפחת דולייר. האב, משה, היה סוחר תבואות ובעל ביח"ר לשמן (גם לפפאוצקי, שנירמן וחלפין היו בתי-חרושת לשמן). שם האם היה אתי. מלבד זיסל ושיינדל, היו בבית ילדים נוספים, טויבה ושלמה. שלמה שירת בצבא הרומני יחד עם אושר ברונשטיין. שניהם ניספו.

משפחת בריצנסקי היתה בעלת הבית הכי גדול באטאקי. נשפים רבים נערכו בו. מושל האזור, נהג לפנות אליהם כשהיה זקוק לאולם לעריכת נשף, וראש המשפחה, כמובן, נענה לו. בנשפים הללו השתתפו רק רומנים ובנות הבית היו מציצות בהחבא יחד עם חברותיהן. גם הצבא דרש חדרים ובריצנסקי נאלץ להסכים, אבל הוא ניצל את הקשרים שנוצרו לצורך שיחרור אסירים.

משה בנה בית-כנסת קטן מול ביתו וקרא אותו על-שמו. השכנים היו משפחת רויטמן. ברשותם היה מחסן ביצים סמוך לבית של בריצנסקי.

ישה רויטמן היה קומוניסט והשלטונות היו פוקדים מדי פעם את ביתם ועורכים חיפושים. ישה היה מתחבא במחסן ושיינדל בריצנסקי היתה מביאה לו אוכל דרך חלון שחיבר את הבית של בריצנסקי ובית-הכנסת הגדול. הדבר נעשה בעידודו של האב. שכן שני, זכור לטוב, היה ד"ר גולדנברג מרדכי. גם הוא היה שמאלני. הוא עזר רבות לכל מיני אנשים.

שתי ספריות פעלו בעיירה. שיינדל החליפה ספרים בספריית "תרבות" ואילו מרדכי החליף בספרייה השמאלנית. הם נהגו להחליף ביניהם את הספרים. כך נהנו משני העולמות.

הבולשת ערכה "ביקורים" גם אצל ד"ר גולדנברג. לרוב הוא גילה זאת. כיצד? פשוט מאוד. הוא נהג לצפות על הבית של מליה דולייר, קומוניסטית גם היא. כשהבחין באנשי הבולשת מתקרבים, היה מזעיק את זניה - "רוצי למליה!" וכך גם ידע שעוד מעט יגיעו גם אליו. בביתו של בריצ'נסקי פעלה מרפאה. עניים היו מקבלים מהרופא פתקי הפנייה לבית המרקחת של פרומצוק ושם היו מקבלים את התרופות חינם.

ב-1941, כאשר חזרו הרומנים והגרמנים לביסראביה גרו שיינדל בריצנסקי ובעלה בסוקורני. הם ברחו לאטאקי, להורים. שם שהו שבוע ואז גרשו את כולם לרובלנץ. ברובלנץ ישבו חודש ואז הודיעו הגרמנים שכל אחד רשאי לשוב למקומו. גיניה ובעלה חזרו לסוקורני ומשם הוגלו למחנה עם אנשי חוטין. גניה, אחותה וההורים חזרו לאטאקי. הגרמנים אספו את כולם בבית-הכנסת הגדול, שליד בית משפחת מייזליש, ופקדו עליהם לעבור את הדנייסטר. הכל פחדו מאוד. שמא יטבעו. אבל גניה תפשה מנהיגות ובני המשפחה הלכו אחריה וניצלו. את האחרים השליכו החיילים לדנייסטר או המיתו אותם על החוף. כשהגיעו גניה והוריה למוגילוב שמעו שהחיילים הרוסים אונסים את הנשים. פחד איום תקף אותם. גניה התחבאה בשירותים עם הבת של בעלת-הבית וזיסל ניצבה בפתח, תוך שהיא מחבקת את ילדיה. פתאום, נכנס חייל רוסי והכריז: "אל תפחדו! אני יהודי". התברר שזה היה פרנס, קרוב של אתל פרנס. זניה ביקשה ממנו לעזור לה לבקר באטאקי. הוא לקח סירה והשיט אותה לגדה המערבית. שם, בעיירה, פגשה במכרים

נוצרים. מפיהם נודע לה, שד״ר גולדנברג עובד בלשכת הגיוס. מיד הלכו לפגוש אותו. הלשכה שכנה בבנין ביה״ס בו למדה. נפלו זה על צווארו של זו ובכו. ד״ר גולדנברג התענין לדעת, אם היא יודעת משהו על אחותו והוריו. גניה סיפרה לו שבקלימאוץ אנסו את אחותו והרגו אותה יחד עם הוריו. היא ביקשה ממנו לנקום. היא הציעה שהוא, בתפקידו כרופא לשכת הגיוס, יפנה את החיילים המגיעים אליו לחזית. וכך עשה. החיילים נדהמו. הם לא הבינו את פשר השינוי, אבל לא היתה להם ברירה. מאוחר יותר, נפגשה גניה עם ניוניה יורקוביץ במוגילוב וזו ביקשה ממנה לסייע לה, שבעלה ישאר כרופא-שיניים באטאקי ולא יופנה לחזית. גניה פנתה שוב לקפיטן פרנס, שוב נסעו לאטאקי, פנו לד״ר גולדנברג ושוב התחולל הנס. יורקוביץ נשאר באטאקי. ממוגילב הגיעו האחיות עם משפחותיהן לזטישה שליד זמרינקה ובשנת 1944 חזרו לסוקורני. באטאקי נשארו מעטים. מהם הן זוכרות את מליה וחברתה, את פירה ואת מירל פדגייץ, אחותה של קוקה.

שיינדל וזיסל בריצ׳נסקי במחנה

שיינדל וזיסל בריצ׳נסקי ומשפחותיהן

סיפורים קטנים

מליה (דולייר) רויטמן

וישה רויטמן

בין מעלותיה של אטאקי, יש לציין את שאיפתם של בני הנוער לעלות ארצה. האנשים היו עניים והתפרנסו זה מזה. העשירים ממש היו בני משפחות שנירמן וחלפין. מליה זוכרת את הקריין הגדול גרוסבארד, שהיה מופיע בעיירות בערבי קריאה מקסימים. הנוער של אטאקי השתוקק מאד לשמעו. בסופו של דבר עלה בידם לאתר אותו ולהביאו לעיירה. כשסיים את תוכניתו, התארגנו כמה צעירים, הביאו אותו לביתה של מליה וערכו נשף לכבודו. האיש שמח מאוד והכריז שזה המקום התרבותי ביותר בו ביקר.

בנות העיירה למדו בעיקר את מלאכת התפירה והבנים התפזרו למקומות שונים ללימודים. הם נהגו לשבת במעונות הסטודנטים לנהל שיחות וויכוחים.

ישה רויטמן היה קומוניסט. כשבאו הרומנים היתה בידיהם רשימה של קומוניסטים והוא נאלץ להתחבא. אביו של דוד רויף (סודקר) החביא את ישה במרתף ביתם, ואמא של דוד הביאה לו אוכל. האב היה ידיד של רויטמן והוא אפילו לא ידע שרויף החביא גם את עזריאל רויטמן במרתפו.

סיפור נוסף הוא על משפחת שנירמן. שנירמן היה עשיר, עזר לציונים, קנה שטח בארץ-ישראל, עזר להקים את בי״ס ״תרבות״ והחזיק את בית-הכנסת. בנו של שנירמן, לזר, עלה לישראל וירד. כשדוד רייף עמד לעלות, הוא עבר בין הבתים כדי להפרד מחבריו ומכריו וביקר גם את לזר, שהיה חברו של אחיו ישראל שחי כבר בארץ מאז 1926. לזר ביקש מדוד לבקש מישראל סליחה בשמו. אכן, השניים היו קרובים מאוד. הם גרו בזמנו באוהל אחד, אולם לזר כל-כך סבל מהתנאים הקשים עד שנשבר וחזר לאטאקי, מבלי לומר אפילו שלום לחברו הטוב. על מותו של שנירמן האב יש גירסאות שונות. מליה דולייר מספרת ששנירמן עבר לגור למיידון לבית גדול ושם רצחו אותו ואת בנו ביום שישי בערב. כל העיירה ליוותה אותם בדרכם האחרונה. הסיבות, כאמור, לא ברורות. יש האומרים - סיכסוך כספי ויש הסבורים שיד הקומוניסטים היתה בדבר. מליה עלתה ארצה עם בעלה ישה רויטמן ובתה ובני משפחתה בשנת 1991.

מוסיף **ישה רויטמן**:

1. המועצה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית ברומניה שיגרה בשביל החלק

הצפוני של ביסראביה חומר של הוועידה בחוברות וכרזות באלפי עותקים. עבודה זו ניהל בוריה ברוכמן שחי עכשיו בצרפת.

2. הסיגורנצה (המשטרה החשאית) הרומנית נקטה בשיטה ידועה: לפני החגים המהפכניים 1 במאי, 17 באוקטובר היו עוצרים את הפעילים המחתרתיים למשך שלושה ימים (היתה בידם רשימה שחורה שכללה את שמות כל הפעילים).

3. בבית-הכנסת, ליד עזרת הנשים היה מחסן סמוי ושם בתוך נסורת עץ, שמרו על הספרות התעמולתית המחתרתית.

4. אחת האפיזודות הכרוכה בהעברת חומר אסור ברכבת יאסי - וולצינץ, ניגש אלי הקונדוקטור, גברתן מטיל אימה ודרש ממני להראות לו מה אני מוביל במטלטלי. בקרון

הושלך הס. כולם נדרכו. ואכן, היה לא כל כך פשוט. אז לפתע קם ווסקוביניק, שנסע באותו קרון, ניגש אלי, נתן לי 200 ל״י אותם תחבתי לכיסו של הקונדוקטור וזה נרגע מיד. אני ניצלתי והחומר הגיע לתעודתו.

בתיה סיגל לבית פרומצ׳וק

ראיינה **חסיה זמיר**

האב, זאב איצה - וועלועל, היה סוחר תבואות. האם, רבקה, היתה צעירה מבעלה ב - 12 שנים. היא עברה שתים-עשרה לידות. מהן נשארו שבע בנות והן: פייגע, קלרה, ליזה, שפרה, חנה (שנפטרה בגיל צעיר מאסכרה), בתיה ועטל. קלרה מתה מוות נורא. חייל גרמני נכנס לבית-המרקחת בו היו אותה שעה אמא וקלרה. החייל ניסה להוציאן בכוח ולאנוס אותן. התפתח מאבק. קלרה הגנה על אמא והחייל ירה בה. אחות אחרת עטלה, חייתה בקישינוב עם בעלה, וכשפרצה המלחמה ברחה ומאז נעלמו עקבותיה. האב נהג להסתובב בכפרים ולרכוש תבואות. היו לו שני מחסנים וחצר ענקית. כל בני העיירה קינאו במשפחה בעלת החצר הענקית. האם עזרה בפרנסת המשפחה. היא מכרה שאריות בד ועצים להסקה. האב זאב איצה - וועלוועל, מת בגיל צעיר. בן 54 היה במותו.

בתיה למדה בילדותה בבי״ס כללי על ההר ואח״כ בבי״ס במאידון. היא היתה פעילה בקן הנוער הציוני יחד עם יוסקה סליטרניק. כשבגרה הלכה להכשרה והתכוונה לעלות לישראל. ההורים התנגדו לכך וזה סיבך את הענין. כדי לקבל סרטיפיקט, (באותו זמן נתנו סרטיפיקט בעיקר לזוגות נשואים) החלוצים נהגו להינשא בחתונה פיקטיבית ובבואם לארץ התגרשו. בתיה התנגדה להסדר זה. היא היתה בטוחה שהחתונה הפיקטיבית תגביר את התנגדותם של הוריה לעלייתה.

בסופו של דבר, עקשנותה נשאה פרי והיא קיבלה סרטיפיקט נפרד. נותרה הבעיה הכספית. בתיה לא יכלה לפנות להוריה. שמע על מצוקתה אביו של דוד רייף (סודקר) ונתן לה את הכסף הדרוש. היא עלתה יחד עם רבקה מירקיס. בנמל קונסטנצה נאלצו להמתין שבועיים, כי לקחו להם את הסרטיפיקטים והחרדה היתה רבה. לבסוף הגיעו לארץ ב-1931.

כאן התפצלו הדרכים. בתיה הגיעה לקיבוץ אושה ורבקה מירקיס לכפר־פינס.

מימין לשמאל : בתיה פרומצ׳וק (סיגל) , חנה פרומצ׳וק (פלימן) , מליה דולייר (רויטמן)

האוניה "קונסטנצה" בה הגיעה בתיה פרומציוק לישראל יחד עם חלוצים נוספים

מימין לשמאל — מאחור: אידס סירקיס (נספתה בשואה), בתיה פרומציוק, איטה לוזובר, מליה דולייר, רבקה מירקיס. לפנים: חוה רוזן, שושנה — שליחה מישראל, חנה פרומציוק

שלמה ברמן מספר

ראיינה **חסיה זמיר.**

עלה לארץ בשנת 1935. לפני שעלה, התאספו כל חבריו, בביתו של הצלם ישראל פפאוצקי והצטלמו אצלו. טולי היה כינויו של ישראל וקראו לו טולי פיי. טולי הציג את התמונה בוויטרינה שלו. ראו השוטרים הרומניים את התמונה, מיד אספו את החברים ושלחום לבית-הסוהר, כי הם חשבו את "השומר הצעיר" לקומוניסטים! אכן, התנועה קיבלה את רישיונה לפעולה באמצעות "מכבי" מקישינייב. בסופו של דבר, שוחרר שלמה יחד עם חבריו. הקומיסר של הפוליציה, אינקה, ליווה את שלמה לתחנת הרכבת בדרך לקונסטנצה, כדי שלא יעצרו אותו. כך יצא בשלום מהסיפור. מובן שאותו קומיסאר לא עשה זאת מתוך אהבת ישראל. הוא קיבל את "השפרץ" שלו כפי שנהוג היה שם.

שלמה ברמן היה מדריך ב"השומר הצעיר" ומרכז הקן המקומי. לחברי התנועה לא היה אולם קבוע. הם נדדו ממקום למקום, כי לא נמצא מי שיאות להעמיד לרשותם מבנה כלשהו, זאת מפני שהם הקימו רעש גדול בפעולותיהם.

לא לכל החברים היה קל להצטרף לתנועה. היו כאלה, ביחוד הבנות, שההורים לא הירשו להם ללכת לתנועת נוער. אברהם רודיר (מייזליס), למשל, לא רצה שבתו דבורה תצטרף ל"השומר-הצעיר". הדבר קרה לפני פסח. דבורה נשלחה לרב "לשאול שאלה". בדרך היא "שכחה" לסור לבית הרב ובמקום זה נכנסה לקן. כשראה אברהם שבתו לא חוזרת, הלך לחפש אותה. דבורה ראתה אותו מתקרב, ניסתה לקפוץ דרך החלון, אבל אביה הצליח לתפוש אותה בצמתה. סיפור זה כתב בנימין דוכובני (מיכלי) לעיתון ושלח אותו לאשר, אחיה של דבורה, שהיה כבר בארגנטינה.

נשוב לשלמה. שלמה ברמן הצטרף ל"השומר-הצעיר" בשנת 1927 בהיותו בן 17. מאחר והוא שלט בשפה העברית הוא התפרנס ממתן שיעורים פרטיים. ההורים של זכריה חלפין שכרו את שלמה למורה שלו לעברית.

שלמה זוכר את זכריה כילד שהלך ל"שקולה פרימרה" בו למדו בעיקר הגויים. את האוכל שלקח זכריה לביה"ס החליף עם הגויים וכשחזר לביתו לא היה רעב ולא רצה לאכול. ההורים דאגו מאד. למה בנם לא אוכל? שלמה הוזמן ללמד אותו בערב. כשהיה נכנס הביתה היה השולחן ערוך ועליו מכל טוב. הכוונה היתה בעיקר שזכריה יאכל, אבל מי שאכל לתאבון היה שלמה, שמצבו הכלכלי לא היה מזהיר. משפחת חלפין שילמה שכר לימוד נדיב מאד ושלמה היה מאד מרוצה מההסדר. השיעורים נמשכו כל החורף עד ששלמה קיבל צו גיוס.

כמה סיפורים מאטאקי:

לאביו של בנימין מיכלי (דוכובני) קראו קרנסק, כי ראש הממשלה הראשון ברוסיה שמו היה קרנסקי. קרנסקי הדפיס הרבה כסף, כי השתוללה אינפלציה. אבא של בנימין התעשר מקניות ומכירות בגדים. סיבה שניה - הוא היה באמת דומה לקרנסקי. אבא של בנימין יצא לדרום אמריקה, התעשר וחזר לאטאקי, אבל כעבור זמן לא רב נפטר באופן פתאומי.

באטאקי היו עיתונים באידיש, עברית, רומנית ורוסית. ברומנית היו: "אדברול" (האמת) ו"דימיניצא" (הבוקר). ברוסית: נאשא רעטש", שם פירסם איליה ארנברוג את סיפוריו. באידיש: "אונזער צייט" בעריכת שלמה רוזנטל. בעברית: "העתיד", "כתובים", "העולם".

מנדל וויינזוף

ראיינה **חסיה זמיר.**

נולד באטאקי ב-1913. הוריו יהושע-השיל וליובה נפטרו בריו-דה-ז׳נירו. אחיותיו: לילי (קורן), הבכורה, גרה בניו-יורק. פוליה (רומישר) חיה בארצות-הברית ונפטרה שם. גיטה (רוזנבליט) נמצאת בארץ.

מנדל עלה ארצה בחודש דצמבר 1968. עד שנת 1928 היה באטאקי. בצעירותו למד מנדל אצל המלמד אברהם דורפמן. בגיל 15 נסע ליאסי ולמד שם בישיבה ובמקביל למד גם 4 כיתות גימנסיה עד שנת 1932. אח״כ חזר לאטאקי והיה פעיל בתנועת ״השומר-הצעיר״. ראשי הקן היו: בנימין דוכובני ושלמה ברמן. בשנת 1935 נסע ללמוד בצירנוביץ.

עם פרוץ המלחמה התפנה לרוסיה. עלה לארץ בשנת 1968 וגר בחולון. כיום הוא פעיל בעמותת יוצאי אטאקי. בזכות יוזמתו יוצא הספר הזה על העיירה לאור.

להלן מקצת מזכרונותיו על העיירה: באטאקי היו כ-500 משפחות. העיירה היתה בעיקרה יהודית. מעט אוקראינים ומולדובנים. עד ראשית שנות השלושים, היתה אטאקי עיירה מסורתית. משנים אלו ואילך התחיל הנוער לצאת אל מחוץ לעיירה והמסורת הלכה וניטשטשה.

בתי-הספר בעיירה. פעלה גימנסיה ממשלתית בת 4 כיתות. למדו בה תלמידים בגילאי 12 - 16. הם נתקבלו למוסד לאחר בחינות כניסה.

בבית-הספר העממי למדו בנים ובנות ביחד. היו גם גני-ילדים ממלכתיים ואילו ״תרבות״ היה בית-ספר פרטי בפיקוח ממשלתי. בבי״ס זה צריך היה לשלם שכר-לימוד. לימדו בו עברית, תולדות ישראל ויהדות לצד לימודים כלליים. יעקב גלמן היה בין ההורים שדאגו לקיום המוסד. המורים הזכורים למנדל היו: לייב קופרשטיין (המנהל), חיים גויכמן, ריבילים, לרנר ואחרים.

ברשת ״תרבות״ היה גם גני-ילדים. הגן באטאקי נבנה בתרומתם של האחים חלפין. באותו בנין פעלה גם ספריה עברית ואולם קריאה. משפחת חלפין דאגה גם להחזקת הבנין. היתה בישוב ספריה נוספת באידיש, היא היתה שייכת לחוגי השמאל.

מוסדות באטאקי היו שני בנקים: ״בנק ביסאראביה״ - שירת את הסוחרים, ובנק ״לאי און שפאר קאסע״ (הלוואה וחיסכון) שהיה בנק עממי.

״הטאקסע״ היה מעין מוסד לתשלום מס לקהילה ולמוסדותיה. הוא נוסד בביסאראביה בעקבות חוק של רוסיה הצאריסטית. אומנם, תחת השלטון הרומני לא היה לחוק זה אחיזה, אבל המוסד המשיך להתקיים בכוח האינרציה. כל מי שהביא עוף לשחיטה שילם וקיבל תלוש. מכספי ״הטאקסע״ שילמה הקהילה משכורת חודשית לשוחטים, תמכה בעניים, עזרה ל״תלמוד תורה״ ולחברות צדקה למיניהן. תנועות הנוער - פעלו באטאקי כמה תנועות, כגון: ״התחיה״, הנוער החלוצי של ״צעירי ציון״. לאלה השתייכו גולדה מייזליש, צפורה סירקיס ואחרים. ״גורדוניה״, בה פעלו חיים רזניק ופני טימלמן.

״הנוער הציוני״, תנועה של הציונים הכלליים. יוסקה סליטרניק היה פעיל בתנועה זו. ואחרון אחרון ״השומר הצעיר״, תנועה זו פעלה בשנים 1928 - 1939, בערך.

כל התנועות הללו חינכו את חבריהן להגשמה בארץ-ישראל (שלמה ברמן היה בין ראשוני המגשימים). הוא עלה ארצה ב-1932/3. התנהלו בהן פעולות תרבותיות, שכללו שיחות בנושאים פוליטיים, ספרותיים ופילוסופיים. אחת המשימות המרכזיות של הנוער

הציוני החלוצי היתה ההתרמה למען הקק"ל. החניכים עברו מדי שבוע מבית לבית ורוקנו את הקופסה הכחולה. כן ערכו נשפים, הכינו קישוטים. כל ההכנסות היו קודש לענין הציוני.

הנוער המאורגן בתנועות הללו היה מתכנס ב"אולם" של התנועה והיה מבלה בו שעות על גבי שעות בשיחות, בשירה ובריקודים. היו שכבות גיליות: הצעירים השתייכו לשכבת "הצופים". "הבוגרים" היו בני 16 - 18.

תנועות הנוער הציוניות היו בשיאן בשנים 1933 - 1935. אחר-כך גבר השמאל והקומוניזם פיתה רבים.

אישים ודמויות	סלוצקר: היה יו"ר התנועה הציונית - "קומיסר";
כפי שזכורים למנדל:	יעקב סירקיס:מרכז פעולות קק"ל. עשה ימים כלילות בתפקיד;
	בנימין דוחובני: פעיל בתנועות נוער;
	שלמה ברמן: מרכז "השומר-הצעיר";
רבנים:	אבא רוט, מיכלי קרקושנסקי.
שוחטים:	אפרים רזניק, פייביש רויזן, ישראל יוליס, אליעזר רוזן.
חזן:	שמואל לייב.
מלמדים:	אברהם דורפמן - לימד חומש ורש"י;
	שמואל לייב: לימד גמרא;
	אידל מלמד: לימד חומש, רש"י ותנ"ך;
	אברהם רודיר: מייזליש - היה בעל "חדר" לפני זמנו של מנדל;
מחברים וסופרים:	מרדכי גולדנברג, בנימין מיכלי, ברל רויזן, חיים גויכמן.

משפחת ויינזוף
מימין לשמאל — מאחור: ישראל, יהושע השיל, ליבה, פוליה, פוניהביידר, רבקה כץ
קדימה: הילדים מנדל וגיטה, 7.11.1921

משפחת וויינזוף
מימין למעלה: פוליה ובעלה רלף רוימישר מרישקן,
באמצע: ליבה ויהושע השיל וויינזוף
למטה: מנדל, גיטה

יהושע - השיל וינזוף

גב התמונה של וויינזוף גיטל

גיטל וויינזוף - הסבתא, והבת מלכה וויינזוף (גלמן)

ישראל ויינזוף 20.1.1927

פוליה וגיטה (רוזנבליט) ויינזוף
1924

מנדל ויינזוף 30.10.1939

גיטה רוזנבליט לבית ויינזוף
8.8.1936

מנדל וגיטה — 1922

גיטה רוזנבליט למשפחת וויינזוף

ראיינה: **חסיה זמיר**

נולדה - 1919, עלתה ארצה ב - 1966.

השריפה הגדולה

גיטה זוכרת במיוחד את השריפה הגדולה שפרצה בשנת 1940, בקיץ לפני שפלשו הרוסים. גיטה למדה באותו זמן תפירה. מול הבית של מייזליש, משם פרצה השריפה, גרה גיטה סירוטה, חברתה של גיטה. כששמעה גיטה שפרצה השריפה, רצה לחברתה לעזור. האש התפשטה לכיוון בית-הכנסת.

לפני בית-הכנסת נשרפו כל הבתים, אבל בית-הכנסת עצמו לא נפגע. זה כלל את הבתים של גלזר, בולושניק, יושפון רזניק, גולדנברג - כולם נשרפו. זו היתה שריפה ענקית ורחוב שלם נשרף משני צדדיו. המשפחות שבתיהם נשרפו נקלעו למצב קשה מאוד.

הנוער

הנוער היה מחונך היטב. כולם ידעו שצריך ללכת לספרייה והשיחות נסבו על ספרים וסופרים. זו היתה בושה לא ללכת ולהחליף ספר. ב"פרימריה" היתה ספרייה ברומנית. כשהילדים החזירו את הספרים, היתה הספרנית בוחנת אותם והזאטוטים פחדו והתביישו להכשל.

בשנים 1937 - 1938 נסעו רבים מבני הנוער לבוקרשט.

גיטה זוכרת מן השומר-הצעיר את: נאחיס, חת, גולגר, קריימר, ברנד,

עטיל פרנס, חנה זלוטש. המדריך היה שלמה ברמן.

נוף

בפוליאנה עברו פסי הרכבת. היתה תחנה קטנה. מסביב היו הרים ועליהם כרמים. את הענבים ריססו בחומר רעיל, אבל הצעירים היו קוטפים אותם ואוכלים במקום. היו שם דליי מים. היו טובלים את האשכולות במים וזוללים. לפי הסיפורים היו בפוליאנה 100 מעינות. בילוי השבת התרכז ליד תחנת-הרכבת. בשעה שש היתה מגיעה רכבת מבלץ וכולם רצו לראות מי בא ומי יוצא.

היו ימים והם היו יפים. ואז באה המלחמה והכיבוש הסובייטי.

ליל הסדר בימי השלטון הקומוניסטי

ב - 1940 התחילה גיטה לעבוד בקואופרטיב כעוזרת למנהלת חשבונות. כל יום נהגו ללכת הביתה בשעה חמש. ערב פסח, בשעה ארבע הגיע נציג של המשרד הראשי והודיע

שכל הצעירים בקואופרטיב צריכים ללכת ללמוד הנהלת-חשבונות ב״רייפורטרפ סויוז״. ״חשבתי שירשמו אותנו וישחררו מיד. והנה כשהגעתי לאולם נתגלו לפני שולחנות ערוכים עמוסים לחם ובשר וכל טוב. התחילה סדרת הנאומים. אני ישבתי על קוצים. ערב פסח, אחי מנדל בצ׳רנוביץ. האחים האחרים בחו״ל וההורים מחכים לי ל״סדר״. אבא כבר חזר מבית-הכנסת. בחוץ ירד גשם זלעפות והיה בוץ גדול. ההורים יושבים ומחכים לגיטה וגיטה איננה אמא הלכה למשרד לחפש אותי אבל שם לא היתה נפש חיה. באחת-עשרה בלילה שיחררו אותנו סוף-סוף. עד אז ישבו ההורים, חיכו ובכו. ליל סדר זה נחרת עמוק בזכרוני.״

אחר-כך באה השואה.

סיפורי בטרנסדנסטריה הוא סיפור בפני עצמו. ניצלתי איכשהו. במרץ 1944 עברתי את הגשר על הדנייסטר וחזרתי לאטאקי. מצאתי בה מעט מאוד משפחות: קלמן סודקר עבד בבנק. הגיע עם אשתו ובתו פירה. משה רוזנצווייג עם אשתו והבת. לעכצער קוקה (בת-דודה של טוביה גולגר). חיה צוויק היתה קופאית ראשית בבנק. דודי רויטמן ואשתו. מאוחר יותר הגיעה בוזיה חס.

התחתנתי בסוף שנת 1945 ובשנת 1946 עזבתי עם בעלי לצ׳רנוביץ.

בשנת 1966 עלינו לארצנו. תמו סבלותינו.

משפחת רוזנבליט
משמאל: נתן, גיטה (וויינזוף) ובנם ישעיהו

גיטה וויינזוף
וחברתה
עטי בארוצ׳ין.
עטי נספתה בשואה
בפולין

משפחת דץ

ראיינה: **חסיה זמיר**

משפחת דץ התגוררו ב״שיל-גאס״ בשכנות למשפחת מייזליש. ההורים ליפה וריבה וחמישה ילדים: בוריס, סיומה, חווה, יוסף, פוליה. האב ליפה היה אדם טוב מאוד. התפרנס כסוחר בתבואות - כל הסוחרים על ההר, שקנו תבואות מהאיכרים, מכרו לו את ה״סחורה״ וליפה שלח את התבואות לדנציג וקניגסברג, הפירמה נקראה ״ליפה דץ ובניו״ - "Lipa Datz et fils". האב התנהג יפה עם הגויים וכל יום ראשון שלם לעובדיו ובתמורה זכה ליחס של כבוד. הבית היה אמיד ותמיד היתה עוזרת. היו בבית 9 חדרים ו-2 מטבחים: אחד לקיץ ואחד לחורף. במטבח הקיץ היתה דלת פתוחה, ואילו מטבח החורף היה פנימי. היתה בו ״ריבע״ שחיממה את החדרים.

בוריס דץ, האח הבכור, נולד ב-1900, וב-1919 היה צריך להתגייס לצבא הרומני. זו היתה הקדנציה הראשונה שגייסו לצבא ובוריס ששלט בשפה הרוסית עוד לא שלט בשפה הרומנית. הרומנים נהגו להתנכל לילדים אלה, שלא ידעו רומנית ובוריס קיבל את זה קשה מאוד ורצה להתאבד. הוא קפץ מבנין אבל שבר ״רק את היד״ והוחזר לצבא. באחד הימים ברח והגיע בלילה הביתה. המשרתת פתחה את הדלת ונדהמה לראות אותו, והאב מאוד חשש לגורלו והסתיר אותו בעליית הגג. כעבור מספר ימים היתה ברית מילה בעיירה והגיעה אורחת מארה״ב שריבה דץ התידדה איתה. ריבה בקשה מהאשה שתקח את הבן לארה״ב והאשה הסכימה ואמרה שתקנה כרטיס עבורו ושיבוא איתה לארה״ב. בבית יש לה בת ואם הבת תמצא חן בעיני בוריס הם יתחתנו. פוליה היתה אז בת 4. בוריס אכן נסע לארה״ב וחי שם ונפטר בגיל צעיר בהיותו בן 45, מהתקפת לב.

סיומה, האח השני, נפטר בישראל בגיל 89.

חווה, הבת השלישית, היתה ב-13 שנים מבוגרת מפוליה והיתה לה כמו אם. היא היתה יפהפיה כמו סיומה ושניהם דמו לאם המשפחה ריבה. פוליה מאוד אהבה אותה והיו ביניהן יחסים מצויינים. בשנת 1933 התגלה אצלה סרטן בשד והיא נותחה, והרופאים סברו שהכל בסדר. ב-1934 באה חווה לאטאקי לחתונה של גיטל קרים וחשה ברע, והרופאים החליטו לתת לה טיפול כימוטרפי. טיפול כזה היה אפשר לקבל רק ביאסי אצל פרופ, טנססקו וחווה היתה צריכה להגיע לשם, אולם היא היתה חלשה מאוד ובעגלה אי-אפשר היה לעמוד בטלפולי הדרך. אבא של חווה, שלא היה אז במצב כספי טוב, עשה כל המאמצים ושכר קרון מיוחד כדי שתוכל לנסוע בנוחיות. זה עלה הרבה כסף ופוליה אמרה לאביה שישתמש בכסף שהכין לה לנדוניה ובלבד שחווה תבריא, פוליה לוותה את חווה לטיפולים, נשארה איתה ביאסי בבית החולים, שכבה שם על הרצפה למרגלותיה כדי לטפל בה ולא עזבה אותה לרגע, אך הסרטן התפשט וחווה נפטרה, בהיותה בת 32, היא השאירה ילד בן 3 בבעלץ.

יוסף התחתן עם דורה בוציקעס, ביתו של חיים בוציקעס וחי בבראזיל. הוא נפטר שם בגיל 52.

פוליה, הבת הצעירה במשפחה (שתבדל לחיים ארוכים) נולדה ב-1915. בגיל 11, אחרי שסיימה את ה״שקולה פרימרה״, נסעה לאוקניצה ללמוד בבי״ס תיכון שהיו בו 3 כיתות. כדי להכין אותה לכך שכרו לה הוריה מורה פרטי בשם קזק, שלימד אותה איך לכתוב מכתב ברוסית כדי שתוכל לכתוב כך שההורים יבינו, כי ב״שקולה פרימרה״ לימדו רק רומנית. באוקניצה שכרו עבורה דירות הכי טובות, עם אוכל ולינה, וכל יום ראשון נהגה לנסוע לבקר את הוריה כדי שלא תתגעגע. אחרי אוקניצה עברה לבעלץ, שם היתה גימנסיה ממשלתית מצויינת ״דומניצה ילידנה״, ע״ש הבת של פרדינגד, והיא ביקרה את התיכון

פעמיים. בתיכון זה למדו צרפתית, יוונית, רומנית, ולימודים כלליים. פוליה התקבלה כי ציוניה היו טובים מאוד, והצטיינה גם בגימנסיה. בבעלז עזר לפוליה ד״ר דץ שהיה בן אח של ליפה. ליפה עזר לד״ר דץ בסוף מלחה״ע הראשונה. ד״ר דץ רצה לבקר אותם, והאבא של פוליה נתן כסף למבריחים שהעבירו את ד״ר דץ מעבר לדנייסטר, וד״ר דץ התארח בביתו של ליפה מספר חודשים עד שהתאושש. עכשיו דאג ד״ר דץ לפוליה, מצא לה מגורים אצל בעלי בתים הכי טובים. אחד מהם היה בביתו של מנהל הבנק, שהיה לו ילד קטן והוא רצה שפוליה תלמד אותו רומנית ותשוחח איתו. פוליה הסכימה וחיה בביתם בתנאים מצויינים וביחסים טובים מאוד. בעל הבית לקח אותה אפילו יום יום לביה״ס במכוניתו ופוליה נהגה לבקש שיוריד אותה קצת לפני השער, כי לא רצתה להשוויץ בפני חברותיה. כעבור זמן עברו סיומה וחווה ומשפחותיהם לבעלז, ואז פוליה התגוררה בבתיהם לסרוגין. כשחווה חלתה נשארה אצלם ולא עזבה אותם. את הגימנסיה סיימה בשנת 1934.

אותה שנה נפטרה חווה, אחותה האהובה, וכל העיירה רגשה. כשמשפחת דץ חזרו לביתם מהשבעה הם הסתגרו בבית. ליפה היה חבר טוב של הרב מעכל קרקושנסקי, והרב הגיע לביתם דפק בדלת ואמר: ״הרב ליפה דץ, פתח לנו את הדלת. אסור לכם להסתגר, יש לכם ילדים.״ וליפה פתח את הדלת.

6 חודשים הלכה פוליה עם מטפחת שחורה על ראשה. ואז ניגשה אליה ליזה בלבן עם בחור, שלימים הפך להיות בעלה של פוליה וביקשה להיכנס לבקר את פוליה. פוליה הזמינה אותם, ליזה הכירה לה את מוניס סלטר, שהיה מסוקורן וסלטר התאהב בפוליה כמו שהיתה, עם המטפחת השחורה. מוניס היה שחקן כדורגל באותם ימים, ובא לאטאקי עם קבוצתו מסוקורן. כעבור שבועיים שוב ביקר את פוליה, ולבסוף התחתנו. מוניס הסכים לקחת את פוליה בלי נדוניה, כי כל הכסף של הנדוניה הוצא על הטיפול בחווה אחותה. החתונה היתה ב-1936. הם התגוררו בבית ההורים עד 1941.

עוד לפני שהתחתנו סלטר רצה לנסוע לישראל והתכתב עם חברו דוד קויפמן, שגר בקרית מוצקין ושאל אותו איזה מקצוע כדאי ללמוד כדי להתפרנס. דוד יעץ לו שילמד צילום. משפחתו של סלטר היתה עשירה, היה להם ביח״ר לסבון והם שלחו אותו לצלם ויניאי בצ׳רנוביץ כדי שילמד את מלאכת הצילום. מוניס למד 6 חודשים, ניגש לבחינות וקיבל תעודת צלם. באותו זמן קראו לו לצבא, ואז האב נסע לבוקרשט ושלם כדי שחייל אחר יתייצב כאשר יקראו בשמו. סלטר עבד כפוטוגרף באטאקי.

כשפוליה התחתנה היתה הדירה המיועדת להם מושכרת ולא היה להם איפה לגור. לידם גר ״רימער״ (עושה פרסות) ופוליה ובעלה שכרו אצלו דירה וגרו שם חצי שנה. בקיץ בא להתארח בחור יפה תואר שאמר שהוא מבוקרשט, והיות ולפוליה נהגו לבוא הרבה בחורים ובחורות גם הוא הגיע והתידד עם כולם. הבחור שהה כשבוע ובנות התאהבו בו, והנה באחד הלילות דפיקות בדלתה של פוליה - הז׳נדרמרים בפתח, ו... אסרו את פוליה.

מה התברר? הבחור היה מרגל שהגיע לאטאקי כדי לעבור את הדנייסטר בהיחבא. כשהז׳נדרמריה גילתה את זה הם אסרו הרבה בנים ובנות והחזיקו אותם שבוע שלם, וחקרו אותם, כדי לדעת מה המרגל אמר. יש לציין שהרומנים לא הרביצו לנוער מהסיבה הפשוטה שההורים שילמו כדי שיתיחסו יפה לבנים ולבנות. לבסוף שיחררו אותם.

איך התגלה המרגל? הוא נהג להסתובב ולהתבונן בסביבה ושכר לשם כך עגלון שיביא אותו לקרלשובקה כי שם הדנייסטר צר מאוד וקל לחצות אותו. העגלון חזר לבחריו וכטוב ליבו ביין התפאר: היה לי היום נוסע שלקחתי לקרלשובקה והוא שילם לי פי 10 ממה שמשלמים התושבים. המעשה התגלגל, הגיע לאוזני הז׳נדרמריה ואז אסרו את העגלון, את הנפח ואת כולם. אבל הסוף היה טוב.

ב-1940 פוליה נסעה לסורוקה וקיבלה תעודת הוראה אחרי שלמדה 4 חודשים בקורסים והפכה למורה לרוסית. לזר ברוכמן היה המפקח שלה. פוליה לימדה ברחוב המאידן ועבדה שם שנתיים. במלחמה הם פונו מאטאקי והגיעו למוגילוב, ואז התפרסם ברדיו שהגרמנים מגיעים ומי שרוצה יכול לנסוע לרוסיה. שיירות ארוכות המתינו ומשפחת

דץ היו ביניהם, והגיעו בחורף לסטלינגרד.

ליפה דץ תרם הרבה למטרות ציוניות ונתן לסלוצקר הרבה כספים וקיבל על כך קבלות. כאשר באו הרוסים עמדו פוליה ואביה בתור לקבל לחם וישב ליד השולחן פיסי מילר, יהודי מאטאקי, שהיה קומוניסט, והוא אמר למחלקים: "לפוליה תנו רק לחם אחד, לא מגיע להם יותר." פוליה יצאה מהתור ופרצה בבכי מר. היא ויתרה לאביה הזקן כדי שהוא יקבל את כיכר הלחם. לימים נאסר פיסי ע"י הקומוניסטים.

כשהגיעו משפחת דץ לסטלינגראד הם התגוררו 20 אנשים בחדר אחד בבי"ס, ושם מת ליפה האב. ב-1945 חזרו לאטאקי ופוליה חזרה לעבוד כמורה.

אברמצ'יק שוורץ הציע להם חדר אחד מתוך שני החדרים שהיו לו. הוא נשאר לבד, כי אשתו ושלוש בנותיו נספו. הוא גר ברחוב הצוענים "ציגיינערישע גאס" והיתה לו חנות מכולת ברחוב הבזאר. זו היתה הצלה לפוליה ומשפחתה כי הבית של הוריה נשרף בשריפה הגדולה שלפני המלחמה. בינתיים, היה לפוליה בן אחד שנולד ב-1937, באטאקי, וב-1945 נולד הבן הצעיר. פוליה ובעלה הביאו מוהל ממוגילוב כדי למול אותו.

ועל הדרך חזרה ראוי לספר עוד את הסיפור הבא: בדרכם לאטאקי באו ברכבת, הרכבת עצרה בוולצ'ינץ. בעיירה זו כולם הכירו את ליפה דץ. פוליה, אימה, בעלה ובנה היו רזים מאוד עקב מחלות. פוליה לבשה שמלה מסדין שצבעה אותו כחול והיתה מסופרת קצר עקב הטיפוס. היא נעלה נעליים של חייל - לה עצמה לא היו נעליים וכשראתה ברכבת חייל שרגליו קטנות הציעה לו שימכור לה את נעליו, החייל הסיר בשמחה את הנעליים ואמר שיקבל אחרות מהצבא. בתחנת הרכבת, בוולצ'ינץ, התאספו אנשים שהתבוננו בנוסעים ואחת הגויות זיהתה את פוליה ואת האם. מסתבר שהיא היתה משרתת בביתם. כשהתברר לה שהם חוזרים לאטאקי, לא נתנה להם להמשיך בנסיעה, הורידה אותם מהרכבת, הביאה אותם הביתה, הכינה להם אמבטיה, האכילה אותם והשכיבה אותם. כל הגויים הביאו לביתה אוכל ולבוש. המשרתת לא נתנה להם לצאת. חפוליה ומוניס הלכו ברגל לאטאקי והאמא והילד נשארו אצל המשרתת, עד שהסתדרו.

סיומה, האח השני של פוליה, היה בברשאד ולא ידע כלום על פוליה. מברשאד נסע לצ'רנוביץ. בהיותו בבוקרשט פגש סיומה את האבא של ניוניה יורקוביץ', והאב סיפר לסיומה שפוליה והאמא חזרו לאטאקי. סיומה כתב לפוליה וליוסף, אחיו שבברזיל. יוסף שלח כרטיסים לסיומה ומשפחתו וסיומה נסע לברזיל, אך עלה אחר-כך לישראל.

ב-1945 היו באטאקי משפחת בעקרמן - שהיה רופא שיניים, קלרה ישפה ואחיה, בוניה וג'ניה גינדיס, סיומה, משפחת טלרמן - רוזה ובתיה. הם היו היחידים שנשארו מכל התושבים. אחר-כך הצטרפו עוד מספר יהודים.

פוליה ומשפחתה נשארו באטאקי עד 1948, ואז עברו ללצ'רנוביץ ואחר-כך נסגר הגבול ליציאה מרוסיה. האמא, ריבה, הזדקנה והאחים מברזיל תמכו בהם. פוליה, בעלה וילדיה עלו לישראל ב-1973. הבן הבכור גמר אוניברסיטה בקייב - הנדסת טקסטיל. הצעיר היה מוכשר מאוד ונסע ללמוד במוסקבה כי היתה לו מדליית זהב. הוא התקבל לאוניברסיטה בלי בחינות וגמר אווירונאוטיקה.

זכרונותיה של פוליה על משפחות ב"שיל-גאס"

משפחת זילבר - מאיר ורוזיה ובנותיהם זינה - גרה כיום בב"ש. פימה - ילדה יפה שהגרמנים גרמו למותה בברשאד. האב נפטר בברשאד מרעב. לזינה נולה ילדה עוד בברשאד.

משפחת רזניק - ילדיהם: בוסיה - מתה צעירה וליובה ברוכמן אהב אותה מאוד, אווה, חיים - מת במלחמה, היה חברו הטוב של מנדל ויינזוף.

משפחת גולדברג - משה ורחל.

משפחת זוניס - יוסל וציליה וילדיהם: ינקל "ינקליה דער באבעס", מניה - בבלגיה, גרישה - בארה"ב, נשוי לביתו של ד"ר פלעק וליוסיה זוניס - בנתניה.

משפחת חזין - גרה מול משפחת דץ. פניה הצעירה, פסיה, גולדה - שמתה בצעירותה מסרטן בצוואר. מיטב הנוער התאספו אצלם למשחק קרוקט כי היתה להם חצר גדולה. פוליה נהגה לבקר אותם בהיותה ילדה קטנה.

משפחת מייזליש - אברהם, רחל וילדיהם: אשר, גולדה ודבורה. כשגולדה התחתנה ובאה לבקר את הוריה נהגה לעצור ליד הבית של דץ ולשוחח עם פוליה. הן מאוד אהבו לשוחח יחד והעריכו אחת את השניה וקשריהן נשמרו במידה מסויימת בישראל.

פייבוש רויזן - אביו של ברל רויזן.

משפחת זבידיניוק - הסבא של איטה (ייטי) זבידיניוק. היו בעלי בית מרזח.

משפחת בולוצ'ניק - מעכל, אחיו של אבא של ד"ר בולוצ'ניק.

משפחת יושפה - ביתם קלרה התחתנה עם קליינמן.

ב"שיל-גאס" היה בית כנסת גדול ששימש כמקום מנוחה לכל האנשים שנדדו ועברו דרך אטאקי למוגילוב או למקומות אחרים.

משפחת בלבן - גרו ברחוב המהלה. היו להם שלוש בנות: רבקה, ניוניה וליסה. ניוניה נפטרה בישראל.

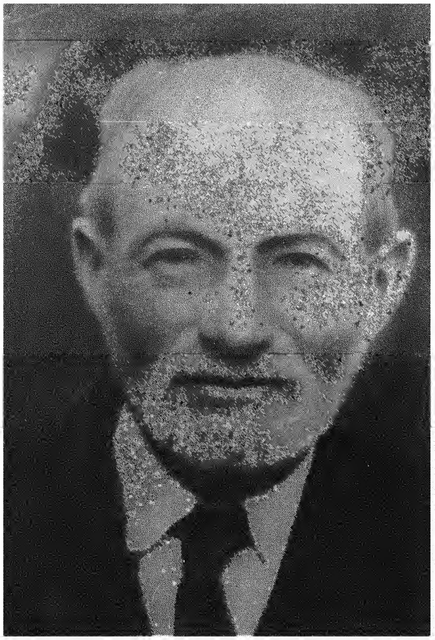
משפחת רוזנטולר - גרו ברחוב המהלה. הילדים: ד"ר רוזנטולר ושתי אחיות - רווקות מלומדות, מלך, דינה, ליסה - נשואה לליוסיה זוניס וחיים כיום בנתניה.

מימין לשמאל: יושבים: פוליה סלטר (דץ), ישה זוניס, גרישה זוניס ואשתו דינה (פלק)
עומדים: מוניס סלטר, ליסה רוזנטולר - אשתו של ליוסיה זוניס, ובתם ציליה, איזה - בתם של גרישה ודינה מארה"ב

ריבה דץ

ליפה דץ

בוריס דץ - נולד 1900
נפטר ב-1945 בארה"ב מהתקף לב

סיומה דץ
נפטר בישראל בשיבה טובה
בגיל 89

חוה דץ - נפטרה בגיל 32
השאירה ילד בן 3 מבעלז

פוליה (דץ) ומוניס סלטר — עוד כשהיו חברים
בשנת 1936, הצלום נעשה בצ׳רנוביץ אצל הפוטוגרף
שמוניס עבד אצלו.

יוסף דץ - האח מברזיל, נפטר בגיל 52.
אשתו דורה בוצ׳קעס - בתו של חיים בוצ׳קעס מאטאקי.

שער ב׳

ג. אישים, דמויות, משפחות ועוד...

מנדל סלוצקר ז"ל

מייסד העמותה

דוד סודקר

מייסדה של עמותת אטאקי, מר מנדל סלוצקר ז"ל, פעל במשך תקופה ממושכת עד ימיו האחרונים כמרכז, מגייס פעילים ויוזם פעילויות. יוסף סליטרניק ז"ל, כממשיכו, פעל גם הוא רבות בתקופת כהונתו. בכל הזמנים וכן גם עתה מצויה קבוצת פעילים מצומצמת המהווה את הנהלת העמותה.

אנו, העומדים מן הצד, יודעים להוקיר ולהעריך את מסירותם לענין. ידועה הפעילות למען הקמת האנדרטה בבית-הקברות בחולון. לפני כן - רכישת הדירה וקיום קשר עם יוצאי אטאקי. עתה כמובן, העבודה המרובה סביב הוצאת הספר על אטאקי. מגיע יישר כוח לעוסקים בכך.

היום, יותר מאשר בעבר קיימת התודעה של הורשת מורשת העבר. יש צמאון אצל צעירים לדעת את קורות משפחותיהם עד כדי רצון לפקוד את מקומות העבר שבגולה הקשורים עם הדורות שלפניהם. כיום מובנת לי הכמיהה הזאת.

בעבר הייתי חלוק בדעתי עם מר סלוצקר בענין הקמת העמותה. באותם זמנים עמד במוקד הצורך החיוני של מיזוג הגלויות, קירוב הלבבות. פעילויות מסוג של הקמת עמותות היו נראות כניגוד גמור למגמה של מיזוג. בפעילותם הנפרדת היה משום הסתגרות כיתתית ועדתית.

בימים ההם, כאשר מר סלוצקר ביקש לקרב אותי לפעילות נעתרתי פעם והתלוויתי אליו לסיור בחיפוש אחר מקום להקמת האנדרטה לזכר אטאקי. ביקרנו בכפר-ויתקין ומרחביה, איפה שניצבות אנדרטאות כאלה. הישובים האלה הסכימו שבתחומן יוקמו האנדרטאות הללו בגלל הקשר של חלק מחבריהם לעיירות מסויימות בגולה.

אנחנו לא מצאנו אז שום ישוב אשר היה בו ריכוז יוצאי אטאקי כדי לקבל הסכמה הדרושה להקמת אנדרטה. הסיור הזה לא היווה את פגישתנו הראשונה עם מר סלוצקר. פגישה זו התרחשה שנים לפני כן. על כך אספר להלן.

באחד מן הימים, ב-1937, הייתי בדרך היציאה, מן הפרדס יחד עם חברי לעבודה באריזת תפוחי-זהב. מן העבר השני של השער עמד איש שמנמן, רכון על השער, לבוש בחליפה שחורה, חובש כובע תיירים ותוקע מבטו בנו. איש מוזר זה היה סלוצקר, הוא הגיע עם אשתו באותו יום כעולה חדש. הם נקלטו על-ידי משפחת מכרים מאטאקי. הגברת המארחת היתה ליובה קופרמן מבחרותה (רופאת-שיניים). ההתרגשות שלנו היתה גדולה. אני לא פיללתי לכזאת והוא לא פסק מלהביע את התרגשותו מכך שהוא צועד עכשיו בחברת פועלים עברים.

רעננה היתה אז מושבה קטנה. כולה פרדסים. היה זה בעיצומה של עונת קטיף והאריזה של ההדרים. המושבה המתה מפועלים עברים, ברובם חלוצים וחלוצות מקרוב באו. אחרי העבודה היינו צועדים קבוצות קבוצות. לפעמים מישהו פיזם שיר. כך גם באותו יום וסלוצקר בתוכנו. העולה החדש הזיע בתוך חליפתו השחורה וניסה, חרף עגלגלותו, להדביק אותנו בקצב. והרחוב ארוך מאוד.

"אני הוקסמתי ממראה התפוזים הזהובים התלויים על העצים ומריח הפרדסים המשכר. זה משך אותי קדימה עוד ועוד וכך הגעתי לשער בו פגשתי בך" - הפטיר האיש.

בהתרגשות הגדולה הזאת שלו - כך אזכור אותו, את מר מנדל סלוצקר ז"ל.

וכי מי לא זוכר את התרגשות היום הראשון בארץ-ישראל.

דוד גרינברג הנדבן של אטאקי

ראיינה **חסיה זמיר.**

דוד גרינברג

"כשיצאתי מאטאקי ובני משפחתי נזקקו לעזרתי, לא היה לי כסף לעזור להם. היום, כשיש לי אפשרות, אין לי משפחה. לכן אני עוזר לאנשי עיירת הולדתי". במילים אלה פגש אותי דוד, אותו לא הכרתי כלל, עד ליום בו נפגשנו במלון.

דוד נולד באטאקי ב - 28.9.1906 ועזב את העיירה לפרו ב-1930.

בילדותו למד אצל משה לייבאלעס בחדר עד גיל שמונה.

ב-1914, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה עברו הוא וחברים שלו למוגילוב שמעבר לדניסטר ושם הלכו לקורסי ערב במשך שנתיים. ב - 1917, עם פרוץ המהפכה הרוסית, חזרו כולם הביתה והמשיכו את לימודיהם בשיעורים פרטיים בבית. ברל'ה גמרניק, חברו הטוב ללימודים, לימד אותו בהתנדבות ואף למד איתו. הבת של אשר ציפרמן לימדה אותם רוסית. בגיל 14 התחיל דוד ללמוד את רזי מקצוע הכנת הסבון. באטאקי הוא עבד בו ואף המשיך בעבודה זו בפרו.

אביו של דוד, אובה, עבד אצל זלמן קליוסקי, לזלמן היה מחסן של "ברונפן" (אלכלהול) בשותפות עם בן ממשפחת גינדיס. משפחות גרינברג וגינדיס היו שכנים. עד היום קשריו עם האחיות בוניה וגניה גינדיס אמיצים ונדיבים.

שם אמו של דוד - חנה, שם אחיו משה אשתו של משה סוניה, ואחותו של דוד - אסתר.

משה גרינברג אטאקי 15.3.1920

אסתר גרינברג

האחות לא התחתנה, היתה תופרת ונפטרה יחד עם אמה.

דוד ביקר בישראל עשרים ושתיים פעמים. בבקוריו בארץ שמע מפי אנשי אטאקי על בעיותיהם, דאג לאסוף כסף ולעזור להם ככל יכולתו. הוא גייס גם את התורמים העיקריים: שפילברג וחלפין משה. מר גרינברג עזר בהקמת האנדרטה לקהילת אטאקי, הנמצאת בבית-הקברות בחולון.

כאמור, לפני שיצא מאטאקי ובני משפחתו היו זקוקים לעזרתו לא היה לו כסף, והיום, כשיש באפשרותו לעזור, אין לו משפחה ולכן הוא תורם מכספו וממרצו לפי יכולתו.

גם להוצאת ספר הזכרון שלפנינו הוא תרם סכום נכבד. על כך תודתנו.

דוד גרינברג "הנדיב" פון אטיק

תרגם מעברית: **מנדל ויינזוף**

דוד גרינברג איז געבוירן אין אטיק דעם 28.9.1906. ער האט עמיגרירט קיין פרו אין 1930. אלס קינד האט ער געלערנט ביי משה לייבאלעס אין חדר ביז אכט יאר. אין 1914, ווען ס׳האט אויסגעבראכן די ערשטע וועלט-מלחמה, איז ער מיט נאך חברים אריבערגעגאנגען דעם דניעסטער קיין מוהילב און האבן דארטן געלערנט אויף אוונט-קורסן צוויי יאר.

אין 1917, ווען ס׳האט אויסגעבראכן די רוסישע רעוואלוציע, האבן זיי זיך אומגעקערט אהיים און האבן פארגעזעצט דאס לערנען ביי פריוואטע לערערס. בערל גאמראניק, זיין בעסטער חבר, האט מיט אים געלערנט פרייוויליק. די טאכטער פון ציפרמן האט געלערנט מיט זיי רוסיש. אין עלטער פון 14 יאר האט דוד אנגעהויבן זיך לערנען ביי זיין פאטער וויאזוי צו מאכן זייף. מיט דעם האט ער אויך פארגעזעצט צו ארבעטן אין פרו.

זיין פאטער אבא האט געטאן אלעס מעגלעכס כדי זיין פרוי און קינדער זאלן לעבן גרינגער. ער האט געארבעט ביי זלמן קאליוסקי אין א סקלאד פון בראנפן.

זיין מוטער האט געהייסן חנה. ער האט געהאט א ברודער משה און א שוועסטער אסתר. משה גרינברג, זיין עלטערער ברודער, האט געארבעט אין אטיק אין דער באנק "ליי און שפאר-קאסע" אלס בוכהאלטער. זיין פרוי סוניה איז געווען א לערערין אויף פיאנא. זיי האבן געהאט צוויי קינדער — א ייִנגעלע און א מיידעלע.

אלע מיטגלידער פון דער פאמיליע גרינברג זענען אומגעקומען פון די רומענישע און היטלערישע רוצחים.

דוד האט באזוכט ישראל 22 מאל. אין די פריערדיקע יארן האבן געלעבט אין ישראל א סך אטיקער. דוד האט שטענדיק זיך באמיט צו העלפן די נויטבאדערפטיקע פון אונדזער שטעטל לויט זיינע מעגלעכקייטן.

ער האט אויך ארגאניזירט שפילבערגן און משה חלפין, זיי זאלן העלפן די לאנדסלייט פון אטיק לעזן זייערע פראבלעמען.

דוד גרינברג האט פיל געהאלפן דעם פארבאנד פון אטיקער אין ישראל. ער האט אויך געשפענדט פארן אויפשטעלן דעם אנדענק-מאנומענט פאר די יידן פון אונדזער שטעטל, וואס זענען אומגעקומען אין די יארן פון מלחמה. דער מאנומענט געפינט זיך אויפן בית-עולם אין חולון.

דוד גרינבערג דערציילט, אז פאר זיין עמיגרירן קיין פרו אין 1930, האט זיך זיין משפחה זייער געגוויטיקט, נאר ער האט נישט געהאט מיט וואס זיי צו העלפן. און איצט, ווען ער האט שוין אלע מעגלעכקייטן, האט ער קיינעם נישט פון זיין פאמיליע. דערפאר שפענדט ער פאר זיינע לאנדסלייט.

דוד גרינבערג איז ענג פארבונדן מיט די שוועסטער בוזי און זשעני גינדיס, זיינע געוועזענע שכנות פון אטיק.

דער פארבאנד פון די אטיקער אין ישראל זאמלט מאטעריאל און האט אויך גענומען א רעדאקטאר ארויסצוגעבן אן אנדענק-בוך נאך אונדזער שטעטל אטיק. דוד גרינברג האט געשפענדט אויף דעם צוועק א בכבודיקע סומע.

אין נאמען פון דער פארוואלטונג פון די אטיקער אין ישראל דריקן מיר אויס אונדזער טיפע דאנקבארקייט אונדזער בן-עיר דוד גרינברג פאר זיין גוטהארציקייט און גוטן ווילן שטענדיק צו העלפן זיינע לאנדסלייט.

משפחת חלפין

מנדל ויינזוף

האוכלוסיה היהודית באטקי גדלה בעטיים של תנאים כלכליים, גיאוגראפיים ופוליטיים שונים בפרק הזמן של השנים 1880-1920, הרבה יהודים מפודוליה השתקעו באטקי וביניהם היה גם שלמה חלפין, ז״ל.

שלמה חלפין הגיע לאטקי עם אשתו אסתר מאיינסקי. שניהם היו יתומים והגיעו בחוסר כל. שלמה הקים ביזמתו ובמו ידיו מפעל לשמן, בכניסה לעיירה מכוון תחנת וואלטשינעץ, במקום רחב ידיים ששטחו 100 הקטאר. מסילת ברזל עברה באזור ומסביב היו הרבה כפרים וחקלאות מפותחת, והחמניות היו חלק חשוב מתוצרתם. בכל שנה הוציאו החקלאים את החמניות למכירה כי לא הייתה להם דרך אחרת והם היו מוכרחים לעבור על יד המפעל. כל הגורמים ביחד עזרו והביאו לכך שהעסק ישגשג.

שלמה חלפין הקים משפחה שהייתה לתפארת. ביתו היה בית גדול, ומסביבו גדר ברזל. החדרים היו גבוהים ומרווחים. ביתו היה רחוק מהמפעל ולכן הייתה לו כרכרת סוסים עם פעמון, ועגלון שהסיע אותו מהבית למפעל הלוך וחזור. ב-1930 נקנה גם אוטו. במשך השנים הבנים גדלו ונכנסו לעסקים בכדי לעזור לאביהם. להצלחת המפעל הם חברו את המפעל לפסי הרכבת ומסילת הברזל נכנסה לחצר.

ביתו של שלמה חלפין היה פתוח לענייי העיירה תמיד. הוא הושיט עזרה לנזקקים, תרם למוסדות צדקה, לגן-הילדים וביי״ס ״תרבות״, לקרן-הקיימת ולקרן היסוד. עברו שנים וב-1927 נפטר שלמה חלפין בוינה ושם נקבר (באותם ימים לא אפשרו להעביר את הנפטר כדי שייקבר במקום מגוריו). מפאת עסוקיהם המרובים של בני משפחת חלפין לא היה באפשרותם ללכת לבית הכנסת להגיד ״קדיש״ ולכן ארגנו מנין מיוחד במשרד של המפעל לתפילת שחרית, מנחה ומעריב.

משפחתו עשתה הכל כדי לחלוק כבוד לאביהם. לזכרו הקימו בנין מיוחד על הרחוב הראשי - המאידן והועידו את הבנין לגן-ילדים. המשפחה דאגה לצייד את הגן בציוד עשיר ודאגה לכל הדרוש לקיומו, כולל חומר דידקטי. הגן היה למופת לילדים וכולם המשיכו בביי״ס ״תרבות״ והגיעו לארץ עם ידע בשפה העברית. בבנין הייתה גם ספריה עם ספרים בשפה העברית, ואולם-קריאה עם עתונות בעברית ובאידיש והכל בחסות משפחת חלפין.

בשנות השלושים התגברה האנטישמיות בעיירה והמצב הפוליטי הורע, ולכן אחדים מבני חלפין עזבו את העיירה.ץ איסק חלפין עם אשתו ניוניה והילדים זליה ועדה עברו לגור בבלצי ב-1936. ניוניה חלפין הייתה פעילה מאד באטקי בתחום העזרה הסוציאלית. היא הייתה חברה בועדים שונים כגון "דמסקי קומיטט" שהגישו עזרה לנצרכים, ארגנו נשפים לאסוף כספים ופעמים ניוניה נשאה בהוצאות כשהיה צורך. כשפרצה המלחמה גורשו איסק, ניוניה וילדיהם לטרנסניסטריה. התנאים שם היו לא-אנושים ועדה חלתה. עקב המחסור הגדול בתרופות ולמרות כל הנסיונות לא הצליחו להשיג תרופה לעדה והיא נפטרה.

בתום המלחמה הגיע זליה חלפין לארץ בדרכים לא דרכים וגוייס לצבא. זליה הקים משפחה עם בת זוגו אסיה, שעבדה כל השנים בבנק בתור מנהלת חשבונות בכירה וזליה שרת בצבא 25 שנים והגיע לדרגת אלוף משנה. לאסיה וזליה שלושה בנים - שנים בקבוץ ואחד עובד כעורך דין.

ב-1952 הגיש זליה בקשה להעלות את הוריו מרוסיה. הוא שלח מכתב דרך משרד החוץ ישירות לוורושילוב, נשיא בריה"מ דאז. הבקשה אושרה וב-1954 ההורים הגיעו ארצה.

במשך השנים האחים יעקב, איסק, אברהם ודוד הגיעו לישראל. גיניה נפטר עם משפחתו בטרנסניסטריה. האחות אידה חלפין הפליגה באניה "סטרומה" לארץ ולא זכתה להגיע. טבעה יחד עם האניה. יהי זכרה ברוך!

יש לציין שהמפעל ששלמה חלפין הקים קיים גם בימינו והתוצרת מגיעה לכל קצוי בריה'מ לשעבר. במבט לאחור, כשמעריכים את המפעל ואת התכנון כיום מרגישים ששלמה חלפין היה אדם עם כשרון לייצור והוא היה אחד מהראשונים בעיירה שהתחילו לפתח את התעשיה. יהי זכרו ברוך!

ליום האזכרה השמינית של אביכם
שלמה חלפין ז"ל שלוחה לכם פרי עמלכם ד' אדר תרצ"ז
ספריה ומקראה "תרבות"

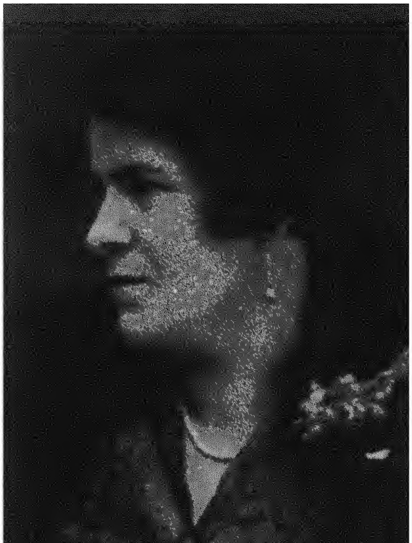
חלפין שלמה ואסתר
4 באדר 1928
מנדבני העיירה

בני שלמה ואסתר חלפין - 1910
מימין לשמאל: עומדים: מניה, אברהם, קלרה, גיניה
יושבים: יעקב, דיודיק, עידה, יצחק

חלפין יצחק וניוניה (רבקה)

חלפין אידה 12.5.1927
טבעה עם הנספים באסון "סטרומה" 1942

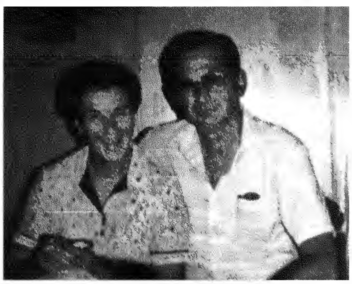
עדה וזליה חלפין
12.11.1934

מימין לשמאל:
חלפין אברהם
סיליקה (כיום בארץ)
יוזיק, שורה
בוקרשט 1940

חלפין גניה ופוּלְיָה
והבת ליוסיה
קבורים באובודובקה
(טרנסניסטריה)

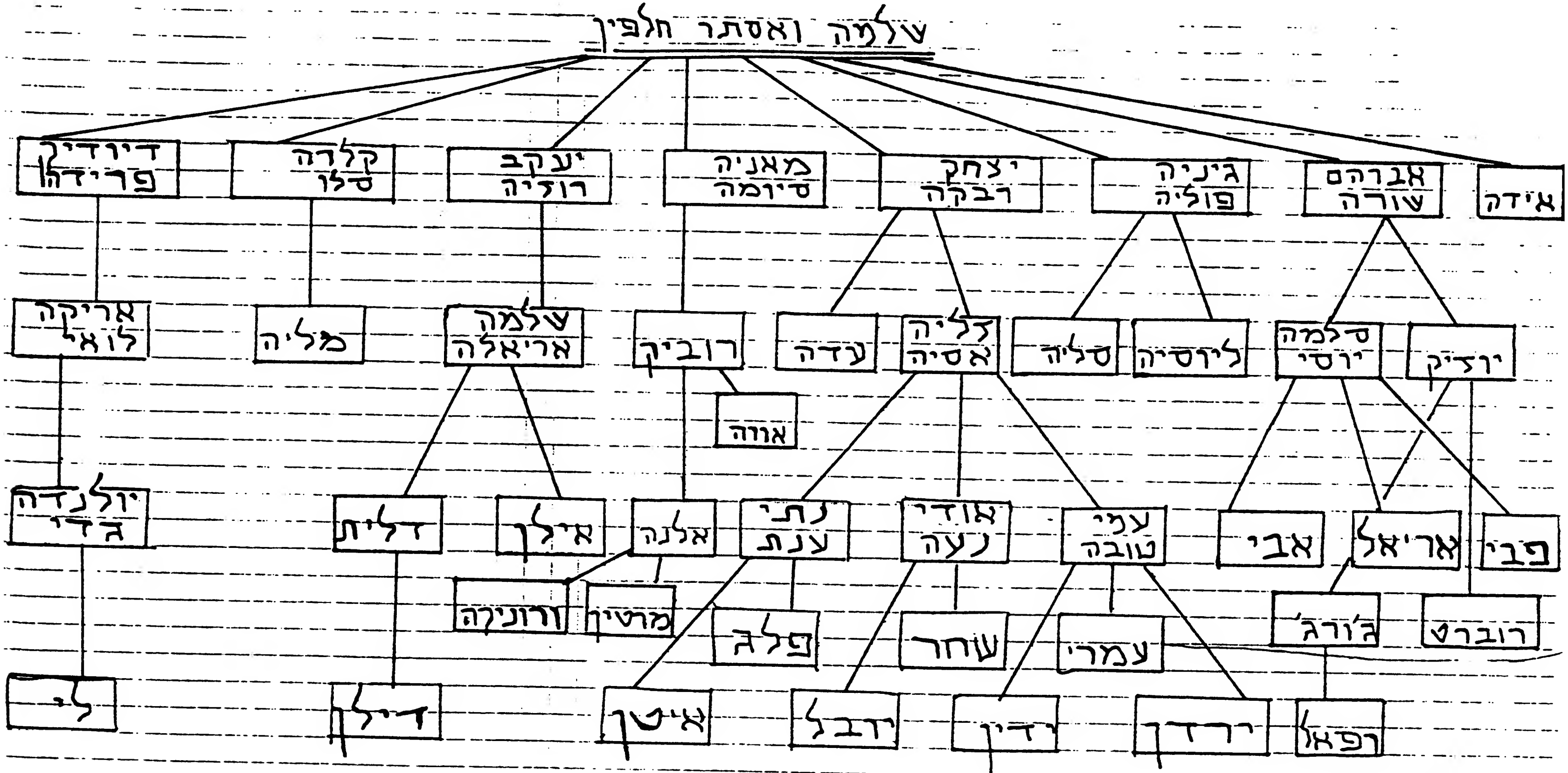
זליה
ואסיה
חלפין

מימין לשמאל: שלמה, רבקה, יעקב חלפין

זליה ואסיה חלפין בטכס הענקת דרגת אל״מ
ע״י הרמטכ״ל רפאל איתן בשנת 1980

שלמה ואסתר חלפין
אידה
אברהם שורה
גיניה פוליה
יצחק רבקה
מאניה סיומה
יעקב רודיה
קלרה סלו
דיודיק פרידה
יודיק
סלמה יוסי
ליוסיה
סליה
דליה אסיה
עדה
רוביק
שלמה אריאלה
מליה
אריקה לואי
אווה
פבי
אריאל
אבי
עמי טובה
אודי נעה
נתי ענת
אלנה
אילן
דלית
יולנדה גדי
רוברט
ג'ורג'
עמרי
שחר
פלג
מרטין
ורוניקה
רפאל
ירדן
ידין
יובל
איתן
דילן
לי

בית גולדנברג

ירוחם גולן (גולדנברג)

משפחת גולדנברג היתה אחת המשפחות הענפות באטאקי, במיוחד אם מצרפים את המשפחות שנספחו עקב נישואים כגון המשפחות: רבינוביץ, וסקבויניק, זבדניוק, פלק ואחרות, כל אלה יחד היוו "שבט" גדול. לפי הסיפור אשר עבר מאב לבן במשך דורות ראשוני המשפחה התיישבו במקום בראשית המאה ה-17. בתקופה ההיא לא היה ישוב במקום והחורש הגיע עד לשפת הדנייסטר.

ראשוני המתיישבים כרתו את החורש והתיישבו במקומו. יש להניח שהישיבה בקרבת הנהר השפיעה גם על בחירת התעסוקה. אך טבעי היה שהמתיישבים החלו להתפרנס מענף העץ ומוצריו, כי אכן הדנייסטר שימש כמוביל לסחורות בכלל ובמיוחד למוצרי העץ באמצעות רפסודות. הנהר היה ללא ספק עורק החיים של הסביבה כולה, וכשם שהביא ברכה כך גם גרם הרבה צרות. זרימתו השתנתה הן לפי עונות השנה והן לפי מזג-האוויר, כל שינוי כזה פגע קשות בפרנסה ובקיום. כך, לדוגמא, זה היה אסון, אם בגלל גיאות לא ניתן היה לעצור רפסודה על-יד העיירה או בסמוך לה. לא קשה לנחש את גודל ההפסד והטירחה שהיו נגרמים במקרים כגון אלו. בשל קשיים מסוג זה פנה חלק מבני המשפחה למסחר בענפים אחרים.

אבא אליעזר ז"ל התמיד בענף העץ עד 1930, אך גם אז לא נטש אותו כליל והמשיך להחזיק במחסן לא פעיל, שכלל מוצרי עץ לא שגרתיים מבחינה איכותית או נדירים במידותיהם. המיפנה בעסקיו התרחש באקראי. יום אחד הופיע בביתנו מהנדס יהודי, אשר היה ממונה מטעם הממשלה על בינוי הכבישים והגשרים וביקש לקנות קורות מעץ אלון לבניית גשרונים ומעבירי מים. כך נולדה שותפות רחבת היקף שנמשכה עד לפלישת הרוסים. תוך זמן קצר עברו השניים לעבודות מתקדמות, כגון קונסטרוקציות מבטון וסלילת כבישים. דומני, שעד עצם היום הזה עומדים באטאקי שני גשרים מרשימים ביותר: האחד מבטון על-יד בית-החרושת של משפחת שנירמן וגשר מעץ הנטוי מעל וואדי, שעומקו כ-10 מטר, במעלה היציאה הדרומית או מה שכינו "ההר".

העיסוק בסלילת כבישים חייב פיתוח מחצבת אבן גרנית, שממנה סיתתו את המלבנים לסלילה. הצורך בחומרי בנייה ובעיקר לבטון הביא את אבא לפיתוח מחצבה נוספת ענקית במימדיה. צפונית לכפר וולצ"נצי, להפקת חול וחצץ. כדי להבין את גודל המפעל יש לזכור שמדי יום עבדו בו מעל 300 פועלים, מהם כ-120 בעלי עגלות עם סוסים ואין-ספור מריצות וכלי עבודה. מובן שהיתה זו עבודת ידיים, בהעדר ציוד מכני כבד. המפעל קיים עד עצם היום הזה והינו הספק הבלעדי של חומרי בנין לאזור כולו. ידוע, שהשלטון הרוסי פיתח מאוד את המחצבה, הכניס ציוד מודרני ואף סלל מסילת רכבת המאפשרת העמסה ישירה והובלת החומר ליעדים רחוקים.

כל בני גולדנברג התפללו ב"בית המדרש", שהיה ממוקם קרוב לשפת הנהר, גם הרב של העיירה התפלל כאן ומקום ישיבתו היה כמובן ב"מזרח" על-יד ארון הקודש. משמאלו של הרב ישבו זקני המשפחה, כמנהג בני ישראל מדורי דורות, ולא חס-וחלילה לפי המעמד הכלכלי. עולה בזכרוני אפיזודה משעשעת בהקשר זה: נוהג היה בבית-המדרש שלא מוכרים "כהן" לעלייה לקריאת התורה בימי חג או מועד. עלייה זו היתה ניתנת לזקן בני המשפחה. בעבר הרחוק נמכר פעם "כהן" לאדם צעיר וכל בני המשפחה קמו ועזבו את

המקום. הדבר עורר סערה ציבורית ורק התערבותו של הרב תוך התחייבות שלעולם לא יקרה עוד כדבר הזה, חזרה המשפחה לבית-המדרש.

סבי דוד בן ירוחם התגורר מעבר לדנייסטר באוקראינה לאחר נישואיו. עם פרוץ המהפכה נשאר תחת השלטון הסובייטי, ואילו אבינו אליעזר, שלא רחש חיבה יתירה לשלטון החדש, חזר לבית סבו ירוחם בן משה לאטאקי, אשר עברה לשלטון רומני.

כך קרה שעם מותו של סבא ירוחם הפך אבא להיות לראש השבט ועד מהרה הגיע לפעילות ציבורית בגיל יחסית צעיר. באמצע שנות השלושים נבחר אבא לסגן יושב ראש הקהילה. את תפקיד היושב-ראש מילא דודי הדוקטור שמעון פלק. היה הסכם בלתי כתוב בין הגיסים, שאף אחד לא ימשיך בתפקידו בלעדי השני. לשיא פעילותו הגיע אבא בשנת 1936/7, כאשר השלטון הרומני בהשפעת המפלגות הפאשיסטיות הוציא תקנה שכל יהודי ביסאראביה חייבים להוכיח שהיו תושבי המקום בזמן ה"איחוד" עם רומניה ב-1918. הכוונה היתה להתנכל ליהודים ויתכן אפילו ניסיון להגלותם. בתקופה זו זנח אבא את כל עסקיו ובמשך שנה תמימה עבר יומם ולילה, כדי להבטיח אזרחות לכל יהודי העיירה.

מוסד הקהילה באטאקי מילא, כמו בעיירות אחרות, את רוב תפקידי השלטון המקומי החל מרישום לידות ופטירות, עזרה לנזקקים, החזקת בית-מרחץ ומקווה, שחיטה כשרה, אפיית מצות, "תלמוד תורה" ואפילו אחזקת בית-ספר "תרבות". לא פלא איפוא שאחי ואני הננו בוגרי ביה"ס העברי באטאקי. זכורים לטוב המורים לרנר, ריביליס, סידר, גויכמן ומלמד.

בין כל יתר הדאגות של הקהילה היתה גם בחירת רב לישוב, אטאקי זכתה לרבנים גדולים. הראשון היה הרב קרקושנסקי, האיש שרת בכמה קהילות לפני הגיעו לאטאקי ועד מהרה הפך האיש למנהיג הרוחני של העדה, בנוסף לעובדה שהיה גם בעל השכלה חילונית ומוזיקאלית רחבה ביותר. את רוחב השכלתו יש לייחס לעובדה שקיבל את הסמכתו לרבנות בווינה, בירת הממלכה האוסטרו-הונגרית. הרב קרקושנסקי נפטר בגיל צעיר למדי ממחלת השחפת והותיר אחריו ארבע יתומות, כתבי-יד רבניים ופילוסופיים, חלל רוחני ואבל כבד. פטירתו של הרב הנערץ הותירה רושם קשה והדבר דירבן את אבא להרתם מיד למצוא ממלא-מקום הולם. לאחר חיפושים נבחר הרב צוויג, אדם בגיל ה-40, כמו קודמו בתפקיד היה גדול בתורה ואף בתרבות העולם. לא עבר זמן רב והתברר שהרב נטול אזרחות רומנית ושוב נדרש מאמץ ציבורי וכלכלי כדי למנוע גירושו מהמדינה. הימים הם ערב פרוץ מלחמת העולם השניה. בעזרת הקהילה הצליח הרב צוויג לעלות ארצה ב-1940 ושימש ברבנות בירושלים, כתב מספר עבודות תורניות שאחד מהם הוקדשה לאבא. מספר שנים לאחר קום המדינה התמנה לרבה הראשי של שוייץ.

ב-1940 פלשו הרוסים לביסאראביה ואבא מצא את עצמו מואשם ב"בעל-בתיות", גביר, וחמור מכל-בציונות. בתום שנה, ב-1941 ערכו הרוסים טרנספר של כל האלמנטים הקונטרה רבולוציוניים לסיביר ומשפחתנו היתה מועמדת להגלייה, אך הקומוניסטים הצעירים מבני המקום זכרו לאבא את חסד שיחרורם מידי משטרת הביטחון הרומנית וכך ניצלנו.

חודש לאחר מכן, ב-22 ליוני 1941, פלשו הגרמנים לרוסיה. תוך שבוע הפכנו לפליטים מחוסרי כל הבורחים על נפשם מפני הפולש, בריחה זו הובילה אותנו לקרובינו בעיר חרקוב ומשם לסטלינגרד, סרטוב, קויבושב, טאשקנט. לבסוף, הטלנו עוגן בעיר קוקנד, אשר בעמק הפרגנה. כאן עברו עלינו חמש שנות רעב, חולי ומחסור קשים ביותר. במאי 1945 נגמרה המלחמה. אז התחוורו לנו ממדי השואה בכלל ובקרב משפחתנו בפרט. מכל המשפחה הענפה רק אנו: אמא, אבא ושני הבנים, הננו כמעט היחידים שנותרנו בחיים. לעולם לא אשכח את ביקורי המשותף עם אבא על חורבות אטאקי היהודית. התהלכנו

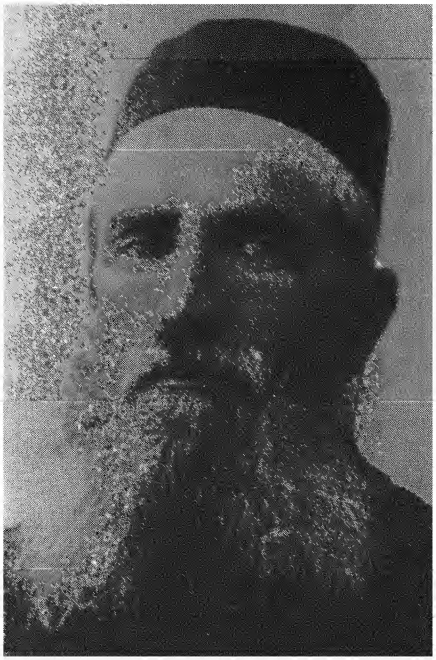
בדומיה ואבא הצביע מדי פעם על פתחי מרתפים והפטיר זה ביתו של פלוני וזה ביתו של אלמוני, נדמה לי שכאן נשבע לעצמו לעשות כל מאמץ כדי להגיע למולדת. החלטה זו הביאה אותנו לצ׳רנוביץ, ומכאן לרומניה. אנחנו הבנים נרתמנו לעבודה ציונית. אני ב״גורדוניה״ ואחי בשומר-הצעיר. המשפחה התפצלה: אחי עשה את דרכו ארצה דרך אירופה ואני עם ההורים הגענו דרך מחנות הפליטים בקפריסין. סימלי הדבר שההורים הגיעו לישראל ב-14 למאי 1948, יום הכרזת עצמאות ישראל. עם בואם הם התיישבו בנתניה, מקום מגוריו של אחיו של אבא, אשר עלה בימי העלייה השלישית בראשית שנות העשרים.

מאחר ואבא שלט בשפה, הוא נקלט בעבודה כמנהל-חשבונות ופרש לגמלאות בשנת 1965. זכה אבינו לראות את נכדו הבכור הצנחן נשבע אמונים לצבא הגנה לישראל אל מול הכותל. ב-1977 נאסף אבא אל אבותיו והוא בן 84 במותו.

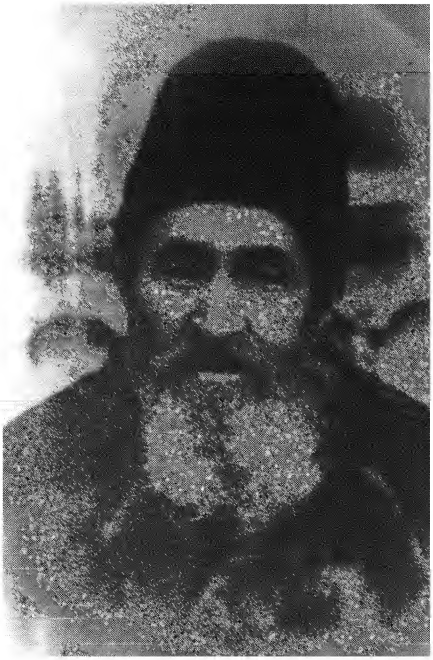
אמא מלכה, או בכינויה - מניה, לבית פרידמן ממוגילב - פודולסק חייתה עוד כתריסר שנים ונפטרה בגיל 91, בשנת 1989.

לא כל השמות זוהו. מופיעים:
בתיה סליטרניק, יוסף סליטרניק, אליעזר גולדנברג, פניה ריידל, פייבוש ריידל, מלכה שוחט, בעבק אברמוביץ, יעקב ריידל ז״ל (בנם של פניה ופייבוש), גניה, פרידקר אברמוב, מלכה גולדנברג, פניה גולדנברג — מקרית חיים

יעקב גולדנברג - בעלה של סוניה
היו להם 5 ילדים: מרדכי — הסופר, לאה׳קה (ווסקוביניק), סימה — אמא של נחמן, יחזקאל, פריידה — היו לה 3 ילדים והם נספו בשואה.

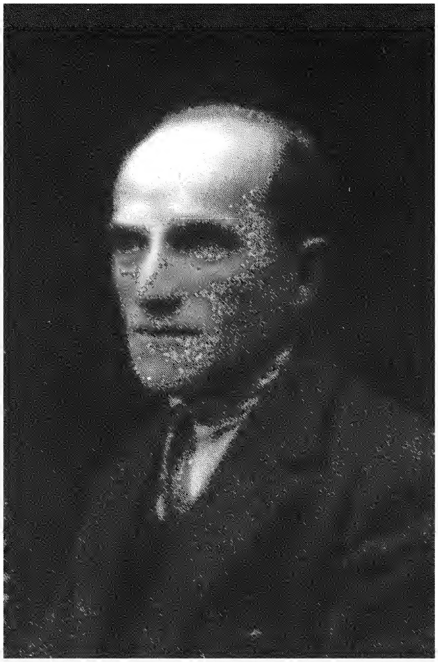
ירוחם גולדנברג
סבא של ירוחם מנתניה
ילדיו: פיניה, דוד, נוסיה.

נחום גולדנברג
ילדיו: פניה, רוזה, אברהם, אנושקה, מרדכי (רופא אצל בריצ׳נסקי)
כל הילדים נספו בשואה.

אשתו של ירוחם גולדנברג

יחזקאל גולדנברג14.1.1930
הבעל של סוניה. נתן את התמונה
מזכרת לשלמה גולדנברג

פניה דורפמן
הבת של נחום גולדנברג

נסיה גולדנברג - אחותו של נחמן מעכו

נחמן גולדנברג 23.6.1935
התמונה הוקדשה לאחיו שלמה'ילי.
נחמן ז"ל נפטר בעכו.

מימין לשמאל:
קדימה: נחמן גולדנברג, סימה גולדנברג,
______ , שלמה גולדנברג — נפטר בארה"ב.
משמאל לשלמה עומדת פניה גולדנברג שנפטרה
בחיפה, היתר לא מזוהים.

יושבת: רוזה גולדנברג — פרופסור ברוסיה.
עומדים: אברהם גולדנברג, פניה גולדנברג (דורפמן)

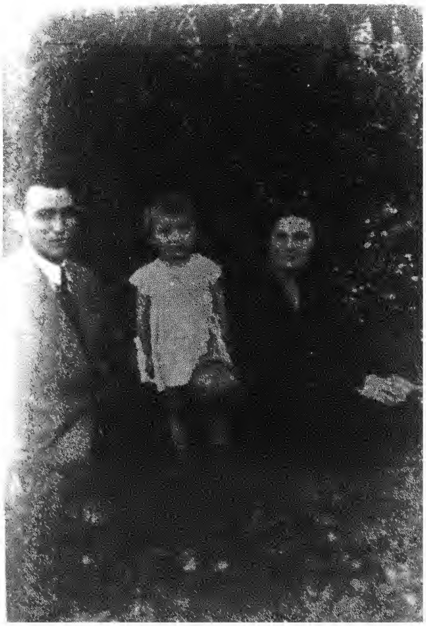

הסופר מרדכי גולדנברג - אבא של הדסה
סימה גולדנברג - אחותו 1924

אשר גולדנברג — אח של נחמן.
מת במחנות עם משפחתו.
צולם 14.3.1934

מעזבונו של נחמן גולדנברג

נסי גולדנברג אחותו של נחמן ובעלה צבי קנופפ
ובתם טאבלע. ניספו במלחה״ע ה-2.
צולם בשנת 1934.

ימין: גיטל (מהטאלי), סימה גולדנברג (האם),
פני ווסקבויניק ובנה
(אחות של נחמן)

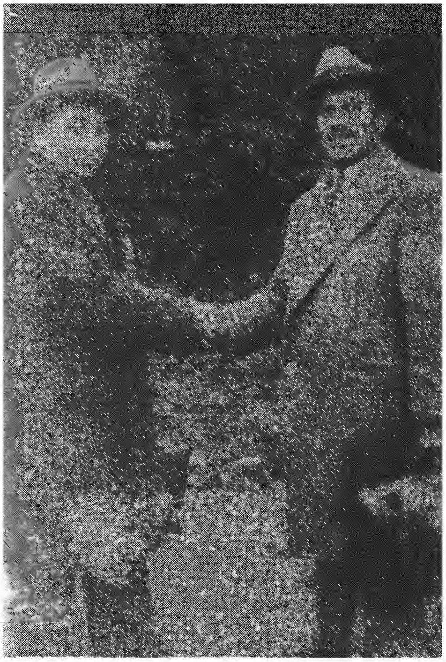
רוזה גולדנברג ובעלה נחמן לרנר ז״ל
נפטרו בדרך לרזינה, 28.1.1939

מימין: שלמה גולדנברג — נסע לאמריקה, פניה —
אחותו, בחיפה. פריידה גולדנברג — אחותו של
מרדכי, בתו של יעקב, נפטרה יחד עם בעלה ו-3
ילדים. נסיה — האחות הגדולה של נחמן, שנפטרה
ליד בלז עם 3 ילדים ובעל.

משמאל: גניה שילמן, דבורה גולדנברג ובעלה,
דבורה — בתו של אובע גולדנברג היתה נדבנית
גדולה וחיתנה הרבה בנות.

מימין: אשר גולדנברג, ברל'ה ווסקוביניק —
אשתו היתה לאה גולדנברג והיו להם 3 ילדים.
כולם נפטרו.

פישל ורבקה גולדנברג.
פישל הוא בנו של מרדכי גולדנברג הסופר.

מימין: גיטל — מתה בסיביר,
אשר ופניה גולדנברג — אחים.
פניה בחיפה.

משפחת רויטמן (רוטמן) - עץ המשפחה - בן 130 שנה

דוד-חיים (רויטמן) ארגמני

ישנם אנשים אשר מתעניינים לדעת **מאין באו** וכיצד התפתחה משפחתם.

ובכן, הנני מודה ומחשיב את עצמי בתור אחד שהתעניין לדעת מה ידוע לי על משפחתי. לצורך זה ערכתי את עץ משפחתי, מצד אבי מאיר רויטמן ז״ל (2.7) . בכדי לא לקפח את אמי, איה רויטמן ז״ל, ערכתי גם את עץ משפחת שנירמן שלה.

כאן בקשתי להכניס רק את תולדות אבי ז״ל ועל כך הנני מבקש את סליחת אמי ז״ל.

המעניין הוא שיותר מאשר לדעת מי היה סבי ז״ל (על שמו הנני נקרא) לא ידוע לי שום דבר על סבתי ז״ל - אפילו לא את שמה.

ובכן, בשני הדפים הבאים מופיעים שישה דורות של משפחתי, כשכל בן/בת זוג מופיע עם מי הוא התחתן או התחתנה.

הנני מעדכן מדי פעם ופעם את העץ עם התפתחותו.

אלה אשר הלכו לעולמם, יהיה זכרם ברוך, מופיעים עם קו מתחתם. מאחר ומרבית בני משפחתי נמצאים בארה״ב הרי שגם התאריך כתוב בצורה אמריקאית, דהיינו החודש לפני היום.

אם אפילו אחד/אחת מצאצאי המשפחה ימשיך לעדכן לעצמו את העץ הנ״ל הרי אני את מטרתי השגתי.

"THE ROTHMANS'" – GENEALOGICAL TREE – SIX KNOWN GENERATIONS.

1.		Haim David (Roitman) – ?	Bessarabia.
2.	1.	Froim (Roitman) – Hanza (Sorozkia).	Bessarabia.
2.	2.	Tsila (Roitman) – Motel.	Bessarabia
2.	3.	Sarah (Rothman – Irwin (Solow).	U.S.A.
2.	4.	Moshe (Rothman) – Doris.	U.S.A.
2.	5.	Sam (Rothman) – Mollie (Fireman).	U.S.A.
2.	6.	Golda (Roitman) – spinster.	Bessarabia.
2.	7.	Meir (Roitman) – Haia (Clara) (Shnirman).	Israel.
2.	8.	Max (Rothman) – Ida (Weber).	U.S.A.
3.	1/1.	Liza (Roitman) – Joseph (Krupnik).	Bessarabia.
3.	1/2.	Tuba (Roitman) – Abraham (Belinky).	Israel.
3.	1/3.	Isia (Roitman) – Kopel (Malamud).	Bessarabia.
3.	3/1.	Eddie (Solow) – Hope (Sable).	U.S.A.
3.	3/2.	Charles (Solow) – Randy (Englert).	U.S.A.
3.	3/3.	Donnie (Solow) – Sheila (Gordon).	U.S.A
3.	4/1.	Unknown son.	
3.	5/1.	Rhea (Rothman) – spinster.	U.S.A.
3.	5/2.	Herbie (Rothman) – SheilaA (Braun).	U.S.A.
3.	7/1.	Tzvi (Roitman – Argamany) – Miriam (Shakaroff).	Canada.
3.	7/2.	David (Roitman – Argamany) – Rachel (Zimmerfeld).	Israel.
3.	8/1.	David (Rothman) – Maxine (Kravitz).	U.S.A.
3.	8/2.	Irving (Rothman) – Hava (Bernstein).	U.S.A.
3.	8/3.	Elliot (Rothman) – Martha (Leibowitz).	U.S.A.
4.	1/1/1.	Charlie (Krupnik) – Nina (Hasina).	Israel.
4.	1/2/1.	Marcel (Belenky) – Tamara (Anufrieyeva).	Israel.
4.	1/3/1.	Clara (Malamud) – Valodia (Tevelev).	Israel.
4.	3/1/1.	Debbie (Solow)– Michael (Hurwitz) - divorcee	U.S.A.
4.	3/3/1.	Melinda (Solow).	U.S.A.
4.	3/3/2.	Michael (Solow) – Joyce.	U.S.A.
4.	3/3/3.	Philip (Solow).	U.S.A.
4.	5/2/1.	Janet (Rothman) – Richard (Brody).	U.S.A.
4.	5/2/2.	Jeffrey (Rothman) – Denys (Resnick).	U.S.A.
4.	7/1/1.	Raymond (Argamany) – Pamela (Tobe).	U.S.A.
4.	7/1/2.	Orie (Argamany).	U.S.A.
4.	7/2/1(1).	Leora (Argamany) – Eli(Kaziri).	Israel.
	(2).	– Levi (Zini).	Israel.
4.	7/2/2.	Iris (Argamany) – Yoram (Klein).	Israel.
4.	8/1/1.	Denice (Rothman).	U.S.A.

4. 8/1/2. Ira (Rothman) – Sally. U.S.A.
4. 8/1/3. Lee (Rothman). U.S.A.
4. 8/2/1. Marcy (Rothman). U.S.A.
4. 8/2/2. Andrea (Rothman) – Robert (Stoler). U.S.A.
4. 8/3/1. Sabine (Rothman). U.S.A.
4. 8/3/2. Adam (Rothman). U.S.A.
4. 8/3/3. Erik (Rothman). U.S.A.

5. 1/1/1/1. Irene (Krupnik). Israel.
5. 1/1/1/2. Yura (Krupnik). Israel.
5. 1/2/1/1(1). Arkadi (Belenky) – ?
(2). – Ada. Moldava.
5. 1/2/1/2(1). Ella (BELENKY) – ?
(2). – Fima (Gronzinski). Israel.
5. 1/2/1/3. Misha (Belenky). Israel.
5. 1/3/1/1. Svetlana (Tevelev). Israel.
5. 1/3/1/2. Marina (Tevelev). Israel.
5. 3/1/1/1. Lauren (Hurwitz). U.S.A.
5. 3/3/2/1. SARAH (Solow). U.S.A.
5. 3/3/2/2. Rebecca (Solow). U.S.A.
5. 5/2/1/1. Sarah (Brody). U.S.A.
5. 5/2/1/2. Melissa (Brody). U.S.A.
5. 5/2/2/1. Max (Rothman). U.S.A.
5. 7/1/1/1. Jacqueline (Argamany). U.S.A.
5. 7/2/1(1)/1. Royi (Kaziri). Israel.
5. 7/2/1(1)/2. Edo (Kaziri). Israel.
5. 7/2/1(2)/1. Danielle (Zini). Israel.
5. 7/2/2/1. Roni(Klein). Israel.
5. 7/2/2/2. Yuval (Klein). Israel.
5. 8/1/2/1. Max (Rothman). U.S.A.
5. 8/1/2/2. Alec (Rothman). U.S.A.

6. 1/2/1/1(1)/1. ? (Belenky). Moldava.
1/2/1/1(2)/1. Christina (Belenky). Moldava.
6. 1/2/1/2(1)/1. Dimitri (Gronzinski). Israel.
6. 1/2/1/2(2)/1. Anni (Gronzinski). Israel.

Note: 1. any remarks, comments and/or corrections will be most welcomed.
2. discrepancies and/or mistakes, were unintentionally committed.
3. ? = name of husband, wife son or child unknown to the compiler.
4. the deceased, may they rest in peace, are underlined.
5. Bessarabia is nowadays called Moldava.

Compiled by David Argamany 06/19/91 Rev.: 01/14/93

על משפחות ודמויות, על שכנים וטיפוסים

פירה (סודקר) גורודצקי.

משפחת מילמן היקרה היתה מתגוררת ב״עיר העתיקה״, ״די אלטעא שטאט״, למרגלות ההר. משפחה אצילה מאוד. זכור לי היטב אבי המשפחה: יהודי נמוך קומה, זקנו בצורת משולש, בן אדם הגון, מלומד, עדין, חכם ואוהב את הבריות. נימוס וטוב-לב טבעיים איפיינו את המשפחה הזאת.

בתם רוזה נמצאת עתה בארצות-הברית. מאוד כשרונית. בצעירותה היתה כמו פרח עדין.

משפחה אחרת שאני זוכרת היא **משפחת פרלמן** יצחק וליזה, בתם רוזה. יצחק פרלמן היה יהודי מכובד מאוד, מלומד, רגוע, בעל ביטחון עצמי מבוסס על כשרון ושכל רב. ליזה היתה אשה מסורה למשפחתה, תמיד דואגת וחביבה, רוזה, בתם, היתה מספר שתיים בעיירה אחרי רוזה מילמן בתור תלמידה מבריקה עם כוח שיפוט אדיר, כשרון לשפות יוצא מן הכלל ובקיצור, טיפוס של פילוסוף. היא נמצאת עֲדיין בקישינייב ועובדת בעיתון כמבקרת תרבות ואומנות. ידיעותיה בתחומים אלה הן ללא גבול וגם הטעם האישי האינטואיציה מפותחים להפליא.

מקלר חנצ׳ה - טיפוס מעניין ביותר. אשה בודדה, מתפרנסת ממכירת נפט (קירוסין) ומזוט בעיקר לאיכרים. בחורף היתה לבושה בבגדים ארוכים ומגפיים, עומדת במרתף החנות ומוזגת ללקוחותיה את הסחורה השחורה שלה. חנצ׳ה היתה בעלת השכלה גבוהה. היא למדה באוניברסיטה בצ׳רנוביץ, בפקולטה לשפות, אך לא סיימה את לימודיה, כי היתה חייבת לפרנס את הוריה הזקנים שְכבר לא היו מסוגלים לעבוד בחנות. מוזרה היתה חנצ׳ה, כועסת כשלא היו מחזירים לה מיד מטאטא ששאלו אצלה, אבל מקפידה תמיד להביא מתנות יקרות לכל בני המשפחה. היתה שומרת תמיד על מצוות תשלום מסים לקהילת העיירה. כל שנה, היתה דואגת להעביר עגלות עמוסות עצי הסקה מסוחטין, כדי לחלק למשפחות נזקקות. כזו היתה חנצ׳ה.

בשנים האחרונות לפני המלחמה היא גרה אצל **מניה ציגלר**. שתיהן הסתתרו במנזר לנשים בקאלאראשובקה כשפרצו הקרבות. אחר-כך נהיה מסוכן מדי ושתיהן אכן הוגלו לטרנסדניסטריה וניספו. הנזירות החזירו את גופתה אחרי המלחמה.

משפחת דוליאר. יחיאל הזקן, הזריז, המצוחצח תמיד, התמים וטוב הלב. אשתו היתה אם המחתרת, חברתה ומשתפת פעולה עם בתה מליה דוליאר. מליה החיננית והמחייכת תמיד חיוך רחב ושמח בעיניה החומות והגדולות, אשת-חיל שהעיזה לצאת למלחמה נגד השלטון הרומני האכזרי, להגנת המושפלים העניים והאומללים, למען אידיאל שהכזיב, ברבות הימים, שטובי הבנים והבנות של העם היהודי מסרו עליו נפשם, הוכו ועונו בבתי-הסוהר (הדופטואנה ואחרים). מליה התגוררה בצ׳רנוביץ עם בעלה ישה רויטמן, ילדים נפלאים יש להם ומזמן הם התייאשו מה״אידיאל״, כיום הם בארץ, עלו בעלייה האחרונה.

נעבור **למשפחת רויטמן**. בנים למופת היו להם, זוסיה רויטמן היה יהודי יקר, שומר מצוות בקפדנות כמו רוב בני תקופתו, ישר, חביב, יפה-תואר. אשתו היתה יפהפיה ובתם אסתר, טיפלה באביה כמו בתינוק עד היום האחרון של חייו. רק אחרי מותו, בגיל די

מבוגר, התחתנה. האם לא חזרה מהגיטו.

הבנים - שלושה בחורים מרהיבים ביופיים: עזריאל נמוך קומה, היה אוטודידאקט שהגיע בכוחות עצמו לדרגת מורה לשפה האנגלית בכיתות הגבוהות של בית-הספר באטאקי, אינטיליגנטי; דודיה רויטמן החייכן והיפהפה חזר מרוסיה אחרי המלחמה, חולה דלקת פרקים שיגרונית עם פגיעה קשה בלב, ממחלה זו הוא נפטר בגיל צעיר מאוד, שתי בנותיו הבלונדיניות הצטיינו בנגינה בפסנתר; השלישי, ישה רויטמן, באהבתו למליה דול הצליח לשבות את ליבה בסבלנות ומסירות עילאית ולבסוף התחתן אתה.

משפחת גרוברג - בעלי הפרדס היפה ליד בנין הגימנסיה שברחוב ה״מעלה״, משפחה אריסטוקראטית, עם כל הפאר והחולשות שבדבר, וויטיפ׳ היה עורך-דין מפורסם. ליובה, הבת, היתה הנערה היפה ביותר בעיירה. מישה היה קומוניסט, חולה לב. נפטר ממחלתו זו בגיל צעיר. פוליה מתגוררת בדרגוביטש, והינה רופאת-ילדים. היא התאלמנה מבעלה פימה ברלין, בנו של ברוך ברלין מאוקניצה.

איך לא להתעכב ולהזכר **במשפחת שפרינצק** עם שלוש בנותיה המוצלחות כל-כך? כולם ניספו בשואה!

שניידר וגלוזמן - אחיות שגרו אחת מול השניה למרגלות ההר. קוקה נשארה בודדה אחרי שאיבדה את בעלה ואת הילד במחנה. היתה עובדת בתור מזכירת המרפאה אחרי המלחמה.

משפחת פפאוצקי העניפה בעלי בית החרושת לשמן.

נפתלי הצלם - מי לא הצטלם על רקע ה״דנוגיגץ עם הקוץ״ שעל הקיר.

משפחת רויזן, בעלי החנות **ומשפחת חוויס**.

ליובה׳לה אשה קטנה וחמודה, מוכרת סוכריות וממתקים.

משפחת ״מויכר״ - שתי אחיות אלמנות התגוררו בבית יפה בחדרים קטנים, באחד מהם החזיקה אמו של חיים׳לה מוכר את החנות הקטנטונת שהיה מקור פרנסתה היחיד. דוניה האלגנטית היתה בתה של האחות השניה.

משפחת לוזובר. אני זוכרת את האחים והאחיות השקטות והחרוצות. שלמה היה דמות מיוחדת במינה, הוא עבר שיתוק בילדותו, היה מתקשה בדיבור, אבל קורן מרוב אהבה לבריאות, חכם ומפותח, על אף כל מגבלותיו.

משפחת קרופניק. בתם הבכורה היתה מורה למלאכת-יד בבית-הספר העברי, שידעה לחנך את תלמידותיה לאהבת רקמה עד סוף חייהן.

משפחת פודגייץ. דודיה׳לה עכשיו בארץ. כמה נחמדים היו הוריו.

משפחת בריצ׳נסקי העניפה, שבביתם היתה חצר גדולה יפה ופורחת.

משפחת מקלר גרשון, אשתו ברכה, היתה מכינה קנישיקלייך טעימים מגבינה ובצל ירוק. היתה להם עז בחצר שניזונה מהתפוחים החמוצים שבמטע. **האחיות פופיליוכר** שכנותיהן של הנ״ל.

היו הרבה משפחות ברחובות הקטנים ליד הדנייסטר. **״עטה די סארבערין״** - זכורים לכולם ה״פלודן״ וה״לייקעך״ שהיתה אופה לחתונות ולמסיבות. אם ובת שגרו ליד הסארבערין, בבית קטן מאד ונקי להפליא והיו מוכרות בורשט. שמן לא זכור לי. והנה **משפחת השוחט פולק** עם בנם החשוב והרציני כל-כך.

משפחות חביבות של בעלי מלאכה: ״דער בלעכער, וואס זיין וייב האט ביי אים

געפוילט - לפי דבריו - ער זאל זיך ניט מישען אין פוליטיקא" (הפחח, שאשתו שכנעה אותו - לפי דבריו - לא להתערב בפוליטיקה). ועוד: חייטים וסנדלרים, בעלי-עגלות ומעבדי עורות וסוחרים זעירים שהתפרנסו בקושי מעסקיהם. **טמלמן ויחזקאל'ה ה"גיבן"** ועוד ועוד.

מתווכים: **יורקוביץ ומותאלע** לייקח, **רבינוביץ ופישמן ומידווידי רחלין וזוניס**. משפחות מרובות ילדים שכל אחד מהם התפתח לאישיות מורכבת ומעניינת. רובם ניספו במלחמה. שרידים אחדים מפוזרים בכל קצוות העולם. וסוחרים יותר עשירים: **ברוכמן, ווסקובויניק, גלמן וקורמינסקי ובלייואס וגינדיס** ועוד ועוד, אוצר יהודי יקר, מקור חינוך ותרבות שהמשיכו לפתח את שורשיהם גם בארץ: **סלוצקר, סליטרניק ודוכובני וויינזוף, דורפמן וסירקיס**, שוחטים ומלמדים ועסקני ציבור.

משפחת **גולדנברג** העשירה, גם בתרבות והשכלה, **מרדכי גולדנברג** המשורר, הבורר **ישראל-צה**, הרופא **מותיה** ובעלי החרושת **חלפין ושנירמן** הנגידים .ובעלי בתי-המרקחת - **לחמן ופרומצוק, וסיידר וסלוצקר, וגרמניק ורוזנצוייג. ד"ר פלעק** הנוח והמרפא.

כולם יהודים יקרים - פון דער שול גאס, און פון דער ציגאנישער גאס, פון דעם בארג און פון דעם ברעג פון דנייסטר, און פון דעם מיידאן. מי לא זוכר את הזקנה היבשה שהיתה מוכרת לנו בייגאלעך וממתקים בגימנסיה, כשהיא מתחממת מכד הגחלים הלוהטים שהיא הוציאה מתנור הפח שבפרוזדור? הנה הזקן בעל הסוס וה"קאטיגע" להובלת מטענים, ואיך לא להזכיר את **אסתר** המפורסמת שהיתה מכסה את קירות הבית הלבנים בכתב היפהפה בפחם שחור. סליחה עם אלה שלא נשארו כל-כך בזכרון. האהבה לכולם שווה. האשה הנחמדה, הקטנה, שהיתה אופה כל שבוע לחם טרי למשפחות (אחרי המלחמה), התופרות החמודות שידעו באומנות רבה להתאים לכל אשה את בגדיה לפי טעמה וליפות אותה. תופרת הלבנים מן ה"אלטע שטאט". ***משפחת נותיק***, המוזיקאים, הנגרים מייצרי רהיטים חדשים והמחדשים את הריהוט הישן לשמחת התושבים דלי היכולת. ה"ליוביטילי" - שחקני-התיאטרון, ציירים - **יוס'לע חס**, מורים - **סימה ימפולסקי ומייזליס, בערעלע רויזין, יעטה זבידיניוק אוליה קוגן, רשילה רבינוביץ, דוניה סלובודניק** - אחות כירוגית דגולה, ובעל החנות לדברי כתיבה **משה זבידיניוק ומשה בקרמן** - רופא השיניים.

דמות מופלגת היה **הרב קרקושנסקי**, "אבאל'ה דער רב", היושב כל היום ולומד תורה בבית-הכנסת ומתפלל בקול רם בשירה אדירה ושובת לבבות, התלמיד חכם הדגול והעני, הוא ואשתו חולי שחפת ובנותיהם, ***מיכאל'ה הרב*** ומשפחתו.

יפה היתה עיירתנו, נוף מקסים עם שמים חולמניים, פסגות הרים ובקעות רוויי מים, מעיינות צוננים וצמחיה עשירה, נהר גדול ורחב למרגלות ההר, הדנייסטר, הטיילת הרומאנטית - ה"פולייאנה" החצוייה על-ידי פסי רכבת. וכמו הטבע כך גם אנשיה. רוב רובם, כמעט כולם, יהודים ישרים, תמימים, שומרי מצוות, אוהבי בריות. חבל שנשארו כה מעט.

מימי הילדות הרחוקים נשארה בזכרון אווירה מיוחדת של בוקר שבת מוקדם- שקט פיוטי, קדוש, פה ושם קול עז או קריאת תרנגול. הרחוב נקי והאור בוקע לאט לאט מעבר לנהר, הנה מתחילים לצאת מהבתים או מהחצרות יהודים לתפילה בבית-הכנסת. הזקנים עטופים טליתות, הצעירים לבושים חגיגי, עם הסידורים מתחת לזרועותיהם. אשרינו שהגענו ממקום שאנו מתרפקים עליו בזכרונותינו - אטאקי, למקום הווייתנו כאן בארץ ישראל.

משפחת שברץ

(סויה) שרה שברץ

משפחתנו גרה במאידאן (בפי הרומנים הרחוב נקרא "בולוארדול קרול" למרות שהרחוב היה רחוק מלהיות בולווארד ורחוק מהפאר ומהזיקה לקרול). אבי — ישראל שברץ, היה סוחר תבואות, הוא נפטר בסתיו 1921. הוא הספיק לומר פעם אחת "קדיש" על בנו שמואל. שם אימי - נחמה.

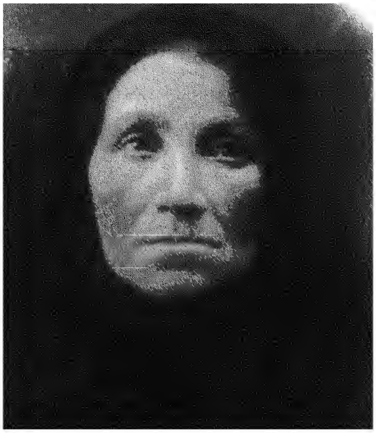
אחי הבכור שמואל היה אגרונום בהשכלתו. בתחילת 1919 התחתן ועלה לפלשתינה יחד עם אשתו בספינה 'ירוסלן". בישראל נולד להם בן. ביום הראשון של חוה"מ פסח 1920 היו המאורעות הראשונים, הוא יצא לראות מה קרה ונהרג. בנו היה אז בן 8 חודשים. שמואל קבור בהר הזיתים ועל המצבה כתוב: שמואל שברץ הרמתי ז"ל. עליתי לארץ ב-1935 והמעשה הראשון היה לעלות על קברו של שמואל. בחברא-קדישא אמרו לי: "ער איז געווען צווישן די ערשטע קדושים".

אחותי, טובע, למדה רפואה בחו"ל והתחתנה שם. האח יצחק, איצ'ע, נשא אישה מהכפר פלופי והם ניספו בשואה. הצעירה בילדים היתה רחל, וכינויה באטאקי היה רחיל'קה. היא התחתנה בצ'רנוביץ, כשאמא עוד היתה בחיים, לפוטוגראף בירמן שהגדיל תמונות. בשואה הם הוגלו לטרנסניסטריה וחזרו לצ'רנביץ. משם נסעו לבוקרשט ודרכיהם ניפרדו - רחל עלתה לארץ והבעל נסע לקנדה ומשם הצטרף אליה לישראל, אבל קליטתו בארץ לא צלחה והוא רצה לנסוע לארגנטינה. רחל סירבה לעזוב את הארץ ולכן ניפרדו. רחל נישאה בשנית למרדכי כץ, היא ניפטרה ב-24.1.1990.

אני, שרה, שהייתי מוכרת בעיירה כסויה שברץ, עליתי ארצה ב-1935. סיימתי "בי"ס גבוה למסחר" ועבדתי בבוקרשט כי באטאקי לא מצאתי עבודה. כיום, נשארתי הנצר האחרון ממשפחתי הציונית, ואחי הגדול שימש נר לרגלי. עברית למדתי עוד בבית למרות שבית-הספר תיכון סיימתי במוהילוב.

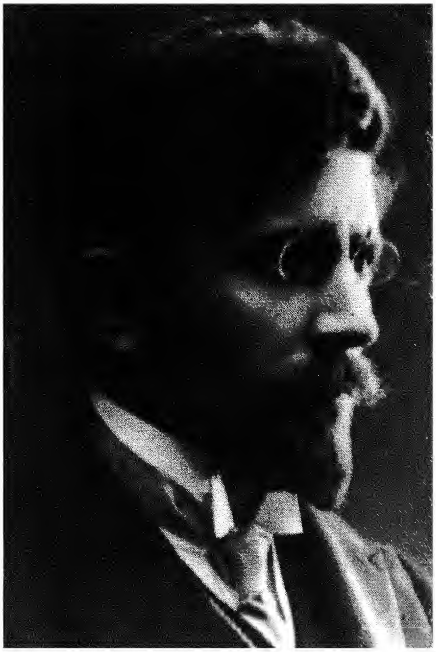
מימין: טובע, נחומה, סויה
בפתח ביתן ברחוב המאידאן

נחומה שברץ - האם

רחיליקה שברץ

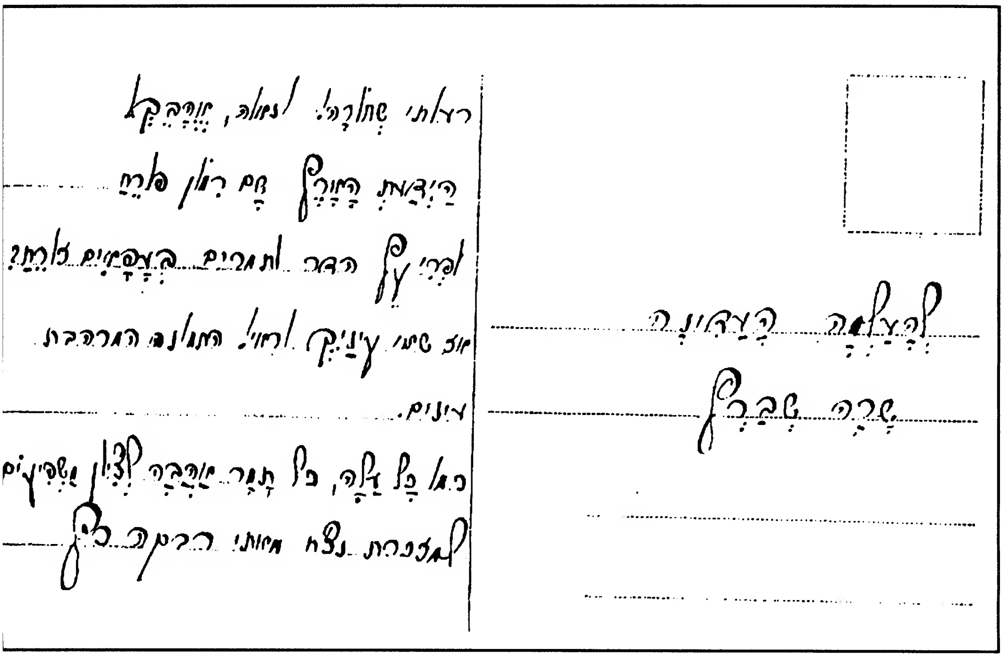
שמואל שברץ

סויה שברץ בנערותה

טובע שברץ על הפוליאנה

ראיתי שחורפך לגמור, [illegible]
הידעת החורף עם [illegible]
ופרי עץ הדר ותגרים בעפעפים [illegible]
טוב שיתי עיניך וראי [illegible]
צונים.
[illegible]
המכבדת נצח אותי [illegible]

להילדה הצעירה
שרה שברין

סויה שברץ בתלבושת בי״ס

לזכרון קדש לידידתנו שרה [illegible]
[illegible]. אשנת [illegible]

רק עיניך, תום פניך
זה הנך ובואות? -
- נשמת זכה, עדן. רכה.
רחשי לב הוגות.

ולאיר חלש, מלא אושות..
יקרת אהבה ואמון..
ואותה איך השאיפה? -
לארגת אם - יאת חיים.

את הגיות. חלום בהקיץ
לרב אורה איך אפגות? -
ופניך גואה. [illegible] חבה
שם בקרבך היוו נלבות.

ועתירה היא בגורלך
וחבויה בין רוסיך..
ולכל טויר תשא זמה
קסם פנים בעיניך.

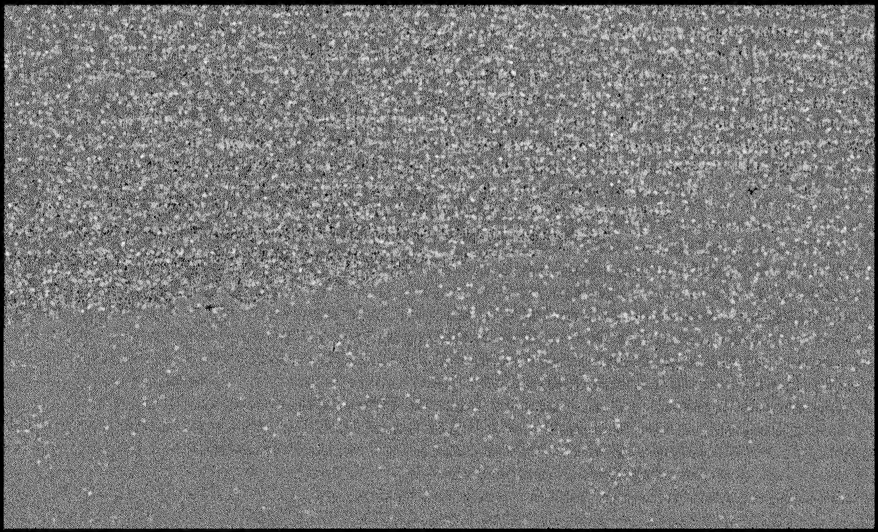
ונשמך [illegible] תמה תואה ב-
ואין שאלות ברחקים;
את תבאי בגיונך
ויקירה [illegible] -

עלי שמה, ולנצחה, ...
צערני באלף קדומה.
ולנצח תמ. ולנצח [illegible]
בשאגתך הנאמנה. י. פרשטר

[illegible] 1920 - [illegible]

זכרונות על משפחות מרחוב המאידאן
משנות ילדותי 1908 - 1922

שרה שפריץ

רחוב המאידאן שכינויו בפי האנשים היה "דווריאנסקי אוליצע",
משום שגרו בו אנשים אמידים והילדים קיבלו השכלה. התמונה צולמה לפנות ערב.
תמ' שרה שפריץ

אתאר כאן את רחוב המאידאן ואת המשפחות שהתגוררו שם, ומוקד היציאה הוא ביתנו, ומשם אני פונה לתיאור המשפחות שהתגוררו מימינו לכיוון הגשר. הבית הסמוך לביתנו היה של משפחת פריצינסקי. למשפחה זו היו שלושה בנים. אחרי הבנק התגוררה משפחת הרש גולדברג ששמות ילדיה: חנה, ויטה, עטיה, לובה, אברהם משה, יעקל ומוטיה. לובה היתה נשואה לאחד מהשוורצמנים. חנה היתה אקושרקה (מיילדת) במקצועה ונשאה לשולמן שממנו התגרשה. משפחת גולדברג עברה לרחוב המאידאן משום שגורשו ממקומם הקודם. וכך אירע הדבר: ביתם הקודם היה בשביל שעלו אליו מהמאידאן, ואת הבית הקיף גן גדול. כשבאו הרומנים הם התנהגו לא יפה לאוכלוסיה, ובלט במיוחד בשליליותו מפקד אחד שלא נתן אישור להביא תוצרת חקלאית מחוץ לאטאקי. טענתו היתה שכל היהודים הם בולשביקים, ועד שלא יראה אותם שרועים ברחוב מרעב לא יתן להכניס תוצרת חקלאית. הנערים היהודים התמרדו באותו זמן כנגד השלטון הרומני ומוטיה הלך איתם. המרד דוכא באכזריות ומוטיה הצליח לברוח למוהילב. כשחזר, תפסו אותו הרומנים, עינו אותו עד מוות ואת ההורים גירשו מביתם. היו שסיפרו שההתעללות הביאה עד לגלות חוט וגיל על אבי האב, בעת שגירשו אותו מביתו.

כשהגעתי ללמוד בגיל השש בשנים 1922-1923, אם המשפחה גיטל גולדברג היתה חולה אנושה ואחר כך נפטרה. לכל בנות משפחת גולדברג היה קול ערב.

כדי לאסוף כסף לנסיעתי ללמודים, לימדתי שעורים פרטיים ובין תלמידי נמנו גולדה מנדלביץ, רבקה מנדקיס, אסתרליה מנדלבלט ואחיה יענקלה שטרן, בוריסטר (הם גרו

בישיל-גאסי"). איטה סיימה א"כ אוניברסיטה, והיה לה אח **פישל**, שלא למד אצלי, שהיה מהנדס. תלמידים נוספים: **ניוניה בלבאן**, **בן-ציון דורפמן לייזער כץ**, **בנימין מיכלי** שהיה כבן 12, והבת של יחיאל "שוסטר". ילדה זו היתה חירשת מילדותה, שקטה ו"לעמאלע", אבל רצה הגורל והתגלו פנים אחרות שלה. כשאחותי הקטנה חזרה מטרנסניסטריה הגיעה לצ'רנוביץ ושם קבלה משרה בביח"ר לטריקוטאז' כפקידה ראשית, משום שידעה רוסית וגרמנית. יום אחד קבלה זמון להתיצב בפני נציג הנ.ק.ב.ד. מנהל ביהח"ר מאד חבב אותה והבין שזו בעיה ולכן התלוה אליה. כשנכנסה לחקירה שאלו אותה על אביה. "שמענו שאביך היה סוחר עשיר?!" (לפני שקבלה את המישרה היה עליה לרשום פרטים אישיים ושם ציינה שהאבא היה פקיד, כי אסור היה לכתוב "סוחר", כי אז הקומוניסטים היו מגלים לסיביר). רחיל'קה ענתה: 'בוודאי שהיה פקיד ולא סוחר, כדי לייצא תבואות צריך למיין אותן לפי סוגים, לרשום כמויות, להעמיס בעגלות כדי להעביר לרכבת. ואבא עשה את כל זה". החוקר ראה שהיו לה תשובות משביעות רצון ועבר לנושא אחר: "את יכולה לארגן לי חולצה מביה"חר שלך?" כשענתה בחיוב שאל אותה: 'את יודעת מי הלשין עליך? בת העיירה שלך שעובדת בביהח"ר". מיד כשחזרה עם המנהל לעבודה ביקשה רשימת העובדים ושם ראתה שמה של בתו של יחיאל.

בבית השלישי של בריצ'נסקי גרה משפחת **שור**. היו להם שתי בנות: גיטל ורחל ובן אחד - ליובה, הצעיר. אחרי הבית הזה היה עוד בית נמוך ואחריו סמטה שהובילה לשכונת הנוצרים. סמטה זו הפרידה בין הבית הנמוך מצד אחד ובית דו-קומתי מצדה השני. שם גר **מנדל פיין**. משפחתם גרה בקומה העליונה ולמטה נהגו להשכיר. אחריהם היה הבית של **צ'רנה סופר** וילדיה: רבקה, צייטל, ביילה, פוליה, שמעון וזלמן. לא כולם נשארו באטאקי. שמעון, זלמן ובייילה נסעו לארה"ב. פוליה הייתה חברתי בת גילי ולמדתי אתה אצל אותה מורה במוהילוב. היינו בידידות רבה והכנו שעורים ביחד. הכניסות לבית של צ'רנה היו כמו משולש - חלק אחד השכירה ובחלק אחר גרה עם משפחתה. אחרי ביתם היה הבית בו שכן א"כ גן ילדים "תרבות". לפני כן התגורר בבית פקיד נציג השלטונות. בהמשך היה ביתם של **חלפין** (לפניהם גר שם נוח גרוסמן) והיה גם בית בו גר **זליג גרוסמן** שהיתה להם בת אניוטה.

אחרי בית חלפין היה "וולוסטנויה אופרבליניה" - נציגי השלטונות. ליד הוולוסט הייתה סמטה שעברו בה לפוליאנה. בפוליאנה עברה מסילת ברזל, וכן היו שם הרבה מעינות. הסתובבו בשטח שקצים שזרקו אבנים על החלשים מהם.

רחוב המאידאן פנה בזוית ישרה ימינה ובעקול היה בית חדש, בו גר הנוטריון **קוז'וקרו** ולידו משפחת **וסילקובסקי**. האם רוזה הייתה למשפחת **טנדלר**, היא גידלה שני יתומים ליוסיה וגרישה טנדלר שהיו אחיה. מבית וסילקובסקי הוביל כביש לרחוב המהלה.

עכשיו אעבור לתיאור הצד השני של הרחוב, לאותו כוון. מול בית וסילקובסקי הייתה חנות מכולת של "**מאיר פונעם קלייטל**" ואחריו בית **פיין**. בנימין פיין היה בנו של מנדל פיין, וילדיו: אסתר שלמדה רפואה ביאסי, נשאה לרופא ונפטרה, ובן שנסע ללמוד ברוסיה ונשאר שם. באחד הבתים הבאים התגוררה משפחת **שפרינץ**: האב - דוד, וילדיהם ישראל, פניה וריבה. דוד שפרינץ היה בורר במקצועו. תפקיד הבורר היה להכריע במקרה של חלוקי דעות בין אנשים שלא רצו לפנות לשלטונות. דוד היה מכריע , מברר, נוסע ומסדיר בעיות. היה ידוע כאיש משכיל, ישר ובלתי משוחד והגיעו אליו מאטאקי ומהסביבה. ריבה היתה מחוננת במתמטיקה, אך עקב חוסר אמצעים לא יכלה לנסוע ללמוד באוניברסיטה, ולכן אחרי שסיימה את הגימנסיה נתנה שעורים פרטיים והיתה למורה מבוקשת. ריבה הייתה מיודדת עם **מורחובסקיה** - בחורה מחוננת שגרה ב"אלטע שטאט". עין אחת שלה הייתה פגועה, ומעשה שהיה כך היה: כשהייתה ילדה קנו לה נעלים. ריבה היתה חסרת סבלנות לפתוח את האריזה ומיהרה לאחוז במספרים כדי לגזור את החוטים ונפגעה באחת מעיניה. אחרי מות אביה היא פרנסה את אמה ואחותה עד שפניה קבלה משרה בבלצי, שם חלתה ונפטרה. ריבה נשארה לבדה עם אמה. ישראל נשאר ברוסיה ושם למד. מאחר

והתגעגע לראות את אמו ואחיותיו נסע לבקרן, אך כשחזר הכניסו אותו הרוסים ל-10 שנים לבית סוהר. כעבור זמן ריבה ואמה נסעו לרוסיה ושם נשארו. (יותר לא שמעתי מהן).

ליד משפחת שפרינץ התגורר איזבושצ׳יק - עגלון, ואחריהם משפחת **גרמן** וילדיהם שרה ועוזר. אם המשפחה מתה והאב התחתן שנית, הוליד בן ואז אשתו השניה מתה. והרומנים תפסו את האב וענו אותו למות.. בבית אחר גרה משפחת **ציפרמן** שילדיהם הם: רוזיה, קלרה, מניה, איזיה, בוריה. רוזיה התחתנה עם הרוקח קויפמן. בין בית ציפרמן ובית גרמן גרה משפחת **קליוסקי**. האב שמחה, הבנים זלמן ומוטיה והבנות: ליבה - נשואה לציפרמן, חוה - נשואה לעזריאל קויפמן ועוד בת נשואה.

ליד הגרמנים הייתה חנות מכולת ומשם פנו לרחוב שהוביל ל״שיל-גאס״ ולשוק. מעבר לכביש היה בית גדול בן קומותיים, שם גרה משפחת **קופרמן** וילדיהם: ליובה - נישאה לנובק שהיה מורה לעברית ועלו לארץ. ליובה הייתה דמות נפלאה, פתוחה ואדיבה כלפי כל אלד שהזדמן בדרכה, ואהובה על כל אחד שבא אתה במגע. היא עבדה בתור רופאת שיניים באטאקי עד נשואיה ל**נובק**. נובק היה בוגר סמינר למורים בשפה העברית (ביה״ס היחיד, או אחד מיני מעטים שהיו בזמן הצאר). אחרי נשואיה לנחום נובק הם עבדו, כל אחד במקצועו, ברומניה, ומשם עלו לישראל בשנות ה-30 המוקדמות. הם השאירו בת חנה, חברת קבוץ חולתה, ובן - יהושע נבו, עו״ד. ילדים נוספים לבית קופרמן: קלרה, חנה - שנפטרה ממגפת ה״שפעת הספרדית״ שקטלה רבים באטאקי, ריבה, זינה, מאיר ואברהם. סמוך לכנסיה היה ביתם של **חס**. הבת בוזיה הייתה קומוניסטית, נאסרה ונכלאה בצ׳רנוביץ וסבלה שם רבות. רחיל׳קה אחותי, הביאה לה אוכל הרבה פעמים.

ונעבור לתיאור רחוב המאידאן לכוון הכנסיה. ליד ביתנו היה בית שקודם התגוררה בו משפחת **רויטמן**. במלחמה״ע 1 חשדו ברויטמן שהוא לא נאמן, ולכן באו וגרשו אותו לפנים רוסיה ולאחר מכן הצטרפה אליו המשפחה. הייתה בת סשה ובן אברהם. אחרי משפחת רויטמן התגורר הזוג **שכטמן** באותו בית. שמואל שכטמן כונה ״איקוואטע״ כי גמגם. בין הבית שלנו לבית של שמואל שכטמן הייתה סמטה שעלתה לרחוב בו התגוררו נוצרים, אבל היו גם שני בתים יהודיים: משפחת **קובריק**, שהם קרובים של זוניס, ומשפחת **ליניצקי** יוסף ולאה שהיו ידידים של הורי. ילדי משפחת ליניצקי היו: שרה - הייתה רופאה, רבקה - שהתחתנה עם בחור מאודסה, חסיה, ציליה וליובה. זכור לי ששרה למדה ל״פעלשעריצע״ - מרפאה (מעמד מתאים למעמד אחות מוסמכת בימינו) ולזה לא היה צריך גימנסיה שלמה אלא הספיקו 4 כיתות יסודי. כשרונה היה רב, והיא נחשבה לדיאגנוסטית מעולה יותר מרופא. היא כל-כך הצליחה בעבודתה שבגיל 30 ישבה ולמדה לבד את כל התכנית של בי״ס תיכון לבגרות ונתנו לה באוניברסיטה הרבה הקלות כך שסיימה את לימודי הרפואה במהירות והתמחתה ברפואת עיניים. שרה עבדה בעיר גדולה (צ׳רנוביץ או קישינוב) ותמכה גם בליובה אחותה הצעירה, בלימודיה באוניברסיטה באיטליה. היה לה הרבה מרץ. היא לא נישאה וחיה עם הוריה. כשנפטר אביה נשארה עם האם וכשגם אמה נפטרה הרגישה שאין לה בשביל מי לחיות ושמעתי ששמה קץ לחייה. דמותה זכורה לי כאדם אהוד, בעלת מרץ ורצון טוב.

בבית הסמוך גרו משפחת **דימנט** - הבן פייבל ושתי בנות, ואחריהם: אברהם **חזין** וילדיהם אסתר, מנדל, ועוד בן. א״כ, היה בית הדואר, בית הכומר (שעבר לרשות יעקב חלפין) ולבסוף הגעת לשביל שהוביל לבית הקברות הנוצרי ולכנסיה.

אחרי הכנסיה המשיך הכביש והיה שם בית בו התגורר ״קוזניץ״ - נפח יהודי. ליד הבית עובר גשר קטן שהוביל ל״סטארי גורוד״ או ביידיש ״ די אלטע שטאט״. בתחילת ה״אלטע שטאט״ זכורה לי משפחת **מדביד**, משפחת **אלגורט**. על אלגורט אמרו ״פרחודסטבה״, כי שם עמדו סירות וספינות קיטור בדנייסטר. האלגורטים גרו ליד הפרחודסטבה. היו להם בנות משכילות שניגנו ושרו. קרוב לפרחודסטבה התגוררה גם משפחת **מזרח**. הזקן נקרא, נדמה לי, מאיר. הבנים: אהרון, אליהו (אלי), מרדכי, ושמות הבנות איני זוכרת. אהרון ומרדכי גרו בבוקרשט הרבה שנים ובנו של מרדכי נסע כחלוץ לישראל בשנות ה-30, ובן

אחר נסע לדרום אמריקה. בנותיו של מרדכי נקראו לידה, מניה, אוליה. מרדכי ואשתו עלו בגיל מבוגר לישראל לבקר את בנם מתוך תקוה שיתר ילדיהם יבואו אחריהם, אבל הם לא באו. מה -״שיל גאס״ זכורה לי משפחת **ברייטמן**. מאשתו הראשונה של משה ברייטמן היו 3 בנות: אסתר, פייגה ושרה ובן - פיניה, מאשתו השניה נולדו: רוזה וחיים, חיים ואשתו ניוסיה עלו לישראל. נותרה כאן בתם ברטה (בתיה). ב-״שיל גאס״ גרו משפחת **געגעל** ובנותיהם דוניה ודורה.

ברצוני לספר קצת על משפחת **מקלר**, שגרו ב״אלטע שטאט״, ליד פדגייץ וסוטקער. היו שם שתי בנות, ושתיהן משכילות. הבכורה, רייזל, נישאה באטאקי ונסעה עם בעלה לארה״ב. הצעירה חנצ׳ה הייתה ידידה טובה שלי. היא נשארה באטאקי אחרי שאני עליתי לישראל והתכתבנו. חנצ׳ה הייתה משכילה ואהובה על צעירי העיירה. היא הייתה מקורית בלבושה ובחיצוניותה. ובקשר לחנצ׳ה אזכור גם את בתיה דימנט שגרה ב-״שיל-גאס״ עם הסבא נחום. בתיה הייתה גם היא חברה טובה שלי למרות שלמדה בכיתה מעלי. היו לבתיה חיים קשים, וחנצ׳ה הייתה המלאך שידעה להרגיע את בתיה. הן היו יחד גם כשהלכו לטרנסניסטריה, וכשלא היה מה לאכול הייתה זו חנצ׳ה שנתנה לבתיה את החתיכה האחרונה שלה מהממליגה. כשחזרה בתיה מטרנסנסטריה חיה עם אחותה עטל זמן קצר בבוקרשט ומשם עלתה לישראל, קבלה עבודה בבית מרקחת של קופת-חולים בעפולה. סופה היה טרגי - נדרסה למוות.

עם משפחתי.

רייזל מקלר ובנה. רייזל היתה סופרת ברוסית ובאידיש בשנות ה-20. בעלה - יואל פרשטר - סופר.
המשפחה נסעה לארה״ב.

חנצ׳ה מקלר

משפחת מירקיס

פנינה אייזיג

הסבתא מינדל־שטרן היתה אישה חכמה ונתנה הרבה עצות להרבה אנשים. היא ניהלה חנות לסיד, ככרות הסיד הם שהצילו את המשפחה מחרפת רעב בזמנים קשים לאחר התנכלויות וביזה. ככרות הסיד נמכרו לפני חג הפסח (הפסחא) לסיוד הבתים לקראת החג. בערוב ימיה חיה בביתם של פניה ונחמן מירקיס — ההורים של גולדה ורבקה. היא נפטרה בהיותה כבת 86 שנים בשיבה טובה. נוכחותה הורגשה היטב בבית. היתה אישה דתית מאד.

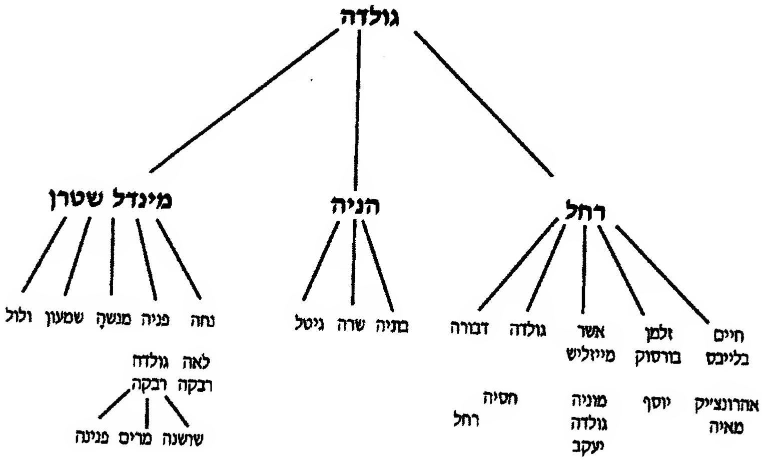
רבקה מירקיס מיד לאחר עלותה לארץ.

מינדל שטרן - סבתא של רבקה מירקיס

פניה ונחמן מירקיס עברו לגור בלוצ׳ינץ ושם נולדה רבקה ב־15.4.1908. עקב פרעות והתנכלויות חזרה המשפחה לאטאקי ושם היתה להם חנות למכירת קמח. רבקה פעלה בקרב הנוער הציוני ואספה כספים לקק״ל בקופסה הכחולה. באטאקי הייתה חברה בתנועת הנוער ״התחיה״ יחד עם גולדה מייזליש, האחיות סירקיס, דורפמן בני ועוד.

השושלת של משפחת מירקיס כפי שנמסרה ע"י רבקה בן מאירי לבית מירקיס לבנותיה:

ב—1931 עלתה רבקה לישראל. בישראל עברה זמנים קשים. כאן הכירה את בעלה טוביה בן מאירי, התחתנו ועברו לכפר פינס. שם נפטר טוביה ורבקה גדלה את 3 בנותיה לבדה, חיתנה אותן וזכתה לראות נכדים ונינים. נפטרה בסוף חג הפסח בשנת 1989 והיא בת 81 שנים.

משפחת מירקיס
מימין: רבקה, נחמן ואשתו פניה, גולדה

משפחת בליבס

אהרון בליבס

מייקה בלייבס

חיים בליבס (נולד בשנת 1890) וסלובה בליבס (נולדה ב־1895). הם הגיעו ממוגילב־פודולסק לאטקי בשנת 1917.

הילדים במשפחה היו: מאיקה, אהרון, ליוסיה, ריבה ווילִיה. משפי בליבס גרו ברחוב "די נייע שטאדט" במגרש המרכזי והתפרנסו מחנות טקסטיל. בשנת 1940 אהרון וליוסיה למדו בעיר סורוקה בטכניקום. ב־22 ביוני 1941 פרצה המלחמה עם ברה"מ ומהתחלה אהרון התגייס לחזית לצבא האדום. ליוסיה חזר הביתה להורים, לאטקי. בזמן הכיבוש של הנאצים (גרמנים ורומנים) כל המשפחה, חוץ ממאיק, שאז כבר היתה נשואה לסטולאר יוסף והספיקה לברוח לתוך אסיה תיכונית שבברית המועצות, ואהרון שהיה בחזית, כל המשפחה נספתה במחנות ריכוז, לשם נשלחו ע"י הנאצים.

עם גמר המלחמה מאיקה חזרה ראשונה לעיר צ׳רנוביץ, בשנת 1946, בעלה יוסף חזר מהחזית גם ב־1946, ואהרון חזר בקיץ 1946 לצ׳רנוביץ, שם התגורר עם משפחתו עד 1973. מאיקה נפטרה בצ׳רנוביץ בשנת 1979. אהרון עם משפחתו עלו ארצה ב־1973 ומתגוררים בעיר חיפה.

קורות משפחה אחת
דבורה וגולדה מייזליש

חסיה זמיר

אברהם מייזליש נולד באוקראינה. כינויו רודיר הודבק לו בשל מוצאו מהכפר רודי. ברודי התחתן עם אשתו הראשונה. באטאקי התחתן עם אשתו השלישית - רחל בת אלתר אהרן. גם לרחל היו אלה הנישואים השלישיים. אביה של רחל היה רב בעיירה קטנה לוציניץ. שם התחתנה בפעם הראשונה ונולד לה הבן חיים, (בלייבס). בעלה התגרש ממנה ונסע לאמריקה. בנישואים השניים נולד זלמן (בורסוק) ובעלה נפטר מטיפוס. מנישואיה השלישיים של רחל עם אברהם מייזליש נולדו: אשר, גולדה ודבורה.

אברהם מייזליש סיים ישיבה והיתה לו סמכות לשחיטה, אבל הוא לא רצה לעסוק במקצוע זה והעדיף ללמד נערים רש״י, תוספות וגמרא. היה איש שמח בחלקו שתלמידיו התגאו בו. ידען גדול. בקיאים שהזדמנו לעיירה ראו כבוד לעצמם לסור אל ר׳ אברהם וללמוד אתו דף גמרא.

בהוראה היה אברהם קפדן מאוד. אשר בנו נסע ב-1925 לארגנטינה, כי לא חשקה נפשו בתורה. הוא עלה לישראל ונפטר כאן וגם אשתו. ילדיו: גולדה, מוניה ויעקב ומשפחותיהם בישראל. בבית לא שררה אומנם אווירה אורתודוקסית, אבל היתה אווירה פדנטית ומעיקה. כך, לדוגמא: אברהם לא נתן לבנות להתפתח. לגולדה הוא לא איפשר לבקר בבי״ס. רק מאוחר יותר התרכך, איפשר לבנות לשיר ואף שלח את דבורה ללימודים.

לגולדה היתה מורה אשה זקנה שלימדה אותה להתפלל את כל השאר רכשה בכוחות עצמה. היא ניגשה לבחינות הכניסה לתיכון רוסי, והספיקה ללמוד שנה אחת. אז פרצה המהפיכה הקומוניסטית (1917) ואחיה זולקקה (זלמן) לקח אותה הביתה.

יום אחד ביקר את אברהם אידל ברונשטיין מדומברובן. אידל ברונשטיין היה עתיר נכסים, אבל קשוח. הוא לא היה נותן הלוואות לנצרכים בלא לקבל ״משכנתא״ כמו כלי כסף, למשל, אף אם מדובר היה בקניית מצות ואוכל לפסח. הוא היה משמש ״בורר״. היה תלמיד חכם והחזיק את ילדיו תחת משטר רודני. כשביקר את אברהם והיו דנים בדף גמרא, נהגו להתווכח בקולי קולות.

סלובה, קרובת משפחה, הביאה יום אחד את אשר, בנו של אידל, ללמוד תורה מפי אברהם. בבית ראה אשר את דבורה והיא מצאה חן בעיניו.

אביו שלח שדכן ודבורה התחתנה אתו.

אני נולדתי ב-1938. דבורה ואשר, הורי, גרו בביתו של אברהם שעמד במרכז העיירה ב״נייע שטוט״ ליד השוק. השכנים היו טולה בקר, משה רוזנצווייג, שמחה בלעכער, משפחת זבידיניוק, נחום זילברשטיין, ישראל רך (דוד של בנימין דוכובני).

סמוך לבית הדו-קומתי של אברהם מייזליש עמד בית-המרזח של זבידיניוק. זו היתה סימטה צרה ולשכן היה מחסן של כלי אוכל שאוכסנו בתוך תיבות עץ מרופדים בנסורת. יש האומרים ששיכור שיצא מבית-המרזח זרק גפרור ויש האומרים שהרומנים הנסוגים מביסרביה גרמו לשריפה. העיקר הוא שפרצה שריפה ענקית וקמה מהומה רבתי: ״עס ברענט״! האש אחזה בבית. פתאום הבחין מישהו ממשפחת זבידיניוק בתינוקת משחקת בחצר והם רצו ממש אל תוך האש והצילו אותה. זו הייתי אני.

אותו יום נשרף רחוב שלם. גם ביתם של גולדה ומנדל נשרף ופרומה נתנה להם לגור בביתה של חסיה אמה, שעל שמה אני נקראת. אחר-כך הספיקו לבנות בית ליד הדנייסטר ולסדר אותו, אבל אז פרצה המלחמה.

הם נעלו את הבית וברחו. בינתיים התרחשו עוד דברים. אבי נהרג על-ידי הרומנים ודבורה אמי נשארה אתי לבד. לגולדה ולמנדל לא היו ילדים והם מאוד אהבו אותי. במיוחד מנדל נקשר אלי. סבא אברהם קרא לו ואמר: "אתה עכשיו תהיה האבא של חסיה". אחר-כך הוא קרא לאמי ודיבר על ליבה שתמסור אותי לגולדה ולמנדל הערירים, כדי שהם לא יתגרשו.

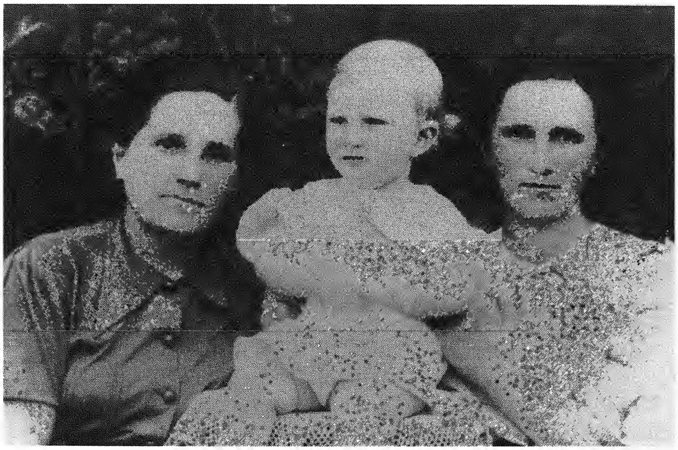
בינתיים פרצה המלחמה וסבא אברהם אמר לגולדה ולדבורה: "אתם חייבים לחיות, תברחו". ואכן, אמי דבורה, גולדה, מנדל ואני ברחנו לשדות והתחלנו לנדוד.

כשהגענו למוגילב עזרה לנו שרה, הבת של מימע הניה, אחות של סבתא רחל. את הגברים לקחו לעבודות כפייה. הרעב היה גדול. עברנו מבית לבית עד שהצלחנו למצוא דירה במרתף של מרפאה. שם עבדה גולדה, ומנדל רחץ מתים. נשים בודדות היו מוצאות להורג ולכן שידכו את דבורה אמי עם איציק קורז'נר. לפני שהתחתנה חלתה בטיפוס ומנדל העביר אותה לבית-החולים, ביקש קש מגוי אחד והתקין לה מזרון. אז גם גולדה חלתה וגם אני. שרה טיפלה בי כחצי שנה ובזכותה הבראתי. היא השיגה תרופות גם לדבורה אמי ולגולדה אחותה. שלוש שנים רצופות היינו בגיהנום. כשיצאנו ממוגילב שקל מנדל 45 ק"ג. כך גייסו אותו לצבא הרוסי ושלחו אותו ישר לחזית. ב-1943 נסענו, אמי דבורה, איציק בעלה, אני והבן של איציק, גדליה, לידיניץ. שם למדתי כיתה א' ברוסית. ב - 1945 נולדה אחותי רחל, ובאותה שנה פירסם סטאלין הודעה, שכל יהודי שרוצה בכך רשאי לעלות לארץ-ישראל. בדיוק אז חזרו מהצבא הרוסי מנדל דודי ואבי המאמץ.

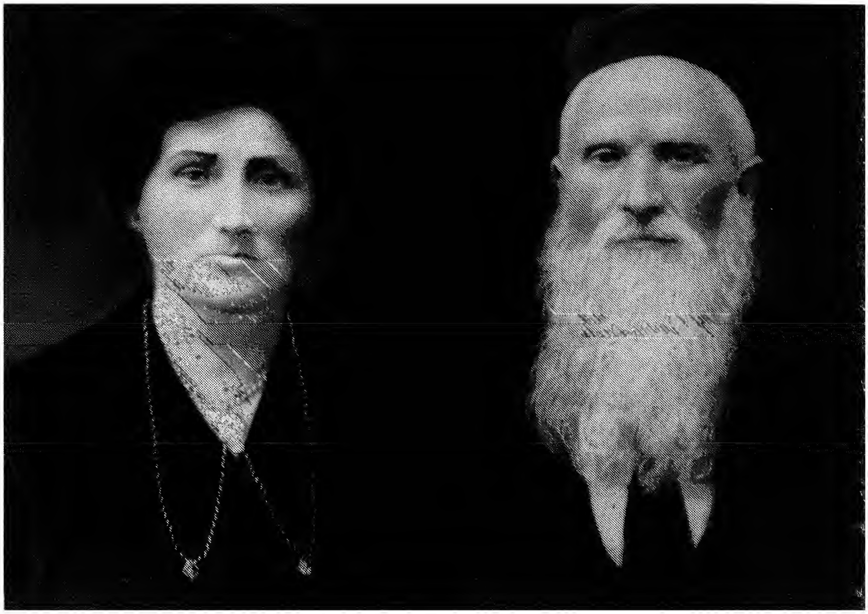
דודתי, גולדה, הפעילה על אמי לחצים אדירים לקבל אותי ולהעלות אותי לארץ כבתה. אמי נכנעה, בתנאי שכאשר תגיע לארץ אחזור לרשותה. הורי גולדה ומנדל פסיס ז"ל גידלו אותי באהבה רבה ובחרדה רבה וזכו לראות נינים ליד שולחנם.

כיום אמי בארץ. היא עלתה עם בעלה איציק קורז'נר, בתה רחל ומשפחתה. איציק נפטר בארץ ודבורה חיה עם רחל. גולדה ומנדל נפטרו ב-1988. בהפרש של יום. לווייתם נערכה במשותף, והם קבורים ברחובות.

דברים אלה שאבתי משיחותי עם גולדה ומנדל ועם דבורה אמי, והם קצה הקרחון בלבד.

מימין: דבורה מייזליש (ברונשטיין), חסיה - בת שנה,
גולדה מייזליש (פסיס). 12.3.1939

אברהם (רודיר) ורחל מייזליש

זלמן בורסוק - בנה של רחל מנשואיה השניים.
התחתן עם פרומה וחיו בצירנוביץ.
הבנים ברוסיה.

אשר מייזליש - בנם של רחל ואברהם.
התחתן בארגנטינה עם רוזה, עלו לישראל.
שניהם קבורים בחיפה, בניהם ונכדיהם בישראל

דבורה ואשר ברונשטיין -נישאו 1937

מימין: דבורה, פרומה, גולדה ומנדל פסיס

גולדה ומנדל פסיס -
נישאו ב-1933, עלו לישראל
עם חסיה ב-1947, נפטרו ב-1988
ונקברו ביום השנה של
55 שנות נישואין.

מימין: פרומה וזלמן בורסוק, רחל - בתה של דבורה
מנשואיה ליצחק קירזינר ז"ל, דבורה

הבזקים

דבורה קירז'נר לבית מייזליש

ב״שומר הצעיר״ היו חברים ישה רויטמן, מניה זוניס, שלמה ברמן, גיטל פפאוצקי, חנה מילמן (חיה בארצות-הברית), דוד רויטמן, חוה רוזן היתה מדריכה.

התנהלו הרבה שיחות באידיש על שלום עליכם, וזכורים הספרים: ״״סטמפניו ו״כוכבים נוצצים״. דבורה עשתה הכשרה בגלץ במשך שישה חודשים ועבדה שם בבית-חרושת לסוכריות, אבל לא היה מה לאכול ואז נשרו מההכשרה והיא חזרה הביתה. התחתנה אח״כ עם אושר ברונשטיין.

באטאקי פעל חוג דראמטי באידיש ששחקניו היו משה שלומפיר,ביידער שמורק, משה רוזנצווייג, זיידה זילברשטיין.

חברי החוג הציגו הצגות כמו: ״גאט פון נקמה״ מאת שלום אש

מאמריקה הגיע תיאטרון באידיש.

והנה שיר ששרנו בהכשרה ב-1930:

על שפת הים
פינת גלים
שמה זוגות מטיילים
מטיילים המה בצל
היא בורגנית והוא פועל,
אך רוטנברג עליהם חמל
ובסביבה הדליק חשמל.

גולדנברג נחמן ז״ל

רוזה קוגן (בתו)

אבי נולד ב-5.7.1917, ט״ו תמוז תרע״ז באטאקי.

הוא הצליח לעבור לברית-המועצות לפני פלישת הנאצים. כך ניצל מגורלם של בני משפחתו.

הוא עלה ארצה ב-1973. עבד בחברת ״חרות״ כאינסטלטור. היה גאה מאוד שבמו ידיו בנה את הארץ. אכן, חברת ״חרות״ היתה מעורבת בבניית רוב הערים בגליל (עכו, שלומי, מעלות, כרמיאל ועוד).

אבא אהב את הארץ בכל לבו. היה בקי במתרחש. בעל ערכים ואופטימיסט מושבע.

הוא הקים משפחה נאה שכללה בן ובת ושישה נכדים. בכולם ראה הרבה נחת (וזה יאמר לזכותו).

נפטר בטרם עת, כשהוא עדיין בפעילות מלאה ומעורה בנעשה סביבו.

אבא שלח למערכת הספר חומר על משפחתו הענפה שנכחדה בשואה. יומיים אחרי זה הצטרף גם הוא אליהם.

עולה חדשה על נדודיה

אוליה קוגן - רשם ותירגם מרוסית: **מנדל וויינזוף**

אוליה קוגן נולדה באטאקי ב-1925 להורים משה ומרים קוגן. האב היה רב מטעם ועסקן ציבורי בעל ידע בעברית ואידיש. היה מורה לדת ולימד בגימנסיה הממשלתית. האם גם היא היתה מורה. אחיה הצעיר שמואל נולד ב-1935.

לפני פרוץ המלחמה נסעה הסבתא ליבה לאחותה בעיר בלץ ונספתה אח״כ במחנות. מקום קבורתה לא ידוע.

עם פרוץ המלחמה עברה כל המשפחה דרך הדניסטר למוהילב. כאשר התחילו ההפצצות של הגרמנים, הם עלו על רכבת ואחרי חודשיים הגיעו לישוב שליד טשקנט. בזמן הנדודים האלה היה מחסור במזון ואביה משה קוגן חלה עד שבינואר 1942 נפטר ונקבר בעיירה סאריאגר. כתוצאה מהמצב גם האם חלתה ונפטרה ב-1945 בקולחוז סירדריע. עם סיום המלחמה הכשירה את עצמה אוליה כמורה להיסטוריה באוניברסיטה בקישינייב ונשלחה לעבוד בביה״ס באטאקי. העיירה היתה הרוסה.

ב-1954 התחתנה ועברה לעיר באקו. בחודש דצמבר 1991 הגיעה לארץ.

יום הולדת של אוליה זילבר (בת דודה של אוליה קוגן)

מימין לשמאל: מבוגרים עומדים: אבא של אוליה ק, אמא של זילבר האב, עטיה זילבר, אמא של אוליה ק., סבתא של אוליה ק., זילבר (האב)

ילדים עומדים: ינטה קרקושנסקי, יעווה בוציקיס, לילה טנדלר, חנה בוציקיס, פירה רבינוביץ (אחות של ברטה רבינוביץ) מרה סדר

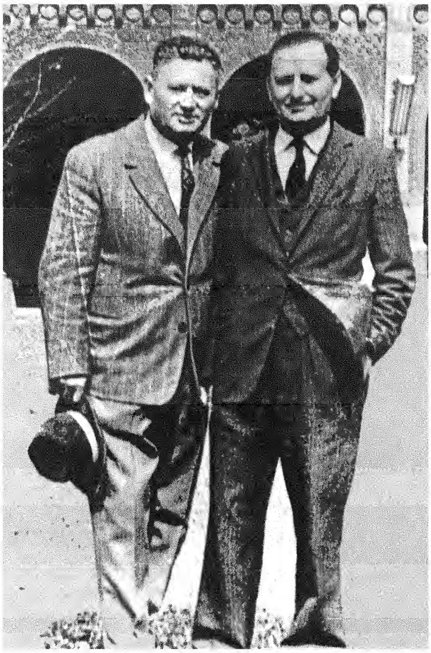
יושבים: _____ , אדיק שמיס, אוליה קוגן, אוליה זילבר, פיניה זילבר, יטה זבידינוק

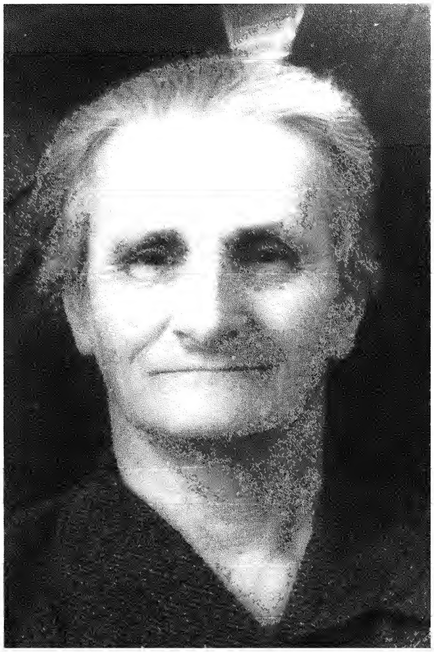
אסתר ברייטמן 23.9.1924*
אביה - משה ברייטמן.
אסתר הבת מאשתו הראשונה

בתיה דימנט (עפולה 1968)**

מימין: משה גולדנברג - בנו של
ירוחם, ומוניס סלטר

חנה קזק - 1965 - 1887
נפטרה ב-19.2.65 באורסק בריה"מ

* ראה עמ' 168
** ראה עמ' 167

שער ב'

ד. בעין מחייכת

א שטעטל*

מרדכי גאלדנבערג

א

אינגאנצן איינגעהילט אין שניי -
און אין די שטיבלעך וויסט און וועה:
קיין הייצונג קיין ברויט!
די גאנצע וואך דאס שטעטל טויט;
און צום יריד -
איז גאט א פאטער
און אויף דער מכה שפראצט א בלאטער -
א זאווערוכע שיט...
ווו זוכט מען אפ א קונה? - גוואלד! -
אט גייט דארט איינער: סטעי! מעי, האלט!
וואס קויפסטו, ברודער?"
איי, אומזיסט גאר דאס גערודער:
עס איז א איד א ארעמאן,
וואס גייט אין די הייזער...
אוי, טאטע, פאטער! פארט פון וואן
פרנסה ציהען? - ביזט דאך אונזער שפייזער!

ב

אינם שטעטל פיר דאקטוירים -
און עס קרענקען נאר קבצנים;
די גבירים - ווי גבורים...
אן פרנסה פיר דאקטוירים -
אלע ברוגזע מחותנים!
און די לערערס פונם שטעטל -
אפגעווישט די שאנד פון פנים
שלעפט א יעדער אין זיין "קלייטל",

אין געיעג נאך מזומנים...
און ווי בייזע ווילדע רינדער
שטויסן זיך די בעלי־מלאכות: -
קללות פיל און ווייניק ברכות
פאר דעם ווייב און פאר די קינדער!
סוחרים? - איינס דעם צווייטן - גרויס אין די אויגן!
האט געגליקט ווער צו פרדינען -
שטייט שוין יעדער אויסגעצויגן
און מ'קען אים ניט פארגינען.
דאך אז ס'טרעפט א צרה איינעם,
צי בא בערלען, צי בא מאיר'ן -
קומען ווייטע, קומען שכנים,
גיסן שותפות'דיקע טרערן!

---

* פורסם בספר "קאפרשט עיירתנו, בהוצאת אירגון יוצאי קאפרשט בישראל, חיפה, תש"מ - 1980. העורכים: מרדכי רשפי (פייארמאן), עו"ד ברוך ינוביץ.

טיפוסים*

חיים-אהרון	דער שיכור — היו לו כל-כך הרבה ילדים, שכשהיה בא הביתה נהג לשאול: "טאטעלע, די ביסט אויך מיינער?"
מנשה בלעכער	הסתובב בעיירה וצעק "בלעך"
שמעון וואסערפירער	הוביל מים מן המעינות בחבית וחילק לבתים. היה קבצן גדול. שילמו לו חודשית.
הסבתא של ורה סדר	היתה מאד דתיה. היא גידלה במיוחד עז שתספק חלב לפסח, כי בפסח לא קנתה חלב מהגויות.
חיים פישר	סיפק דגים. היה שמן מאוד.
שרה די קורילופנעצע	סיפקה עופות. היא קנתה אותם אצל האיכרים ומכרה לבעלות-הבית.
איטה די סארווערין	אופה. לקראת שמחה היו מזמינים אותה לאפות. לפעמים אפתה אצלה בבית.
טויבלי מאזעלה	היתה לו שומה על האף בצורת עכבר.

כינויים*

משה שקראב, משה לייאך, חיים שמוי, אברהם דער שווארצער, רחמיל דער קרימער, אברהם פארעך, יאנקל דער לאנגער, לייבאלע קאק, זייליג פאז'אליסטה, ידל לייב אימענע, שמיל שטיפער, אברהם דודינוז, שמיל איקעוואטע, בראנע די רויטע, יענקל נוידער את מוכר הדגים השמן, שהיה מביא דגים מהדנייסטר, כינו חיים שמוי.

הקצבים הבירונים כונו שקראבעס.

אחד כונה "משה פורים" — למה דווקא "פורים?" ובכן, האיש היה בעל חנות מאנופקטורה באטאקי ואבא שלו חי במוגילב האוקראינית. על כן נהג לצעוק מעבר לדנייסטר: " שיקט מיר אויס משה פורים". כך דבק בו השם פורים.

לרעבע של משה, אברהם דורפמן, נהגו לקרוא "פושקין" כי היה לאיש זקן שחור ושער מתולתל (אגב, הוא היה ציוני נאמן וכך גם בנו).

---

* לקט מתוך דבריהם של ורה סדר (בר-שיר), אליעזר זוניס, משה גולדנברג, דבורה מייזליס, צ'רקיס, צפורה סירקיס. **ליקט זרובבל סקר.**

ראה גם בעמוד הבא.

כמה מילים על מאכלים

האוכל מצוי היה בשפע. בעיירה פעלו שתי מאפיות. פעם נהגו לאפות בבית, אבל בשנים האחרונות קנו את הלחם ואפילו חלות.

נהגו לאכול מרק, רעצ׳ענע קאשע, קיגל, צימעס.

ביום שישי בישלו לקראת שבת. הדליקו בערב את ״הריבע״ (התנור), בו הכניסו את ״הטשולנט״ וה״קיגל״, כדי שישמר החום לשבת.

בקיץ נהגו לאכול את הבשר קר.

הפריג׳ידר של אותם הימים היה המרתף, בו שמרו כל דבר מאכל.

מחנוכה כבר היו מתחילים לפטם אווזים, כדי להכין ״שמאלץ״, כלומר גלדי שומן לפסח ומאכסנים במרתף.

״פאבידל״ (ריבה) ריו מכינים משזיפים׳ מחבושים ומעגבניות.

מעגבניות הכינו ״בוליון״ (רסק עגבניות).

לכל משפחה היתה גויה שהביאה חלב ומוצריו.

על מאכלים

לראש השנה	—	הכינו קניידלעך בדבש.
לפסח	—	לאטקאלעך מקמח מצות ושומן.
לפורים	—	פליידאלעך — סנדוויץ של ביסקוויטים ובפנים דבש עם אגוזים.
פאפאלעקס	—	סוג של פיתות.
באלאבעשקעס	—	פיתות קטנות.
בוימעל בילקעס	—	מיני לחמניות.
קנישעס פון קאבאק	—	״בורייקאס״ ממולאים בדלעת.
עסעק פלייש	—	בשר ברוטב חמוץ־מתוק.
ראסאלע	—	צלי.
קאשע מיט יאך	—	מרק כוסמת.
פראקעס	—	כרוב ממולא.
כרעמזאלאך, קייזאלאך	—	מאפה מקמח מצה.
כאלאדעץ	—	רגל קרושה.
פסחדיקע בייגעל	—	בייגלה מקמח מצה.

שער ג׳

א. חינוך

רפסודיה על הדניסטר

שני ביקורים קצרים ושתי שנות קבע באטאקי

לייב קופרשטיין*

מימין קדימה: מוטי חסיד - משורר וסופר
לייב קופרשטיין - פדגוג וסופר ומאחוריו אשתו
מימין מאחור: בנימין דוכובני - סופר ופעיל ציוני

בחול המועד פסח תשפ"ט, אם איני טועה בעיתוי, נתבקשתי על-ידי מרכזי ההסתדרות הציונית ו"החלוץ" בקישינוב להשתתף ב"שבוע החלוץ", שהיו נוהגים לערוך מדי שנה בשנה ביישובים היהודיים ברחבי בסרביה. בין היתר הוטל עלי לבקר גם באטאקי. קיבלתי את ההזמנה ברצון, מאחר ואהבתי לבקר ביישובים היהודיים, בעריה ובעיירותיה הפזורות בבסרביה. תמיד, בשעת ביקור ציבורי-ציוני מעין זה, הייתי מגלה בהן פן חדש, חיובי ומרענן. על אף הדיכאון שהשרה השלטון הרומני על יהדות בסרביה, בהיותו מנחית עליה גזירות מגזירות שונות, ציבוריות וכלכליות, המשיכו יהודים אלה לשמור על קור רוח, על חביבות ופתיחות כנה, על הזיקה לציבוריות מאורגנת, מורשת יהדות רוסיה הגדולה אליה השתייכה פעם. בעיקר שמרו יהודים אלה על אמונתם הציונית, גם עם השפל שבא עם נעילת שערי העליה לאחר גל העליה השלישית ונסיגתה ההדרגתית של אנגליה מהבטחותיה עם "הצהרת בלפור". היה זה עתוי צמוד כמעט לשובי ממערב אירופה, עם גמר חוק לימודי ובעודי מחכה לגיוסי לצבא הרומני, נעניתי ברצון לקבל שליחות קצרה ומסקרנת זו.

כדי להגיע לאטאקי נזקקו לשלושת קווי מסילת הברזל הפרובינציאלית והאיטית, ונאלצו לעבור לרכבת פעמיים, ללא תיאום תכניות ובאיבוד זמן לשוא. כך הגעתי לשלב השלישי במסעי בקרון הרכבת המובילה בקו צדדי מאוקניצה לאטאקי. הרכבת פלסה לה את דרכה באיטיות מעצבנת, לאורך שעתיים, כאילו מכריזה שהיא מובילה את נוסעיה לקץ העולם: הכוונה לנהר הדניסטר הקרוב שהיווה קו אדום שאין לחצותו. מכאן ואילך משתרעת האיפריה הבולשביסטית-ברית המועצות. הנהר, נדמה היה, כאילו התייחס בשוויון נפש למשימה ההיסטורית שעלתה בחלקו, לחצות את המערב ולהפרידו מן המזרח. הוא עצמו התפתל בערוצו במישור, בין השדות המקבלים פניו בצבעים עליזים מול שמש אביב. הם התפרסו, השדות, שהתחילו רק עכשיו להוריק, להשתחרר מכתמי השלג הלבנים והחושפים את הקרקע השחורה המיוחסת ("טשורנוזיאום"). ירוק, לבן, שחור

---

*נפטר ערב יום-הכיפורים תשנ"ג.

וכחול השמים המשתקפים בנהר — כל אלה דומים הם למין דגל או צעיף חגיגי ואף הם מזהירים: "עד כאן, ואף צעד קדימה אל העבר ההוא".

שלושה דברים העכירו את רוחי הרוממת למראה הנוף באותם ימי אביב מבריקים של הדרום ונעורים מתרוננים של שנות העשרים שלי — דברים המכריזים אף הם: עצור, כאן סוף העולם!

ובכן זוהי אטאקי, שהיתה פעם כעין פרבר של העיר המחוזית הגדולה מרכז חשוב ויישוב יהודי דחוס — מוהילוב-פודולסק (להבדיל ממוהילוב שברוסיה הלבנה). יש שידעו לספר כי אברהם גולדפדן, מייסד התיאטרון היידי, לא הורשה להציג ביידיש בתחום המושב הרוסי הרחב (באוקראינה). רק בבסרביה מותר היה, כאשר כאן חלו עדיין החוקים הרומניים. לכן היה גולדפדן עורך את הצגותיו הקלסיות הראשונות באטאקי כשהמונים נהרו ממוהילוב הקרובה ומכל ה"אונטערלאנד" הדרומי של אוקראינה פודוליה. הלב היהודי נצבט במקת כאשר נזכרת כי הדניסטר הזה ניתק בתום מלחמת העולם הראשונה את בסרביה מאוקראינה, העבר ההוא בו התבסס השלטון הקומוניסטי שכפה לא רק את אמונתו אלא עקר את אמונתם של נתיניו, בעיקר האזרחים היהודים, היה זמן מה — בימי אנדרלמוסיה שהוסיף הדניסטר לשמש מעבר — לא רישמי — לרבבות יהודים פליטים וניצולי הפוגרומים שברחו מאוקראינה ומרוסיה לבסרביה. מכאן היתה הדרך קלה יותר למערב, בעיקר לארצות הברית ולעליה השלישית שהיתה אז בעיצומה, אך גם אז ספג הדניסטר, כבעבר, בימי חמלניצקי, דם יהודי, כאשר היהודים חצו באישון לילה תחת מטר כדורים של הצבאות שעל הגבול — הצבא האדום והצבא הרומני. הסיפורים דאז טמנו רמז לימים יבואו, בעוד עשרים שנה, ושוב יירשם הדניסטר כמעבר מוכתם מדם גולים יהודים שהוגלו בנתיב היסורים: מבסרביה ובוקובינה ל... טרנסניסטריה, היינו — מעבר הדניסטר ומחוזות הצמודים לו יהפכו ל"באבי יאר" או אושביץ שניה. עם כל ריחות האביב של הערבה היה משהו עצוב במראהו החגיגי של הנהר. לבי היה כבד עלי.

הגשר שאינו מגשר

אותה שעה הבחנתי גם בגשר ההרוס שמעל לנהר, אשר בשעתו איחד את שתי הגדות. עם ניתוק הקשרים בין רומניה לברית המועצות נופץ הגשר ונשאר כך משוסע לשני חלקים, לשתי גפות, אחת מורמת והשניה מורדת על פני המים. היה הדבר דומה לשני גופי ענק פצועים בקרב: האחד מנצח ומדביר את החלק השני ומביסו למטה. היה הרושם כאילו החלק המורם הינו מעין נמר כועס ודורס את טרפו, המונח מובס וחסר אונים. לראות גשר ענק, בעל מבנה מוצק מורכב באמנות רבה מאלפי חלקים, מעשה מחשבת ידי אדם, שנבנה לשם נוחות. תוך התגברות על מכשולים, לשם איחוד נפות וישובים והנה הוא — שסוע לשניים. הנה ההוכחה הגדולה לאיבה המיותרת, לקרבות המיותרים, וקריאה לשלום ולאחוות עמים. אך זו הקריאה האילמת נשארת תלויה באויר יחד עם הגשר... עקרה ומשותקת.

עם הגיע הרכבת לתחנת אטאקי, ומשירדתי מהקרון, קבלה את פני קבוצת עסקנים ציונים, שהודיעו על בואי. אך טרם התחלתי ללחוץ ידיהם, התיצב ביני ובינם שוטר חרש, לבוש בגדים אזרחיים, הרים את דש בגדו, שמאחוריו בצבץ הכפתור המיסתורי — של אות הבולשת. הוא ביקש את תעודת הזהות שלי, שלא החזיר לי אותה, אלא הורה לי להלוות אליו לבית המשטרה. ניסיתי להבין האם קבלת פנים מוזרה זו, אופיינית לכל שוטר אחר בעיירה. אנחנו נימצאים ממש על הגבול ומשטרת הגבול מצוידת בכל ההוראות והאביזרים להקפיד בשבע עיניים, על כל זר המופיע בתחום סמכותה. מי יודע, תמיד יימצא איזה מטורף "בולשביק" או סתם תמהוני שירצה לחצות את הדניסטר בשחיה. סוף סוף "גבול

עויין", הסביר לי אחרי כן איש משטרה בדרגה גבוהה יותר, אליו הובלתי אחר כבוד. הוא שבדק את ניירותי וגם תעודת הרשאה מיוחדת מגבוה על שליחותי הציונית. באווירה חשדנית, חזרתי אל מלוויי הציונים, שחיכו לי בחוץ ובכך בעצם נפתח ביקורי הראשון באטאקי.

הכתובת על הקיר

כבר בדרך, בכניסה ללב העיירה, למאידאן, המרכז היוקרתי, כנראה, הבחנתי שהעיירה נקיה, מרוצפת ואין חשש להיזקק לערדלי גומי במקרה של גשם. שלא כמו בעיירות אחרות בבסרביה בהן היתה הביצה מטילה כמעט "עוצר" על העיירה ומכבידה על התנועה ברגל ואף על העגלות. אבל מה שבעיקר מפתיע את העין הסקרנית, המבחינה כי כל הבתים היפים, המסודרים והנקיים להפליא, נושאים על קירותיהם החיצוניים כתובות באותיות "קידוש לבנה" ביידיש. "פלוני מחזר אחרי פלונית", "אלמוני מכה את אישתו והוא מחזר אחרי אשתו של...", הסדרים בבנק הלואה וחסכון הם מעורפלים וגונבים שם". בקיצור, כל מה שהמקומונים בימינו נוהגים כיום אצלנו באמצעי תקשורת ועיתונות מובהקים, כאן זה נרשם על הקיר, ממש כבימי פורום רומאנה, בפחם עבה שחור ולאורכה ורוחבה של העייר. באותם הימים שה"גראפיטי" לא היה מקובל ולא ידוע, היה בכך משום גילוי משונה ומוזר. לימים, כשהפכתי תושב-קבע בעיירה ומקום מגורי למשך שנתיים, למדתי לדעת מהו מקורו של הגראפיטי הזה. היתה זו אסתר, אשה בגיל העמידה שעצביה התרופפו והתמוטטו, היא שהיתה כותבת ללא פחד ומורא את החדשות הסנסציוניות, המביכות; אסתר זו, לא רק שידעה, כנראה, לחקור ולהשיג ידיעות חסויות אלא גם ללוות את הכתבות בצעקות, בקולי-קולות, באוזני העוברים ושבים ומאשרת כאילו, בעל-פה, את תוכנם של ה"סקופים" הכתובים על הקיר. לשבחה של האוכלוסיה היהודית הקטנה יאמר, שהם לא נלחמו בשגעון האובססיבי הזה של מסכנה ומוכת-גורל זו שאיבדה את שיווי משקלה הרוחני וכל מעינותיה בהשלטת סדר מוסרי בעולם הקטן של קהילת אטאקי. איש לא ניסה למחוק מעל הבתים את ה"גראפיטי" הזה, כאילו לכאורה זה שייך לנוף המקומי מימים ימימה. אסתר נאלצה לחפש שטח חופשי לפירסומיה והשלימה אותם בהכרזותיה המתמידים של מי שאחזו ה"דיבוק". לימים, כאמור, הורגלתי לכך גם אני, מבלי להקדיש תשומת לב לכך. כוחו של הרגל.

מבין חברי המשלחת שקיבלה את פני עוד בתחנה והתלוו אלי גם למשטרה — זוכר אני את סירקיס, סלוקר, כץ ויחיאל סליטרניק. זה האחרון היה מיודעי מכבר. יהודי בעל הדרת פנים, בעל בעמו, תלמיד חכם, שהקפיד בלשונו הנאה, בזקנו המטופח ובנועם הליכותיו. הוא הכריז שאהיה אורחו ואתאכסן בביתו. את סליטרניק הכרתי במרקולשטי בהיותי עוד תלמיד בגימנסיה. הוא הביא אז את בנו יחידו, יוסף, כדי להכניסו לגימנסיה לכתה א'. הבן נזקק לבחינת כניסה ולפי המלצת מנהל הגימנסיה קבלתי עלי להכינו בחודשי הקיץ, לקראת הבחינה בסתיו: מכאן הקירבה. אחרי מנוחה מהדרך, הגיעו עם ערב לביתו של סליטרניק קבוצה גדולה יותר של עסקנים וביחד תכננו את שהותי הקצרה. אסיפת עם בבית-כנסת, פגישות נוער (לא היתה אז כל תנועת נוער חלונית), התרמה עממית וביקור אל הגבירים בעיירה לתרומה שמנה יותר. אחרי שלושה ימי חול-המועד פסח עזבתי את העיירה. ממרכז "החלוץ" הודיעו לי אחרי-כן כי התרומה הכספית היתה כפולה. אטאקי צעדה יחד עם כמה יישובים בראש הרשימה.

שנתיים קבע – באטאקי

פגישתי השניה עם אטאקי, יהודיה ו...ילדיה, התארכה לשנתיים. היתה זו פגישה ממושכת, "פנים אל פנים" עם הציבור כולו. מאחר שהוזמנתי ע"י מרכז "תרבות" לכהן

כמנהל בית-הספר העממי — "תרבות" (אחרי-כן נודע לי כי הזמנה זו באה בעקבות פנייתם ובהמלצתם של העסקנים הציונים במקום, אתם נפגשתי בימי "שבוע החלוץ"). מאחורי היו קרוב לשנתיים שנות הוראה בבתי-ספר תיכוניים. כבר אז התבהרה לי קונספסיה לגבי גורלו של החינוך היהודי ולימוד העברית. זו נבעה מתוך הסילוף שהתחילו השלטונות הרומנים לאכוף על רעיון האבטונומיה היהודית כמיעוט לאומי אתני ולא דתי, כפי שהוגדר והוגשם במערב אירופה, עם האמנספציה ואשר רומניה הישנה נוסתה בה. מערכת זו של בתי הספר תיכוניים עמדה במתקפה קשה של שלטון החינוך שהחליט "לרמן" בתי-ספר אלה. מצב זה הביא את ההורים, שילדיהם למדו בבתי-ספר אלה, ללחוץ על הנהלותיהם לסייע בידי שלטונות החינוך להביא לרומניזציה מלאה של בתי-הספר, כדי שלילדיהם תובטח תעודת בגרות ממלכתית, שתפתח להם את שערי האוניברסיטאות ברומניה. בכל אופן כך השלו את עצמם. אשליה זו, שנתבדתה אף היא מהר מאוד, יצרה גם אצל התלמידים הכרעה נפשית לטובת הלימודים הכלליים, בעוד שיחסם אל הלימודים היהודיים — לשון, תולדות היהודים, לימודי יהדות וכל מה שמשתמע מכך — התערער ונדחק אחורה ופתח שער ראשון להתבוללות. גיליתי, לכן, עירנות מיוחדת ועקבתי אחרי תהליך מסוכן ומתסכל זה, כפי שנראה אז בראשיתו, הגעתי למסקנה כי חינוך יהודי יש להתחיל מן המסד, כי התמוטטותו של בית-הספר העממי העברי תביא לניכור מלא של הנוער ליהדותו ולהריסת המערכת מהגן עד סוף הלימודים בגימנסיה, או ליצאום כפי שקראו לו אז. ומה גם שהבית והמשפחה היהודיים התחילו אף הם להתרוקן מתוכנם היהודי המסורתי. היכרותי זו הפעם השנייה עם הצמרת הציונית בעיירה פתחה לפני, עם ההצעה לשמש כמנהל, סיכוי להכיר מקרוב את בית-הספר היסודי והסיכוי לעצב את החינוך מיסודו ואת החניכים, בעודם רכים בגיל, לקראת היעדים הלאומיים והציוניים. ידעתי מראש, שהמשימה לא תהיה קלה ביותר, וכי יהיה זה נסיון לשחות נגד זרם הרומניזציה שהתחיל להציף את הרחוב היהודי. בפגישה עם ועד ההורים של בית-הספר בביתו של יחיאל סליחטרניק, הוסכם על קבלתי את המשרה. בישיבה השתתפו בנוסף לנציגי הצמרת הציונית, גם חברים נוספים — וכפי שנרמז לי לפני הישיבה — נציגיהם של שתי שושלות דומיננטיות ויריבות. משפחות שנירמן וחלפין.

מבחינת הרקמה החברתית והכלכלית, היו אלו שתי משפחות מכובדות, עשירות כמובן, שהיו להם ילדים בגיל החינוך ושתיהן לא התנערו מהרצון להקנות לילדיהן חינוך יהודי עברי; אבל מתוך יריבות, אומנם הוגנת, שיחקו בכפות המאזניים והמרו על זכות ההכרעה והמעמד. בעוד משפחת חלפין הקימה בית תרבות נאה ובו גם דירה לגן הילדים העברי, ואף דירה בשביל הגננת — בוגרת הסמינריון לגננות שהקים בקישינוב הפדגוג הידוע יצחק אלתרמן, אביו של נתן אלתרמן, שהיה בין פליטי אוקראינה. "פרבליצ׳קה" קראו אז במקומותינו לגננת מאחר וגן הילדים התנהל לפי שיטת פרבל. והקורסים לגננות נקראו פרבליים ומכאן התואר. לעומתם השנירמנים — או יותר נכון נציגם מאיר רויטמן — החזיקו במושכות בית-הספר. ה"מאבק" התנהל ללא תותחים וללא חללים — אבל גרם למתיחות, לפעמים אף הוביל לתוצאות חיוביות קונסטרוקטיביות.

בית-הספר היה במצב עלוב. שתי המורות הצעירות שקיבלתי במסגרתו לא הצטיינו במודעות שליחותן. גם הבנין היה ישן ועמד במורד העיירה, ממש על גדות הדנייסטר. רק גדר פרוצה וברז למים, לשתיה ולשטיפה בחצר שהיתה שוממה ללא צמח או עץ. ממול נשקפה הגדה הסובייטית עם העיר מוהילוב על רחובותיה שעוררו סקרנות בנפשות החיות המתנועעות על רקעה של העיר דחוסה ומאוכלסת; תנועת מכוניות קלושה; קולות עמומים ובלילה לפעמים אף שירה אוקראינית נוגה, וכמקובל חבלים מתוחים בחצרות, עליהם הכביסה היומית של המשפחה מתנופפת בססגוניות. לפי "קולנוע" אילם זה, ובמרחק, כולל הדניסטר, של כמה מאות מטרים, ניתן היה רק לנסות ולנחש, כי אכן החיים זורמים כתקנם. נשים משיחות מחלון לחלון, ילדים מתרוצצים ומשחקים בגלגלים

או בכדורים, כלבים נובחים, מכוניות מצפצפות, עצים מלבלבים, סבלים עם מריצות עמוסות, ובלילה היתה מנצנצת ביתר הדגשה, אבל בצניעות מאופקת, מערכת חשמל שהתפרס על הטופוגרפיה של העיר המפוזרת על פני שטח ענק בבנינים חד ודו-קומתיים. חזית בית-הספר "תרבות" והכניסה אליו עמדו עם הפנים אל הרחוב, רק בהפסקות התפזרו הילדים בתוך החצר עם גבה אל הדניסטר. עם זאת, העין הסקרנית לא נמנעה כליל לעקוב אחרי סרט אילם זה, אבל נזהרנו במשנה זהירות, שלא לעקוב יותר מדי אחרי הנעשה בגדה שממול.

כל סקרנות מיותרת היתה עולה בידי חיל משמר הגבול הרומני להגיב בקפדנות חמורה על כל מציץ אל עבר הדניסטר בעיקר אם הוא איננו איש המקום. מי שמרחוק בא, כפי שנתנסיתי, מקובל היה לעקוב אחריו בשבע עיניים, שלא יתחשק לו, כאמור חלילה, לחצות את הגבול המוביל אל גן-העדן הסובייטי. על אחת כמה וכמה יש לחשוד ב"ז'ידנים" המסוכנים והמקובלים עליהם כאנטי-רומנים וכ"בולשביקים".

אך תשומת ליבי אני, כולה נתונה לבית הספר פנימה לבדוק ולתקן את הפרצות החינוכיות, לשפר את תדמיתו, שכן ככלות הכל עמד בית-הספר בשולי ההתענינות בציבור ושקע בים של צרות יום-יום של הקהילה הקטנה והמרודה, הנאבקת על קיומה הכלכלי יום יום. בשבילי היה ברור כי בית-הספר צריך להקנות עברית מדוברת וקריאה עצמאית, השכלה יסודית, התנהגות אישית וקשר חזק ליהדות בהקניית ערכי היהדות. כמובן, כדי לחזק את כוח ההשרדות של מערכת חינוך זו מול נסיונות השלטונות הרומנים הזוממים לקצר את חייה, הורגש הצורך להקפיד ולשמור על התוכנית הרשמית הממשלתית, כולל שליטה בלשון הרומנית על בוריה. ברור היה שהמאמץ הנדרש הוא כפול. היעד היה גם שהורים יהודים ימנעו לשלוח את ילדיהם לבית-הספר הממשלתי. בסביבה לא יהודית ובאוירה דחוסה של תוכנית לימודים רומנית. למזלו של בית-הספר "תרבות" באטאקי, לא נאלץ להתחרות עם בתי-הספר הממשלתיים — מחוץ לבית-ספר אחד כמעט כל בתי הספר בעיירה ובכפרים הצמודים אליה, היו בשפל המדרגה. המפקחים האזוריים של משרד החינוך, ("ראויזור"ים") שהיו מבקרים בעיירה בתוקף תפקידם העדיפו להרבות ולבקר בבית-ספרנו והרעיפו עלינו שבחים בעל-פה ובדוח"ות הרשמיים שהיו נוהגים לרשום במקום אחרי כל ביקור. הם היו מבקשים אפילו להיות נוכחים בשעורים לעברית, לתורה ולחשבון, כי הופתעו לגלות כמה ילדינו שולטים בעברית רהוטה, אף שלא הבינו דבר. לעומת זאת בחשבון, שהוראתו היתה בעברית למשל, הילדים נשאלו ברומנית ע"י המפקח והם הוכיחו כי הם יודעים לתת תשובות מדויקות ומלאות גם ברומנית. הם כמובן גם הסתקרנו מעצם העובדה שלשון זו עתיקה — הפכה למדוברת ובשטף בפיהם של ילדים. הם התפעלו מנסיונות ההמחזה בתוך הכיתה של ארועים תנכ"יים כמו "יוסף ואחיו" וכיו"ב. מרוב התלהבות שכחו לרשום בדוחות על בית-הספר נזיפות על שהקריאה בעברית נלמדה באמצעות אלפונים וספרי לימוד שהודפסו בחו"ל (ורשה, תל-אביב) דבר שהיה אסור לפי החוק הרומני. היו שגילו בשיחה פרטית כי ביקוריהם התכופים והממושכים בבית הספר העברי נובע מכך שאין הם נהנים מלבקר בכפרים הצמודים לאטאקי, מאחר ורוב התלמידים נעדרים וגם המורים ואף המנהלים בעצמם לא נמצאו במקום. אפשר היה למצוא אותם בבית מרזח או בבית. זכורני כי בין מנהלי בתי ספר אלה היה אחד ששמו דנילה (ברומנית) או דנילוב (ברוסית). היה זה מורה ותיק שגמר סמינריון רוסי "צאריסטי", איש תרבות מובהק. פקח וציניקן, היה שונא את הרומנים, על שהכזיבו ולא עמדו בהבטחת קיום אבטונומיה מולדבית. כל אותה צמידות לבית-הספר ולשינון לאומנות נבובה היתה לו לזרא. הוא השאיר הכל בידי המורים ואילו הוא עצמו העדיף לשבת על כוס צויקה עם "פניי" הכפר. הוא היה אוהב יהודים וליבראלי בהשקפותיו. יש שהיינו מפליגים בשעות אחרי הצהרים בטיולים מחוץ לעיירה — לפי הזמנתו — לשוחח בנושאים שענינו אותו. באותן שיחות טן-דו, היה הוא הדברן הראשי, ואודה, נהגתי בו

בזהירות — בכל זאת אדם ששם לעיתים יותר מדי בכוס עינו, מי יודע מה יפלוט מפיו בלא יודעים וללא כוונה רעה. בדבר אחד הייתי בטוח — הוא עקב אחרי התפתחות בית ספרנו תוך כדי אהדה מוכרזת ובליבו בערה קנאה עזה לצד ההתפעלות.

השתתפות בחוג הפדגוגי ובמועדון הלא יהודיים

מעורבותי בין המורים הלא-יהודיים, התפעלותם של המפקחים מהישגי בית-הספר ואפיו הקנו לי את האומץ לבקש מטעם המפקח בראשי באיזור, להזמין אותי ואת מורי בית-הספר "תרבות" לפגישות החוג הפדגוגי האזורי, בו היו משתתפים מאות מורים ומנהלים מהאזור, שנשלחו לחוג זה שקויים במחזוריות קבועה באטאקי. על-פי רוב, בית-הספר שלנו היה על תקן של בית-ספר פרטי, וכשם שסיום שנת הלימודים בלבד ושמו הטוב של בית-הספר לא העלה את תלמידינו לכתה הבאה, בלי בחינות ממלכתיות, כן התעלמו מהזמנת המורים של בית-הספר העברי ה"פרטי" שחובת הנוכחות בחוג אינה חלה עליהם. אודה על האמת, לא תמיד נראתה להם נוחה נוכחותם של היהודים. ראשית כל, משום שכבר אז היו מורים שהשתייכו למפלגה האנטישמית הצעירה "משמר הברזל". היינו כצנינים בעיניהם. ואולי חששו שהיהודים יגלגלו התבטאויות חריפות על דברים חסויים מחוץ לכתלי החוג. להפתעתי המפקח אישר וקיים, והשתתפותנו הפכה קבועה. באחת הפגישות של החוג עלתה השיחה על בית-הספר הפרטי והיו רמזים די עקצניים על ה"נאמנות הכפולה" של אזרחים יהודים לארץ מושבם ול..."פלסטינה", לעל הדו-לשוניות, על מערכת ספרים בעברית, על שני המנונים ושני דגלים ושני סמלים. (הם ידעו הכל). ומי יודע מה חטאו במחשבה על המתרחש בין כתלי בית-הספר ששוכן על גדות הדניסטר קרוב כמטחווי קשת לגדה השניה, הבולשביסטית-יהודית. הוכחתי להם כי איננו פחות לויאלים מהשוואבים בטרנסילבניה, מהבולגרים והגרמנים בדרומה של בסרביה — שהאבטונומיה התרבותית היא בהרבה יותר רחבה, בנוסף למה שהם מטפחים אירידנטה מוכרזת בצירוף טוענות טריטוריאליות. והכל לפי אמנה בינלאומית שנחתמה בורסאי בסוף מלחמת העולם הראשונה. יתרה מזו: יתכן שאנחנו נזדקק גם בסיפרי לימוד ברומנית גם במקצועות הכלליים וגם בלימוד הלשון הרומנית. צאו וראו: טענתי ואף הראיתי להם את האלפון המופץ ברחבי המדינה בכל בתי-הספר. כשהיו מגיעים לאות "j" היה מצויר לשם איור יהודי טיפוסי, בעל זקן מדובלל ופאות נשאות ברוח, עם קפוטה מופשלת בצדדים, עומד ליד הגדר של בית-איכרים והכלבים קופצים עליו בפיות פעורים והיהודי jtsec — איצק (סינונים ליהודי מגוחך ולזיידאן) המפחד מפני כלבים... אכן, כך שיננו את האות "j" באלפון, ומתוך כך גם טיפחו אנטישמיות מילדות. הזכרתי להם כי לא מעט מטובי המשוררים והמספרים המובאים בספרי הלימוד לפי מבחר פדגוגי ובאישור משרד החינוך לקו בביטויים אנטישמיים מובהקים, המביכים את תלמידינו. אך כל זה התנהל עדיין — לאותה תקופה — על מי מנוחות ונוכחותנו לא גרמה לאי-נוחות או להתמרמרות. היתה זו שיחה שוטפת, רגועה ותרבותית, נטולה שחצנות והתנשאות שרק הוסיפה יוקרה למנהל ולבית-הספר. מן החוג, הובילה הדרך אל המועדון החברתי-נוצרי, בו היו נפגשים חבריו שבאו בעיקר מחוגי הפקידות הממסדית הפרובינציאלית מורים, שופטים, קציני משמר הגבול, פקידים מכל הסוגים, ביניהם לא מעט בתפקידי סינקורה שהוענקו להם מטעם המפלגות בשלטון, מאחר שאטאקי היתה עיירת-ספר ולפי החוק היה צריך לקיים את כל המוסדות של נקודת גבול. רובם גרו עם משפחותיהם בעיירה שהיה בה קורטוב-מה מסממני העיר, אחרים גרו בכפרים הסמוכים, היו באים מזמן לזמן לאטאקי, שהיתה בשבילם מרכז חברתי, מרכז לקניות והמועדון שימש להם גם מקום לבילוי לפגישות, ולהפגת השעמום, דברים שלא ניתן להגשים בכפר.

נדמה לי שהייתי היהודי היחידי, או בין היחידים, שהוזמנו למועדון. לפתיחת היכרות

נתבקשתי להרצות בפניהם בנושא ספרותי ברומנית. בחרתי לי נושא שעמד אז על הפרק של ספרות אירופה, לאור הזרמים הדיקדנטיים שנולדו בעיקר בצרפת ושנשאו את ה"סלוגן" המזעזע "האם יש להצית את פריס" Faut il briller Paris טענת חוגי הקוביזם, דאדאיזם, פוטוריזם, הסוריאליזם ודומיהם שהתכחשו לזרמים המסורתיים — הקלסיקה, הריאליזם, הרומנטיזם. ההרצאה עברה בהצלחה ועוררה ויכוחים.

אך בעוד שאני ראיתי בחיוב בהסתערות שקטה על הסקטור "הגויי", שהתפתחה כאילו מעצמה, מתוך רצון לבנות קיר מגן לבית הספר ולפזר חשדות מצד לא-יהודים, "רשמיים" — ראו זאת בחשש-מה יהודים וציונים טובים ומסורים. לא חברי הועד של בית הספר, אלא הציונים האינטגרלים- חברי לאידיאלוגיה, אבל קרתנים ופחדנים, נהגו לשאול אותי בצנעה ובנימה זהירה בנוסח: "למה לך להתרועע עם הגויים הללו..." היה זה בעיקר סלוצקר, הציוני, האולטרא-ציוני בעיירה, תמים "ונודניק" לא פחות. במבט אחורה על פני זמן של קרוב ל... שישים שנה מרשה אני לומר, לא חששתי לעצמי, לאמונתי היהודית, לאמונתי הציונית ובודאי לא לסוציאליסט שבי, אשר משום מרעין בישין לא נפנפתי בו ברבים. עיקר כוונתי היתה להרכיב שכפ"ץ מסביב לבית-הספר ושלא תהיה כל עילה לסגרו. והמקרים המקבילים בבסרביה, לצערנו, התרבו אז... ייתכן שההתנעה לכך באה עם זכר הפגישה שלי הראשונה עם המציאות שבאטאקי. כשבאתי לבקר מטעם שבוע החלוץ ובלש משטרתי הביא אותי למשטרה לבדוק את ציצותי.

אודיסה וארנבורג – מילים המעוררות חשד

כשהוצע לי לבוא לאטאקי כמנהל בית-הספר, נזכרתי בביקורי הראשון בעיירה. במוחי הבהיקה נורית אדומה כאזהרה: שמא כתושב זר, אהיה בעיירת-גבול זו נושא לחשדות והמשטרה תראה בי "חשוד נצחי", אלמנט מסוכן, יוני, המסווה בציונותו את הקומוניזם שלו, "בולשביק" בסרבי שיש "לשים עליו עין". דומה היה כי אהיה במצב של אותו יהודי בבדיחה העממית, הבורח מן העיירה מפחד שמא המשטרה תחשוד בו שהוא הדב, שנמלט מכלובו של הקרקס ויש לתפסו. האמת היא, שאחד הידידים מבין "הגויים" שרכשתי, היה זה מפקד המשטרה, (לא אותו מפקד שבדק את כשרותי בבואי למען שבוע החלוץ). הפעם היה זה אחר, גבוה, צעיר, בעל עיניים חולמניות, ועיצובו עירוני, אירופאי או בוקרסטי, בעל התנהגות רגועה ובלתי מתנשאת ואדיב.

הוזמנתי אליו לים שני, שלאחר השבת הראשונה, בה שהיתי כבר כמנהל. והיה זה אחרי שהופעתי במוצאי שבת לפני קהל רב באולם בית התרבות (מיסודה של משפחת חלפין) והרציתי על "גלגוליו של דון קיחוטה בספרות העולמית והיהודית". באתי למשרדו בשעות המוקדמות, הוא כיבד אותי בקפה תורקי וביקש ממני פרטים על הרצאתי בבית התרבות. בעדינות רבה הסביר לי כי מכיוון, שהאסיפה היתה "המונית" — "מיטינג", כלשונו, ולפי הנוהג עליו לדווח למרכז המשטרה וקרי: גם לסיגורנה על תוכן ההרצאה שנשאתי בפני "המוני בית ישראל" באטאקי, שלא כמנהג איש משטרה, הוא רמז לי שאומנם יש לו דיווח מלא על תוכן ההרצאה המונח על שולחנו לפניו, אבל הוא מבקש לשמוע גם מפי ראשי פרקים ממנה — למען הדיוק המירבי. שיערתי לי ש"המודיע" שלו הוא יהודי מקומי ובוודאי שלא "מצא ידיו ורגליו" באותו סבך של יצירות המושפעות מן היצירה המקורית של סרבנטס וגלגול הדמויות בצרפתית — טרטרין דה טאראסקון, ביידיש — מנחם מנדל לשלום-עליהכם, לאזיק רויטשוונץ לארנבורג. האלמוני החסוי ידע בודאי שעיקר הבדיקה הוא אם אין חלילה רמזים קומוניסטים בהרצאה ומאו לנחוץ להדגיש על מעשה מנחם מנדל של שלום-עליהם השוהה באודיסה וכן על הגיבור הדון-קיחוטי הקומוניסטי היהודי המגוחך של ארנבורג. מפקד המשטרה שישב מולי נראה נבוך ובעקבות אותו דו"ח עלג ומבולבל בדלית ברירה נאחז בו. מה פתאום דברתי על "אודיסה"

— עיר סובייטית קרובה לאטאקי? ומה לו לארנבורג — שעליו אומנם שמע משהו — הסופר הסובייטי לקומוניסט היהודי? אחרי ששמע מפי דברי הסבר מתומצתים על תוכן ההרצאה, שאין בה לא קריאה להתקשר עם אודיסה ובוודאי לא קשר עם הקומוניסטים היהודים מעבר לגבול, נחה דעתו ושוב לא חזר לנושא. בוודאי שאין בה עילה לפלילים. היכרות זו בינינו נמשכה גם להבא, מידי על תקן של ידידות מאופקת עם איש שיחה מענין. הגבר הנאה והתרבותי היה גם מוסיקאי חובב וכנראה בעל רמה; והיה מעורב בחיי החברה העיירה, אהב קרבת יהודים. בחדרו המסודר התאספנו מדי פעם לשמוע נגינה מופלאה, שהפיגה שעמומם של לילות חורף מושלגים. בעיירה, התחילה לרחוש לה רכילות כי ה״שייגץ״ הזה החביב מהמשטרה מאוהב בביתו האמצעית של יהודי מכובד בעיירה ורק אחר שעזבתי את אטאקי הגיעה אלי שמועה שאכן נישאו השניים. על המשכה של פרשה זו על סף מלחמת העולם השניה ובעיקר בימי אנטישמיות משתוללת ושואה — לא ידוע לי. רווח סיפור על הוצאתו להורג בידי הרומנים או הגרמנים. אם אומנם כך התגלגלו הדברים, הרי ברור שהוא נספה כאחד מחסידי אומות העולם. בודאי שטמון כאן גרעין של סאגה של צעיר רומני שנפל קורבן, בגין יחסו החיובי ליהודים.

פעם נוספת עלה בגורלי שלא במתכוון לגרום לו קצת אי-נעימות, כשהמקרה עצמו ראוי לציון, בגלל אפיונו של מעמד היהודים אז ברומניה ויחס הממסד המינהלי והפוליטי בצמרת המדינה.

מה עם הפרנקמאסונים באטאקי? שואלת הבולשת הרומנית

היתה לי זו גם היתקלותי השלישית עם המשטרה, בתור משטרה ממש. היא היתה רצינית והיו צפויות תוצאות קשות, ששנינו לא שיערנו אותן מראש: לא אני ולא מפקד המשטרה, שנמנה מכבר על ידידי הלא-יהודים בעיירה. יום אחד הוא מזמין אותי — הפעם לא לביתו, אלא למשרד בבית המשטרה. הוא מראה לי חוזר מטעם המשטרה הבולשת המרכזית בבוקרסט. לחוזר היה מצורף שאלון שמפקד המשטרה מתבקש למלא את כל הפרטים הנדרשים על הקהילה היהודית, פעולותיה ומוסדותיה. השאלון היה גדוש שאלות מוזרות מאוד, מניסוחן המבולבל נדפה אנטישמיות גלויה פרימיטיווית ואטאוויסטית. נוסח ״זקני-יון״ בנוסף לעלילות שקוזה וחבריו ביחד עם ארגוני הסטודנטים והליגיונרים (אנשי ״משמר הברזל״) טפלו על היהודים. הוטל הדגש בשאלות אלה גם על ״הפעילות המחתרתית של ״היונים״. בני-ברית״, ו...פראנקמאסונים. שיחתנו, שהתארכה כמה שעות, הבהירה לו הרבה דברים, אשר לא ידע עליהם, על אף ישיבתו ישיבת קבע כבר השנה השלישית באטאקי ומעורב גם בין יהודים. הוכחתי לו על ה״נון-סנס״ שבשאלות אלה. הוא הודה כי אינו יודע הרבה על הווי יהודי ועל המרקם החברתי של הקהילה היהודית. ״לשאול על פראנקמאסונים ב...אטאקי״, ״הרי כאילו היו שואלים כמה סינים גרים באטאקי״, הסברתי לו. שנינו צחקנו. הוא גם הודה אז בפני כי מכיר את היהדות בצורה טריוויאלית מאוד ומוגבלת. מהיהודים העירים, ביניהם התהלך בעיירה, יכול היה ללמוד מעט מאוד על היהודים. אבל עם כל אלה נסחף לתפיסה אנטישמית כפי שרווחה אז בקרב הציבור הרומני כולו ובעיקר בקרב שכבת אנשי הממשל.

פגישה זו של כמה שעות הפכה בשבילו סמינר מרוכז על יהודים ויהדות, תוך כדי הדגשה מיוחדת מידי על הבורות, הפשטנות והעיקר הכוונות הרעות של המרכז שלו — המשטרה. השארתי אותו לבדו לניסוח התשובות שלו בעם הללו כבר לא היו מענייני. אלא כאן היתה טמונה ראשיתה של תקלה. ידידי המפקד אומנם הודה לי על שירותי הטובים ועל ״התורה״ השלמה ״על רגל אחת״, שלימדתי אותו אלא ששכח, או אפילו לא שם לב — כי כל אותו שאלון הוא סודי וחסוי ומיועד לו בלבד וכי לא תשורנו עין זרה, ואני בתומי, חשבתי שמוטב שתוכנו של שאלון מגוחך ומרושע זה יגיע לידיעת הציבור. גם בחושי

העתונאי שפעם בי וגם מתוך התקוממות פנימית לכל אותה שיטה של שאיבת מידע בורה מרושלת פשטנית ובניסוח אנטישמי ועוין. הגרוטסקי שבדבר גירה אותי לתת פרסום לדברים. הבמה שבחרתי לי היתה היומון הרוסי "נאשא ראטש" שהופיע בבוקרסט, ונקרא ע"י רבים בבסרביה. העורך — ארמני ממואו, ושעתונו היה נקרא בבסרביה, היה עורך מעולה, ליברלי בדעותיו מעורב בבעיות יהודיות ונוקט עמדה מפוקחת, ללא משוא פנים ומורך. ואומנם העורך גילה ענין רב ונושא לנגיחת המשטרה וה"סיגורנצה" — השירות הבטחוני הרומני, אותם לא חיבב במיוחד. למחרת היום הוא הבליט בעיתונו את הידיעה בהדגשה רבה ופרסומה עורר רעש והמולה בבוקרסט בחוגי המפלגות והחוגים הדימוקרטיים וכמובן בעיתונות הפרוגרסיבית, שהיתה עדיין קיימת ברומניה. לאחר התקשרות עם העורך של "נאשא ראטש", שווידא להם את מיומנותה של הידיעה, מיהרו אף הם לפרסמה ולנגוח בממסד השלטוני. הארגונים היהודים אף הם הגיבו ומטר מבקרים, מחאות שאילתות כותרות ורשימות בעתונות לא חסרו. דוברי "הסיגורנה" נבוכו וטענו שזוהי המצאה מרושעת של מוסר הידיעה, העלול להימסר לדין על ידיעה כוזבת. בו בזמן קיבל גם מפקד המשטרה באטאקי מברק חסוי ובו נזיפה קשה על המעשה החמור והודיעו לו כי פרקליטס יוצא לסורוקי טריבונאל (בית המחוז) כדי להגיש נגדו ונגד מוסר הידיעה והעורך תלונה, וכי עליו יהיה להעיד ולהכחיש. תוך ימים מספר קיבלנו שנינו הזמנה לטריבונל בסורוקי לחקירה. לפי עצת השופט המקומי — ידיד — בקשנו במברק לשלוח את החוקר לאטאקי. למזלנו הוטל הדבר על אותו השופט-ידיד והוא שערך במקום דו"ח חקירה, לפיו הציע לסגור את התיק. בית המשפט המחוזי קיבל את המלצתו. כולנו נשמנו לרווחה.

בית-הספר – מצודה יהודית וציונית

אם נשוב לנושא בית-הספר עצמו, תוך לימוד המצב נוכחתי כי מה שחסר לו זוהי רוח עברית. לפני קדם בתפקיד זה מנהל, שהכרתיו היכרות חטופה לפני כן וידעתי עליו כעל מורה ליידיש.בתי-ספר יידיש בבסרביה שהיו מעטים — נתמעטו כליל בסוף העשור השלישי. המורים, לא נשאר להם אלא להשתלב במערכת החינוך הממלכתית. המנהל לשעבר היה אחד מהם. הוא ידע מעט מאוד עברית ולימוד העברית השאיר בידיה של מורה צעירה בלתי-מנוסה, שגם ממנה אי-אפשר היה לצפות רבות. היה ברור כי כדי לקיים בית-ספר עברי, יש להקנות לו סממן עברי. בוודאי שמבחינה פדגוגית גרידא, היה בכך מעין ניתוק מהסביבה ומנוגדת באווירתה לזו שבבית וברחוב. היה צורך לשם כך להרבות בלימוד הלשון, כלשון חיה שלא ניתן ללמוד אותה מאלפון או מספר לימוד, מוצלח או לא מוצלח, אלא תוך כדי לימוד תורה ותנ"ך, ובמקצועות הכלליים — חשבון, גיאוגרפיה, היסטוריה וכמובן בדיבור שוטף חי בחצר, בהפסקות בהתעמלות ובשינון זמר עברי. נקטתי כלל: ראשית כל בהיגוי "ספרדי", ובכך להעלות את ארץ ישראל, לא רק כאובייקט לגעגועים משיחיים, אלא כישות קיימת שקיומה קונקרטי והיא בדרך: מדינת היהודים לעם היהודי; היינו גם הכרה בצורך ליצור איזה שהיא שאיפה לחיות שם, לעלות לשם ולבנותה. הסמלים הממשיים היו עדיין מעטים. "המדינה" בקרב יהודי בסרביה, היתה נחשקת, משאת נפש, שלא כולם יגשימוה. לשם כך היה צורך לשלהב את הדימיון מילדות: גלויות מצוירות, בול קרן הקיימת, הקופסה הכחולה, ספרי קריאה לילדים, שיר עברי. מבלי להאריך בקונספציה החינוכית הזאת ובוודאי לא בדרכי הגשמתה הפדגוגיים והדידאקטיים, היתה זו משימה קשה, כמעט בלתי-אפשרית. המרחק בין גדר בית-הספר לבין הרחוב והבית, על אף קרבתם הצמודה, התחיל להצטמצם עם כל יום עבודה. הדבר התרחש מהר מאד, ובראש וראשונה בתוך בית-הספר, אך צריך היה גם להיאבק מאבק שקט בלתי-נראה בתוך המשפחה. שיחה עם הורים, הזמנתם להיות קרובים לבית-הספר, לבקר אותם בביתם, כדי לפזר על ענן — כל זה נפל בחלקו של המנהל הצעיר כמעט לבד.

לא היה יום שלאחר הצהרים שמהנהל לא ביקר שתיים, שלוש משפחות כדי לכוונם, להצילם מספקות, להבין כי כל הנעשה הוא לשמור על יהדותם, מבלי חלילה לנתק אותם מהמשפחה. עצם הדגל כחול-לבן שהתנוסס בראש השורות של מצעד תלמידי בית-הספר "תרבות" בחג הלאומי הרומני ב-10 במאי לצידם של תלמידי בתי-הספר הממשלתיים נושאי "הטריקולור" הרומני. ביקרנו עם התלמידים בבית-כנסת ועקבנו אחרי סדרי הפולחן ואילו בשבתות הנהיג המנהל החילוני תפילת שבת לפני הצהרים, בתוך בית-הספר אפילו תוך כדי הסברים שימושיים של כמה תפילות מרכזיות וכמובן מידת קישורם לימי חג ומועד, לימוד מנגינות ליטורגיות מסורתיות של תפילת שבת. שירי הפולחן הדתי, "זמירות" חג ומועד משולבים בשירי חג בצבע ציוני מפורש.

זכורה לי אפיזודה מבדחת. בהשתדלותי הוזמנה לאטאקי לקונצרט הזמרת התימנית מארץ ישראל שהופיעה אז ברחבי בסרביה — שרה אסנת הלוי. ההזמנה הותנתה גם בביקור קצר בבית-הספר והופעה מיוחדת בפני התלמידים בתוך כתלי בית-הספר, בשעות הלימודים. קדמה לכך, כמה ימים לפני כן, הסברה מיוחדת על הזמרת, על שבט תימן ועל השירה. הזמרת הצעירה שופעת רעננות קלילה, הופעתה אכזוטית, קולה המסולסל, נוסח שירת תימן ("פקד ה' את שיבת ציון" וכו'), ולעצם העובדה שהיא באה מישראל ומדברת עברית; כל אלה השאירו אחריה שובל מתמשך של נרגשות בקרב התלמידים, שלמדו מפיה שירים ארצישראלים, אותם הוסיפו לשיר בכל הזדמנות. כל שיר — תוספת לאוצר המילים העבריות שלהם; כל שיר — הידוק-יתר שלהם לכלל ישראל ולארץ ישראל.

באותו יום, שעה טרם בואה של הזמנת לבית-הספר, מוצא אני אחת התלמידות הקטנות, פיצפונת כזאת, שקשטו אותה בבית בבגדי חג, לכבוד המאורע עומדת ליד הברז בחצר, בשעת ההפסקה ומשפשפת פניה שפשף היטב היטב. "מה פתאום את מתרחצת?" — שאלתי אותה והיא ענתה לי בחן רב, כי עושה זאת לכבוד האורחת הזמרת מארץ ישראל. היא באה ממשפחה אמידה ומסודרת ואף מקושטת די הצורך לקראת האירוע החגיגי, אך היא הבינה, לפי שיקולה התמים והילדותי, כי אינה נקיה וחגיגית די הצורך כדי לקבל פני האורחת החשובה. שם התלמידה וסקובויניק.

גם קיומו החומרי (התקציב) של בית-הספר, התברר, לא היה מובטח די צרכו. וזאת על אף העובדה שעם חוסי בית-הספר נמנו שתי המשפחות העשירות, שילדיהם גם למדו בבית-הספר. היה צורך בגיוס כל מאמצים חורגים, ממש לוליניים, השתתפות ההורים בתשלום שכר הלימוד — השתתפות פרוגרסיבית לפי יכולת המשפחה, שפרנסתה היתה מזערית מאוד בממוצע ולא הספיקה לכיסוי התקציבים. לכן נזקקנו לכל מיני אמצעים כדי להשלים את החסר בתקציב: הצגות חובבנות, נשפי ריקוד, משפטים ספרותיים (על כגון אלה היה אומר איש המקום בן-ציון כץ, יהודי תלמיד חכם: "משפטים בל ידעום" — (תהילים קמז 20) משמעותו הוא כי הם יודעים לארגן רק "בל" ו"משפט". בשנה השניה לשהותי באטאקי ערכנו גם "באזאר" בצורה החדשה, העתק מן המקובל ב"עולם הגדול". נשות העיירה, גם אלה שיצאו מכלל אמהות לילדי בית הספר וגם בנות צעירות, גילו ענין, סרגו, רקמו, תפרו ועלו על כל מיני המצאות שונות כדי להפוך את המוצגים כנושאי התענינות ולמשוך את ציבור הקונים. כמובן כל ההכנסה היתה קודש לבית-הספר. מבצע התנדבות זה הפיח רוח חדשה ותרם גם להפגת השעמום והשגרה, מנת חלקן של נשות הפרובינציה. לא היתה לו ברירה, למנהל, ומה גם שהוא היה היוזם והרוח החיה באותו באזאר-שוק - אלא להשקיע שעות רבות של התעסקות מחוץ לתפקידו בבית-הספר עצמו.

כאמור בבית-בספר היתה העבודה מרובה ובקהיליה הקטנה, באותה "ריפובליקה של ילדים", בכוורת המו התלמידים בשקט ממושמע כשהם נתונים לעולמם וללימודיהם. גם כאשר השנים עושות את שלהם ושכבות של חויות, מעשים ועסקות - מכסות אחת על ריעותה, היה תמיד חי בפני עיני בית ספר קטן זה על תלמידיו והוריו. גם כשחדלתי

להתעסק בהוראה ובחינוך ופניתי לעיסוקי ציבור, לספרות ולעיתונאות - היה במפתיע עולה מאליו בזכרוני בית ספר קטן, מוצנע בערבה על גדת הדניסטר. כשהייתי עושה בשליחות לאומית באירופה, בארצות הברית ובאמריקה הלטינית, הייתי מבלה ימים בין כותלי בתי הספר העברים, לא עשיתי זאת מטעמי נוסטלגיה, אלא מתוך בטחון כי באטאקי קים היה דגם חי - כך צריך לקיים בית-ספר עברי: כזה - ראה וקדש. בכל אופן זה קוויטי ושאפתי.

כמובן, גם בימים כתקנם אי-אפשר לשמור בתאי הזכרון של מוח האדם זכרם של כל הפרטים, של תלמידים. זכרתי שארגנו בשעתו צילום של כל בית הספר. בודאי ובוודאי שבימי מלחמה ושואת גירושים, בכל אותו תהליך אכזרי של השמדת יהודים וכל אשר להם, - גם אטאקי לקחה את חלקה המר, וטבעי כי שמות רבים נמלטו מזכרונם ומזכרוני. דבר אחד הייתי שואל מכל אטאקאי שנשאר בחיים ושפגשתי" האם נשאר אולי בידיו כרטיס זכרון צילום תלמידי בית-בספר תרבות אטאקי". כרטיס זה, התברר, נמצא בידיה של פירה סודקר, על עלייתה של פירה ארצה ב-1969 נודע לי רק לאחר שנים. חיפשתיה ללא הצלחה, על אף נסיונותי לאתר אותה. עשה זאת בן-משפחה שלה, לאחר שהתקשר אתי ולגמרי לא בנושא אטאקי או פירה. התברר שהוא בן משפחה והוא שקשר בינינו. ואכן מתוך ש"לא לשמה" עלינו "על שמה". כמה רגעים אחרי ששוחחנו פלח קולה של פירה - ד"ר אסתר גורודצקי ומילותיה הראשונות: "אדוני המורה". אכן זה הקול הבא ממרחקים, ממעמקי העבר. וכאילו לא מפיה בלבד, אלא מפיותיהם של עשרות תלמידים, ילדים חביבים ותמימים, שהיו אז מציאות חיה ותוססת. לפני קמה דמותה של הילדונת החמודה, המיניאטורית הצנועה, המוכשרת והחרוצה. והיא מדברת לא מאטאקי אלא מירושלים. בין רגע הבינותי בכמה הערות שהשתיל הרך והעדין מאז, עמד בסערות, בשליחותם ובשמם של הרבים שאינם, ובכוחם של אותם גנים שנישתלו בבית-הספר "תרבות" באטאקי הגיע השתיל ושלח שורשיו באדמת ירושלים. למחרת אותה שיחה הצילום היה בידי.

אני מסתכל בצילום. קשה לזהותם לפי ראשים ופנים שאינם אלא בגודל האות בו מודפס הספר, אבל לעומת זאת צפות ועולות דמויות זאטוטים: בין שהן מתגלות לי בדרך אסוציאטיבית, בין שהן ממש קופצות מתאים חסויים ואומרים לי: "הנני אדוני המורה".

בנוסף לפירה קופצת אל המסך הקטן הדמיוני, שזכרוני מעלה לי, זוהי דמותה של אחת שנדמה לי ששם משפחתה לייזרוביץ'. לייזרוביץ' זו היתה מן ה"מבוגרות" שבכיתה האחרונה. פנים פתוחות, ערות, והתרוצצות לאין סוף בשטח בית הספר הופיעה כמין "בעלעבוסטא" קטנה שידה בכל ונוסף היתה תלמידה טובה. היתה תמיד דרוכה למלא כל שליחות וכל מטלה שחיי הקהילה הקטנה הזאת ניזקקו להן. וכמובן בני ה"שושלות" הנה זליק, בנו של יצחק חלפין שהגיע עם הוריו מראשוני אטקי. טמיר, חולמני קצת, שחור עינים,מתון ומאופק וכאילו בגובהו ובזקיפותו נועד להיות קצין בצה"ל. נועד והיה. לעומתו, בן דודו יוזיק חלפין בנם של שורה ואברהם חלפין, נמוך יותר, שמנמן, בלונדי ובעל עינים חמות וחייכניות. פגשתיו אחרי המלחמה ב-1953 בסן-פאולו בבראזיל שנקלעתי בשליחות בארץ זו. הגעתי לשם באמצעות חברת המטוסים "איר פראנס" והנה מתברר שהוא מנהל "איר פראנס" בברזיל.(את משפחתו, הוריו אברהם ושורה - פגשתי בניטרוי, עיר דבוקה לריו-דה-ז'נירו, שרק המפרץ האוקיאנוס מפריד ביניהם ובספינה מגיעים בכמה עשרות רגעים) ואכן בביתם נערכה לי מסיבה חמה בהשתתפותם של האטקאים... תושבי ריו וניטרוי. וכמובן זכורים לי בני מאיר רויטמן, במקצת נבוכים, ביישנים אבל חייכנים ועיניים סקרניות ועליזות. זכורים לי גם ילדיהם של סליטרניק (בן זקונים - יאנקאלע) ושל יעקוב גלמן, זה האיש שנשא על שכמו את בית הספר דאג וחרד לקיומו. על כל אלה זכה בעיירה בשם "יאנקל תרבות". הייתי גם מבקר בבתיהם יותר מאשר בבתים אחרים, לרגל ענייניו השוטפים של בית-הספר.

הפואמה הפדגוגית שלי

מבין תלמידי בית־הספר זכור לי במיוחד, וזכרו חביב עלי ביותר, הייתי מאד רוצה לדעת מה עלה בגורלו, הלא הוא: סיומה פלטניק. היה זה ילד שמן, מוצק, בעל עינים בוערות, המביעות איזה שהוא אי־שקט פנימי ומבוכה רבה. שיניו היו עששות מריבוי אכילת שוקולדה וממתקים וכולו מתח. בקיצור מין "יהושע הפרוע" בדגם מיוחד משלו, גם ביקורו בבית הספר לא היה סדיר. נוכחותו בהפסקה ובכיתה — מסרו המורות — משליטה איזו אי־נוחות, גם לקהיליית התלמידים. הזמנתי את אביו כבר בראשית שנת הלימודים, מיד כשנתקלתי בתופעה. ביקרתי אחרי כן תכופות בבית ההורים. שמעתי קינות מרות מפי האם ובעיקר מפי האב, שהגיע לשיא היאוש. הם פשוט אינם משתלטים עליו ואינם מצליחים להטיל עליו כל משטר וסדר. הוא היה נעדר לשעות רבות מן הבית, ובבית בוכה, בועט, מתחצף והוא אז בן תשע. ואילו בבית־הספר היה, כאמור פורק כל מרות, מפגר בלימודיו, מתקשה בקריאה. עדיין חיינו אז בעידן שלפסיכולוגיה, או יותר נכון לפסיכולוג המעשי בחינוך לא היה כל קשר עם חינוך ובית־הספר — אף ספק אם היה קים כזה, לפחות פסיכולוג חינוכי אחד בכל בסרביה. בדלית ברירה וללא מחשבה תחילה, כמו כל המסגרת החינוכית שהיתה חלוצית ואמפירית, הפכתי, מבלי לדעת, לפסיכולוג האמפירי שלו. אינני זוכר את כל הפאליאטיבים, הארעיים, המאולתרים והפעלולים שנקטתי, הכל לפי הנסיבות והמצבים. מה שזכור לי, כי תוך כדי התיעצות עם המורות, החלטנו להגדיש לו תשומת לב מועדפת, ראשונה במעלה. בשעורים, בהפסקות, בביקורים בבית, ובעיקר בחיים הציבוריים של הקהילה הקטנה של בית הספר. הופענו בבית ועזרנו לו להכין את השיעורים. להפתעתנו הרבה התמורה באה הרבה יותר משציפינו. חיש מהר הוא הפך מרוסן. מתקדם בלימודים, מתפקד במטלות שהונחתו לכיתה והוא עצמו מעורב ומשתדל. חל שינוי דראסטי שלא פללנו לו, עד שהחלטנו בהיסוס רב, ומתוך חשש לכשלון לשתפו בהצגה שעמדנו להכין לקראת הפסח. הפקדתי בידו תפקיד מרכזי, בולט, ושוב פלא: כבר בחזרות הראשונות הוכיח כי הוא מסוגל להפוך "כוכב". ואכן הפך. הוא הופיע בראש וראשונה בהצגה (הבה נקרא לזה "חזרה כללית") (כנהוג בתאטרונים) בפני הילדים ולבסוף בהצגה פומבית בפני ההורים ומוזמנים מנכבדי העיירה. בפני קהל רב באולם גדול ודחוס צופים, הופעתו השובבה והמבריקה נחלה הצלחה רבה ותשואות רמות.

אחרי ההצגה ושפע הנשיקות והטפיחות על שכם הוא ממש בגר מכובד היוקרה שרכש לו. וכשחזר אחרי חופשת הפסח לבית־הספר — הפך לדמות. ההורים היו מאושרים עד אין־קץ: הבעת פניו, התנהגותו, הצלחתו בלימודים. הוא יצא מכלל "בעיה" והפך ישות חיובית בפני עצמו. בשבילי היתה זו "הפואמה הפדגוגית" הקטנה שלי, על גדות הדניסטר.

מאקט יחסי ציבור - ל"יד ושם"

הצילום עצמו הוא עלוב, פרובינציאלי. אנטיקה, אבל נדיר, לא ניתן לחזור עליו. הסיפור שמאחוריו הוא העיקר. גם הוא תמים הוא מקבל חשיבות־יתר באשר שרד וניצל "מעבר לסמבטיון". דרישת שלום מעולם שהיה ולא ישוב. הוא חשוב ויקר לאלה שעודם בחיים, אבל שמא גם סיפור... לדורות.

זהו בעצם המשך סיפורו על הצילום.

למשפחת פאפאוצקי (נידמה לי כי אף הם בענף תעשיית השמנים) השתייך גם הצלם שהנציח מעמד זה, בית הספר "תרבות" בסוף שנת הלימודים 1932־1933. צלם פרובינציאלי, משעמם ונטול דמיון, כמו כל הצלמים בפרובינציה, שאפילו מכונות הצילום שלו, כבר אז היו ארכאיות, בודאי לא בהשוואה לימינו אנו, אך גם באותם הימים. בודאי שאמנות הצילום הקולנועי, הטלביזיוני והוידיאו — היתה ממנו והלאה. בשעה זו נזכור לו

בי"ס "תרבות" - אטאקי בשנת 1932 - 1933

לא כל השמות זוהו. נמסור רק את הידועים: מימין לשמאל: שורה עליונה: ויטיה רויטמן (דוד ארגמני), פייגלה גלוזמן (גרה באמריקה), מוסיה גלמן, עטלה ווסקוביניק ז"ל (להוריה חנות נעליים), לידה ילדה מוכשרת שאצל אמה היו משכירים שמלות פאר להצגות על אסתר המלכה*. אסתר פישמן, משמאל - הגוי שהיה משרת בביה"ס.

שורה שניה מלמעלה: קרקושנסקי - בת הרב מיכל קרקושנסקי. היו לו 4 בנות: שרה, חנה, ינטה, מינצ'י. ינטה התחתנה עם ברוכמן וחיה בצ'רנוביץ. שלוש האחיות האחרות נשרפו בשואה. גרויסמן - עדיין גרה באטאקי, חיימליה מוחר, גרישה שנירמן - גר עדיין ברוסיה, המורה למלאכת יד - גיטל שוועטס, מר גויכמן חיים - מורה לעברית, מר קופרשטיין לייב - מנהל ביה"ס, גב' ריבליס סוניה - מורה לשפה הרומנית, גולדנברג (האחות הבכורה), ינקל'ה סליטרניק, ז"ל, גרישה רויטמן

שורה קצרה ליד המורים: פירה סוטקר (באמצע), מוטלה ווסקוביניק.

שורה שלישית מלמעלה: הנכדה של טובה'לה הזקנה שעבדה במקוה - ילדה יתומה,, ציפה שטיבלמן, אניטה גולרגנט (ארה"ב, קרובה של ברטיני), שרוניה גלמן, גולדנברג (האחות הצעירה).

שורה תחתונה: יוסי טמלמן, גוריסמן, מינדי קרקושנסקי, שטיבלמן.

---

* מופיעה בספור של קופרשטיין.

התצלום בספר, גם את שמותיהם. בנוסף לכך יש לצרף את התצלום והשמות ל"אולם השמות" של "יד ושם" ובכך לצרפם למאות־אלפי השמות, קרבנות השואה... זוהי הדרך היחידה להביא מה שמקובל היה על העם היהודי ב־לקבר ישראל"... כך יונצח זכרם וכך יגיע שמם לפנתיאון הלאומי הגדול, פנתיאון השואה.

מי במים

בתקופת שהות־הקבע שלי, בשנה הראשונה, היינו חורף 1931/2 התנסיתי בטראומה כמעט אפוקליפטית, להצגה של איתנות היקום והיא הפשרת קרח הדניסטר באפריל, ערב בוא האביב. כיליד מארקולשטי השוכנת צמודה לגדת הריאוט, רגיל הייתי לקולות המתפוצצים של הקרח בהפשרתו לאחר שכבל את הנהר במשך חודשי החורף. בהתרגשות־מה הייתי מקשיב בלילות לקולות הבלתי־רגילים. קולות הנפץ של מכסה הקרח. עם בוקר, היינו היחידים משכימי־קום לראות הפלגים של המים המשוחררים. כמי שרגיל היה בתופעות אלה קיבלתי גם את הקולות על משכבי באטאקי, מבלי לתפוס את עוצמת ההתפוצצות, של הדניסטר, בהשואה להתפוצצות המינורית של הריאוט, שכן זה הדניסטר ערוצו ארוך יותר ועמוק יותר ומסוגל להפתיע. עם בוקר, נחפזתי מבעוד זמן לבחון מידת הסכנה השקופה מההצפה הגוברת לבית־הספר שבנינו עמד סמוך לנהר. התמונה שנתגלתה לפני עיני, הייתה אחרת וכלל לא דומה להצפה של הריאוט. אומנם מיד אפשר היה להבחין שדווקא לגדה האטאקית אינה צפויה סכנה, הזרימה נטתה להשתפך דווקא על הגדה ממול — זו של מוהילוב. עם זאת היה גם חשש סביר, שהזרימה יכולה לשנות את התרחבותה גם על פני הגדה האטאקית. כמובן, בראש ובראשונה נשלחו התלמידים הביתה, גם כדי להפיג את דאגת הוריהם. ננקטו גם כמה אמצעי תיעול בסביב לגדר, כדי שלא יבולע לבנין, במידה והמים בשוליהם יגיעו לבית־הספר. אבל מה שריגש במיוחד היה שהאוכלוסיה ממול, במוהילב, נימצאת בסכנת עימות עם ענק מים יקומי; סכנה הרסנית, כוחנית, שכל מחסום לא יעמוד מולה. העיר כולה, על בתיה, גינותיה, עציה, בתי קומה וכנסיות עמדה שקועה במים כמעט עד מחצית הגובה שלה. האוכלוסיה נטשה את בתי־המגורים הנמוכים ועלתה על טפיה, כלביה, על הגגות, שלא כולם (כמקובל במזרח אירופה) היו שטוחים והיה צריך לפרוץ אותם. בינתים אוכלוסיה זו התנהגה באיפוק רב. בין הבתים סיירו בסירות צוותות הצלה, שהתארגנו במרץ והתחילו להסיע תושבים מבוגרים וילדים, כנראה אל עבר הצד היבש של העיר שבו לא הבחנתי... מרחוק נדמה היה כי מנגנון ההצלה, משתלט, כביכול, וההצלה נמשכת בשקט. אבל ככל שהתקרבו לסופו של יום ובוא הלילה, הדאגה הפכה למצוקה. איתנותם של גלי המים, שנשפכו כמו לבה מקורזלת, שחרחרה, אפלה, עכורה וזועמת - גאו ועלו. קו גובה המים עלה והאוכלסים שנשארו על הגגות נעשו יותר ויותר עצבנים. שמש השקיעה של סוף אפריל התחילה להתאדם ולשוות צבע ורוד־פורפור ללבה וכמו תמיד היא עצמה עם יופיה המדהים, כאילו לא איכפת לה, מה שמתרחש במוגילוב. אבל מי התענין בכך. דמדומי ערב נתקצרו גם בעיני המסתכלים בגדת אטאקי, שלא נשקפה להם כל סכנה. לילה. פתאום כבו האורות בעיר הגדולה. נשמע קול נפץ אדיר. היתה זו תחנת החשמל שקרסה. תחת לחץ המים האדירים ומיד אחרי־כן, שמעת אלפי צעקות עזרה, יללות, בחשיכה. בתים ובנינים קורסים. שוב לא היה כל טעם להסתכל. לא ניתן גם החשכה להבחין דבר וכשעלית על משכבך, חשבת לך, מה תכלית בכל אותם משטרים, המתימרים להביא תיקון ופדות לאנושות וכשמגיע רגע המבחן הגורלי, חסומים נתיבי הצלה משטר מול משטר, חסרי ישע מצד אחד אבל גם מן הצד שלנו לו רצינו להחלץ ולהנצל לא היו מרשים לנו לחצות.

רק עם בוקר כשחזרה השמש חצי אביבית, רחוצה ומאירה את היום הבוקע, הבחנו בעיר החרבה והאבלה. אנו חזרנו לעבודתנו בהנחה כבדה, סתומה, עצובה על גורלם של אנשים. הדנייסטר היה צלול ושקט, כמו הגלדיטור בפורום רומנה. הוא עשה את עבודתו

והדביר עיר. מימיו חסרו להיות בהירים וכחולים, להקות אווזות צחורות מהכפרים הסמוכים משתי הגדות, שטו להם בשקט כמעט יקומי. האווזות שלומי־אמוני מורשת אבותיהם מצילי הקפיטול לא עשו דבר וחצי דבר כדי להציל את מוהילוב.

ומי באש - מיין שטעטל ברענט

פגישתי האחרונה - השלישית - עם אטאקי התקיימה ממש כשבועיים לפני הכיבוש הסובייטי הראשון, בראשית יוני 1940. החיים התנהלו לכאורה "כסדרם" ברומניה וגם בבסרביה, מסביב אומנם בערה האש, בשנה הראשונה למלחמת העולם השניה. מפולין, מהגבול הקרוב, הגיעו בפי הפליטים בשורות קשות בעקבות הכיבוש הנאצי. היתה זו כבר מלחמה לכל דבר, מקומית כביכול, אבל כבר התקשרה מלחמת העולם השניה במלוא זוועותיה ותוצאותיהן. היטלר עצב את מסגרת הציר הנאצי־פאשיסטי, שהקיפה גם את רומניה. לפי תוכנית זו - הילכו שמועות שרדפו אחת את רעותה - כי רומניה עלולה לותר על בסרביה בדרכי שלום ולהחזירה לברית־המועצות. כדי להבטיח לה עורף שקט במזרח. השמועות התחזקו באותו חורף, כשבפולניה התחילו לבנות כבר את חומות הגיטו הראשונות, אבח כל פירסום בעל־פה או בכתב בנושא נאסר ונחשב כהפרדת תקנות חרום להפצת שמועות שווא ויוצרת בהלה "אלרמה" באוכלוסיה. החורף 1940 - היה חורף 1940 - היה חורף עגום והחיים היהודים בבסרביה המשיכו להתנהל "כסדרם".פנימה היו רבים מקרב יהודי בסרביה, המרודים והמדוכאים, תחת שלטון רומני־פאשיסטי ואנטישמי, שקיו בלב תמים, כי הנה הישועה קרובה לבוא... ובמיוחד הנוער שנמק מחוסר אפשרויות לעבוד וללמוד חיכה ממש למלאך הגואל. על אף כל אלה החיים נמשכו גם בקרב הנוער הציוני החלוצי. בבלצי, עיר מגורי אז כמורה בגמנסיה העיברית, נימשכה פעילות החווה החקלאית של החלוץ "מסדה". ולפגרת חג המולד - ראשית שנת הארבעים בה נערכו כינוסים של תנועות הנוער החלוצי, סמינרים, בהשתתפותם של שליחי ארץ־ישראל וסתם אורחים מארץ־ישראל, אולם בלב פנימה פעמה חרדה מכבידה ולוחצת. היינו מודעים מה יחסה של ברית המועצות לציונות, לעברית ולחחוציות ולעליה. ידענו כי מעבר לדניסטר בשנות העשרים והשלושים עקרו הסובייטים את הכל. אישית, כמועסק במסגרת מסודרת כמו הליצאומים לבנים ולבנות, הייתי קשור "עם החוח" עד יוני לגמר שנת הלימודים, הכינותי בחשאי את צאתי מבלצי לבוקרשט, שם אוכל עדיין לפעול למען עלייתנו ארצה. השאלה מי יקדים את מי: הסובייטים אותי או אני את הסוביטים. הייתי מודע מה יקרה לי ביום הראשון עם הכנס הסוביטים לבלצי, ציוני בן־ציוני, ציוני סוציאליסטי והעיקר מורה לשפת הריאקציה - עיברית. ועל כולם מתנגד חריף, מוכרז לקומוניזם. השכרתי את דירתי המרווחת ועברתי לגור בחדר אחד ודווקא באותו בית - בחדר נוסף התגורר קצין רומני, מחיל המצב בעיר, שהיה ערוך כל לילה ל... פלישה הסובייטית. ומובן ל... אבקואציה. והנה דווקא בסוף מאי, תוך כדי אותה מתיחות כללית ואישית, קבלתי מברק ממשרד החינוך הרומני שעלי לצאת כבוחן ממשלתי בבתי ספר עבריים ובתוכם גם לאטאקי, כדי לערוך את בחינות־גמר־השנה. בימים כתיקנם בודאי שהייתי שש לכך לפגוש את אנשי העיירה ובית־הספר שכה אהבתי. אבל כל יציאה לשטח יכולה לסכל את תוכנית יציאתי מבסרביה. דין מלכות - דין הוא ועלי לקיימו, אחרת הייתי נחשד ונענש כמסרב וכמפיץ "אלרמה". המברק נתקבל ישר הביתה, כאני ורעייתי עורכים ומסדרים את המזוודות והספריה שלי כדי להעבירה לריגט. לפי תוכנית זו - מבלי לזכור בדיוק תאריכים, הוטל עלי לצאת לאטאקי בשבוע בין ה־8 ל־15 ביוני. בלב קשה יצאתי לדרכי. הגעתי בבוקר לאטאקי, חיש־מהר ישר לבית־הספר כדי לערוך את הבחינות ובעקבותם הפרוטוקול הרשמי על הישגיו של כל ילד וכתה. עשיתי זאת בקיצור ובמרץ רב. כך שנשאר לי ללון הלילה - בביתו של אברהם שנירמן - ורק ביקשתי טרם ירד הלילה לראות את

הרחוב החדש בו פרצה שבועיים לפני כן שריפה ענקית וכלתה כמעט את הרחוב כולו, שם גם מגוריו של מיר רויטמן, שליווה אותי כשמשפחתו אף היא ארוזה, לקראת עזיבה. הסתכלתי בבתים היפים, שעמדו חרבים ומבוישים. ללא מחשבה תחילה צפו ועלו סיפורים על שרפות בעיירות, ועל הטראומה הגדולה המלווה תמיד קהילות יהודיות: שריפה בעיירה, ס׳ברענט , ״מיין שטעטעלע, ברענט״. כאילו המשך לשרפת בית המקדש; משום מה עלתה במוחי ההגדרה על השממיות שהוסיפו אש עם חורבן בית המקדש וליבו את השריפה. משהו בזעיר אנפין, מאגדת החורבן המסופרת ב״מגילת האש״ לביאליק, ופתאום חשתי איזה מבזק אזעקה, בהלה של שעת חרום, על בית יהודי חרב, תמונה כה רגילה בהיסטוריה היהודית. רגילה ובלתי נמנעת.בפעם הראשונה חשתי באיזו מין אי־נוחות; חשבתי על עצמי, על דאגתי להנצל, להשרד, ומה יהיה? הייבנה הישוקם הבית שחרב?!

כששבתי אל עצמי וכשמאיר רויטמן, האיץ בי לחזור לבית חותני ללינת לילה לשינה חטופה, כי יש לקום מבעוד בוקר, כדי להגיע לרכבת. היה זה ליל לינה עגום. המארח החביב אף הוא נדבק במצב רוחי. לא ארכו שבועיים ושנינו נפגשנו בבוקרסט. ב־28 לאותו חודש יוני נכנסו קלגסי סטאליו... ״חיל הישועה״ של בסרביה, מבלי לדעת שאנו שנינו נושאים בקרבנו, צילום דימיוני של אטאקי החרבה, חורבן בית שלישי... הפגישה השלישית שלי עם אטאקי.

ובכל פעם, לימים, כשהייתי מחזיק בידי חומר ותעודות על חורבן יהודי בסרביה וסופם המר, תמיד צפה מול עיני העיירה החרוכה, אטאקי הבוערת. סמל לכל בית ישראל...

עס ברענט, מיין שטעטעלע ברענט.

שוב לא רפסודיה רומנטית, אלא בלדה איומה, ראקוויאם, ללא מלים, ללא מוסיקה, שכל כלי הבעה לא יסכון לכך.

ביה״ס היסודי ״תרבות״

משה לרנר - רשמה מפיו חסיה זמיר.

משה אינו בן אטאקי, אבל היה מנהל ביה״ס היסודי ״תרבות״ בשנים 1933/34 והוא בן 23. כיום הוא בארץ. הוא פרש את הרקע הכללי לאירגון ״תרבות״ ופעילותו בביסאראביה.

המרכז של רשת ״תרבות״ היה בקישינייב. שם היה גם המרכז של ההסתדרות הציונית ומרכז ״החלוץ״. כל זאת, כשהמדינה היתה עוד חלום של אידיאליסטים.

במסגרת אירגון ״תרבות״ התקיימו 60 בתי-ספר ברחבי ביסאראביה וביניהם זה שבאטאקי. בביה״ס מטעם ״תרבות״ לימדו בשפה העברית, אבל לימדו גם רומנית והכינו את הילדים לכניסה לתיכון.

ברומניה חיו, כידוע, מיעוטים רבים. כגון: יהודים, תורכים, גרמנים. לכל אלה ניתנה רשות מטעם מיניסטריון החינוך ללמד בשפות האם. כך התאפשר לימוד העברית בבי״ס של ״תרבות״. לימדו בהם גם את השפה הרומנית ואת ההיסטוריה הרומנית וספרותה.

באטאקי היו גם 4 - 3 בתי״ס ממשלתיים שלימדו בהם ברומנית בלבד. המצב באטאקי היה עדין למדי, כיון שרבים מהנוער היהודי היו קומוניסטים, ארבה סכנה שהגויים יעלילו על ביה״ס ״תרבות״ ויסגרו אותו על כל תואנה קטנה. יתירה מזאת: בעקבות סגירת ביה״ס

התפכחות

העיירה, עיירת הגבולין, שהתמקמה בשיפולי הערבה, נשקפה למרחוק לעוברי אורח. מבעד למפלשי סימטאותיה המעוקלות ופרצי גדרותיהן התבהרו לאור היום בברק־הבהובם מי הדנייסטר, שזרמו לאיטם אל האפקים הסמויים, לוטי הערפילים. לארכו של הנהר התפרשה בעתרת גווניה הפוליאנה (כר הדשא), כולה אפופה רוכסי גבעות, ומשפוּנותיה התנשבו ריחות עישבה וצמחי בר מחוספסים ופרועי־מראה שהטילו צל למרגלותיהם.

בערוב היום חצתה את הפוליאנה הרכבת, ומיוגעת מטלטולי־דרכים, מתנשפת אסטמתית בענני קיטור סמיכים נתעכבה ליד התחנה מול הגשר. הקרונות נחתו אז על פסי הברזל ומבעד לחלונותיהם המוגהים באור השקיעה נסתמנו במטושטש פרצופי הנוסעים.

הם בהו מתוך שעמום וסקרנות אל הישוב שנצטופף אי־שם כגוש אפרורי במורד. בקרבת התחנה פרשה מהם חבורת בני כפר שחזרו עמוסי משא לעיירה מעיר המחוז. הם פסעו ברגל למשכנות הכפרים בכביש, שנתגולל לעיניהם צרוב־חמה ומרובץ־אבק, וקולותיהם הגסים, המחורחרים מסביאה, הידהדו ארוכות, מבקיעים אל חלל האוויר.

לפרקים צצה ברחבת התחנה דמותו של איצ׳י בעל האכסניה, שנתרושש וירד מנכסיו בצוק עתים. הוא נשתהה רגעים מספר בהילוכו ותפוס הרהורים השיט מבטי עגמה לעבר הגשר. בשנים כתיקונן, בטרם פרוץ המהפיכה היה הגשר נטוי לרוחב נהר האיתנים, נטוי כקשת בעננים ומהדק בעבותות קרבה וסחר את שוכני החבל. אבל משהתחוללו ה׳מאורעות׳, נהרס מהפצצות האוייב. עתה נזדקרו באלם קפאונם, עטופים באפר אבלות, שרידי חורבותיו – מזכרת מהימים השאננים, הנינוחים, ימי העבר.

במרחק־מה מהמקום התוותה קו הגבול. המפקדה, פלוגת חיילי המשמר ורצועת ארץ לאורך החוף, שהכניסה לתחומה אסורה בהחלט.

לפרקים פילחה נביחת כלבים יבבנית את דממת־המועקה של המקום, מתרה ומנבאת רעות. בני המקום, ובפרט האנשים הזרים שנתגלגלו לרגל עסקיהם לישוב, היו נתונים למרותם של אנשי הרשות.

כל אימת שנפל צל של חשד על מישהו בהברחת סחורות לעבר הגבול, הם פרצו כסופה באישון לילה אל האכסניה ואל הבתים הרדומים, ובערכם שם

בבהילות קדחתנית חיפושים, הטילו חיתיתם על הדיירים הנבוכים, ההמומים כמחלום בלהות.

מה פלא איפוא שאחר לילות סיוטים שהלכו ונשנו לקתה הפרנסה, נתרוקנה האכסניה מלקוחותיה, ובעליה נאלץ לחזר אחריהם בסביבות התחנה. אך בעשותו כך נהג איצ׳י באיפוק, במידה של הגינות, מחשש שיקפח זכותם של אחרים בני עדתו. הוא פסע איפוא הלוך ושוב בפסיעות מרושלות על הרציף ועיניו רכות־ההבעה, שגבות סבוכות־מאפירות הצלו עליהן, כאילו סחו: ״אל נא באפכם, מכובדי! הרי אני בעיקרו של דבר איני כופה רצוני על האורחים. יצאתי לשוח לרוח הערב, כי טוב הוא לנשימה ומשיב נפש!״ אבל בקפלי קאפוטת־השבת הדהויה שלבש דרך חשיבות, בצאתו בין הבריות, ניכסה בעליבותה, מבויישה וכעורה בקדרותה – הדלות.

בערבי הקיץ הפושרים הסתודדו ברחבת התחנה בנות הישוב הקרתניות החסודות וחוורות־הפנים. הן נתפנו בעוד מועד מטרדות הבית, ונתקפות כיסופים סתומים, סמירים, נהרו הלום ליהנות מזיוו של עולם. ברחש צקון התרפקו מבטיהן העורגים בדמי על כל הבא ממרחקי ארץ, עול־ימים וזר, ייתכן גבר ברווקותו. מי חכם ויידע: היכרות ארעית ופפתעת ברחבה עלולה לחרוץ לעתים גורלה של הנערה לכל ימות חייה עלי אדמות.

למראיהן צץ ונשתרטט בדמיונו של איצ׳י קלסתר פניה של בתו מירה. החיים לא הסבירו לה פנים בצעירותה. בעוד היא לומדת בגימנסיה לבנות נפגעה מיחס האדישות והחשדנות העויינת, צרת העין,

מרשימותיה של גננת

רחל כפרי, לשעבר קוקה פודגייץ*

בבואי לספר על עבודתי בגן, אינני יכולה שלא להתעכב מעט על העיירה והבית בו גדלתי.

נולדתי באטאקי ב-26.2.1910. אטאקי עירי שוכנת על שפת הדניסטר, שמעליו מתנשאים שני גשרים מרשימים: אחד רחב ואחד צר. לפי שנמסר לי על-ידי בן-דודי, דוד רייף, שביקר לא מזמן שם, הגשר הרחב הנ״ל עומד על חורבות בית סבא וסבתא, בית אברהם סוטקר דודי ובית גרשון, שמסביבו צמחו בזמנו עצים. מול אטאקי שוכנת העיר מוגילוב. אנחנו גרנו ברחוב שנקרא ״די אלטע שטאדט״ (״העיר הישנה״). הייתי בת זקונים במשפחתי, בה היינו חמש אחיות ושלושה אחים. מהם נשארנו אני ואחותי בקייב, אוקראינה.

אבי ז״ל, יצחק, היה בר-אוריין, סוחר לא גדול, מקיים את הבית בכבוד. הוא דאג לנו ואהב אותנו בדרכו המיוחדת שלו - ממרחק ידוע. בשקט. במיוחד אהב אהבה רבה את בנו שלמה. זה היה באמת משכמו ומעלה. שלמה היה מוכשר מאוד. אידיאליסט וציוני נלהב, למד בהצטיינות, חבר טוב ומוכן להקרבה עצמית בכל מקום שזו היתה דרושה. שדה הפעילות שלו היה רחב: מארגן, מרצה, מלהיב ההמונים למען המטרה הציונית. הוא היה גאוותו של אבי.

אמי ז״ל - פייגה. היא שניהלה את הבית וקבעה בחינוך הילדים. אנחנו הערצנו אותה ואהבנוה אהבת נפש. במיוחד אנוכי. בת הזקונים שלהם. יכולנו להתנגד לדעתה, להתווכח איתה. לא נאלצנו להסתיר ממנה דבר. היא היתה מביטה בעיניה הנהדרות וקוראת בהן את כל הנעשה בתוכנו פנימה. היא היתה אומרת: ״לפי הצליל שבטריקת השער אני יודעת באיזה מצב-רוח הגעתם הביתה״. אשה חמה. קורנת אור ומבינה. לא פעם עמדתי משתהה מולה. לו אמא למדה! מסוגלת היתה להיות אישיות קובעת בחברה. היא היתה מספרת על סבא - אביה - שאהבנוהו כולנו, כיצד הביא בסתר מורה, ללמד אותה ואת אחותה חשבון ורוסית. זה היה מעשה אפיקורסי ביותר. אסור היה לדבר על כך מחוץ לבית. בימים ההם רק לבנים ניתנה הזכות ללמוד. גדלנו בבית חם ואוהב. דואג לחינוך הילדים גם להשכלה גבוהה. אחות אחת רופאה. אח שלמה - פרופסור לביוכימיה. לרגל לימודיהם הם חיו רחוקים מהבית. גם לימודים עבריים לא חסרנו. מורה אהוב על כולנו - שמו היה שמואל לייב - היה בא לביתנו. למדנו מפיו תורה ואפילו גמרא (הבנים, כמובן).

השכלתי הכללית רכשתי כאוטודידקטית. מוסרת מדי פעם בחינות אקסטרניות. ידיעת השפה העברית רכשתי בשיעורי ערב בתנועה ״גורדוניה״ ומפי בעלי לעתיד. הוא היה המדריך בתנועה, אליה השתייכנו. בגיל שש-עשרה התחלתי לחשוב על עלייה ארצה.

המצב בבית היה קשה. הורי הזדקנו. הרגשתי שעלי להתחיל לדאוג לעצמי. את לימודי התיכון סיימתי. להמשיך את הלימודים - לא נראתה לי כל אפשרות. בבית נטו להסכים שעלי לצאת לעבודה.

התחלתי לעבוד בבנק. שלושה חודשים היה עלי לעבוד בלי תמורה. בתום שלושת

---

* הדברים דלעיל הם צירוף של רשימה שכתבה רחל ודברים שרשמה מפיה חסיה זמיר. ז.ס.

החודשים אמור היה להגיע מהמרכז מפקח ראשי שיקבע את המשכורת. והנה באותה שבת בדיוק בה עמד המפקח לקבוע את המשכורת,הגיע לעיירה שליח מארץ-ישראל - אפרים דווידזון. במקום ללכת לעבודה, סרתי לקן של התנועה לקבל את האורח החשוב.

בצהריים, בשעת הסעודה, גיליתי להורי שלא הלכתי לעבודה. הורי נדהמו. דוקא היום כשהמפקח בא לקבוע את המשכורת? סיפרתי להם את סיבת העדרי והם נשארו דוממים. סיימתי את הארוחה. פרשתי למיטה ובכיתי.

לבנק לא המשכתי ללכת. ניחמתי את עצמי. הן אני נושאת את נפשי לעלות ארצה ושואפת להיות גננת. אולם להשגת המטרה נזקקתי לאמצעים, שהרי צריך ללמוד בסמינר, וכסף מנין? אז בדיוק קרה שגיסי מונה למנהל בנק במקום מגוריו דונדושני. לא רחוק מעיירתי שלי. הוא הציע לי לקבל עבודה בסניף שלו. זה היה אותו הבנק שבו עבדתי כבר. "את תהיי הכל! קופאית, מנהלת-חשבונות". נסעתי אליהם.

עם התחלת שנת הלימודים הודעתי לגיסי, כי עלי לעזוב העבודה. אני נוסעת ללמוד! אחותי וגיסי נדהמו. עד היום לא אבין מאין שאבתי כוחות נפש, לעמוד על שלי מול כל הקרובים. כולם שרויים היו בצער רב. אני נסעתי ללמוד. מדי פעם היה גיסי מבקר אותי בבואו לרגל עסקיו לצ'רנוביץ ומנסה להחזיר אותי. "קוקלי" - כך קראו לי - "לא נזכיר לך מה שעוללת לנו. רק תואילי לחזור לעבודתך!" אני בשלי: להגיע ארצה בתור גננת ולא בתור פקידה. דא עקא, שהיינו תלויים באותם ימים בחסדי ממשלת המנדט הבריטי. לקבל סרטיפיקט, לעלייה היתה בעיה גדולה. כך נאלצתי לחזור לאטאקי בשנת 1931.

עם שובי הציעו לי מטעם רשת "תרבות" שני גנים: בזגוריצה ובאטאקי.

אמא בכתה והתחננה: "מספיק היית מחוץ לבית". זה שהכריע את הכף. נשארתי באטאקי.

קפצתי הישר מספסל הלימודים לעבודה ממש עם ילדים, ועוד במקום שכולם מכירים אותי בתור "קוקה'לה הקטנה". האוכל לעמוד במשימה?

גן הילדים הראשון שלי

הגן היה ממוקם בשכונת המיידון בבית יפה ומרווח. מצדו האחד גרה משפחת סלוצקר. הלא הוא "דער קאזיונער ראבינער", כלומר "הרב מטעם" ומצד שני פוליה. לידם משפחות חלפין ושכטרמן. המבנה נתרם על-ידי אידה ויעקב חלפין. הם גם תמכו בהפעלתו והיו מעורבים מאוד בפעילותו.

בהקשר זה עולה בזכרוני אפיזודה משעשעת. בשעת אחת החגיגות בגן הושיטה לי אידה שעון זהב כאות הוקרה. אני סרבתי, כמובן, לקבלו, וכשאידה שאלה אותי מה לעשות בשעון קפצה פירה סודקר הקטנטונת: "תביאי לנו ארגז תפוחי-זהב". יש לזכור שתפוחי-זהב ברומניה היו מצרך יקר מאוד, אך אידה מילאה את בקשתה של הילדה וחילקה לכל הזאטוטים פרי מארץ-ישראל. איזו חגיגה היתה זאת!

השפה הרשמית, בה הייתי חייבת לנהל את יומן העבודה, היתה רומנית. אולם השפה המדוברת בגן היתה עברית ועברית בלבד.

הרקע המשפחתי של הילדים היה מגוון ביותר. מצבם הכלכלי, לרוב ירוד היה מאוד. נרתמתי כולי לעול הזה. עבודה ורק עבודה. בעיר היו קיימים אותה עת כמה גנים נוספים מטעם הממשלה, בהם השתדלו להקנות לילדים את השפה הרומנית. בעיר קיים היה גם בית-ספר יסודי מטעם "תרבות". השפה המדוברת בו היתה, כמובן, עברית. לא מעט

טרדות וחרדות גרמו לנו שלטונות החינוך במקום.

נשוב לגן שלנו. לא ארכו הימים והילדים החלו מפטפטים עברית עד כדי כך שה״שיקסה״ אירינה, העוזרת בגן, גם היא פיטפטה עם הילדים עברית.

הבית, כאמור, היה יפה. מרוהט ריהוט מתאים במיוחד לילדים. במהרה הפך למקום שוקק פעילות והאוירה ששררה בו היתה נעימה. את משכורתי הראשונה נידבתי לרכישת כלי הקשה לתזמורת הילדים. פסנתר לא היה בגן. נער צעיר שניגן בכינור, היה משמש כמלווה בתזמורת של הילדים וכן במשחקים הריתמיים האהובים במיוחד על הילדים. במהרה התמלא הגן ילדים, למרות שההורים היו חייבים בתשלום די גבוה.

הממשלה הרומנית לא תמכה בנו יתר על המידה. היינו עורכים הופעות, (לרוב, בחגים) ונעזרים במוסדות הפרטיים שלנו.

ביקור המפקח ממשרד החינוך

בוקר אחד מעונן וגשום, כולנו היינו מכונסים בחדר העבודה, הופיע בפתח אדם לא מוכר ומבלי הגד ״שלום״ התקדם לעבר הילדים. אחריו הזדנבה פמליה שלמה ובה חברי הוועד במקום, כמו הרב ״מטעם״ ועוד.

האורח התהלך בין הילדים והביט סביבו מלא ענין. הילדים לא התרשמו במיוחד מכל הענין והמשיכו בעבודתם. אותו יום היה במקרה גם יום הריתמיקה בגן. אחרי שגמרנו את הפעילות בפינות העבודה השונות, הגיעו תורו של הכנר וכלי ההקשה. קבענו מנצח מבין הילדים, והוא, שרביט בידו, קרא בשם היצירה והם פתחו בנגינה. המפקח היה מוקסם ממש.

אחרי נגינת התזמורת בחרנו במשחק אימפרוביזציה: ״גשם״. איכרים עובדים בשדה. כלים בידיהם, הרחנו ריח הגשם הטוב. במקום גם הצענו לחבר שיר ברכה לגשם:

גשם, גשם, רד ורד!

בשדה איכר עובד!

האיכר יזרע חיטה,

הילדים יאכלו פיתה.

הילדים התפזרו מרוצים מאוד מהיצירה שלהם. האורח נעלם מבלי להפרד. גם לא ביקש לראות את היומן.

נטלנו ידיים וישבנו לאכול. מעין ארוחת-בוקר שניה. אז הופיע המפקח שנית. הוא נשאר עימנו עד שהילדים הלכו הביתה.

בערב נערך ״בנקט״ רב רושם. בביתו של אחד מחברי הוועד. הוזמן הפרסונל של בית-הספר וגם אנוכי. משום מה לא התחשק לי להצטרף.

למחרת נמסר לי, שהמפקח לא הפסיק להלל ולשבח את מה שראו עיניו בגן. הוא השאיר פרוטוקול וביקש לצרפו ליומן העבודה שלי. העתק ממנו נשלח לי כבר בהיותי בארץ כגננת והוא שמור איתי בבית עד היום.

כאמור, אני את נפשי נשאתי לארץ-ישראל. להיות בה גננת. בינתיים החבר שלי, אחרי סיימו את סמינר למורים, יצא להכשרה ב״החלוץ״ ועלה ארצה.

באמצע שנת עבודתי הרביעית בגן, קיבלתי סרטיפיקט הודות לטיפולו הרב ועליתי בתור תלמידה לסמינר "מזרחי" לגננות בירושלים. בסמינר הוסבר לי, שאני לא חייבת בהשתלמויות נוספות וכי אני יכולה להתחיל בעבודה. נתקבלתי לגן של ויצ"ו שבפיקוח מחלקת החינוך של הוועד הלאומי והתמדתי בעבודתי כגננת משך 35 שנים רצופות.

כיום אני בפנסיה. יש לנו 3 ילדים ו-8 נכדים. הבת הבכורה גננת ביבניאל שבגליל התחתון. הבן דוקטור לפיסיקה ומתמטיקה בתעשייה האווירית ובת הזקונים מורה בחסד בירושלים.

ירושלים, 1987.

ועד
של ההסתדרות הציונית
אטקי

ט"ו תמוז שנת תרצ"ו

תעודה!

אנחנו חברי הועד הציוני המקומי החתומים מטה, מאשרים בזה שמרת רחל [illegible] ([illegible]) ילידת אטקי, עד עליתה ארצה היתה נאמנה בין חברי הנוער הציוני, השתתפה באספות [illegible], וכמו כן היתה מנהלת במשך שנתיים בגן הילדים של החברה "תרבות" בעירתנו ומלאה את עבודתה באופן טוב ורציני.

[illegible]

יושב ראש... מ. [signature]

המזכיר... [signature]

חברי הועד { ...יהודה [signature] / ...ד"ר ש. [signature] / ...[signature] }

...Sionistilor din Atachi

Proces-Verbal.

Azi, 24 Noembrie 1934 am vizitat şcoala grădina de copii mici „Tarbut" Otaci-Soroca; fără drept de publicitate la limba de predare ebraică. Şcoala este condusă de D-ra Rahil Podgaeţ, absolventă a Institutului Frobelian Cernăuţi cu autorizaţia Minist. No. 33036/934.- Şcoala are local propriu, mare, încăpător şi mai ales foarte curat. Şcoala funcţionează în baza autorizaţiei definitive No. 2885/929.- Cercetând scriptele le am găsit toate în perfectă ordine, bugetul echilibrat şi garantat de susţinători. Şcoala posedă un inventar cât se poate de bogat, având tot suficient unei grădine de copii, deasemenea şi materialul didactic suficient.- In general şcoala este foarte bine înzestrată. Comitetul acestei şcoale îşi dau silinţă să nu sufere şcoala de nici o lipsă.- Am procedat şi la inspecţie didactică. Am rămas foarte impresionat de ordinea şi disciplina copilaşilor, deşi domneşte un aer de strânsă familiaritate între conducătoare şi copii. - Am asistat la diferite jocuri, dansuri şi figuri gimnastice foarte frumoase şi estetic executat.- Cântecele şi mai ales orchestra grădiniţei unde copii îmblinesc a la maistru de muzică au făcut aproape minuni.- Constat că să pune multă inimă de către D-ra Conducătoare, deşi se predă în limba ebraică, totuşi copilaşii mi-au cântat multe şi frumoase [illegible] româneşti. Felicit pe D-ra conducătoare pentru munca şi mai ales pentru reuşita acestei munci.-

Trei copii se vor trimite Inspect. Chişinău.-

Inspector Şc. (ss) Bogdan.

Romania
Judecatoria rurala Otaci tg. Jud. Soroca
Proces verbal N 34
Prezenta copie, fiind conforma cu originalul se legalizeaza de noi conform art. 31 din legea autentificarii actelor, în urma cererei înreg. la N: 5381/935 a D-rei R. Podgaetz din com. Otaci Jud. Soroca

N: 34

1935 Maiu 22

פרוטוקול

היום 24/XII 1943 הוחרם בית-הקפה „תרבות",
[illegible] יחיאל [illegible], המנהל את המסעדה בשטח הגטו [illegible].
את הבית מנהלת [illegible] רחל [illegible] שנמצאת בית [illegible]
[illegible], ומחזיקה את המונופולין להשכרה במספר 33024/944.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] ליהודי [illegible] [illegible].
בית-הקפה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] את המונופולין להשכרה 2885/944.
את [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] מספיקה [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] בית-הקפה [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לא
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בית-הקפה.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] בית-הקפה [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible]" בית-הקפה [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible]:

[illegible] (חתימה)

נספח: חניכים ומשפחותיהם וסתם יהודים טובים

רחל כפרי

רחל (קוקה) כפרי זוכרת פרטים על חניכיה בגן מלפני עשרות שנים וילדים אחרים בעיירה וכן מבוגרים מבני אטאקי. יש וודאי מי מהקוראים שימצאו בזכרונות אלה ענין.

זייליג חלפין - אומנם הוא לא היה בגן שלה, אבל הוא ביקר אותה בגן יחד עם הוריו והיא זוכרת אותו כילד יפה שדמה לאמו ניוניה חלפין. אמו היתה אשה גבוהה ויפה. כיום זייליג בארץ, שירת בצה"ל והגיע לדרגת אלוף משנה ופעיל באגודת יוצאי אטאקי.

ליוסיה חלפין - בתה של גניה חלפין, היתה בת 5 בגן.

יהודה זיסמן - לאביו קראו חזקל'ה ארבוטע (הגיבן). היה להם מזנון קטן. יהודה ואחותו התגלגלו לטרנסדניסטריה ובשנת 1947/8 הגיעו לארץ עם המשפחה. יהודה ואחותו באו לביתה של קוקה ובן-ציון בירושלים והתארחו אצלם משך זמן מה.

זינה - היתה בת אחות של בתיה פרומציוק מקבוצת אושה.

יעקב פילדיש - משפחתו היתה בעלת חנות בדים. היה ילד חולני שדיבר עברית יפה מאוד. הוא היה אומר: "את לבנה כמו שלג".

חווסיה בלייבס - אחותה של מייקה בלייבס.

גלמן - היתה להם חנות צבעים קטנטונת ליד הבית של סירקיס האב היה אחד מהפעילים בוועד של הגן.

משה מורצס - אח אימה של פירה סודקר. אידישיסט. נהג להפריע באסיפות שנערכו בשפה העברית.

שמיל לייב - לימד בנים עברית, תורה וגמרא.

משפחת בקרמן - האב היה רופא-שיניים. היתה לו אשה ושני ילדים שכולם ניספו ב"אוואקואציה" (הפינוי לרוסיה).

הרב קרקושנסקי מעכל - היה עני מרוד והיו לו הרבה בנות. ישב כל היום בבית-הכנסת ולמד תורה בקול רם ובקול שירה. בית-הכנסת היה מול ביתם של משפחת פודגייץ והאב של קוקה - יצחק העריץ את לימודיו, התמדתו ושירתו של הרב.

גולדנברג וקופרמן - מורים.

בגן של קוקה
קוקה פדגייץ עומדת מימין מאחור

פורים בגן של קוקה
מימין לשמאל: מאחור: קוקה - גננת,
אידה חלפין - התורמת הנדיבה לגן.
שמות זכורים לקוקה:
פירה סודקר כאסתר המלכה,
חווסיה גלמן, יהודה זיסמן,
זינה פרומציוק, יענקילה פילדיש,
שרה פפאוצקי.

בגן של קוקה — שנים 1931-32
מימין: ______ , שרה'לה גלמן, ליוסיה חלפין, חווסיה גלמן

ליוסיה חלפין בת 5.
בתה של גיניה חלפין.
1931

קבוצת חברות שלמדו ב״שקולה פרימר״ 5 שנים
מימין:עומדות: לאה׳קה פלקה, שיינדל העמער, שרה רבינוביץ (קופפ)
יושבות: איצ׳ל גורודצקי, שרה ברונשטיין, שייבה ברונשטיין. איצ׳ל ושייבה מתו. שיינדל חיה ב״גרויס צ׳רנוביץ״. כל היתר בישראל

ביה״ס של בתיה פרומצ׳וק (מסומנת בעיגול)
המורים: נסטנס איוונוביץ, וורה איבנובנה

בנות מבי״ס יסודי 4 שנתי . מכתתה של צפורה סיו
מימין: עומדות: אסתר ליידרמן, צפורה סירקיס, צילי
יושבות: מוטליה סטולייר, צ׳רנה פסיס

שער ג׳

ב. פעילות ציונית
תנועות הנוער החלוציות
עליה

הנוער של אטאקי
הוא ה׳צימעס׳ של
אטאקי

דינה יורקוביץ
יוצאת אטקאי

גדלנו עם הציונות

דודי סוטקר

דקלמתי באסיפה ציונית

נוהג היה בעיירה. עם שהתכנסה אסיפה ציונית ובעיקר בהשתתפות אורח מבחוץ - היו מעמידים ילד שידקלם דקלום מתאים כלשהו. היתה זו מעין פתיחה אמנותית. כך הגיע גם תורי פעם.

מורה מ״תלמוד תורה״ הכין אתי פרק מתוך התנ״ך. נצבתי לפני ארון-הקודש ודיקלמתי בקול רם. המורה עמד מתוח לידי והסתכל כל הזמן אל תוך פי. היה מוכן ללחוש לי, אם אשכח חלילה משהו. כשסיימתי הוא עלה במדרגות, תפס אותי ונתן לי נשיקה מצלצלת בלחי. הוא היה מאושר. נשמר לי מקום ליד אבי ונשארתי לשמוע את הנואם.

כלום לא הבנתי מדבריו. אבל הייתי מאושר, כי בדרך-כלל לא הרשו לילדים להכנס לאסיפות כאלה. הייתי נתלה בחלונות מבחוץ כדי לזכות בהצצה פנימה. הפעם ישבתי לי נינוח ועקבתי אחר מבטיהם של הנוכחים. מבע עיניהם ותנועות ראשיהם העידו, שהנואם אכן נוסך תקווה בלבם.

הפליט הציוני

החינוך, היה נושא שהעסיק מאוד את יהודי העיירה. ל״חדרים״ נשלחו ילדים בתחילת דרכם. חלק מן התלמידים האלה המשיכו בישיבה. ״תלמוד תורה״ לא העניק השכלה פורמלית. בבתי-הספר הממלכתיים קיימו לימודים בשבת. וזה היווה בעיה. כך, הגיעו היהודים לרעיון בדבר הקמת בית-ספר ממלכתי יהודי. בבית-ספר זה, יום המנוחה היה בשבת ושפת הלימוד היתה אידיש.

הרבה מאוד ילדים הלכו למוסד הזה ובכיתות שררה צפיפות רבה. היום הראשון ללימודי זכור לי בכך שלמדתי בעמידה, כאשר משקוף החלון משמש לי כשולחן. בית-ספר זה לא החזיק מעמד הרבה זמן. נדמה לי כשנה אחת בלבד. למדתי אז יום לימודים ארוך. לפני הצהריים בתלמוד התורה ואחר-הצהרים בבית-ספר הנ״ל. נשאתי אתי בילקוט אוכל לצהריים. הביתה, הייתי חוזר עם חשיכה. שום רשמים מיוחדים מלימודי בבית-ספר זה לא נותרו לי אבל כאן נדבק בי לראשונה, חידק הציונות והמעשה שהיה כך היה.

בית-הספר שכן תחת קורת גג אחד עם יחידה של משמר הגבול. האגפים האחוריים היו שייכים להם. היתה להם גם חצר גדולה, מוקפת חומה, שם היו מבצעים את התרגילים שלהם.

בחורף היה הדנייסטר קופא. השלג היה מגיע לגובה רב. אז היו מתגברים את המשמרות, כי במזג-אוויר כזה היה נוח מאוד לגנוב את הגבול. אכן, בלילות כאלה היו נשמעים הרבה יריות הפחדה.

בצד הרוסי שכנה העיר מוהילב. הרבה יהודים משם חיפשו דרך להמלט מן המשטר הקומוניסטי. לילות חורף כאלה היו מתאימים לכך. היהודים בצד שלנו היו מסתירים את

הפליטים ומבריחים אותם הלאה. לאמריקה או ל"פלסטינה" כלומר ל"ארץ-ישראל".

מובן שחלק היו נתפשים בזמן המעבר על הנהר. יחידת משמר גבול, שכנתנו לבית-הספר, עסקה בתפישתם וכליאתם של המסכנים. והנה, באחת מן ההפסקות, בעת משחק, התקרבתי לגדר הצבא ושמעתי קול קורא לי באידיש מתוך חדר המעצר שבסמוך לגדר - "נער! תביא לי ספר בעברית". רציתי להציץ באיש, אולם הזקיף גירש אותי משם. סיפרתי לאבי על האיש שהציץ מתוך אשנב בית-הסוהר ועל בקשתו. כך במשך כשבועיים הייתי מגניב לו ספרים בעברית ועוגיות שאמא הכינה בשבילו.

אבי ביקש שאמסור לו שענינו יטופל. אז התברר לי שאבא מסייע בשיחרור אסירי ציון והעברתם לארץ-ישראל.

שבועיים אלה של קשרים עם בחור זה שהיה מציץ מאשנב בית-הסוהר ומחכה שאביא לו את הספרים בעברית, הם שעשו אותי לציוני כבר בגיל רך. הייתי בסך-הכל בן שש.

אותו זמן הייתי עוקב בהתעניינות רבה אחר המפגשים שנערכו בביתנו בין אבי ויהודים אחרים מן העיירה. בעיקר הירבה לבקר אותו אדם בשם יעקב סירקיס. הוא היה איש נחמד וציוני, מסור מאין כמוהו. יעקב היה מופקד על איסוף התרומות לקרן-קיימת. הוא ואבי היו מבלים את זמנם בקריאת כתב העת העברי של ההסתדרות הציונית העולמית - "העולם". בערבים היו השניים האלה שקועים שעות על-גבי שעות בקריאת המאמרים ב"העולם" בתקופה של קיום קונגרס ציוני היו הרבה נושאים להתדיין בהם ושני הידידים, אבי ויעקב סירקיס היו מתווכחים ביניהם בלהט, כאילו נמצאו אותה עת באולמי הקונגרס ממש.

אני מטיף לציונות. את אחותי גולדה הירבו לבקר חברות בגילה. אחת מחברותיה של גולדה, הכירה לי את אחותה הקטנה. נהגתי לבקר בביתם, לשחק אתה ועם ילדים אחרים שבשכנות. באחד הימים נקבע שמקיימים נשף פרידה לאחת מילדות החבורה הזאת. ילדה זו עמדה לנסוע לאמריקה ביחד עם כל בני המשפחה.

במסיבה הזאת, סיפרתי להם על ארץ-ישראל וניסיתי להשפיע על הילדה שתוותר על הנסיעה לאמריקה. הבטחתי לה שבאם היא תחכה, אני אקח אותה אתי לארץ-ישראל. היתה הסכמה כללית בחבורה שמוטב ארץ-ישראל. אולם היא כמובן נסעה עם כל בני משפחתה. היינו בני שש, שבע בסך-הכל.

למחרת הנסיעה ביקרתי בביתם. הדלתות היו פרוצות. חלונות פתוחים. הכל היה ריק. סמרטוטים היו מפוזרים בחדרים וחתולה יבבה לעברי. הבית היהודי החם מאתמול, הפך לחורבה.

קופסת קרן-קיימת

בררתי לי חברים ממשפחות טובות. ביחד היינו מתגנבים לאסיפות של הציונים. ביחד היינו הולכים לספריה להחליף ספרים עבריים. ביחד היינו מחזרים על הפתחים עם הקופסא של קרן-קיימת לאסוף תרומות. יעקב סירקיס חברו של אבא, הוא שהיה מצייד אותנו בקופסאות האלה. סובבנו זוגות זוגות. ילדים קטנים. לפעמים זרקו אותנו החוצה. אלה היו בתי יהודים דתיים מאוד שהתנגדו לציונות. לדידם, הגאולה תבוא רק עם ביאת המשיח ואנו סתם אפיקורסים קטנים.

פעם פגשנו בעורך-דין גוי. הכרתי אותו כי היה בין באי ביתנו. הושטתי לו את הקופסא. הוא שילשל לתוכה שטר של ניר! נדיבותו זו הפליאה אותי ושאלתי את אבי לפשר ההתנהגות הזו. הסביר לי אבא, שגוי זה שונא ישראל גדול הוא וסיסמתו הינה: "יהודים

לפלסטינה!" למטרה זו הוא מוכן לתרום ובלבד שיסתלקו מכאן.

תנועות נוער **"השומר הצעיר", "מכבי"**. פתיחת קן "שומר הצעיר" הגבירה את השפעת הציונים בעיירה. הוקם גם קלוב של "מכבי". היתה זו קבוצה קטנה של בחורים שעיקר מטרתם היתה תרבות הגוף. בנים ממשפחות עשירות, בני בעלי בתי-חרושת לשמן, תחנות הקמח, בנו של רופא השניים. בחצרו של רופא השניים הוקמו מתקני ספורט.

הם היו משחקים בקריקט. תלבושתם היתה לבנה והם היו תמיד מצוחצחים. בחורים יפים ואתלטיים. מתוך סקרנות היינו הולכים להציץ עליהם מעבר לגדר. גם הם, אנשי "מכבי" היו מזוהים עם הציונים. למרות שאינני זוכר שמישהו מהם התכונן להצטרף ל"החלוץ".

המכתבים שהגיעו מאחי ישראל, תארו את החיים בארץ-ישראל. עבדו אז ביבוש ביצות קברה, הרי היא בנימינה. פקדה אותם מחלת הקדחת. לפעמים סבלו גם מחוסר עבודה. בתמונות הכל נראה יפה. רוכבים על סוסים. נופים יפים. אפילו את השמש הארץ-ישראלית מבחינים בתמונות האלה. לי שלח את מהדורת ספרים "לנוער". מסופר היה בהם על המושבות: פתח-תקוה, ראשון-לציון, נס-ציונה, רחובות, עקרון וזכרון-יעקב. בין דפי הספרים הייתי מוצא בולים ופרחים מיובשים.

והנה פרצו בארץ מאורעות תרפ"ט. הקומוניסטים ניצלו את ההזדמנות וזרעו בהלה בקרב הציונים. הם אפילו הפיצו שמועה שישראל אחי נרצח על-ידי פורעים.

גם זה חלף. תנועת-הנוער "השומר הצעיר" הלכה והתחזקה. קיימנו פעולות בחיק הטבע. ביער שבכיוון בית המנזר ועל ההר. היינו עורכים שם מיסדרים ומניפים על תורן גבוה את הדגל הכחול-לבן ושרים את "התקווה".

היינו משחקים, רוקדים ושרים את שירי ציון. באחת מן הפעולות האלה, התקיפו אותנו קבוצת שקוצים באבנים ובמקלות. הברחנו אותם והחלטנו להתמיד בטיולי השבת שלנו דווקא למקום הזה.

ליער שליד המנזר, היינו מטיילים קבוצות יותר קטנות. היה שם עשב גבוה ורך וציוץ ציפורים יפה להפליא. ועל כל אלה, חברת בנות שעורר בנו תחושות של ראשית התבגרות.

התפרקות קן "השומר הצעיר" והיווצרות קן "גורדוניה". היתה התרחשות דרמטית בקן "השומר הצעיר". הקן הוותיק התפרק בגלל איש אחד, למעשה, הוא ראש הקן, חזר ממחנה קיץ, כינס את המדריכים והקבוצות הבוגרות והודיע להם שהוא התיאש מן הציונות. כך בפשטות.

שמועות משמועות שונות התהלכו בעיירה. אחת שהוא הפך לקומוניסט. האחרת שהוא מתכוון להקים סניף של "הבונד" האידישיסטי. אמרו שהוא התקרב לדתיים דווקא. אכן הוא היה יתום מאב שהיה בזמנו מנהיג דתי.

אחר זמן קצר הפעילה יוזמה מורה צעירה מבית-הספר "תרבות" והקימה קן של תנועת "גורדוניה". קיבלתי ממנה חומר לקריאה ובמהרה הבטחתי לסייע בידה באירגון צעירים בני גילי לתנועה זו.

המיפגשים התקיימו בבית-הספר "תרבות" בשעות שהיה פנוי מתלמידים. הוקסמתי מאישיותו של א. ד. גורדון ומעיקרי תורתו. בעיקר התרשמתי עמוקות מן העובדה שבגיל גבוה הגשים האיש הלכה למעשה את תורתו.

חיכיתי אז למועד עלייתי לארץ הנערה עם הצמות היתה גם היא בקבוצתנו.

יחד רקמנו חלום, שבהגיעי ארצה אעשה מאמצים להביאה לשם.

הקומוניסטים היו נרדפים על-ידי השלטון בעזרת שוטרי חרש או סתם "מוסרים" למיניהם. אנשי המשטרה ושירותי הביטחון היו עורכים פשיטות-פתע בבתים ומחפשים ספרות קומוניסטית. כרוזים ודגלים אדומים. מציאת חומר כזה גררה אחריה עונשים כבדים מאוד.

אבא שלנו אימץ את מנהיג הקומוניסטים בעיירה וכל אימת שהבולשת יצאה לחיפושים, היה הלה מתחמק ומגיע למחבוא שלו במרתף ביתנו. זה נראה כפרדוקס. בחור זה ניהל הסתה פרועה נגד הציונות ואבי, ציוני מסור ששלושה מילדיו נמצאו כבר אותה עת בארץ, ואני הרביעי עמדתי לעלות ארצה, איש זה מחביא קומוניסט. והרי היה במעשהו גם סיכון עצמי רב. גם אמא היתה בסוד הענין. היא הורידה לצעיר אוכל למרתף. רק בני ביתנו ידעו על הסוד. אפילו אביו של אותו צעיר לא ידע על כך.

משפט על הציונות

התפרקות "השומר הצעיר" כירסמה בהשפעה הציונית בעיירה. מישהו יזם קיום משפט פומבי על הציונות. התכנסנו באולם ליד גן-הילדים היהודי.

האולם היה מלא. חלק אף נשארו בחוץ, היה קטיגור והיה סניגור והיו גם מושבעים. השניים התנצחו בלהט, וכפות מאזניים נטו לכאן ולכאן ואנו חרדנו מאוד.

כשנציג חבר המושבעים הודיע על זיכוי הציונות פרץ רעם אדיר של מחיאות-כפיים. אנשים התחבקו והתנשקו. דמעות גיל נראו אצל חלק מהנוכחים.

היה קר. הייתי לבוש מעיל ארוך וחם. לידי היתה הנערה עם הצמות. צעדנו דוממים. שילבתי אצבעותי באצבעותיה והכנסתי את כפות ידינו לתוך כיס מעילי. ראשה נרכן על כתפי. יום הפרידה הולך וקרב ואנו עצובים בשל כך.

העליה לארץ. חזרתי הביתה מביקור הפרידה האחרון. תחת זרועי נשאתי עוד חבילה להעברה לארץ. היא כללה: צנצנת מרקחת, עוגת שטרודל ודברי רקמה. זה בשביל הבת שלהם אשר עלתה לא מזמן.

את אבא מצאתי עסוק באריזת המזוודות שלי. כר גדול. שמיכות וסדינים דחסו לתוך שק ענק. תפרו ובנוסף לכך קשרו בחבל. גם את המזוודות קשרו בחבלים ליתר ביטחון. לשימושי, בזמן הנסיעה, הכינו לי מזוודה קטנה. היא כללה גם את התפילין וסידור התפילה, כמה ספרים ועוגיות מעשי ידיה של אמא. רציתי לעזור ולא נתנו לי. "לך תנוח! מחר קמים השכם בבוקר. צריך להגיע בזמן לרכבת".

אבא גמר את עבודת האריזה. על כל מזוודה ועל השק הדביקו בעזרת דבק עשוי מתערובת של קמח ומים. פתקים מבד לבן ועליהם רשומים פרטי האישיים. הם יצורפו באוניה למטען. הלכתי להרדם קצת ולא הצלחתי. בכל זאת, נרדמתי לזמן מה.

חיכתה לי הפתעה. חברות מהקבוצה שלנו ב"גורדוניה" באו לפנות-ערב. הביאו מצרכים והודיעו לאמא שהן רוצות להכין לי מסיבת פרידה. יחד עם אמא ובײלה הן טרחו במטבח והכינו מכל טוב.

כשהתעוררתי הייתי שטוף זעה ונפחד. זה עתה חלמתי חלום זוועה. הרעש שהגיע מהמטבח היה גדול. שיקשוק כלים. עליצות הבנות, הוראות שחילקה אמא. פתחתי את הדלת ובדיוק נפגש מבטי באבא. ביקשתי אותו להכנס אלי וסיפרתי לו את חלומי. הייתי עדיין נפחד.

מעל הגבעות שמול ביתנו השתרעה רמה מישורית ובה שדות רבים. גם לנו היתה שם

חלקת אדמה (היה זמן שחילקו ליהודים חלקות אדמה כדי שיקימו כפר יהודי. הכפר לא הוקם. הבנים שמו פעמיהם אל מעבר לים והחלקות עובדו על-ידי הכפריים). בחלומי טיפסתי על מדרון הגבעה כדי להגיע לחלקה שהיתה שייכת למשפחתנו. משום מה לא הלכתי בשביל המוליך לכיוון הרמה. רציתי להגיע לפסגה בדרך הקשה ביותר. טיפסתי במדרון התלול, נאחזתי בשיחים והתקדמתי לאט לאט. פתאום חסמה את דרכי חיה רעה, היא בחנה אותי ועברה לתנוחת זינוק. פחד תקף אותי. התחלתי לברוח. המדרון היה תלול. רצתי במהירות והחיה הרעה בעקבותי. הנה, הנה תשיג אותי.

פתאום הבחנתי בפתח של מערה. זינקתי לתוכה. אולם מה גדולה היתה אכזבתי כשנוכחתי שהיא איננה גדולה מגודל גופי. זה הסוף. החיה פערה את פיה. הנה היא תנעץ את שיניה בפני. התעוררתי.

"בני" אמר לי אבא. "נכונו לך כנראה מכשולים בדרך למטרותיך. אבל חלומך מוכיח, שיש בך תושיה ותדע להתגבר על המכשולים". כבמטה קסם נסתלקה ממני המועקה. שוב הקולות העליזים שמעבר לדלת שבו והציפו אותי.

הבית התמלא באנשים שבאו להפרד ממני. בני גילי חיכו עד שהאנשים יתפזרו וניגשו לעריכת המסיבה. השולחן היה ערוך. לא חסר גם יין. היו אגוזים בצד פירות. דובשניות בצד עוגיות. צימוקים וסוכריות. נוכחו גם מספר מבוגרים בנוסף לבני הבית. המורה שגרה אצלנו. המורה אשר אירגנה את "גורדוניה". המנהל מבית-הספר "תרבות". השעה כבר היתה מאוחרת וההתרגשות היתה גדולה.

אבא לא פצה פה. הוא היה עצוב. אחרים נאמו. ביקשו גם ממני לומר דברים ולא יכולתי. רק ביקשתי שירימו כוסית לחיי העם היהודי והארץ הנבנית.

ירדה עלי תוגה וכל כולה התמקדה סביב הנערה עם הצמות. החבריה שרו. לא היתה זו אותה שירה עליזה שהיינו רגילים לה. השעה נהייתה מאוחרת מאוד. עיירתנו היתה נתונה לעוצר לילה מתמיד בגלל היותנו ישוב ספר. החבריה הסתדרו לישון בביתנו. תפסו כל פינה פנויה.

ההורים סרו לחדרם. אני והנערה עם הצמות בילינו את כל הלילה על המרפסת שבתוך חצר ביתנו. היה קר והיה שקט. שמענו את נשימותינו. היינו קרובים זה לזה כמו שלא היינו אף פעם עד אז. השחר התחיל להאיר. התכונה רבתה. החבריה פנו ברגל לכיוון תחנת הרכבת.

אנו המשפחה נסענו בכרכרה. רק את איוושת פרסות הסוסים באבני הדרך שמענו. בתוך הכרכרה היינו מכונסים בתוך עצמנו ושתקנו. העיירה חלפה לנגד עיני בפעם האחרונה, כשהיא נמה לה את שנתה.

כשהגענו לתחנת הרכבת היה כבר אור יום. רעש קטרים. חיבורי קרונות. צעקות סבלים. היה שם גם אחי קלמן שעבד אז כמנהל משלוחי סחורות במחסני התחנה.

הרגע הקשה ביותר הגיע. החבילות שלי כבר בתוך הקרון. אני לידם במושב ליד החלון. ידיים מושטות לעברי. מפנים את הדרך לנערה עם הצמות.

בחוץ פרצה שירה אדירה של "התקווה". הגויים הפסיקו את עבודתם במחסנים והתקרבו לרציף לעקוב אחר המתרחש.

לימים נודע לי שבשובם הביתה הסתגר אבא בחדרו ובכה כתינוק. הייתי מוקסם. ככל שהתקרבנו יותר לארץ, כן נהייו השמים אחרים. ריח הים אפילו משתנה. הדגים המקפצים כאילו שמחו לשמש לנו ליווי. כולם החלו להתרוצץ הלוך ושוב. לבסוף הצטופפנו על הסיפונים ונעצנו מבטינו באופק ודמיינו. הנה היא, הנה ארץ-ישראל.

האוניה שטה לה בקצב האיטי מבלי להתחשב בנו. סוף-סוף רואים את תל-אביב. מתקרבים לכיוון יפו. האוניה נעצרת בלב ים. סירה מתקרבת. עולים אלינו אנשים, כנראה פקידי הנמל. הם הביאו אתם נער ערבי עם כמה סלים מלאים בתפוחי-זהב. תפוחי-זהב ירוקים עם כתם צהוב קטן. מצצתי כל פלח לאט לאט.

מכאן הכל התנהל במהירות. הופיעו סירות עץ גדולות, מושטות על-ידי ערבים. חלקם לקחו את המטען וחלקם אותנו. ממרחק הבחנתי באחי ישראל נשען על אופניים ולצידו אחותי גולדה. שניהם לבושים חולצות לבנות. קראנו בקול זה לזה והשמחה היתה גדולה.

סבלים ערבים העמיסו אותנו על גביהם והעבירו אותנו מן הסירות לחוף. בקרבת מקום היה "הקרנטין", בו חיטאו את החפצים. אנו נשלחנו להתקלח והבגדים שעלינו נלקחו אף הם לחיטוי. הכל הוחזר לנו מקומט וספוג ריח חריף. קיבלתי זריקה. החזירו לי את המזוודות וניירותי ואני חופשי בארץ-ישראל ליד אחי ואחותי.

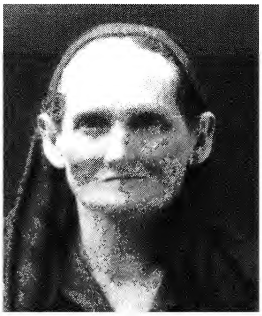
כרכרה העבירה אותנו למקווה-ישראל. שם היה מקום עבודתו של ישראל. דברים רבים ריגשו אותי ביומי הראשון בארץ. אבל המרגש מכל היו השלטים על החנויות הכתובים בעברית. הייתי מוקסם.

איש אוניית "רוסלאן" * -
יששכר צרבניק.

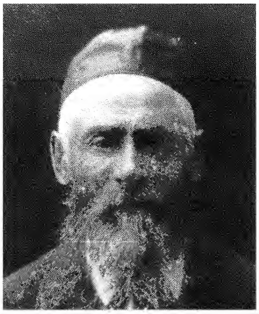
יובל צור,

(בנו של יששכר צרבניק).

יששכר צרבניק נולד בשנת 1897 למשפחה זעיר בורגנית - אלימלך בן ליפא וחנה בת יששכר-צבי. האב היה סוחר תבואה (משפחה שומרת מסורת). במשפחה נולדו חמישה ילדים: שלוש בנות ושני בנים. האם היתה טרודה בגידול הילדים וחינוכם. האב עסק בפרנסת הבית. לעיתים נאלץ לצאת למסעות לרגל עבודתו.על המשפחה עבר אסון כבד. שלוש בנות בגיל 19 - 17 - 16 נפטרו תוך שנה אחת מסקרלטינה, או מסיבוך שנגרם על-ידי מחלה זו.

חנה צרבניק

אלימלך צרבניק

צרבניק יששכר
1898—1970

* "רוסלאן" היא אוניה היסטוריה, בה נפתחה העלייה השלישית.

אבי, יששכר, היה הילד השלישי. מקרובי משפחה שעלו ארצה אחרי המלחמה נודע לנו, שהרומנים נכנסו לכפר והוציאו את היהודים למסע ארוך וקשה. הזקנים לא עמד להם הכוח והם נפטרו בדרך.

צרבניק רכש את השכלתו בבי"ס רוסי שבמוגילוב - פודולסק (מעטים מבני עמנו זכו באותם ימים להתקבל לבי"ס רוסי). בבית-ספר זה הכיר את חברו שאול מאירוב (לימים אביגור). כותב עליו לייזר בן-אריה: "הוא לא נולד ציוני מבטן ומלידה. הוא לא למד הרבה בחדר או בישיבה. צרבניק הגיע עם הזרם האדיר של הרעיון הלאומי שגרף מכל שכבות האוכלוסיה היהודית והגיע להכרה הציונית, כחלק מחילופי תרבות שהתרחשו בתוך קבוצתנו.

כשהוא, המבוגר בחבורה בעל ניסיון חיים עשיר, מכניס אותנו לפנים הספרות הרוסית והאירופאית ואנו שילמנו לו במטבע של ספרות עברית עתיקה וחדשה. כך רכש את השפה ותולדות ישראל והפך לציוני מסור ונלהב".

העברת ביסאראביה לידי רומניה גרמה שחלק מהחבורה נשאר ברוסיה הסובייטית וחלק נאלץ להבריח גבולות כדי להגיע לגלץ ומשם להפליג לקושטא.

עליית אוניית "רוסלאן" היתה ציון דרך בתולדות הציונות בה נפתחה העלייה השלישית.

חבורה זו של "צעירי ציון" פעלה רבות במטרה לקרב את הנוער לשפה העברית וספרותה ולהכשיר את עצמם לעבודה חקלאית לקראת עלייה ארצה.

כניסת הרומנים לביסאראביה גרמה להפסקת הפעילות הזאת בעיירה וירידה למחתרת.

"עבדנו קיץ אחד במושבה חקלאית דוברובן (ממשיך ומספר בן-אריה) עם כניסת הרומנים מצבנו החמיר והיו הרבה משברים בקבוצה ואכזבות. תמיד שאפנו עידוד מיששכר".

בשנת 1920 נותרו בחבורה שלושה מבני אטאקי. א. בן-אריה, (לוזר טלייסניק) יצחק רוטנברג ויששכר צרבניק. הם עלו על ספינה איטלקית לקושטא (איסטמבול), שם התקבלו על-ידי אנשי המוסדות הציוניים עם טיומקין בראש, הופנו למושבה וחוות הכשרה "מסילה חדשה". ממשיך בן-אריה: "היינו שם מהראשונים. עוד בתחילת חורף 1920, התכוננו לעלייה, רכשנו רובים ותחמושת משרידי חילות ורנגל ודניקין שנמצאו אז בקושטא.

פגשנו ביורדים מן הארץ שסיפרו, כי בארץ שורר רעב קשה וחוסר עבודה ואנו - רוחנו איתנה ושאיפתנו לעלות לא פגה.

באחד הלילות של סוף נובמבר עלינו 500 איש על האוניה "רוסלאן" וכעבור 12 יום הפלגה בחום קשה ומחנק בבטן האוניה, ב - 6.12.1920 ירדנו בחוף יפו. אותו ערב הוכרז על הקמת ההסתדרות. היה זה ערב חג האורים.

★★★

לימים עלו חברים נוספים מן הקבוצה ארצה. ביניהם: אפרים בן-צבי - ממייסדי כפר-יהושע. שץ הגיע לאשדות-יעקב.

מהקבוצה הראשונה: צרבניק היה ממייסדי יגור, יצחק רוטברג ממייסדי כפר הס, א. בן-אריה ממייסדי כפר-ויתקין. יוסף בילינקי השתקע בתל-אביב, מנחם מנדל סלוצקר עלה בשנות השלושים והשתקע אף הוא בתל-אביב. צבי ויין השתקע בירושלים בשנות ה-50

על תנועות הנוער החלוציות באטאקי וקן "השומר הצעיר"

שלמה ברמן

קיבוץ שער העמקים.

מבוא

העיירה אטאקי שוכנת למרגלות השלוחה של הרי הקרפאטים לצדו של הדנייסטר הזורם בה ממערב למזרח. מסביבה שכנו כפרים של איכרים נוצרים, שטבלו בשדות ירוקים, חורשות וגני פרי למיניהם. העיירה גם היא עטוייה היתה ירק.

היתה זו קהילה יהודית שמנתה כ-5,000 נפש והחיים בה התנהלו על מי מנוחות. כך, לפחות, נדמה היה.

הימים ימי המהפכה הבולשביקית הגדולה, אשר התחוללה ב-25 באוקטובר 1917 (לפי הלוח הגריגוריאני - 7 בנובמבר).

באותו שבוע ממש, ב-2 בנובמבר 1917, ניתנה הצהרת בלפור הידועה, אשר הפיחה תקווה חדשה בלב יהודים רבים.

אטאקי קולטת פליטים בסוף שנת 1918 נכבשה העיירה על-ידי הצבא הרומני וכל מצב הרוח השתנה. מעבר לגבול באוקראינה השתוללו הכנופיות של פטליורה ודניקין הלאומניים, הידועים לשמצה, וכנגדם יצא הצבא האדום, אשר זה מקרוב התחיל להתארגן, ובתוך מלחמת האזרחים הרוסית, הקורבן הראשון היו היהודים.

פרצו פוגרומים והיה הרג, אונס ושריפות. רבים מאחינו בני ישראל חצו את הדנייסטר מערבה. כל הרחוב לאורך הנהר היה גדוש פליטים שברחו ממוגילוב ומערים אחרות באוקראינה. היו שקיבלו תעודות מעבר משלטונות הרומנים והמשיכו את דרכם לארצות-הברית. אחדים חשקה נפשם לעלות לארץ-ישראל ונשארו באטאקי, כדי לחכות לרישיון כניסה מאת ממשלת המנדט של בריטניה.

בין אלה שנשארו בעיירה, יש לציין את משפחת יפה וכן את אפרים כץ ואשתו. משפחת יפה כללה אם אלמנה וארבעה בנים. הבן הבכור דניאל כבר היה בארץ. ואילו הם חיכו לרישיון עלייה. בינתיים התפרנסו ממתן שיעורים בעברית. אחד מהם, אהרון שמו, אירגן קבוצת ילדים בני 10 - 12 ונתן להם שם "פרחי ציון". זאת היתה ההתארגנות הראשונה של ילדים במסגרת ציונית. אחריה לא אחרה לבוא הסתדרות "התחיה", נוער מבוגר יותר, שמלבד חינוך ציוני, עסקו באיסוף כספים למען הקרן-הקיימת-לישראל.

משפחת כץ ייסדה בעיירה סניף של "צעירי ציון". המפלגה המקבילה לה בארץ היתה "הפועל-הצעיר". כל הנ"ל השתייכו למחנה שנקרא "ארץ-ישראל העובדת". מאוחר יותר התארגן סניף "פועלי ציון" בראשותו של יצחק פרלמן. בהסתדרויות הציוניות האזרחיות יש לציין את הסתדרות הציונים הכלליים שבראשה עמד מר מנדל סלוצקר, איש רב פעלים ואשר תחת חסותו היו כל האירגונים הציוניים, שנזקקו לרישיון מאת השלטונות הרומניים.

נזכור לטובה גם את מר יעקב סירקיס, איש "המזרחי". אדם ישר דרך ונעים הליכות

שפעל רבות למען "הקרן-הקיימת-לישראל" כגון: אירגון הנוער לריקון הקופסא הכחולה, מכירת נרות חנוכה, מכירת שקיות פירות ארץ-ישראל בט"ו-בשבט ("חמשה-עשר") ומשלוח מנות בפורים, ופירות בל"ג בעומר. כן השתייכו ל"המזרחי" בן ציון כץ, יחיאל סליטרניק ישראל רייך, שעיקר פעולתם היתה למען "קרן היסוד".

עד כאן על מפלגות ציוניות של מבוגרים. ועתה על הסתדרויות ציוניות חלוציות של נוער.

בנוסף לשתי הסתדרויות נוער ציוניות שהזכרתי לעיל ומפלגות ציוניות של מבוגרים פעלו באטאקי גם תנועות נוער חלוציות ובהן "גורדוניה", "דרור" ולבסוף גם "בוסליה" אשר יוזמה היה בן-דודי חיים בוגורוצין. הבולטת מכולן היתה תנועת "השומר הצעיר" וסניף "מכבי" שפעל בשטח הספורט.

קן "השומר הצעיר" נוסד בסוף שנות העשרים על-ידי נפתלי זינגר מן העיירה הסמוכה סקורני. התאספנו מספר צעירים ושמענו הסבר על התנועה וכן סיפורים מרתקים ושירים רומנטיים. בין יתר המייסדים היה ליובה ברוכמן שבאותו זמן למד בגימנסיה העברית בסקורני. אחר-כך הוא העדיף להמשיך בלימודים והפסיק לפעול בקן. באותו זמן נשלחו אלינו על-ידי ההנהגה הראשית שבצ'רנוביץ, החבר בוזיה לייבנט שעסק בהדרכת בוגרים והחברה סוניה חסיד שהדריכה את הבנות.

באותו זמן מנה קן "השומר הצעיר" כ-150 חניכים מגיל עשר עד שמונה-עשרה. החניכים נמשכו לקן ואהבו לבלות בו. במסגרת חינוך כולל רצינו לשלב גם חינוך גופני, על כן, התנהל משא-ומתן עם סניף "מכבי" שקבוצות שלנו יתעמלו יחד עם חבריה, ואז קרה מקרה לא נעים. אחד מחברי "מכבי" נפל ושבר רגל וכל הוצאות הריפוי חלו על כתפי ההורים, שלא היו אמידים במיוחד. על כן אסרו ההורים האחרים על בניהם להשתתף בסניף וכך הוא התפזר.

אחרי מספר חודשים התגבש חבר מדריכים אשר כלל את בנימין דוחובני (מיכלי), דבורה מייזליס, חנה מילמן, יאשה ודוד רויטמן ואנוכי, שלמה ברמן, אשר החזיק בתפקיד ראש הקן. שני האחים יאשה ודויד רויטמן הושפעו מאחיהם הבכור עזריאל רויטמן שנטה לקומוניזם. לבסוף הוצאו מהקן.

באותם שנים נוסדה הגימנסיה ביוזמת מספר הורים ואחדים מתלמידיה הצטרפו לקן שבעתיד היוו את הנהגתו. ואלה אחדים מהם: עזרא נחיס, סיומה עומדמן, אחד שאביו נשא את הכינוי "קוזאק" ועוד אחרים שנקראו "גימנזיסטים". כן היה גם רפאל חית, ששהה רוב הזמן בקישינוב. לפני עלייתי ארצה מסרתי את הדרכת הקן בידי מנדל וויינזוף.

עתה לכמה אפיזודות מן התקופה שריכזתי את הקן:

1. מאורע אחד קרה כאשר המחזתי "חיזיון" על השופט גדעון שבספר "שופטים". השחקן הראשי היה גצל גרשמן. ההצגה התקיימה בבית-הספר העברי "תרבות" שאת המבנה שכר מר אברהם שנירמן.

רצפת הבמה רופדה שיבולים וגצל החזיק מורג בידיו ודש את השיבולים והירהר איך להציל את העם מהמדינים. בחזונו ראה מלאך קורא אליו: "גדעון, גדעון, לך בכוחך זה והושעת!" זה היה מחזה מרהיב. הוזמנו אליו כל הציונים, ובראשם התורם מר אברהם שנירמן ויתר "פני העיר". אביו של גצל, גיבור ההצגה, לא הוזמן, בגלל חוסר מקום. הוא רצה להכנס והתפרע בחוץ יחד עם חבורת אנשים בני חסותו. לבסוף הבטיח להרגני ואני לקחתי את דבריו ברצינות ופחדתי לצאת מהבית במשך שבועיים.

2. מקרה שני: במסגרת הטיולים ברגל, החלטתי לצאת בחג הסוכות עם קבוצת נערים לטיול רגלי לקן סקורני. באמצע הדרך התחיל לרדת גשם. בכל זאת, החלטנו להמשיך

בטיול. הגענו רעבים לסקורני, עייפים ורטובים. ההורים בבית לא ידעו מה קרה לנו. לבסוף, חזרנו הביתה בעגלות שכורות. בבית ערכו לנו קבלת-פנים זועפת ביותר. בעיקר יצא קצפם עלי, שהרי אני אירגנתי את כל ההרפתקה.

3. מקרה שלישי: משפחת סודקר (רייף) היתה משפחה ציונית ואבא סודקר החליט לשלוח את בן הזקונים שלו לארץ-ישראל ללמוד חקלאות בבית-הספר החקלאי על-שם קרל נטר במקווה-ישראל. ביום צאתו לדרך אירגנתי את קן "השומר הצעיר" באטאקי והגענו לתחנת הרכבת וולצ׳ינץ. שם ערכנו מיפקד, שרנו את ההימנונים "התקווה" ו"תחזקנה" וכן אמרנו דברי פרידה ואיחלנו הצלחה לדוד בדרכו החדשה בארץ. זו היתה טעותי, נחשפנו לבולשת הרומנית והתוצאות לא איחרו לבוא.

4. מקרה נוסף. בקן היה נהוג לערוך שיחות לילה, בהן כל אחד מהמשתתפים הביא מזון כל שהוא לסעודה משותפת. היינו שרים ורוקדים וכל אחד היה מספר על חייו הוא. מטרת שיחת הלילה היתה קירוב לבבות ובילוי אינטימי ורומנטי, וכן חיזוק זיקתו האישית של הפרט אל הקן ואל החברים.

שיחת לילה כזאת נערכה בדירת גן הילדים העברי, במבנה שנתרם על-ידי משפחת חלפין. לצערי, הגניבו כמה חברי הקן את שירת האינטרנציונל. המנגינה נשמעה היטב באוזני סוכן הבולשת שרחרח בחוץ.

כעבור זמן מה הוזמנתי למשטרה, כדי לתת הסבר על מה שקרה באותו לילה בגן הילדים. נדרשתי לתת רשימה של כל המשתתפים ורשימה נוספת של כל חברי הקן. אני אומנם שוחררתי באותו יום, אבל הייתי במעקב כל הזמן. אחרי שעליתי ארצה נודע לי שכל הצעירים נשלחו ליאסי לבית-המשפט המחוזי, כדי להרשיע אותם בפעילות קומוניסטית, אבל מר סלוצקר, שהיה יושב-ראש ההסתדרות הציונית, נסע איתם ושיחרר אותם על-ידי הצגת רישיון פעולה ציונית.

לסיום אזכיר כמה מן העולים הראשונים מאטאקי. אליעזר טליסניק אשר שינה את שם משפחתו לבן-אריה. התיישב באחד המושבים בשרון. יחד אתו עלה ישכר צ׳רבניק, אשר בחר בקיבוץ יגור, והיה חבר פעיל בו כל ימי חייו. מישה מי וחוה רויזן עלו בשנות העשרים המאוחרות ובראשית שנות השלושים. אחד האידיאליסטים המובהקים היה אליעזר שנירמן הוא עזב בית עשיר, עלה ארצה להגשים חזון בסוציאליזם והציונות. בארץ הוא נקלע לחוסר עבודה, רעב, ועל הכל חלה בקדחת.

הוא נאלץ לחזור לאטאקי, אלא שבבית קרה האסון: באחד מערבי שבת, חדר לביתו רוצח שכיר-חרב והרג את אביו ואותו גם יחד. בזאת אני מציב נר זכרון לחלוץ תמים, שלא עלה בידו להגשים חלומו.

עוד עלו ארצה במסגרת "הנוער הציוני" בתיה פרומצ׳וק, ציפורה סירקיס, פניה טייטלמן וחברה סמי סטרולוביץ׳.

יצחק סודקר (רייף) עלה במסגרת הסתדרות "החלוץ" וכן עלו אחיותיו גולדה ביילה ואחיו הצעיר דוד שנסע ללמוד חקלאות בבית-הספר מקווה-ישראל, ויש כמובן עוד.

קבוצת לפיד בשוה"צ
1925—1927
מימין לשמאל:
עומדים: סיומה קליוסקי, מישה גרוברג, דודיה רויטמן, אשר סופר, יאשה רויטמן, איזיה ברונשטיין, אוצ׳יביידרמן, מוניה גלבורד.
אמצע: דבורה מייזליש, שלמה ברמן, דוסיה יורקוביץ, בוזיה לבנט — מדריך, ברוכמן, צפורה סירקיס, ניונציוק לרמן (אביו רוקח)
קדימה: סימה ימפולסקי, ברל רוזן, רשלקה רבינוביץ, מטוסיה ברוכמן, גיטלה פפאוצקי

קבוצה בשוה"צ
מזוהים מימין לשמאל:
שורה עליונה: צ׳רנה פסיס, מוטליה סטוליר, שייבלה קורנפלד, בת דודה של נחמה, אלקה אולשט, צילה יולס.
אמצע: צילה ברנשטיין, סוניה חוסיד, בוזיה לבנט
קדימה: זיניה גולגר, רבקה גולגר אטל יורקוביץ (אחות של דוסיה) צפורה סירקיס, דבורה כץ?

קבוצת חניכים
בתנועת הנוער של
בתיה פרומצ׳וק

קבוצת ארלזורוב 12.7.1935
ההכשרה של אחיו של נחמן גולדברג — אשר ופוליה ז"ל, במגלטובה ליד יאסי ברומניה.

קבוצת חברים מהשוה"צ באטקי.
צולם 1935, בעת בקורו של החבר אהרונוביץ מההנהגה הראשית של התנועה לפני עליתו לארץ של גרעין "יוד".
מימין לשמאל:
אובה כץ, נפתלי רוזן (עומד), ב.י. דוכובני, אסתר טינקלשטיין (גורדוניה), השליח אהרונוביץ, בלה רויף, מקלר, עטל פרנס, גולדה מירקיס (עומדת), מנדל ויינזוף.

סניף בוסל
בוסל הקים תנועות נוער בבסרביה בשנות ה-20. היה מנהיג מפורסם בתנועה. טבע בכנרת.
מימין לשמאל:
מאחור: גולדה מירקיס, קיטובר, לאה ויינרוב, שלמה ברמן, חנה וייסמן, עטלה זלאטש.
מלפנים: קרופניק?, יענקילה ברנד, —, חנה צימרמן, אשר גולדנברג.

הסתדרות "הנוער הציוני" – אטקי.
מעזבונו של יוסק'ה סליטרניק, ז"ל

סניף עירוני "החלוץ".
השמות מימין לשמאל.
חלקם לא מזוהים
מאחור: נחמן גולדנברג, שלמה גרשמן, בלה רויף (בפרווה), ינק'לה ברנד, סיומה אומדמן, ויינר
שורה 3: גיטל שוועטס, אסתר מקלר, עזרא נאחיס, בתיה מקלר, גולדה מירקיס, שלמה ברמן
שורה 2: אידה בלייטמן עטל ליבמן עטל זלאטש חנה זלאטש שמיל קורנפלד הניה ברנד זיסה כץ שניידל
בחזית: מנדל ויינזוף איזי קליוסקי, בנימין דוכובני אידה חיים רזניק, נפתלי רוזן קלינגר

הקבוצה הבוגרת בשוה"צ
מימין פימה סגל, שמואל קורנפלד, הניה ברנד, סיומה ברמן (בברט מאחור), שלמה ברמן – יושב, ינקל'ה ברנד, גיטה ויינזוף, ביילה רויף

קבוצה בשוה"צ 1938
מימין לשמאל **יושבים:**
חנה זלאטש, עזרא נעחעס,
הניה וברנד (לימים אשתו
של עזרא)
עומדים: גיטה ויינזוף,
סיומה אומדמן, טוביה
קרמר

קבוצה בשוה"צ 1934-5
מדריכים דבורה ושלמה
מימין לשמאל
עומדים: עטל בעקער,
גולדה מירקיס, ביילה
סודקר, שיינדל בריצ׳נסקי
מאסע מעקלר, עטל פרנס
אמצע: דבורה מייזליש,
שלמה ברמן, עטל זלאטש
קדימה: אידה בלייטמן,
מייקה בלייבס, גולדנברג

בית חרושת לרעפים ולבנים
שרופות של דודל דיזנר
(דיזנגוף)
הפועלים: חלוצים וחלוצות
מסניף החלוץ באורהיוב
במרכז יושב א. מלובצקי
בנות אטאקי בחבורה:
1. חיה צימרמן
2. מחלה פלומנבוים
3. לאה ויינרוב

קן הנוער הציוני*

יוסף סליטרניק

אטאקי, עיירה יהודית קטנה בביסאראביה על גדות הדנייסטר, מול מוגילייב-פודולסק על גבול בסרביה - אוקראינה .עיירה שורשית ומסורתית, ככל העיירות היהודיות שבבסרביה, אשר ינקו חיותן משורשיה של יהדות רוסיה הגדולה והמפוארת.

שכנותה למוגילב - פודולסק, עיר מחוז ידועה באוקראינה, ציונית ויהודית, וקשריה ההדוקים לעיר זו עד שנת 1918, הטביעו חותמם על חייהם של יהודי אטאקי.

לאחר סיפוח בסרביה לרומניה ב-1918 נאלצה אטאקי לחיות חייה מנותקת לחלוטין ממוגילב כי הדניסטר הפך לגבול בין בסרביה לברית-המועצות.

היה זה גבול אטום, מלווה מאורעות דמים. משך מספר שנים, התחוללה מלחמת אזרחים אכזרית מעבר לגבול, שקורבנם העיקרי היו יהודי אוקראינה. אלה היו נתונים למשיסה ולכליה בידי כנופיות פטליורה ודניקין. במשך שנים אלו ניסו יהודי אוקראינה למלט את נפשם על-ידי פריצת הגבול, תוך סכנת נפשות, כי שומרי הגבול הרומניים סגרו אותו בפניהם באכזריות.

תוך כדי מאורעות אלו התארגנה יהדות אטאקי לחיים קהילתיים יהודיים מלאים תחת השלטון הרומני החדש, ברוח המסורת היפה של יהדות רוסיה.

היינו ראשונים בבסרביה להקמת מסגרת תנועתית של "הנוער הציוני".

הזמן: תחילת שנות השלושים. אנו, מספר צעירות וצעירים בגיל 14 - 16 תלמידי בתי-ספר עבריים וכלליים, מאורגנים היינו ב"פרחי ציון". מסגרת נוער ציונית ליד בתי-הספר העבריים לגילאי 12 - 14, בלתי מוגדרת מבחינת השתייכות לזרם ציוני כלשהו. פעילותה של מסגרת זו התרכזה באיסוף כספים לקרנות הציוניות ובאירגון נשפים למען הקרנות ועוד אי-אלו פעילויות בעלות אופי לאומי.

כאשר בשלה בקרבנו ההכרה להמשיך לקראת הגשמה חלוצית, התעוררה בעיית מסגרת תנועתית חינוכית, שתכלול גם שלב זה. תנועת הנוער העיקרית ההגשמתית, שפעלה באותה תקופה באטאקי, היתה "השומר הצעיר". היא פעלה בעיקר בקרב הנוער הלומד ובהצלחה רבה. ברם, תהליכי הראדיקליזציה שגברו בה עם התפתחותה, לא נראו בעינינו. בהיותנו אמונים על הכרה ציונית לאומית, ללא לוואי חברתי מעמדי, על כן החלטנו על מסגרת נוער ציונית שפניה להגשמה וללא כל תוספת.

היינו כ-15 נערות ונערים שהקימונו את המסגרת. אזכיר כמה שמות מבלי לגרוע חס וחלילה את זכות הראשונים מן השאר: בתי פרוימציוק, סיגל, פניה טמלמן, דורון, דורה גרסון, סירקיס, רבקה, מירקיס, טובה, נסלבסקי ועוד. בהיות רובנו יוצאי "פרחי ציון" ריכזנו את פעילותנו בקרב תנועה זו. תוך זמן קצר, הצלחנו למשוך אלינו את מרבית הצעירים שהיו חברי תנועה זו.

מסגרתנו פתוחה היתה בפני כל הנוער היהודי בעיירה. שלא כ"השומר הצעיר" שפעל בעיקר בקרב הנוער הלומד. אימצנו לעצמנו את השם "הנוער הציוני" - פשוטו כמשמעו.

---

* פורסם בספר "הנוער הציוני ברומניה", הוצ' משואה, 1984, עמ' 125-127.

במשך כשנתיים של פעילות הרחבנו את שורותינו וצעדנו בעיירה בראש הפעילויות היהודיות הציוניות של הנוער. היינו לסניף הגדול ביותר בקרב הנוער הציוני במקום.

הקהילה היהודית העמידה לרשותנו בשעות הערב את בית-הספר "תרבות" על-מנת שנוכל לנהל בו את פעילויותינו החינוכיות. מן הדין להזכיר לטובה כמה מבין הציונים הרבים והנאמנים שעזרו לנו בלב ונפש הלא הם" הד"ר רוזנטל - מפעילי "צעירי ציון", אבי ז"ל, סליטרניק יחיאל, מראשי המזרחי במקום, ועל כולם את סירקיס יעקב, מזכיר ההסתדרות הציונית במקום. איש אשכולות בעל כתב-יד קליגרפי נדיר ביופיו, יו"ר ההסתדרות הציונית באטאקי - מר מנדל סלוצקר, שהיה איש ציבור רב פעלים, מקובל על כל החוגים בקרב יהודי המקום. מראשי הציונים הכלליים בעיירה וחבר המרכז של הציונים הכלליים בבסרביה. יחסים חברתיים מיוחדים נרקמו בינינו לבין הציונים הכלליים. היו אלה הציונים הפשוטים בני "עמך".

יהודים בלב ונפש שלא עסקו באידיולוגיות חברתיות-סוציאליות. הם האמינו ברעיון הגאולה במפעל הציוני בתפיסתו המעשית. יהודים אלה תרמו ממיטב כספם לקרנות הציוניות והתרימו אף אחרים. הם תמכו בתנועות החלוציות ועקבו בלב נרגש אחר המתהווה בארץ-ישראל ההולכת ונבנית.

יהודים אלה שזיקתם למסגרת המפלגתית היתה רופפת ביותר, ראו בנו את דור ההמשך. גם אנו ראינו עצמנו מבחינה רעיונית קרובים לציונות הכללית ועזרנו להם בהפצת השקל ובתעמולה לקונגרסים הציוניים ולבחירות להסתדרות הציונית הארצית של יהודי בסרביה ולמוסדותיה.

הקשרים עם התנועה הארצית של הנוער הציוני.

מודעה, שהופיעה באחד העיתונים מטעם ה"צ.ט.ס." (ראשי התיבות של חוג הנוער הציוני ברומניה) הביאה אותנו במגע עם התנועה ברומניה הישנה. במודעה זו פורסם, כי תנועת "צ.ט.ס." ברומניה מקיימת בתקופת החופש הגדול מושבת קיץ לנוער ציוני על-יד פיאטרה-ניאמץ. מושבת קיץ בהרי הקארפטים, בחיק הטבע והפגישה עם נוער שגם הוא נושא את השם "הנוער הציוני" קסמו לנו מאוד. התקשרנו עם ההנהגה הראשית של "הנוער הציוני" בבוקרשט והבענו רצוננו להשתתף במושבה. התשובה החיובית לא אחרה לבוא. תוך המגעים לקראת אירגון מושבת הקיץ, מונינו החי' צבי הר-זהב ואנוכי כמארגני המושבה וכמדריכיה.

במושבה זו השתתפו הרבה חברים וחברות מאטאקי. עבורנו היתה זו חוויה מרשימה. נוצרו קשרים חבריים טובים ביותר בינינו לבין החברים מהריגאט. יצאנו בהרגשה, כי אנו חברים בתנועה ארצית מתפתחת, בעלת ערכים צופיים וחלוציים.

מאז הלכו והתהדקו הקשרים בינינו לבין התנועה. התחלנו לשלוח חברים לסניפי ההכשרה התנועתיים שברומניה ולקחנו חלק בכל יתר האירועים התנועתיים. על אף היותנו במשך שנים הקן הבודד של תנועת "הנוער הציוני" בבסרביה, הרגשנו עצמנו חלק בלתי נפרד מהתנועה והשתלבותנו החברתית והרעיונית עברה ללא קשיים מיוחדים. בשנת 1934 כאשר צצו קיני התנועה בקישינוב, בגאלאץ ובסקורני, היינו אנו אלה שעזרנו להם להשתלב במסגרת התנועה הארצית. יחסים מיוחדים היו לנו עם הקן בסקורני שהיה הקרוב ביותר מבחינה גיאורגפית.

אטאקי רשמה פרק יפה בתולדות התנועה ברומניה. עם כל היותה עיירת ספר קטנה יחסית, היא הוציאה תוך שנים מועטות של פעילות למעלה ממאה חברים לסניפי ההכשרה של התנועה, שרובם העפילו ארצה בכל דרכי העלייהוהשתלבו בארץ בכל

העשייה הציונית הגדולה, בהתישבות על כל צורותיה, במערכות ההגנה ובכל שירותי הביטחון.

על סניף "גורדוניה" באטאקי

מוקדש לניוסיה רוזנבליט ז"ל חברי ואישי לחיים מסקורני

גיטה רוזנבליט (וויינזוף)

עברו שנים רבות מאז עזבתי את אטאקי עיירתי וזכרונות הילדות והנעורים מעורפלים ורחוקים, אבל הם חיים בקרבי על אורותיה וצלליה של העיירה בה נולדתי כבת למשפחה אוהבת שלימודים וחיי תנועת נוער מילאו את כל הוויות חיינו כילדים וכצעירים.

אטאקי כעיירה קטנה ובעיקר כעיירת גבול לדנייסטר, שחצה בינינו ובין מוגילוב שמצד ברית-המועצות, הטביעה את חותמה על העיירה.

חיי היהודים בה התנהלו כרגיל בכל העיירות הקטנות שבביסאראביה. אותן הפרנסות והעיסוקים, אבל חיי הנוער היו תוססים, רובו היה מאורגן בתנועות השונות.

הפעילות התרכזה בטיולים בסביבות העיירה, שהצטיינה ביערות, חורשות ונהר וכמובן בפעילות חינוכית-רעיונית באולמות הקטנים והדחוסים בסקירות על הנעשה בארץ-ישראל. ההתרמה של קק"ל במגבית "החלוץ" וב"גורדוניה" - לימוד שלוש-עשרה המידות, כמובן.

היותה של אטאקי עיירת גבול עם ברית-המועצות הקשתה מאוד על תנועה. כל ביקור של חברי ההנהגה הראשית, או האזורית של התנועה, היה כרוך בבירורים ובבדיקות של המשטרה המקומית.

ועוד זאת הפיתוי שבקומוניזם היה גדול. חברי "גורדוניה" ניהלו וויכוחים לא קלים עם רבים מבני-הנוער שנטו לכיוון הזה. אכן, ברית-המועצות השקיפה אלינו מכל חלון ובית באטאקי. מה גם שבחורף, עם קפיאת הדיינסטר, שימשה אטאקי נתיב בריחה של לא מעט נערים ונערות יהודיות ל"גן העדן" הסובייטי (רבים שילמו על צעדם זה בשנים רבות של בתי-סוהר. זכור לנו המקרה הטראגי של קבוצת נערים שניסו לעבור בלילה את הדנייסטר ונורו במקום על-ידי המשמר הרומני. פרשה זו הסעירה את הציבור היהודי בכל ביסאראביה והועלתה גם כמחאה בפרלמנט הרומני על-ידי הציר היהודי - עו"ד מיכל לנדאו). ברית-המועצות קסמה מאוד באותם ימים.

★★★

היו לי קשרי משפחה הדוקים בסקורני הקרובה וקשרתי קשרים קרובים עם רוב חברי סניף "גורדוניה" במקום, מתוך כך גם הרגשתי קירבה לחברי "גורדוניה" באטאקי*. הכרתי את בעיותיהם וידעתי להעריך את פעילותם. בעיקר הערכתי את עטאלי זלאץ ועבודתה החינוכית. היא הוציאה מספר חברים בוגרים להכשרה במסדה שעל-יד בלצי ומקומות אחרים. חלק מחברים אלה גם עלו לארץ.

---

* אני עצמי השתייכתי אז לתנועת "השומר הצעיר".

סניף "גורדוניה" לא היה מהגדולים בעיירה. רוב החברים היו ממשפחות עובדות קשה ואחוז התלמידים או לומדי תיכון היה מועט, דבר שגרם למחסור חמור במדריכים בוגרים, על כן פנינו אל סניפי התנועה הקרובים. ייזכר כאן במיוחד פעילותו של נתנאל שחר מידינצי, אשר גוייס לנהל את הסניף במקום עטאלי זלאץ ז"ל, שיצאה להכשרה לקראת העלייה.

בסניף ביקרו עוד שליחים מטעם התנועה כמו: שחר סמי (נטלי), צבי בוטניק, בעלי - ניוסיה רוזנבליט ז"ל, מוטי רייכר ז"ל וצבי יתום ז"ל.

מן הפעולות המפורסמות בסניף זכור לי הנשף הספרותי על הנושא "הגנדיזם" שנערך ביוזמתם של צבי בוטניק וצבי יתום בחנוכה 1933.

באטאקי פעל גם סניף "בוסליה" המקורבת לתנועת "גורדוניה".

אטאקי -
מזכרונותיו של פעיל
תנועת "גורדוניה"

ש. קושניר

לא בן אטאקי הנני, ובכל־זאת, הבקשה להצטרף לרשומי זכרונותיה של העיירה עורר בי זכרון הימים בהם שוטטתי בעיירות ביסאראביה כמדריך בסניפי "גורדוניה".

הרי כמעט ואין הבדל בין אטאקי ויתר העיירות. אותם היהודים המוציאים לחמם מן הפרקמטיה וקשרי המסחר עם הגויים, אותה הדלות ומלחמת הקיום, אותן הביצות בחורף ואבק הדרכים בקיץ; אותם בתי־המדרש, "השטיבלעך" של החסידים ועמם אותן שאיפות של הנוער להיחלץ מדלות מנוונת זו. וגם אותם "אורות גנוזים": אותה תמימות, אותן שאיפות להתרוממות רוח, להשכלה, לבנין חיים אחרים במולדת החדשה - על שפת הים התיכון!

סניף של "גורדוניה" באטאקי, חדר של דלת על דלת. חמימות של בנות המקום. צמות מתעופפות, עיניים בורקות ופה פעור קמעא, קשובות לדברי המדריך, כבן גילן בערך, או מבוגר בחצי שנה - שנה, וקורי חלום מתמשך מגדות הדנייסטר אל שדמות מולדת בארץ־ישראל.

ברבות הימים השתלבו אחדים מהם בקבוצות "גורדוניה" בארץ, ואחר הגיעו גם הם, שארית הפליטה וניצולי "גורדוניה". כמה נעים להיפגש שוב ולהזכר באותם ימים.

אטאקי א' מר -חשון תר"ץ

אטקי א' מר-חשון תר"ץ

למר ז. משי ! *

חבר מאד נכבד' הועד הציוני המקומי מצטרף לבקשת הנוער-
הציוני לסור גם אלינו בבקרך את "סקורני" הקרובה אלינו, כי מדוע
זה יגרע חלקנו מיתר המקומות שהנך מבקר; הרינו מתחייבים להשיב
לך הוצאות הדרך וגם מעון וארוחה נמציא לך. הביקור שלך נחוץ מאוד
כדי לעורר ולחזק ולארגן את הנוער, בזמן האחרון מורגשת ליאות
בעבודתם. נא לטלגרף ולהודיע לנו את זמן בואך על הכתב"ד

Atachi. M. Slutcher

בכבוד ובברכת הגאולה

יושב ראש א. [illegible]

* הערה: זאב משי היה השליח מן הארץ לתנועת "גורדוניה". איש קבוצת "השרון" ואח"כ "יפעת". ההזמנה הודפסה בקובץ "גורדוניה - מכבי הצעיר" ברומניה - סיפורה של תנועה, 1978

בן-ציון דורפמן - כפרי
מייסד סניף "גורדוניה"

ראיינה: **חסיה זמיר**

בן-ציון (דורפמן) - כפרי ז"ל הגיע לאטאקי מן העיירה דינוויץ שבאוקראינה עם הוריו בעודו ילד קטן אביו, אברהם-יצחק, היה מלמד גמרא. כעבור זמן התעוור, אבל המשיך ללמד ב"חדר" מתוך הזכרון שם אמו של בן-ציון היה לאה. במשפחה היו שישה אחים ואחיות שלא נשארו בחיים

האחות הצעירה מתה "מעין הרע"

האב, אברהם-יצחק, דחף את בן-ציון לייסד במקום סניף של תנועת "גורדוניה" בשנות העשרים היתה זאת תשובה ל"השומר-הצעיר" והאידיאולוגיה השמאלנית. "גורדוניה" ייצגה אידיאולוגיה ציונית-חלוצית.

בן-ציון התפרנס מהוראת העברית בבתים פרטיים ורבים זוכרים אותו כמורה שלהם

בן-ציון היה בהכשרה בפלוגה שליד יאסי למעלה משנתיים הוא עלה לארץ בשנת 1933 ופנה לירושלים שם היתה לו משפחה.

כעבור שנתיים הגיש בקשה לקבלת רישיון עלייה לקוקה, היא רחל חברתו, שנשארה באטאקי

קוקה הגיעה ארצה בשנת 1936 כתלמידה סטודנטית. הם התחתנו וגרו כל שנותיהם בירושלים בן-ציון נפטר בשנת 1991.

להלן סיפור עלייתם.

מימין: בן ציון דורפמן) ובנימין דוכובני בבוקרשט 7.11.1933 ניתנה "לחברי בן-ציון בעלותו ציונה. מתוך ידידות נאמנה"
ב. דוכובני 10.2.34

בן ציון דורפמן (כפרי) . ההקדשה: לקוקה "הנה גם תקופת צירנוביץ הסתיימה, לזכרונה אני מציב מזבח זכרון. אם תישר בעיניך"

"מעשה בן־ציון ברחל"
סיפור עלייתם של קוקה ובן־ציון כפרי לארץ־ישראל.

ראיינה: **חסיה זמיר**

כאשר יהודי רצה להגר. היה צריך ללכת ל"מוכתר" העיירה ולהחתים אותו על אישור. שלמה פודגייץ, אחיה של קוקה, החליט להגר לבראזיל. כשהוא הלך עם בן־ציון למוכתר, השקה שלמה את המוכתר לשכרה והחתים אותו על אישור הגירה על־שם בן־ציון דורפמן (מאחר ובן ציון היה צריך להתגייס) ואילו אישור העלייה לארץ היה על־שם שלמה פודגייץ.

בן־ציון לקח את הטפסים, הכין פספורט, ומאחר וכל החלוצים שאתם עלה לארץ נסעו אתו באותה אוניה ("פולוניה") התחבא חמישה ימים בתאו ולא יצא, שמא ישאל מישהו אותו על הבלבול הזה בשם.

בהגיעו לארץ נפגש עם חברו להכשרה ב"החלוץ" - אהרוצ'יק קורן, וזה סידר לו תעודות, כדי שלא יגורש מן הארץ. לשם כך חייב היה בן־ציון להחזיר לעצמו את שמו המקורי. הוא שילם פעמיים 25 אגורות (הרבה כסף באותם ימים): פעם עבור שינוי שמו הפרטי ופעם עבור שינוי שם משפחתו, ופירסם בעיתון הרשמי שמעתה ואילך פודגייץ הוא כפרי ושלמה הוא בן־ציון.

כשהגיע הזמן להעלות את רחל, חיפש אפשרות למנוע ממנה "נישואים פיקטיביים" (כדי שתוכל בדרך זאת להצטרף כ"אשתו" של בעל סרטיפיקט ולהגיע ארצה). בן־ציון פנה לוועד הלאומי וביקש אישור להעלות את קוקה כתלמידת סמינר (שכן אז היא היתה פטורה מלהינשא), המזכיר של יו"ר הוועד הלאומי, לא הסכים לסכן את העלייה בכך שיזייף נתון בתעודה. אז פנה בן־ציון ישירות לבן־צבי, סיפר לו את האמת וקיבל חותמת אישית ממנו.

הכל טוב ויפה, אבל צריך כסף להוצאות הדרך. בלית ברירה פנה בן־ציון לבנק וקיבל הלוואה. ובמשך שנתיים וחצי החזיר כל חודש 6.5 ל"י לחודש.

זה ו

מכתבו של שלמה פדגייץ ז"ל מרוסיה אל אחותו רחל כפרי (קוקה פדגייעץ

16.3.77

[illegible] אחותי רחל היקרה

שלום, אחותי הטובה אהובה! שלום! שלום לכם ולצאצאיכם!
מאוד נהניתי ושמחתי ל[illegible] התמונה המשפחתית שקיבלתי זה
כבר מזמן. [illegible] הנכדים ו[illegible]
[illegible], [illegible] את [illegible] של כלפי הגדול למקומותיכם,
[illegible] השאלות ועוד שיבואו [illegible], אנו
[illegible] של [illegible]. [illegible] הפרטי-פרטים
של אודות כל אחד ואחד. [illegible] לרצו וכתבו לי
[illegible], [illegible] כי [illegible] אחת. אני
[illegible] לכם [illegible] הנכדים [illegible], אחרי-כן
תמונה משפחתית [illegible] לקנות [illegible]
[illegible] חג הפסח, [illegible]
[illegible].
[illegible] (אינו ולפי [illegible])
אם יש [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] שלום לא
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
כמה [illegible] זה?
שלום לכם יקירי, [illegible]
להתראות! [illegible]

שלמה

על אב ציוני ועל תנועות הנוער

צפורה סירקיס מספרת

מימין: יעקב סירקיס - **עסקן ציוני**, אביו-ברל
ואשת יעקב - גולדה

צפורה היא בתם של יעקב וגולדה סירקיס.

נפתח במשפחת אמה - גולדה. היה לה אח ולו שישה ילדים: יעקב, משה, נפתלי, צפורה, נחמה, רחל. יעקב משה וצפורה עם ילדיהם נמצאים בברזיל. שתי אחיות של האם גולדה הן יוכבד ובתיה. אח נוסף לאמא גולדה הוא פייבוש רוזן. אחד מבניו של פייבוש היה ברל. ברל רוזן היה מורה לעברית. הוא לימד באופן פרטי והתפרנס מכך. היה אידישיסט חשוב. ב - 1933 בערך עזב את אטאקי ועבר לצרנוביץ.

ועתה לאב יעקב. היה בעל חנות מכולת. אבל עיקר עיסוקו היה נושאים ציוניים. ימים שלמים היה מזניח את החנות לטובת פעילותו ההתנדבותית. יעקב היה מחונן בכתב יד נפלא והוא ניצל אותו לפעילותו. כך, למשל, היה מעתיק "בשפירוגרף" פסוק מהתנ"ך על כרטיסים, מפיצם בבתים ומקבל תמורתם תרומות. זאת בנוסף לקופסת הקק"ל. גם דברי רקמה שרקם במו ידיו (שמות בתוך מגיני דוד) שימשו אותו לאותה מטרה. גם נשפים ערך בחנוכה. בפורים ולפעמים גם בחג הביכורים. בט"ו בשבט נהג לספק פירות יבשים. גם בבי"הס "תרבות" היה פעיל. כן היה מלווה את השליחים שהגיעו מארץ-ישראל ומסייע להם בביקוריהם.

בבית נמצאו כל ספרי ההשכלה: סמילנסקי, מאפו ושל המאוחרים יותר, כמו פרץ ואחרים.

יעקב סירקיס מנוי על חוברת "העולם" ביטאון התנועה הציונית העולמית שהופיע בלונדון והשתתפו בו אחד-העם, סוקולוב ווייצמן. כל חודש קיבל חוברת.

צפורה ספגה, איפוא, את האוירה של ציונות בבית. היא למדה בבי"ס יסודי ממשלתי שלמדו בו רק יהודים. אחר-כך המשיכה עוד שלוש שנות לימוד. כשסיימה את לימודיה, קראה הרבה והצטרפה לתנועת השומר-הצעיר ואחר-כך ל"נוער הציוני". היא הלכה להכשרה מטעם הנוער הציוני ברומניה, שם עבדו בכרם. לאחר מכן היתה חברת גרעין במשך חצי שנה בבוקרשט עם עוד 30 חלוצים. הם קיבלו סרטיפיקטים. אחרי מספר חודשים של שהייה בבית עלתה לארץ בחודש פברואר 1935. פניה טמלמן היתה אתה בהכשרה בגרעין ויחד עלו לארץ. פניה חיתה בקיבוץ מסדה ונפטרה שם.

צפורה הגיעה לדגניה, היתה שם כמה חודשים ומשם עברו קבוצת חברים ליבניאל והקימו קיבוץ, אבל האנשים התפזרו. חלקם עברו לאושה (בתיה פרומצוק נמצאת שם כיום ושמה סיגל).

על הנוער - את הנוער ניתן לחלק לשתי קבוצות ראשיות: אלה שהשתייכו לתנועות הנוער הציוניות והאחרים.

בחבורה שלא בתנועות הנוער היו: קומוניסטים, אידישיסטים וגם ציונים (מבוגרים יותר). מן החבורה הזאת צפורה זוכרת את: צילה יוליס, מניה זוניס, מוטלה סטולר, בוניה וגניה גינדיס, ישה רויטמן, שלומקה גולדנברג, שרוליק גולדנברג, יוסקה, ליוסיה, איזיה טנדלר.

בעיירה פעלה ספריה ציבורית גדולה באידיש. ניהלה אותה חנציה מקלר.

מ"הנוער הציוני" זוכרת צפורה במיוחד את יוסקה סליטרניק ואת פניה ושמואל (טמלמן). המדריכים היו מקומיים. בפעולות היו שיחות. היו מתאספים בקן. הנוער התחלק ל"צופים" ו"בוגרים". הבוגרים היו גם מדריכים.

מהשומר הצעיר זכורים לה: בוזיה לבנט, שהיה מדריך שהגיע מצ׳רנוביץ והעביר שיחות מענינות. מדריכה אחרת הגיעה מסקורן - סוניה חוסיד, גם היא היתה מרתקת. נושאי השיחה היו: ספרות, שיחות פילוסופיות שנושאיהן "איזמים" שונים. הרבה פעמים יצאו לטיולים בחיק הטבע. אחד האתרים לשם באו גם כדי לקטוף פרחים קטנים לבנים, "פרחי אביב" - מהם הביאו זרים גדולים הביתה. ריחם היה משכר.

צפורה סירקיס בגן הילדים

צפורה סירקיס וחברתה הטובה חווה רוזן ז"ל
הן היו חברות באטאקי (וגם קרובות) ובישראל

רקמה של השם צפורה
סירקיס בצורת מגן דוד.
יעקב סירקיס ידע לעשות
מגן דוד מאותיות של כל
שם. הרקמה נשמרה 60 שנה.

כיסופים לציון

(שכתוב הגלויה של יעקב סירקיס שכתב לבתו אחרי שהתחתנה עם שלמה גרזון ורכשו בית בתל-מונד)

כבוד ילדי היקרים שלומכם ישגה,

בלב מלא גיל ורוב נחת קראנו אחרי הפסקה של 40 (ועוד יום) את מכתבכם הנעים. מצאנו בו את תבנית משכנכם וגניכם שרכשתם לכם ביגיעת כפיכם ובזיעת אפיכם. רגעי קודש נחשבו לנו לראות התחלת הפתרון של החלום הציוני ומעט סיפוק נפש על תקוותו וגעגועיו של העם העברי הנרדף ששונאיו ומנדיו על-ידי כל מיני אמתלאות מבקשים לבלעו בכל פה, אבל "נצח ישראל לא ישקר". ועוד חזינו שישובו בנים לגבולם והאמת מקוים בעה"ש.

שמחתנו היתה כפולה בקראנו את מכתבך, שלמה בננו הנחמד, רע מסור והחבר הנאמן לבתנו היקרה והיחידה בבת עינינו.

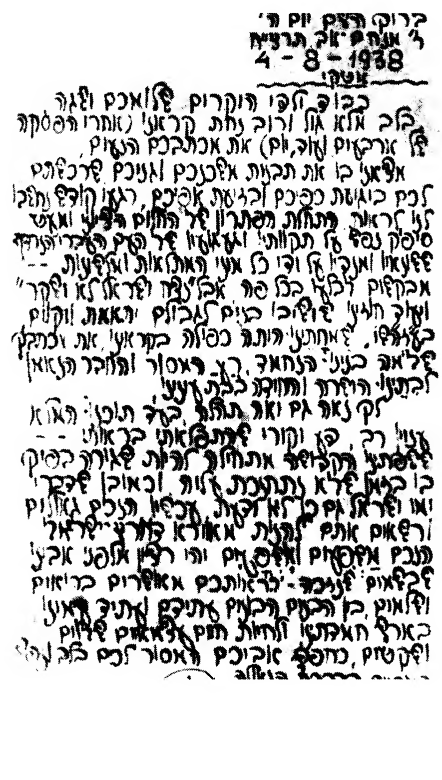
לך נאה גם יאה תהילה בעד תוכנו המלא ענין רב. דע יקירי, שהתפלאתי בראותי ששפתנו הקדושה מתחילה להיות שגורה בפיך בו בזמן שלא נתחנכת עליה וכמובן שדברי ימי ישראל לא ידעת.

עכשו הנכם גאולים ורשאים אתם להנות מאוירא דארץ-ישראל הנכם משפיעים ומושפעים.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה לראותכם בריאים ומאושרים בין הבנים הבונים עתידם בארץ חמדתנו ולחיות חיים עצמאיים שלווים ושקטים כחפץ אביכם המסור לכם בלב ונפש. המסיים בברכת הגאולה השלמה.

פתיחה לגלויה אחרת:

לכבוד חתני יקירי בן נחמד, אח נאמן ורע אהוב לבתי מר שלמה ולליבתי הנחמדה והישרה מרת צפורה יחיו לנצח.

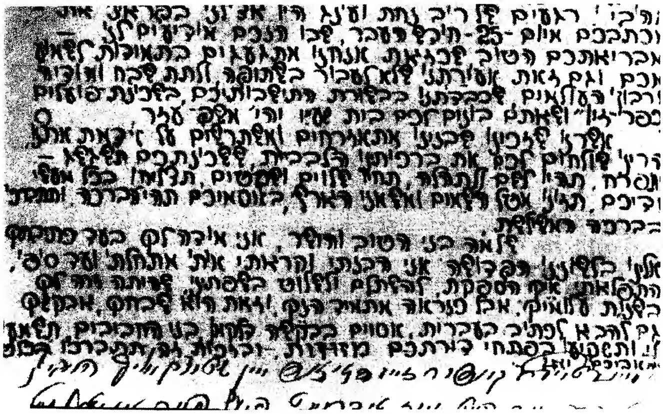

4 - 8 - 1938

גלויה מתאריך 4.8.1938

מבחר גלויות בכתב ידו המופלא של יעקב סירקיס

הכתב הקליגרפי בוצע בעט השפירוגרף שלו.
כתב היד השני הוא של אשתו גולדה.

שימו לב לתוספת: **ארץ ישראל** ליד המלה Palestina

הגלויה נשלחה באפריל 1937

מן "התחיה" דרך "גורדוניה" אל "השומר הצעיר"

ציליה (ברנשטיין) ואשר סופר

ציליה ילידת אטאקי. משפחתה גרה ליד הבית של אברהם (רודיר) מייזליש. ציליה היתה חברה טובה ביותר של דבורה מייזליש - הבת הצעירה. כל היום הן בילו ביחד.

אשר סופר הגיע לאטאקי ב-1920. והיה חבר של דבורה מייזליש. כאשר נסע לבוקרשט התכתבו בלהט. אבל כשחזר משם נפרדו השניים, ואז דבורה אמרה, שבכל זאת יש לה הרגשה שלבעלה יקראו אשר. וכך היה. החתונה של דבורה ואשר ברונשטיין היתה בשנת 1937. רקדו כל הלילה. את ריקוד המטפחת רקדו ברחוב. ציליה ואשר היו בתנועת "התחיה", שהתמזגה בשנות העשרים עם קבוצות ציוניות נוספות ויחד היוו את תנועת "גורדוניה". היה שם המדריך כץ, חיים בוגורוצ'ין, רבקה מירקיס, שתי האחיות סירקיס (בנות- דודות של צפורה סירקיס), מיר'ל פדגייץ. הצעירים עברו אחר-כך ל"השומר-הצעיר" כי "התחייה" התפרקה.

ב"השומר-הצעיר" פעלה הקבוצה של ברמן שנקראה "קבוצת סער". היתה גם "קבוצת אריה" של בנים וקבוצת "לפיד". המדריכים היו בוזיה לוי מבריצ'ני וסוניה חוסיד מסקורן.

אשר זוכר שיר שלמד ב"השומר-הצעיר":

שיר הגמל -

הגמל, הגמל ראשו ישא אל-על

מתנועע הגמל כל תנועה

צפון סוד פלא בה

ומי לנו את הסוד יגל?

אחרי המלחמה היו ציליה ואשר סופר בצ'רנוביץ, והם נימנו יחד עם ברל רוזן ועוד אוהדים על חסידיו הגדולים של הממשיל הידוע אליעזר שטיינברג. מידי שנה ב-27 באפריל נאספו לאזכרה ליד קברו וקראו קטעים מתוך משליו. ברל רויזן, הוא אשר אירגן את הפעולה. על המצבה של שטיינברג כתוב קטע מתוך המשל: "דער האמער און דאס שטיק אייזן" וזה הכתוב: "טרויריק קינדער, אויף דער וועלט דער ברייטער, זאוער! ביטער! מיט א משל כאטש זיך קוויקען לאמיר".

ציליה ואשר עלו לישראל בשנת 1990.

החתונה של אשר וצילה סופר 1934
מימין לשמאל: עומדים: יעקב וצ׳רנה גלמן, יעקב ומוטליה סטולייר, סטולייר יוסף (בעל של מייקה בלייבס), סטולייר ויטיה, אהרון סופר, מרים ויוסף וייסמן. יושבים: אייזיק ושייבע סטולייר, צילה ואשר סופר, ליבע סופר (אמא של אשר) שולמן מוטליה (סבתא של אשר),
קדימה: הילדים של גלמן — שרה, מרדכי, חוה.

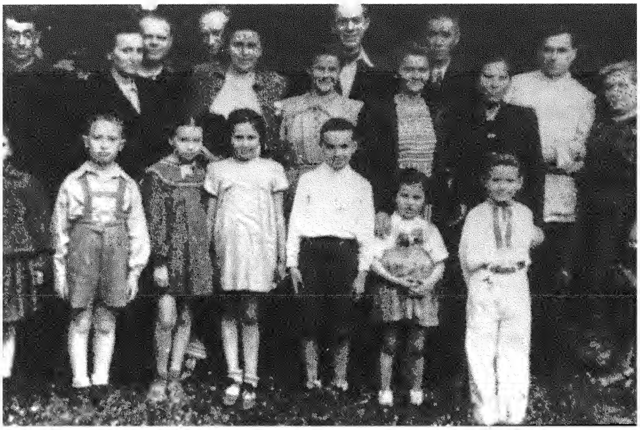
מניה סטולייר ובעלה ויליה בילדנר

מפגש חברים אצל סופר בשנות ה-50
אשר וציליה סופר, חייקה ולייב אקרמן, פעסי אקרמן. הילד — איזי אקרמן, (הבן של לייב).

מפגש חברים בצ׳רנוביץ בשנות ה-60
הילדים: איזי אקרמן, טולי רויטמן, בנו של יוסל חס, בתו של שמעון מאמידס. הנשים: פאני (רבינוביץ), גולדנברג, צילה סופר, חייקה אקרמן, בוזיה חס, מליה דולייר. גברים: ישה רויטמן, אשר סופר, בעלה של בוזיה, שלום גולדנברג, לייב אקרמן, שמעון ברנד.

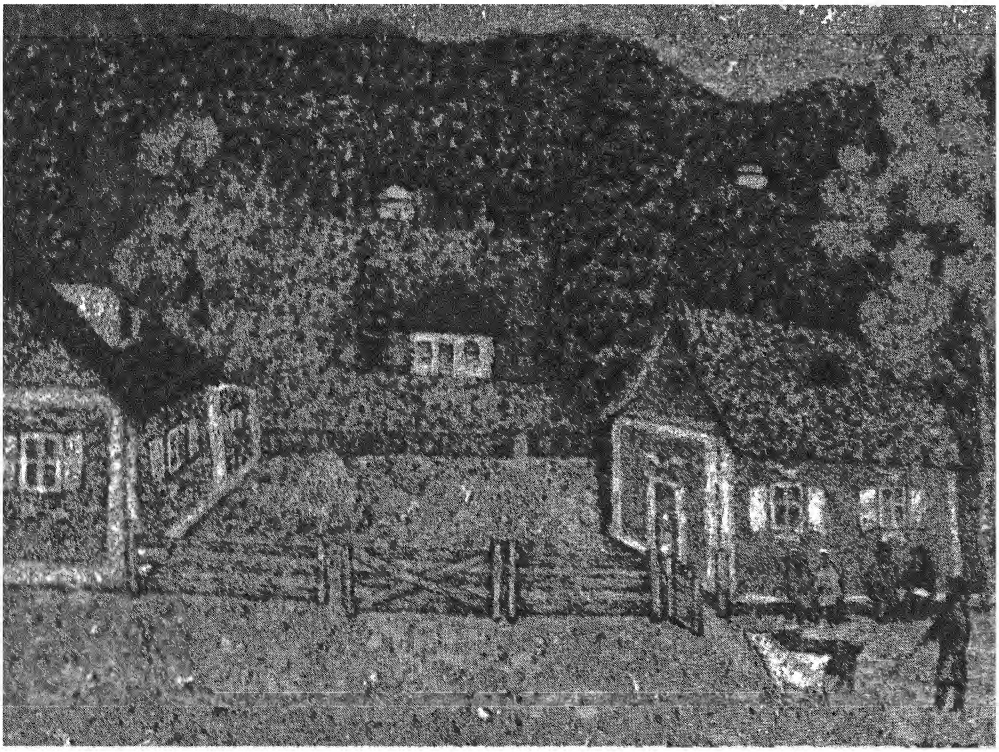
אורחים בחתונת הבת של ליבע גרוברג
הגברים: סיומה רבינוביץ, אשר סופר, הערש זוניס, שלמה פדגייץ, לזר ברוכמן, ישה רויטמן. הנשים: הבת ואשתו של סיומה רבינוביץ, צאני פדגייץ מקייב, דיניקה פלעק (זוניס) , ראשעלא רבינוביץ-גרובערג, יושבות: דורה שפירא, צילה סופר, יענטע ברוכמן (בת הרב מעכל קרקושנסקי)

כל הדמויות הן מימין לשמאל

שער ד'

יוצרים ויצירותיהם

א. סופרים, מחברים

סתיו בכפר, יוסף חס

מרכדי גולדנברג

נולד בזגוריצה, באב תרמ״ט (1889), לאחר מספר שנים עברו הוריו לגור באטאקי. לאחר מכן נדד כמורה ב״חדר מתוקן״ לקאפרשטי וסקורני.

מת בברשאד (טראנסדניסטריה) בכסלו תש״ב (1942).

על המשורר ושירו*

א.

יפת־נוף היא אטאקי עיירת־מולדתי. מן העבר האחד עוטרים אותה הרים וגבעות, אשר בתנוחיהם מעיינות ישוקו, גנים וכרמי־חמד יספסו במורדותיהם וכרי דשא יוריקו ברמותיהם; ומעברה השני סוגר עליה הדניסטר, כשהוא מלחך את שולי הגבעה, לופתה באיזור־כספו ומרפה מחיבוקו. למעלה, כטובלים בגלי־ירק, משתרעים משכנותיהם של הגויים; ולמטה, בין הר לנהר, כתוונה בצבת, נלחצת העיירה היהודית, מתפשטת לאורך. זרועה האחת מגיעה אל ה„פוליאנה" החמודה, המבדילה בין ישראל לגויים והיא כפרוזדור־קסמים לטרקלין הטבע המפואר; חרועה השניה נאחזת בישוב הנכרי, אשר ממנו מוליכה דרך אל יער עבות, שיצאו לו מוניטין בשל המעיין המפכה בתוכו ובשל המנזר־לנשים וכנסייתו עלופת־המסתורין. היתה זו מסגרת הדורה לרקע הדל של העיירה עצמה, שבתחומיה לא נראו כמעט עץ ופרח. רק פה ושם נזדקר במפתיע אילן בודד, שכוח אל ואדם, שגדל פרע, אפוף קוצים וברקנים. קרה שבאיזו חצר נידחת טיפח נער חולם ערוגת־פרחים או גידל חמניות — והיה הדבר לפלא. שכנים טובים רינגו אחריו, כי רחק לבו מתורה וכי עם „שקצים" התרועע ומהבליהם למד. ונפש ההורים מלאה יגון ודאבה. מילא, בגידול ירקות עוד יש תועלת כלשהי, אבל פ ר ח י ם!... יהודי העיירה שקועים היו במ״ס שערי פרנסה, איש איש במקצועו: סוחרים, מתווכים, חנוונים, חייטים, סנדלרים, תפרים, עגלונים, קצבים וכו׳. מעלות השחר עד לעיצומו של ערב היו עמלים קשה, כדי להביא טרף לביתם. וכי אימתי יכלו להפסיק מסירדתם ולהשתאות לאילן נאה ולניר נאה? רק בשבתות־הקיץ, לאחר שנת־צהריים, היו יוצאים עם נשיהם וטפם אל ה„פוליאנה", מתפרקדים להנאתם על הדשא הריהני, שואפים אל קרבם את האויר המבושם ומתפעלים בקול: „מחיה נפשות!"

בעיירה זו חלפו נעוריו של מ ר ד כ י ג ו ל ד נ ב ר ג. הוא נולד בזגוריצה (אף היא, כאטאקי, בכחוז סורוקי, צפון בסרביה) באב תרמ״ט, אך לאחר כמה שנים השתקעו הוריו באטאקי. אביו ר׳ יעקב היה סוחר־עצים אמיד, בעל הדרת־פנים, שעורר יראת־כבוד אצל יהודים וערלים כאחד. המשפחה היתה מסועפת, גדולה וגדלה, מוסיפה שלוחות חדשות. בשבתות ובמועדים, כשבני גולדנברג היו הולכים בצוותא לתפילה, אל בית־המדרש הגדול, ננעצו בהם עיניים בפליאת־חיבה: אשרי המשפחה שככה לה! וכולם התברכו במרדכי, שלמד בישיבת מהילוב והיה חברו של המתמיד אברהמיל. בו הרב דמתא אטאקי. בחיבת רבים אליו דבק גם אבק תהייה. הוא היה שונה מאחרים, התהלך לרוב מהורהר, שקוע בעולמו הפנימי ודוק של הזייה מתוח על עיניו. משעבר מן הישיבה אל בית־המדרש התחיל חוטא בכתיבת שירים, מה שגרם מפח־נפש לאביו. כל ימיו האמין ר׳ יעקב בשני כתרים: כתר־תורה וכתר־סחורה. בנו שזכה בכתר ראשון ודאי יזכה גם בשני, שהרי אם אין קמח אין תורה. והנה מתלאה. מי פילל שבנו של סוחר העצים הפיכח ישגה בהבלים? כי מה „תכלית" בחרוזים אלה, שאין להם מהלכים בשוק ואין לקבל תמורתם פרוטה לפרוטה? רק במרוצת השנים, משקיבל הבן מכתבי־עידוד מביאליק ומקלוזנר, נחה דעת האב וברק־גאווה ניצת בעיניו. עדיין לא ידע טעמה ותכליתה של שירה זו, אך בהודאת „העולם הגדול" ראה סימן לטובה. כנראה שיש דברים בגו. ובתקופה מאוחרת יותר, משנתפרסם מרדכי כמשורר הערבה הבסרבית, שוב לא פסק האב מלהתפאר ולהתכבד בבן־פורת זה, שבמקום כתר־סחירה זכה לכתר־שירה.

---

* פורסם כהקדמה לספר השירים של גולדנברג ״רשפים בערבה״ בהוצאת הועד להוצאת כתביהם של סופרים עברים מבסרביה, תל-אביב, תש״ל, בעריכת: יעקב פיכמן, אליהו מיטוס, ב. י. מיכלי.

מאותה תקופה, שבה נתפרסמו שיריו הראשונים, מנצנץ בי זכרון רחוק. הייתי אז כבן חמש. הספקתי כבר ללמוד שנה ומעלה ב„חדר" של יוסף ריש־דזכנא. והנה נהייתה חדשה בעיירה: בנו של ר' יעקב פתח „חדר מתוקן" ובו מורה מיוחד לרוסית. אמא ז"ל דבקה היתה במסורת ולא סבלה חידושים ותיקונים, אלא שאמרה: נגסה ל„זמן" אחד ובינתיים ילמד הילד לכתוב כתובת בלשון המדינה. וכך עברתי מחדר צר ואפל לאולם מרווח, שטוף־אורה. המורה גולדנברג נראה לנו כיצור מוזר: אין רצועה בידו, אינו חובט ואינו צובט. הוא התהלך משולחן אל שולחן, פיו מדבר ומספר, עינו שוחקת וידו לוטפת. סמוך לכך עבר לעיירה אחרת. מאז לא ראיתיו במשך תשע שנים. לאט־לאט נשתכחה דמותו מלבי. משנזכרתי בו לא יכולתי להעלות אלא פרט אחד: עיני־תכלת טובות, עיניים זוהרות, לספניות, ששחוק ילד תמים מרצד בהן.

ב.

היתה רוח אחרת בעיירה. עם פליטי אוקראינה הגיעו אלינו שני מורים עברים: אפרים כץ ואהרון יפה. שניהם היו אצלנו נושאי משך הזרע העברי־חלוצי. עד להופעתם לא ידענו כמעט דיבור עברי מהו. יוצא מכללנו היה חברי יוסף שלמד אז בגימנסיה „מגן דוד" בקישינוב. ואכן, בבואו הביתה לימי־פגרא ושמענוהו משוחח עברית עם אביו המשכיל — היינו לוטשים עין ופוערים פה מרוב תמהון. אך לא עברו ימים מרובים והעברית היתה גם בפינו. תחילה מגומגמת ומשובשת ואח"כ ברורה ומתוקנת. למדנו בהתמדה, באהבה, בעקשנות. המורים לא הסתפקו בהנחלת הלשון, אלא הקימו ארגונים ציוניים: „צעירי ציון", „התחיה". אנחנו הנערים היינו מאורגנים ב„פרחי ציון". כל שבת היינו מתאספים וקוראים בצוותא. ביחוד התענגנו על מקרא „ימים טובים" לשלום עליכם. פעם בא אלינו המדריך, אהרון יפה, בהצעה מקורית: שאנהנו הזאטוטים נוציא עתון בשם „פרחים". למחרת נפגשנו והתחלנו תוהים אחד על קנקן חברו: מהו כותב? והנה נתברר: אחד „כותב" פרק מ„ספיח", שני — פרק מ„חיי שלמה", שלישי — שיר של יל"ג וכו'. לא שדבק בנו חלילה נגע הפלאגיאט, אלא כך תפסנו אז את ענין הכתיבה. ואגלה בלחישה: את שאמרנו להעתיק גם לא הבינונו כהלכה, אבל רצינו להתהדר איש בפני רעהו. כמה תמימים ונבערים מדעת היינו בגיל י"ב־י"ג!

כמה חדשים לאחר־כך נתבשרנו על בואו של גולדנברג לעיירה. לביקור־משפחה בא. בלב שניים מן החבורה — שלמה ואני — גמל רעיון גדול והחלטנו להביאו לפני המשורר. ההחלטה היתה מהירה, אבל כיצד להוציאה לפועל? עוד לפני לכתנו אל בית אביו היינו מריבים זע"ז: מי יכנס ראשון, מי יפתח ראשון וכו'. כל אחד רצה לזכות את חברו בכבוד זה. ומה פלא בדבר? טרם נזדמן לנו לראות סופר בעיני־בשר, לא כל שכן לדבר אתו פא"פ. השגנוהו כיצור עליון, מופלא, אגדי, שרק בדרך נס אפשר לעמוד במחיצתו. והנה אנו עומדים להיפגש עם סופר, בהקיץ ולא בחלום. בדחילו הלכנו אל ביתו. משעמדו רגלינו במסדרון האפלולי כמעט שלא פרחה נשמתנו. דחפנו זא"ז כלפי הכניסה וכבר אמרנו לחזור על עקבינו, אלא שבאותו רגע נפתחה הדלת ואבי המשורר, שראה בסומק־פנינו ובעמידתנו החרדה, הזמיננו פנימה במאור־פנים. נתבקשנו לחכות: „בעוד שעה קלה יכנס אליכם מרדכי." הודינו לאלוהים שניתנה לנו שהות להשיב רוחנו. בינתיים התאזרנו עוז והצצנו לחדר השני, שבו התהלך אברך אחד, כבן 35, מעוטר טלית ותפילין, והתפלל ברגש. משהבחין בנו נענע ראשו בארשת־ידידות. חשבנוהו לאחד מקרובי המשפחה, שהיו מצויים בביתו של ר' יעקב. ופתאום נחרדתי: הן זהו המשורר! הכרתיו בעיני־התכלת הקורנות, החייכניות. לחשנו זה לזה: הריהו ככל האדם! משישב אתנו, לאחר שלחץ ידינו בחמימות, נפוג כל המורא ונעלמה הביישנות. הוא שואל ואנחנו משיבים — על אחת שבע. מתוך התעוררות פרשנו לפניו תכניתנו: בדעתנו להוציא — ודווקא בק"ק אטאקי — עתון גדול. ואם אין בית־דפוס בעיירה — נדפיסו בעיר־המחוז. ואשר לחומר — חברינו יודעים להכין הכל־בכל־מכל־כל: שירים, סיפורים, מאמרים, ביקורת, פיליטונים, מכתמים, חידות, רבוסים, בדיחות. הוא, המשורר, יהיה העורך הראשי. את שכרו נשלם בעין יפה. אלא שמשאלה קטנה לנו אליו: שהוא, בעוצם השפעתו וקשריו, ידאג למימונו של המפעל. גולדנברג הקשיב בתשומת־לב, הבטיח לעיין בדבר והוסיף לשוחח אתנו בלבביות. אף צל של לגלוג לא נראה בפניו. האם חס על אמונת נעורינו, על זיק החלום שהבהב בעינינו? או שחזר וראה בנו את עצמו, את נעוריו הוא, שאף הם היו רצופים דמיונות מופלגים והזיות־תום?

מאז עברו שנתיים־שלוש. גדלנו, התבגרנו. זו התמימות הקדושה חלפה ללא שוב, אך זהב החלומות לא הועם לגמרי. היינו אז חברים ב„השומר הצעיר". שוטטנו בהרים, הפלגנו ליערות צמאי דרור ומסוערי מאווים. חלמנו על יהודי־אדם חדש, על מולדת ישנה־חדשה. באותה תקופה היינו ספופים בקריאה. אחדים מאתנו להוסים ביחוד אחר דברי שיר. אולם הספריה העברית שלנו היתה דלה מאד, וספרי־שירה — נער ימנם. משנפל לידינו כרך של „התקופה" בלענו תחילה את השירים. שם מצאנו גם את „שירי הערבה" למרדכי גולדנברג. היה בהם ממתיקותה העגבה של „דוינה" מולדאבית, מניגונו המשכר של זמר־צוענים. לא כנר ולא פסל היה, אלא מצייר־מזמר, „רועה מחלל בחליל", אשר צליליו העריגו והעגימו עד כלות־הנפש. שמענו מתוכם את מנגינת הערבה הבסרבית, את המיית נהרותיה ושקיקת מעיינותיה, את שריקת רוחותיה וגעיית עדריה, את רחש קמתה הזהובה ולחש אילנותיה ושיחיה הדשאיה. יותר מכן: הד נאמן ענה להם מנפשנו, כעינבל זה הנענה לטלטולי הפעמון. הצטערנו רק שאין בינינו אחד קומפוזיטור, שיחבר נעימה ואלאכית לכמה משירי גולדנברג. בשעות בין־השמשות, כשערגה טמירה קוססת בלב, ישבנו על גבעת ה„פוליאנה" וקראנו בעל־פה: „פעמון התפילה בערב / עורר נעגועי החתומים: / וקראור של ילדות עדינה / האיר מבטי עגומים" („בערב"). געגועים כמוסים התעוררו בקרבנו, חזינו מראות־יקר מן הילדות הקרובה ונגהותיה הבליחו באפלולית הדמומה, הקסומה. עברנו לשיר אחר („משירי הערבה"): „כמה נעים רך הערב / בערבה כנטות יום. / על ההרים תועים אדים / בחלום. / פתאום צרח ינשוף זועף — / ויתחלחל אילן שב; / נפל כוכב ויתלקח / חיש ביעף". ואנו רואים וחשים במתואר, נתונים בתוך ממשות זו שמתוכה הותקו חרוזים פשוטים אלה. אף את צריחת הינשוף אנו שומעים ומבחינים באילן שנתחלחל וחזר לדממתו. כן ראינו את הכוכב הנופל ואחדים גם לחשו מתוך הרגל: „לא שלי הוא". נזכרנו בפרישמן שישב בקרון־הרכבת וקרא את מנדלי. בין העולם המתואר בספר ובין העולם הממשי שבתוך הקרון וזה שנשקף מבעד לחלון — לא היתה כל חציצה. אף אנו לא הרגשנו כל חייץ בין הנקרא ובין הממש האופפנו. החרוזים כאילו נזדמרו מתוכו, כאילו עלו אלינו עם רחש היקום הערבי. פתחנו בשיר אחר („עם ערב־קיץ"):

> רֹמַח־פָּז הַשֶּׁמֶשׁ
> תָּקַע בְּצַבֵּי יַעַר,
> עַל פְּנֵי כַר וָעֵמֶק
> נִתְלָה מַבַּט־צַעַר.
>
> עַטְרוֹת־מוֹר לְרֹאשׁ עֵצִים,
> וּבִלְבָבָם — פַּחַד:
> שָׁם בְּצֵרוּף־גַּאֲיוֹת
> צְלָלִים נוֹסְדוּ יַחַד.

אותו „מבט־צער" ניתלה גם על פנינו. ראינו את ראשי העצים וחשנו את הפחד שבלבבם, זה הפחד הקמאי, המגיח עם צללים בערוב היום. ככל שהוספנו לקרוא, אם שירים שלמים ואם חרוזים בודדים, כן הורגשה אחדותם של מראות וצלילים, אלה של המשורר ואלה של הנוף העוטרנו, וכאילו הופקו מגוש־הוויה אחד. חזרנו הביתה מפוייסים, מזוככים. ניתן פורקן לצער ולכיסופים שתקפונו. לסופי נוף ורחומי שיר, שמחים ומאושרים — מי ידמה ומי ישווה לנו!

והנה נתבשרנו על ביקורו של המשורר בעיירה. הלכנו אליו כלכת חסידים גלהבים אל רבם הנערץ. התפארנו בפניו בכמה משיריו שידענום בע"פ. הוא שמח יל כך כמוצא שלל רב. מי פילל ומי מילל, כי בעיירתו הנידחת יזכה לקוראים נאמנים כמונו. משמשע שאין אנו חובבי שפת־עבר בלבד, שכולנו שואפים לעלות ארצה — לא היה גבול להתפעלותו. פתאום דעכה בת־הצחוק בעיניו. הוא העלה לפנינו את ימי עלומיו, את כיסופיו לציון. אולם תלאות החיים קיצצו כנפיו ולא השאירו לו אלא את מכיתות חלומו. במרי שיחו גדש צבעים שחורים, אכזריים — ולבנו המה לו. אך הנה התאושש: עוד צעיר הוא, — כבן 37 היה אז — עוד עלה יעלה וגם יכול יוכל! כי מי ומה לו פה בבסרביה הנאווה, אבל הנכריה?

דמומים ישבנו, עצובים. אותה שעה לא באנו אליו בידיים ריקות. הבאנו לו את עלוננו החדש „ניצוצות", אשר ביחס ל„פרחים" היתה בו התקדמות רבה. אף שציפינו למוצא־פיו לא העזנו לבקש שיקרא משהו במעמדנו. בשתיקה שמנו את המחברת על שולחנו — והסתלקנו. לאחר כמה ימים, משחזר המשורר לעירתו, נכנסנו לבית אביו וקיבלנו את המחברת. משראינו את עצמנו בחוץ מיהרנו, כשידינו רועדות מהתרגשות, לפותחה ולדפדף בה. תרועת־צהלה התפרצה מפינו: בשולי כל „יצירה" העיר המשורר את הערותיו. בו במעמד בלענו את הכתוב: הוא לא פיזר שבחי־סרק ולא גינה נמרצות, אלא העריך והדריך. בפתח המחברת הוסיף דברי־עידוד כלליים, קריאה ל„המשך" וסיים ב„תחזקנה ידיכם!" גל של חדווה עברנו. היינו מוכנים לחבק ולנשק את כל הבא לקראתנו. כבר ראינו את עצמנו בעתיד הקרוב, יושבים בציון הנגאלת ועטרות־סופרים לראשינו.

אותו אושר־נעורים ואותה אמונה זכת־השלהבת, שהכרינו את עינינו ופתחו לנו

אהבנו את שירי גולדנברג כאשר אהבנו את ה„פוליאנה", את הדניסטה, את ההר ואת היער ואת המעיינות. צליליהם היו לנו לאחר עם אלה שנשתפכו מאבוב־רועים מתוק. קבענו ברצון: מארת הנכר לא דבקה בשירו, לא הפכה אותו לקינה. פה ושם היא מפעפעת, אמנם, במחבואי חרוזיו, ממשיכה עליהם צל־עצבון ומשירה את פקפי הששון. אולם זוהי תוגה רכה, ענוגה, המוסיפה לווית־חן לבעליה וממזגת בקרבו את היסודות המנוגדים. תוגה זו יש והיא כולאתו במגדל הבדידות, מעמיקה את כליון נפשו ומגבירה את יאושו. אך שערי התקוה לעולם אינם ננעלים.

אמונתו בהשראת הנפש משחילה חוטי זוהר בשעות־חייו הקודרות. וקשה לדעת: האם אמונתו הרבה, המעורה במעמקיו, היא העומדת לו בצר, או אימת החדלון היא שהולידה את אמונתו? אך לרוב אין להפריד בין השתיים. הן אחוות זו בזו והאחת נזונה מחברתה. בכל אופן מחונן המשורר דגש רליגיוזי עמוק, שעליו הושתת מעוז אמונתו. רק בדרך זו נתבצר בטחונו בעולם האחר: „ואם פה אמות, אגווע, זקן, חלש, לאה / בעולם אחר אעל, ילד בהיר, גאה / ובין שושנים ארקוד; פרפר־חן לי רעים; / אתרועע עם כוכבים בשקט לילות כהים; / ועם רוח קל ארפרף בדממת הלילה / ואקשיב לצעדי שכינה, באלם־סוד מסילה" („אלמות"). לעתים רחוקות מצויה בו גם תשוקת החדלון. אך אין זו חתירה אל חיק הבלימה, כדי להתאפס ולחדול מהיות, כדי לשים קץ ליסוריו של אדם־תולעה. זוהי דביקותו הגדולה של אדם בקונו, התפשטותו מן החומר ורצונו לחזור ולהתמזג במקור כל המקורות. „אז תדע ותבין... ונכספת למיתת־הנשיקה; / עולמות נשרפים בלהב־הדביקות הנורא; / כוכבים מתאהבים... בחיים לא תחד עם אלך. / השתחרר מגופך — ובלעתך האהבה הטהורה" („בדומיה"). וכן הוא שואל („שכינה"): „ומתי עם השכינה נהי כולנו תמים — / אגודת־להב אחת תעל קטורת־סמים?!" אך אתערותא דלעילא זו בהכרח שתהא מוגבלת. כהתלקחות השלהבת כן גם שקיעתה. בהימוג ערפלי החזון יחזור שלטונו של הממש. וכאן נראה את המשורר והוא נאחז בזיזי החיים, יחזיק בהם ולא ירף, בהעדיפו את קוציהם על שושני החדלון. יבואוהו כל עינוייהם ורק לא המיתה האחת („במעמקים"): „מאימת שחור הלילה אקשיב רד־פעמיו — / ולבי אז יחבק עפר נסורת־חיים: / לו יהיו פגעים רעים חלקי ומנת־כוסי, / אך לא רקב־הנשיה, אבי בשמים!"

היאחזות זו בשרשי החיים מוצאת ביטוי לעצמה גם בצנורות אחרים, ביחוד בשירי הנוף. אם בתעייתו באזורי התעלומה יצטייד באור האמונה, יכריז בהתלהבות על השארת נפשו, הרי בחיק הטבע כל עצמותיו מרננות לקראת החיים. גולדנברג הוא משורר הערבה הבסרבית. הוא גומע את רסיסי הווייתה ומגלגלם בחרוזיו הצלולים. את צלצלי התרועה לא יאהב, אל מחוז הסערה לא ישא נפשו. אל אפיקי הדממה יערוג ואל רחשי החי והצומח יאזין. יקר לו כל מראה. העצם ובבואתו, הצליל והדו — כזה כן זה ידובבו את נימי נפשו. הוא לא ישיר על הערבה, כי אם יזדהה אתה. בודד הוא כמוה והיא גלמודה כמוהו. מבדוד יינק. הערבה משפיעה עליו מיגונה, אבל בו בזמן גם נימי עצבו נבחחות על מראותיה. קוסמים לו מרחבי הערבה, אך לא אותם יבטא בשירו. כליו הענוגים לא יכילו את איתני הטבע. יקרים לו קטני היקום. לבו אל הצמח הדל והנשכח, המשווע לחיים, אל הצפור השכולה — „לבי אל מרחקי שדות, / מקום שם יחלום אילן בודד; / יש ממתק האגדות / בצפצפו של עוף נודד". פה ושם פורש המשורר יריעה־אידילה נאה ורוקם לתוכה חוטי עצבת. אולם אין זה עצב נוקב, שיש בו כדי להמית, אלא יגון־שקיעה רך, העוטף את העולם בגלימת־קטיפה ומיישנהו בחלומות־נועם על הזריחה הקרובה.

מכושף עומד המשורר בתוך הערבה. בעיניו יראה את העולם והוא קסום־דממה ותוהה על חדתו. היגומת־חלום עוטרת את שירתו. ממש והזיה ממוזגים בה. מראה העיניים והלך הנפש מצטרפים לריקמת־פלאים אחת. הרועה שלו „אזנו ערה לנבכי דממה". יתר על כן: „כחוזה־יה, תאב־מסתורין, / יתע רועה לו בין טלאיו". והסל לידתו כיצד? „בלילה קם מתחת גלו גבור־קדומים" ועל סוסו טס במרחבי ערבה. אך „מפחד אור־השמש נעלם גבור־קדומים / ובהסוו לנוס השליך פגיניו לי לעדיים." בלילה כרויה אזנו לקלוט את רחשי הערבה. ככל שתילקה הראייה כן יתחדדו החושים האחרים. בעוד שעיניו נשואות אל „כוכבים רומזים" יחוש לבו בפלאי הבריאה המתרקמים בעלטה —

תִּתְעוֹרֵר אָז מִשְׁנָתָהּ הָעֲרָבָה
וּקְטֹרֶת־בִּשְׂמָהּ תַּעַל לַשָּׁמַיִם,
וּכְאֵשֶׁת־חֵן צְנוּעָה, נֶעֱצָבָה,
אֶל בּוֹרְאָהּ תִּקְרָא, מְלֵאָה מַאֲוַיִּים. — — —
מִסָּבִיב הָס, גַּם שְׁקֵטִים נָמִים, נְחִים.

אך מן הראוי לציין פה גם את תיאוריו הנאמנים, המצטרפים מפרסים קטנים ונותנים בסיכומם את כלל־נופה של הערבה. צהריים בערבה, הערבה הסובאת מטר־שמים, מראות השקיעה והזריחה — הללו מצויירים במכחולו של אמן. המראות אינם מרעישים, הצבעים אינם חדשים ביותר, אך איזה קסם חבוי בצירופם. והרי קטע אחד מתוך נוף־הערבה הערבי: „גם הפרח כילד תמים. / ויישנו שנתם שיח, קוץ. / ועגור גא על רגל אחת / גם בבוץ. / בצבץ ראשה של צפרדע, / תראה איבה אורב לה — / חיש תסתתר, — ומשאונה / גל סוף זע. / הס מסביב. שלחת־תנוכה. / נתיב־החלב יכסיף ליל. / אלון ישיש על הככר / השליך צל." אלה הם מראות ובני־מראות, אשר אם נחברם אל קודמיהם — תצטייר לפנינו תמונה ססגונית, מרנינה בפשטותה, מעין תמונת הערבה הבסרבית בנסות צללי־ערב.

ה.

הוא היה משורר בכל הוייתו. מבחינה זו לא ידע שתי רשויות. גם בחולי־חולין התנכר ביחודו. בת־השיר היתה כאש־תמיד עצורה בעצמותיו, נחדחה מעיניו מצועפות־החלום, נתרטטה בקולו ההזוי, הוחשה בהשתאות־התום לכל גילוי מגילויי הבריאה. הוא לא היה זקוק לאיתני־טבע שירעישוהו, שיהלכו עליו קסמים. גם בשחק מעונן, דולף נתגלתה לו קשת־הפלאים של ההוויה. כל ימיו גר בעיירה שהסתיו והחורף היכו אותה בשממון, בעצבון. גולדנברג כמעט שלא הרגיש בכך. שעות ארוכות היה עומד ליד החלון ומציץ בעולמו של הקב"ה, מציץ ונהנה ומחייך לעצמו חיוך של אושר. יש ונפשו לא יכלה להכיל לבדה את כל הנצורות. אז הצביע וקרא ברגש: „ראו־נא גם ראו!" מישהו מן המשפחה או אורח שאיקלע לבית נתקרב לחלון, הביט החוצה והעיר מאוכזב: „צפור! וכי מה יש כאן לראות?" גולדנברג נתעורר לרגע, מבוייש, כילד שנתפס בקלקלתו. אך מיד חזר ונתכנס לתוך עצמו. החלון היה לו מעין אספקלרית־אשפים, אשר מבעדו נראו לו פלאי־עולם ונתגוונו באלפי צבעים. ואם גם היה בחוץ יום־סתיו קודר — הוא צפה באספקלריה שלו וראה ערבה שטופת־שמש, קמה מזהיבה, גנים מלבלבים, עדרים גולשים מן ההר, מעיינות רוננים, סהר מכסיף ברקיע וכוכבים נופלים ומתלקחים במעופם. אך גם בהפוך ראי־הקסמים לזגוגית פשוטה לא פסקה התפעלותו: הנה עדרי־ענגים ברקיע, הנה צפור מנתרת על חוטי הטלגרף והנה זהרורי חמה מפזזים בבוץ, טובלים בשלולית ומפיזים את סותה השחורה.

אני זוכר את פגישתנו האחרונה. זה היה בקיץ תרצ"ט. אני ורעייתי, היא בתו, התכוננו אז לעליה. עם ששמח אתנו לא יכול להעלים את עצבו: האם יזכה גם הוא לכך? כל ימיו חלם על ציון — ועדיין הוא שוגה בחלומו. עתה מלאו לו חמשים שנה. האם יעצור כוח להתחיל הכל מחדש, לעמוד בחבלי ההסתגלות? הרבה מחלומותיו נשא הרוח — האם גם חזונו זה יתבדה? ניחמתיו: לאחר שנסתדר ונתאזרח בארץ נעשה הכל ונעלהו אלינו, אותו ואת אשתו ואת בת־זקוניו. לא נשאירם בגולה! לרגע נדלק אור־התקוה בעיניו, נדלק וכבה. מאמין תמים היה, רואה את הרצוי כמצוי, מגמא מרחקים בדמיונו — ודווקא בנקודה זו עינהו הספק. באחד משיריו („עם שקיעת החמה") קונן מרה: „הוי, היכן זהב יומי? איכה, חלומי?" מעיניו נשקפה תוגה עמוקה, זו תוגתו המיוחדת של אדם מאמין, שגורלו התל בו, שחלומותיו שוא דיברו.

השיחה עברה למסלול אחר, שאף הוא נתמשך באותו מעגל־יגונות. בהוצאת „תרבות" בקישינוב עמד להופיע קובץ־שיריו, כספר ראשון של מבחר כתביו. בקוצר־רוח ציפה לגמר הדפסתו. זה היה מאורע גדול בחייו, כמוחש באקדמתו הנרגשת. אולם גם בכוס ששונו הרעיף הצער את נטפיו. הוא עשה את חשבון נפשו, את חשבון שירו. לא, אף בנקודה זו לא נתפס לאשליה. הוא קבל על גורלו של המשורר העברי בגולה, הזורע אל קוצים וקוצר קמשונים. הנה עמל יצר כשלושים שנה, כאב ושורר. את כל נפשו צרר בשיריו — ומי זקוק להם כאן?

וּבְטֶרֶם יַגִּיעַ לְאֹזֶן צְלִיל־שִׁירִי,
וּבְטֶרֶם לוֹ יַעַן מֵרָחוֹק הֵד־קוֹל —
כְּפֶרַח בְּצִיָּה פֹּה אֶבֹל צְרִירִי
וְלִבִּי סְעוּן־עָשְׁרוֹ כֹּה יֵרֵד שְׁאוֹל.

וְעָמְדוּ הָעוֹרְבִים וְקוֹנְנוּ עַל קִבְרִי:
קְרַע־קְרַע! צְלוּב־גּוֹרָל וּבוֹדֵד וְדַל!
כְּצֵל נָד בְּחַיָּיו הַמְשׁוֹרֵר הָעִבְרִי
וַיִּמְצָא מְנוּחָתוֹ פֹּה תַּחַת הַגַּל!

ז.

הפליטה מניצולי טראנסדניסטריה היא, קרובת־משפחה. במשך שנים נתגלגלה ממחנה־מוות אל משנהו, אחד איום מחברו. מבשרה הזתה את כל בלהות התופת. היא הסכינה שם עם המוות ועם שלוחיו הרבים. עתה היא מספרת במנוחה, אפילו באדישות:

משהתפרצו הרומאנים לעיירה (סקורני) התחילו מיד בטבח, בשוד, באונס. שכנינו הגויים עזרו להם בכל. הסתתרנו בכל אשר יכלנו. לפתע הופיע מרדכי. שבור ורצוץ היה, לבוש לבניו והגור־שק, זהו כל מה שהשאירו לו הפורעים מרכושו. מפיו נודע לה הבשורה: עם נסיגת הרוסים ביקשו ההורים מן הבת שתצטרף לנסוגים ותציל את נפשה. הם עצמם לא יעצרו כוח בנדודים. אולם היא סירבה בתוקף. משנכנסו הרומאנים החליטו פרל ואֶסל, האם והבת, להתאבד — ולו לא אמרו דבר. הן מיהרו לרוקח־ידיד. האם לא רצתה לראות במות הבת, לקחה ראשונה מנת־רעל גדולה — ונגאלה. מנת־הרעל של הבת היתה קטנה יותר, יצאה מבית־המרקחת וכרעה־נפלה ברחוב, מתפתלת ביסוריה. קצין רומאני הרימה, הביאה לביתה ובכה בדמעות־שליש למראה עינוייה. למחרת, עם שוך גל־הדמים הראשון, הובאו הקרבנות לקבורה. בבית־העלמין ירד גשם זועף. מרדכי הוריד את כתנתו האחרונה ועטף בה את הגוויה היקרה של בת־זקוניו. לאחר כמה ימים הוגלתה שארית הפליטה לטראנסדניסטריה. בכוונה הוליכו את השיירה בדרך ארוכה. מרדכי הלך עם הגולים, לא אכל ולא שתה אלא אם הכריחוהו לכך. בתחנות־נדודיו, ממחנה אל מחנה, הרבה לכתוב: שירי הורבן ונקם, סיפורים, יומן. היה קורא את יצירותיו באזני אחיו האומללים, הרעבים, הצמאים, ההולכים למות. כמה מדבריו טמן באדמה, אך היא מסופקת אם לניצולים המעטים ידוע מקום־סתרם. והוא דעך כנר. מותן הטראגי של האשה והבת החיש את קיצו. בכסליו תש״ב הוציא את נשמתו בבּרשאַד (טראנסדניסטריה).

את אקדמתו ל„רשפים בערבה״, שנכתבה בתשרי ת״ש, הוא מסיים: „ויתר שירי, בעלי תוכן לאומי וממנגינות הזמן וכדומה, יבואו בספר השני, כאקווה להוציאו בשקוט סער הימים.״ והנה שקט הסער, העולם חוזר כביכול אל נופי השלום והדממה, אלא שהמשורר, כמיליוני אחיו, נטרף במערבולת־הדמים.

ב. י. מיכלי

לקט משיריו*

פְּ תִ י חָ ה

רַחְבָה, גְּדוֹלָה הָעֲרָבָה —
וַאֲנִי בָּהּ הַבּוֹדֵד;
לְרָזֶיהָ אֲנִי מַקְשִׁיב
וּבְרַחֲבֶיהָ אֲנִי נוֹדֵד.

אֶל כָּל פֶּרַח אֲנִי גּוֹחֵן
וַאֲקַדֵּשׁ עַל כּוֹס־טַלּוֹ,
וּלְיַד נַחַל שׁוֹטֵף, פָּזִיז
אֵשֵׁב, אַקְשִׁיב לְזֶמֶר גַּלּוֹ.

אַף עִם צֶמַח דַּל וְעָלוּב,
סוֹבֵל עָנְיוֹ, דֹּם אֶסְבֹּלָה;
וְחַמָּנִיָּה בַּת־הֶפְקֵר
מְשַׁוְּעָה לַחַיִּים — אֶשְׁמַע קוֹלָהּ.

וּלְקוֹל צִפּוֹר אָזְנִי פְּקוּחָה:
שְׁכוֹל כִּי בָאָה — יְגוֹנָהּ אֵדַע;
הֵן אֲחוֹתִי הִיא בַּחַיִּים
וְכָמוֹנִי הִיא בּוֹדֵדָה.

כְּ כְ ל וֹ ת...

קוּמָא תַּלְבִּי אֶת הַמְּדוּרָה:
חָשַׁךְ קַר בְּלֵב יְדִידֵךְ;
מַה שֶּׁלֹּא טִפַּחַתְּ בֶּעָבָר,
לֹא תַּרְבִּי בְּבַהֲוִידֵךְ.

וְלָמָּה בָאת אֵלַי כְּדַלָּה
וּרְעֵבַת־אַהֲבָה תִּתְעַצְּבִי?
גִּדַּלְתִּי עָשְׁרִי. רְאִי חָרְבָנִי:
רַק אוּדִים חֲרוּכִים לִי בִּלְבָבִי!
בִּימֵי נְעוּרַי צָמֵאתִי לְטַלֵּךְ —
וְתִמְנְעִי מִמֶּנִּי טוּבֵךְ;
וְלָמָּה בָאת עִם שְׁקִיעַת חַיַּי?
וְלָמָּה כֹּה אֵחַרְתְּ בְּשׁוּבֵךְ?

הוֹי, עַלְמָה נָאָה! כְּקַמְצָנִית
גָּנַזְתְּ רְכוּשֵׁךְ, גָּדַרְתְּ בַּעֲדִי.
וְעַתָּה נָבְלִי בְּאַשֶּׁר תִּבְלִי
וְגַם אֲנִי פֹּה אֶבֹּל לְבַדִּי!

אֵלִי! אִם לֹא גְּדוֹלָה מְנַת הַיֹּפִי —
בָּהּ אֶחוֹנֵן תֵּבֵל וְהַיְצוּרִים;
אַךְ גַּם גֹּעַל, נִבּוּל וְדִבְרֵי־דֹפִי
לֹא הֵבֵאתִי בְּסַלִּי לְךָ בִּכּוּרִים.

עַל מִזְבַּח־שִׁירַי לֹא עָלִיתִי בְּמַעֲלוֹת,
גִּיבּוֹן קָטֹן דַּי וּבוֹ עֲבַדְתִּיךָ.
וְאִם נָטִיתִי אֶל נְתִיבוֹת עֲקַלְקַלּוֹת,
וְאִם שָׁגִיתִי — אִתְּךָ, אֵל, הַסְּלִיחָה!

וְאוּלַי טוֹב לִי הָיָה לָשִׂים מַחְסוֹם לְשִׁירַי;
כִּי אִם לֹא שִׁירָה גְּדוֹלָה — טוֹבָה רַק הַשְּׁתִיקָה!
אַךְ אוֹי, אַל תְּדִינֵנִי! בּוֹדֵד וְעֲרִירִי
כָּמוֹנִי — יָשִׁיר שִׁיר מֵאֲשֶׁר מוּת בַּהֲנִיקָה!

בִּמְשׁוֹרְרֵי־עוֹלָם אָמְנָם מְקוֹמִי נֶעְדָּר;
מִי אֲנִי? — רוֹעֶה מְחַלֵּל בְּחָלִילוֹ!
וְשִׁירַי זֶה הַדְּגוּנִי כְּשִׁיר בֶּן־קֵדָר,
אַךְ לִבִּי יִפְעַם בּוֹ עַל עָצְבּוֹ וְעַל גִּילוֹ!

---

* ערך זרובבל סקר.

בני

עול חיי גלות עוד לא הלך אימים;
עוד צחוקו רב ובגיל ינוצצו עיניו!
ושש הוא לקראת קרב, בוטח כבן-ראמים
ויבחל לעדי-עד בספרי דורות זקניו.

ובצעדי גבור יפסח על ה״שולחן-ערוך״:
אין חוק, אין דת — רק תרועות-גיל בגן החיים;
וארור כל שפל-ראש וכל גבה קומה ברוך,
האדם נוצר רק למלא המאויים!

ואני מתבונן בו, מתבונן ומשתומם:
ציץ-שמש זה איך עלה בשדי כסוי-הצללים? —
הן דמיו רכים כאילו היה בן-איתנים!

גם הוא בי נבט, בן להגיגי דומם
וכלוחש: ״חתור לך, אבי, כסס בגוילים בלים,
אך דע לך: מעשה אבות כבר לא יירשו בנים״!

כי מה היא השירה?

כי מה השירה? ומה היא הנגינה?
אך כמיהה לא-ברורה למה שאין כאן;
כמיהה המפעמה כל לב רגש, עדין
מיום גרש אדם מעדן-הגן. (בית מתוך השיר)

מפלצתי — חדלון, ופריצי — השכחה!
איך אעשה וזכרי לא ימח עד עולם?
קיר נצח לפני — צפרני בו אתחב.
ואחרות בו שמי לזכרון! (בית מתוך שיר)

אלמות

. . .

ואם פה אמות, אגוע, זקן, חלש, לאה —
בעולם אחר אעל, ילד בהיר, נאה
ובין שושנים ארקוד; פרפרי-חן לי רעים;
אתרועע עם כוכבים בשקט לילות כהים;
עם רוח קל ארפרף בדממת הלילה
ואקשיב לצעדי שכינה, באלם סוד מטילה... (בית מתוך השיר)

העולם מחכה

העולם מחכה לניגון שיבא וגאלו
ועד אז יתענה ויבך תחת לחץ גורלו.

. . .

נא התר הניגון מכבליו וימהר ויבוא
בטרם שובל העולם וימת בו לבבו!
(שורות מתוך השיר)

חתימה

רתמני גורלי לעגלת קשי-יומי
ובוססות רגלי הכושלות בבוץ;
חלמתי, שאפתי והנה חלומי:
על הכל תקוות חיי אך עלה לי קוץ

וכסוס עיף תחת עול-חייו כורע,
אתנהלה לאטי מנודח וצח,
ושירי - כנשר המפרפר יגע -
ללעג זדונים - בחבלי הפח

ובטעם יגיע לאוזן צלילי - שירי,
ובטרם לו יען מרחוק הד-קול -
כפרח בציה פה אבול ערירי
ולבי טעון - עשרו כה ירד שאול.

ועמדו העורבים קוננו על קברי:
קרע-קרע! עלוב-גורל ובודד ודל!
כצל נד בחייו המשורר העברי
וימצא מנוחתו פה תחת הגל!

על המספר*

גולדנברג

שייך ליוצרים המעטים, אשר אין לקבוע ניגוד מהותי בין אורח חייהם ובין יצירתם. הוא חי כל ימיו, עד גלותו לטראנסדניסטריה, בעיירות קטנטנות שבביסראביה (אטאקי, רישקאן, קאפרשט, סקוראן). הוא ידע את החיים העיירתיים הללו, שקע בהם, אף כי לא השלים עמהם. הוא ידע גם לתאר אותם, ידע להסתכל, להעמיק ראות, למסור את הזוטות לפי קויהן הבולטים. מכאן הריאליזם שלו תוך הנטייה לתיאור יותר מאשר לסיפור־המעשה (וכי מה הם החיים האדינאמיים של העיירה ?). אבל הטיפוסים שהוא בוחר בהם קרובים הם לרוחו ; הוא חי את חייהם, או יותר נכון, הם חיים את חייו. הם כולם סובלים ויודעים לסבול **בדומיה**. הם עלובי גורל וקשי יום, מתלבטים במצוקותיהם, שהמוצא מהן הוא תמיד אחד — המוות. זו היתה העיירה של גולדנברג, שדרך חייה היתה מדרונית, וזהר עברה האידילי הועם, הוד מוסריותה דהה, ועורבים שחורים, אשר הסתחררו אי־שם במרום ומשק כנפיהם הגיע לאזני המשורר, בישרו רעות על המתרחש לבוא. מאין ברירה ובצר לו יוצר לעצמו גולדנברג עולם משלו, מיוחד לו, עולם שכולו הזיות, געגועים ומסתורין. ברם, דומה שעולם זה חי הוא ושלמענו כדאי לחיות. הרי כה דבריו של גולדנברג עצמו בראשית סיפורו „בליל נדודים": „אודה ולא אבוש : מטבעי נוטה אני למסתורין. — — — הבאתי אתי הלך־נפש ערפלי, חלומות כינור רחוקים, הזיות ומנגינות נעלמות, האורגים חוטים ביני ובין עולמות עליונים ורחוקים..."

אכן אין להתפלא על שמפקידה לפקידה עזב גולדנברג את עולם מציאותו העכורה וביצירותיו עבר לנושאים של עולמות אחרים, מהם קרובים ומהם רחוקים, כיד הדמיון העשיר הטובה עליו. מכאן גם המסגרת החביבה עליו : בית הקברות, או כמו שהוא אוהב לכנותו, בית עולם. האין זה העולם, עולם האמת, שאליו הוא נכסף כל כך ? האין „הרוחות המספרות" רואות ומראות את **העולם הזה** בשפלותו ? מירה'לה, נכדתו של הקברן הזקן ; חנינא, שומר בית הקברות ; דיניטרי הגוי, שכל ימיו עוברים בשמירה על בית העלמין היהודי, וכיוצא בהם — כולם יודעים להקשיב לשיחת המתים־החיים וכולם אינם אלא בבואות מוכפלות ומגוונות של גולדנברג עצמו, המתמוגג בעצבונו ובגעגועיו ושומר על קברות העבר הקרוב (מה שונה הוא מנחמן ב„לאן" של פיארברג הצווח : „אינני רוצה להיות שומר קברים !"). וכל אותן הנמושות, זכי ההרהורים וצנועי ההגיגים, העושים חשבון נפשם בערוב יומם וכמהים לפדות : רבה הישיש של העיירה, ר' אליעזר הזקן, ר' נפתלי הישיש, היהודי ההוזה לפני מיתה (ב„על המעברות"), אף הם כולם דיוקנאות מסוגננים הם של גולדנברג עצמו, הנכסף להתעלות שלאחר מיתה ולפדות שבחדלון הגוף.

ומתעמק גולדנברג יותר ויותר בשאלת השאלות של ההוויה, שאינה נותנת דמי לו : תכלית החיים מה היא ? ומשאינו מוצא את התשובה בפשטות המציאות המתרקמת מסביבו, פורש הוא את אברות דמיונו וטס לעולם האגדה ומאזין לשיחת בני קדם, על חכם עתיק, שגם הוא כמוהו שאף כל ימיו להסיר את הלוט מעל פני חידת הקיום ואחרי נסיעות ונדודים שמע את האמת הנצחית כפי דוב לבן בירכתי צפון : „לחיים יש חן ונועם כל עוד **תחפש** תכליתם, אבל כשתמצאנה, אז החיים לא יהיו חיים — כי לא יראני האדם וחי !"

דואה הוא המשורר על כנפי דמיונו הססגוניות, מרחיק ראות בצפון ובדרום ובשום מקום אינו מגלה אלא פרשות עגומות המסתיימות תמיד עם

---

* מתוך ההקדמה לקובץ הסיפורים של מרדכי גולדנברג "הטחנה העתיקה", עורכים: יעקב פיכמן, ק.א. ברתיני, ב.י. מיכלי, תל-אביב, תשי"א.

קצם של חיי הגוף, בין שהקץ בא כדרכו ובין שלא כדרכו. סוגה האמודאי באיי הים הזונדי, הסב אנטוש בסיביר ועומת הטבע הצפוני, דירום דזן רומבירה לרגלי הפירנאים — ענוּיי חיים הם, עמלים ומתייגעים למען קיומם וקיום ביתם, ואילו ימי חייהם מתקפדים בטרם מצאו פתרון להם, ולפרקים על סף האושר דווקא.

אבל הדמות שבה שיקע גולדנברג את עצמו, ביודעים או בלא יודעים, היא בלי ספק זו של ר' הניך („הטחנה העתיקה"), הקובל כל ימיו על שהוא חי ב„דור יתום, דור של ננסים". בכל מאמציו הוא רוצה לשמור על הטחנה העתיקה, אולם הוא יודע, הוא מבין (יותר מקארפ הזקן שומר הטחנה) שאין לה מעמד, שקצה הולך וקרב. עוגם הוא ר' הניך על חייו הוא ועל חיי הסובבים אותו. הוא יודע, כי הוא עצמו אינו אלא „בית־חומר" וכי אינו מסוגל לתפוס כראוי את כל רשרושיו הנעלמים של הדר עולמו של הקב"ה. רמזים והגיגים משל ה„תניא" מזדמרים מתוך מסווה מחשבותיו הכובשות את כל העולם ומזריחות עליו אור אחר, מסתורי, מזכך ומענג. „צמאה נפשו לאלוהים, לאל חי". אבל... בסופו של דבר גוברת רוח סערה והטחנה העתיקה מתנפצת, מתמוטטת ומתפרקת... ודמעותיו של ר' הניך אין בכוחן להעם את ההכרה הברורה: „סוף אחד לבני אדם ולכל הנמצא תחת השמש".

*

ק. א. ברתיני.

הטחנה העתיקה *

א

בקרן־זוית נידחה, במקום שהנהר נוטה עקלקלות, עמדה הטחנה העתיקה ומסביב לה קבוצה קלושה של ערבות בלות מזוקן, שנראו מרחוק כעדת קבצנים ונודדים כפופי־קומה, שעמדו רגע לפוש באמצע דרכם, כשתרמיליהם מופשלים להם על גבם. ומשני עברי הנהר הצלו סלעים גבוהים, זעומי־מראה, שחומי־חזות ועטויי אזוב פרא, שהעיקו וקרבו את גדותיו זה אל זה, כדי להכפיל בדידותה של הטחנה הישנה ולהפרידה ביתר עוז מכל העולם מסביב... הדממה היתה שרויה כאן ימים וירחים, רק תרועות החצוצרה של החסידות הזקופות, אותם העופות הנאים אדומי־הרגל, שאחרי טיול קצר על פני חולו של חוף הנהר היו פורשים כנף ומאבירים בשירה מתריעה אל ענֲנות כעין נוצות־הפז שתעו בחלל־מרומים ואל קטיפת־תכלת עמוקה שם בגובה; או קול צויצותיהן של הסנוניות השובבות, בריות נחמדות אלו שמסתגלות ומוצאות להן חיים של ברכה בכל מקום ששמש, פרח ופרפר פורשים ממשלתם — רק צלילי־הדר אלה הפריעו כאן את שקט התנומה הממושכה. ועמהם התמזג יפה דכי המים המקציפים ומעלים אבעבועות־צדף בעטיו של אותו גלגל הטחנה, שעשה מעשה נערות והלך והסתובב, עלה וירוד, בהשקיעו במים מחציתו האחת, והזרים

סתרים זה, אבל טרם הושג פיענוחו. אין לי, איפוא, אלא לשוב ולהדגיש את הנאמר לעיל" ביכירי-עטי לא העידו על נביטת-חשאין של גרעין יצירי; "אותן רשימות לא נכתבו אלא מתוך הכרה של מילוי-חובה".

בסקירה -לאחור ניתן לומר: שני נסיונותי טבועים בחותמה של "כתיבה מגוייסת". בשעת-מעשה לא שיערתי, כמובן, מציאותו של צירוף זה; אף לא יכולתי לשערו, הואיל ולפני ארבעה עשורים ומחצה עדיין לא בא לעולם. אך עובדה היא: נאמנתו לרוחו זמן רב לפני שזכה לניסוחו. ביכורי-עטי הופיעו בשתי צורות שונות, אפילו מנוגדות זו לזו: צורת הסאטירה המלעיגה; צורת האפותיאוזה המלהיבה. אך שניהם כאחד הלמו דרכה של "כתיבה מגוייסת", כפי שנודעה ברבות הימים.

גישושים בתחום הסיפור

ב.י. מיכלי

א

הגעתי אז לשנתי השש־עשרה. לא ידעתי נפשי, לא ידעתי מהי הדרך שאבור לי בחיים. לאמיתו של דבר: הידיעה והבחירה כאחת ניטל לממשן בתנאי־העיירה החורגים. על הרוב גבר עליהן הכורח. אולם אבי־מורי ידע וגם בחר. מפיו לא משה המימרה: תורה איז די בעסטע סחורה. כוונתו: תורה לשמה. בכוחה — סבר — תושג ממילא ה"תכלית" הרצויה. והוא, עם היותו בעל־חלומות, צירף עשייה לסברתו. ליתר דיוק: פתח בשלב־הכנה, הקודם למטרה והדרוש להגשמתה.

אפילו בעיירתי הנידחת יצאו מוניטין לגימנסיה "הרצליה". החליט אבא: עלי להתקבל לכיתתה האחרונה. מה עשה? הריץ מכתב לשאר־בשרו המתגורר בתל־אביב, קלמן ספקטור ז"ל (לימים מורה לתנ"ך ולספרות עברית ב"גאולה", בית־הספר התיכון למסחר, שבו הורו בתקופות שונות אשר ברש, נתן גורן, נח שטרן וא. אורינובסקי, זכרונם לברכה, וש. הלקין יבדל"א), וביקש ממנו לשלוח לו את תכנית הלימודים של הגימנסיה. עם קבלתה מסר אותה ליד המורים השוקדים על השכלתי ושאל בעצתם. הללו לאחר עיון מדוקדק נמנו וגמרו: תוך שנה אהיה מוכן לבחינות. ולפי מיטב הכרתם אף אעמוד בהן. רק אז גילה לי אבא את סודו וביקש לשמוע דעתי. דרך אגב הבליע בנעימה הבלעה שאולי נתכוונה לשחדני: אני ואמא נבוא, כמובן, אחריך. בלי שהייה כלשהי עניתי לו: הנני מוכן ומזומן. בעת ההיא ביקשתי גם אני לקנות תורה. אך להסכמתי המהירה היה טעם נוסף היא באה על מנת לקבל את הפרס שאליו השתוקקתי. עלייה לארץ חלומותי.

הגמול המובטח אימצני והלהיבני. נתגלה בי כוח־התמדה, שאת מציאותו לא שיערתי כלל. בהשכמה החלתי לדגור על ספרי־הלימוד, לרבות אלה שנושאיהם נסכו בי שיממון. רק בשעת־ערב מאוחרת, לאחר שהעייפות הכריעתנו, תם שינוני. אמי שמחה ודאגה כאחת. שמחה על שהיטבתי דרכי; דאגה לבריאותי. מטבעה לא נטתה להפרזה, אף לא בתלמוד תורה. ואילו אבא השתאה. האם זהו הבן, שנודע במשובת־תעלוליו והשביעהו מרורים?

עודני מתמסר ללימודי, עודני משעשע נפשי בחלומות־זהב, ולפתע־פתאום הממה אותי מהלומת־הגורל, עולמי חשך בעדי.

וקרה לפעמים — יד השטן היתה באמצע — ור' הניך לא נסע הביתה גם ליום השבת: הופיע פתאום „פריץ" עם יבול־שדהו והפחית את השער — ממש מציאה כשרה שהריווח שלה בצדה, או טחינה נהוצה של אכרי הכפר שנתכנסו ועמדו צפופים; ובהיותו טרוד כה וכה — העריב היום — יום ערב שבת, ועשר פרסאות — השטח שמן הטחנה עד העיר — אינן נבלעות בחדא מחתא. אז התגעגע ר' הניך כיתום על קבלת־השבת שבבית־מדרשו שם. ר' אלעזר החזן — פניו עוד מסמיקים מאותה האדמומית שהוציא עמו מבית המרחץ, והוא כקורן בזיו־מלך לעומת הנרות הרבים הדולקים על העמוד; זקנו — רקמה צחצחה של הינומת־כסף, והוא כולו מעין נובע נגינה של דבקות; מזמורי „קבלת־שבת" הולכים ומרעימים כגלגלי המרכבה במרומי השמים: לכו נרננה, כולנו יחדיו נלכה נא ונרנן ונשיר ונריע לצור ישענו, לסלע משגבנו! הרב, מריה דאתרא, כולו משי מתנוצץ, מתנועע במזרח ועמו כל עדת היהודים... ומזמרים הכתלים, ומרננות העששיות המשולהבות, ורנים הכוכבים מבעד החלונות מזמור שיר ליום השבת, והוא, ר' הניך, סופג וקולט יהדות לכל ימי השבוע... ועכשו, פה ליד הטחנה, שבתו רזה ודלה מאד. במלונתו דולקים שני נרות קטנים ומצליפים וזורקים על פני הנהר קוי זהב רוטטים. גם על ההרים מנגד תועה אור השבת, כנשמה עלובה שאבד לה דרך למנוחתה... אי־שם גונחת צפרדע: קבה־קבה־קבה! — ובענפיהן של ערבי־הנחל העקומות תריע ותסלסל במתק־יגונים ובערגון של כלות־הנפש כנף־רננים נפלאה: גם לאילנות חזן משלהם, מבעלי הכנף — והוא כשליח־צבור מקבל את השבת וכולם מתנועעים בשקט חרישי, מתוך געגועים של נשמה יתרה, ורשרושם הרזי חודר ונכנס אל בקתתו של ר' הניך בעד החלונות הפתוחים לרווחה, כבת־קול פלאית של עולמות רחוקים... וגם ר' הניך מקבל את השבת — כמו הכל מסביב, אך במחשבתו הוא מתדבק עם בית מדרשו שם רחוק ומצטרף אל מתפלליו הנלהבים והוא קורא בנעימה: „לכה דודי, לקראת כלה", קום נא, ידיד־נפש, אהוב ואוהב, וצא לקדם פני היפה־פיה, בת מלך־השמים הדגולה מרבבה,

לוח עץ ועליו שם המשורר נתקע בקברו בברשאד. שטפו גשמי אוקראינה את השם, העיפה הרוח את הלוח, ואילו המשורר נשאר בתוך עמו, בתוך אחיו לגורל.

ק. א. ברתיני

בנימין יצחק מיכלי (דוחובני)

חומר לכסיקוגרפי

נולד באטאקי (ביסארביה) ב-כ״ח בתמוז תר״ע (26.7.1910), לאביו יחיאל מיכל דוחובני ולאמו הינדה בת חיים רויזמן (בן-ציון דוחובני, מיניסטר הכספים של אוקראינה בשנים הראשונות לשלטון הקומוניסטים, היה לפי השמועה בן-דודו). קיבל חינוך מסורתי בחדרים ובישיבת קישינוב ואח״כ השכלה עברית וכללית על-ידי מורים פרטיים. עד סתיו 1933 מורה לעברית.

בשנת 1933 עבר לבוקארסט בה היה מפעילי מפלגת פועלי-ציון צעירי-ציון ומעורכי עיתוניה באידיש וברומנית. מראשית 1934 עד לעלייתו לארץ, היה חבר במזכירות הלשכה הראשית של קרן היסוד ברומניה (בוקארסט).

בשנות מלחמת העולם השניה היה חבר ההנהגה העולמית של ״דרור הבונים״. בשנים 1936 - 1939 היה אחד משני המזכירים הכלליים של המפלגה פועלי-ציון - צעירי-ציון. בשנת 1938 נשא לאשה את הדסה בת מרדכי גולדנברג (משורר - מספר נודע בביסאראביה. כתב באידיש ובעברית והשתתף גם ב״העולם״ ו״התקופה״). בחודש אוקטובר 1939 עלה לארץ.

עד 1941 - מרצה על ספרות עברית מטעם המרכז לתרבות של ההסתדרות. אח״כ מזכיר קופת מלווה וחיסכון. משנת 1942 עובד בארכיון העבודה של ההסתדרות. בשנים 1848 - 1947 בשליחות ״הסוכנות היהודית״ והחלוץ ברומניה. בשנים 1950 - 1951 בשליחות לפריס מטעם ״האיחוד העולמי״ כעורך ראשי של העיתון היומי ״דאס ווארט״. עורך ״מאזניים״ - ירחון ״אגודת הסופרים העברים בישראל. חבר ועדת שונות ועורך ספרים.

ספריו: ״עולמם של בני הארץ״ (1950), ״יעקב פיכמן בשיר ובמסה״ (תשי״ב). אסיפות המסות על ספרות וסופרים ״ליד האבניים״ (דמויות ובעיות בספרותנו, תשי״ט, זכה בפרס חולון); ״פרי הארץ״ (הוויות ויוצרים בספרותנו הצעירה. ספר זה זכה בפרס מלוא, 1966).

ערך שתי החוברות של הירחון העברי: ״תרבות״ ו״נתיב״ (בוקארסט 1939); ״בליל זה״ (ילקוט משירי הזמן, תש״ה); האנתולוגיה התנכ״ית של צ.מ. רבינוביץ, סדרת ספרים של סופרים עבריים מביסאראביה (עם י. פיכמן וק.א. ברתיני); ״קוממיות״ (עיתון אגודת הסופרים ליום העצמאות עם נ. גורן ב-1952); סידרה של הספריה המקורית של אגודת הסופרים (שישה ספרים עם ש. שלום), ואת ירחון אגודת הסופרים ״מאזניים״ (עם ישראל זמורה), חבר המערכת עד תשכ״ד; ״יומני״ עם י. ווייץ; ערך עם ישראל כהן - אנתולוגיה של המסה העברית (באנגלית). ערך (יחד עם א. ב. יפה) 2 סדרות של ״ספריות מקור״ (״אגודת הסופרים״ ו״מסדה״).

חבר הוועד המרכזי של ״אגודת הסופרים העברים״.

יו״ר מכון לתרגום ספרות עברית.

חבר ההנהלה של ״המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות״. בהנהלת ״קרן למדן״.

---

* ראה בדפים קודמים במדור הזה דברים משלו.

חבר וועד "בית ביאליק".

חבר בוועדות שופטים ל"פרס ישראל", "פרס ביאליק" ו"פרס ברנר". מתשכ"ו

חבר הנהלת המכון "גנזים".

מנהל ארכיון ומוזיאון תנועת העבודה.

נפטר בתל-אביב בגיל 79 ב - 14.1.1989.*

מבקר וגם פולמוסן שנון

ידיעות אחרונות. ב.י. מיכלי לקבלו פרס חולון 25.3.60

מאת: **שלום קרמר**

הבנה בתהליכי חברה ותרבות, יכולת ניתוח יצירה ספרותית ליסודותיה ולגורמיה האידייאיים והאמנותיים, כושר שיפוט לפי התנאים, היחסים והפרופורציות הקיימים בספרותנו הלאומית ומידת יושר ותאווה לאמת לחתוך את דינו של הסופר או של הספר ללא רתיעה, ללא זיקה לצומתי אינטרסים וטינות — מידות אלו מיוצגות יפה במבקר ב. י. מיכלי, שקיבל זה עתה את פרס חולון לחכמת ישראל.

למידות אלו נוסיף עוד מידה אחת, שבדרך כלל מזלזלים בה בימינו אנו, והיא סגנונו העברי המשובח. מיכלי הוא מן המבקרים העברים המועטים בדורנו, הנאבק על ביטויו העברי הלאומי לכתוב כמתכונתה וכרוחה של הלשון העברית המקורית, המזדקק אל מקורותינו העתיקים לטא בהם את משנתו המודרנית. הכלים העברים סימן הוא למבקר עברי מקורי, והיפוכו במבקר מלומד מאד, שלשונו העברית צולעת על ירכה, והיא חיוורת וחסרת-דם או מולעזת ומסולפת.

★

זה למעלה מעשרים שנה יושב מיכלי על האבניים של ספרות דורנו ומגיב על חשובי המאורעות וחשובי העניינים שבה. עתה כינס את רשימותיו ומאמריו, שנתפרסמו בכתבי-עת שונים בארץ (וביותר ב"גליונות" של למדן וב"מאזניים" ירחונה של אגודת הסופרים, שהוא משמש לו עתה עורך), בספרו "ליד האבניים" (והוא הספר שזכה בפרס)*

אתה מוצא בספר זה מסות מקיפות על יוצרים בני הדור ההולך: המשוררים ש. טשרניחובסקי, י. פיכמן, י. קרני, מ. טמקין, י. למדן, ש. בס; המספרים שלמה הללס, מאיר סיקו, יצחק שמי, חיים הזז; והמבקרים וההוגים פ. לחובר, ש. צמח, וא. שטיינמן, נצטרפו להן, גיחותיו החריפות השנונות בתחום הפובליציסטיקה הספרותית נגד התרבות המתקדמת, שבינתיים שבקה חיים לכל חי, אבל אז היתה בפיסגת שיגשוגה הבדלני; ומסכת-פולמוס, המשלבת ניתוח חריף בלשון-חידודין על תנופת הרביזיה של א. קריב, שבא להוריד את קרן האמנות של מנדלי מוכר ספרים ודוד פרישמן בשל התנכרותם ליהדות הישנה, וכן עיונים מלווים הערות-פולמוס — ומיכלי קנה לו מוניטין כפולמוסן שנון! — על תעודתה של הביקורת ודרכיה בארצנו ועל מוצאה ומבואה ספרותנו הארץ-

---

* ב.י. מיכלי, "ליד האבניים" דמויות ובעיות בספרותנו. הוצאת אגודת הסופרים ליד ד.

ישראלית החדשה.

★

מיכלי כמבקר עומד בעיקרו על הצד האידאי שבספרות, אבל לא מתוך כפיתות לדוקטרינה מסויימת או מתוך הטייה אל השקפה דומינאנטית של המבקר, אלא הוא בוחן ובדק את התגלגלות האידיאה ביצירה מתוכה היא.

בשיר הוא בודק את נסיונותיו של המשורר, את הסתכלויותיו ואת רגשותיו בבואם לידי ביטוי אידיאי מיוחד לו, בהשתלבותם יחד, וגם בהתנגדותם זה לזה ובהשתוותם הסופית; ובסיפור — את דמות העולם המשתקפת ביצירתו של המספר, כשהוא מצרף קוו לקוו בלכתו מיצירה ליצירה ודורש סמוכין בדרך הגזירה השווה.

הוא בוחן ובודק את המרחבים האידיאיים של היצירה, אבל לא כשהם ערטילאיים, כלומר מנותקים מן ההגשמה האמנותית, אלא כשהם סמוכים וצמודים לה. אין מיכלי שוכח, שהיצירה מלאכת-מחשבת היא, מעשה-אמן, ודרכי המלאכה האמנותית גם הן עניין למבקר לענות בהן. אכן, הוא מפרק את היצירה לגורמיה האמנותיים ועומד על החשובים שבהם בהרחבת-הדעת ומתוך אנאליזה מדוקדקת, אבל תוך העיקוב האידיאי הוא נותן הגדרות כלליות למעשה האמנותי, הקולעות אל המטרה ולא תחטאנה. שכן מיכלי יודע יפה — וידיעה זו מלווה אותו בכל מעשה ביקורתו — שהזז, למשל, "לא מטיף הוא ולא מגיד מישרים אלא אמן. מסדו הרעיוני נבחן פה לא רק במידות של הגיון וצדק ועקיבות. בחינתו העיקרית היא בטיב ההמחשה האמנותית, בבניין העלילה, בקישורי המאורעות, בעיצוב הדמויות" (עמ' 176).

★

אכן לא תמיד מתבררת ומצטיירת לנו דמות-דיוקנו של היוצר, ולא תמיד מלאכתו האמנותית מתחוורת לנו, ויש משום המקריות של הביקורת הצמודה אל המאורע הספרותי המסויים וחוסר הגדרה כוללת של המטרה הביקורתית; ויש משום ליקוי מסויים בהסברה, שהיא כולה נתונה על מישור אחד, הווי אומר מיכלי נותן את רעיונותיו הכוללים והפורסים באותה מידה של הדגשה והטעמה; ויש משום לשונו הדימויית-הציורית — בדברו על משוררים בעיקר! — והאפוריסטית המחודדת, הבורחת מן הניסוח האינטלקטואלי הדיסקורסיבי.

אבל הקורא המושך בדבריו להנאתו מתבסם מכתיבתו הנאה, מחריפות ניתוחו וממוסרו הביקורתי הנעלה, וגם הקורא המעיין צובר לו דעות והשקפות מבוססות על הספרות ועל יוצריה, שהן בגדר של ערכים אובייקטיביים, במידה שאובייקטיביות חיה וקיימת בהערכת ספרות.

ב.י. מיכלי המבקר

במלאת לו שבעים שנה*

מאת: **ישראל כהן**

א

ב.י. מיכלי, שמלאו לו שבעים שנה, הוא ראש-לכל מבקר. אולם הואיל ובמסגרתו של מאמר זה לא יהיה סיפק בידי להקיף את כל מיפעלו הספרותי, אייחד הפעם את דברי על פן אחד מריבוי-הצדדים שלו, היינו, על קבלת-הפנים שערך במשך שנים לדור הצעיר של הסופרים בארץ כמבקר ועורך.

כל מבקר ניכר, לדעתי, לא רק בדברי ביקורתו של סופרים וספרים חשובים, שברכת הרבים כבר שרויה עליהם והם מודים בערכם, אלא גם בפתיחותו לקראת הצעיר והחדש, הטעון עדיין ברכה ראשונה, המביא בבושת-פנים ובפיק-ברכיים לעורך ולקהל "דבר" ראשון לפירסום ומצפה למהם ל"ברוך הבא" או, חלילה, ל"ברח דודי". העורך המפרסם ראשונה מדברי מי שעתיד להיות סופר, והמבקר המחווה ראשונה את דעתו של פירסום-ביכורים ומזרים אל תוך מחברו עידוד ומרץ יצירי — מעידים בכך לא רק על מבוקרם, אלא גם על עצמם. שכן אין זו רבותא לכתוב על נודע ביהודה; לשם כך אין צורך לא בכוח-ניחוש ולא באומץ-לב, דרך-העולם הוא לכבד את המכובד ולהכריז על שלמה המלך כי הוא חכם. אבל אשרי חלקו של מבקר, היורד לתוך שדה-הספרות ורואה תאנה שביכרה, אשכול שביכר, רימון שביכר, בודקם ואומר: הרי אלו ביכורים שראויים להביא אותם למיקדש הספרות. אין הוא חייב להכות בחליל לפניהם ולהפריז בערכם. אבל די לו שהוא מקבלם בסבר-פנים ובפה רך בלי לשמוט מידו את אמת-המידה והבנין. כי אומנם כן, מבקר כזה בונה את הסופר היחיד ואת הספרות כולה, ואפילו מתבררת ברבות הימים טעות קטנה, הריהי בטלה בששים.

ב

מבין הסופרים הוותיקים ידעתי סופר אחד, שזכה לתואר הגנן, בזכות מידה זו של טיפוח כשרונות צעירים כעורך וכיועץ וכממליץ, הלא הוא: אשר ברש. ב.י. מיכלי הוא המבקר בדורנו, שקיבל פני סופרים צעירים בפתחון-לב, בהבנה ותוך הקדשת מאמצים אינטלקטואליים לגילויים. בספרו "פרי הארץ", העוסק ב"הוויות ויוצרים בספרותנו הצעירה", ושהוא, לדעתי, ממיטב יצירתו הביקורתית. מדברת עדות זו בעדה. בספר זה, ובספרים הבאים, עסק מיכלי במשוררים ובמספרים מדור הפלמ"ח ועד צעירי דורנו, שהתחילו באותם ימים לתפוס מקומותיהם בספרות, וכן הבליט שמותיהם של מבקרים צעירים והגן עליהם, בראותו בכולם הכחשה חיה למפקפקים הרואים בדורם "דור יתום". ריכוז זה בספר אחד אנדרטה היא לא רק לסופרים, אלא גם למבקרם, שהעריכם ותהה עליהם.

וזאת לדעת: מיכלי איננו ותרן כלל כלפיהם. אמת-המידה אינה נשמטת מידו בהערכת יצירותיהם של צעירי ישראל-סבא. לפעמים מסביר הוא את חולשתם בלשון רכה, אבל

---

* ידיעות אחרונות 28.11.80

אינו מתעלם ממנה. לכל היותר הוא מקיים בהם את המימרה המידרשית: ודילוגיהם עלי אהבה. אבל אהבתו אליהם אינה מקלקלת את שורת-הערכתו. הוא מלא גיל לגילם של הסופרים, אך אינו נושא פנים לגילם. ולא זו בלבד, אלא שהוא "מזהירם", כי "הפרוזה החדשה, לאחר שתמו גישושיה הטירוניים, שוב איננו רשאים להסתפק בחיוניותה הצברית, בטבעיות לשונה, בצמידותה להווייה קרקעית-מולדתית. מכאן ואילך דינה כדין יצירה תקינה, הטבועה בחותם הבגרות וחייבת בכל מצוותיה וחומרותיה. בראש וראשונה נבחנות, כמובן, סגולותיה האסתטיות, שכן בלעדיהן אין עשייתה נחשבת בכלל ספרות" ("פרי הארץ", עמ' 46).

ואף-על-פי שמובאה זו נכתבה לפני 22 שנה, עדיין עומדת ה"אזהרה" בעינה, מפני שגם בימינו יש מי שמשתמש בתארים "טבעיות", "מולדתיות", "קרקעיות" וכיוצא בזה כהגדרות ערך, ולפעמים גם כעלה-תאנה לכיסוי פגמים איכותיים. עד היום לא כולם "כבשו..........לעצמם, ומה שכבשו עדיין טעון חיזוק ....לדברי מיכלי.

ג

בשתי מידות הוא מודד את היצירה הספרותית של היחיד, וגם של הדור החדש: ראשונה: הערכים האסתטיים. שנייה: היותם המשך לרציפות הדורות הקודמים ומידת יניקתם משורשי תרבות ישראל.

א) מיכלתי תובע, כמובן, ערכים אסתטיים ולאומיים ממספרינו הצעירים, ומצביע על כמה מהם המצויים בהם, אבל דוחה את ההתקפה הכללית עליהם מצדדים שונים, וכך אמר לאחר משא ומתן מקיף:

"ראינו איפוא בעליל, כי תלו בוקי סריקי במספרינו ילידי הארץ. ביצירתם שמשים הם למשאת-הנפש הגדולה של דורנו — תקומת העם בארצו, קיבוץ גלויותיו ומיזוג שבטיו. מובן, שתוכנה של האידיאה משתנה ומתגוון ——— על כרחך אתה מסכם ואומר: מבחינה זו, בחינת האידיאה המכוונת, נאמנים מספרינו הצעירים למסורת ספרותנו, שביסודה הונחה אידיאה מרכזית" (דם, עמ' 51).

ב) מיכלי אומר: המספרים ילידי הארץ לא מצאו לפניהם חלל ריק. קודמיהם איכלוסוהו ביצירי רוחם, פירנסוהו בלבטיהם, בכיסופיהם, בחלומותיהם. קדמו להם ברנר, עגנון, יהודה יערי, יצחק שנהר, ישראל זרחי, עבר הדני ועוד. ומיכלי מוסיף: "ברנר העמיד במרכז יצירתו את האדם היהודי, אותו הכיר הכרה מלאה, מלבר ומלגו. בלי חציצה צפה אל נפשו המסוכסכת. מקום מושבו החדש, אפילו שמו ציון, אינו הופכו בן-לילה ליצור חדש. על כן תוהה היוצר על חבלי הסתגלותו ועוקב אחרי גלגוליו השונים ——— גם המספרים הצעירים יותר פעלו באותם תחומי-מוקד, שבהם ניכרת המציאות הארצישראלית בייחודה, בתפניתה החדה" (שם, עמ' 14—15).

"ונראה לי", מוסיף מיכלי, "שבנקודה זו צפונה חולשתה העיקרית של הפרוזה הצעירה שלנו, ילידת הארץ, בעוד שלפניה התערטל הנוף משיירי צעיפיו, הרי האדם הוסיף כיסוי על כיסוייו. מברנר עד שמיר נמצא עיצובו של הנוף הארצישראלי בקו עליה מתמיד, ואילו עיצובו של האדם בארץ הזאת — בקו הירידה" (שם, עמ' 15, המאמר נכתב בשנת 1953). ומיכלי תומך את משפטיו בעמודי ציטטין ומובאות, וכך הוא מסיים: "יפה רציפות ליצירה. בלעדיה לא תיכון גם הפרוזה ילידת הארץ כפי שראינו, אין פוסקים הנסיונות להשגתה. חעם זאת אין להתעלם מעובדת הניתוק, כתוצאה הכרחית של שבירת כלים. שני גורמים אלה עוד יוסיפו לפעול תקופה ממושכת, כמשך קיומו של שלב-המעבר. הניתוק יפחת ויתחלף באיחוי חדש" (שם, עמ' 29).

ניחש מיכלי וניחושו מתקיים והולך. ואף הוא עצמו כבר ציין את קיומו במקומות אחרים, תוך ניתוח יצירותיהם של אהרן מגד, מרדכי טביב, משה שמיר, ס. יזהר, נתן שחם, חיים גורי, יהודית הנדל, יהודה עמיחי, בנימין גלאי, בנציון תומר, שני ספרי דן מירון, דוד אבידן ועוד.

שום מובאות קצרות או ארוכות במאמר אחד לא ימסרו לקורא את חשיבותה של עבודה ספרותית זו ב״פרי בארץ״. היא חטיבת ביקורת שלמה, שטעמה עומד בה לאחר שנים. מבחינה זו היא ביקורת-יסוד בספרותנו על תקופה שלמה של דור חדש, שהשתלב בשתי וערב של מארג ספרותנו, ובספר זה מתוארים לבטי השתלבותו והישגיו הגדולים..... ״מסכת זו עשוי לשמש לא דור בארץ בלבד אלא דורות בארץ״ (שם, דברי.....).

ד

למיכלי שיטה בביקורת, שנשתכללה והלכה ונתגבשה כדי מישנת-ביקורת שלמה. ככל סופר-אמת ניזונה כתיבתו מן ההתרשמות. היא תשתית הביקורת שלו. היא אם-ההערכה, היא הצידוק לשיפוטו. חריפות החווייה מן היצירה לחיוב או לשלילה נותנת טעם לבחינה מדוקדקת יותר ולחוות-דעת. דין הוא שכל ספר או סופר, שאינם נוגעים בך, שלא תגע בהם ההתרשמות העמוקה וההנאה הכרוכה בה, שמפרנסות את הרגש ואת השכל, הן מעוררות להערכה ולביקורת. שכן המבקר נעשה שותף ליצירה. הניתוח הטכסטואלי, בדיקת המקורות, חשיפת המיבנה הצורני, השוואות וכיוצא באלה, החשובים כשלעצמם, באים לסייע ולשכלל את הבעת ההתרשמות. החווייה היא ״המגיד״ של המבקר הלוחש לו: יצירה לפניך, קום בדוק, עיין, שפוט — היא ראוייה לכך.

כך נוהג מיכלי. ואומנם יש בידו גם כלי-בדיקה ודרכי-מעקב-ומחקר ראשונים ואחרונים, והוא משתמש בהם. בכוחם הוא מפרש את רשמי קריאתו מן היצירה ואת ממיצאי הבחנתו בה. הוא מזריח עליה אור מבחינה אסתטית, לאומית, לשונית וערכית. הוא מקביל אותה לקודמותיה, למסורת הספרותית ומשער את מידת החידוש, או החיקוי והחזרה, שניצנצו מתוכה לעיני רוחו ופוסק את פסוקו, אבל לעולם רואה הוא כל שיר וכל סיפור וכל מחזה כתכלית לעצמה, כיצירה שלמה, ולא כתעודה היסטורית, או כעדות פסיכולוגית וחברתית. הללו הם מוצרי-לוואי טפלים לעיקר הערכי. כל סופר או אמן בתחום אחר הוא יליד העם ופרי גורלו, כשם שהוא חניך התנאים הסובבים אותו. הוא מושפע מהם ומשפיע עליהם. הם עיצבו את רוחו והוא מבטא את רוחם. אבל היצירה עצמה היא בת-חורין ושורשיה באישיות היוצר. רק ההערכה האמנותית עשויה למצות את מהותה וערכה ולא אבזרים חיצוניים. כל השגה ספרותית ואמנותית יונקת מן האינטואיציה, מבינת-הלב, הקודמת בזמן ובמעלה להשכלה, ללמדנות ולאפראט מדעי. הצימאון ליופי, לאמת ולאמנות יסודו בסגולה מסגולות-הנפש, המכשירה את האדם לקליטת הערכים והמניעה אותו לביטוי יצירי, וכך ניסח מיכלי את תפיסתו בביקורת:

״באמנות קודמת הבחינה האסתטית, כי עליה לקבוע תחילה אם לפנינו בכלל מופע אמנותי. רק אחריה מגיע תורה של הבחינה האידיאית. כי באין מנועמי החרוז ופלאי הקצב עוז הדימויים ועוז הביטוי ועתרת המראות — מה טעם נקרא לכך שיר? האם רק בשל מראיתו החיצונית? ואם השיר אינו שיר — מה טעם ננתח את הרעיונות הצפונים בו? והוא הדין בסיפור, במחזה, בציור, בפיסול ובמוזיקה״ (״יליד האבניים״, עמ׳ 265).

זהו האני-מאמין של מיכלי בביקורת שהינחה ומנחה אותו הלכה למעשה. הוא לא זילזל בשום אמצעי שיש בו כדי לגלות את ערכה של יצירה ספרותית, לפרשה או לסווגה. אבל העיקר היתה לו הבחינה האסתטית, ולכל היותר שאף ל״קריטריון מסווג, אסתטי-

אידיאי, אשר בגמישותו ובאיזונו אין טוב ממנו לבחינתה של האמנות". קנה-מידה זה איתן בידו הן כלפי סופרים ותיקים בחוגים ומיסמכים, והן כלפי צעירים חתני-בראשית.

מתוך הכתבים של ב.י. מיכלי

פלאגיאט בלא יודעים

מתוך הסידרה: נסיונותי הראשונים בשדה הספרות

ב.י. מיכלי

רק שני "זמנים", שהם שנה, הפכתי לסמל בישיבת קישינוב. כתום העת ההיא עשו אמא וסבתא "יד אחת" והודיעו לאבא, שאם יגזור עלי לשוב ו"לערוך גלות" — אין חייהן חיים. אבא עצמו ייחל, כנראה, להתערבות נחרצת זו, שכן התרצה להן בנקל. אולם כדי שלא יראוהו כנוטה להתרת הרצועה, הכריז על כוונתו להפקיענו מידיהן המפנקות ולהכביד את עולי. אף הזכיר לסבתא, שהיתה למדנית, את מאמר חז"ל: "ספי ליה כתורא!" לאמא הסביר משמעו: כשם שמלעיטים את השור אוכל, כן ילעיטני דברי תורה. רק אז — טען — יש תקווה שידבק בי משהו. נחה דעתן של שתי הנשים. בענין חשוב זה נתפסו גם הן לחומרה. סבא, שבעצם נסיעתי למרחקים ראה מעשה-יוהרה מצד אבא, חגג נצחונו בשתיקה, אך הוא ביקש להעמיד עלי מצוות וחובות, אלא שראה דווקא את הבית כמקום נאות להעמסתן.

ואכן, אבא קיים הבטחתו במלואה. לא הספקתי ליהנות כראוי מן הפגרה הנערגת, וכבר העמיד עלי שלושה מורים: מלמד-הגמרא, ר' שמואל-לייב, שהיה מוסמך לרבנות, הוסיף להנחותני בארחות התלמוד ומפרשיו; שרה שווארץ, בוגרת אוניברסיטה של פראג, הוצרכה להחכימני בכל "שבע החכמות"; אפרים כץ, מפליטי המהפכה הסובייטית, היה מורי לעברית: לשונה, דקדוקה וספרותה. מעצמו הוסיף עליהם שני מקצועות: תולדות העם היהודי וידיעת ארץ-ישראל. ניתנת האמת להיאמר: עד מהרה קצה נפשי בהלעטה משולשת זו. לא אחת היה ראשי עלי כגלגל, הרחוב קראני בשפע קולותיו ומראותיו, אבל רגלי שהיו כנתונות בסד, מרצוני לתפוס את "הרע" במיעוטו, תיחבלתי כל מיני תחבולות. הסתפקתי בשמיעת השיעורים, שמיעה סבילה בלבד, והתחמקתי ככל האפשר מהכנתם. יצאו מכלל זה לימודי העברית, שאחריהם נמשכתי כבחבלי קסם. אולם אפילו כך, עם הבדלתם לטובה, נשאר המאזן בעינו: תשעה קבים יגיעה וקב אחד נחת.

ב

באורח מפתיע האיר לי מעגל חדש, אשר עם כניסתי לתוכו נהפך לי לאבן שואבת. מדובר פה, לכאורה, בנסיון ארגוני גרידא, שבזמננו הלב גס בו, אולם בשחרותי הרחוקה צדתני אווירתו המופלאה, שעד היום טבוע בקרבי רושמה העז. לא פחות מכן שמורים בזכרוני מפעלותיו הצנועים, הללו פירנסו דמיוני, אף סייעו להנבטתם של כמה גרגירונים, שפוני-טמוני מעמקי, שאז גם לא שיערתי את מציאותם.

מעשה שהיה כך היה. עם הפליטים שבאו לעיירתי מעבר לדנייסטר נמנה גם אהרון

יפה. בדומה לאפרים כץ מצא מחיתו במתן שיעורים לעברית, אולם לא על הלחם לבדו יחיה אדם כמוהו. צעיר היה, כבן עשרים, אורג ממשו וחלומו באריגה אחת. לכן הגה לבו דבר טוב: אסף את לומדי העברית, ביניהם כותב השורות האלו, ואירגנם בחוג. אף קרא לו שם ההולם כוונתו: "פרחי ציון". מדי שבת בשבתו כינס אותנו בבית אמו והקדיש לנו כל השעות שלאחר הצהריים, חינם אין כסף, כמובן. קודם כל הטיל עלינו את חובת הדיבור העברי, אף שטרם יצאנו בו מכלל גמגום. כן הקים למעננו, בחדר המיועד לכינוסינו, ספריה מיוחדת לילדים ולנערים, על הרוב מאלה שראו אור בהוצאת בן-אביגדור. תכנית השעות נתכוונה על-ידו: המתכנסים קראו בלחש, לעצמם, בהגיע תורו קרא האחד בקול וחבריו האזינו לו; שיחה חופשית, שהמדריך כיוונה בזהירות רבה, תוך הצנעת התערבותו. פעם אף הכין אותנו להצגת מחזה לילדים מאת שלום-עליכם. ימי הבימוי והחזרות היו לנו הרפתקה עליזה, רצופת משובה ומתח. ואחרון אחרון יקר: סיפוריו על ארץ-ישראל, מושבותיה וקיבוציה, שהלהיבו דמיוננו והעצימו געגועינו אל אדמת-המכורה היהודית.

משום כך לא ייפלא, כי בששת ימי החול, עמוסי השיעורים, נכספנו לשעות הקסומות ההן של שבת אחרי הצהריים. כמיהה זו מתבארת, כמובן, בהבדל שבין חובה לרשות, שהאחת דוחה מטבעה והאחרת מקרבת מאליה. אולם פעל כאן גורם נוסף: באותו חוג, שבו זכינו ללימוד הבא בהנאה, חשנו בעיצוב אישיותנו, גם בעורק התפשטה חדוות-צמיחה, כאילו דווקא בחללו של חדר מדריכנו ריחף אותו מלאך אגדי, היכה על ראשי ולחש לי: גדל!

עברו כמה חודשים, השיעורים אצל כץ ויפה מצד אחד, שבתות הקריאה והשיחה מצד שני, סייעו אלה את אלה. התקדמנו בצורה ניכרת לעין, דיבורנו העברי, מהוסס ומגומגם בתחילתן, נעשה במשך הזמן בטוח וברור. אף קנינו ראשית דעת, אמנם מיצערת מאוד, בספרות העברית.

היתה אז שבת בין-השמשות. התקרבה שעת הפרידה. בטרם לכתנו באה האפתעה. המדריך פנה אלינו בבת-שחוקו החביבה:

— ילדים, התבגרתם קצת, הבה נראה מה כוחכם עתה. עד שבת פלונית יכין נא כל אחד מכם יצירה משלו, הבחירה חופשית. אין ברצוני להתערב בה. עלו והצליחו.

בדרך פנייתנו לא נפתח לנו פתח לשאלות, אולי גם התביישנו לשאול. הדבר לא היה נאה לנו — נערים בני י"ג-י"ד — שהרי כבר יצאנו מחזקת טירונים. אך בראש וראשונה פעל, כנראה, גורם הפתיעה, והוא אשר האלים לשוננו. רק ברחוב חזר אלינו כושר הדיבור. קולות-סתר התרוננו בנו, כאילו בעצם הבעתו הסתומה העמידנו המדריך לפני שעריו של עולה חדש ורזי, ואל ההתרוננות נתלוותה המבוכה. בלי הרף שאלנו זה את זה: "מהי יצירה"? מה פירוש להבין? וכיצד ניגשים אל המלאכה הזאת? לא נמצא בינינו אף אחד שיידע להשיב כראוי של שאלות טורדניות אלו, ולבסוף התעורר ליובה, הממונה בחבורתנו, וניסה להרגיע את המקשנים הנסערים:

— אל תתרגזו לשווא, נשאר בידינו זמן רב — שבועות מספר — עד להגשת ה"יצירה". נחשוב, נטכס עצה ובוודאי נמצא גם פתרון. בקרוב תראו ותיווכחו, שהכל על מקומו יבוא בשלום.

כעבור ימים אחדים הזמין אותנו אל ביתו. הוא קיבל את פנינו בהבעת-שמחה מיוחדת. ראינו בכך סימן, שעלה בידו לפתור את החידה. בלי שהיות יתרות החל בקריאה. מעשה באשתו של תלמיד-חכם, שנאלצה למצוא פרנסתו בשוק הדגים. אולם גם בסביבה עכורה זו ידעה לשמור על טוהר נפשה. רוח של מסירות ציינה לא רק את יחסה אל הבעלה החולה, גם בקשריה עם זרים שפעה חסד וחמלה. ליובה סיים קריאתו, הציץ עלינו בחיוך של מנצח

ושאל:

— נו, מה דעתכם, האם זו "יצירה" או לא? המהמנו תשובה חיובית. עוד לא התבררה לנו כוונתו, מיד החל מעודד אותנו, מסתודד עם כל אחד לחוד, טופח על כתפו ולוחש באוזנו עצה טובה. תוך כדי האזנה דווח לנו, כאילו אבן מעמסה נגולה מלבנו. שמחים ושאננים שבנו הביתה.

ד

הגיעה השבת המיועדת לקריאתן של ה"יצירות". מעין חגיגיות היתה שרויה בחללו של החדר, אך למרות בטחוננו בהצלחת המבחן, העידו פני המתכנסים על מתח פנימי, ידע המדריך נפש חניכיו וניסה להפיגו. בזהירות הסיח את דעתנו מן המאורע שאנו דרוכים לקראתו. בעיצומה של השיחה, כאילו בלי משים, ביקש מן הנועז שבין חברינו לפתוח בקריאת יצירתו.

תחילה קרא ליובה את הכותרת: "לאה מוכרת הדגים". עשה אתנחתא קלה, כראוי לקריין מובהק, ועבר לגוף הסיפור. לא גרענו עין מפני המדריך, תוך כוונה לתפוס איזו תנועה שלו ולנחש לפיה את טיב התרשמותו. הוא האזין כמה שהאזין עד שהפסיק את בעל ה"יצירה" ושאל בחיוך:

— מי כתב זאת?

השיב ליובה בקולו הצלול והבוטח:

— אני!

אהרון יפה נעץ עיניו בשלמה והרמיז לו. הלה, שכל אותה שעה היה דרוך כקשת, פתח בהטעמה נלהבת:

אשה עבריה מי יידע חייך?\
בחושך באת ובחושך תלכי;\
עצבך ומשושך, שברך מאווייך\
יוולדו קרבך, יתמו תוככי.

תמהון קל הסתמן בפני המדריך. שאלתו נשמעה כלחישה:

— האם אתה כתבת זאת?

תם וישר שלמה. בהצגת השאלה חש, כנראה, קורטוב של החשדה. מאוד חרה לו הדבר, וכי לא הוא עצמו טרח בכתיבת השיר הארוך וניקודו? לכן השיב בנעימה של תרעומת, שניכרה בה גם פליאתו על המדריך האהוב שהכזיב.

— כן!

יפה ביקש להמשיך. אחד קרא מתוך "מסעות בנימין השלישי", חברו — קטע מ"בעיר ההריגה". היצירות האחרות היו: "ברוך ממגנצה", "עם צלילי המאנדולינה" וכו' וכו'. גבר תמהונו של המדריך. מבט מוזר היה בעיני. רק במאוחר נתברר לי כי היה זה נצנוץ של חשד: אולי יש פה איזו קנוניה, כדי לעורר חוכא ואטלולא רבתי. בינתיים הגיע תורי. מתוך מתיחות רבה פתחתי בכותרת: "ספיח". לאחר שעשיתי אתנח קצר, בדומה לחברי ליובה, המשכתי בלב נפעם:

כמה תקופות קיץ וחורף עברו עלינו משעה שנגליתי לנפשי בכפר מולדתי עד אותה שעה שיצאנו משם, אני ובית אבי, לגור בפרבר של העיר הקרובה — איני זוכר. תינוק מוטל באשפה הייתי — — —

שלא בטבעו נראו בפני המדריך אותות של קוצר-רוח. הוא הפסיקני, בלי לחכות לסיום המשפט השני. למרות רוגזו פנה אלי בלשון רכה:

— אמור נא לי, חביבי, מה זה "ספיח"?

שאלתו הממתני, ביקשתי לקרוא קטע אחד, לפחות, והשתוקקתי לשמוע בסופו דברי עידוד ומחמאה ל"יצירתו", אפשרות אחת לא עלתה כלל על דעתי: שמדריכנו החביב

ישסעני ויבלבלני. והנה מכשלה! הוא וחברי נעצו בי עיניהם וחיכו לתשובתי. לרגע אבדו עשתונותי ולא יכולתי להוציא הגה מפי. אולם אותו רגע נתמשך בעיני עד אין-קץ.

לפתע הבריק במוחי זכרון רחוק, שהמענה המבוקש כרוך בעקבו. אולם פה מתבקשת הפסקה כלשהי, הואיל ועלי לחזור עשור אחד אחורנית.

ה

כבן ארבע הייתי, שנה שניה ב"חדר". כבר ידעתי פרשיות אחדות בספר "בראשית" ובספר "שמות". ה"רבי" שלנו ר' אברהם רודיר (כלומר, מכפר רודי), הלך לשיטתו: שינן באוזנינו, כמה שהספיק, מפרשת השבוע. באותם ימי-אביב זוהרים הגענו, להוותי, אל ספר "ויקרא" (באביב שעבר עוד היינו טירונים, עתה, משנעשינו "ותיקים" שוב לא היה טעם למנוע מאתנו טובו). בעטיו פרחה מראשי תורה שלמדתי במשך שנה ומעלה. בזרות "ותיקותי" היה ר' אברהם מקיפני בשאלות. כך, למשל, ביקש ממני להסביר מהו "קרבן מנחה" ומהו "זבח שלמים": האם "חטאת" ו"אשם" הם היינו הך או יש הבדל ביניהם, ואם כן, מהו ההבדל וכו' וכו'. בתשובותי היתה ערבוביה כזאת, עד שכמה דרדקים, גדולים ממני בשנה אחת בלבד, היו פורצים בתרועות צחוק. ראה מלמדנו שאין מועיל בשאלותיו, אף חשש להפרת המשמעת בין תלמידיו מחמת הגבתם הרעשנית למשמע הסברי והניח לי. מכיוון שכך, שוב לא הקשבתי לשיעורים, השתאיתי למראות שעלו מבעד החלונות והתמכרתי לחלומותי בהקיץ. שמעתי קולות מקולות שונים, בלי להבחין בכבניהם ומשמעיהם.

כך עברו כמה שבועות. לפתע צדה אוזני נעימה חדשה, כאילו עלתה רוח אחרת מן ה"חומש". ה"רבי" שנודע בקולו הערב כבעל-תפילה. קרא בניגון מלטף וכובש-לב:

"וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמור: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה': שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה: ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה'. שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור: את ספיח קצירך לא תקצור — — — (ויקרא כה, א—ה).

וה"רבי" ממשיך, עיניו זורחות ופיו מזמר ומטעים כל מלה. חיתה נפשי. לא מנחה ועולה לא אשם וחטאת, כי אם דברים של ממש: שדה וכרם, רעיה וזמירה ואסיף, הכל בהיר ונהיר, הכולו מבין הפסוקים הברורים. קלטתי גם תיבה משונה, כמעט מצחיקה: ספיח. הרהבתי עוז ושאלתי:

— רבי, מהו ספיח?

נתן בי ה"רבי" עיניו מתוך השתוממות על יקיצתי הבלתי-צפויה. במבטו היה גם שמץ כעס. שכן הפרעותיו באמצע שיעורו-ניגונו, אולם אמן פדגוג כמוהו ידע להבליג על רוגזו. לכן השיב לי במאור-פנים כשמח שאני חוזר לתלמודי:

— א נאפשלעפעניש.

הדומיה נמשכת. אהרון יפה וחניכיו עדיין מצפים. עם גל-הזכרונות שהציפני אורו עיני. כמוצא שלל רב הכרזתי ברמה:

— א נאכשלעפעניש!

המדריך, שנראה מתוח בזמן הקריאה, פרץ בצחוק משחרר. חברי החוג נדבקו מצחוקו, אף שלא ידעו טעמו, אני בלבד ביקשתי לכבוש פני בקרקע.

יפה מיהר לפייסני ולהבטיחני, שהמגוחך אינו ב"ספיח" זה "שלי" אלא בעצם הבנתנו את ענין ה"יצירה". אולי בו האשם, שלא צירף הסברה להצעתו. תחילה חשד בנו, כי חיבלנו איזו תחבולת-זדון. עתה התברר לו כי עשינו הכול בשגגה. מכיוון שכך, שמח וצחק. הרי לשגגתנו יש תיקון.

בסיום הפגישה החל להסביר לנו "יצירה" מהי. פרטי הסברתו נשמטו מזכרוני, נשמרו

בו רק רסיסי איסוריה, ציווייה ודגשיה, כגון: אסור להעתיק את יצירת הזולת ולראותה כמקור. להעתקה כזו קוראים "גניבה ספרותית"; המחבר יצירה חייב לתארך אך ורק מה שהוא עצמו רואה ושומע, מרגיש וחושב. אסור לקנות את אלה "במשיכה", וכך, דומני, סיכם עצתו: הכול יש "לכתוב מן הראש ומן הלב".

ביכורי עטי ה"מגוייסים"

מן הסידרה: נסיונותי הראשונים בשדה הספרות

ב.י. מיכלי

א

התחלתי בסיפורי מעשיות שבעל-פה. לימים הועברתי (בנין הופעל — פשוטו כמשמעו: הופעלי ולא פעלתי על דעת עצמי) למעשה-כתב. אפרים כץ, מורי לעברית, הביאני בסוד ה"חיבור". מלאכת-ההבאה נעשתה שלבים שלבים, לראשונה היתה הכתבתו מרובה על כתיבתו, לאט-לאט, הודות לתיקוניו והסבריו, השתנו שיעוריהן. לאחר שתפסתי את עקרונו, אף הסכנתי להגשימו — לפי כוחי, כמובן — יכול היה לוותר על פתיחותיו והשלמותיו, מכאן ואילך לא היה מציע לי אלא את הנושא. בניסוחו מצאתי אחיזה מספיקה לחיבורי.

עם עליית מורי לארץ הייתי כ"שה עובד". לכאורה היה עלי לשמוח, שהרי זכיתי בהיסח-הדעת להרפייתו של מתח הלימודים, אך אהבתי ללשון העברית גברה על רתיעתי מפניהם, בכוחותי הדלים המשכתי מן המקום שהפסקנו, ולא ייאמן כי יסופר: לא משכתי ידי אף מן הדקדוק שנוא-נפשי, אך "אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו" (כתובות קיא, ע"א). מיעוט ידיעתי את השפה וחוקיה הכביד על צורת לימודי היזומה, שבדרך הטבע התנהלה בלי שיטה וסדר.

הכבדה נוספת: חסרונם של ספרי-עזר מתאימים. המילון היחיד שהיה ברשותי: "מילון של כיס" משנת תרס"א. עברי-רוסי-גרמני, מאת י. קלוזנר וי. לגור. בשנת תרפ"ז חתמנו — חברי שלמה ואני — על שני שבועונים: "העולם" ו"כתובים". חוש פנימי לחש לי, שלא די בקריאת ספרים. העברית החיה הולכת ונרקמת בעתונים ובכתבי-עת. אך דא עקא: ברוב הסיפורים והמאמרים נתקלתי במלים שלא ידעתי את משמען. זקני העברים בעיירה, שהיו אמונים על מאפו ומיכ"ל ויל"ג, לא יכלו להושיעני. חברי היו תוהים ונבוכים כמוני. באין ברירה ניסיתי להתחקות על שורש התיבה החדשה ולשער לפיו את מובנה. פעמים ניחשתי נכונה ופעמים העליתי חרס.

בנקוף השנים נשכחו ממנו פרטיהם של חיבוטי-שפה אלה. רק אחד מהם נשמר בזכרוני. אגב קריאת "העולם" חזרה ונתגלתה אלי המלה "תקציב". מהקשר הדברים (כגון: "בקרוב ייערך דיון על תקציב ההסתדרות הציונית") לא נתברר לי פירושה. גם השורש "עצב", לפי מובנו התנ"כי ("חתך") או החז"לי ("קבע"), לא השכילנו, אך כעבור זמן, ערב קונגרס ציוני התפרסמה בשבועון זה הצעת תקציב שנתפרטה לסעיפי הכנסה והוצאה. רק אז הבנתי תקציב מהו. בדרך-עקיפין זו נתפענחו לי גם מלים אחרות.

ב

מן ה״חיבור״, שמורי הרגילנו אליו, משכתי ידי, שינון מייגע של כללי הדקדוק, על חריגיהם השונים, נראה לי הכרחי. באתי לידי הכרה, שבלעדיהם לא אשיג מבוקשי: ידיעת השפה העברית, ידיעה נכונה ולו גם זעומה. בעת ההיא המשכתי לקרוא להנאתי את ״הסגנון העברי״ לקרינסקי, שהכיל מבחר מרשים של סיפורים ושירים. לשמחתי הרבה גיליתי כמה ״ספרי אגורה״, ספרי ״אחיאסף״ ו״תושיה״ בספרייה העיירתית הדלה, שרובה ככולה היתה על טהרת יידיש. כן פניתי לחנות הספרים ״מוריה״ אשר בקישינוב. (בעליה היה הסופר ישראל ברמן) והזמנתי את המעט שיכולתי להזמין. מידת-יכולת זו נגזרה לפי מידת חסכונותי, שצברתי טיפין טיפין מדמי-כיס, דמי-חנוכה ומענקי הזדמנות אחרים.

הווה אומר: תועלת והנאה צפויות לי מן הקריאה: ואילו הלימוד העצמי כפוי עלי בתוקף הנסיבות. אך מה יועילני חיבור סתם, עליו עינו הפקוחה של המורה? מסתבר, בלי הדרכתו והערכתו לא אדע מה רע ומה טוב בו, מה לקוי ביתר ומה — בחסר, והעיקר: ספק אם יימצאו לי הנושאים, שטרם הסכנתי להעלותם, הואיל ומורי נהג להשפיעם עלי כמו מקרן-השפע. אף-על-פי-כן, פטור בלי כלום אי-אפשר. הייתי חבר בהסתדרות-נוער, וזו, כידוע, צריכה ״עתון״. הוא נועד לתת אפשרות של ״ביטוי״ לחבריה וגם להפיץ דעתויה בין אלה שנשארו מחוץ למסגרתה. ״עתון״ כזה אילצני לשוב אל מעשה-החיבור.

וכך התגלגלו הדברים: חיים יפה, העורך המנוסה, עלה ארצה עם משפחתו, קמו חברי ועיטרו לי עטרתו. לאחר ה״עטרה״ החלתי לחזר אחריהם, לחבב עליהם את הכתיבה ולהעמידם על חובתם לעתונם. לצערי מעטים היו ביניהם הכותבים בכוח. גם לא יכולתי לתבוע מן הזולת ולשחרר את עצמי מאותה תביעה. לכן קיימתי בי את מאמרו של הילל (ר׳ מסכת אבות ב׳, ה׳), על דרך הפאראפראזה: במקום שאין ״סופרים״, השתדל להיות ״סופר״. אך הואיל ומיאנתי לכתוב דבר חדש, ללא הדרכה כלשהי, התחכמתי לעצמי, לאני-העורך: נטלתי חיבור אחד, שהשביע את רצון מורי (״כ׳ תמוז״), וקבעתיו בחוברת הראשונה של ״ניצוץ הנוער הציוני״ (ט״ו באלול תרפ״ה).

הווה אומר: לא חשתי סימניה של נביעה פנימית, כאילו משהו מתרקם בחשאי. כתיבתי בעלון-הנוער לא באה משום ש״הציקתי רוח בטני״. יאבת-פרסום ודאי שלא היתה בה. אפילו את מציאותה לא שיערתי. אמנם, הרבה חלונות חלמתי אז, ואחד מהם: להיות רועה צאן או עובד אדמה במולדת. אך כבר-חספרות לא נראה בהם כלל. אותן רשימות לא נכתבו אלא מתוך הכרה של מילוי-חובה, כפי שהנער מילא חובתו לקרן הקיימת, למשל.

ג

עברו שנתיים ומעלה. באותו פרק-זמן הוגבלה כתיבתי לדו-השבועות הנ״ל ולעתון-הקיר של הסתדרות הנוער. מרכזה: בירו הנושאים הקשורים במטרתה ובדרכי-הפעולה המוליכות אליה. היא נזקקה גם לענייני דיומא: הפצת השקל הציוני, הכנה למושבות הקיץ וכו׳, אך בינתיים אירע ״מאורע״, שהוציא את כתובי מן המסגרת הצרה של מחברת ועלון והביאם למרחבי העתיון היומי. אספר בקצרה על השתלשלותו.

הסתדרויות-הנוער הסתמיות (כגון ״פרחי ציון״ ו״התחייה״), שקמו בעיירה מאליהן, גם התפרקו מאליהן. לתוך החלל הריק התפרצה תנועת-נוער סוערת, רעננה, מוגדרת במטרתה החלוצית: ״השומר הצעיר״, שליח הנהגתה הראשית היה גוזי לייוואנט ז״ל (אחיו הבכור של המחנך הנודע צביע לביא, איש שריד). הוא אשר משכני אליה, לאו דווקא באמצעות השיכנוע האידיאולוגי אלא הודות לקסמו האישי. עד מהרה נעשיתי אחד מפעיליה ומטיפיה. ה״קן״ הלך וגדל והקיף יוצאי שכבות ומעמדות שונים: תלמידים, זבנים, שוליות של חייטים, תופרות, פרוונים וסנדלרים. לאחר שכירתה של דירה מתאימה הוחל

בפעולה היום-יומית. במחזור "שיחות" הקיפו המדריכים קשת רחבה של נושאים: קורות ישראל, דברי ימי היישוב, צורות ההתיישבות, וכמובן — "השומר הצעיר" כתנועת-נוער מגשימה. נקבעו גם עתים לספרות: קריאת סיפורים ורשימות ודיון עליהם.

אך ניתנה האמת להיאמר: הריקודים, שנתקיימו בפתיחת הערב ובסיומו, הם אשר היו אבן שואבת לרבים. עיקרם: ריקודי "הורה", אבל גם לאחרים נודע כוח-משיכה רב. חברי הקבוצה או ה"קן" כולו הסתדרו במעגל. מתוכו יצא ילד בריקוד-סולו ובשיר: ילד, ילד, אצודך, / כי לקחת ילדתי, / אבל לא אקחה ממך, / כי אחרת אמצא לי". ואכן, "לקח" ילדה וסובב איתה במעגל. לאחר ש"נמאס" שיר זה על המחוללים, פתחה ילדה בשיר "חדש": בין הרים ובין סלעים טסה הרכבת, / ומכל הילדים אני אותך אוהבת". וחוזר חלילה. הריקודים הסוערים, וכן השירה שנתלוותה אליהם, הרעישו את הרחוב הצר, השכנים התמרמרו והביאו תלונותיהם לפני המדריכים. הצטרפו אליהם ההורים, הואיל וילדיהם איחרו לשוב הביתה. בסתר לבם קיננה גם החרדה שבניהם ובנותיהם עתידים לנטוש אותם ולנדוד למרחקים, לארץ לא זרועה.

ביחוד רגזו האדוקים. ידענו על התנגדותם לציונים הדוחקים את הקץ, מעשה המערער את האמונה בצור ישראל וגואלו, אך "תעלולי" הקן השומרי הוסיפו שמן למדורתם. בעצם זימונם של "בחורים ובתולות יחד" ראו פתח לזנות, ומה גם שהללו רוקדים חבוקים. אפילו החרוזים הילדותיים דלעיל נראו להם כשירי זימה. בראשם עמד פלוני מנשואי העדה, שגם בתו — לדבריו — "נמכרה לעקר". הוא איים עליה בוקר וערב, שאם לא תעזור מרצונה את "מערת הפריצים", יוציאה ממנה בחוזק-יד. הנערה לא נכנעה לאיומיו. ערב אחד הופיע אביה ב"קן", תפס ידה וגזר עליה ללכת עמו. הבת סירבה, גם ניסתה להיחלץ מאחיזתו, אולם האב דבר עליה, בלהט זעמו קיללה קללות נמרצות, אף משכה בצמותיה. הנאספים, מקטנם ועד גדולם, קפאו מתוך הבהלה שבאפתעה. כולם הביטו נדהמים על חברתם הנכלמת, הכובשת פניה בקרקע והולכת אחרי אביה הלוך ובכה.

למחרת היום הובהלתי לישיבת מדריכים. התברר: צפיה סכנת-הרס ל"קן" המשגשג. הורים לא-מעטים, שקודם לכן היו פוסחים על שתי הסעיפים, הולכים ונכבשים ללחישות המתרבות של האדוקים: ה"שומרונים" הללו עתידים להטות ילדיכם מדרך הישר, צריך, איפוא, לעמוד בפרץ. הועלו הצעות שונות ל"עמידה" זו. לבסוף נתקבלה האחת: לתאר את הפרשה בעתון היומי "אונזער צייט", שיהודי העיירה שקודים על קריאתו ורוחשים לו אמון. בכתבה שמדובר בה יש להוקיע את האב על התנהגותו המבישה ולעשותו ללעג ולקלס. רק ההלעגה החריפה — טענו המדריכים — תיטול עוקצו ותבטל נזקו מכיוון שתרתיע את "בעל-הדבר" ואנשי בריתו. הם גם נמנו וגמרו, שאני ולא אחר צריך לעשות "מלאכה נקיה" זו, כנראה בגלל היותי "עורכו וסופרו" של עתון-הקיר השומרי. בלי חשק, אלא מטעמי משמעת בלבד, קיבלתי דינם.

אך אודה וגם אבוש: אף שהמשימה לא היתה לרצוני, היא עוררה בקרבי שאפתנות עזה: להרשים את הקוראים, להצליח, ויהי מה! אך איפה טמון סוד ההצלחה? כיצד רוקחים את הסממנים הדרושים להבטחתה? "קטנות" אלו היו מחוץ להשגתי, הרבה ליבוטים נתלבטתי עד שזכיתי להארת-עיניים: לצורך עבודתי עשויים ספרי ההשכלה לספק לי חומר אשר לא יסולא בפז. שאלתי איפוא שאילה גסה מתיאורי יל"ג וסמולנסקין, תיבלתי אותם בעוקצין, הלקוחים ממסכתו של ארטר וניסיתי להעניק להם את צביון המקום והשעה. לאחר שטרחתי הרבה נתקבלה תמונה פשטנית, המצויירת בצבעי שחור-לבן: מכאן — מורד-אור, כרוך אחרי נושנות, מתאכזר על בתו ומלבין פניה ברבים. בגודש מגודש העליתי את המחזה של סחיבת הנערה במחלפותיה. אכן תיארתי את האב כשונא מושבע לתחיית העם בארצו; ומכאן — נערים ונערות נלבבים, החולמים חלום ציון ומוכנים לתת נפשם על הפרחת מדבריותיה.

חברי המדריכים ששו ושמחו למקרא הכתבה, כדי שלא יבולע לי היא נשלחה למערכת מטעם ה״קן״, בעילום שמי. כל הנוכחים הבטיחו ״על דיברתם״ לשמור סודי. ואכן, הסוד נשמר עד... היום הזה. נתמזל מזלי והכתוב נדפס כעבור ימים אחדים. לא כשרוני הוא שגרם לכך. לפרסום המהיר היתה סיבה פשוטה יותר: הסופר והעתונאי זלמן רוזנטל, עורכו הראשי של ״אונזער צייט״, היה מראשי ״פועלי ציון״ בפלך בסאראביה. חיבה יתירה חיבב לתנועות-הנוער החלוציות במבקשי רעתן שלח את חיצי עטו השנונים. משהגיעה לידו הכתבה הזדרז לפרסמה למען ״ישמעו ויראון״. הוא גם הוסיף לה נופך לגלגני, כיד הסאטירה הטובה עליו.

״אונזער צייט״ היה היומן היידי היחיד ברומניה רבתי. קוראיו — לאו דווקא חותמיו — הצטרפו לרבבות. יותר מכל היה נפוץ בין יהודי בסאראביה, שרובם ככולם נזקקו לשפת יידיש. כאשר הגיע אלינו גליונו המיוחל של העתון, שעל אחד מעמודיו התנוססה הכתבה באותיות מאירות-עיניים, היתה העיירה כמרקחה. אחינו בני-ישראל, מישיש ועד נער, עטו אל הכתוב, קראו ושנו ושילשו, פירשוהו והתווכחו עליו. למרבה התמיהה לא עורר הנפגע אהדה, גם לא אצל ההורים שתחילה צידדו בזכותו. יסוד הנלעג שהונח בתיאור פעל, איפוא, את פעולתו הצפויה: איש לא רצה להזדהות עמו, ולא זו בלבד אלא שאצל אחרים הורגשה אפילו מעין שמחה לאיד: המוכה ראוי לאותה מכה! הן ירא-שמים זה לא חס על יוצאת חלציו, קילל ובייש אותה בפרהסיה. ילדים החלו להורות עליו באצבע: הנה האיש שגינוהו בעתון! והוא נשא חרפתו בשתיקה, כנראה מתוך כוונה שלא להחריף עוד יותר את מעשי ההתגרות. מאז ואילך הירפה מביתו, שלימים הצטרפה לקיבוץ-הכשרה של התנועה. היתה לנו הרווחה.

בה בעת ניעורה סקרנותם של יהודי העייר: מיהו ה״שד משחת״, שהזיד אותו נזיד ב״אונזער צייט״? חשדו את ראש הקן, זה הזר שהתגורר עימנו. נחשד גם אחד מעסקני המפלגה ״צעירי ציון״, שיצאו לו מוניטין של ״כתבא רבא״, הואיל והיה נענה לדורשיו ומנסח בשבילם איגרות לתפארת. ומה שמפליא יותר: היו שייחסו את המעשה לעסקן ״מזרחי״ צנוע, אולי על שום חיבתו ל״שומר הצעיר״. אך איש לא נתן דעתו על ה״מזיק״ עצמו. הבריות חשבוני ל״תם״. פחות מכל הצטיירתי לפניהם כ״מושך בשבט סופר״, אף-על-פי-כן, עם שהייתי נקי בעיני הזולת, נקטה נפשי עלי. ככל שירדה קרנו של העולב-הנעלב, כן גברו רגשי חרטתי. ללא הרף היתה שאלה מנקרת במוחי: מדוע עוללתי כה לאב? הן ככלות הכל אהב את בתו ודרש טובתה, אהבה וטובה התואמות לאמונתו, והאיש נודע כתלמיד-חכם, מן הבודדים שזכתה להם העיירה. גם בעל-צדקה היה. בעינא דריתחא טעה וגדש את הסעה, אני לעומתו פעלתי מתוך שיקול-הדעת, אף יריתי חיצי מן המחתרת. שנים רבות לאחר המעשה הוסיף מצפוני לייסרני. שכר הכתבה, שנהניתי ממנו כאלמוני, יצא בהפסדי.

ד

מוסר-כליותי לא הוגבל בצד האישי-הרגשי. היה לו גם צד כללי-שכלי. הכתבה וצורת ההלעגה הועילה רק למחצה: רפו ידי האב ובטלה סכנתו, אך באמצעותה לא ניתן לחבב את ״השומר הצעיר״ על יהודי העיירה. הוא הוסיף להיות ״נטע זר״ בקרבם. השאלה שהטרידה אותנו: מה לעשות להפגת הזרות שקמה בין הורים לילדיהם? כיצד לסלק חששות וחשדות-חינם ולהשיב לב אבות על בניהם?

עד מהרה באה לידי הזדמנות, שניסיתי לנצל באותו כיוון. הסתדרות ״השומר הצעיר״ בעיירה השכנה סקוראן הזמינה אותנו לביקור-גומלין, לאחר שחבריה הקדימו וביקרו אצלנו, בצהרי יום-שבת אחד (תרפ״ח) יצאנו לדרך, חלקה ברגל וחלקה ברכבת. היינו

קבוצה מעורבת של בוגרים וצופים כבת עשרים איש. הטיול גרם חוויה עזה למשתתפים, שלרובם ככולם היתה זו שהותם הראשונה מחוץ לתחומי העיירה ופרבריה. לאחר שובנו הזדרזתי והעליתי את רשמי על הנייר, מה פשר חפזוני? בשום פנים אין בידי לומר, שהדבר "היה בלבי כאש בוערת — — — ונלאיתי כלכל" וכו׳. סיבתו פשוטה יותר: כאחד הפעילים ראיתי את עצמי אחראי לעתידו של הקן. ברפורטאזיה ההיא ביקשתי לשמש את המגמה, שציינתיה לעיל על דרך השאלה. כלומר, להראות את "השומר הצעיר" כחוטר שיצא מעזכנו העתיק, כחלק אורגאני מן העם המתענה בגלויותיו ומתגעגע על ארץ אבותיו. חיפשתי אפשרות לזימון שני הדורות, שבו יובלע הצד המפריד ביניהם ויובלט משא-הנפש המאחדם. אז גם תופרך הבדיה, שהסתדרות-הנוער, הנדונה היא "זמורת-זר" בקיבוץ היהודי.

את דברי כתבתי עברית. מדוע? זאת לא אדע אפילו היום. אך מיד התברר לי: בבחירת הלשון החטאתי את המטרה שהצגתי לעצמי. בימים ההם לא היה ברומניה רבתי כתב-עת עברי. ניסיתי לתרגם את הכתוב ליידיש, אך העליתי חרס. בינתיים פגה התלהבותי ולא היה לו רצון לשוב ולנסחו בלשון המדוברת. באין ברירה גנזתיו. כעבור ירחים רבים יעצני ראש הקן לשלוח את כתב-היד ל"המצפה", עיתון הנוער השומרי בווא רשה. עשיתי כעצתו. ואכן, בו נתפרסמו "רשמי טיול" שלי (ר׳ שם, אדר ב׳ תרפ"ט, עמ׳ 29-27). המערכת גם הוסיפה רישום, המראה קבוצה של צועדים בשלג.

והרי קטע אחד שנועד לסייע את תכליתי:

— — — התחלנו לשיר "חלוץ, חלוץ! בנה, בנה! בנה ירושלים!"... ומיד נתמלא חלל הקרון צלילים ערבים ונעימים המלטפים את האוזן. והיתה לי אז ההרגשה כאילו נהפך הקרון להיכל השירה בזעיר אנפין ואנחנו — אנחנו הננו "סני היכלא"... שירתנו התגלגלה לתא-הקרון שכננו ויהודים סקרנים החלו תוחבים את ראשיהם מבעד הדלת, הסתכלו בנו מתוך חיבה גלויה ועיניהם קרנו מנחת. ויהודי אחד לוחש לחברו: הסכת ושמע, הרי הם שרים בלשון-הקודש ממש! — — — אשרי לאזניים שכך שומעות!

וידידי אחד מבין העומדים משך אליו את תשומת-לבי, היה זה אדם מדוכדך, כל עוד נפשו בו, שמראהו העלוב העיד על דחקותו, אבל שתי עיניו הגדולות והשחורות נשקפו מתוך פניו הצנומים כשני פנסי קסם מתוך חורבה. הבחנתי שהיהודי סח דבר-מה לשכניו. ניגשתי גם אני והפכתי כולי כאפרכסת (צ"ל, כמובן: עשיתי אוזן כאפרכסת). דבר-מה מקסים היה בקולו הרועד של היהודי הצנום ועיני-הקטיפה שלו שיוו עליו הוד מיוחד. הוא דיבר מתוך רגש והתפעלות. דיבר על ה"שכינתא בגלותא", על בת-קול היוצאת בכל יום ויום מהר חורב ומנהמת כיונה: אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם; ועל חבלי משיח דיבר, על חבלי א"י המתחדשת ועל הבנים-הבונים המחוננים את עפר הארץ הקדושה ומקדשים את רגביה בדמם וחלבם. גם הוא כבר הקריב את קרבנו. שני בניו עלו ארצה. האחד מת בקדחת והשני מייבש עדיין את ביצות העמק. אבל אין הוא מתרעם, חלילה, על ה"כביכול". הוא צדק ומשפטו צדקי — — — מתנחם הוא קצת במכתבי בנו — — — המספרים לו על יפי-הנוף, על אווירא דא"י, על שממות-דורות שהפכו לשטחים פוריים ועל החיאת לשון הקודש, זו שהיתה צרורה עד עכשיו בגווילים בלים. — — —

ויהודיה אחת זקנה, כחושה ומצומקת כרוגרת דרבי צדוק, התחילה מנגבת את עיניה הדומעות בכנף סינרה המזוהם ובת-צחוק של ששון קפאה על שפתיה החיוורות. בת-צחוק זו לעולם, לעולם לא אשכחנה.

עלי להודות: בהעלאת רשמי אלה עברתי — בלא יודעים, כמובן — על חוקי הרפורטאזיה. עירבבתי בהם זמן ומקום, ממשי ובדיוני. אותם יהודי ויהודיה, למשל, לא היו כלל בקרון הרכבת. העברתים אליו מעיירתי, לתיאורו של היהודי הנפלא הוספתי פרטים קלים, שנטלתי אותם מיהודי-עיירה אחרים. באורח בלתי-מודע נזקקתי לתהליך המקובל במעשה-סיפור בדיוני. עירוב -יסודות זה לא מנע ממני את שעשועי האשליה: השגתי את מבוקשי. הן בתיאורים אלה הוכחתי, כביכול, את רציפות הדורות, את המשך השלשלת.

בכך אשנה את יחס ההורים ל״השומר הצעיר״, אפיג חששותיהם, אף אקרבם לעולמם של הבנים. עם זאת חשבתי: אין להעלים את החדש, ביחוד זה הצומח מקרקעו של הישן. התכוונתי לנערים הרכים ילידי העיירה האפורה, שעץ ושיח וחתימת-דשא כמעט לא נראו בגבולה, והנה נפקחו חושיהם לקלוט את פלאי הטבע ולהשתאות להם. והרי בימי קדם היו גם אבותינו קרובים לחיק הבריאה. הייתי נתון אז לרושם-הקריאה של ״אהבת ציון״. מצד אחד הקסימוני המראות שנתגלו לעיני תוך הנסיעה ברכבת וההליכה ברגל; מצד שני ראיתי חובה לעצמי לשלב ברשמי כמה תמונות-נוף, שעם היותן מגוף הטיול גם ימחישו את החדש — הזיקה לטבע — ביניקתו מהישן. הווה אומר: הנאה ותועלת בכרך אחד. שני הקטעים דלהלן, שבאחד מתוארת הנסיעה ברכבת ובאחר — ההליכה ברגל, עשויים להדגים מגמתי זו:

— — — ואני ישבתי באותה שעה על-יד אשנב הקרון והשקפתי בעדו החוצה. — — — הרקיע היה עטוף גלימה צחורה ומבעד לאיזה סדק בלתי נראה הסתננה מפעם לפעם קרן-אור פזיזה ונעלמה שוב, כמשחקת במחבואים. השדות היו מקושטים כבירי-שלג נוצצים וברק הלובן סינוור את העיניים וסילון של זהרים קלח ממרבדי השלג, כאילו היו הללו מחופים תרקומת של פז ואיזמרגדים. והרי גם הדנייסטר החביב! גוש קרח אחד ענקי ומוצק ושקוף, לארכו מבצבצים אילנות בודדים עטופים תכריכי-שלג וגבישי קרח מתנוצצים מעל צמרותיהם כאלמוגים של בדולח.

— — — כבר העריב היום. שמש חרפית אדמדמת וקרה שוקעת במערב מודלח. עוד קו דהה אחרון מרצד על פניך, עוד נשיקת-פרידה אחרונה והשמש מסתלקת לקובת-הלילה שלה וקרעי עבים אמוצים ואפורים סותמים עליה את הגולל. בעוד זמן מועט וסהר חורוור יצא למלוך ברקיע. המרחק היה מחותל אך לבנבן. אי משם הגיחו להקות עבים והאפילו על הירח היתום. דממה שלטה במרחק. נשמעה רק יללת הרוח, כצועק חמס על הגזילה. אשף-הלילה בחש בקדירת-הקסמים שלו והוציא מאוצרותיו רוח חזקה וקרה שצרבה את פנינו ויללה איומות. בנעימה טירופת הניפה פתותי-שלג צוננות(ים) וטפחה בהן(ם) על פנינו. ואנחנו? מה לנו רוח? מה לנו מחול השלג? אחוזים יד ביד יצאנו בריקוד על השלג הצחור והמרחק האילם ספג את שירתנו. להקות של עורבים שהצטופפו על אילנות בודדים נבהלו מתרדמתם ע״י שירתנו ובמבוכה חגו חוג באוויר ומיד — לאחר היווכחם שאיננו דורשים את רעתם — חזרו למקום מנוחתם בצריחות קולניות כאילו קבלו אל אי-האדיבות שלנו.

תמימות גדולה היתה בי, והיא שגרמה להסחת דעתי מן העיקר: וכי מי מבני העיירה יגיע לקריאת ״המצווה״? הכתבה ב״אונזער צייט״ נקראה על-ידי אלף מהם, לפחות. אך הרי הללו, להוציא בדוחק מנין אחד, אינם נזקקים לעברית. החרדים שבהם, אלה המבינים ב״אותיות הקטנות״, יירתעו אפילו מנגיעה ב״טרף פסול״ זה, ואילו העסקנים הציונים-העברים לרבות חברי ״המזרחי״ אינם צריכים לתרגילי האפולוגנטיים1 חניכי ״השומר הצעיר״, שאולי שלושה-ארבעה מהם ידעו עברית — על אחת כמה וכמה.

בכל זאת היה שכר כלשהו לעמלי. כעבור מחצית העשור הופיע בבירת פולין ״ספר השומרים״ (כותרת המישנה: ״אנתולוגיה ליובל ה-XX של השומר הצעיר, 1913-1933״), הוצאת ההנהגה העליונה להסתדרות השומר הצעיר, וארשה, תרצ״ד—1934 (עמ׳ 539). הספר היה ״ערוך ומעובד״ על-ידי יהודה גוטהלף ואברהם כהן. והנה נתגלו לעיני אותם ״רשמי טיול״ בסדור ״ההווי״ (עמ׳ 208—206). כלום דבר קל הוא בעיניכם? הופעת-בכורה בספרות האנתולוגית, ומה גם במרכז הגדול של יהדות פולין! לא אכחד: לטירון שכמוני היה בה משום אפתעה מרנינה ומעודדת.

ה

מי יודע דרך הרוח? איך מתרקם בפנים אותו ״משהו״, סתום וחתום לראשונה, מדריך מנוחה, חוזר למוצא, עד לפריצתו אל הקולמוס והתגלמותו בכתב? הרבה נכתב על תהליך-

סתרים זה, אבל טרם הושג פיענוחו. אין לי, איפוא, אלא לשוב ולהדגיש את הנאמר לעיל" ביכירי-עטי לא העידו על נביטת-חשאין של גרעין יצירי; "אותן רשימות לא נכתבו אלא מתוך הכרה של מילוי-חובה".

בסקירה -לאחור ניתן לומר: שני נסיונותי טבועים בחותמה של "כתיבה מגוייסת". בשעת-מעשה לא שיערתי, כמובן, מציאותו של צירוף זה; אף לא יכולתי לשערו, הואיל ולפני ארבעה עשורים ומחצה עדיין לא בא לעולם. אך עובדה היא: נאמנתו לרוחו זמן רב לפני שזכה לניסוחו. ביכורי-עטי הופיעו בשתי צורות שונות, אפילו מנוגדות זו לזו: צורת הסאטירה המלעיגה; צורת האפותיאוזה המלהיבה. אך שניהם כאחד הלמו דרכה של "כתיבה מגוייסת", כפי שנודעה ברבות הימים.

גישושים בתחום הסיפור

ב.י. מיכלי

א

הגעתי אז לשנתי השש־עשרה. לא ידעתי נפשי, לא ידעתי מהי הדרך שאבור לי בחיים. לאמיתו של דבר: הידיעה והבחירה כאחת ניטל לממשן בתנאי־העיירה החורגים. על הרוב גבר עליהן הכורח. אולם אבי־מורי ידע וגם בחר. מפיו לא משה המימרה: תורה איז די בעסטע סחורה. כוונתו: תורה לשמה. בכוחה — סבר — תושג ממילא ה"תכלית" הרצויה. והוא, עם היותו בעל־חלומות, צירף עשייה לסברתו. ליתר דיוק: פתח בשלב־הכנה, הקודם למטרה והדרוש להגשמתה.

אפילו בעיירתי הנידחת יצאו מוניטין לגימנסיה "הרצליה". החליט אבא: עלי להתקבל לכיתתה האחרונה. מה עשה? הריץ מכתב לשאר־בשרו המתגורר בתל־אביב, קלמן ספקטור ז"ל (לימים מורה לתנ"ך ולספרות עברית ב"גאולה", בית־הספר התיכון למסחר, שבו הורו בתקופות שונות אשר ברש, נתן גורן, נח שטרן וא. אורינובסקי, זכרונם לברכה, וש. הלקין יבדל"א), וביקש ממנו לשלוח לו את תכנית הלימודים של הגימנסיה. עם קבלתה מסר אותה ליד המורים השוקדים על השכלתי ושאל בעצתם. הללו לאחר עיון מדוקדק נמנו וגמרו: תוך שנה אהיה מוכן לבחינות. ולפי מיטב הכרתם אף אעמוד בהן. רק אז גילה לי אבא את סודו וביקש לשמוע דעתי. דרך אגב הבליע בנעימה הבלעה שאולי נתכוונה לשחדני: אני ואמא נבוא, כמובן, אחריך. בלי שהייה כלשהי עניתי לו: הנני מוכן ומזומן. בעת ההיא ביקשתי גם אני לקנות תורה. אך להסכמתי המהירה היה טעם נוסף היא באה על מנת לקבל את הפרס שאליו השתוקקתי. עלייה לארץ חלומותי.

הגמול המובטח אימצני והלהיבני. נתגלה בי כוח-התמדה, שאת מציאותו לא שיערתי כלל. בהשכמה החלתי לדגור על ספרי-הלימוד, לרבות אלה שנושאיהם נסכו בי שיממון. רק בשעת־ערב מאוחרת, לאחר שהעייפות הכריעתנו, תם שינוני. אמי שמחה ודאגה כאחת. שמחה על שהיטבתי דרכי; דאגה לבריאותי. מטבעה לא נטתה להפרזה, אף לא בתלמוד תורה. ואילו אבא השתאה. האם זהו הבן, שנודע במשובת־תעלוליו והשביעהו מרורים?

עודני מתמסר ללימודי, עודני משעשע נפשי בחלומות־זהב, ולפתע־פתאום הממה אותי מהלומת־הגורל, עולמי חשך בעדי.

ב

אבא היה סובל כאבי־ראש חוזרים. למרות יסוריו לא נתן דעתו עליהם. אדרבא, התלוצץ ואמר: פורים אינו חג וכאב־ראש אינו חולי. רופא־העיירה נהג כמוהו. הציץ הצצה חטופה ב״חולה״ ורשם למענו את המתכון השיגרתי: גלולות אספירין או משהו בדומה להן. בלכתו היה מפטיר עידוד עקיף, המשתמע מהטפת מוסרו ומן ההבטחה הנסמכת אליה: מה לכם כי נזעקתם? מחר ישוב לאיתנו! התרופה היחידה שאבא רחש לה אמון: שכיבה רגועה ליום אחד, חפשי מדאגות פרנסה. המנוחה בלבד תעלה לו ארוכה, אף תפיג מתיחותו הנפשית, שנגרמה על־ידי עסקיו הירודים. אולם ר׳ שמואל־לייב, שהיה בא לביתנו ומלמדני דף־גמרא, לא השתכנע. כשראה את אבא מתפתל בכאביו, היה מנענע ראש ולוחש לעצמו, כמנחש רעה: ״על מיחוש, ולא מיחוש־ראש!״ ומיד פנה אלי, כדרכו של מורה להועיל: כך כתוב במסכת שבת (יא, ע״א).

יממה ומעלה היה אבי רתוק למיטתו. סמכנו על הנסיון הממושך: לעת מחר יתחזק וישוב לעבודת יומו. אך תקוותנו נכזבה הפעם. מכאוביו גברו. שלא כדרכו נראה מדוכדך וביקש להזעיק את הרופא. הלא הזדרז ובא, נתן לחולה סם מרגיע ודרש מבני הבית להימנע מבהלה. לשמע דבריו התאוששה אמי ויצאה אל החנות. כעבור שעה קלה הלכתי בעקבותיה, להיות לה לעזר. סבא נשאר עם אבי, לסעוד אותו בשעת הצורך.

התקרבנו למחציתו של אלול, כבר תש כוחו של קיץ. בשמים שטו ענני־בוקר צחורים, שפשטו צורה ולבשו צורה. מן הדנייסטר נשבה רוח קרירה מרעננת. באוויר עמדה חמימות נעימה, מלטפת ומרפאה. ביציאתי אל החנות ראיתי את השואבהים והשואבות ליד הבאר, ממול ביתנו. כאשר הגיע הדלי לידיהם, בין לפיתתו לשיחרורו מן החבל, ניתזו מתוכו מים זכים. לאור השמש הזדהרו נטפיהם כאבני־חן. כל אשר מסביב עורר בי הרגשת־גיל: ״הדור נאה זיו העולם״.

מצבו של אבא לא הדאיגני כלל. וכי מי חושש מפני כאב־ראש? הן זה דרכו: חולף כלעומת שבא. עוד היום יוטב ל״חולה״. תנועת הקונים דלה היתה ואמי א נזקקה לעזרתי. לכן ישבתי בקרן־זווית, מכונס בתוך עצמי, חולם חלומות בהקיץ. עד מהרה תנקוף השנה. אעלה לארץ, אלמד ואצליח. אבא ואמא יבואו אחרי. עוד אעשה להם נחת־רוח. תקוות גדולות פרחו בלבי. אך לפתע נמוגו חבלי־הקסם. בפתחה של החנות עמד המבשר...

שכננו היה. הוא ניסה לומר משהו, אבל אמריו לעו. אמא, שפניו המבוהלות היו לה כספר הפתוח, לא הוצרכה לדיבורו. המומה, כל עוד נפשה בה, החלה לרוץ. גם אני, שלמראה השניים נתפסתי לניחוש מר, פתחתי בריצה. עד מהרה הגיעו לאזני קולות יללה. התקרבתי אל הבית. דלתותיו היו קרועות לרווחה. על הרצפה היה מוטל אבא, עטוף שחורים, ונרות דולקים למראשותיו.

בו ביום הובא למנוחות. תושבי העיירה בהמוניהם הלכו אחרי מיטתו. פתאומיות האסון והידיעה שצעיר וחסון היה — בן ארבעים ושתיים — היכו את כולם בתדהמה.

ג

מנהגי האבל הוסיפו רוגז לרוחי הנכאה. יודעי דין קבעו: ישיבת ״שבעה״ ״שלושים״, חודש האבלות; שנת האבלות, היתריה ואיסוריה. הכל שקול ומדוד. אך האם יש משקל ומידה ליגוני? לא היה ספק בלבי; הוא לא ייתם לעולם. אמנם, חז״ל בעלי הנסיון הורו:... ועל המת שישתכח מן הלב״. אולם במקרים לא מעטים נתערער ממש של מימרות נאות. אף זו סופה להיבטל. כלום ייתכן שאבי הצעיר ישתכח מלבי?

זמן רב היתה אמי כמיתר מתוח. רמז דק למעשיו הטובים של אבי, אסוציאציה המעלה את דמותו, שאלה זהירה הנוגעת לעתידי — הביאו לידי פקיעתו, מיד געתה בבכייה. כך גם בלילות על משכבה. נתקיים בה: ״יגעתי באנחתי; אשחה בכל לילה מיטתי, בדמעתי ערשי אמסה״. מחדרי שמעתי את גניחותיה הכבושות. ואילו אני? עם פטירת אבי — לחשה לי הכרה פנימית — הולכתי לקבורות את תקוותי, את צחוקי וששוני ומשובת נעורי. רק ביום האסון בכיתי בכי גדול. ולא עוד. לבי היה לאבן.

באין ברירה קיבלתי עלי עול פרנסה. קבעתי עתים לעבודתי בחנותה של אמי. פעמים אחדות בשנה הייתי נוסע לצ׳רנוביץ, כדי להביא משם סחורה לחידוש המלאי. גם לאחר עשיות אלו עמדו ברשותי שעות פנאי רבות. בתקופת יתום זו פרשתי מחברי, לרבות אלה הקרובים לי מאוד. לאחר שהתפניתי מעסקי החנות, הסתגרתי בחדרי. אף אמא, שהפילה תחנוניה לפני, לא הצליחה להוציאני מבדידותי. לאט־לאט חלפה שנה. דיני אבלות שוב לא תפסו בי. אך אבלי לא פג. באין חברותה ועיסוקיה נעשיתי תולעת־ספרים. קראתי מכל אשר נזדמן לי, בדרך השאילה או הקנייה. עיני כהו מרוב קריאה.

באותם ימים ניסיתי לתת ניב למועקה הכבדה שהייתי נתון בה. נזכרתי בחיבורי האחרון (על הרצל ומעמד נבו), שהפיק רצונו של מורי אפרים כץ. אך עטי לא נשמע לי. לאחר הפסקה ממושכת שבתי לנסות את כוחי. כתיבה ומחיקה באו חליפות. לבסוף העליתי את הרשימה דלהלן.

״מנחמים״

זוכרני: כאשר סתמו את הגולל על אבי הצעיר — אמרתי את ה״קדיש״ בקול יבש וצרוד, נפסק תכופות על־ידי יבבות רפות. אבל ומדוכא חזרתי הביתה בלוויית כמה קרובים וידידים, כשעגמימות־קברים נשקפת מעיני הלאות. לבי התאבן מעצמת הכאב ומקור־דמעותי דלל כבר. הנשים ה״צדקניות״ שעמדו ליד אמי ועוררו אותה מהתעלפותה התכופה געו בבכייה תיכף לכניסתי, כשהן נועצות בי עיניים פוזלות, ״בגניבה״, ומשתדלות לנחש על־פי רשמי פני את המתחולל בקרבי. כמה הציק לי מבט זה. כשפודים מלובנים דקרני. חשבו אלה, כנראה, שבמות אבי אקפד בידי את פתיל־חיי, אצא מדעתי, או לכל־הפחות ״אבקיע שחקים״ בזעקותי. ואנוכי — עיני היו חרבות ודוק של קיפאון נמתח עליהן.

גם הגברים ״לא טמנו יד בצלחת״. כל אחד חסך מאוצר אנחותיו גניחה אחת בשבילי — ויתננה לי נדבה. ביחוד הרבו הנשים להתנדב. הן גרפו את חטמיהן לתוך סינרן או ממחטה, כשהן באות בטרוניה כלפי מעלה: אפרוח זה מה חטא כי שפכת עליו את חמתך? — ואחר־כך בפיוס ו״הצדקת הדין״: יתעוררו נא רחמיך, אב רחום וחנון, על גוזל יתום זה והיה לו אתה לאב. — למה זה אכחד? נפשי סלדה בכל אותם תנחומים שבאו לי בשפע. הבכיות והגניחות הקולניות נראים לי משום מה מזויפות. רק שניים שלושה מקרובי הפיגו במקצת את צעיר. בפני לא הזילו כמעט אף דמעה אחת והשתדלו אפילו להסביר פנים (בכמה זה עלה להם?) אבל מפעם לפעם התחמקו לקרן־זווית בכדי לגרוף את החוטם, כביכול, ובהזדמנות זו היו מזילים דמע ו״מבריחים״ גניחה, בחשבם שאינני מבחין בכך.

בינתיים קלטו אזני כמה דברים של ״ידיד״ אחד — שרק לפני רגעים מספר השהה עלי ארוכות את עיניו ונאנח קשות — שנאמרו קטועות לעומדים סמוך לי: ולכשתרצו, מה רעש? עולם כמנהגו נוהג... תאמרו: צעיר היה, במיטב שנותיו? המ״ם.... אבל כלום יחיד הוא בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא? ידעתי צעירים ממנו שגוועו באיבם. ו״העיזים״ הללו למה גועות כל־כך?... לכאורה, כלום עלה הוא, עליו השלום, על צעירים אחרים? וכלום דמיו סמוקים יותר?

ד

לאחר כילוי מלאכתי נתעוררה השאלה: רשימתי זו מה תהא עליה? כתב־עת עברי לא היה אז בפלך בסאראביה. ניסיתי לתרגמה ליידיש, בשביל היומון הקישינובי "אונזער צייט", אבל הדבר לא עלה בידי הנחתיה איפוא במגירה ד לעת מצוא. פרסומה לא העסיק הרבה את מחשבתי. הן לעצמי בלבד כתבתיה. משהו חשוב יותר הטרידני: היא לא הביאה לי את הפורקן המיוחל. מצוקת־לבי לא חלפה.

אולי זה דרכו של טירון: כל עוד חיבורו מונח במגירה, הריהו מוציאו מפעם לפעם ומשתעשע בו כך נהגתי גם אני, אלא שסוף שעשועי מפח־נפש קריאותי החוזרות הוכיחו לי את חוורונו של הכתוב לעומת החווי. אמנם, כל פרט נלקח מן הממש המרובה נדחס לתוך דפוס מועט. כך הרגשתי אך כך נטבע בי רישומו של אותו מעמד רב העצב אולם טעמי־צידוק אלה לא עודדוני. לנגד עיני היתרע המרחק בין הווייתי הנסערת בשעת־מעשה ובין בבואתה. כפי שהיא נשקפת מן המוגמר. אי־אפשר היה שלא לראותו ושלא הבין משמעותו. חלשה דעתי.

אף־על־פי־כן, לא משכתי את ידי מנסיונות נוספים. ברשימתי החדשה השתדלתי להרכיב את הבדיוני על הממשי. אותו מעה־מרכבה לא בא מתוך קריאה בספרים, המבהירים את חוקיה ומשפטיה של תורת הספרות. הוא נרקם מאליו, מתוך הגישוש המתמיד. עתה העלמתי את ה"מדבר בעדן" והחלפיו ב"נסתר". כן סייע אותי אמצעי־הסוואה אחר: תחת האב בא הבן, בנו יחידו של הגיבור. מן ההתרחשות האמיתית לא נשאר אלא גרעינה; מר־המוות. והרי הנוסח האחרון של הרשימה.

הקברן

מי לא ידע אצלנו את הירש־בר הקברן? — כדחליל מבשר־רע היה מופיע לפרקים בעיירה ומהלך אימים על החיים, גבות־עיניו העבותות שהצטמחו יחד האפילו על עיניו הקטנות שברק־חרב היה להן ומשהו של ריח בית־הקברות השתמר בקמטי־פניו הקשים. רבות היו מספרים עליו בעיירה, על שתיקתו המתמדת ועל קפאון־המוות שהיה נסוך על פניו. ילד רך או אם לבנים כי היו בין לקוחותיו של הירש־בר — אין לו בזה שום נפקא מינה: את "עבודתו" היה עושה בנחת ושוקד עליה. מימיו עדיין לא שמע אותו אדם כשהוא נאנח. אלה שזוכרים את מות אמו — אביו מת עוד בהיותו תינוק — אינם יכולים גם עכשיו להזכירו מבלי להרגיש בחילה להירש־בר. הרי דמעה אחת לא תשיר על קברה! "לב אבן" — נמנו וגמרו עליו.

וכשפרצה המגיפה בעיירה ומשק־כנפיה הטיל אימה — מת גם בנו היחיד של הירש־בר... וכשהורידו את הגוויה המתה אל הקבר ואשתו של הקברן פרצה ביללה קורעת־לב ותלשה את שערותיה, עמד אז הירש־בר והסתכל דומם בקבר ההולך ונסתם. פניו היו שקטים. עפעף לא זע. ורק אחרי סתימת הגולל, כשהמלווים הבודדים נסתלקו לבתיהם ואמו של המת הוכנסה הביתה מתעלפת, אירע דבר־מה בלתי־צפוי: הירש־בר צנח לרגלי הקבר, כבש את ראשו ברגבי העפר התחוחים ויבבה פרועה ודחופה, שהזכירה יללת חיה פצועה, החרידה את דמי בית־הקברות. איזה מיתר קשה פקע בלבו של הקברן ונתגלה — האב...

גורלה של רשימה זו היה כגורל קודמתה: להיטמן במגירתי. לימים שלחתי את שתיהן למערכת "העתיד", עתון הסתדרות־החלוץ העולמית, שהופיע בוואַרשה. המערכת פירסמה את השתיים תחת כותרת־גג אחת: "הדים" (ר' שם, ג' אדר ב' תרפ"ט).

הבדוי, שהתמזג עם החווייתי, הפקיע את מות אבי מגבולו האישי. אך כל אותו זמן רדף אחרי ההזוי, שביטאתיו רק ברשימתי השלישית. לאמיתו של דבר, גרעינו ינק מן הממש: משיחות שהגיעו לאזני, ממעשים שהיו. אולם בלחץ יגוני ספג הזיות שונות. והן אשר ניפחוהו ועשוהו לסבך מחניק.

שיח הבריות הוא שגרם לזריעתו ונביטתו. קרובי משפחה, ידידים ושכנים העלו סברה שקולה, כי מצד הרופא היתה הזנחה פושעת. אדם בריא היה לפניו — כך טענו בתוקף — והוא שלח אותו לעולם האמת. תלמידי־חכמים שבהם סמכו טענתם על מאמר חז״ל: ״טוב שברופאים לגיהינום״ (קידושין פב, ע״א). ה״בקיאים״ במחלות זרו מלח על פצעינו: מיכל ע״ה סבל, כנראה, מלחץ־דם. לכך הרי יש תרופה בדוקה ומנוסה: הקזת־דם. אילו קראו לחובש הזקן, ולא לרופא המתרברב, היה מרכיב לו עלוקות ומצילו ממוות.

ה״חפשיים״, אף שכוונתם טובה היתה, הרעו לי עוד יותר. הם שפכו זעמם על החרדים שבעיירה. משום־מה אצה להם השעה. תביעתם — לא להלין את המת — נעוצה בדינים שאבד עליהם כלח. הן בעולם ידועים מקרים, שהרופא קבע את מותו של החולה, אבל בדרך לבית־הקברות התעורר האחרון ונתן עיניים בוהות במלוויו הנבהלים. יש עילפון כזה, איבוד ההכרה, המטעה אפילו את המומחה. לרוע המזל קראתי גם בעתונים על מקרים דומים; מעשה במת שקם לתחיה בחדר־הטהרה וכו׳. הווה אומר: יש ממש במסופר. ואם אירעו תקלות מסוג זה. הרי תקלה נוספת היא בגדר־האפשרות. כלומר, האיסור של הלנת־המת מנע יקיצתו מעלפון־החושים.

ואז החלו פוקדים אותי ביעותי־לילה. בחלומותי ראיתי את אבא מתעורר באופל קברו, נדהם, צועק לעזרה, אבל קולו נבלע במעבה האדמה. הוא חותר בגל העפר, נתקל באבן הסוגרת עליו ומנסה להבקיעה בגופו החסון. במהלך המתרחש החלומי ״ליוויתי״ את מאבקו ותוצאותיו: מאמץ עילאי, תקווה רפה, יאוש נורא. הייתי מקיץ בזעקה מרה.

את חלומות־הזוועה האלה ניסיתי לתאר ברשימתי השלישית, שכתבתיה יידיש: ״מיין שטומער פריינט״. שימשו בה יחד הממש, הבדוי וההזוי. את קטעיה הראשים העליתי בתום שנת־האבל. הגעתי לסיומה רק ביום־הזיכרון העשירי. כך רשום בשולי הרשימה הדפוסה: י״ד אלול תרצ״ו. שלחתיה לזלמן רוזנטל, עורך ״אונזער צייט״. בעתון זה ראתה אור כעבור שבועיים (ר׳ גליון ערב ראש־השנה תרצ״ז).

הזמן עשה את שלו. הסיוט הלך ונמוג. אולם רישומו נשאר חקוק בנפשי. זכרו של חלום־הבלהות שהוסיף להעיק עלי במסתרים, הביאני לסיום רשימתי השלישית.

דער שטומער טרויער
און דער שטומער פריינט*

ב.י. דוכאווני

געווידמעט דעם 10-טן יאר צייט פון מיין טאטן.

ס׳איז שוין באלד א יאר פארלאפן. גאלדענע זומער-טעג, וואס האבן אויסגעשניטן א טיפן טרויער אין זיין הארצן, זיינען פארבלאטיקט און פארלונגען געווארן דורך די טריבע הארבסט רעגנס. דערנאך זענען שנייען געקומען. ווייס, ווי א בר-מינן, האט זיך דער הימל אויסגעצויגן. די ערד האט זיך אין תכריכים געוויקלט. און אייז זיינען די בוימער געווען געקאוועט, זיי האבן זיך געצאפלט אין פראסטיקן ארום און די אנגסט פארן טויט האט פון זיי ארויסגעציטערט. שפעטער האט אלץ אויפגעלעבט. א נייער הימל און א נייע ערד. א צושטראלטע זון האט אויפגעבייליעט מיט פרילינגס-פרייד. צובליטע מער האבן שירה געזונגען. אויך מענטשן האבן אויף זיך א נייע הויט ארויפגעצויגן, און אין זייערע אויגן האבען ארומגעטאנצט פייערלעך פון לעבנס-חשק.

און דארט אונטערן שטעטל צושרייט זיך דאס קעניגרייך פון טויט, דער בית-עולם. עס ציען זיך רייען פון ווייסע, גרויע און שווארצע מצבות, וועלכע זאגן עדות אויף פיל פארלאשענע לעבנס. דאס קליינע בערגל ערד, וואס האט פארשיט דעם קבר פון זיין יונגן טאטן, האט זיך באגראזט און באבלימעלט, אבער אויך דאס גראז אין איינגעהילט אין טרויער און באווייגט שטומערהייט דאס יונג-פארשניטענע לעבן. אין דער לופטן שניידט זיך די גרויע מצבה. ער שפארט אויף איר אן זיין הייסן שטערן און לייענט אן אויפהער די אויפשריפט מיטן ליבן נאמען. איס דאכט זיך: דער קאלטער שטיין פארבארגט פון אים זיין וויטיק. ווען מען צוהאקט אים — וואלטן טרערן — קוואלן ארויסגעשלאגן פון זיינע טויטע געדערים. דער שטיין אין אים ווי א ברודער אין זיין צער. זיינע אויגן זיינען טרוקן, זיין מויל איז פארשלאסן און זיין הארץ איז פארשטיינערט. אבער שטארקער שמערץ קוקט ארויס פון די טרוקענע אויגן, דאס פארשטומטע מויל דערשטיקט א יסורים-אויסגעשריי און אין די טיפענישן פון פארשטארטן הארץ שפרודלען שווארצע קוואלן פון טרויער...

ער איז נאך זייער יונג געווען. דער טויער פון א צעפרילינגטער וועלט האט זיך ערשט פאר אים געעפנט,, דאס בלוט האט זיך אין אים צעזונגען, הייסע פארלאנגען האבן אין אים געזצטן. אין זיין פאנטאזיע האט דער וועלטן צושטערט און נייע וועלטן אויפגעבויט, אויסגעלאשן זונען און נייע זונען אנגעצונדן. אין גארטן פון זיינע האפנונגען האט זיך נאך נישט באוויזן די שווארצע בלום פון טרויער און אנטוישונג. אבער אויך א שווער נעמיט פלעגט אים באפאלן און ארייננווארפן אין זיין חלומות נעסט קערנער פון האס און פאראכטונג. עס איז דאך פאראן אזוי פיל שלעכטס אויף דער וועלט. אזוי פיל נויט און עלנט! און דאן, אין מינוטן פון פארצוויבלונג, האט ער זיך צוגעשפארט צו א פעכטער

---

* פורסם ב״דאס נייע ווארט״, ווארשע 16.9.1936.

מויער — צו זיין טאטן פון זיינע גוטע, שמייכלענדיקע אויגן האט ארויסגעשיינט דער רעגנבויגן, וואס האט פארטריבן די שווארצע כמארעס פון יאוש. ניין, אויב דער טאטע איז דא — איז נאך נישט אלץ אזוי שלעכט, נאך נישט אלץ.

און פלוצים איז געקומען א שטורם-טאג...

דער טאטע איז געלעגן אויף דער ערד, איבערגעדעקט מיט שווארצן, און ליכט האבן אים געברענט צוקאפנס. די מאמע האט זיך געריסן ביי די האר, זיך געשלאגן מיט די פויסטן אין קאפ אריין און אלעמאל געחלשט. א כאפטע ווייבער האט געבראכן פיסקעס און געזונגען שבחים דער זויבערער נשמה. א הייזעריקער, א דערשלאגענער, איז ער געשטאנען אין א זייט, טויזנטער האמערס האבן אים געקלאפט אין די שלייפען און א נעפל האט אים די אויגן פארצויגן. די "יללות" פון די ווייבער האבן געגרילצט אין די אויערן. וואס ווילן זיי? עס איז דאך זיין טאטע, זיינער.

צוזאמען מיט זיין טאטן האט ער אויך באגראבן די וועלט פון זיינע יונגט-חלומות. צעשטויבט זיינען געווארן זיינע שמחה-פאלאצן, פארלאשן אלע זונען פון האפנונג און אין זיין יונגער נשמה האט זיך אנגעהויבן ארייננצוגנבנען די קהלת-שלאנג פון "הכל-הבל. פוסטע טעג זיינען געקומען, אן פרייד און אן פארלאנגען. מורא׳דיקע נעכט האבן זיך געשווארצט. בייטאג האט אים געפרעסן דער יאוש, האט אים אויפגעצערט דער טרויער, ביינאכט האט ער זיך געוואלגערט א שלאפלאזער פארגראבן דעם קאפ אין קישן און מיט דערשטיקטע טרערן באוויינט דעם פריצייטיקן טויט פון טאטן.

שפעט-פרילינג. א וונדערבארער בין השמשות. אין דרויסן קאכט דאס לעבן, פארלעך לאכן. דער אוועק וועגדער פרילינג באהויכט די לופט מיט זיינע בעסטע פארפומען, און ער — אן איינזאמער זיצט אין זיין צימער, קנוילט זיך צונויף אין די פארנאכטיקע שאטנס און די יאוש-שפין האט זיך איינגענעסטעט אין זיין נשמה.

עס צופראלט זיך די טיר און עס לויפט אריין צו אים זיין חבר שלמה, א צעפרילינגטער און צעזונגענער. ער זאגט באלד:

— העי, בחורעץ, קום שפאצירן, אין דרויסןווארטן אויף אונז אלע חברים. די לופט איז איצט א מחיה.

— ער וויל נישט גיין — איז געווען זיין קורצער ענטפער.

דער געטרייער חבר האט זיך נאך לאנג מיט אים געאמפערט, אים געוואלט איבערצייגן, און זעענדיק אז זיין מי איז אן אמזיסטיקע, איז ער אוועק א ברוגזער, אויסשרייענדיק:

— דו מיינסט, אז דו וועסט דערמיט דיין טאטן לעבעדיק מאכן? דו וועסט דאך פון די געדאנקן אראפ!

ער האט אראפגעלאזט דעם קאפ. דורכן אפענעם פענסטער האט ער געהערט די טריט פון אוועקגייענדע חברים. זייערע געלעכטער-שפריצן האבן ווי מיט מעסערס געשניטן. טרערן זיינען אים געקראכן אין האלדז אריין, האבען אים געקיצלט, אבער ער האט ניט געקאנט וויינען.

דער שטיין פון אייגזאמקייט איז נאך שווערער געווארן.

א גאנצן טאג האט זיך דעס שכנס קו געראנגלט מיטן טויט. אירע גסיסה קראמפן האבן פארכאפט. איר קליין קעלבעלע איז ארומגעשפרונגען אין שטאל און טרויעריק געמרוקעט. אים האט געצויגן צום קעלבעלע, ער האט עס געוואלט גלעטן און טרייסטן. באלד וועט עס דאך ווי ער פאריתומט ווערן.

פארנאכט האט ער דערהערט זיין שכנס שטים:

— מידארף נאך היינט בייניאכט אפשונדן די פגירה, מארגן וועלן מיר אויפן יריד די פעל פארקויפן...

מענטש און בהמה. איין און דער זעלבער סוף...

שפעטער, ווען ס'איז גוט פינסטער געווארן, האב איך זיך ארויסגעשלייכט פון דער שטוב און זיך אריינגעשארט אין מיין שכנס שטאל. דאס קעלבעלע איז ארומגעלאפן הין און צוריק און מוראדיק נעמרוקעט און אלעמאל ארומגעלעקט זיין טויטע מוטער. מ'האט ממש מיט די הענט אנגעטאפט די שרעק, וואס האט ארויסגעשלאגן פון זיינע אויגן. ער האט עם ארומגעכאפט, צוגעדרוקט צו זיין האלדז דעם צעשויבערטן קאפ האר, דערפילט אויף זיינע באקן די פייכטקייט און דעם ציטער פון זיינע נאז-לעכער, און שטילערהייט האט ער געכליפעט:

— מיין פריינט, מיין........ און איינציקער פריינט!

י"ד אלול תרצ"ו

בלעטער

פאר יוגנט-קאמף, ציוניסטיש-סאציאליסטישן געדאנק, ארץ-ישראל אויפבוי און ערציהונג

מאנאטליכע צייטשריפט

רעדאקציע און אדמיניסטראציע

№ 21

קעשענעוו. Chişinău, 7/3-1938
str. Chievului 52

לחו"ב. י. דוחובני
אמקי
ה.י.

לגלויתך מיום 1/3.

בשמחה רבה קבלנו את הידיעה על כוננותך לקבל על עצמך את הפצת עתוננו בעירון ונאמין שבאמת תוכל להפיץ את העתון באופן מקסימלי - הננו מעבירים לך 15 אקז. של העתון וכמה מודעות של העתון.

יחד עם זאת הננו להביע לפנינו את המשאלה שתתשתף גם בעתון ע"י משלוח מאמר או רשימה - תראה כבר בעצמך לבחור נושא מתאים - אנו עורכים בעת את הגליון השני של העתון - בכל אופן, אם לא תספיק לגליון זה, הרי יוכל להכנס מאמרך לגליון השלישי.

לתשובתך הננו מחכים

בב"ח נאמנה

המערכת
ג'וסיה טרידל

„BLETTER", str. Chievului 52, Chişinău

ROMANIA 5 LEI · ROMANIA 5 LEI · ROMANIA 5 LEI · R.O.V.R. 2 LEI

2095
19.IV.948

REGATUL ROMÂNIEI

BULETIN
DE
BIROUL POPULAȚIEI

D Kohn
Emil

Strada Aron Florian Nr. 5

Cartea de imobil Nr. 162/939

Seria V Nr. 911018

Aprob. (P.C. 22709/
12.IV.948

Pagină rezervată pentru fotografie

R.P.R.

1) Aci se va lipi fotografia.
Pe colțul de jos, din stânga, va semna titularul carnetului în așa fel ca jumătate din semnătură să fie pe foaie, iar cealaltă jumătate pe fotografie.
În caz de nu știe carte va pune impresiunea degetului mare dela mână dreaptă.
Pe colțul de jos, din dreapta, se va aplica stampila biroului de populațiune, în așa fel ca jumătate să fie pe fotografie și jumătate pe foaie.

— 6 —

...TE SUCCESIVE BUCUREȘTI — Strada	Nr.	DATA ȘI NUMĂRUL DE ÎNREGISTRARE A DECLARAȚIUNII 1)	SEMNĂTURA ȘEFULUI BIROULUI ȘI SIGILIUL
Dionisiu		22.V.948 957	

1) Aci se vor nota schimbările de domiciliu în interiorul aceleiași comune. În caz de schimbare de domiciliu dintr-o comună în alta, carnetul se anulează și se reține în arhiva biroului care l-a emis, dându-se în schimb celui în drept titlul de schimbare de domiciliu, model Nr. 2 bis, cu toate mutațiunile și observațiunile din carnetul anterior.

— 7 —

Numele de familie Kohn

Numele de botez Emil

Etatea 37 ani

Starea civilă necăsătorit

Ocupațiunea Funcționar

Confesiunea —

Cetățean al Statului Român

Locul nașterii comuna Gherla

Județul Someș

Țara România

COOP. DE CONS. „N. BĂLCESCU" Centr. Col. 163

Data nașterii, anul 1911

luna Mai *ziua* 7

Domiciliul actual. Str. Aron Florian *Nr.* 5

Situația militară ______

Actul de stare civilă sau alt act doveditor de identitate 1) Bir. Pop. 13141/941 Satu Mare

1) Pe aceste linii se vor trece numărul și data actului de naștere, precum și autoritatea care l-a eliberat, în lipsa actului de căsătorie sau orice alt act doveditor de identitate. Pentru străini numărul și data pașaportului și autoritatea care l-a eliberat.
Nu se va putea scrie nimic în prescurtare și datele nu se scriu în cifre ci în litere.

— 3 —

הסתדרות „השומר הצעיר" ברומניה --- קן קישינוב .

קישינוב, 10.3.933 סעיף המזכירות

לאח רוכובני באטקי

ח ז ק .

הננו לפנות אליך בענין חשוב מאד הדורש תשובה מידית. הענין הוא בזה:
ידוע לך כבר לבטח שעושים בקישינוב מזכירות „החלוץ" עבור בסרביה. היות
והא' פרידל ניוטיה מסר לנו אליך, הצענו אותך בתור מועמד למזכיר מטעם השוה"צ.
נא לענות מיד האם תוכל לקבל את המשרה אליך, מהם התנאים שאתה מציג, האם
היית כבר בהכשרה, האם אתה יכול לנהל לשכה וכ'ו.
אנו בטוחים שבפוטמה הוזרת אנו מקבלים מענה מאתך שאותו גם נעביר להנהגה
הראשית שלנו.

תענה על הכתובת: ליוניה פרידל, ארמיאנא 28, קישינוב.

בשם הנהלת הקן

מזכיר הקן: (-) פרידל ליוניה

(-) ד.שפקטור

העתקת המכתב נשלח להנהגה הראשית בבוקורשט.

מרכז הסתדרות „החלוץ" ברומניה

Inregistrat în Trib. Jud. Lăpușna s. II prin Jurn. 46 din 5/VIII 1920 și reinregistrat sub No. 28 la 4/VIII 1924 în registru persoanelor juridice.

COMITETUL CENTRAL al Organizația Sionistă „HEHALUȚ" din România.

Chișinău, 12/4.1929 קישינוב,

1267./מס

לח" ב.י.רוחובני

אטקי.

ח. נ.

מאשרים אנו בזה את קבלת גלויתך מיום ה-8 לח.ז
היום הננו שולחים לך את הנומר 60 של „היחיד", בו
טורפס מאמרך. בנומר הראשון של „להבות" ראינו גם כן מאמר שלך
למה אינך משמיע את קולך בעתונות המקומית? 2 ה„עולם"

בב"ח זהחלוץ

ב ש ם

„HEHALUT" Chișinău, Chievului 52 :הכתובת

הבלוק של ארץ־ישראל העובדת בבסרביה
המשרד המרכזי

Chişinău, 28/5.1933 קישינוב
str. Chievului 52

Blocul Palestinei Muncitoare, Chişinău, str. Chievului 52 :אדרסה

חזק לך דומובני!

היה בתכניתי לבקר באסקי וחשבתי שתהיה לי אפשרות לשוחח אתך, ברם, שבתי מנסיעותי באופן פתאומי (היו כמובן טעמים מכריעים לכך) ואני בא לכן להעניקך כעת על גליונותיך, בדרך זו, הבלתי נוחה אמנם, של מכתב.

התפלאתי מאד לעובדת התרחקותך מעבודת התנועה ולא יכולתי למצוא את פשר הדבר - עד שגמרתי בנפשי לפנות אליך בענין זה ושמחתי רבה היתה לכשנוכחתי שהתרחקותך זאת היתה רק מדומה ושהנך ממשיך להיות נאמן לערכי התנועה שלנו.

הרהרתי גם על מצבך - באמת, קשה מאד לך ודאי לשבת באסקי הקטנה, בעלת האפשרויות הזעומות והמוגבלות והיה טוב מאד אילו היתה לך אפשרות לצאת למרחב. אמנם בוקרסט במובן זה עדיפה על קישינוב, אבל נדמה לי שיש לי הצעה עבורך, אשר תקשור אותך דוקא לקישינוב, אולם אשר הנה ממשית ובאה בחשבון.

ובכן שמע: בישיבה האחרונה של מרכז „החלוץ" הוחלט להקים מזכירות פעילה של „החלוץ" בבסרביה, אשר תנוהל ע"י חבר שאיננו משתייך לשום הסתדרות נוער ואשר יקבל כמובן משכורת ידועה, לא גבוהה. אני חושב שאתה הנך מתאים מאד למלא תפקיד זה ואף ינתן לך ע"י כך להסתדר בקישינוב, כי מחוץ למשכורת שתקבל ב החלוץ" ודאי שתוכל למצוא לך איזה שעורים וכיוצא בזה. המצב היום הנו כזה, שאין החלוץ מתכוון לארגן את המזכירות מ י ד , ודאי שיעבור עוד כמה חדשים עד שההחלטה הזאת תוצא לפועל אולם אם הצעה זאת מתאימה עבורך הריני מציע לך להתחיל לטפל בדבר מיד. תסדר שהח" חיסרון יכתוב מכתב לא. רבינוביץ מקישינוב שהנה הוא שמע שהחלוץ עומד לשכור פקיד עבור המזכירות בקישינוב והוא מציע אותך, בחור מתאים לתפקיד זה עליך לדאג שהוא לא יכתוב שאתה משתייך להשומר-הצעיר, אלא בכלל שהנך ח" לא"י העובדת וקרוב לתנועה החלוצית. אני חושב שהבינות לי כי הלא די לחכימא.

בקשר בענין אחר והוא ענין הבחירות לקונגרס, מי נחבר הנא לבוא ולספר לך על כל חשיבותו של קונגרס זה דוקא עבורנו, אגף העבודה.

אני רוצה להציע לך שתקבל על עצמך את הפעולה באסקי, תארגן כראוי את מפעל השקל , תנהל פעולת הסברה ותבטיח לבלוק שלנו באסקי את ההצלחה הראויה. תכתוב בענין זה למשרד המרכזי של הבלוק.

לידיעותיך אני מחכה.

חזק ואמץ!

ניוסיה

כתב ידו של [illegible] ([illegible] פרידל [illegible] חבר קיבוץ [illegible] [illegible]

היה המזכיר [illegible] של [illegible] לשירות ישראל [illegible] 1958 עד 1961

[illegible] - מ-1961 עד 1963)

ארכיון העבודה והחלוקה [illegible]
104
22
תיק מס'
מכון לבון

Partidul Muncitoresc Sionist Socialist
„ICHUD"
Secţia Buzău

No. 12

Buzău 26 Ianuarie 1948

Iubite Haver Beniamin,

Cu ocazia începerii acţiunii Keren Kaiemet Leisrael, de Hamişa Asar Bişevat, haverimii din Buzău au hotărît să subscrie doi pomi pe numele Dtale -

Iţi aducem acest modest omagiu, pentru dragostea ce-ţi purtăm şi pentru amintirea care ne leagă de Dta.

Nu putem uita coincidenţa fericită că în ziua de 29 Noembrie 1947, când ai venit în mijlocul nostru, s'a hotărît la O.N.U. soarta poporului evreu iar a doua zi dimineaţa când evreii au venit la Meeting să te sărbătorească, au aflat marea veste chiar din gura Dtale, încât cu lacrimi în ochi au putut spune: a richtiger guter ßchach.

Pentru mântuirea poporului nostru
Pentru ridicarea Statului Iudeu
Să ne trăieşti haver Beniamin, mulţi ani!

Bebirkat Zion V'Avodah
Maskir,
[signature]

Partidul Muncitoresc Sionist-Socialist „ICHUD" Buzău

ארכיון העבודה והחלוץ
מכון לבון
חטיבה IV 104
תיק מס' 21

בערל רויזן

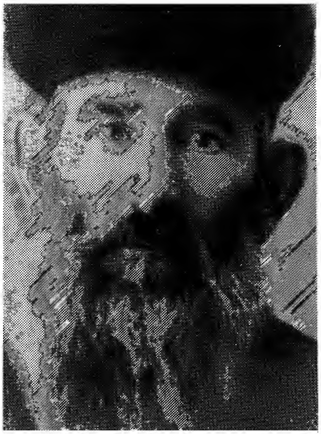
מרים רויזן

ברל רויזן

אין זיין נעקראלאג צו בערל רויזנס אומקום האט דער רעדאקטאר פון דעם חודש שריפט "יידישע קולטור" (נומער 9, 1986, ניו-יארק) איטשע גאלדבערג געשריבן: "מיר האבן פארלוירן א זעלטן פעיקן, אחריותדיקן און אייגנארטיקן שרייבער. זיין אינפארמאציע איז אלע מאל געווען א ראיעלע און א קאנטראלירטע. ער האט געשריבן אביעקטיוו אבער מיט עמאציע - זאכן זענען אים אנגעגאנגען און ער האט ארויסגעוויזן א סאך און פילזייטיקע קענטענישן".

בערל רויזן איז "צופעליק" אומגעקומען אין אן אויטאמאביל קאטאסטראפע דעם12 טן אויגוסט 1986. צופעליקייטן זענען אפטע געסט אין יידישן לעבן און ליטעראטור. גראד דאס, וואס דער פאל איז געשען דעם 12טן אויגוסט וועקט אויף אין זכרון די טראגישע געשעענישן פון דעם זעלבן טאג, 12 אויגוסט 1952, ווען אויף לוביאנקע האבן די סטאליניסטישע רוצחים אומגעבראכט די יידישע שרייבער און מיט זיי די יידישע קולטור.

פייבוש רויזן

בערל רויזן איז געבוירן געווארן אין 1913 אין דעם קליינעם בעסאראבער שטעטעלע ביים דניעסטער אטאקי - אטעק. דא האט ער פארבראכט זיינע קינדער יארן. זיין טאטע דער שוחט האט אין אים ארייגעקנעלט חכמת התורה, אין די ארעמע הינטערגעסלעך האט ער איינגעזאפט דאס יידישע פאלקס-געמיט, אין די ביכער פון דער היגער ביבליאטעק האט ער זיך באקאנט מיט די אוצרות פון דער וועלט-ליטעראטור. מיט אט דעם גייסטיקן באגאזש קומט ער אן אין די 30קער יארן קיין טשערנאוויץ. און דא זענען אפן פאר אים די טירן פון טשערנאוויצער שול-פאריין, וו עס האט זיך אפגעשפיגלט דאס פראגרעסיווע יידישע קולטור לעבן. אין יענער צייט איז ער אויך געווען א העברעישער לערער. דורך אלע יארן האט בערל רויזן אין איינעם מיט דער שפראך פון יהודה הלוי און ביאליק געטראגן אויך זיין ליבשאפט צו יידיש. אין 1940 איז ער א לערער פון יידיש און ליטעראטור אין דער ערשטער סאוועטישער יידישער שול. אין די יארן פון קריג איז ער געווען אויפן פראנט. און דארטן, ווי ער האט זיך שפעטער אויסגעדריקט אין א שמועס מיטן פאעט מאיר חרץ, אז ער האט

געוואלט לייענען א יידיש ביכל, האט ער פאר זיך אויפגעמישט אין זכרון די לידער פון משה לייבן, מאנגערן, ה. לייוויקן, די משלים פון אליעזר שטיינבארגן און אלץ וואס ער האט געדענקט אויסנווייניק און זיך געלייענט.

נאך דער מלחמה ווידער א לערער פון יידיש און יידישער ליטעראטור ביזן פארמאכן די שול. ער פלעגט אפט מיט ווייטיק קאנסטאטירן: "איך בין דער לעצטער מאהיקאנער דער, לעצטער יידישער לערער אין דער לעצטער יידישער שול אין ראטנפארבאנד".

נאכן פארענדיקן דעם פאקולטעט פון פרעמד שפראכן אין טשערנאוויצער אוניווערסיטעט, ספעציאליזירט ער זיך אין ענגליש, ווערט איינער פון די ענגליש לערער אין שטאט, צייכנט זיך אויס אויף זיין פאך אויף אזוי ווייט, אז אין א געוויסער צייט האט מען אים באשולדיקט, אז ער פלאנצט איין ליבשאפט צו דער ענגלישער שפראך אויפן חשבון פון דער רוסישער שפראך. אזא זינד! ער האט דערפון געלאכט.

אין 1936 האט ער דעביוטירט מיט אן אפהאנדלונג וועגן יידישע שפראך פראגן אינעם ווארשעווער זשורנרל "יידיש פאר אלע". נאך א איבערייס פון יארן האט ער זיך אומגעקערט צום ווייסן בייגעלע פאפיר. און עס האבן איינס נאכן אנדערן זיך גענומען באוויזן ליטעראריש פארשערישע ארבעטן וועגן די שאפונגען פון לערמאנטאוו, פושקין, טאלסטאי, טשעכאוו, גארקי, קאראלענקא, קופרין, באזשאן און אנדערע אין פארבינדונג מיט דער יידישער טעמע אין זייערע ווערק. ער האט אויך אנגעשריבן א גאנצע סעריע ארטיקלען וועגן א. שטיינבארגן, שלום- עליכם, סידי טאל, י. בורג, בער האלפערן און וועגן פיל אנדערע. דער קאמפאזיטער און שרייבער מאטל פאליאנסקי דערציילט אין זיינע דערמאנונגען וועגן בערלען: "די יידישע טעמע האט בכלל פארנומען דעם הויבן אן אין בערל רויזנס דענקען. מע קאן באהויפטן, אז דאס איז געווען זיין לעבנס טעמע, זיין פילאזאפישער אני מאמין, וואס האט אים טאקע געפירט צו זיינע ליטעראַרישע באארבעטונגען און אויספירן". זיינע ארטיקלען האבן זיך געדרוקט אין ווארשעווער "פאלקס-שטימע", "יידישע קולטור (ניו-יארק), "נייע פרעסע" (פאריז), אפט געווען איבערגעדרוקט אין אנדערע צייטונגען אין אויסלאנד: "מארגן פרייהייט" (ניו-יארק), "אונזער לעבן" (ב. איירעס) א.א.

די סאוועטישע זשורנאלן האבן געדרוקט אין גרונט נאר זיינע איבערזעצונגען פון רוסיש, אוקראיניש, ענגליש, דייטש. די מאמרים מיט דער בולטער יידישער טעמאטיק האבן אויסגעזען אין די אויגן פון די רעדאקטארן פון "סאוועטיש היימלאנד" און "ביראבידזשאנער שטערן" צי נאציאנאליסטיש.

ער איז אויך דער מחבר פון א ריי רעפארטאזשן, פארטרעטן פון שרייבער און קינסטלער (אנטאקאלסקי, לעוויטאן, גינצבורג). עס וויל זיך באזונדערס אונטערשרייכן זיין פאעמע "דער כוח פון משל" צו אליעזר שטיינבארגס 100סטן געבוירן טאג ("יידישע קולטור", נומ. 2, 1980), וואס איז זוכה געווען צו א העברעישער איבערזעצונג פון יידיש העברעישן שרייבער מרדכי סבר און איז דערשינען אין "מאזניים". צום באדויערן האט ער נישט זוכה געווען צו זען אין בוך פארם די פרוכט פון זיין גייסטיקער הארעוואניע. א טייל פון די שריפטן פונעם עיזבון איז פארעפנטלעכט געווארן אין בוך בערל רויזן "ליטעראריש היסטארישע שטודיעס", פארלאג י. ל. פרץ, תל-אביב, 1988.

דאס בוך האט געהאט א גרויסן אפקלאנק אין ישראל און חוץ-לארץ. זיין שטוב איז געווען דער צענטער פון יידישער קולטור אין דער שטאט טשערנאוויץ, ווו ער האט געוווינט. ער האט מיט זיין זון פייוול פון ערשטן טאג פון זיין געבוירן גערעדט נאר יידיש. אויך געלערנט זיין אייניקל משהלע יידיש. אפט ארגאניזירט אין זיין דירה אוונטן, ווו ער האט דערציילט וועגן יידישער היסטאריע, טראדיציע, שרייבער. דאס האט ארויסגערופן

אומצופרידנקייט מצד די ק.ג.ב. - לייט. זיי האבן אים נישט געקאנט מוחל זיין דאס ארגאניזירן מיטינגען אויפן קבר פון אליעזר שטיינבארג, ווו ער און אנדערע טשערנאוויצער ליבהאבער און פארערער פון א. שטיינבארגן, צווישן זיי די אטיקער אשער סויפער, ברוכמאן האבן געלייענט שטיינבארג משלים, דערציילט וועגן זיין לעבן און שאפן. אויך דער קליינער משה׳לע האט געלייענט אויף שטיינבארגס קבר מעשהלעך אין יידיש. זיי האבן אים נישט מוחל געווען די בריוו אין עברית, וואס ער פלעג באקומען פון זיינע געוועזענע שילער פון ישראל. א באזונדערע בייזקייט האט ארויסגערופן ביי די לייט זיין ארויסטרעטונג - א געזעגענונגס-ווארט אין יידיש אויף דער לוויה פון זיין נאענטן חבר יוסף בלאנק. ס׳האט געהאלטן ביי אראפנעמען פון ארבעט און אנדערע אומאנגענעמלעכקייטן. פאר אלע די און אנדערע ״זינד״ האט מען גערופן, שאנטאזשירט, געדראט...

מיט גרויס ליבע פלעגט ער דערציילן וועגן זיין שטעטעלע אטעק, זיין זיידן, דעם געלערנטן יידן, זיין שטרענגן פאטער, וואס איז געווען בקיא אין די דריבנע אותיותלעך, וועגן דער שיינער, אויסערגעוויינלעך גוטער מאמע, וועגן זיינע שוועסטער, וועגן דער יוגנט, וואס האט געשטרעבט צו יושר, פרייהייט. אין זיין ארכיוו האבן זיך פארהיט פיל בריוו פון בערלס חבר פון די יונגע יארן, דעם העברעישן שרייבער בנימין מיכלי.

די קינדער יארן האבן פארנומען א וויכטיק ארט אין זיינע דערמאנונגען. אין דעם ליד ״זיבן פענצטער״, פארפאסט צו זיין 70טן יובל, דערמאנט ער זיך: ״סע שיינט די שיין אין צווייטן פענצטער.

קינדער יארן, יארן שענסטע,
טויבן פליען, פייגל זינגען,
דו ווילסט לויפן שרייען, שפרינגען,
נאר דו ביסט פארשפארט אין חדר
און דער רבי שרייט כסדר:
״ווילסט נישט לערנען, ווילסט זיך שפילן,
דעם קאנטשיק וועסטו ביי מיר פילן,
לערן, בערל, שאלטיק קליינער,
כ׳וועל צעברעכן דיר די ביינער!״

ווי א פעדאגאג מיט א לאנגיאריקן סטאזש, האט בערל רויזן דערצויגן א סך דורות תלמידים, פאר וועלכע ער איז געווען נישט נאר א קוואל פון וויסן, נאר אויך א פערזענלעכערביישפיל פון הויכער מאראל און מענטשלעכקייט.

בעת זיין לוויה האט א רוסיש מיידל, א געוועזענע שילערן זיינע, געזאגט: ״מיר, דיינע שילערס, זענען דיר דאנקבאר נישט נאר ווייל דו ביסט געווען אן אויסערגעוויינלעכער לערער, נאר איבערהויפט, ווייל צו האסט אונדז געלערנט זיין מענטשן״. און איצט, ווען זיין פרוי מיט זיין זונס משפחה געפונען זיך אין ישראל, פארגעסן נישט חברים, שכנים, שילערס יידן און נישט יידן צו קומען אויף זיין קבר אין טאג פון זיין אומקום, דעם 12-טן אוגוסט.

בערל רויזן

תרגמה מאידיש: **חסיה זמיר**

בהסכמתה של מרים רוזן

בהספד לברל רויזן כתב העורך של הירחון "יידישע קולטור" (מס. 9, 1986 ניו יורק) איציה גולדברג: "איבדנו סופר נדיר באחריותו, חריצותו ומלומדתו. האינפורמציה שלו היתה תמיד ריאלית ומבוקרת. כתיבתו היתה אובייקטיבית אבל עם רגש, ארועים נגעו לו והוא הראה ידע מגוון ומרובה".

ברל רויזן נהרג "במקרה" באסון של תאונה ב-12 לאוגוסט 1986.

מקריות היא אורחת תדירה בחיים היהודים ובספרותה. דווקא העובדה, שהמקרה ארע ב-12 באוגוסט מעורר בזיכרון את ההתרחשויות הטרגיות של אותו תאריך 12.8.1942 כאשר הרוצחים הסטליניסטים חיסלו את הסופרים היהודים בלוביאנקה ויחד עימם אבדה הספרות האידישית. ברל רויזן נולד ב-1913 בעיירה הבסראבית הקטנה ליד הדניסטר: אטאקי — אטעק. שם עברו שנות ילדותו, אביב השוחט החדיר בו חכמת התורה, וברחובות הדלים הוא ספג את האוירה העממית, ודרך הספרים של הספריה המקומית עשה היכרות עם האוצרות של הספרות העולמית.

עם מטען רוחני זה הגיע בשנות ה-30 לצ׳רנוביץ, ושם נפתחו לפניו הדלתות של הסמינר האידי למורים, בו השתקפה התרבות והחיים של היהדות הפרוגרסיבית. יחד עם לימודיו שימש גם מורה לעברית. לאורך כל הדרך נשא ברל אהבה לשפתם של יהודה הלוי וביאליק יחד עם אהבתו לאידיש. ב-1940 היה למורה לאידיש וספרות בביה״ס האידי הסובייטי הראשון. בשנות המלחמה היה בחזית ושם, כפי שהתבטא מאוחר יותר בשיחה עם המשורר מאיר חרץ, כשהוא רצה לקרוא ספר באידיש, הוא דפדף בזכרונו משירי משה לייב, מאנגער, לייוויק, המשלים של אליעזר שטיינברג וכל מה שזכר בע״פ מתוך קריאה.

אחרי המלחמה חזר להיות מורה לשפת אידיש ולספרותה עד סגירת ביה״ס. לעיתים קרובות היה אומר בכאב "אני המוהיקני האחרון. המורה האחרון לאידיש בביה״ס האחרון בברית המועצות".

לאחר גמר הפקולטה לשפות זרות באוניברסיטה בצ׳רנוביץ, התמחה באנגלית, נהיה לאחד מהמורים לאנגלית בעיר, הצטיין בעבודתו עד כדי כך שבזמן מסויים האשימו אותו שהוא נוטע אהבת השפה האנגלית על חשבון השפה הרוסית. פשע כזה! הוא צחק מזה.

ב-1936 הופיעה עבודתו הראשונה שדנה בבעיות שפת האידיש בחוברת בורשה "יידיש פאר אלע". לאחר הפסקה של שנים חזר לדף הנייר הלבן, וצצו בזה אחר זה יצירות ספרותיות אודות יצירותיהם של לרמנטוב, פושקין, טולסטוי, צ׳כוב, גורקי, קורולנקו, קופרין,, באז׳אן ואחרים, בהקשר לנושא היהודי ששזור בעבודתם. הוא גם כתב סדרת מאמרים שלמה בקשר ל: אליעזר שטיינברג, שלום עליכם, סידי טאל, יוסף בורג, בר הלפרין ורבים אחרים. הקומפוזיטור והסופר מוטל פוליאנסקי מספר בזכרונותיו על ברל: "הנושא היהודי תפס מקום ראשון במחשבותיו של בערל. ניתן לסכם שזה היה נושא חייו — ה"אני מאמין" הפילוסופי שלו, שהוביל אותו לעיבודיו הספרותיים". מאמריו הודפסו בעיתון "פאלקס שטימה" בורשה, "יידישע קולטור" בניו יורק, "נייע פרעסע" בפריז, והודפסו מחדש בעיתונים אחרים בחו״ל: "מארגן פרייהייט" — ניו יורק, "אונזער לעבן" — בואנוס איירס וכו׳.

העיתון ביידיש הדפיס רק את תרגומיו מרוסית, אוקראינית, אנגלית וגרמנית.

המאמרים שמרכזם הנושא האידישאי באופן בולט נראו בעיני העורכים של ״סאוועטיש היימלאנד״ ו״ביראבידזשאנער שטערן״ לאומניים מידי.

הוא גם מחברם של שורת רפורטזיות, תמונות של סופרים ואמנים (אנטאקולסקי, לויטן, גינצבורג).. עלי לציין במיוחד את הפואמה שלו ״כוח המשל״ שנכתבה ליום ההולדת ה-100 של אליעזר שטיינבארג (הודפסה ב״יידישע קולטור״, ניו-יורק, מתאריך 2.11.1980) וזכתה לתרגום לעברית ע״י הסופר מרדכי סבר והודפסה ב״מאזניים״.

לצערנו, לא זכה לראות בהוצאת ספרו שהוא פרי עבודתו הרוחנית. חלק מהכתבים של העזבון הופיעו בספר ״מחקרים ספרותיים הסטוריים״ בהוצאת ספרים י.ל. פרץ בתל-אביב, 1988. הספר זכה להד נרחב בישראל ובחו״ל.

גם הבית שלו היה מרכז התרבות האידישאית בעיר צ׳רנוביץ בה גר. הוא דבר עם בנו פייבל, מיום שהוא נולד, רק אידיש. גם את נכדו משה׳לה לימד אידיש. לעיתים קרובות ארגן ערבים בהם דבר על היסטוריה, מסורת וסופרים יהודים. זה עורר אי-שביעות רצון בקרב אנשי הקג״ב. הם לא מחלו לו על ארגון המפגשים על קברו של אליעזר שטיינברג, שם הוא ואוהדים אחרים מצ׳רנוביץ של סופר המשלים א. שטיינברג, וביניהם האוטקאים אשר סופר וברוכמן קראו מהמשלים וספרו על יצירתו וחייו. גם משה׳לה הקטן קרא מעשיות של שטיינבארג באידיש. הם גם לא מחלו לברל על המכתבים בעברית, שקבל מתלמידיו לשעבר מישראל. כעס מיוחד עוררה הופעתו — מילות פרידה שנאמרו באידיש — בלווייתו של חברו הקרוב יוסף בלנק. זה כמעט גרם לפיטוריו מהעבודה והטרדות אחרות על ״חטאים״ אלה, סחיטות ואיומים...

הוא ספר באהבה גדולה על עיירתו אטאקי, על סבו היהודי המלומד, על אביו הקפדן שהיה בקיא באותיות הקטנות, על אמו היפה והטובה במיוחד, אודות אחותו ועל הנוער ששאף ליושר וחופש. בארכיון שלו נשמרו הרבה מכתבים מחברו משנות נעוריו, הסופר העברי בנימין מיכלי.

שנות ילדותו תפסו מקום נכבד בזכרונותיו. בשירו ״שבעה חלונות״, שהותאם ליובל ה-70 שלו, הוא נזכר:

> שולחת השמש קרניה לחלון השני:
> שנות ילדות, שנות של חן,
> יונים עפות, חוזרות לקן.
> וליבי חפץ לרוץ, לקפוץ לחופש ולדרור,
> אולם סגור בחדר בלי קרן אור
> והרבי מאיים כסדר:
> ״למד, ברל, שובב קטן,
> את עצמותיך אפרק בלי נדר״

כפדגוג עם סטז׳ ממושך, חינך ברל רויזן הרבה דורות של תלמידים שעבורם היה לא רק מעיין של ידע, אלא גם דוגמא אישית של מורל גבוה ואנושיות.

בלווייתו אמרה תלמידתו, נערה רוסית: ״אנחנו תלמידיך, מודים לך לא רק משום שהיית מורה יוצא מן הכלל, אלא במיוחד משום שלימדת אותנו להיות אנשים״.

בחיי היום-יום הוא היה צנוע, ולידידים הקדיש תשומת לב לכל אחד, טוב לב. יחד עם זאת שמר על עקרונות בגישתו המוסרית אתית.

היותו מטבעו ובאופיו פילוזופי אופטימיסט, פרט לכך שאהב את החיים, התלהב מן העולם ומן הטבע, ידע לעשות את חייו הפרטיים וחיי הסובבים אותו יפים, מלאי תוכן, למרות שהיה מסוגל לראות את התופעות השליליות בחיים, אף על פי כן תמיד חיפש את הטוב והיפה. חבריו, סופרים, מכירים העריכו אותו, את השכלתו הרחבה, ידיעותיו בספרות, היסטוריה, אומנות ובשטחים נוספים שונים.

בגלל מזגו הטוב ויושרו בהתייחסות לאנשים קראו לו חבריו מאטאקי "בערעל'ה".
גם עכשיו, כאשר משפחתו נמצאת כבר בארץ, חבריו, מוקיריו, שכניו, תלמידיו, יהודים ולא יהודים, ממשיכים לעלות על קברו מדי שנה ב-12 באוגוסט, יום פטירתו.

על ברל רויזן
זכרונות של אטיקאים

ליקטה: **חסיה זמיר**

אחת הדמויות הציוריות והמשכילות של אטאקי הוא ברל רויזן. אביו היה שוחט וסבו היה רב. רבים זוכרים אודותיו סיפורים על פקחותו ותשובותיו החריפות. מוגש כאן לקט זכרונות על ילדותו של ברל.

טוביה גולגר:

ברל, שהיה מבוגר ממני בערך ב-6 שנים, גר אצלנו בבית, הוא היה המורה שלי לעברית אבל אנחנו היינו גם חברים טובים, מתקוטטים ומתפייסים.

אני זוכר שפעם ברל עמד על המרפסת, אכל אבטיח וזרק עלי את הקליפות ובלהט הקרב נשברה שימשה. פעם אחרת ברל החזיק את הסכין של אביו השוחט ואני, מתוך קונדסות, ניסיתי לתפוס את הסכין וחתכתי את ידו של ברל בלי כוונה. ברל רדף אחרי, אבל... לא עשה לי כלום. ואפיזודה אחרת הזכורה לטוביה: אמא של ברל אמרה לו שיתפלל ויניח תפילין, אם לא — לא תיתן לו לאכול. ברל הלביש את התפילין על חתול והרכיב לו גם משקפיים במקום הטוטפות.

ומוסיף טוביה: ברל היה מדריך בקומסומול, ובעצמו חבר במפלגה הקומוניסטית, לזר ברוכמן היה מדריך אחריו. כולם העריצו את ברל, אבל לא היו לו חברים. הוא היה בחור מוכשר מאוד, אוטודידאקט. למד בעצמו אנגלית וא"כ לימד את האחרים והתפרנס מכך. טוביה נשאר בקומסומול כי המרקסיזם מצא חן בעיניו, ברל עזב את התנועה.

צפורה סירקיס (גרסון):

ברל היה בנו של אחי אמי פייביש רויזן. הוא שימש כמורה לעברית בצ'רנוביץ לפני המלחמה ושם נשאר. גם באטאקי לימד עברית בהיותו נער. היה אידישיסט גדול ואוטודידקט.

אביו של ברל לא הרשה לו ללכת לבית-ספר ממלכתי כי שם כותבים בשבת (בית ספר "תרבות" עוד לא היה קיים), לכן למד ברל מעט כיתות. את כל הגימנסיה עשה בעצמו בבית. הוא שלט בכל החומר ובמיוחד בשפות.

בילדותו היה שובב גדול, אבל היו לו גם מחשבות מעמיקות בנושא הדתי וזה התבטא במעשיו. למשל, אביו נתן לו פעם את טליתו בדרך מבית הכנסת הביתה. ברל'ה הניח את הטלית על גבו של כלב שעבר שם... השכנים הנרעשים ספרו את המעשה לאביו וברל זכה במכות הגונות.

יסגור את המעגל סיפור ששמעתי מפיה של מרים אשתו (מרים עלתה לארץ עם בנה ומשפחתו ב-1989): בביקורו האחרון בקישינוב, שעתיים לפני שברל הלך לעולמו, הזדמן אליו אחד ממכיריו והזמין אותו לבית הכנסת לקרוא את מגילת איכה. ברל הסכים. אשתו, שהיתה לידו, נדהמה ושאלה אותו: "אתה, לבית הכנסת?!" ענה ברל: "עם בית הכנסת היה לי ריב בשנות השלושים. היום אין לי ריב איתו".

זוניס: (דבריו נאמרו באידיש בערב זיכרון לברל רויזן שנערך בתל-אביב ב"פרץ

פארלאג" ב-28.4.92)

הייתי עוד ילד קטן כאשר ברל כבר היה איש העולם הגדול. אני זוכר שבעיירה שלי תמיד אמרו עליו: ראשו תמיד בספרים, כאן צומח מין שלום-עליכם.

ב-1946 פגשתי אותו אצל אחי בצ'רנוביץ. הוא כישף אותי.

אנחנו האוטיקאים, יש לנו במה להתגאות. הוא היה אדם הן כלפי אלוהים והן כלפי אנשים, וזאת בנוסף להיותו סופר. (תרגום חופשי ח.ז.)

ביים פרישן קבר פון בערל רויזן ז"ל

מאיר וויינבערג

דעם 12 טן אויגוסט 1987 האבן מיר זיך פארזאמלט אויפן "בית־הקברות" אין טשערנאוויץ אפצייכענען דעם ערשטן יארצייט פונעם חשובן חבר בערל רויזן וואס איז א קרבן פון אן אויטא־קאטאסטראפע אין קעשענעוו.

מיר האבן מיט גרויס אינטערעס תמיד געלייענט זיינע ארטיקלען אין דער ווארשעווער צייטונג "פאלקס־שטימע" וועגן דער יידישער טעמאטיק ביי די רוסישע קלאסיקער און קינסטלער. ער האט אויך נישט וויניק אכט געווידמעט די יידישע שרייבער. מיר געדענקען זיינע ארטיקלען וועגן אליעזר שטיינבארג ווי אויך זיינע ארויסטרעטונגען אויף דעם שרייבערס קבר בעת מיר פלעגן אלע יאר אפצייכענען זיין יארצייט מיט אן אזכרה. מיט ווארעמע ווערטער האט זיך בערל רויזן אפגערופן וועגן אונדזער טשערנאוויצער טאלאנטירטער אקטריסע שרה'לע בירקענטאל, באוווסט אונטערן פסעוודאנים סידי טאל.

נישט לאנג פאר זיין אומקום האט ער אנגעשריבן זיין לעצטע ארבעט וועגן שרייבער איסאך באבעל, וואס איז פריצייטיק אין די סאמע בליענדיקע יארן פארשווינדן אן שום זינד אין דער עפאכע פון סטאלין־קולט. רויזן האט עס שוין נישט זוכה געווען צו לייענען אין געדרוקטער פארם.

זיינע ארטיקלען און איבערזעצונגען אין זשורנאל "סאוועטיש היימלאנד" האבן זיך תמיד אויגעטיילט מיט זייער רייכער שפראך.

בערל רויזן איז געווען א הויך־געבילדעטער מענטש, וועמען מע קען צוגלייכן צו למדנים, חכמים ונבונים. ער האט וווּנדערבאר געקענט די אלוועלטלעכע היסטארישע ליטעראטור. א בקי אין תלמוד, א גריבלער אין "מורה נבוכים" פונעם רמב"ם און צוזאמען מיט דעם גוט געקענט מארקסיזם־לענינעזם און וועלט־ליטעראטור. ממש א מענטש מיט א ברייטן אלגעמיינעם וויסן פונעם מאדערנעם פרוכטבארן קולטור־גארטן.

בערל רויזן*

מאיר חרץ

דעם 12־טן אויגוסט 1986, ווען אין ישראל איז אפגעמערקט געווארן דער 34־סטער יארצייט נאך די אומגעבראכטע יידישע שרייבערס אין רוסלאנד און די אלמנות פון די אומגעבראכטע דוד האפשטיין און פרץ מארקיש - פייגע און אסתר, וואס זענען געקומען פון תל־אביב קיין ירושלים מיט די קינדער און אייניקלעך צום ״גן תשי״ב״, צו דער סימבאלישער מצבה פאר די אומגעבראכטע, וועמענס קברים זענען אומבאקאנט, געגוי אין יענעם טאג, איז אין קעשענעוו, פון אן אויטאקאטאסטראפע אומגעקומען דער אהין־געקומענער צוגאסט פון טשערנאוויץ בערל רויזן ״א פארדינסטפולער טוער אויפן געביט פון יידישער ליטעראטורפארשונג און פון דער איבערזעצונג אויף יידיש פון אנדערע שפראכן, ווי עס שרייבט וועגן אים דער מאסקווער ״סאוועטיש היימלאנד״.

קאן זיין, אז דאס איז א צופאל, וואס ער איז אומגעקומען גראד אין דעם טאג, נאר דער, וואס האט געקענט דעם פינקטלעכן, ניכטערן, פארזיכטיקן בערל רויזן, זעט אים אויס דער טויט זיינער פון אן אויטא־קאטאסטראפע אין קעשענעוו, דער שטאט מיט ברייטע גאסן אין גלייכע ליניעס, מער ווי מיסטעריעז, בפרט אז אזעלכע פאלן מיט איבערפארן אויף טויט זענען דארט נישט וויייניק באקאנט.

בערל רויזן אין געבוירן געווארן אין 1913 אין דער משפחה פון א שוחט אין באסאראבער יידישן שטעטל אטאקי. ער איז יונג געקומען קיין טשערנאוויץ. יארנלאנג ביז 1940 געווען א העבראישער לערער פון פריוואטע לעקציעס און - אין דער יידישער ליטעראטור און שפראך א פארליבטער לינקער אינטעליגענט. אין לערניאר 1940 - 1941 האט ער געארבעט אין איינער פון די יידישע שולן אין סאוועטישן טשערנאוויץ. אין די מלחמה־יארן געווען אויפן פראנט ״און דארטן, (האט ער מיר איין מאל דערציילט), אז כ׳האב געוואלט לייענען א יידיש ביכל, האב איך מיר אויפגעמישט אין זכרון די לידער פון משה־לייבן, מאנגערן, ה. לייוויקן, די משלים פון אליעזר שטיינבארגן און אלץ, וואס איך האב געדענקט איסנווייניק, אין זיך געלייענט״. נאך דער מלחמה ווידער לערער אין א יידישער שול, אין דער לעצטער יידישער שול, נומער 18, אין טשערנאוויץ. געארבעט ביז איר פארמאכן זיך און אייננצייטיק געלערנט אין טשערנאוויצער אוניווערסיטעט אויפן פאקולטעט פון פרעמדע שפראכן, ספעציאליזירט זיך אין ענגליש, ווערט איינער פון די בעסטע ענגליש־לערער אין שטאט און אזוי ווייט גוט געארבעט, אז אין א געוויסער צייט האט מען אים באשולדיקט, אז ער פלאנצט איין ליבשאפט צו דער ענגלישער שפראך ביי זיינע סאוועטישע שילער. אזא זינד! ער האט דערפון געלאכט, נאר וואס ער העט דערפון איבערגעלעבט? און אט איז רויזנס ביבליאגראפיע לויט ״סאוועטיש היימלאנד״: ״אין 1936 האט בערל רויזן דעביוטירט מיט אן אפהאנדלונג וועגן יידישע שפראך־פראגן אינעם ווארשעווער זשורנאל ״יידיש פאר אלעמען״. ער איז דער מחבר פון א ריי ליטעראטורפארשערישע ארבעטן דעם שאפן פון ל. טאלסטאי, א. טשעכאוו, וו. קאראלענקא, מ. גארקי אויך ארטיקלען וועגן שלום עליכם, א. שטיינבארג, בער האלפערן א.א. ״צו אט דער ביבליאגראפישער רשימה דערלויבט מיר נאך צוצוגעבן עטלעכע פרטים,

---

* ״ישראל-שטימע״ נומער 5 (1044) 3 מערץ 1987 (ב׳ אדר תשמ״ז).

װעלכע װאַרפֿן אַ שײַן אױפֿן כאַראַקטער פֿון רױזנס אַרבעטן:

װעגן דער ײדישער טעמאַטיק אין די װערק פֿון ס. פּושקין (פֿאָלקס־שטימע, װאַרשע).

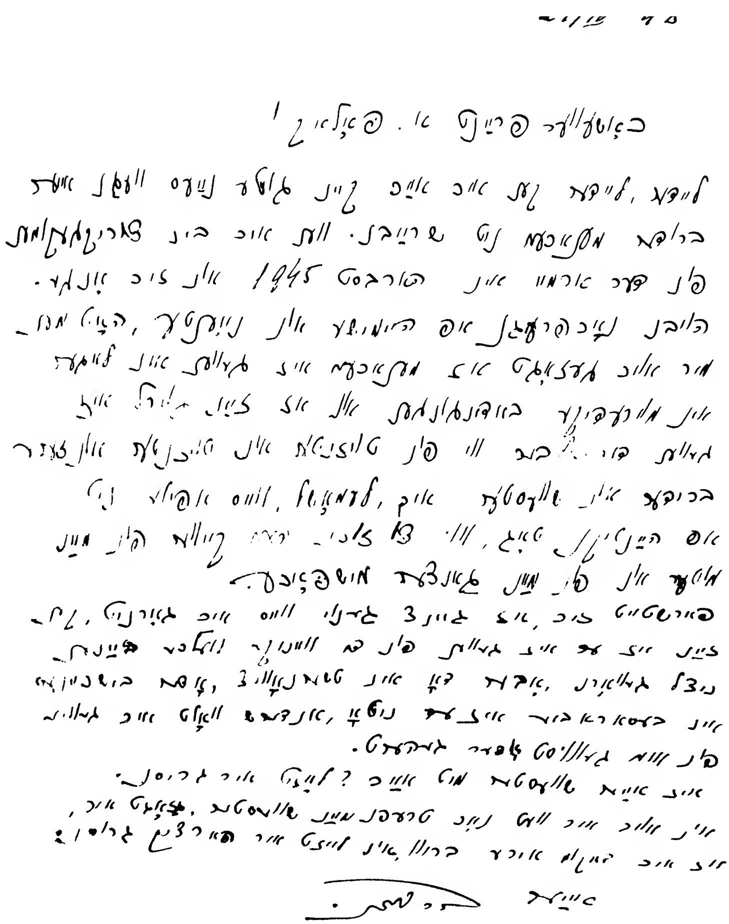
„דער כוח פֿון משל" צו אליעזר שטײנבאַרג'ס 100סטן געבױרן־יאָר, אַ פּאָעמע („ײדישע קולטור", ניו־יאָרק, מערץ־אַפּריל, 1980, נומער 2). דאָס ליד איז אױך איבערזעצט געװאָרן אין עברית פֿון מרדכי סבר און אָפּגעדרוקט אין „מאזניים".

„אליעזר שטײנבאַרג אין שפּיגל פֿון זײַן צײַט און זײַן סביבה" געשריבן צוזאַמען מיט יוסף בורג (פֿאָלקס־שטימע", װאַרשע).

„מאַקסים גאָרקי װעגן ביאַליקס דיכטונג („פֿאָלקס־שטימע", װאַרשע) א. א..

דעם 28-טן אַפּריל איז פֿאָרגעקומען אַן אונטערגעװידמעט בערל רוזן און זײַן בוך, אין „פּרץ פֿאַרלאַג".
ס'האָבן זיך באַטײליקט:
משה בעלינקי, אַבֿרהם ליס, שלמה שװײצער, מאַיה (מרים) רוזן.
רעכטס שטײט פּײװול — בערל רוזנ'ס זון.

מכתבו של ברל רויזן ל־א. פאלאק

מתאריך - 29.4.1948 (תרגום ח.ז.)

לידידי החשוב א. פאלאק!

לצערי איני יכול לבשר לך בשורות טובות בקשר לאחיך מנחם, כשחזרתי מהצבא בסתיו 1945 והתחלתי להתענין ולחקור אודות קרובים וידידים, נאמר לי גם שמנחם היה במחנה בתנאים מחרידים, ושגורלו היה דומה לזה של אלפים מאחינו ואחיותינו. אני, למשל, לא יודע עד היום הזה היכן לחפש את הקבר של אמי ושל כל המשפחה.

מכאן, שאיני יודע מאומה, ייתכן והיה בין היחידים שניצלו, אבל כאן בצירנוביץ, או בבסרביה הוא איננו, אחרת הייתי יודע עליו או שומע אודותיו.

האם אחותך אתך? מסור לה דרישת שלום, ואם תפגוש את אחותי מסור לה שאני מקבל את מכתביה ומסור לה ד״ש לבבי.

שלך בערל רוזן.

סופר ומוזיקאי

יהושע גורעוויטש / א ביאגראפישע סקיצע*

דער מחבר פון דער פֿאַלגנדיקער זאַמלונג דערציילונ־
גען, יהושע גורעוויטש פון רמת אליהו, ראשון, ישראל,
איז געבוירן געוואָרן אין אַ ט י ק, אַ באַקאַנט און
מאַלעריש בעסאַראַבער שטעטעלע. אין זיין פריער קינד־
הייט האָט אים זיין פֿאָטער זעלבסטפֿאַרשטענדלעך גע־
שיקט אין חדר אַריין לערנען חומש מיט רש״י; אָבער
זיין געמיט האָט אים געצויגן צו מוזיק... צום גליק איז
זיין טאַטע, צאַליק גורעוויטש, וואָס די שטאָט האָט אים
לכבוד זיין געלערנטקייט גערופן „פֿאַניע גורעוויטש", גע־
ווען אַ ייד אַ משכיל; ער איז געווען באַהאַוונט אין דער
רוסישער ליטעראַטור, אַפילו געליינט בייראָן אין ענגליש,
האָט ער דווקא פֿאַרשטאַנען זיין קינד, אים געקויפט
אַ פידעלע און מסכים געווען מיטן געדאַנק אז זיין זון
זאָל אויסוואַקסן אַ מוזיקער (וואָס איז מן הסתם אין
יענע צייטן נישט געווען קיין באַזונדערער יחוס...).

פופצן יאָר אַלט, איז יהושע גורעוויטש אַוועק קיין
אַדעס שטודירן מוזיק; עטלעכע יאָר שפּעטער, האָט
דער ייִנגער גורעוויטש — אויף דער באַשטעלונג פון
באַקאַנטן טעאַטער דירעקטאָר זיגלער — אָנגעשריבן
אַן אָפּערעטע, „שמואליק", אין וועלכער די הויפּט־
ראָל איז געזונגען געוואָרן פון דער באַוווּסטער קינסט־
לערין סעווילא פּאסטאר. אין יאָר 1928 באַזעצט זיך
גורעוויטש אין בוקאַרעסט, און ווערט טעטיק אויף
פֿאַרשיידענע מוזיקאַלישע געביטן: ער שרייבט לידער,
פֿאַרפֿאַסט מוזיק פֿאַרן יידישן טעאַטער, דיריגירט אַ
באַקאַנטן מיליטערישן אָרקעסטער וואָס פלעג שפּילן
אין מלוכה׳שן פּאַלאַץ לכבוד געסט, ביי אָפּיציעלע גע־
לעננהייטן, באַאַרבעט פֿאָלקלאָריסטישע מאָטיוון,
שרייבט מוזיק צו טעאַטער שטיק (ווי, למשל, פֿאַר
„דעם שוסטערס טעכטערלי", פון עמיל עלענבוינן (מיט
ציליה פאדאלסקיה אין דער הויפּטראָל) א.א.וו. בשעת
ער איז געווען פֿאַרשיקט אויף צוואַנגסאַרבעט, אונטער
דעם פֿאַשיסטישן רעזשים, פֿאַרפֿאַסט גורעוויטש זיין
שלאַגער „דאָס יתומ׳ל", וואָס טראָגט אַן עכאָ פון
טרייסט און דערמוטיקונג צו די יידישע מאַסן אין זייער
נויט...

גורעוויטש איז אָבער אויך אַ שרייבער: ער איז אין
יענער צייט אַ מיטאַרבעטער פון דער ציוניסטישער וואָכנ־
צייטונג „רענאשטערע". זיינע סקיצן פון יידישן לעבן
זענען זייער הויך אָפּגעשאַצט.

קומנדיק קיין ישראל אין 1964, שוין אין זיינע על־
טערע יאָרן, זעצט ער פֿאָר זיין מוזיקאַלישע טעטיקייט,
צוו. אנ. אויך אין די ראַמען פון יידישן טעאַטער: זיין
מוזיק צו דער פּיעסע „מיט אָפֿענע אויגן" (געזונגען פון
אינא טאפער, ליא שלאנגער), זיינע נומערן אין „טשי־
קאַגאַ ביינאַכט" (געזונגען פון סאוויטש גאָלדרייך און
לאַלאַ יאַקאַבאָוויטש) רופן אַרויס אויפמערקזאַמקייט.
דערפֿאַר איז פֿאַרשטענדלעך, אַז ישראלדיקע פּלאַטן־
פירמעס זאָלן זיך אינטערעסירן מיט זיינע שאַפֿונגען...
„הד אַרצי", למשל, האָט אַרויסגעלאָזט זיינע לידער
געזונגען פון מאַריקאַ וויין; „מקולית", ווידער, האָט
אַרויסגעלאָזט אַ פּלאַטע מיט לידער, געזונגען פון ליאַ
בלאַך און אינאַ טאָפּער. גורעוויטש האָט אויך פֿאַר־
פֿאַסט מעלאָדיעס צו געדיכטן פון יידישע פּאָעטן, ווי
איציק מאַנגער א. א.

גורעוויטש שאַפֿט מיט דער הילף פון וואָרט, קלאַנג
און... פֿאַרב: די הסתדרות, אין זיין ווינאָרט — ראשון־
לציון, האָט פֿאַר אים אָרגאַניזירט אַן אויסשטעלונג פון
איבער דרייסיק זיינע בילדער אין אייל און גואש (מערץ
1970); לעצטנס באַטייליקט ער זיך, מיט זעקס פיינע
שאַפֿונגען, אין אַ קאָלעקטיווער אויסשטעלונג אין קול־
טור זאַל פון דער הסתדרות אין ראשון־לציון.

מיט דער דערשיינונג פון דער דאָזיקער ערשטער
זאַמלונג זיינער פון טיפּישע שטעטל־דערציילונגען אַנט
פּלעקט זיך קלאָר די פילזייטיקייט פון זיין שעפֿערישן
דראַנג אַלס מוזיקער, מאָלער און דערציילער: און אַלץ
אין אויטענטישער יידישער פֿאָלקסטימלעכקייט.

דער פארלאג

* מן ההקדמה לספר: „שטעטעלעך מיט יידן"
(דערציילונגען פון בעסאראביע פארן חורבן)
הוצאות "יידישע וואָך". תל-אביב, 1971.

דאס שטעטעלע אטיק*

יהושע גורעוויטש

עס איז א הייסער זומער־טאג. די גאסן פון דעם שטעטעלע אטיק זענען פוסטע. דער יריד האט זיך פארענדיקט, די גוים זענען זיך צעפארן, וואס וועט מען זיצן אין קלייט און זיך פרעגלען? האט מען פארמאכט די געשעפטן און מען איז אהיים געגאנגען זיך אפרוען, כאפן א דרימל נאכן עסן. די קלייטן וועט מען שוין היינט ניט עפענען, נישטא פאר וועמען. יעדערער האט זיך איינגעקויפט וואס ער האט געדארפט אויפן יריד, און קיין נייע קונים וועלן ניט זיין, סיידן ביי מאירן פון דעם קלייטל, וועלכער פארקויפט ברויט, הערינג, עסיק און נאך אזעלכע זאכן, און ביים וויין־שענקער משה זוודיניאק וועט זיין אפן, ווייל אז מען וועט קומען קויפן א ברויט, אדער א גוי וועט וועלן כאפן א טרונק בראנפן און עס וועט זיין פארמאכט, קען מען זיי נאך צעברעכן די טירן.

אין דרויסן איז שטיל. עס רירט זיך ניט קיין בלעטעלע. די תמוזדיקע זון ברענט ווי פייער. אירע שטראלן טאנצן אויף די דעכער, שפרינגען אויף די ווענט, און וואלטן זייער געוואלט ארייננדרינגען דורך די פענצטער אין די שטיבער, קענען זיי ניט איבער די צוגעמאכטע לאדן; קאטשען זיי זיך אראפ אויף דער ערד און לאזן אויס דאס הארץ צו די גרעזעלעך, קווייטעלעך, דערנערלעך, ציען פון זיי ארויס דעם לעצטן טראפן זאפט, וואס עס איז זיי נאך איבערגעבליבן פון דער ביינאכטיקער פייכטקייט.

אט שטייט דער בוים אין שול־הויף. שוין דאכט זיך אן אלטער דוב, א געליטענער, קיין שטורעם און זאוויערוכעס האבן אים נישט געקענט איינברעכן. שטייט ער איצט נעבעך אן אויסגע־מאטערטער, די קארע האט אויף אים אויסגעטריקנט, זי שיילט זיך, און זיינע אויסגעדארטע צווייגעלעך מיט די שיטערע פארוויאנעטע בלעטער האבן א פנים ווי אפגעשלאגענע הו־שענות...

די זון ברענט... אויף דער גאס איז ארויס „שמענדריק מיט די גלעקלעך". דאס איז הערש סטאראסטעס הונט. „שמענדריק מיט די גלעקלעך" רופט מען אים, ווייל זיין קלאטשעוואטע פעל איז שטענדיק באהאנגען מיט בערלעך. די צונג איז אים ארויס־געשטעקט אויף א מייל און האקעט זיך די גאנצע צייט אין מויל; ער האט פארזשמורעט די אויגן פון דער ליכט, זיך גענומען קראצן גיך, גיך, מיט דעם אונטערשטן פיסל אין בייכל און דערווייל זיך ארומגעקוקט וואס עס טוט זיך. ניט געזען קיין שום נייעס, האט ער געגעבן א גענעץ און איז אנטלאפן.

---

* קטעים, הספור פורסם בספר "שטעטעלעך מיט יידן", תל-אביב, 1971.

געבן א שטיין, ביי א בערגעלע זאמד, האבן זיך צונויפגענו־
מען א מחנה מערעזשקעס און ארבעטן אויף וואס די וועלט
שטייט; מען לויפט אהין און צוריק, מען איילט זיך, מען
רעדט! עס האט איינע געכאפט א שטרוי, צוואנציק מאל גרעסער
פון איר, טראגט די שווערע מאסע צו א קליין גריבעלע און
ארבעט מיט אלע כוחות אריינצושלעפן דעם אוצר אין לעכל...

פלוצלינג לויפט אן א ווינטל, הייבט אויף פון דער ערד
א ביסל שטויב, גיט מיט דעם א דריי אין דער לופטן און —
אוועק. אויפן הימל באווייזט זיך א כמארע, רוקט זיך
פאמעלעך, פאמעלעך, און נאך איר שלעפן זיך נאך עטלעכע
קליינע זדרענצעוואטע כמארעלעך. די זון איז פארשווונדן גע־
ווארן. די לופט האט א טרייסל געטאן. די צווייגעלעך האבן
זיך געגעבן א שאקל. עס האט א בליץ געטאן, א דונער געטאן,
נאך א בליץ, נאך א דונער און מיטאמאל איז טונקל געווארן
און עס האט אנגעהויבן צו גיסן א רעגן — א מבול!

די וואסערן האבן טאקע שוין געגעבן א וואש אפ לעבן
דודל שוחטס קויל־שטיבל דאס גאנצע בלוט מיט די פעדערן
און פארטראגן ביז אין דער שמאלער גאס. דארט האט זיך
דאס וואסער באגעגנט מיט די שטורעמדיקע ריטשקעס, אין
וועלכע עס זענען געשווומען אלטע שטיקלעך פידעשוועס,
שמאטקעס, שאלעכצער פון אייער, מיסט — זיך געגעבן א לאז
בארג אראפ און פליאסק — אריין מיטן גאנצן באגאזש אין
דניעסטער!

אויף דעם מאידאן האט דער רעגן צעווייקט די באליגעס
וואס זענען פארבליבן פון דעם יריד און זיי צעשפרייט אויף
אלע זייטן. דאס איז נישט פון די גרויסע אומגליקן; זאל ווערן
שיין, קומען ארויס די באלעבאסטעס, קלייבן צונויף די באליגעס,
מישן זיי אויס מיט ליים און פארטינקעווען דעם איווון.

דער מבול האט לאנג ניט געדויערט. מיטאמאל האט אויפ־
געהערט רעגענען. אויפן הימל האט זיך באוויזן א ברייטער
רויטער פאס, ביז צו דער ערד. עס האט ווידער אנגעהויבן
צו שיינען די זון, ליכטיק געווארן — א פרייד פאר דער נשמה!
די לופט איז פריש, קיל, און פון די אויפגעריכטע גרעזעלעך
קאפען לויטערע טרערן, מישן זיך אויס מיט די זשומענדיקע
ריטשקעלעך, וואס טראגן זיך פריילעך איבער די קלאר־אפגע־
וואשענע שטיינדעלעך...

די גאס האט אויפגעלעבט. עס האט אנגעהויבן רעשן,
זשומען. דער ערשטער איז ארויסגעלאפן פון חיה דער קארעלאפ־
ניטשקעס אבארע דער גאנער מיט א גוואלטיקן געשריי, און
נאך אים די גענדז מיט די קאטשקעס, צוגעלאפן צו די אנגע־
פילטע גריבער מיט רעגן־וואסער, אריין אינעווייניק, אפגעשווענקט
די קעפלעך און זיך גענומען שווימען אהין און צוריק מיט
גרויס גדלות.

פון די שטיבער איז מען ארויס מיט בעזימער און לאפעטעס
אפרייניקן די בלאטע פון דער שוועל און ארויסשארן דאס וואסער
פון די גאניקעס.

האט ער היינט ניט צוגעגרייט קיין קוואס, נאר „מאראזשענע", וועלכע ער האט געהאלטן ביז איצט אין דער ליעדאווניע, אז עס זאל גוט פארפרוירן ווערן. אין איין האנט האלט ער א קליין אויפגעדעקט פעסעלע, און אין דער צווייטער א לעפל, מיט וועלכן ער טיילט די מאראזשענע און גיט אויך צו פארזוכן „אויף פראבע". די סחורה שרייט ער אויס אויף דריי שפראכן: אויף יידיש, רומעניש און רוסיש: „יידן! קוויקט דאס הארץ מיט א קלאטן שלונג! אינגעצאטא רעטשע שי דאלטשע! סא־כארנע מאראזשענע!"

פון דער ציגיינערשער גאס קומט אן סאסיאלע די סעדיכע מיט א שיסל געבראטענע עפל. סאסיאלע טראגט זומער און ווינטער עטלעכע אונטערקליידלעך און א וואלענע שאל, מיט וועלכער זי באדעקט די שיסל מיט די עפל. ביים פארקויפן, הייבט זי אונטער די שאל, שלעפט ארויס אן עפל און דעקט תיכף צו די שיסל, מען זאל ביי איר ניט ארויסגנבענען „פון אונטער דער האנט" א פאר עפל.

אט הערט זיך א געוואגג פון א דין קוויטשעדיק קולכל. דאס גייט די „וואסיליטשעכע", אן אלטע גויע, וואס באדינט די יידן. זי האט שוין געמאכט א כוסה און איז שטארק פריילעך. די וואסיליטשעכע איז אין דער יוגנט געווען אן אם און געגעבן זייגן א סך יידישע קינדער, ועמענס מאמעס סהאבן נישט געהאט קיין מילך. עס זענען דא אין שטעטל יידן מיט בערד, וואס האבן ביי איר געזויגן. אויף אלע יידישע חתונות איז די וואסיליטשעכע א מחותנתטע. מען איז זי מכבד, און נאך דעם וואס זי נעמט א גוט גלעזעלע משקה שטעלט זי זיך אוועק לעבן די קלעזמער און טאנצט אויס אלע טענץ ביז אין דער פרי. אויף די יידישע לוויות שפאנט זי פארויס, קלאפט זיך מיט די הענט אין קאפ און וויינט און קלאגט אויף א קול מיט ביטערע טרערן. אז א שאלטיק פארטשעפעט זי אויף דער גאס, זאגט זי ניט זיינע עלטערן, נאר זי קומט אין חדר אים פארקלאגן פארן רבין...

— פיש, פרישע פרישע! קויפט פיש אויף שבת! — דאס איז אנגעקומען יאסל באהעלפער מיטן קויש פיש. יאסל בא־העלפער איז א דרדקי־מלמד און אין די פרייע שעהען פאר־קויפט ער פיש. ער איז א מאל געווען א באהעלפער און כאטש ער האט איצט א חדר מיט תלמידים, טראגט א בארד, איז ער אלץ פארבליבן מיט דעם נאמען „יאסל באהעלפער".

דער ערשטער קויפט ביי אים פיש שאיע איקיוואטע, „דער פרעסער". אזוי רופט מען אים אין שטעטל, ווייל ער האט זיך ליב צו בארימען מיט זיין עסן. ער הויבט אויף דעם געקויפטן פיש פון א פאר קילא אין דער לופטן און גיט א זאג צו די איבעריקע:

— איר זע־עעט דעם קקקקארפ? מארגן מע־עעגט איר זא־אגן נאך אים קקקקאדיש!

שאיע איקיוואטע איז דווקא אן אדוואקאט, שרייבט פרא־שעניעס, כלאפאטשעט און וואלאסט פארן „זשאדעקאסאר" (ריכטער) און אויף די פראצעסן לאזט ער ניט זיינע קליענטן ארויסריידן, קיין ווארט. ער „רעדט" פאר זיי.

האט זיך געמאכט, אז דער קאטיגעניק יאקל „די באנטעס" האט זיך צעשלאגן נאך מיט קאטיגעניקעס און האט איינעם הוו

זיי אויסגעקלאפט א צאן. האט יענער אויף אים איינגעגעבן אין געריכט. ווען עס איז געקומען צום פראצעס, האט יאקל „די באנטעס״ גענומען פאר זיין פארטיידיקער דעם אדוואקאט שאַיע איקיוואטע. בשעת זיין רעדע האט זיך דער אדוואקאט אזוי פאריקעט, אז דער זשאדעקאטאר האט אנגעוואָרן דאס גע־דולד, א קלאפ געטאן מיט דעם קולאק אין טיש און אויסגע־שריגן:

— וואס איז דאס פאר אן אנשיקעניש אויף מיר? איך וועל משוגע ווערן! גענוג! — און האט אפגעווישט דעם גאנצן פראצעס... דער קאטיגעניק יאקל „די באנטעס״ האט אזש גע־טאנצט פאר פרייד און האט פאר יעדערן געזאגט:

— אט דאס הייסט אן אדוואקאט! ער דערענדיקט נישט דאס ווארט, און מען ווייסט שוין, וואס ער מיינט!

אויפן מאידאן ווערט וואס א מאל פריילעכער.

אט זענען ארויסגעגאנגען אויפן שפאציר ייִנגלעך־ און מיידלעך. מען לאכט, מען וויצלט זיך און מען „פלירטירט״. די יוגנטלעכע זענען צעטיילט אויף צוויי קלאסן: „אינטעלי־גענץ״ און „פראסטאקעס״. די אינטעליגענץ באשטייט פון גימ־נאזיסטן, גימנאזיסטקעס און אפילו א סטודענטל, דעם גבירס, מאטל וואסילקאווסקיס זינדל — ליאָסיע. די „פראסטאקעס״ זענען פריקאזטשיקעס, זייגער־מאכערס, טעכניקערס, סוחרימ־לעך און סתם ניט קיין „שטודירטע״. די אינטעליגענץ רעדט צווישן זיך נאר רומעניש אדער רוסיש (די עלטערע) און ווילן בשום אופן ניט שפאצירן אויף דער גאס מיט א „פראסטאק״.

פלוצים הערט זיך א סקריפ פון רעדער, א קנאק פון א בייטש און א פארחריפעט קול: „וויא שקאפעס!״. דאס קערט זיך אום פון דעם אקניצער ואקזאל לייזער בעל־עגלה מיט זיין „פאיעטאן״. כאטש ער איז א בעל־עגלה, ווינט ער אויפן מיידאן, צווישן די חשובע בעלי־בתים און מאכט זיך א קליינעם צימעס פון דער „אינטעליגענץ״. אט האט ער געגעבן א קערעווע אויס דעם פאיעטאן און איז ארײן מיטן דישל גלייך צווישן דער שפאצירנדיקער „אינטעליגענץ״ און גיט א געשריי:

— היי! סקאַבענטן פראנצעדראלעס! יידיש זענט איר קליין צו רעדן? א רוח אין אייער שוויגערס עלטער באבעס מחותן פון דער כלהס צד, וויא! מען שווייגט אים אפ, ווייל אז ניט, קען מען כאפן פון לייזערבעל־עגלה א בייטש, אז מען זאל דאס פילן א גוט שטיקל צייט...

עס רוקט זיך אן דער אויפדערנאכט. די זון איז פארגאנגען און דער בלויער הימל ווערט וואס א מאל טונקעלער. די לופט שמעקט מיט גרינקייט, מיט פאליני און מיט צוגעברענטער מאמעליגע. דאס קאכט מען אין די שטיבער ועטשערע. פון דער ערד רינען אפ די לעצטע ריטשקעלעך און לאזן איבער א געדיכט קלעפעדיק בלאטקעלע.

די באלעבאטים הייבן זיך אן צונויפקומען אין רעדל שמועסן „א ביסל פאליטיק״. אט קומט אן דוד שפרינץ. ער איז א ייד מיט א „וואנ״, היט זיך אפ, שטענדיק אפגעפוצט, אפגע־בערשט, די שטיוועלעך גלאנצן. דוד שפרינץ איז א בורר, א שטיקל פילאזאף. אז יענער רעדט צו אים, הערט ער אים אויס

ביזן סוף, שלאָגט ניט איבער און ענטפערט ערשט גאָרניט. ער גיט אַ שאָקל מיטן קאָפּ און אַ ברומקע: „נו, וואָדען"... און גייט ווייטער...

צום רעדל קומט אויך צו דער „לאַנד־שדכן", מאָטל קאַבריק. ער פירט אויס גרויסע שידוכים, קאָרעספּאָנדירט מיט בוענאָס־איירעס, אַמסטערדאַם, פּאַריז, האָט „גלענצענדיקע פּאַרטיעס", רעדט די מיידלעך רייכע חתנים, און אַליין האָט ער גאָרניט קיין פּנים פון אַ שדכן, נאָר גיכער פון אַ חתן, ועלכן מען דאַרף באַלד פירן אונטער דער חופּה. דאָס בערדעלע איז אים אַרומגעשוירן קיילעכיק, טראָגט אַ האַרטן קאַפּעליוש מיט אַ קאָלירט שניפּסל, אַן אויסגעפּרעסטן אַנצוג און דרייט דאָס שטעקעלע אין דער האַנט. די ווייבלעך, אַז זיי באַגעגענען אים, לאָזן זיי אַראָפּ די אויגן און פאַררויטלען זיך... ער אַליין זאָגט זיך ניט אָפּ פון אַ „פלירטל" און איז אַ גרויסער מומחה אין די ווייבערשע ענינים.

און אָט איז שוין דאָ ביים רעדל טשאַרני סופר, אַ ייִדענע אַ קאָזאַק, האָט אויף זיך אַ „מאַנסבילישן קאָפּ". זי איז אַ הויכע, אַ דאַרע, מיט אַ געקאָרטשעט פּנימל און מיט אַן אַרויסגעשטעקטער אונטערשטער ליפּ. די ליפּ, זאָגט מען, נוצט איר צום טרינקען טיי „פּערעקוסקע". דאָס שטיקעלע צוקער, וואָס זי בייסט אָפּ, פּאַרוקט זי ערגעץ אין אַ פאַרבאָרגן אָרט פון דער ליפּ, אַז זי קען אויסטרינקען צען גלעזער טיי, און דאָס שטיקל צוקער זאָל אַלץ זיין גאַנץ... טשאַרנע סופר לייענט בלעטער, פּאַרשטייט פּאָליטיק און איז בקי אין היסטאָרישע געשעענישן. זי דרייט זיך נאָר צווישן מענער, מיט יעדן איז זי אויף „דו", און דאָס רעדן אירס איז עפּעס ניט פון קיין ייִדענע:

— אוי. יאַנקל, ביסט אַ שוואַנץ! פון הומאַניסטאַריזם רעדסטו! אַ פּאָליאַק אַ הומאַניסט! אַז קאָסטיושקע האָט געוואָלט דערוויזן די פּאָליאַקן, אַז די ייִדן האָבן געדינט געטריי אַפילו אין פראַנקרייך אין יאָר 1789 אין פּאַריזער נאַציאָנאַלער גוואַרדיע, האָט ער עפּעס געפּועלט מיט דעם? צי אַז נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרטע האָט געשאַפן אַ וואַרשעווער הערצאָגטום אונטער דעם זאַקסישן קעניג פרידריך אויגוסט דעם דריטן, איז די ייִדן געוועזן בעסער אין פּוילן?..."

•

יאָסאָלע פייגיס האַלט אַ קלייטעלע פון הייוון. ער איז אַ חסיד, אַ שטאַרק ערלעכער ייִד און אַ גרויסער אָרימאַן. ער אַליין איז צופרידן, וויפל ער האָט. ער דאַרף ניט מער. האָט ער אָבער גרויס עגמת־נפש, וואָס די אַטיקער ייִדן היטן ניט אָפּ אַלע מצוות, זענען אַפּיקורסים און דערווייטערן דאָס קומען פון משיחן...

און אַ טאָג האָט ער איבערגעשראָקן דאָס גאַנצע שטעטל. ער איז אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסן, געקרעכצט און זיך געבראָכן די הענט. דאָס פּנים איז אים געווען בלאַס און ער האָט קוים אַרויסגערעדט:

— יידן, אן אומגליק! ווי איז מיר! א גרויסער אומגליק!"...
מען איז ארויסגעלאפן פון די שטיבער דערשראקן.
— וואס איז, ר' יאסאלע? וואס איז געשען?
— אן אומגליק! געוואלד! א צארן!!!...
— וואס איז? עס ברענט? עמעצער איז געשטארבן?
— ערגער!... דער ליאך יאסאפ מאזולע האט זיך אנגעשיכורט און זיך אפגעבאדן אין דער ווייבערשער מקוה! געוואלד!!! לאזט ניט די ווייבער גיין אין מקוה זיך טובלען. עס קען נאך ארויס חלילה א גזירה אויפן שטעטל!...
ווען יאסאלע פייגיס קומט צו צום רעדל, מאכט חיים־אהרון, דער לץ, א פרום פנים און גיט א זאג:
— אוי, ר' יאסאלע, ביז וואנען וועלן מיר זיין אין גלות? ווען וועלן מיר אויך האבן אונדזער אייגן שטיקל לאנד?
יאסאלע פייגיס ווארפט אויף אים א פייערדיקן בליק:
— דו ווילסט אז גאט זאל דיר געבן א לאנד? אפיקורס! גויעץ! האסט היינט געמאכט א מוציא? האסט אריינגעקוקט אין א ספר? האסט געזאגט א קאפיטל תהילים? ווילסט ארץ־ישראל? א פייג!
— וואס זשע, ר' יאסאלע, אין ארץ־ישראל וועלן מיר מוזן זיין אזוי שטארק פרום?
— וואס פאר א פראגע? יעדער ייד וועט דארט זיין א צדיק!
חיים אהרון מאכט א דערשראקענע מינע:
— ווי איז מיר, ר' יאסאלע! אז אלע יידן וועלן דארטן זיין צדיקים, ווי אזוי זשע וועט אן אקטיאר א צדיק, וועלכער שפילט א ראל פון א ליבהאבער, ארומנעמען אויף דער בינע פארן גאנצן עולם א נקבה, די פרימאדאנע, און איר געבן א קוש? מעג ער דאס טאן?
— אוודאי טאר ער דאס ניט טאן!
— וועט דאך קיין טעאטער נישט קענען זיין אין ארץ־ישראל!
— און אן טריאטער וועסטו פגרן, זולל וסובאניק! הערט יידן, וואס עס טוט אים וויי, ער וועט נישט האבן אין ארץ־ישראל א טריאטער! רשעים, וואס שטייט איר? — דאס ווענדט זיך שוין יאסאלע פייגיס צו די איבעריקע — קומט דאווענען מעריב!...

32

על ח. הוכמן וסיפוריו

א.

מדי הגותי בו, בחיים הוכמן, ניצב לנגד עיני הצעיר החינני, שחזותו צוענית, בלוריתו השחורה עבותה, עיניו חולמניות־מעורפלות, ועצב סמיר לו בהן תמיד. הוא התבלט בניגודיו: איש־ריעים להתרועע, ועם זאת חומד את הבדידות; מרבה שיחה, וגם מסוייג בשתיקתו; שפתיו חושניות, וגינונים לו כשל נזיר. לעיתים היה פורץ בצחוק רווה, נהנתני שמיהר לבולמו, כמי שתפס עצמו בקלקלתו. אך גם בשחוקו לא נמוג במחבואי שפתיו אותו קמט דק של תוגה וכאב. מה, בעצם, העגים רוחו של עלם־חמדות זה? האם נסכה עליו סימפון העיירה הבסאראבית, שאליה חזר ממרחקים, מצרפת, שבה קנה תורה? האם בכיסופיו לציון היה מיצר על המעצורים שנערמו בדרכו? או אולי היה זה אותו עיצבון סתום, קוסם, הפוקד את האדם באשר הוא אדם, בלי שיידע מקורו ובלי שיבין פשרו?

מטעם מרכז "תרבות" נשלח להורות בבית־הספר אשר באטאקי, עיירה נידחת על גדות הדנייסטר. המורה הצעיר קסם לבני המקום, ביחוד לבנות, ורבים שאפי צילו. אך הוא היה על הרוב מצטדד, נחבא אל כליו, אפילו בסוד ידידים.

מהורהר ומפליג מכאן והלאה, מוצץ הוא סיגרייתו בלהיסות.
הרושם היה מוזר: אדם יושב בצוותא, ובכל זאת מובדל ממנה; שרוי ברשות־הרבים, ומקיים בה את רשות־היחיד שלו. רק מזמן לזמן היה מפסיק משתיקתו, זורק מבין לסלילי העשן הערה קצרה, הלצה קולעת לעניין המדובר, משפט שנון, מסכם. משמע: לא היתה זו בדלות מוחלטת, עויינת, בדלות לשמה. אולי יש לראות בהתנהגותו מעין שריון של ענווים.
. ואולי לא היתה זו
אלא נקודת־מצפה שנבחרה ביודעים, שכן ממנה היטיב לראות את הזולת ולהאזין לשיחו. ואולי שניהם כאחד.

ב.

בחבורה הקטנה של סופרים עברים בבסאראביה היה הוא איש המשמרת הצעירה, ה א ח ר ו נ ה. וזהי כמובן קביעה־לאחור. כי אז, ל פ נ י המלחמה, לא חזו יהודי בסאראביה אחריתם האיומה. הגורל המתעתע חמד לו לצון: דווקא לפני בלותה היתה לה עדנה ליהדות אמולה זו. נתעצמו אוניה ונתחזקו תאיה הלאומיים: התנועה החלוצית גברה חיילים; החינוך העברי העמיק שרשיו; נעשה ניסיון רציני להוצאת ספרים וכתבי־עת עבריים, למבוגרים וגם לילדים. היה זה בימים החשוכים ביותר של הריאקציה, שהעלתה לשלטון את גוגה וקוזה, אבות האנטישמיות ברומניה. אמנם, תקופת ממשלתם לא ארכה. אך הבאים אחריהם שמרו באדיקות על מורשת חוקיהם הגזעניים, שהתכוונו לנשל את היהודים גם מאותם סדקים שבהם נאחזו בתחומי הכלכלה והתרבות. לנוכח הסכנה נתחשלה האחווה היהודית, נתלהט יצר הקיום הלאומי. היו גם גילויים של מבוכה ואוזלת־יד וחרדה גדולה. אך אפילו רואי־השחורות לא העלו על דעתם שהעקידה ערוכה כבר, המאכלת מרוטה, ושליח ממרומים ל א יעצור את היד המשתלחת.

ג.

באותם ימים רעים שלחה יצירת הוכמן את נבטיה החרדים, הראשונים. האם ראה הוא מה שלא ראו מוריו וחבריו־לעט? לא. אותה זוועת־הקץ לו

נחרתה בסיפוריו כמציאות קרובה, כסופה מתרגשת ובאה. אך בתחושתו העמוקה לבש המתרחש פ נ י ם א ח ר ו ת מן המקובל. אמנם אין הסכנה משוערת במהותה ובממדיה המוחשיים. אולם היא נתפסת במעומעם, כבן־הד של רעם בגלגל, של שואה רחוקה, לא־ברורה ובכל זאת א פ ש ר י ת. במידה שסתומים פני הסכנה, כן עמומים אצלו אותות החרדה. את הרע הוא מגלה בשרשו העמוק, אך גם הידוע ביותר: נכר, תלישות. ובכך הריהו אח למיטב היוצרים העברים, שידעו לחשוף שורש ז ה, הפורה שואה ומשואה בכל הדורות, אף שגם בדמיונם לא שיערו את פרי־התרעלה שהוא עתיד להבשיל בתקופתנו.

בסיפוריו הורגש מפנה חריף, יסודי. מסתמנת בהם בסאראביה חדשה, זו שבין מלחמה למלחמה. הוא חורג מן המסלול האידילי של קודמיו. שוב אין אנו מתענגים על נגהות הערבה הבסאראבית, על שירת הבציר בכרמים, ואף לא על קדושת שבת ומועד במשכנות ישראל. כאילו הורמה כאן יד אכזרית, שקרעה את מסך־המדוחים וגילתה את המציאות במערומיה: עיירה שוממה השוקעת בבטלה ובמצוקה; נוער המתנוון ללא עבודה, ללא מסרה; מורה עברי, הזורע עמלו לריק. גיבוריו המתלבטים, כאילו מכריזים ואומרים: אין תקוה בעיירות בסאראביה. א י ן ת ק ו ו ה ב ג ו ל ה. מתוך המאפליה המעובה רומזת קרן־אור אחת: א ר ץ - י ש ר א ל. רק בשלושה מקרים ("בין שיני הגלגל", "במאפליה" ו"החלוצה") מתגלית מגמתו של המספר. אך בעצם הבלטתו של האינמוצא, מרומז אותו פתרון עצמו גם בסיפוריו האחרים.

התמורה שחולל מספרנו היא מהותית, ולא בנשא בלבד היא מתבטאה. עיקרה אינו מתמצה בהתקת נקודת־הכובד מן הכרם והשדה, למשל, אל המחצבה המשמימה ("במאפליה") או אל עיר־נמל בעקת האבטלה ("בצל החיים"). כל ערכה ב ר א י י ה ה א ח ר ת, בשיקופה ה א ח ר של אותה הוויה עצמה. לא אסתייע בדוגמה קיצונית, ביעקב פיכמן וש.ל. בלאנק, שאצלם נתפסת העיירה הבסאראבית באור האידיליה, באווירה כמעט תנ"כית. אידיאליזאציה מופלגת זו מסתברת בהעלאתו הרטרוספקטיבית של נוף הילדות האהוב. אך השוני בהוכמן מתבלט גם בהשוואתו לגולדנברג ורוזנטל. הרי בסיפוריהם ניתן כבר ביטוי למצוקת ישראל בגויים, לעוני מכמיר־לב. אך גם אצלם עוד מוקפת הוויה אפורה זו בהילה של זוהר וחנינה. כאילו יאה עניותא לישראל, משתדלים הם לגלות בה סימנים של חסד ואצילות. זוהי מעין השלמה עם חיי כלימות ומוראים גדולים, הנראים להם כסדר־עולם שאין לערערו.

הוכמן, לעומתם, כולא רחמיו ומחריף את האינמוצא עד לקצה גבולו. כלומר: גם כשאינו מצביע על המוצא ממעגל השיממון, הריהו מעורר אותנו לשבירתו. אין כאן חיטוט לתיאבון בפצעי גיבוריו. ככל שהוא מגביר לבטיהם ומבליט חייהם התפלים, הריהו כאומר: כך אי־אפשר להמשיך, כך א ס ו ר להמשיך. המפורש בסיפוריו בא ללמד גם על הסתום שבהם. פוליה, למשל ("בין שיני הגלגל"), אינה אלא אחות תאומה לאנה ברובר ("אכזבה"), וינר ("נגוהות") ופרייגר ("בצל החיים"). היא נבדלת מהם רק באחת: בעוד שהללו נפתלים עדיין עם עצמם, כבר השכילה היא להיחלץ ממצריה, למצוא את דרכה, ל ה כ ר י ע.

ד.

זעום בכמותו הוא יבול סיפוריו של הוכמן. בזכותו עלו רק ארבע שנות יצירה, אשר ברובן היו לו שנים של גישושים וליבוטים. אך גם בצעדיו המהססים, הראשונים, מרומז כוח־תנופתו. לא זו בלבד שהרחיב את מסילת הסיפור העברי הבסאראבי, בנוטעו בתוכו נופי־חיים חדשים. גם בנושא הישן הנדוש, ידע הוא לגלות פנים חדשות. תמיד חתר למעמקים, בבקשו להגיע

לאותם רבדי־סתר, שעין אחרת לא שזפתם. תיאוריו גדושים, דחוסים, לפעמים עד כדי נטילת־נשימה. לשונו עשירה אך מסורבלת, מתנהלת בכבידות. זיזי־המתחיל טרם הוקצעו. אולם בכל אלה מתגלה לפניך יוצר עצמאי, מקורי, היקר לנו גם בגמגמו. במשפטיו המסובכים, המהוספסים, אינך חש אותה עתרת מילולית, שהיא בעוכריה של יצירה. יש כאן מאבק מתוך שפע, מאבק לביטוי, למיצוי, להמחשת המופשט.

ביחס למקובל בסיפור העברי

הבסאראבי היתה חריגתו של הוכמן כפולה: הן בתוכן והן בצורה. הוא לא הסתפק באותם מטבעות־לשון עוברים לסופר, אלא טרח ליצוק אותם בבית־יציקתו, להתאימם לצרכיו. בהעדפתו את ההתרחשות הפנימית על האירוע החיצוני נתעצמו חבלי ביטויו, כי בדרך־כלל מוכנים ומתוקנים יותר לבושיו הלשוניים של זה האחרון. במאמציו לחיזוק אמצעי־הבעתו לא נרתע גם מן הגיבוב, במידה שראה אותו ככלי הכרחי להתפרקות חוויותיו וקליטתן.

הוא למד מגנסין, מברנר, ואף (ברשימותיו) משופמן. אך גם כאן, בעיכולן של השפעות אלו ניכרת עצמותו.

ההאצלה לא נתגלגלה בחיקוי. מעידה על כך התלבטותו המתמדת בבואו לצור צורה לחומר שה־ה משופע בו, בסטייתו מדרך־המלך, שידי אחרים סללוה.

היאבקותו לא היתה לשווא. בחינה מדוקדקת של סיפוריו עשויה להוכיח, שכתיבה בלתי־מלוטשת זו, שלרוב היתה סאתה גדושה, מצטיינת דווקא בסוד הצמצום. אסתייע בדוגמה אחת. בפרק השני של "במאפליה" מתואר פרבר־הסתתים עם בוקר. בפרק־זוטא זה מעוצבת ביד־אמן דמות הפרבר, מלבר ומלגו כאחד. יתר על כן: בהגיעו לפנים הביקתה תופס מכחולו לא רק את אווירתה המיוחדת, אלא גם את הנוף האנושי המרעיד בחילופי גווניו.

הסתתים הקיצו מבהלים משנת המרמוטה והתעתדו לצאת מבעוד בוקר, לפעלם. בינתיים נשרו בחדרים האטומים מלים כבושות־שיעול, נותגנות הד עמום כסרפי־הטאבאק החרוכים בהתכמשם. בחשאי ניסר מלמול של מים צוננים, קולחים לסירוגין נטפי־נטפים כגשמי הדלף. ונוקבים, נוקבים ללא חדל בספסוף המיוחד להם תחתית־החימר.

הנשים שפתו חמים לבעליהן. הן הגיחו כצללים מחביוני־משכביהן ממועכי הכרים, ובגחנן על מכונות האש המפוחמות נפחו בלהבתן ביבבה חדלת־אונים של שיירי ריאותיהן השחופות. וזו, הלהבה הכחלחלה בהתלקחה, היבהבה והצלה באור טראגי את דמויותיהן הנכאות, למודות התלאה. נתבלטו לעומתה פנים מוארכות־קו, חשוכות, מקומטות, שקפצה עליהן זיקנה כחתף ובלא עת. אולם, ברק־הפלדה החד, שריד ימות נעוריו שגזז. עוד שמור באישוני העיניים. גוויות רצוצות ונפוחות־כפן. ועל הכל — חבלי הריונות תכופים, קשים מנשוא.

עם הבהלה שבהתפרקות המיטות הרעועות נזדעזע הטף ממירבצו — על התנור. אילו רגעים לוטשו עיניהם — תמוהות, מבליגות על חבלי השינה — בחלל מתוח־האימים. קסמה, קסמה להם להבת־האש באורות־מדוחיה, כעולם אגדה זר, מוצף אור־יקרות. אולם לא ארכו אלה הרגעים. פסקה הצצת־ההתפעלות. גניחה. פיהוק מרווח וכבד־

הבל שוב נתכרבלו ונתקפלו הגופים הרכים מתחת לבלואי־הכהבות
הפעוטות כבשו פנים חמרמרות בכר — בשאט — — —

בקטע הנ"ל, שהוא לא־גדול ביהס, מעוצב עולם־עוני זה, על הניואנסות הצפונות גם באפרוריותו האחידה: הסתתים הנהפזים לפעלם, נשיהם הנהלאות, ואלו הפעוטות, שפניהם החמרמרות מוזרחות באור־היקרות של הילדות. בשירטוטים מצומצמים, חריפי־מבע, נתפס נוף אנושי זה באופייני שבו, במאחד וגם במייחד כל קו במשולש המשפחתי.

ה.

סיפור־ביכוריו נהפרסם בירחון "שורות" (הופיע בשנים תרצ"ה—תרצ"ח בעיר מולדתו בלץ). ההמשך בא במוסף "דבר" ("במאפליה"), בקבצי "אודים" (בלץ), "מן הצד" (קישינוב) וכו'. מסיפור לסיפור פחתה הדחיסות, נצטלל ניבו ונתבררה דרכו. הבוסר, שהיה גם בו נותן טעם מושך, מגרה, נתרבו בתוכו וברו סימני־ההיכר לפרי בשל, פרי־הילולים. יותר ויותר נתחזקה ההכרה: בסאראביה היהודית מצאה בהוכמן את מסַפרה הנאמן, המתנה מצוקתה ומַתווה הדרך לגאולתה. תיאורו האכזרי, המוקיע את מציאותנו התלושה בנכר, נצטרפה לו קריעת אשנב לעולם אחר, מחובר לקרקע, **למולדת**. אולם הלב שרַחב גם פחד: הישגשג אילן רך זה בחממה הבסאראבית?

כמה מעציב ומרעיש את הלב מראה השלכת, זו הבאה בעתה. אך שבעתיים מחריד אותנו הכיליון הבא כחתף, **שלא בעתו**.

עם פרוץ השואה, זו שמחתה את יהדות בסאראביה מעל־פני האדמה, נתגלגל הוכמן לברית־המועצות. הוא נדד הרבה, רעב וסבל הרבה. בשוך סערת־הדמים חזר הפליט לעיר־מולדתו החרבה. בהימלטו לברית־המועצות הציל את חייו. על כך תבורך ארץ־מיקלטו. אך מה טעם לחיי סופר שנגזר עליו אלם? ומה טעם לחיי הוכמן, שהיה מתרפק באהבה רבה על השרידה־היחידה, בלי יצירה **עברית**? למגינת־לבנו נהקיים בו הגרוע מכל: **שריפת נשמה וגוף קיים**.

ב. י. מיכלי

הערה: המאמר נתפרסם ב"הפועל הצעיר" מיום ט' שבט תשי"ב. בראשית תשל"ד עלה ח. הוכמן לארץ וממשיך בעבודתו הספרותית.

התפכחות

העיירה, עיירת הגבולין, שהתמקמה בשיפולי הערבה, נשקפה למרחוק לעוברי אורח. מבעד למפלשי סימטאותיה המעוקלות ופרצי גדרותיהן התבהרו לאור היום בברק־הבהובם מי הדנייסטר, שזרמו לאיטם אל האפקים הסמויים, לוטי הערפילים. לארכו של הנהר התפרשה בעתרת גווניה הפוליאנה (כר הדשא), כולה אפופה רוכסי גבעות, ומשפונותיה התנשבו ריחות עישבה וצמחי בר מחוספסים ופרועי־מראה שהטילו צל למרגלותיהם.

בערוב היום חצתה את הפוליאנה הרכבת, ומיוגעת מטלטולי־דרכים, מתנשפת אסטמתית בענני קיטור סמיכים נתעכבה ליד התחנה מול הגשר. הקרונות נחתו אז על פסי הברזל ומבעד לחלונותיהם המוגהים באור השקיעה נסתמנו במטושטש פרצופי הנוסעים.

הם בהו מתוך שעמום וסקרנות אל הישוב שנצטופף אי־שם כגוש אפרורי במורד. בקרבת התחנה פרשה מהם חבורת בני כפר שחזרו עמוסי משא לעייפה מעיר המחוז. הם פסעו ברגל למשכנות הכפרים בכביש, שנתגולל לעיניהם צרוב־חמה ומרובץ־אבק, וקולותיהם הגסים, המחורחרים מסביאה, הידהדו ארוכות, מבקיעים אל חלל האוויר.

לפרקים צצה ברחבת התחנה דמותו של איצ׳י בעל האכסניה, שנתרושש וירד מנכסיו בצוק עתים. הוא נשתהה רגעים מספר בהילוכו ותפוס הרהורים השיט מבטי עגמה לעבר הגשר. בשנים כתיקונן, בטרם פרוץ המהפיכה היה הגשר נטוי לרוחב נהר האיתנים, נטוי כקשת בעננים ומהדק בעבותות קרבה וסחר את שוכני החבל. אבל משהתחוללו ה׳מאורעות׳, נהרס מהפצצות האוייב. עתה נזדקרו באלם קפאונם, עטופים באפר אבלות, שרידי חורבותיו – מזכרת מהימים השאננים, הנינוחים, ימי העבר.

במרחק־מה מהמקום הותווה קו הגבול. המפקדה, פלוגת חיילי המשמר ורצועת ארץ לאורך החוף, שהכניסה לתחומה אסורה בהחלט.

לפרקים פילחה נביחת כלבים יבבנית את דממת־המועקה של המקום, מתרה ומנבאת רעות. בני המקום, ובפרט האנשים הזרים שנתגלגלו לרגל עסקיהם לישוב, היו נתונים למרותם של אנשי הרשות.

כל אימת שנפל צל של חשד על מישהו בהברחת סחורות לעבר הגבול, הם פרצו כסופה באישון לילה אל האכסניה ואל הבתים הרדומים, ובערכם שם

בבהילות קדחתנית חיפושים, הטילו חיתיתם על הדיירים הנבוכים, ההמומים כמחלום בלהות.

מה פלא איפוא שאחר לילות סיוטים שהלכו ונשנו לקתה הפרנסה, נתרוקנה האכסניה מלקוחותיה, ובעליה נאלץ לחזר אחריהם בסביבות התחנה. אך בעשותו כך נהג איצ׳י באיפוק, במידה של הגינות, מחשש שיקפח זכותם של אחרים בני עדתו. הוא פסע איפוא הלוך ושוב בפסיעות מרושלות על הרציף ועיניו רכות־ההבעה, שגבות סבוכות־מאפירות הצֵלו עליהן, כאילו סחו: ״אל נא באפכם, מכובדי! הרי אני בעיקרו של דבר איני כופה רצוני על האורחים. יצאתי לשוח לרוח הערב, כי טוב הוא לנשימה ומשיב נפש!״ אבל בקפלי קאפוטת־השבת הדהויה שלבש דרך חשיבות, בצאתו בין הבריות, ניבטה בעליבותה, מבויישה וכעורה בקדרותה – הדלות.

בערבי הקיץ הפושרים הסתודדו ברחבת התחנה בנות הישוב הקרתניות החסודות וחוורות־הפנים. הן נתפנו בעוד מועד מטרדות הבית, ונתקפות כיסופים סתומים, סמירים, נהרו הלום ליהנות מזיוו של עולם. ברחש צקון התרפקו מבטיהן הזורגים בדמי על כל הבא ממרחקי ארץ, עול־ימים וזר, ייתכן גבר ברווקותו. מי חכם ויידע: היכרות ארעית ופתפתעת ברחבה עלולה לחרוץ לעתים גורלה של הנערה לכל ימות חייה עלי אדמות.

למראיהן צץ ונשתרטט בדמיונו של איצ׳י קלסתר פניה של בתו מירה. החיים לא הסבירו לה פנים בצעירותה. בעוד היא לומדת בגימנסיה לבנות נפגעה מיחס האדישות והחשדנות העויינת, צרת העין,

שהפגינו כלפיה התלמידות האחרות, ילידות הארץ. לכאורה ניכור וגלמודיות ומצוקת נפשה של נערה, שהחריפו והלכו במידה שנתבגרה ועמדה על מקור יניקתן. לאחר מכן נחסמה בפניה הדרך למוסדות ההשכלה הגבוהה, להשתלמות במקצוע שיקנה עצמאות ומעמד בחברה. החוק הגזעני ביסודו הגביל בחומרתו זכויות יהודים.

לכאורה ביטל איצ'י במחי־יד פסקני תחרץ את השאיפות הנעלות, חלומות הנעורים היפים, התמימים, שהיא טיפחה בחרדת־לב בלילות נדודי־שנה. הה, הגזירות האלו – הרטין איצ'י בחרי אף וחש נואשות באפסותו בעימות עם המנגנון המסובך, רב העוצמה, של שליטי הארץ.

ברדת הלילה השתרך בדרכו חזרה אל האכסניה. הוא התנהל לאיטו בהליכתו הרופפה, מתעצב אל לבו שלא נתלוה אליו בשובו אורח ללינה. רוח ספוגת צינה טפחה על פניו, פרעה במשובה שרירותית סיבי זקנו המדובלל ונפנפה לעברים את כנפי אדרתו המרופטות, המרובבות מאבק. הרוח נשבה מערוצי הנהר וצררה בחובה כלאחר גשם ריחות סחב ורקבובית, שעלו מקני־סוף ועצי ערבה בהתנוונותם.

בשכונה התחתונה של הישוב נתבלטה בחזותה האכסניה: הגזוזטרה הרחבה על תקרת העץ המקומרת וקלופת־הטיח, שלט הפח מכורסם־החלודה, שניטלטל בעליבותו על מוט ברזל בסמוך לכניסה. בחדרים, מאחורי התריסים המוגפים למחצה, נתרבצה בתקיפות דממה. מיותמת, כאילו לא הורגשה בהם עידן ועידנים נשימת נפש חיה. הוא

הגיח פנימה וצנח בכל כובד גופו המסורבל על הדרגש.

"היכן מירה? לאן נסתלקה מן הבית?" היקשה בהיספלו שלא כדרכו בסרוניה אל אשתו, שהתעסקה במסבח.

"כמדומה שיצאה לשוח אל הפוליאנה".

"האמנם? אין דעתי נוחה משיטוטה בלילות. בת ישראל שבגרה והגיעה לפרקה, מן הדין שתקפיד על הליכותיה", רטן ברוגזה כבושה. אולם קולו נתעמעם ושוב לא הדהד איתנות ובביטחה כבימים עברו.

"משמע שהיא מהלכת בשגיונות. כל מעייניה נתונים לחווה שבביליצֶן. להכשרה... היא נחושה בדעתה לעלות לארץ־ישראל".

אכן, כך. נשתנו פני הדברים. הזקנים מתבטלים מחולשה ואפס מעש, ואילו יוצאי־חלציהם הצעירים, הנועזים שבהם, מתנערים מאשליותיהם בהיאבקם על זכות קיומם. לא ייפלא איפוא שהבת אנינת־הרגש והמרדנית ברוחה לא תשלים עם נחיתות מצבה בחברה. היא תתאזר להיחלץ ממעגל הבדידות, ממועקת המציאות המתנכרת, כדי לסלול לה דרך בחיים. וכלום רשאי הוא בתוקף סמכותו של אב להניא אותה מהגשמת משאת נפשה – שאל את עצמו במבוכתו. ובהגותו בה נחרצו קמטים בבליטת מצחו, ומבטיו המהורהרים, עלופי הערפילים, רפרפו במפוזר בחלל החדר האטום כאילו תרו אחר נקודת־אחיזה לרוחו המסוערת.

חריקת דלת על צירה והד פעמי רגליים חרישיים, מובלעים ברכותם במבוא הבית, ניתקו פתיל

מחשבותיו. התשיכה הלכה ונהעבתה בעין. ורק מנורת הנפט הבליחה והטילה בהרות־אור שחופות, שנתרסטו על הרצפה בדומה לעלים כמושים בשלכת.

"אסיא, האם כבר חזרה מירה הביתה?"

"כן, היא פרשה כדרכה לקיטונה".

"היודעת את, אסיא, כי שקלתי בדעתי והגעתי לכלל מסקנה, שמחייבת את העלייה לארץ הבחירה... ארץ האבות". ובהבחינו אגב כך שפני האשה נתכרכמו מעווית־כאב, ועיניה נצטעפו בקרומי דמע, הפטיר בהטעמת עידוד: "אל דאגה. אנו, הזקנים, לא נאחר לצאת בעקבותיה. בעזרת השם".

הוא דיבר בלחישה. שפתיו נעו רתת, כאילו פיענחו סוד כמוס, שנשא בעמקי הלב. בדממה הכבושה שבחדר רגש קולו בהמייה ממושכת נוסטאלגית, עד שנתעמעם ונבלע בחשכת הלילה.

חיים הוכמן.

פורסם בספרו "סופה ותפניות".

אכזבה*

בימות הקיץ יצאה אנה ברובר את עיר־מושבה על־מנת להשתקע בעיירה הבסאראבית א., השוכנת על גדות הדנייסטר. הנסיעה ברכבת ארכה בעיניה, וקצב התנועות המונוטוני והבלתי־פוסק הטרידה והטיל עליה שיעמום. בהתמשך היום, דלוח מערפילי־חום, גברה עליה העייפות, ובשוויון־נפש הזינה עיניה במראות הסביבה: עננה כהה האהילה על ספרירי השמיים, התנדנדה במתינות עצלתנית, התעגל ותפוח, החלק והתמתח לסירוגין, ונשימת הבלה מזוגת־הלחות — הצנה קלות את פני הערבה. שדות טרשים נגולו באפרוריותם, ובינותם גלשו דרכי עקלתון שסבעו באבק רב, סמיך ומסנוור־עין: דרכי בסאראביה האבלות, שחפף עליהן תמיד צל־מה מענותו של "המשיח הצלוב", המתערטל על פי הבארות באלם־ניב בשיא יגוני־עד וצקון־תנחומים. לעברי הדרכים נזדקרו עמודי טלגרף ממריאים אל־על, שנדמו לצלמי־בלהות קופאים דום על משמרתם. תעתועי־אבנטורה ארבו לעוברי־אורח משפוני האופקים.

פני אנה לבשו ארשת עצבות. דוק הזיה שבשנת עטה עיניה, שנעצמו כבדות מתחת לנטל ההתרשמויות; הן נחרדו ונקרעו מסגורן אך לקול המונה של תחנת־שדה עם כניסתם הבהולה של נוסעים חדשים לרכבת. לכאורה פרצופים זרים, פרצופי בני־אדם לא־מוכרים אשר חיזקו בקרבה הרגשת העצמאות, שאליה נשאה נפשה משכבר־הימים. ונראה לה עתה משום־מה תמוה, משונה בהחלט, שמסכת חייה נתרקמה בבתוליה באווירת־בית מסורתית ואפוטרופסות־הורים קצרת־ראות, מצירה ומטילה מרות. בדיעבד, טוב שהינה עתה בת־חורין, וכל מעייניה — בעתיד הקרוב הממשמש לבוא.

* מתוך הקובץ "שקיעת מרחקים".

אמנם, עתיד זה בעזובת ההוראה טרם נתחוור לה כל־צורכו, להוציא הידיעות הקלושות שקלטה אודותיו מפי מורות זקנות ומנוסות, אך ראתה בו אבן־בוחן לכוחות עלומיה שתססו בחובה ושיוועו לפדות. ולבה חרד לקראתו בציפיה.

צפירת־צהלה של הרכבת, המאיצה דרכה, מתקמרת ומגיחה מכבשוני מרחקים — העמידהה על מציאות יישוב. בתי־חימר מטים ועלובי־דמות גלשו במרחק־מה מתחנת־העיירה, ובחצרותיהם המפולשות נתנפנפו־התבדרו לכל עבר לבנים בנשוב בהם רוח קרירה, דנייסטרית. אי־בזה התאבך מעל לגגות הבתים עשן־ארובות כחלחל, שנמוג בחלל. צל חילוניות היה פרוש על הכל, ושיווה למקום צביון מיוחד של פרובינציה.

התחנה המתה מהמון מבקרים: סוחרים, רוכלים, סרסורים. לא נפקד אף "הנוער הבטל", להוט־החדשות, שמדי היקלעו לכאן לוטשו לעברו במשטמת־חשד דרסנית מבטיו הבולשים של ה"שף" (ראש המשטרה). הפעם הקדים לבוא בשליחות ה"שקולה" שייקה בעל־העגלה. משנתארכו לו רגעי ההמתנה למורה החדשה נתכרבל בגלימתו שנתמעכה ודהה צבעה מיושן, שיכל ידיו על חזהו — ונרדם. הוא התנער אך לקול המולת־הרכבת בהתקרבה, וקצר־נשימה נזדרז אחר מבוקשו: במסותא ה"ברישניה"... ושוב, מרכבת שייקה, בעל־העגלה, פילסה לה נתיב בין המוני האדם, דירדרה צוהלת ברחובות החשוכים, בהתיזה אגב־כך סיפין של מי־מדמנה על אנה. המורה אנה ברובר, בדרכה למחוז דירתה בעיירה.

בהמשך הימים שקעה אנה בחיי הנמושות של העיירה הנידחת, צרת־האופקים. כל־אימת ששירכה שם דרכה אל בית־האולפנה ועברה את כיכר השוק, נזדקרו לעיניה שלטי־הפח שתלו ברפיון מעל פתחי החנויות, מעוק־מים, מעלי־חלודה, ששמות בעליהן מטושטשים מיושן. הם דמו, בעצם, למצבות עתיקות־יומין, שנחתה בהן יד הכליה. חנוונים התהלכו כאן טרופי־דאגה, ואימת המחסור ניבטה מעיניהם העששות. מה פלא איפוא, שבהעדר עין מפקחת צצו ועלו כאן כצמחי־בר ילדים עזובים לנפשם? חשופי־שת וגגועי־זוהמה הם התפלשו במשובת־צהלה אי־בזה, מאחורי גדר דחויה. החול היה רך, מחומם, והזאטוטים, שקועים בראשם ורובם בלהטי "גשם נדבות", לא הרגישו בהתחמק לצידם דמותה של המורה, גוצה וסלחנית, כולה מפיקה חשיבות. משתפסו עצמם במאוחר על כך, נשתפלו עיניהם והם כבשו אותן בכפות־רגליהם היחפות. במרחק־מה נזדרז בהילוכו, למראיתה, תלמיד. פניו רעננות

וחכליליות. תלבושתו נאה ומאוושת בחידושה. ואילו את כפתוריה קלל הפזה שמש ההצלחה אשר ההלה שמיו משחר־ילדותו... בן־עשירים! אנה נתעצבה אל לבה: נתגלתה לפניה התהום הפעורה־עמוקה שחצצה בין צאצאי האמידים לבין בני־גילם עלובי־הגורל, יוצאי דלת־העם. ומשום־מה ניעור בתת־הכרתה משהו מופלא, אימהי ביסודו, ושוב לא יכלה לעבור על־פני האחרונים בלי לחוננם בלטיפת מבט כפצה בחום מגעו. עיני הפעוטות אורו, רגעים מספר, מקורת־רוח.

בירכתי העיירה, סמוך לדנייסטר, השתטחה במלוא תפיסת־העין והבהיקה בהדר־ירקונה, ה״פוליאנה״. כיברת־ארץ דשאית ומוצלת זו קסמה משכבר לבני העיירה במדרוני גבעותיה התלולות, באווירה היצוק ריחות־מינתה, ובחביוני שיחיה העבותים, לוסי התעלומות.

בערוב היום השתרעה ״סופה״ על ה״פוליאנה״ — דורה פיין, הסטודנטית אשר לחין־יופיה ומשובת־עלומיה כי רבתה יצאו מוניטין בעיירה. מדי התרוצצה שם בת־חורין להנאתה היו תלתליה הבלונדיים, שגונם כעין התירס, מתעופפים במפוזר, מבהיקים כנחשושי־זהב למרחוק. ניחוח־מאוויים נתנדף מגיווה המחוטב ומפליא בחזותו, והירווה בעדנת נשיותו את האוויר. מה צהלה אזי אלי משוש ה״פוליאנה״ לקול הצחוק הפרוע ובוקע איתנות בצבוא עליה עדת בחורים שואפי צילה!

— שערוריה! — רטנו באוזני אנה לשמע הדו העמום נשות העיירה, אלו שנתברכו בבנות מבוגרות שהגיעתן עת־דודים. הן הבליגו בקושי על המרי שנצטבר בחביוני לבבן. בלילות מוגהים בזהרורי סהר, שוקטים בצילת צינה מתוקה, פושרת, נתכנסו על איצטבאות הבתים ותינו דאגותיהן. מתחת לעפעפי עיניהן עייפות־ההשכמה האפילו מבטיהן ארוכות בחלל, עת יצא לבן בחרדת־דאגה אל גורל ה״צאצאות״ אשר הלילה, שלא כדרכן, איחרו פעמיהן. אחר, בכורען על מיטותיהן, דאוגות, מרוסקות־גוו, כבהמות־שדה מתחת לנטל משאן — חזתה להן נפשן עתידות ליל־נדודים, מופקר לחזיוני־בלהות.

באחד הימים התוודעה אנה ברובר לאדם אחד, רווק — בראון. להט הקסם בעיניו עוטות הערפילים, ערפילי הגות עצבניים, אשר חסמו כאילו על צפונות נפשו — קירב אותה אליו, קירבת מכרים. בראון אמנם לא היה צעיר כלל, אך פניו הסגלגלות ומגולחות התער למשעי, שערות ראשו הדהוח

הצייר יוסף חס*

עיבד: **ז.ס.**

יוסף חס נולד ב-1920 למשפחה מסורתית של הינדה ולייב חס. אביו עבד בחברה בעלת ביח"ר קטן לעיבוד עורות שהיתה מייצאת לארצות-הברית פרוות קרקול ואחרות.

המשפחה גרה מול בית-הכנסת הגדול בבית דו-קומתי. על מרפסת הבית היו נפגשים לשיחות בעניינים שברומו של עולם אביו של יוסף, יהודי אחד ידען ביודאיקה, והכומר - שהיה גם מורה בתיכון.

יוסף התחיל לצייר מגיל רך ביותר. זכור לו שבכיתה א' הוא קישט את המסכות שהכין עזרא נאחעס לתהלוכה שאירגן המורה אירקה ביום של "קרול קו בוי".

אחרי גמר ביה"ס היסודי עבר יוסף לתיכון הממשלתי.

בכיתה הראשונה בגימנסיה התחיל לצייר פורטרטים. כך הוא צייר את בקרמן - רופא השיניים ואת הכומר ואשתו. ציוריו של חס מצאו חן בעיני הכומר והוא אף הזמינו לצייר לו פורטרט.

מזכיר הגימנסיה היה איש אחד מסורוקה בשם ליטבק. גם הוא צייר. השניים התידדו מאוד. הם ערכו בכל שנה תערוכה, בה הציגו מלאכות-יד, עבודות מעץ וציורים. יוסף קיבל תמיד את הפרס הראשון בציור.

יוסף הקדיש לציור את כל זמנו, וזאת כמובן על-חשבון הלימודים. לקראת סיום הלימודים בגימנסיה היו צריכות להתקיים בחינות גמר וליטבק הנ"ל עזר לו להתכונן. דרך ה"הכנה" היתה מיוחדת במינה. הם נהגו לצאת לצייר בחיק הטבע ותוך כדי הציור הכין אותו ליטבק גם לבחינות. כמובן שההצלחה לא היתה גדולה והבוחנים סרבו להעניק ליוסף תעודה בטענה שהוא במילא לא צריך אותה, שהרי הוא צייר.

ליטבק שהיה כאמור מזכיר הגימנסיה, יצא להגנתו של יוסף והבטיח לבוחנים שיוסף אכן לא ישתלם בעתיד אלא בציור בלבד ולא בשום מקצוע אחר. משמע התעודה לא תנוצל לרעה. כך קיבל יוסף תעודת בגרות.

כעבור זמן פנה יוסף לבוקארסט הבירה ללמוד ציור, כמובן. עזרה מהבית לא קיבל, כי אביו התנגד התנגדות נמרצת לעיסוקו של הבן. "זה לא מקצוע יהודי" - טען האב, והעיקר: די לו במשוגע אחד במשפחה. אכן, אחיו של האב, נחום חס, היה צייר גם הוא. הוא אף נמנה על תלמידיו של רפין, אמן רוסי ידוע שם, מורה באקדמיה בלנינגרד. נחום זה, יצא לתרבות רעה, הסיר את הכיפה ואף נשא גויה לאשה. זו היתה הסיבה להתנגדותו העיקשת כל-כך של אביו של יוסף לדרך שבחר בה הבן.

יוסף לא היטה אוזן לטיעוניו של אביו ודבק בדרכו. מעפרון עבר בכוחות עצמו לציור בצבעי שמן. פעם סיפר בהלצה שאת מיזוג הצבעים למד אצל שכנו הצבע.

באקדמיה בבוקארסט הציג יוסף כמה מעבודותיו שהביא עמו ונתקבל למוסד, אלא שלא היה לו כסף לשכר לימוד. על כן למד כשומע חופשי.

לפרנסתו עבד כצייר שלטים. באקדמיה שהה כשלוש שנים, אך הלימודים שוב לא היו

---

* לפי ראיון שנערך על-ידי חסיה זמיר, מאמר מאת הצייר פ. טרכטנברג וראיון עם הצייר שערך ג. מודל ופורסם בשבועון "קרוג" בשפה הרוסית. ז.ס.

לרוחו. ב-1940 היה חייב להתגייס לצבא הרומני. יוסף חזר לאטאקי. חיכה עד שהדניסטר קפא ואז עבר יחד עם חברו הטוב טוביה קרמר את הגבול הרוסי מזרחה. השניים נתפסו ונדונו לעבודת פרך במחנות הידועים לשמצה של סטאלין. מתוך 3,000 איש שהיו עמו במחנה, נותרו בחיים מאתיים.

יוסף שרד בזכות הציור. השלטונות ניצלו את כשרונו לציורי תעמולה. אבל במחנות הללו איבד את רגלו. טוביה קרמר ידידו, ניספה שם.

יוסף הגיע לצ׳רנוביץ והתפרנס מציור. בתחילה לא נאותו לקבלו לאגודת הציירים, אבל אחרי מות סטאלין, עם בוא תקופת "הריהאביליטציה" חל שינוי. יום אחד הוזמן לארוחת מלכים. יוסף לא הבין את פשר הדבר. אז הודיעו לו מארחיו, שהוחלט לקבלו לאגודה ואף העניקו לו משכורת. יוסף תפש מיד שזה לא ניתן לו פתע בחינם ושאל מה המחיר. הובהר לו שעליו להרשם למפלגה. על כך השיב יוסף, כי הוא חייב לשקול בדבר. מאז ועד היום הוא עדיין שוקל.

חס חי בישראל מאז 1976 וממשיך לצייר. יוסף חס הינו צייר רב צדדי הן במה שנוגע לתמטיקה והן לטכניקה. כוחו עומד לו גם בציורי נוף וגם בדיוקנאות.

כך כתב עליו צייר פ. טרכטנברג בשבועון הרוסי "קרוג" (העיגול): "תמונותיו מעוררות שמחה והתלהבות, הן מלאות חיים גם אם הן מייצגות טבע דומם. סיגנונו האופטימי קרוב לאימפרסיוניזם".

נסיים בקטע מתוך ראיון עמו שפורסם בשבועון "קרוג" בשפה הרוסית ב-4.1.1988. ראיין ג. מורדל:

"כשהגעתי לישראל הוצגתי ב - 1979 לפני צייר, שהגיע גם הוא מרוסיה. היו אתי צילומים בשחור - לבן של תמונותי, אותם הבאתי משם. הוא הסתכל בהן ואמר: "זה לא ילד! פה דורשים מודרני. אבסטרקט".

- "איזה מודרני" שאלתי, "אני אשאר מה שהייתי עד עתה. מי שעובד לפי שיפוטו של מישהו אחר, לא יצליח בשום דבר". זה היה כל מה שיכולתי לאמר לו.

המראיין: על כל פנים, יש תמיד מחדשים! פיקאסו, מודיליאני, דאלי.

תשובה : כל חידוש בא מהאוואנגרד. אך יש גם אוואנגרד אשר הורס את האומנות.

שאלה: מה יש לצפות מהציור? הנה בא למוזיאון בן-אדם שאינו בקי באומנות ונעמד לפני בד ענקי, עליו נראים איזה כתמי חלודה ועוד משהו שהשד יודע מה משמעותו ונאמר לו: "ראה חביבי זאת היא הבעת המחשבה העמוקה ביותר".

תשובה: זאת היא רמאות.

שאלה: איך אפשר להסביר שמוזיאונים בעולם מלאים תמונות מסוג זה? מראים לך זוג נעליים מהודקים לקרטון וטוענים שזאת היא אומנות גבוהה.

תשובה: לא אהסס לאמר שמדובר בנוכלות גרידא.

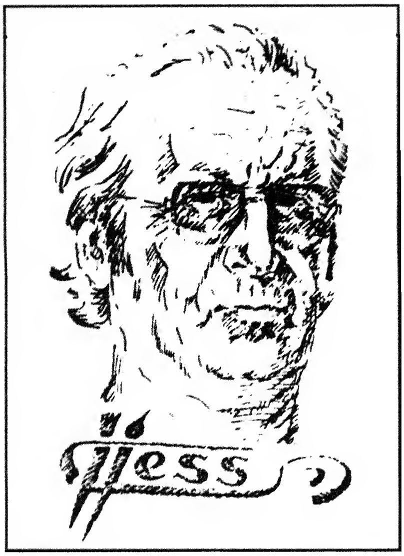
שאלה : איפה למדת ציור?

תשובה: בבוקרסט. אמא סיפרה לי שהתחלתי לצייר בגיל שלוש.

שאלה : האם גרת בבוקרסט?

תשובה: אני מבסרביה. אחר-כך גרתי ולמדתי בבוקרסט. הצלחתי לברוח בעוד מועד מהגרמנים.

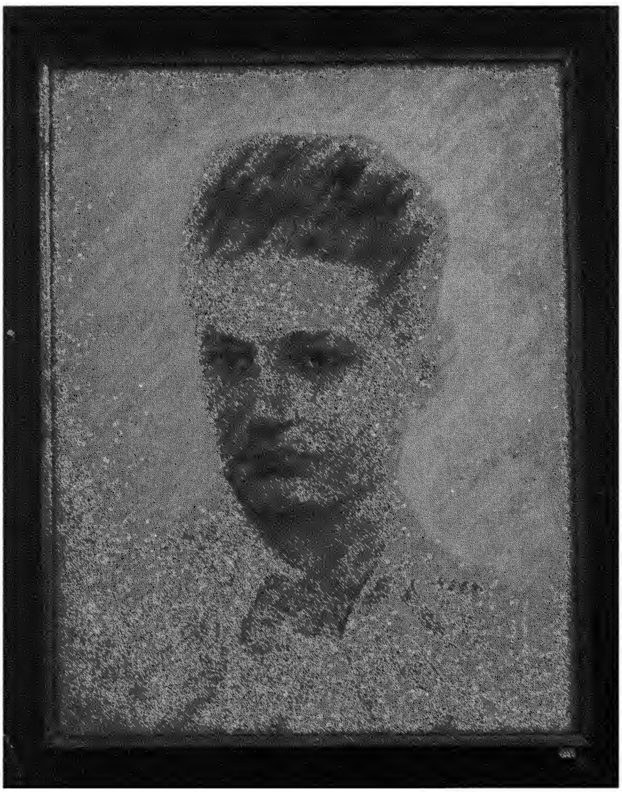
(המשך בעמ׳ 313)

רשוֹם של יוסף חס

דיוקן עצמי משנת 1978 -
לפתיחת תערוכת ציור

פורטרט של טוביה קרמר צוייר ע"י יוסף חס.
טוביה מצוייר כאלו הוא מאחורי סופת שלגים.סופות שלג היו נדירות בסיביר אבל חריפות מאוד. הן היו עשויות להמשך 3 ימים רצופים ועוצמתן כה חזקה שרכבת עשויה הייתה להתהפך, כאשר שיירה של מכוניות נסעה ונתקלה בסופה הן נעמדו בעיגול וגם אז היו ניזוקות אבל יכלו להמשיך בנסיעה.

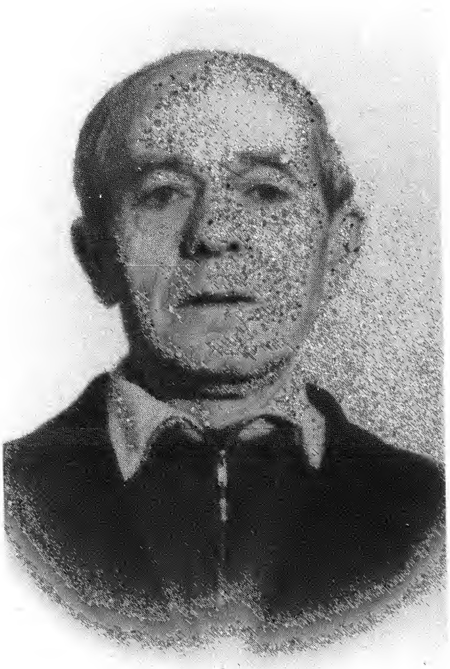
רפול וחיה חֶס

לייב והינדה חס

בוזיה חֶס

חיים קוטלר — הבעל השני של בוזיה חס.
כל משפחתו נספתה בשואה. הוא נורה ברגלו,
נפל לבור קבר ובלילה יצא משם.

שאלה: מה הרווחת ומה הפסדת בעלותך לישראל?

תשובה: היה קשה מאוד. כאשר ראיתי את התמונות המוצגות בגלריות חשבתי

שלא אוכל להצליח. שלא יבינו אותי. פה אופנה אחרת לגמרי.

שאלה: איך לא נכשלת?

תשובה: כפי שהנך רואה.

שאלה: ומי קנה בכל זאת את תמונותיך? האם פנית לגלריה כדי להראות שם את

תמונותיך?

תשובה: היה קשה מאוד. כשהנך פונה בבקשה, אין מתייחסים אליך בכבוד. בסופו של דבר הכירו בי. גילו אותי ממש ברגע שהייתי זקוק לזה ביותר.

שאלה: איך זה ובזכות מי?

תשובה: יש כאן אנשים המכירים אותי מזמן היותי גר בצ׳רנוביץ וכך אורגנה תערוכה.

שאלה: היתה לך גם תערוכה בגרמניה?

תשובה: כן, בהיידלברג. היתה לי הצלחה גדולה מאוד. בקיץ הבא ייערך שם פסטיבל אליו כבר הוזמנתי. תמונותי הוצגו בכמה ערים בגרמניה וגם בהולנד. היו שם אומנים

גדולים ורציניים והם התייחסו לתמונותי בתשומת-לב.

הירש גולדמן – מחזאי*

הירש גולדמאן נולד בשנת 1892 בעיירה אוטיק (אטאקי) שעל חוף הדניסטר. חי בארצות־הברית. חיבר מספר מחזות בעלי ערך ספרותי מסויים.

מחזהו ״בת זקונים״ הוצג על הבמה במשך תקופה ארוכה. הקומדיה שלו ״חלומות שנמוגו״ זכתה להערכה בחוגים ספרותיים. אך מעולם לא הועלתה על הבמה.

אבא רוט – חזן ורופא**

אבא רוט (1912), יליד אטאקי, נכדו של הרב ר׳ משה רוט, בביתו התחנך על ברכי היהדות המסורתית עד גיל 11. משהעתיקה משפחת אביו ר׳ יעקב את מקום מגוריה לצ׳רנוביץ, היה אבא ״משורר״ — סופרן, תחילה אצל החזן דוד־משה שטיינברג במקהלת בית־הכנסת הכוראלי, בניצוחו של יוסף טובשטיין, ואח״כ כטינור לירי, שם, אצל החזן פיני ספקטור. בשתי התקופות גם יחד היה מופיע לעיתים מזומנות כ״חזן״ עצמאי בערי בוקובינה וביסאראביה. לבסוף הגיע לקישינוב והתפלל בליווי מקהלה בניצוחו של משה רוזיאנסקי, במשך 4 שנים. בשנת 1947 עלה ארצה מבריסל (בלגיה), מקום שם השתלם

* אנציקלופדיה של הגלויות, יהדות ביסרביה, עמוד 904.

** לפי ״יהדות ביסאראבה״, עמוד 659

במוסיקה, למד רפואה וקיבל תואר ד״ר. ממקצוע זה הוא מתפרנס בארץ. במשך שנים מספר התפלל ב״ימים נוראים״ בבית־הכנסת ״כרמיה״ בחיפה.

אנשי תיאטרון***

באסי דז׳יקובסון (ביילה שור) נולדה באוטיק (אטאקי) בשנת 1870. בנערותה הפליגה לאמריקה ושם נתפרסמה כשחקנית מעולה.

שיתפה פעולה עם גדולי ה״כוכבים״.

היא אמם של שלושה שחקנים יהודיים: היימי, ארווינג והנרייטה דז׳יקובסון.

יעקב הוכשטיין, נולד בקיטרשיק (בקירבת אטאקי) בשנת 1885״. בא בנערותו לניו־יורק. פעל כשחקן וכמחבר מחזות. עיקר עיסוקו בתיאטרון מעולה.

היה מנהל תיאטרונו האמנותי של יעקב בן־עמיס. נפטר בשנת 1931.

סתיו בכפר, יוסף חס

*** לפי אנציקלופדיה של הגלויות, כרך 11, יהדות ביסאראביה, הוצאת ״אנציקלופדיה של הגלויות״ בע״מ, ירושלים תל־אביב. עמוד: 906, מתוך המאמר של יעקב בוטושאנסקי ״התיאטרון היהודי בבסראביה״.

שער ה'

איימי טרנסניסטריה

א. אטאקי בתקופת הגירושים

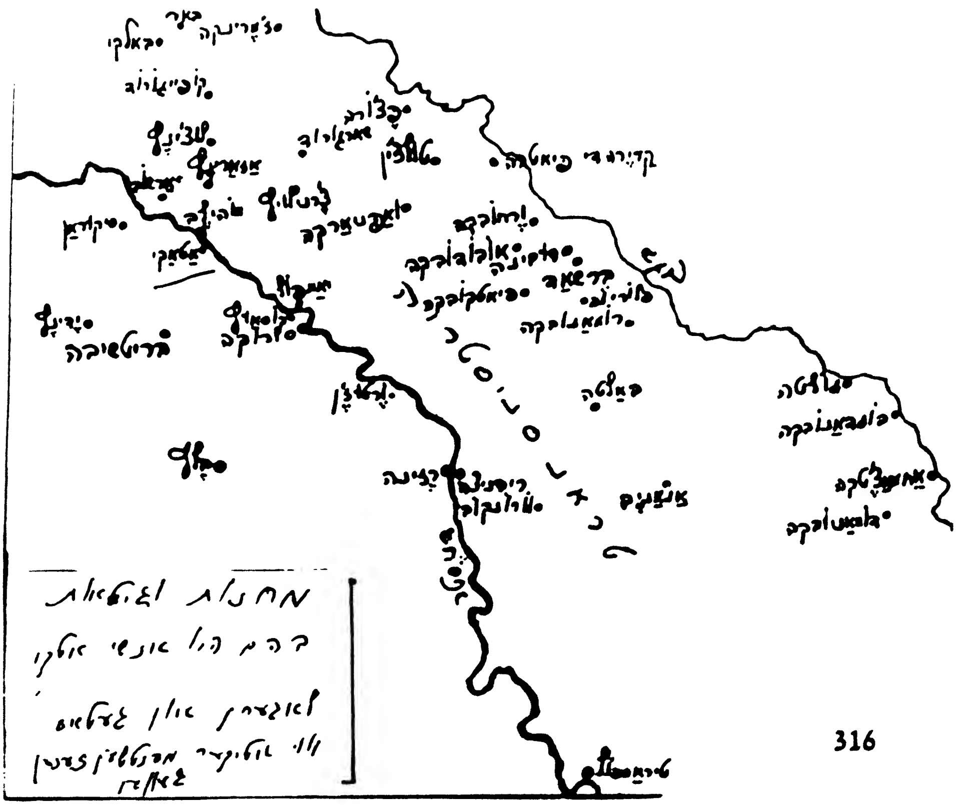
כולם מתו

כולם מתו, כולם נפטרו לעולמם -
ואני יחידי תועה.
ובהתעורר בי געגועים, אשב דומם
עם זכרונותי ולבי נוהה.

מרדכי גולדנברג

בֶּסַרַבְיָה יוני 1940

אטאקי
בתקופת הגירושים לטרנסדניסטריה
– תיעוד

לקט מתוך "ספר בסאראביה", אנציקלופדיה של גלויות, כרך י"א
ערך מנדל וויינזוף

ב–30 באוגוסט נחתם בטיגינה הסכם ל"טיהור אתני", כלומר לגירושם של היהודים אל הטריטוריה שתימצא בהנהלת רומנית ובפיקוח גרמני: "טראנסדניסטריה"*

גירושם של יהודי בסרביה אל מעבר לדניסטר נעשה בשני שלבים הראשון בוצע באכזריות רבה בחודשי יולי–אוגוסט

יון אנטונסקו הכריז אז גלויות "את יהודי בסאראביה יש לזרוק אל הדניסטר" ואכן הם גורשו לגדה המזרחית הדניסטר באותו זמן מוסרים הדוחו"ת הרומניים, כי הגרמנים מסרבים לקבל את היהודים למוהילב כי באיזור היתה עדיין פעילות צבאית המגורשים שולחו בחזרה לביסאראביה. ב–26 באוגוסט הגיעו 6,000 יהודים ממוהילב על שלב של הגירוש הראשון לטראנסדניסטריה, יש לנו נתונים מועטים בלבד אמסור את עדותו של חיים קוגן, שנשאר בחיים לאחר הטבח בידיניץ – מקום בו רוכזו אח"כ גם יהודי בריצ'אן (ליפקאן)** בימים האחרונים של יולי 1941 אספו את כולם ליעדינץ ומשם נשלחו ברגל דרך אטאקי למוהילב בשלושה ימים עברו ברגל, לרבות הילדים, מרחק של 55 קילומטר. בכפרים רוסאן וקלימאוץ שדדו אותם איכרי המקום וזאנדארמים רומניים בדרך נפלו הרבה קורבנות בסוף החודש הגיעה השיירה למוהילב, שם כבר נמצאו יהודים מסיקורן ונובוסליץ העד מעריך את מספר המגורשים שהועברו למוהילב בעשרים אלף

כשבועיים הם נעזבו ללא שמירה, סמוך לעיר. הם הזינו את עצמם בתפוחי־אדמה מהשדות הקרובים, ואחר־כך גורשו חזרה למוהילב. עד אחד מספר, שבהגיעם אל חוף הדנייסטר, שמעו המגורשים שיחות בין הגרמנים משני עברי הנהר הגרמנים מהצד המזרחי טענו שאין מה לעשות אתנו "חרדתנו הגיעה לשיאה כאשר שמענו כי הגרמנים אומרים בטלפון או שיקבלו אותנו או שהם יזרקו אותנו לתוך הדנייסטר לבסוף, בלילה, הרימו את המחסום מעל הגשר באטאקי ואמרו לנו לעבור את הגשר בריצה".

מי הדנייסטר היו מלאים גופות של נרצחים או טבועים (מעדותו של מנדל לירמן ב"יד ושם")

מתוך הצהרתו של עד רומני בעיירת אטאקי:*** "בימים 4–5 באוגוסט 1941 ראיתי הרבה ז'ידני (יהודים) שהלכו מאטאקי לוולדינץ בליווי שוטרים. ראיתי כי באטאקי נעצרו

---

* ספר בסאראביה, עמוד 482 (אנציקלופדיה של גלויות, כרך י"א).

** שם עמודים 482–479

*** ספר בסאראביה עמ' 457.

הז׳׳דני והשוטרים ערכו חיפושים במזוודותיהם. כן השתתפו בחיפוש חיילים וציבילי אחד. לקחו מהיהודים כל שהיה להם. האזרח מצא קופסה מלאה זהב. הוא נטל אותה לעצמו והסתלק. אמרתי לו שיתן את הקופסה לעיריה, אבל הוא צעק עלי שאין לי מה לעשות כאן. הקופסה היתה בגודל 30 ס״מ לערך. החיילים שראו את הקופסה נבהלו, כי היא היתה מלאה זהב. כן שדדו כפות ומזלגות עשויים כסף. למחרת ראיתי גופות על הדנייסטר״. מתוך תעודות ועדויות אחרות יוצא, שהקבוצה בת 300 היהודים שגורשו, נשדדו על־ידי קורפוראל, שהבטיח להתחלק עם חייליו בשלל. תחת איום ביריות נאלצו היהודים להכנס לדנייסטר. 240 מהם טבעו.* מפקח הזאנדארמריה, יון טופור, מסר על המעשה שאירע באטאקי שם סודרה נקודת מעבר לטראנסדניסטריה. כאן עסק בשוד הקצין רושקה מפלוגת המשטרה. יחד עם סמליו. הקצין ״לקח אצל היהודים כל רכושם בלי לרשום שום דבר ובלי לתת להם קבלה כלשהי. הוא פשוט הכניס את הכל לכיסיו וכן עשו האנשים שעבדו אתו״. לזאנדארמים לא ניתן להתקרב אל המחנה. וכנראה שמתוך רוגז על שנמנע מהם השלל — הלשינו על הקצין. ״לדברי הזאנדארמים, שדדו מן היהודים כמות של כמה ק״ג זהב, דולרים וכן תכשיטים שונים. הקצין רושקה אמר, כי עם סיום המלחמה יתפטר מהצבא, כי יש לו כבר ממה לחיות״.**

החזית התקרבה לביסאראביה. בפברואר 1944 הגיע הצבא האדום אל גדות הבורג, חצה את הנהר ונכנס לטרנסדניסטריה. בודדים הצליחו להתגבר על התלאות וחזרו לאטאקי אחרי תום המלחמה. העיירה היתה הרוסה ושוממה. רוב החוזרים פנו לצ׳רנוביץ

לקט מתוך מחקרו של אביגדור שחן ב״כפור הלוהט״ וגיטאות טרנסניסטריה.

הוצאת בית לוחמי הגיטאות והקיבו. המאוחד

ערך: **זרובבל סקר*****

מסעות המגורשים על אדמת טרנסניסטריה

מסעות המגורשים היהודים בטרנסניסטריה לאחר העברתם את הדניסטר התנהלו בחודשים אוקטובר - דצמבר 1941, כאשר המגורשים היו כבר תשושים ממסעותיהם ברחבי בסארביה.בהגיעם לטרנסניסטריה בה ירדו שלגים. תלאות הדרך והכפור הפילו בהם חללים רבים עד שמשיירות של אלפים נותרו כמחציתם בסוף הדרך. המגורשים מתחומי בסארביה לטרנסניסטריה חצו את הדניסטר בחמישה מעברי גבול:

---

* ספר ביסאראביה, עמוד 458

** שם עמ׳ 458.

*** ברשותו האדיבה של המחבר.

אטאקי - מוגילב

קאסאוצי - יאמפול

ראמניצה - רזינה

טיגינה - טיראספול

אולנשט - יאסקה

מעבר אטאקי־מוגילב שימש את רוב המגורשים מבסארביה ומבוקובינה.

עמוד 159

התחנה האחרונה שלפני ההעברה לצפון

טרנסניסטריה היתה העיירה אטאקי, שם נעשו חיפושים אצל המגורשים לאיסוף אחרון של חפצי־ערך, תעודות ומסמכים.

בעיירה זו התנוססו על הקירות כתובות ביידיש ובעברית שרשמו מי שנטבחו שם שבועות אחדים לפני כן, רובן נכתבו בדם:

"אימרו "קדיש" אחרינו, מתנו על קידוש השם!", לאחר משפט זה בא פירוט שמות הקבורים בבור שליד אותו קיר.

"התפללו אתם העוברים כאן, לעילוי נשמותינו!"

"אל נקמות, נקום נקמת דם עבדיך השפוך..."

"גורשנו אתמול בלילה!" ובאחד המרתפים היה כתוב: "כאן קברתי את יקירי!" ובא פירוט שמות יקיריו. "כאן נורו עשר נפשות. אימרו "יזכור" לזכרונו".

חיילים שוטטו באטאקי בלילות ודרשו נשים למשכב. הם גם נהגו לאסוף תפילין מושלכים והכריחו יהודים מזוקנים להניחם, לעמוד ולהתפלל, בהכותם אותם תוך כדי ה"תפילה".

רבים התאבדו באטאקי מיאוש וסבל. בין המתאבדים רבו הרוקחים והרופאים שבידיהם היו אמצעים להתאבדות "קלה".

כלבים עטו על הגוויות החמות

משאך נקבע גבולה של טרנסניסטריה, החל נחשול של שני מסעות גירוש בכיוון לשם. עד מהרה הפכו הגירושים למסעות עינויים ומוות. היו עיירות שאך מעטים מיהודיהן הגיעו לאטאקי והיו כאלו שאף לא אחד הגיע לשם, והן נמחו מכלל ישראל עוד לפני שהגיעו לטרנסניסטריה. בהינתן האות לגירוש זה מהגיטאות המרכזיים, הוקצו לעיתים עגלות ספורות לילדים ולזקנים שנותרו לאחר הגרוש הראשון. האדמה היתה בוצית והעגלות שקעו ולכן הורדו מהן ואולצו לצעוד רגלית. רבים מההולכים במסעי מוות שקעו בבוץ הטובעני והנחשולים נורו או נרצחו בחבטות של קתות רובים ונקברו בתעלות בשולי הדרך בפקודת הז'נדרמים, מלווי ומבצעי הגירושים, והכלבים נברו באדמה עטו על הגוויות החמות וקרעון לגזרים.

ב־15 באוקטובר הגיעה אחת השיירות לכפר הבאסרבי קארבו. שלג החל לרדת והאדמה המושלגת נעשתה בוצית. לכפר פנימה לא הורשו להיכנס וכל המגורשים לנו

בשדה. למחרת, לפני היציאה להמשך הדרך נספרו, לדברי אחד העדים שעסקו בקבורתם, יותר מ־800 גוויות. דומה כי השלטונות הצבאיים שהיו אחראיים לגירושים מהגיטאות המרכזיים לאטאקי ידעו היטב את אשר יקרה למגורשים במזג האויר הגרוע, תנאי ההליכה וכושרם הירוד. נראה בעליל שהגירושים תוכננו במתכוון לימי מזג־אוויר סוער, להגברת התמותה בקרב המגורשים.

לפי הוראות אלה נדרשו מפקדי השיירות לירות במקום בכל הנחשולים ולהכין מדי עשרה ק״מ בורות גדולים שאפשר יהיה להכניס לתוכם מאה גוויות. לקבורת הגוויות היה על הזינדרמים להשתמש בגדודי נוער קדם־צבאיים מהכפרים הסמוכים למסלולי מסעות המגורשים, ודרכי בסארביה המוליכות לאטאקי שעל הדניסטר, נתכסו שוב אלפי גוויות ועיקבות של דם.

עמודים 108 - 107

הלוך ושוב

שיירות הגירושים הכבידו על תעבורת הצבא הגרמני לחזית. ב־3 באוגוסט 1941 פירסם מפקד החיל הגרמני ה־11 פקודה האוסרת העברת מגורשים לטרנסניסטריה.

מחאתו של יון אנטונסקו נגד החזרת המגורשים לבסארביה לא נשאה פרי.

מפקד החיל הגרמני ה־11 דרש להוציא מיד לפועל את פקודתו וכדי שלא להכביד על התעבורה לחזית, הוחזרו המגורשים מטרנסניסטריה בשני צירים: מוגילב - אטאקי - סקורן ומוגילב - יאמפול (שם עברו את הדניסטר) קסאוץ־וורטוזין.

ב־5 באוגוסט 1941 חזרה וחצתה קבוצת המגורשים הראשונה בת 3,000 נפש את הדניסטר, מערבה, בכיוון אטאקי. ב־26 באוגוסט הועברה קבוצה נוספת של מגורשים ממוגילב מערבה, וכעבור ימים אחדים הוחזרה מערבה קבוצה של 8,000 מגורשים על־ידי יחידות האיינזצקומנדו ד־10 שבדרך לדניסטר ירו בכשליש מהם.

עמוד: 82.

קירות זועקים באטאקי

עם חשכה נכנסו לעיירה אטאקי שעל גדת הדניסטר. זו קידמה פנינו בבתיה ההרוסים, מנופצי החלונות ושבורי הדלתות שהיכו ברוח. במסענו הקודם עקפנו אותה. עתה פסענו ברחובותיה השוממים להפחיד, הרוח והגשם שיוו לה מראה של עיירת רפאים. כשעמדנו במרכזה, נצטווינו להתכנס בבתים הסמוכים ללינת לילה. מימיננו עמד בית הכנסת, מורם משהו משאר הבתים, גגו עם רעפיו האדומים שהאפירו מזוקן נראה כחובק את הקירות שנראו שחים תחתיו. נכנסנו אל תוכו. באולם הגדול והגבוה נמצאו מגורשים שהקדימונו ואף הדליקו כמה נרות להאיר את המקום. נדחקנו אל פינה פרשנו את בגדינו הרטובים וישבנו עליהם.הקירות שהתנשאו מעלינו היו משוחים כתובות באותיות עבריות, שנכתבו באצבעות טבולות דם... - ״כאן נרצחנו! איש לא נותר חי ממשפחתנו... אימרו 'קדיש' אחרינו...״ ומתחת לכתובת בא פירוט שמות הנרצחים. כתובת אחרת זעקה - ״פה שחטו את אישתי וילדי, לנגד עיני... עוד מעט גם אני אשכב לידם...״ עינינו תלויות בכתובות המוארות באורם הקלוש של הנרות ושתיקה כבדה אופפת אותנו.

באמצע האולם עמד שולחן ארוך ששרת את קהילתו בשמחות בימיה הטובים במזרחו ארון הקודש הגבוה עשוי עץ מגולף, דלתותיו פתוחות. מולן עמד איש גבוה, עטור זקן שחור

לבוש קאפוטה ארוכה, ראשו שמוט בין ידיו ושותק. שכנינו לחשו שהוא רב ידוע שבראשית המסע, נפטרה אישתו ושאתמול שכל את בתו, יחידתו.

יהודי דרום בוקובינה ודורוהוי

המשלוח השני יצא ב־9 באוקטובר, למחרת צאת המשלוח הראשון. בעבור 1,200 הנותרים, ובהם החולים והבלתי מסוגלים ללכת, אורגן משלוח שלישי (במשלוח זה נמצא גם ראש הקהילה ד״ר מאיר טייך). לאחר שנדחסו יהודי משלוח זה אל תוך קרונות הבהמות בתחנת הרכבת של המטענים, עוכבה לפתע יציאת הרכבת עד שהובאו בעגלות כל החולים היהודים מבתי־החולים, וביניהם כאלה שהורדו משולחנות הניתוחים. אף הללו הוכנסו לרכבת, שיצאה בכיוון אטאקי.

בצאת המשלוח האחרון של היהודים מסוצ׳אבה, כינס ראש העיר, יון ז׳אוקה, את תושביו באחת הכיכרות, סיפר להם על הגירוש וסיבותיו וסיים במילים: ״ועתה נודה לגרמנים, למרש אנטונסקו ולאלוהים על שזיכונו להיפטר מהיהודים״.

עמוד: 126.

הגירושים מצ׳רנוביץ

ב־14 באוקטובר, יומיים לאחר ריכוז יהודי צ׳רנוביץ בגיטו, החל גירוש לטרנסניסטריה. על ביצוע המשימה כולה הופקדו המטה הצבאי של בוקובינה והמפקח על הז׳נדרמים במחוז 53.

בשל שיבוש באירגון צויידו הרכבות בפחות קרונות משנקבע מראש. כך הפכה הצפיפות את קרונות הבהמות שבהם הוסעו המגורשים למלכודות עינויים ומוות.

משהגיעו הרכבות עם המגורשים לאחר 3-4 ימי נסיעה לעבר אטאקי, מבלי לפתוח דלתיהן עצרו הז׳נדרמים כ־5-6 ק״מ מן העיירה. בחוץ ירד גשם זלעפות ולאחר שהושלכו הגוויות מתוך הקרונות, רוכזו המגורשים בתוך השדה והוחזקו שם יממה שלמה. למחרת עם לילה הגיע הטור הכושל לאטאקי.

עמוד: 123.

בהגיעם לעיר אטאקי, נתגלה בפניהם נוף מחריד - נוצות פזורות ברחובות, קברים מלאי גוויות שלא כוסו, ועל הקירות כתובות: ״אימרו יקדיש׳ אחרינו, אנחנו נרצחנו פה!״ בשעת חציית הדניסטר, נפלו רבים או הושלכו המימה וטבעו לעיני יקיריהם.

עמוד: 124

צירי גירוש לטרנסניסטריה של יהודי בסארביה ובוקובינה

שער ה'

ב. עדות - ניצולים מספרים

השנים ההם

פירה סודקר - גורודצקי

על שלוש שנים אני מתכוונת לכתוב. שלוש שנים ארוכות כמאה. שנים אשר קצרו את חיי אינני יודעת בכמה שנים. שנים שאינני רוצה להזכר בהן ושאינני מסוגלת להשכיחן. שלוש שנים של "אין", של "נגד" של רעב, חנק והרג. חור שחור בחיי, בחיי משפחתי, בחיי עיירתי, בחיי עמי ולו רק שלוש שנים

אמי הכינה אותי לנסיעה למחנה קיץ קיבלתי "פותיובקה" מבית-הספר

למחרת היום הייתי אמורה לצאת ברישיון מיוחד למקום שם נערך המחנה אותו יום פרצה המלחמה קיץ 1941 הפצצות, פניקה. כולם רצים למוהילוב. גם אנחנו עברנו את הדניסטר בגשר פנטום והגענו לעיר האוקראינית.

בפעם הראשונה נתקלנו בעוני ובתוהו ובוהו הסובייטי. בעקבותינו הגיע לייבהילה אקרמן עם מכתב מטעם המועצה: "אין לברוח מן הבית! האויב רוצה להבהיל אתכם. חיזרו!" חזרנו באותו היום.

באיזור הזה, היתה התנגדות נמרצת לגרמנים. קרבות בין הצבא הגרמני - רומני והצבא הרוסי התנהלו במשך שבועיים. התושבים היו חבויים בתוך המרתפים. אף אנחנו כך. היינו עולים לבית רק כדי לאפות פיתות. אחד ההרוגים בתקופה ההיא היה לייזר פאפאוצקי. הוא נפגע מרסיס, כשהוא ניסה לצאת החוצה. לפני גמר הקרבות פרצה שריפה ענקית, אשר התחילה בערך על-יד הגשר שעליו היו עוברות רכבות למוהילב (די אייזערנע בריק), התפשטה לכל אורך השוק לכיוון הגשר הקטן שבין השוק והעיר העתיקה (די אלטע שטוט). כל הלילה השתוללה האש ונדמה היה שאין לה קץ.

האוכלוסיה המבוהלת התקבצה על חוף הנהר צפונה. לפנות בוקר נרגעה האש, ונראו החיילים הרוסים נסוגים והחיילים הרומנים הראשונים שחזרו וכבשו את העיירה מידי הרוסים.

פה מתחילים הסיוטים. קודם הסתובבו חיילים וגזלו שעונים ודברי ערך. אחר-כך (באותו יום ממש) הגיעו הפרמיליטארים להגלות אותנו, את היהודים, מבתינו. ריכזו אותנו במחסן באיזור ההר בחושך ובצפיפות נוראה, אך עוד אפשר היה להתגנב ולהביא מהבתים קצת אוכל. גם אנחנו לקחנו אתנו קצת בגדים וכלי מיטה בתוך שק. אך אמי נחלשה מיד עד כי נאלצה לזרוק הכל בדרך.

כעבור יומיים היגלו אותנו לכפר רודי. ביום אחד הלכנו 20 ק"מ. הוליך אותנו שייגיץ עם שוט ביד. הוא זה אשר חלץ את הנעליים מרגלי אבי ז"ל. אבא המשיך יחף.

כשהגענו לרודי, אמי התעלפה מרוב חולשה. הציל אותה כפרי מקומי זקן, חבר של סבי, שהביא לנו בקבוק חלב טרי. לילה ראשון עבר עלינו תחת כיפת השמים, על האדמה, אך ישנו מרוב עייפות. כך התחילו ה"צעדות" ברגל, בחום, בקור, בגשם, ללא מנוחה, ללא מזון, ללא עזרה, עד שהגענו לסורוקה.

את הנשים והילדים הכניסו לבתי הכנסת. את הגברים שלחו לעבודה.

פתע נכנס חייל רומני לבית-הכנסת. סבתי בתיה, דודתי מינה, אמי ואני התחבאנו מאחורי תנור גדול לא רחוק מהדלת. החייל תפש את אמי בשערות, סובב אותה לעבר

מעגל הנשים, שנותרו קפואות, הנחית עליה מכות בראש, בכתפיים, בגב והכריז: "כך אני אעשה לכולם, אם אני אשמע עוד רעש כאן". אמי לא הוציאה הגה מפיה.

כשבועיים נשארנו בסורוקה ושוב הלאה. יום אחד הוציאונו לקראת ערב לשטח גדול על גב ההר. שם נשארנו ללון. גברים, נשים, זקנים וטף.

והלילה בהיר וקר. היו אתנו כמה עגלות ששוורים היו רתומים אליהן. היינו מתקרבים אל השוורים הללו כדי להתחמם קצת, אך הם זזו כל הזמן. ההר היה כמרקחה. אנשים עטופים בשמיכות, במעילים משונים.

אור ירח קר. לילה של "קושמר" לא ריאלי. מספיק היה לעזוב את המשפחה לדקה ולפנות הצידה ומצאת את עצמך בודד וחסר-אונים. ילדים בכו, הורים קראו בשמות ילדים בניסיון נואש לאתרם. זקנים רבצו על האדמה רועדים מקור. לילה בלתי נשכח, אבל עדיין לילה יבש.

למחרת היום, המשכנו ללכת מלווים על-ידי השוט הארוך של החיילים הרומנים הסאדיסטים. הם הצליפו במי שכשל ולא מסוגל היה לקום. גשם קר התחיל לרדת והפך את האדמה לבוץ טובעני. העייפות גוברת.

הרגליים הנפוחות מחלצות בקושי מן העיסה הבוצית. צעד ועוד צעד. העיניים נעצמות. השינה יורדת עליך אפילו בהליכה. מתעוררים רק כאשר נעצרים דווקא.

כך המשכנו כמעט מעולפים יום שלם, עברנו בחושך איזה גשר מעל לדנייסטר. בלילה הגענו סוף סוף ל"מחוז חפצנו". אמרו לנו שזאת העיר יומפולי שבאוקראינה. הכניסו אותנו לבתים עזובים. מרוב עייפות, רעב וכאב, נפלנו במקום עמדנו מתוך תקווה לישון קצת. אך מה זה מתחתנו? משהו קר, קשה ורטוב. אי-אפשר לשכב. אין מקום פנוי על הרצפה. לפנות בוקר, גילינו שהבית מלא גופות של בני אדם. גוויות של יהודים.

היו אתנו תינוקות. שני ילדים של דודי, פיניה רוזנצווייג. אמי ז"ל, השיגה בנס 2 - 3 ראשי סלק לבן, מצאה איכשהו מקום בישול וכך זכה כל אחד מבני המשפחה לכפית בורשט. שאלו אותה "דודה חנה, איך הצלחת לבשל אוכל כל-כך טעים?"

אמי כיבסה לנו את החולצות שעלינו, אבל אחרי שהתייבשו נעלמו.

יצאנו לרחוב. יומפולי, עיר קטנה, יהודית בעיקר. התגלתה בפנינו תמונה טיפוסית לאותם ימים: חייל גרמני מחזיק יהודי זקן בזקנו הלבן ומטיח ראש בקיר.

הגרמנים מתקדמים ומנצחים. אין לנו שום קשר עם העולם. לא יודעים שום חדשות. לא רואים עיתונים. מנותקים. מתחילים לחשוב שאולי לא כדאי להמשיך בעינויים. אמי מתייעצת עם דודתי מינה, הרוקחת. יש איתה חומר אשר יכול בקלות לגמור את הסיפור ללא סבל מיותר. הם שואלים, לדעתי. אבל האם בגיל 16 יש לבן אדם חשק להתאבד? "האם לא לימדתם אותי שאסור להתייאש?" אני אכן האמנתי שההצלה תבוא מידי הצבא האדום. "אנחנו עוד נזכה לניצחון על הגרמנים ועוזריהם. את זה לא נפסיד".

למחרת, חילקו הגרמנים פתקים. ניירות צרים - מחזירים את היהודים הביתה. במצב-רוח קצת יותר בהיר, ממשיכים את אותה תהלוכה עם אותם האבדות, עם אותם הקשיים, באותה דרך עצמה, אלא שבכיוון הפוך ומגיעים שוב לאותה עיר סורוקה.

עכשיו, בדיעבד, אני חושבת שכל אלה לא היו אלא ניסיונות. דהיינו, חיפושי דרך איך להעביר את העם הזה מן העולם בפחות טרחה ובפחות הוצאות. זו היתה רק התחלת הדרך. סתיו 1941.

כשהגענו שוב לעיר, מצאנו שם קבוצה של יהודים שזה עתה הגיעה מעיירות אחרות.

אף פעם לא אשכח יהודי, מכיר של המשפחה, יענקיל איטעס שהביא לי כנף קטנה של עוף מבושל עם הריח של שולחן שבת. של בית. של מנוחה. של ביטחון.

מסורוקה, שוב הוגלינו ליער רובליניץ המפורסם. שם נפגשנו עם משפחתה של דודתי ליובה אידיסיז, שהלכה בהתחלה בדרך נפרדת היות ובעלה דודי משה, נשלח לעבודה עוד בשעת השלטון הרוסי והיא חיכתה לחזרתו. פריידלה שלה, הלכה לידה. את הירשילה בן התשע, היא החזיקה על גבה. הדוד משה, היהודי המחייך תמיד והעליז - מסוגר בתוך עצמו, עצוב. ידיו ורגליו היחפות נפוחות ומלאות שלפוחיות כפור. על סיפור היער רובליניץ שווה להתעכב במיוחד. היה זה יער יפה בערבות ביסאראביה הצפונית. מזג-אוויר היה טוב. כרכרות של גויים לבושים חגיגית מגיעים לראות את ההצגה: יהודים עלובים מרופשים.

הם מתכוונים לקנות לפעמים אצל מישהו איזה שמיכה עבור 5 ק״ג של קמח תירס, או חליפה גברית יקרה עבור כיכר לחם שחור.

בדרך מצאנו כמה תפוחי-עץ שגדלו פרא ביער. ירוקים, קטנטנים, חמוצים ומרים. לא העזנו לאכול אותם. שמנו אותם בסל והמשכנו ללכת.

בדרך פגשנו גופות חיות של יהודים אשר התגוררו ביער הזה. עברנו על-יד שלושה אנשים: גבר ושתי נשים. צורותיהם היו כל-כך נוראות, מפחידות כל-כך! צבע עורם היה אפור-צהוב, עיניים גדולות ובולטות, ידיהם - עצמות חדות. אי-אפשר היה אפילו לקבוע, אם בני אדם הם אלו, או יצורים מעולם לא מוכר. כמעט כולם, וגם אנחנו כנראה, נראינו כך. הדמויות האלה עדיין מונחות היו על הקרקע. פתאום החלו חלקם מתרוממים קצת וקוראים: ״סודקר עיצרו. אנחנו מאטאקי. אתם לא מכירים אותנו?״ מי זה יכול להיות? ריבונו של עולם! לא יתכן.

משפחת סירקיס. יענקיל סירקיס ומשפחתו שוכבים פה וגוועים מרעב. בני סירקיס האצילים והמלומדים.

הכרתי את המשפחה הזאת עוד בתור ילדה. איזה יחס לבני אדם. איזה חמימות. איזה יופי שירי היה בפרצופים האלה. ועכשיו הם דומים למפלצות.

אינני בטוחה שהתחלקנו אתם בתפוחים, באוצר שהיה לנו. אינני בטוחה שהיה לנו הכוח לעשות זאת.

ביער הזה שהינו מספר ימים. זכורה לי עוד תמונה בלתי נשכחת. בוקר אחד קמתי משנתי ונעמדתי מתחת לעץ, ״קורת הגג״ שלנו. לא הרחק משם היה אחד ה״בורות״ - בורות הקבורה. כל יום היו מתים מאות רבות של יהודים. גברים, נשים וטף, ואת כל הגופות היו זורקים איכשהו ישר לאחד הבורות. לאלה שאספו את הגופות, וכנראה גם לפי פקודת החיילים, לא היה כוח להניח את הגופות בסדר כלשהו. הם פשוט היו זורקים את כולם כמו חפצים ללא ערך. זרקו לשם, כנראה גם אנשים מעולפים, אך עדיין בחיים.

באותו בוקר, קם אחד מבין אותן הגופות, ערום (את הבגדים היו מורידים בני המשפחה כדי להשיג תמורתם קצת אוכל) והתנדנד לקראתי.

אני לא הייתי מעולם פחדנית מטבעי, אבל את הדמות הזאת שהגיחה מבין הגופות, אינני מסוגלת לשכוח עד עצם היום הזה.

הגענו, ברוך השם, לעיירה ושמה וורטיזן. כמעט כל יהודי ביסאראביה הצפונית רוכזו בעיירה הזאת. אבי ז״ל היה מעולף מרעב. אם ניסה לקום, מיד היה מאבד את הכרתו. בכל חדר שבבתים הקטנים של יהודי העיירה (אותם כנראה היגלו למקום אחר) היו שוכבים על הרצפה עשרה, שניים-עשר איש בערך. משפחות - משפחות ללא שום תנאי

תברואה, ללא מזון. ללא עזרה רפואית, אנשים חיים מצופפים על-יד חולים ועל-יד מתים.

סבתי בתיה ז"ל היתה שוכבת במרתף, ראשה על אבן ורגליה פצועות עקב ההליכה. בתוך הפצעים מלאי מוגלה שרצו תולעים לבנות ושמנות. סבתי החכמה היתה מסרבת לאכול אצלנו ואצל כל ילדיה מחמת דאגה לכשרות.

היא היתה מקנאה בסבי מוריץ, שזכה למות על מיטתו בשלווה. הוא נפטר במוות טבעי בגיל 92 כשכל חייו הוא טיפל בחולים.

אני הייתי מסתובבת בחצר. פעם הגיעו לשם שני ילדים יחפים, כרגיל, בבגדים קרועים ומלוכלכים. הם היו רעבים ומסכנים. הם הכירו אותי מיד. מה זה? זה לא יכול להיות. אלה הם שכני איזיה וזיניצ'קה פרומצ'וק. ילדי הרוקח משה פרומצ'וק. כשהוא היה עובר על-יד ביתנו ברחוב, היה נשאר ריח של בושם (שהוא בעצמו היה מכין מפרחים). משה פרומצ'וק חולה הסוכרת ואשתו כבר לא היו בין החיים. רק שני ילדיהם העלובים הסתובבו ברחובות וורטיזין כמו צללים מעולם העבר.

הם הביאו אתם איזה גרעינים מוזרים של צמח שדה, פחות או יותר אכילים. כשהם מצאו אותי בחצר שמחנו מאוד, התיישבנו על הקרקע והתחלנו פשוט לבכות. לא דיברנו. לא העלינו זכרונות. אכלנו קצת מהגרעינים וכל היום בכינו בקול רם. לא כמו שבוכים ילדים, אלא כמו שבוכות זקנות מקוננות. לקראת ערב הם הלכו להם ומאז לא ראיתי אותם יותר.

כל יום היו השלטונות תופסים את מי שמסוגל היה לעמוד על רגליו ושולחים אותו ל"עבודה". מזלו של אבי היה שלא היה יכול לעמוד על הרגלים. על כן, נשאר בבית. קודם היה צריך להביא אבנים כבדות מן הנחל אל הגבעה, לסלול כביש, כביכול, אך שום כביש לא יצא מזה.

מראש השנה, בערך, התחילו השלטונות לגרש מהעיירה הזאת את היהודים לשני כיוונים. כל יומיים היתה יוצאת שיירה לכיוון אוקראינה וכל יומיים אחרים לכיוון רזינה שבביסאראביה. נשארו שם זקנים שלא היה להם כוח להמשיך. גורלם היה מכות רצח מידי החיילים עד שהמסכנים גוועו.

חוץ מקריאת ספר של רומן רולן באידיש, שהביא לי חברי - מכרי עמרם פולישטשוק מסקורני היה תענוגי הגדול שם - הבריחה מהעבודה. זה הפך ממש לתחרות. כל הילדים היו מיד בורחים בחזרה "הביתה". בדרך שוב היו תופסים אותם ומחזירים אותם ושוב היינו בורחים. כבר היו לנו דרכים מיוחדות, ונהיינו מומחים במקצוע. זה נתן לנו את ההרגשה שהנה אנחנו מנצחים אותם. לא נכנעים.

פיני רוזנצווייג, דודי ואשתו למשפחת טנדלר, גיסתו ואביה ושני ילדיו הפעוטים, גורלם יצא לכיוון רזינה.

בוורטיזי'ני היה ריכוז גדול של יהודי ביסאראביה שהגיעו לטרנסדניסטריה כמונו. הם היו מעונים בגיטאות עד מוות. קומץ קטן מאוד נשאר בחיים.

חצי מהאנשים שרוכזו בוורטיזי'ני הלך לכיוון רזינה. זה היה בסתיו 1941. לא נותר בחיים אף עד אחד מהקבוצה הזאת, לספר מה קרה להם. לא השערה, לא שמועה, לא סיפור, לא זכר לא קבר.

סבתי ז"ל נפטרה בוורטיזי'ני. ילדיה דאגו להביא את גופתה בתוך סדין שהם לא הסכימו להחליף בקמח תירס (לבשל פעם ביום ממליגה אחת קטנה לשמונה ויותר בני המשפחות שנשארו בחיים). הם שמרו על הסדין הזה, כדי שאפשר יהיה לקבור בו את סבתא. אומנם ודאי שאחרי שהטמינו אותה, נמצא מישהו שלקח את הסדין. מקום

הקברים המשותפים האלה לא נשמר. אין להם זכר. אך לפחות אני הנני כאן כדי להזכיר זאת ולהעיד על כך. לעומת זאת בנוגע ליהודי הריכוז ברזינה אין שום עדות חיה. אין שום ציון למקום פטירתם. אין סימן כלשהו. כבר בחורף יצאנו שוב לדרך. שוב לאוקראינה. הפעם לכיוון אחר - לאורך מסלול הכפרים אובודובקה ברליבקה והתחנה הסופית - ברשאד שבמחוז בלטה, איזור אשר היה בשלטון רומני.

באבודובקה התעכבה המשפחה של דודתי מינה, אשתו של משה רוזנצוויג (אח אימי), בגלל שנרצח שם אביהם אברהם ליפסטמן על-ידי כפריים. הם הרגו אותו כדי להשיג את החליפה שלו, במקום לשלם לו קצת קמח תמורתה. הוא הלך איתם לכפר ולא חזר משם. אשתו, שתי בנותיו ושני נכדיו נשארו באובודובקה לחכות לו. מכל המשפחה נשארה בחיים רק אחת הבנות - מלי. היא בילתה את כל החורף הנורא של 1941 - 1942 תחת כיפת השמיים על-יד גופותיהם של בני משפחתה והעכברושים שבאו להשביע את רעבונם בהן. היא שרדה בתוך כיסוי של שלג קפוא.

אנחנו המשכנו ללכת כששוטי החיילים מצליפים בנו. דודתי ליובה נשאה את ילדה הירשיילה על כתפיה עד שכלו כוחותיו. הוא חלם על כוס תה חם. ומילותיו האחרונות היו מופנות לחיילים: "לו יכולתי הייתי זורק בהם אבנים". כך יצאה נשמתו והוא בן תשע בלבד. אמו הורידה אותו מכתפיה, הניחה את גופתו מתחת לגדר של בית כפרי והמשיכה בדרכה, כי חייל הבחין בה והחל מצליף בה בשוט.

לקראת ערב הגענו לברלובקה. כפר קטן על-יד העיירה ברשד. באחת החצרות העלובות של הקולחוז האוקראיני היתה אורווה ובה תאים תאים משני הצדדים ומעבר צר באמצע. בתאים האלה, על האדמה הקפואה הסתדרו משפחות שלמות. שטח התא היה שניים על שניים. אנחנו מנינו ששה אנשים: הורי ואני, דודי משה, אשתו ובתם, נטוצקה. בתוך התא היתה קערה מחמר להתפנות בה. אף אחד מאתנו לא מסוגל היה לעמוד על רגליו וכל פעם היינו נופלים לתוך הקערה עם כל הכרוך בזה. אותי הושיבו כדי לקצץ את הצמות שהתמלאו כינים, אך לא הייתי מסוגלת לשבת.

התחילו גשמים חזקים. האדמה מחוץ לבנין הפכה לבוץ. אבי השתדל להתפנות בחוץ, אך נפל לתוך הבור. ללכת לא יכולנו על כן זחלנו.

כל האוכלוסיה חלתה בטיפוס, בדיזנטריה ודיסטרופיה אלימנטרית, תוצאת הרעב. היינו גופות יבשות, או נפוחות, עם שלפוחיות רטובות ומסריחות, בעלות עיניים בולטות עם מבט לא-אנושי. בקיצור, משהו מזוועע. והקולות, הקולות היו מחרידים עוד יותר מן המראה. חולי טיפוס עם חום גבוה היו מטושטשים לחלוטין, הם היו צועקים בקולות לגמרי לא מן העולם הזה. זועקים, בוכים, מייללים בקולות לא-אנושיים. הגהינום לא צריך להיות יותר גרוע. שם נפטר הדוד משה אידסיס, בתו פרידאלה. הדודה נשארת לבד ועברה לתא שלנו. הדודה הזאת והדוד משה רוזנצוויג היו שמנים יותר לפני המלחמה. כך הם הצליחו ולהשרד קצת יותר מאחרים. הם הצילו גם אותנו. הם אשר הביאו אותנו לעיירה ברשד. קיבלנו בית קטן של חדר וחצי והתמקמנו בו שמונה נפשות. אחר-כך מנינו אחד-עשר בני אדם.

בברשד זאת היתה קהילה יהודית. כאן התחילו צרות חדשות בשם גיטו הניחו אותנו לנפשנו, ובעיית הקיום הופיעה בצורה חדשה ונוראה עוד יותר. אני ישנתי יחד עם דודתי ליובה על שולחן ישן גדול שעמד על-יד החלון. הקור היה מקפיא. ישנו בתוך המעיל שעוד שרד מהבית. כל פעם היינו מוכרחים ללכת לשירותים, כך שלא נרדמנו כמעט. אצבעות רגלי היו קפואות וכואבות כאבי תופת דווקא כשהיו מתחממות קצת.

אבי חלה בדיסטרופיה קשה, כולם ביקשו להביא לו מתוך רחמנות את חתיכת הממליגה האחרונה והוא החליט להפסיק את העינויים. הוא ירד בלילה בסתר, שתה

מחבית מי גשם שעמדה בחצר וחזר לשכב בתקווה למות. קרה נס ומי הגשם ריפאו לו את המעיים. הוא הבריא וקם על רגליו.

לילה אחד, התפרצו לחדרינו חיילים גרמנים תחת פיקודו של קצין רוסי מאנשי ולסוב (שעברו לצד הגרמני). הם באו לשדוד אצלנו את ה"אוצרות", כלומר את מעילי החורף שנותרו לנו עוד מהבית. הם שברו את החלונות ואיימו להרוג אותנו. אחר-כך הסתלקו.

יום אחד אמי נעלמה. היא הלכה לרופא-שיניים שעבד מחוץ לגיטו, ביקשה ממנו לעקור מפיה את שיני הזהב והכתרים ולקנותם אצלה. היא קיבלה את הכסף ופנתה לחזור הביתה. בדרך תפסו אותה. באותם ימים היו שולחים לניקולאייב לעבודה. משם אף אחד לא חזר בחיים. אמי הצליחה לברוח מהשיירה ורק בערב היא הופיעה, כשכבר לא ידענו מה אירע לה. בכסף שקיבלה עבור השיניים קנינו קמח וביצים וקיווינו לפתוח עסק. לאפות עוגות ולמכור אותן בשוק הלא-יהודי. העסק לא הצליח. תפסו את אבי בשוק האוקראיני, נתנו לו מכות רצח, שברו לו את הכלי של העוגיות. אז למדה אמי להכין קציצות מהקליפות של תפוחי-אדמה שהיינו מקבלים מידי השכנה המקומית. זה היה מעדן יוצא מן הכלל. עקב המכות שאבא קיבל הוא חלה בדלקת מוגלתית בעין אחת.

הוא לא היה מסוגל לראות אור. כאביו היו בלתי נסבלים. אמי חלתה בדלקת הכבד, וזה גרם לה יסורים קשים. זו היתה גם סיבת מותה ללא-עת אחרי המלחמה.

אוד מוצל מאש. שארית הפליטה. נשארנו בחיים וחזרנו להיות בני-אדם. החיילים הרוסים הראשונים שמצאו אותנו בחיים אחרי שכבר זמן רב לא ראו יהודים. ברכתם הראשונה היתה: "אתם יהודים? למה הגרמנים לא הרגו אתכם?!".

כל הסיפור ששטחתי לפניכם, אינו אולי כל הסיפור. טיפה אחת קטנטנה בים היסורים שעברו עלינו בשעת המלחמה הנוראה הזאת.

אחרי ברשאד עברנו לגיטו אחר וזה סיפור בפני עצמו, אבל לא אספרנו הפעם. עתה הנני יושבת וכותבת את זכרונותי על הזמנים - לא-זמנים שאינני מחשיבה אותם כחלק מחיי בכלל. כאילו חלום נורא. אין ואף פעם לא יהיה עונש ולא נקמה. זה לא ניתן. זה בלתי אפשרי.

קיבלנו את ארץ-ישראל וזאת הנחמה, אבל עדיין לא הגענו למנוחה ולנחלה כולה. מעיירתנו החמודה לא נותר אלא בית-הקברות. די אוטיקע לאטישע יידן התמימים, טובי הלב ויראי-השמיים.

בעצם כל היהודים שניספו ללא עוול בכפם, כולם עדיין חיים אתנו ועומדים לצדנו בכל מאבקינו.

תפילתי ותקוותי באיחוד כל הכוחות מכל העולמות מסביב לאחד והמיוחד שמקיים את הכל ואת כולנו. ברחמיו ובחסדיו הוא ישים קץ לצרותינו ויקיים לנו סוף-סוף את סוכת דוד הנופלת.

סוכות תשנ"א, ירושלים בין החומות.

הדנייסטר - מעבר אל המוות

דוד סודקר

איש קשיש מזיל דמעות מבלי שיוכל לשלוט ברגשותיו, במסיבה שנערכה באשקלון.

חוג גיל הזהב, דוברי אידיש, אירח את מקהלת האלף. שרים בנוסטלגיה. הופעת המקהלה, זמרים סוליסטים מחוג אשקלון. אשתי רבקה, אשר ביקרה אתי באטאקי ביוני 1990, מקריאה שיר אשר מביע את חורבנה של עיירתנו. איש קשיש מבין הקהל, חבר מקהלת האלף ממושב משמרת בוכה בדמעות שליש. כולם ידעו את הסיבה. הוא היה עד לחורבנה של אטאקי.

נסענו לביתו במשמרת לשמוע מפיו את סיפורו. לייזר הרשקו ואשתו הצעירה בחודש השמיני להריונה היו בטרנספורט של אלפי יהודים שהוגלו ברכבת מן העיר סוצ׳בה שברומניה לאטאקי. כדי להעבירם לאוקרינה להשמדה. הם עדיין לא ידעו על כוונה זו.

מצויידים בחבילות קטנות, הם הגיעו לאטאקי לפנות ערב באחד מערבי אפריל 1941 והועברו למקומות שונים בעיירה ללינת לילה. מיודענו לייזר ואשתו היו בקבוצה שהולנה בבית־הכנסת הגדול, אשר ברחוב העיר העתיקה. הוא בית־התפילה שמשפחתנו היתה נוהגת להתפלל בו, ושם התקיים טקס הבר־מצווה שלי.

בבוקר הם הבחינו בכתובות על הקירות של אנשי טרנספורטים אחרים שעברו כאן לפניהם: ״אין דרך חזרה״, ״לא תוכלו להינצל מהמתרחש״. ועוד כהנה אזהרות על האסון המשמש ובא.

שמות הזועקים מקירות האבן של בית־הכנסת כתובים היו בפחם ומכל הבא ביד. גם בדם.

הם לא האמינו.

הם עד כדי כך לא האמינו, שמספיק היה חייל גרמני אחד מקדימה וחייל רומני אחד מאחור, כדי להוביל קבוצת יהודים של מאות אנשים הנושאים בידיהם את חבילותיהם וחוצים בשקט את הדנייסטר מאטאקי למוהילב.

המעבר היה על־גבי גשר עץ צר ברוחב של שני לוחות, נתמך על־ידי סירות לאורך מאות מטרים. הרשקו שלנו ראה במו עיניו איך החיילים הרומנים אשר חשקו בחבילות מסויימות, פשוט לקחו אותם בזמן הצעדה על־גבי הגשר הצר הזה ודחפו את בעליהם לנהר אל המוות.

הרשקו ואשתו התמזל להם מזלם להגיע למוהילב ושם, רעבים וצמאים, אוכסנו בבסיס צבאי רוסי נטוש, מגודר וסגור. הרעב והצמא היו ללא תאור. היו אנשים שרכנו לרצפה ללקק את השתן של אחרים. ממוהילב הם הוצעדו לכפר לוצ׳יינצ׳יק ושם, במשך חודש ימים, בוצעו מדי לילה משלוחים אל הבלתי נודע.

שני פרטיזנים חדרו למחנה והזהירו לבל ישלו את עצמם, כי המשלוחים אינם אלא למוות. אבל יושביהם המשיכו לא להאמין. לייזר הרשקו שלנו, אשתו ההרה ועוד מספר בני משפחה חמקו באחד הלילות וצעדו כשלושים ק״מ בחזרה אל מוהלב. שם הוא הוצב לעבודת כפייה להריסת הבתים באטאקי ובניית גשר הבטון. אחד הבתים אשר נהרסו לצורך התוואי של הגשר, היה ביתנו, בית אברהם סוטקר. שנה וחצי הוא עבד בעבודות

הכפייה האלה. שם, במוהילב, גרו עם התינוקת שלהם במרתף חשוך וטחוב. הם התקיימו על מרק בעיקר. היה צריך כוח ורצון עז לצאת בחיים מן התופת הזאת.

על בטן ריקה הם הוכרחו לעבוד עבודת פרך בבניית גשר הבטון מן הבוקר ועד רדת החשיכה. מי שלא עמד בכך, פשוט נזרק לנהר. היו גם מקרים שזרקו את הקורבנות לתוך התבניות לפני הזרמת הבטון. על כל זאת פקחו הגרמנים והרומנים.

דווקא מצד חלק מן האוכלוסיה האוקראינית היו לפעמים מחוות אנושיות. לדוגמא, פעם אחת זרקו נשים אוקראיניות לחם - תירס (מלאי) לעבר צועדי עבודת הכפייה, והן הוזהרו בתקיפות על־ידי הזקיפים.

בני משפחת הרשקו ואחרים היו מתגנבים בלילות לעבר שדות של קולחוזים ומצטיידים במעט ירקות כדי לשכך את רעבונם.

אטאקי שימשה מעין תחנת מעבר אל המוות.

די אויפשריפט אין „יער קדושי בסרביה"

(ווו ס'פאראן אַ וועלדל אויפן נאָמען פון די קדושי יעדינעץ)

אויף יידיש:
דער דאָזיקער שטיינער־הויפן איז אויפגעשטעלט געוואָרן לזכר די קדושי־ישראל פון די בעסאַראַבער קהילות, וועמענס נשמות האָבן אויף זייער לעצטן וועג געגאַרט אהיים, קיין ארץ־ישראל, און צו איר נישט אָנגעקומען.

זאל זייער געדעכעניש אייביק אויפגיין אין די טויערן פון דער אייביקער הויפטשטאט פון ישראל.

אויף זייער נאָמען האָבן פאַרפלאַנצט וועלדלעך די אָפּשטאַמיקע פון די קהילות: קעשענעוו, אַטעק, אַקערמאַן, בריטשאַן, כאָטין, יעדינעץ, ליפקאַן, נאָוואָסעליץ, סעקוראַן.

ניצולים מספרים

אנשים הלכו ולא חזרו

גיטה רוזנבליט (וויינזוף)

ראיינה: **חסיה זמיר**

ב—22.6.1941 הופיעו הגרמנים.

צ׳רנוביץ ואודיסה הופצצו קשה. אז התחילו להגיע לאטאקי יהודים מידיניץ ומסוקורן במגמה לעבור את הדניסטר. לתושבי אטאקי לא נתנו לעבור בלי רישיון. כולם מיהרו להשיג רישיון. גם אני והורי. השתרע שם תור ענק. רק ביום שישי בלילה עברנו סוף סוף את הנהר.

יחד אתנו הלכו מוניה גלברט, הוריו ואחותו. אברהם ברונשטיין, אחותו, אשתו ואמו. אני והורי נשארנו במוגילב. האחרים המשיכו ברגל. כעבור יומיים נסענו לירשוב, כי דומה היה ששם שקט יותר אבל גם לשם הגיעו הגרמנים ורצו להשמיד את ההורים. נתתי לחיילים שעון וההורים ניצלו. אולם כעבור יומיים כשהם הלכו להשיג לחם רצחו אותם בדרך. זה קרה ב—19.7.1941. היה זה בשבוע של תשעה באב.

המעבר על הדניסטר שליד ירשוב נקרא ליודובה. דרך שם הגיעו היהודים מהעיירות סוקורן יידיניץ, בריצ׳ון. הגרמנים גרשו את היהודים מירשוב לנמיה שליד מוגילב. בנמיה התרכזו אלפי יהודים. הגרמנים אספו מתוכם את ה״קרופניקים״ כלומר אנשים בקיאים במלאכת הכנת הכוסמת, שהיה מקצוע מיוחד, והחזירו אותם לירשוב. אני הייתי ביניהם. משם לקח אותי קרוב משפחה למוגילב.

במוגילב ריכזו את היהודים בגיטו. היהודים התארגנו לחיי קהילה ככל האפשר.

בת-דודה עבדה כאחות בבית־חולים. עברו אתה גם גולדה מייזליס ומנדל פסיס. כל יום יצאו פקודות מטעם הגרמנים: כך וכך יהודים חייבים להתייצב לעבודה פלונית. האנשים הלכו ולא חזרו... שהיתי בגיטו מוגילב עד מרץ 1944.

מושל האזור וורנצ׳נו וה״טורנטוריה״ של יגנדורף

במוגילב גרתי אצל בן־דודי. הוא לא עבד וזה היה מסוכן מאוד, כי מי שלא עבד שולח למקומות שלא חוזרים מהם. הייתי מוכרחה, איפוא, לעזור לו למצוא תעסוקה. זו היתה שאלת חיים כפשוטו.

כך אני מגיעה לסיפור המופלא שיסופר להלן:

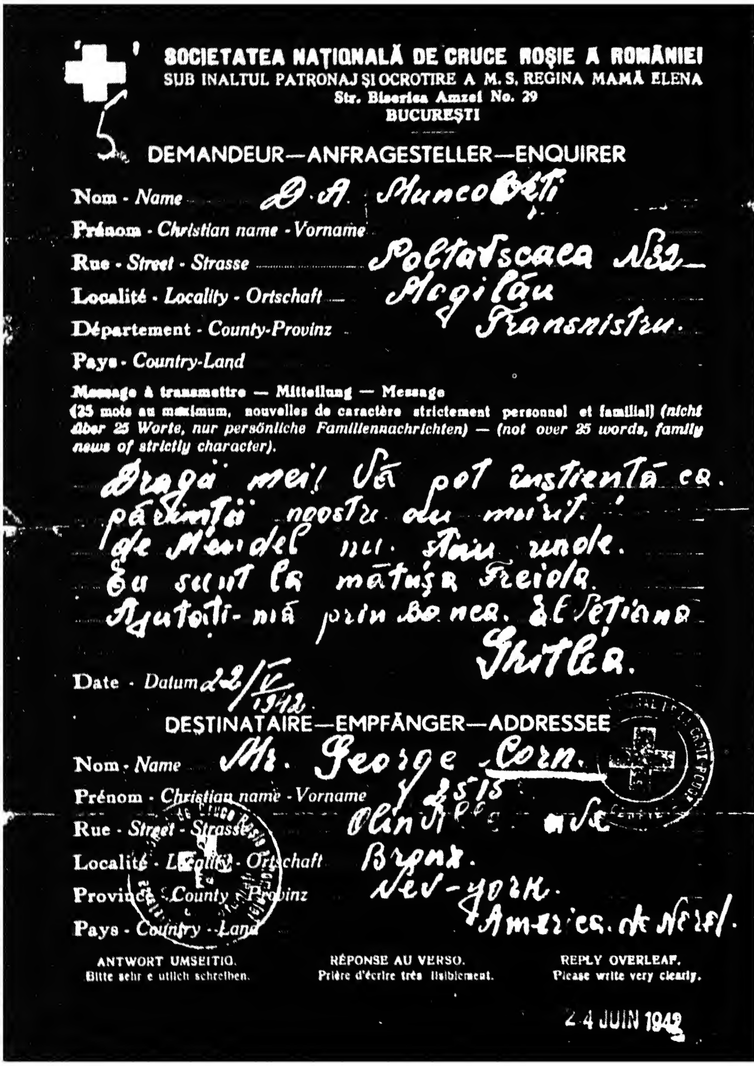
במוגילב פעל בית־חרושת גדול למכשירי חקלאות בשם ״טורנטוריה״ (בית־יציקה). מי שהועסק שם ניתנה לו הזכות להשאר בעיר. זה יכול היה להיות פתרון נהדר לבן־דודי, אך כיצד משיגים זאת?

כאן מתחיל הסיפור.

מנהל המפעל היה מהנדס בשם גנדורוף. פעם פגשתי ברחוב את מושל האזור וורנצנו. הוא הביא את משפחתנו והתעניין במצבי. סיפרתי לו שאת הורי כבר רצחו וכי אני גרה אצל בני־דודים. אמר לי וורנצנו: ״אני מגיע מדי שבוע לטורנטוריה. אם תצטרכי משהו, תפני אלי, אעזור לך״.

עתה נזכרתי בשיחה עם וורנצנו. פניתי לטורנטוריה אבל לא מצאתי אותו שם. והנה יום אחד הוא הופיע על "פיאקר" (מרכבה), שוב הכיר אותי והתעכב. אמרתי לו שיש לי צרות. בן־דודי חייב להתקבל לעבודה בטורנטוריה ויהי מה. סיפרתי לו שכבר חיפשתי אותו שם, אך לא מצאתיו. בידי וורנצנו היתה "פלומבה", כלומר: מעין חותם. הוא שבר אותו לשניים. נתן לי חצי ואמר: "לכי עם זה ליגנדורף ותגידי לו שאני שלחתי אותך". כך התקבל בן־דודי לעבודה וניצלה כל המשפחה.

אחרי המלחמה הגיע וורנצנו לאטאקי ונעצר על־ידי השלטון הסובייטי. בית־המעצר היה בדיוק מול הבנק בו עבדתי. ראיתי אותו, אך לצערי לא יכולתי לעשות דבר.

SOCIETATEA NAȚIONALĂ DE CRUCE ROȘIE A ROMÂNIEI
SUB INALTUL PATRONAJ ȘI OCROTIRE A M. S. REGINA MAMĂ ELENA
Str. Biserica Amzei No. 29
BUCUREȘTI

DEMANDEUR—ANFRAGESTELLER—ENQUIRER

Nom - Name: D. A. Munco...ti
Prénom - Christian name - Vorname
Rue - Street - Strasse: Poltavscaea №32
Localité - Locality - Ortschaft: Mogilău
Département - County-Provinz: Transnistria.
Pays - Country-Land

Message à transmettre — Mitteilung — Message
(25 mots au maximum, nouvelles de caractère strictement personnel et familial) (nicht über 25 Worte, nur persönliche Familiennachrichten) — (not over 25 words, family news of strictly character).

Dragă mei! Vă pot înştiinţa că părinţii noştri au murit. de Mendel nu ştiu unde. Eu sunt la mătuşa Freida. Ajutaţi-mă prin banca. [illegible]

Date - Datum 22/V 1942

DESTINATAIRE—EMPFÄNGER—ADDRESSEE

Nom - Name: Mr. George Corn.
Prénom - Christian name - Vorname
Rue - Street - Strasse: 2515 Olin[illegible] ave
Localité - Locality - Ortschaft: Bronx.
Province - County - Provinz: New-York.
Pays - Country - Land: America de Nord.

ANTWORT UMSEITIG. Bitte sehr deutlich schreiben.
RÉPONSE AU VERSO. Prière d'écrire très lisiblement.
REPLY OVERLEAF. Please write very clearly.

24 JUIN 1942

תעודה שהוצאה מטעם "הצלב האדום", רומניה, בוקרשט ב־22.5.1942
צטרת התעודה להודיע לאחיותיה שהיו בארה"ב, שגיטה רוזנבליט ויינזוף נשארה בחיים, ושהוריה ניספו ועל אחיה מנדל אין שום ידיעות.

בוניה וז'ניה גינדיס מספרות*

ראיינה **חסיה זמיר**

האחיות גינדיס גרות היום באשדוד. אמם חנה נפטרה בשנת 1952 בגיל 61. אביהן זייליג ניהל באטאקי מנסרה והיה סוחר עצים. הם גרו ברחוב השוק מול משפחת מייזליש

ואלה קורותיה של המשפחה בתקופת השואה:

אחיהן ישה נלקח לאחד ממצעדי המוות מביסרביה לטרנסדנסטריה. בדרך לברשאד, ביער רובלנץ פיתו אותו יחד עם צעירים נוספים להצטרף להולכים אל מחנה עבודה. למחנה הם לא הגיעו. הם שרפו אותם בדרך. ישה היה בן 19 בסך הכל. בשנת 1941.

המשפחה כולה הגיעו לגיטו בברשאד והשתכנו בבית עזוב. לא היתה להם פת לחם. את רעבונם השביעו בקליפות של תפוחי-אדמה. שרר שם קור של 30 - 20 מעלות מתחת לאפס. יום יום נפטרו כ-300 איש מרעב, ממחלות ומקרה. האב נפטר באחד הלילות. זניה לא יכלה ללכת להלויה כי היתה ממש שלד. היא לא היתה מסוגלת ליישר את הרגליים.

את האב טמנו בקבר אחים ולא ידעו היכן מקום קבורתו המדוייק. כעבור שנים נסעה האם לברשאד, הקימה מצבה, אליה עלו מדי שנה לומר קדיש.

הרבה אנשים מאטאקי קבורים בברשאד.

אחרי המלחמה שבו האם ובנותיה לעיירה שהיתה שוב בשלטון הסובייטי. ביתם היה שרוף. לא נותר להן דבר. שכן אחד ניסה להרוג את בוניה ואולם יתר הגויים עזרו להם מאד.

בסופו של דבר קיבלו דירה מן השלטונות. שתי הבנות הסתדרו בעבודה ופירנסו את אמן.

באטאקי נותרו באותם ימים כ-450 יהודים ובית-כנסת אחד ויחידי.

ב-1980 עלו האחיות ארצה.

נסטסיה

מתוך דברי ורה סדר (בר-שי) ז"ל,

ראיינה: **חסיה זמיר**

באחד הימים שבשלהי מלחמת העולם הראשונה נקלעה אל בית הוריה של ורה סדר (בר-שי), ה"פעלשער" ובעל "דרוגריה" באטאקי, צעירה נוצריה ממוגילוב וכרסה בין שיניה. שמה היה נסטסיה. נכמרו רחמיה של בעלת-הבית על הצעירה המסכנה והיא קלטה אותה אל ביתה כעוזרת.

---

* בוניה גינדיס ז"ל נפטרה ב-22.3.93.

נסטסיה ילדה בת, אך התינוקת נפטרה כעבור שנתיים מסקרלטינה. נותרה נסטסיה בודדה. היא המשיכה לשרת בבית טוניה ואיסאק סדר קרוב ל-25 שנה, למדה אידיש והיתה כאחת מבנות המשפחה. כאשר באו ימי הזוועה של טרנסדניסטריה, גירשו את בני הבית לברשד. נסטסיה הנוצריה סרבה להשאר בבית. היא נלוותה אל בני המשפחה ואבדה שם יחד אתם.

יהי זכרה ברוך!

הם הציתו את העיירה.*

דורה ואברהם צ׳רקיס

ראיינה: **חסיה זמיר**

שלוש שריפות גדולות היו באטאקי. אחת התחוללה בשנת 1931. היא התחילה אצל פפאוצקי. היה לו מפעל שמן קטן והוא נשרף. השריפה השניה פרצה בשנת 1940-1939 אצל אברהם רודיר. אז נשרף רחוב שלם. והפעם השלישית היתה כשהרומנים עם שותפיהם הגרמנים הציתו את העיירה ונשאר אז מעט מאד ממנה. כל השוק נשרף.

אחר־כך נטעו שם פארק גדול.

כאשר הציתו את הבתים בשוק, דיירי הסביבה ברחו להר וחשבו שיינצלו. אבל ידם של הרוצחים השיגה אותם. כל היהודים גורשו לברשאד.

החיים בברשאד היו קשים מאוד. היהודים לא הורשו לעבוד והרעב היה גדול. למי שהיה בגד כלשהו הוא מכר אותו תמורת פרוטות, כדי להשיג מעט קמח והכינו דייסות דלילות. כך התקיימו.

ב-1941 גורשו בני משפחתו של אברהם לגיטו נאבדובקה, היו הרבה יהודים מסקורן. הגרמנים לקחו את הגברים לעבודה לניקולייב. שם שהה עם אחיו הירש וניצל.

על בני המשפחה שניספו בשואה**

נחמן גולדנברג

אבי — משה ז״ל, נפטר בראשית שנות העשרים.

אמי סימה ז״ל, גידלה שישה ילדים בכוחות עצמה.

אחים ואחיות: נחמן, אשר, שלמה, נעסיה, האני, רוזה ויעקב.

---

* אברהם צירקיס נפטר ב-11.2.92

דורה צירקיס (בוציקיס) נפטרה ב-25.2.93

** נחמן גולדנברג נפטר בינואר 1992.

לאימי היתה מכולת במרכז המסחרי ("דער מארק").

אחי הגדול שלמה ז"ל היגר לארצות־הברית. הוא היה המפרנס של המשפחה. אחי אשר עבד אצל דודי בר'לה ווסקובויניק, בעל חנות נעליים. ב—1936 עשה הכשרה על־יד יאסי ברומניה, ניספה בביסאראביה בימי השואה.

אחותו הגדולה נעסיה ז"ל נישאה לצבי קנופפ והתגוררה בעיר בלצי. היו להם שתי בנות: שבע וטויבלה וכולם ניספו בימי השואה.

האחות פניה ובעלה זלמן כספי עם הבן משה עלו ארצה וגרו בקרית־חיים. אחרי כן בחיפה. להם שני ילדים: משה ושרה, המתגוררים בארצות־הברית. האחות רוזה נישאה לנחמן לרנר (מסורוקה) לזוג נולד בן לפני המלחמה. הם עבדו ביחד עם אימי בחנות. ניספו בזמן השואה.

כל בני המשפחה הגדולה שלנו ניספו בדרך לטרנסדניסטריה.

סבא ז"ל יעקב גולדנברג, הדוד יחזקאל גולדנברג עם אשתו ושתי בנות: רבקה ועטיל, דודי ודודתי, בערלי ולייקה ווסקובויניק עם שתי בנות: עטיל ומוטיל ושלמה הבן, דוד ודודה, נחמן ופרידה רבינוביטש עם בת קסילה ובן משה ניספו. הדוד נחום גולדנברג עם אשתו. כולם.

חיים רזניק ז"ל

מנדל ויינזוף

חיים רזניק נולד באטאקי 1916. אביו אפרים שוחט ואמו מלכה ושתי אחיות. חיים התייתם בילדותו ובכל זאת ירש מביתו הרבה מנהגים מסורתיים. קיבל חינוך מסורתי. למד אצל המלמדים אברהם דורפמן ושמואל-לייב פינקובצקי. אחר-כך רכש השכלה עברית וכללית אצל מורים פרטיים.

היה חבר בתנועת גורדוניה ועזר להפצת הרעיון הציוני והשפה העברית.

כשפרצה המלחמה, עבר את הדנייסטר עם אמו ואחיותיו וכשצבאות גרמניה פלשו לאוקראינה, הם הצטרפו לפליטים והמשיכו ברכבות לאוזבקיסטן לא רחוק מטשקנט.

ב-1943 גייסו אותו לצבא. אחרי כמה חודשים נתקבלה ידיעה מהשלטונות שנפל בשדות הקרב במלחמה נגד הגרמנים הפולשים.

מקום קבורתו לא ידוע. יהי זכרו ברוך.

זכרונות מתחילת הדרך ומסופה של קרובים וידידים יקרים בזמן הכבוש הנאצי

דינה יורקוביץ' (מיידניק)

אבי ישראל יורקביץ' היה סוחר בתבואות ופרות והיתה לו גם חנות מכולת. אמי רבקה עבדה בבית, ואחיותי חנה ודורה. משפחת יורקוביץ' הייתה משפחה ענפה והיו 8 אחים ואחיות: נפתלי, פנחס, לייב, שמואל, ישראל, ברוך, דבורה, רחל.

אחיותי עלו לארץ ב-1973 יחד עם האב. הורי ושתי אחיותי גרנו בבסרביה במרחק 8 ק"מ מאטאקי, בכפר אריונשט. הזיכרון החזק שלי הוא מיום מיוחד: היה יום יפה וחם ביולי, כאשר נודע שהיטלר התקיף את ברה"מ. ידענו על המתרחש בעולם אבל לצערנו אחוז גדול של היהודים לא רצו להאמין בכך, והורי ביניהם. אני זוכרת שבבוקר השני לאחר פרוץ המלחמה הגיעה לביתנו רוסיה שהייתה מחנכת בביה"ס בו למדתי ושימשה קצינה בצבא הרוסי, והיא התחננה שנעזוב מיד את הכפר. היינו 10 משפחות יהודיות בכפר ואף אחד לא הסכים לעזוב. אני זוכרת שאבי ישראל יורקוביץ' ענה לה: "אם נצטרך למות רק לא בדרך. נמות בביתנו ושהגורל יעשה את שלו. אני לא יכול לעזוב את אחי ואחיותי שגרים באטאקי". כעבור כמה ימים הגיעה אלינו בקושי רב אחותו הגדולה רחל יורקוביץ עם חברתה ותינוק. זו היתה משפחת לרנר. האחות השנייה והאחים היו צריכים לבוא בערב, אבל הם לא הגיעו כי לא יכלו לצאת.

איני זוכרת בדיוק, אבל כעבור יום או יומיים כל אטאקי עלתה באש והגשר על הדניסטר פוצץ. באותו זמן שמענו שגם בלז בערה והחזית התקרבה אלינו. הצבא הגרמני התקדם כל כך מהר שאנשים לא האמינו. אני זוכרת שביחד עם כל ילדי הכפר אני ואחיותי חנה ודורה יורקוביץ' עלינו על עץ גבוה וראינו את הגדודים של הפרשים. לפני הגדודים צעדו קבוצות נאציות עם להביורים ושרפו את השדות והשטח. אז אנחנו הבנו שהם הורגים את החיילים הסובייטים שהצליחו לברוח ולהתחבא בשדות. זה היה מראה נורא. הגיע הרגע המכריע עבורנו. שמענו את קולה הרועם של אמא שצעקה לנו: "דינה'לה, חנה'לה, דורה'לה קומט אהיים!" נבהלנו והתחלנו לרוץ וכשהתקרבנו לבית ראינו את אבא ואמא, הדודה והאורחת עם ביתה עטילה שהיתה בת 4, עומדים בשורה לפני הבית וקצין רומני עם חייל, עייפים עצבנים ומלוכלכים, איימו עם הרובים והיו מוכנים להרוג אותם. איני יודעת מאיזה כוח ואיך זה קרה ומאין שאבתי את האומץ שקפצתי על הקצין מאחוריו וחבקתי אותו והתחלתי לבכות ולהתחנון. כך גם אחיותי קפצו על החייל ובאותו רגע כל המשפחה היתה על הברכיים חפויי ראש ותארו לכם שהקצין הוריד את הרובה והתיישב בעייפות על אבן והמשפחה ניצלה. אבא תפס את עצמו, התאושש ולקח את הקצין לבית, פתח את כל הארונות ואמר לו: קח מה שאתה רוצה. הקצין לקח זוג מגפיים בשבילו ובשביל החייל והחליף את הלבנים. הוא לא נגע בשום דבר אחר ואמר: שתדעו שבאים הנאצים והם הורגים את כל היהודים. תשתדלו לברוח בימים הראשונים עד שיגמרו האקציות. (אפילו לא ידענו מה זה אקציה). כעבור יומיים הגיעו לכפר אנשי המנהלה הרומנית והתחילו לחפש אותנו — את משפ' יורקוביץ' כי אבא היה סוחר גדול. גם הז'נדרמריה השתתפה בחיפושים. הם הודיעו כי באים אנשי אס.אס. ומשמידים את

היהודים. אותו דבר אמר לנו גנרל גרמני שהיה מפקד בית-חולים צבאי נודד. הורי הבינו שאין ברירה וצריך לצאת מהכפר. היו לנו אנשים טובים בין המולדובנים שהוציאו אותנו משטח המושב והיינו בתוך החיטה 3 ימים ו-3 לילות. לא הספקנו לקחת אתנו כלום. מזג האויר היה חם. לחזור לא חזרנו הביתה. אחר-כך הז׳נדרמריה אספו את כל היהודים של האזור והעבירו אותנו לכפר סודרקה. שם פגשנו אנשים מאטאקי.

שם שמענו שבאטאקי היתה שחיטה ומהיורקוביצ׳ים לא שמענו כלום. בסודרקה הפרידו בין נשים וגברים. את הגברים שלחו למוות. אותנו, יחד עם אמא, שלחו קודם לסורוקה ומשם ליעד אלכסנדרו צ׳לבון ומשם לוורטוז׳ן. כאן היה מחנה מוות. לא הרגו עם נשק אלא מתו מרעב ומדיזינטריה, אנשים נפלו כמו זבובים. כל יום 40-50 איש. וכאן, יום אחד שמענו שאבא שלנו לא מת והוא הגיע עם שיירה של גברים לוורטוז׳ן. בערב הגיע אלינו. בקושי הכרנו אותו — רעב, רוחש כינים, נפוח והוא סיפר שהם הספיקו לחפור את הקבר ו-5 דקות לפני ההוצאה לפועל הגיע קצין בריצה וצעק מרחוק: לא להרוג את הז׳ידנים. זה היה בעקבות נאומו של מולוטוב ברדיו, בו פנה לאנטונסקו לא ללכת בדרכים של הנאצים.

כך התאחדה המשפחה. עכשיו התחלנו ללחום כדי לחיות. אנשים הפכו לחיות. אין מילים. במחנה זה היו 30-40000 איש, המקום היה קטן מאוד. בכל חדר היינו בין 10-12 אנשים. ישנו על הריצפה ביחד עם האנשים שנפטרו. במשך היום הילדים היו ברחובות וכולנו חיפשנו קרובים מבית לבית. במקרה אני נכנסתי לאחד הבתים ומצאתי את משפחת פרומצ׳וק. הוא היה הרוקח הכי גדול באטאקי והיה לו בית המרקחת הגדול. משפחה מאוד אינטלגנטית. כולם נפטרו שם. המוות של בנו הגדול איזיה פרומצ׳וק היה נוראי — קצין רומני אחד זרק לו אבן בדיוק בזמן שנכנס לדיר חזירים כדי לאכול אתם מהאוכל שלהם. האבן פגעה ברגל ובמשך 3-4 ימים קיבל זיהום נורא ונפטר. זינה פרומצ׳וק נפטרה יחד עם ההורים.

בבית אחד מצאנו את פנחס יורקוביץ׳ — האח הגדול של אבי — יחד עם בנותיו ואשתו. בנו לא היה אתם והוא עדיין בחיים וגר במינסק עם משפחתו. הדוד פנחס נפטר בוורטוזין ואבי קבר אותו במו ידיו. אשתו עם שתי הבנות נפלו בשיירה שיצאה לפני השיירה שלנו. כל אנשי השיירה שלהם הובלו לתנור סיד ושם שרפו את כולם ליד הדניסטר. בשיירה זו היו גם שתי האחיות של אבי ואחי הצעיר ברוך יורקוביץ׳. האח הבינוני שמואל יורקוביץ׳ עם אשתו היו באוקראינה בזגיניבקה ועד היום האחרון היו שם ולפני שהנאצים עזבו הרגו 500 איש והם ביניהם. משפחתנו ניצלה בנס גדול. יצאנו מוורטוזיין עם השיירה האחרונה לאוקראינה דרך יער קסאוץ. עברנו את הגשר לימפול ולאחר שבועיים הליכה ברגל הגענו לצ׳צ׳לניק. רק תודות לאימי ז״ל הגענו כולנו בשלום. היא נשאה אותנו לפי התור על גבה. בדרך אכלנו פטריות, סלק ותפו״א שהאוקראינים הכינו מראש — הם ידעו על בוא השיירה, בישלו תפו״א ופיזרו אותם על הדרך במסלול השיירה. היו אלה פרטיזנים אוקראינים והיו גם איטלקים שעזרו.

בצ׳צ׳לניק חיינו עד השיחרור. אני מציינת כאן שמזלנו שהיינו בטרנסניסטריה תחת השלטון הרומני ובזכות זה נשארנו בחיים.

זאת טיפה קטנה בים גדול של צער שהיה מנת חלקו של העם היהודי במלחה״ע השנייה. בסוף הכתבה הקטנה אני רוצה לציין שמה שכל אחד מאיתנו סבל אי-אפשר לתאר במילים. לכן אני מאוד מרוצה שדור הגיטו והמחנות החלטנו לכתוב את הספר בשם אטאקי, ויש אפשרות לכל אחד מאיתנו לכתוב ולזכור את האנשים שנפלו, את הקרובים ואת הידידים.

הדור הצעיר: ילדינו, נכדינו והנינים תקראו ספרים כאלה! כאן תמצאו את האמת, רק את האמת ואל תפסיקו להלחם בשביל החיים, בשביל היהדות ולמען המדינה שלנו.

משפחת רבינוביץ

ברטה טרכטנברג לבית רבינוביץ

לזכר הורי, אחיותי ואחי אני מייחדת מאמר זה.

הורי יצחק ורבקה רבינוביץ' השתייכו למעמד הבינוני, ואפשר שאפילו פחות. אנחנו היינו 6 ילדים בבית. אחת מהאחיות הבכורות נפטרה בגיל 13, לפני שאני נולדתי, ממחלת צנגה (מחלה שנבעה מחוסר ויטמינים שהייתה נפוצה במלחה"ע השנייה).

אבא עבד בתור לבורנט אצל שנירמן למרות שהשכלתו היתה השכלה תיכונית מסחרית, ולמד לעשות אנליזות באופן עצמאי ובצורה מדוייקת. האנליזות היו בשטח הצמחיה החקלאית. בעונה הרויח לא רע ומחוץ לעונה התעסק בתווך-קניה ומכירה של תוצרת חקלאית. ההכנסות שלו היו צנועות ביותר בסה"כ, הורינו השתדלו לתת לכל הילדים השכלה ולא היה להם בית משלהם.

13 שנים גרנו אל חיים שור בשכנות עם לייזר גולדברג ועם בורוצ'ין. אצל בורזין היו 5 בנות ובן. הם כולם ניספו בזמן המלחמה. אחר-כך גרנו אצל פפאוצקי – לא רחוק ממשפחת בקרמן. הדירה האחרונה היתה מול פפאוצקי. איני זוכרת מי היו הבעלים.

אמא שלנו היתה אשה מאוד יפה, היה לה יופי נדיר. בזמנו סיימה את הגימנסיה והתחתנה עם אבא. בביתנו היה סדר, וגם אנחנו הילדים הורגלנו להיות מסודרים ולטפח אותו. אמא טיפחה גם את האהבה והעזרה ההדדית בביתנו ובמיוחד את האהבה להשכלה. הילדים הבכורים סייעו לצעירים. האח הבכור דוד, למד בפראג, אחרי הגימנסיה, לתואר מהנדס. לצערי הוא לא גמר את האוניברסיטה היות ואבא לא היה מסוגל לעזור לו עד סוף הלימודים. הוא התחתן עם בחורה מידיניץ ושם חי עד בוא הרוסים. עבד כמנהל "בנק דה קרדיט" שבעליו היה פוקס. אח"כ גר בצ'רנוביץ עד תחילת המלחמה. השלטונות העבירו אותם לאסיה התיכונה ומשם גייסו אותו לצבא של עובדים "טרוד ארמיה" ושלחו אותו לעבוד במכרות. הוא הספיק לעבוד 3-2 שנים. חלה בסרטן הקיבה ונפטר. הוא קבור בעיר אוש בקירגיזיה (שם היו המכרות). אשתו והבן – שגמר את המכון הגבוה הפוליטכני – עברו לגור לקרגנדה בירת קאזחסטן.

האחות הבכורה, פניה, עבדה בתור טכנאית שיניים אצל בקרמן והיתה פעילה במחתרת הקומוניסטית וכשזו נכשלה עצרו אותם בעיר העתיקה. פניה קיבלה התראה מוקדמת מחברים והצליחה לברוח. כשבאו לעצור אותה בבית עשו חיפוש יסודי וכמובן לא מצאו כלום, כי הסתרנו את כל החומר שהיה בבית במחסן שהחזקנו בו קליפות גרעינים להסקה. תקופה מסויימת האחות נדדה בין עיירות קטנות ובסוף הגיעה ליאס ושם מצאה עבודה. האבא טרח לארגן "כופר" כדי לאפשר לאחותי לחזור ואכן הצליח בכך. אחותי חזרה לעבוד אל בקרמן, אבל נאלצה להתחפש ולבשה מטפחת ראש גדולה "פלאטוק". הכופר לא הספיק להרבה זמן ולילה אחד באו ועצרו אותה. הג'נדרמריה קוו שאולי תחשוף עוד מישהו, אבל היא לא בגדה. הם היכו אותה עד זוב דם, גרמו לה חבלות קשות ושפכו עליה מים קרים כדי שלא תאבד את ההכרה. אחרי שהתאוששה מהמכות שלחו אותה לבית-סוהר "גלטה" ביאס. איני זוכרת בדיוק כמה זמן, כנראה שהתה שם יותר משנה. לבסוף זיכו אותה. איתרע מזלה ואצל בעלה לעתיד שלום גולדנברג מצאו ספר אסור שהיה כתוב בו בעפרון שמה והעמידו אותה שוב למשפט. הם זוכו, נסעו לבוקרשט והתחתנו שם ועבדו עד לבוא השלטון הסובייטי, ואז הם עזבו את העיר ברכבת הראשונה

והשאירו שם דירה מרוהטת. הם לא הצליחו להגיע לאטאקי ועצרו בבלצי, באותו זמן שמטוס רומני חג באויר בעת מסירת העיר לרוסים (הרוסים הגישו אולטימטום לעזוב את בסרביה ובוקוינה בטענה שאזורים אלה שייכים לרוסיה לפני מלחה״ע ורומניה קיבלה אותם במתנה כמחווה על עזרתם לרוסים במלחמתם בתורכים).

באותו זמן אנחנו הלכנו לשדה התעופה ושם פגשנו את המטוס הסובייטי הראשון שנחת בעיר זו. לחייל הראשון שיצא מהמטוס — אחותי הורידה מידה שעון זהב ונתנה לו, עד כדי כך השמחה היתה גדולה שהאידיאל התגשם, ולצערנו לא הצדיק עצמו. אחותי חיה שנה עד תחילת המלחמה בצ׳רנוביץ, אח״כ פונו לקוקז. שם גרו 3 חודשים ופונו לאסיה התיכונה. שם כולנו חלינו בטיפוס עוד לפני שהספקנו להתחיל לעבוד. כששלום התאושש מהמחלה גייסו אותו ושלחו אותו לחזית בקורסק (אחת החזיתות הקשות בזמן שהתחילו להדוף את הגרמנים). כעבור זמן מה קיבל ״קונטוזיה״ — ״הלם פיצוצים״ וקבל שחרור מהצבא. אחרי שהתאושש, גוייס שוב ונשלח לרכבת לשקום גשרים על הנהר דיסנה. כשהשתחרר לגמרי עברו לחיות בצ׳רנוביץ. שם חיו עד מותם. שניהם קבורים שם. בנם הבכור חי עם משפחתו בנובוסיבירסק והבת עם משפחתה בישראל בנצרת.

גם פניה וגם שלום היו נדיבים וטובי לב והם עזרו לכל מי שיכלו. גם הדלת שלהם וגם ליבם היו פתוחים לכל אדם שהזדקק. הם היו אהובים ביותר על כל אנשי אטאקי וגם על אחרים.

האחות האמצעית, רחל, למדה באוקנציה ואח״כ בסורוקה. היתה בה שמחת חיים רבה. אני זוכרת שכשבאה הביתה בחופשת הלימודים התעורר כל הבית לחיים. אנשים היו מבקרים אותה בלי הרף והדלת לא נסגרה בבית, וכל הזמן נשמעה טריקת הדלת. היא לא קיבלה השכלה גבוהה. היא התחתנה בבוקרשט עם מישה גרוברג שהיה קומוניסט פעיל, ובגלל זה סולק מכל הגימנסיות. כזה היה היחס לקומוניסטים שהיה ידוע עליהם לרשויות. הם לא איפשרו לו לעשות גם בגרות. גם רחל ובעלה עזבו את בוקרשט עם הרכבת הראשונה וחיו ועבדו באטאקי. כשהתחילה המלחמה פונו לאסיה התיכונה. רחל עבדה שם כמורה ומישה במחלקה פיננסית ואחרי המלחמה חזרו לאטאקי. שם המשיכו באותה עבודה. בנם היחיד ניספה בצורה טראגית בגיל 4. כעבור מספר שנים, כשהתארחו אצל פניה קיבל מישה התקף לב ונפטר. הוא קבור בצ׳רנוביץ. רחל נשארה לבד ונסעה לגור בצ׳רנוביץ וכעבור מספר שנים התחתנה שנית. כיום חיים רחל ובעלה במיניאפוליס בארה״ב.

האח האמצעי סיומה, למד בבי״ס מקצועי ״טרוד״ וגם הוא היה פעיל מחתרת עד לבוא הרוסים. הוא ברח לברה״מ בחורף 1939 דרך קרח הדניסטר למוגילוב פודולסק ומשם שלחו אותו לוורקוטא (בצפון) באזור קומי-סס״ר. הביתה חזר אחרי המלחמה. בקושי חי, כי סבל הרבה מרעב. הוא הגיע לפני, לרכבת לשיקום גשרים, ושם עבד זמן מה ואח״כ עבר ביחד עם פניה ושלום לצ׳רנוביץ. שם עבד בביח״ר עד 1973 ואז עלה לישראל. כאן עבד כשנתיים ונפטר וקבור במגדל העמק. שתי בנות עם משפחותיהן גרות בקרית ים, יחד עם אמן פרידה. פרידה היא בת דודה של מוטי קזאק.

אני למדתי בגימנסיה באטאקי ואח״כ למדתי ועבדתי בידיניץ. עם בוא הסובייטים עברתי יחד עם משפחתי ואחי הבכור לצ׳רנוביץ. כשהתחילה המלחמה פינו אותנו יחד עם פני לקווקז ואח״כ לאסיה התיכונה. אחרי המלחמה חזרתי לצ׳רנוביץ. עבדתי במכון לרפואה, התחתנתי ונסעתי לקייב ושם בעלי היה מאסטרנט באקדמיה למדע. אחרי הגשת הדיסרטציה קיבל מקום במכון לרפואה בפנזה באוראל ושם חיינו 10 שנים. נולדו לנו 2 בנים. אח״כ עברנו לנובוסיבירסק, לשם הוזמן בעלי לעבוד במכון למתמטיקה של האקדמיה למדע, שם קיבל דוקטורט. חיינו שם 20 שנה, הילדים סיימו אוניברסיטה ועבדו במכון גבוה של האקדמיה למדע. בעלי והבנים עבדו ביחד באוניברסיטה. גם אני עבדתי

כאקונומיסט בכיר באוניברסיטה. בסוף 1980 עלינו לישראל. בעלי עובד באוניברסיטת ת״א׳ ואני כאן לא עובדת. האחות הקטנה פירה למדה בגימנסיה וכשהתחילה המלחמה פונתה באווקואציה יחד עם ההורים לפולטבה, לאחות של אמא. שם נורתה ע״י הגרמנים.

הנה בקצרה ההיסטוריה של משפחתנו. נעים לזכור את העיירה שלנו, שם נולדתי וגדלתי, נעים לזכור את האנשים שחיו שם ואת הנוף שייפה את העיירה.

אויף מאלדאווישע סטעפן

קישעניעוו, 1946 גורודצקי ברוך (בן-יוסף)

ס׳אזא אומעט אויף מאלדאווישע סטעפן.
אזא וויי און נויט עס איז דארטן
טויזנטער יידן זיי שלעפן
די פעקלעך פון ארט אויף ארט.

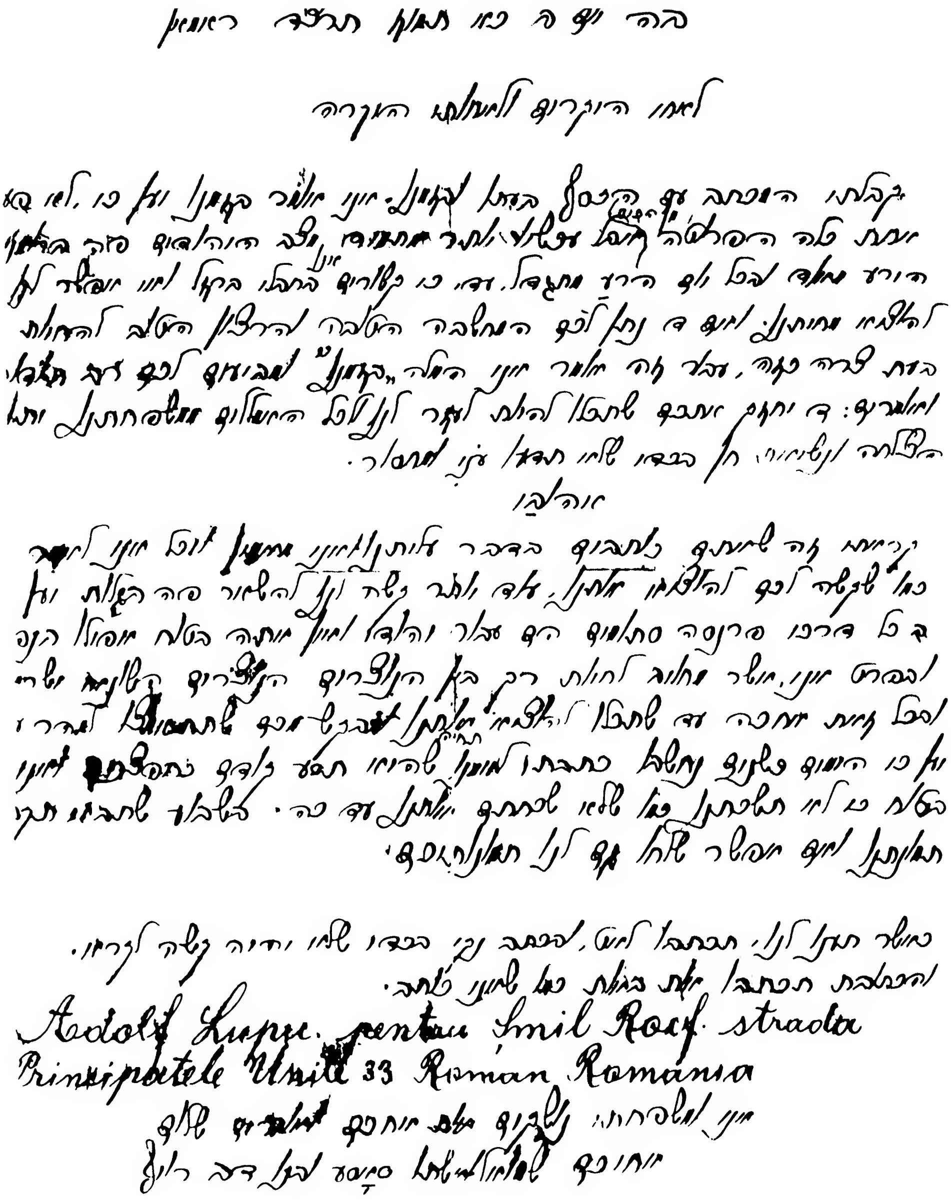
זשאנדארמען - זיי שיסן און שלאגען,
פארמוטשעטע באבעס אין זיידעס,
די קינדער, די מאמעס זיי קלאגן
אין רופן דעם הימל פאר עדות.

די סטעפן ווערן פארשפרייט
מיט קערפער פון יונג אין אלט,
פאשיסטישע קויל זי טויט אט די,
וואס גייען ניט באלד.

די מערדער זיי שלאגען מיט פאסן,
ווייל זיי הערן און וייסן שוין לאנג,
ניט קען מען פארניכטן די מאסן
וואס שיין איז און רייך זייער פארגאנג!

מיר וואנדערן שוין טויזנטער יארן
און מיר ווערן דאך קיינמאל ניט מיד,
אונצז האט מען געפרווווט צו פארניכטן,
מיר לעבן - זיי לייבן מער ניט.

ס׳אזא אומעט אויף מאלדאווישע סטעפן,
אזא וויי און נויט עס איז דארט.
עס גייען די יידן און שלעפן
די פעקלעך פון ארט אויף ארט.

ב"ה יום ה' כ"ו תמוז תרצ"ו ראמאן

לאחי היקרים ולאחותי היקרה

Adolf Lupu. pentru Smil Roif. strada Principatele Unite 33 Roman România

"מהרו... הצילו...."

שמואל רויף

מכתבו של שמואל רויף ז"ל משנת 1936. מצאצאי אברהם סוטקר, שעקר מאטאקי אל ראמאן שבמולדובה אל בין "הנוצרי השונאי ישראל" לחפש מחייה, אבל "כל צרכי הפרנסה סתומים הם עבור יהודי ואין אתה בטוח אפילו בנפש" - כך הוא כותב אל אחיו ואחותו שבארץ־ישראל והוא מתחנן בפניהם להתאמץ ולמהר להוציא אותו ולהעלות אותו ואת בני ביתו, כי "הימים כשנים נחשבו".

... והימים ימי שלוט הבריטי בפלשתינא - ארץ־ישראל" והסרטיפיקטים ניתנו במשורה ושמואל רויף לא זכה.

הוא ואשתו ושני ילדיו ניספו באחד המצעדים הידועים לשמצה לטרנסדניסטריה.

יהי זכרם ברוך.

מסמכים על השלטון המקומי באטאקי אוק'-נוב' 1941

תרגמה וערכה **מרים רוזן**

דער מאטעריאל שפיגלט אפ א קורצן פעריאד (אקטאבער-נאוועמבער 1941) פון דער טעטיקייט פון דער רומענישער פאליציי און זשאנדארמעריע אין אטיק.

די דאקומענטן האט באקומען משה גאראדעצקי (פירה סאדקערס זון) פון "יד ושם" ירושלים.

איבערגעזעצט פון רומעניש אויף יידיש (מיט פארקירצונגען) האט מרים רויזין.

החומר משקף תקופה קצרה (אוקטובר-נובמבר 1941) אודות הפעילות של המשטרה והז'נדרמריה הרומנית באטאקי.

המסמכים נלקחו על ידי משה גורודצקי (בנה של פירה סודקער) מ"יד ושם" מירושלים.

תרגמה מרומנית ליידיש (עם קיצורים) מרים רויזין.

אינפארמאטיווע מעלדונג

נומ. 116 פון דעם 31-טן אקטאבער 1941

דער לייטענאנט ראשקא פון דער אטיקער זשאנדארמעריע, וואס איז געקומען אהער פון דער שטאט ראמאן מיט זיין פרוי, א לערערין, שיקט אפט קיין ראמאן און אין אנדערע שטעט מאשינען אנגעפאקטע מיט טשעמאדאנעס.

דורך אטיק זענען דורכגעגאנגען יידן קיין טראנסניסטריע. איצט איז אין שטאט נישטא קיין איין ייד, אלע זענען "אויסגערונען", מע ווארט ס'זאלן קומען אנדערע

די ערשטע צייט האט דער הער לייטענאנט ראשקא צוגענומען ביי די יידן דאס גאנצע גאלד, נישט געמאכט קיין רשימה, נישט געגעבן קיין קוויטאנציע, פשוט אריינגעלייגט צו זיך אין קעשענע. ראשקא האט פארווערט די זשאנדארן פון דער היגער אפטיילונג פון זשאנדארמעריע זיי זאלן צוקומען נאענט צום לאגער. פון די באקומענע אינפארמאציעס פון די ארטיקע זשאנדארן דרינגט קלאר ארויס, אז מען האט ביי די יידן צוגענומען קילאגראמען גאלד, דאלארן און אויך ווערטפולע זאכן.

נאכן אריבערגיין דעם דניעסטער קיין מאהילאוו האט מען ביי די יידן צוגענומען אלע פעקלעך מיט די איבערגעבליבענע זאכן, אזוי אז זיי זענען אוועק נאר אין דעם, וואס זיי האבן געהאט אויף זיך און אן געלט.

אין דער צייט, ווען זיי האבן זיך געפונען אין אטיק האט מען זיי פארקויפט א לעבל ברויט פאר 550 לעי, אן איי פאר 100 לעי, א ליטער מילך פאר 600 לעי.

מע קען פעסטשטעלן אין די פאסט-אפטיילונגען פון אטיק און ליפניק אז די מיטארבעטער פון דער פאליציי האבן איבערגעשיקט געלט צו זיך אהיים און אויך דעפאנירט אויף טשעקן.

דער אגענט פון פינאנסן-אפטיילונג פון אטיק האט אין משך פון איין טאג דעפטאנירט

אויף זיין און זיין פרויס נאמען 60000 לעי אין ליפניק.

ביי אלע געפונען זיך פיל ווערטפולע זאכן און גאלד.

דעם 24-טן אקטאבער האט זיך א יידישע משפחה אומגעקערט פון אטיק אין דער שטאט, פון וואנען זיי זענען געקומען, נישט פארשטענדלעך פאר וואס פאר א סיבה. מ׳האט געזען, אז לייטענאנט ראשקא און קאפיטאן פאפעסקו האבן געגעבן די דערלויבעניש.

אין אן אנדער דאקומענט זאגט זיך, אז דער לייטענאנט ראשקא זאל זיך געווען אויסדריקן, אז נאך דער מלחמה וועט ער דעמיסיאנירן פון דער ארמיי, ווייל ער האט גענוג מיטלען צום לעבן).

(נישט אנגעוויזן דער נאמען און די חתימה)

★★★

די הויפט-אינספעקציע פון דער זשאנדארמעריע

פאראָרדענונג

דער מאיאר טעאדארעסקו סאקעלאריע אלעקסאנדרו פון דער הויפט-אינספעקציע פון דער זשאנדארמעריע ווערט געשיקט אין דער געגנט אטיק-מאהילאוו, סאראקע-יאמפאל און רעזינא-ריבניצא אכטונג צו געבן אויף דער עוואקואציע-אקציע פון די יידן. ער פארט אפ היינט דעם 2-טן נאוועמבער 1941 און קערט זיך צוריק נאכן ענדיקן זיין ארבעט.

געהילף פון הויפט-אינספעקטאר פון דער זשאנדארמעריע גענעראל
(דער נאמען איז נישט אנגעוויזן)

2-טער נאוועמבער 1941, בוקארעשט.

★★★

מאיאר טעאדארעסקו סאקעלאריע

זייט אזוי גוט תכף איבערפארן אין דער געגנט אטאקי, קאסעאוץ, רעזינא-באסאראביא באגלייט מיט א גרופע אגענטן אויף אכטונג צו געבן וויאזוי עס קומען פאר די אקציעס פון עוואקוירן יידן פון די אנגעוויזענע ערטער.

צום הויפט-אינספעקטאר פון דער זשאנדארמעריא זענען דערגאנגען אינפארמאציעס, אז די ארגאנען, וועלכע האבן באקומען דעם באפעל דורכצופירן די דאזיקע אקציע, (מיליטערישע און ציווילע) זענען באגאנגען מיסברויכן און אייניקע פון זיי האבן פאראייגנט גרויסע סומעס געלט און ווערטפולע זאכן.

וועגן אויפדעקן די מיסברויכן איז אייך ערלויבט צו מאכן אויספארשונגען און אונטערזוכונגען.

איר וועט אינספעקטירן וויאזוי די באנק-אפעראציעס זענען דורכגעפירט געווארן ביים בייטן געלט און ווערטפולע חפצים.

פארברייטערט די אויספארשונגען אויך אין מאהילאוו, ריבניצא און יאמפאל.

ראפארטירט אייערע אויספירן דורך דער לאקאלער זשאנדארמעריע, דורך טעלעגראף, טעלעפאן אדער שריפטלעך.

הויפט-אינספעקטאר פון זשאנדארמעריע

גענעראל יאאן טאפאר.

★★★

4-טער נאוועמבער
דערקלערט אין דער אנוועזנהייט
פון מאיאר טעאדארעסקו

דערקלערונג

איך, דער אונטן-געחתמהטער לייטענאנט אין דעזערוו אנדריי קאקוז פון דער פאליציי-אפטיילונג נומ.60 דערקלער:

דעם 18טן אקטאבער בין איך געקומען אין דער אפטיילונג מיט דער לעצטער גרופע זשאנדארן פון יעדיניץ, וואס האט געפירט די לעצטע קאלאנע יידן פון יעדיניצער לאגער קיין קאסעאוץ. דא האב איך באקומען די פאראדענונג פון קאפיטאן פאפעסקו איך זאל פארמירן א גרופע פון איין אפיציר און 6 זשאנדארן וועגן אונטערצוזוכן די יידן, וועלכע ווערן עוואקוירט אויף יענער זייט דניעסטער. בעת אזעלכע אונטערזוכונגען פלעגט מען ביי די יידן צונעמען די דאקומענטן, דאס געבליבענע געלט, וואס מע האט שפעטער אויסגעביטן אין באנק אויף רובלען ווי אויך זייער צירונג. מיט דעם געלט האט מען באצאלט די שפייזן פאר טראנספארטירן אויף פורן דאס האב-און-גוטס פון די יידן. דאס געלט און דאס צירונג האט מען איבערגעגעבן אין נאציאנאל-באנק אן א קבלה, די דאקומענטן — אין זשאנדארמעריע, ווו דער לייטענאנט באליא האט געדארפט זיי דורכקאנטראלירן.

קאפיטאן ראשקא האט פארגעלייגט, אז די סומעס געלט און ווערטפולע זאכן זאלן פארשריבן ווערן אויפן נאמען פון יעדן אפיציר. וואס האט קאנפיסקירט די זאכן און עס זאל אים געגעבן ווערן קבלה. אבער די פארשטייער פון נאציאנאל-באנק האבן זיך אפגעזאגט צו ציילן דאס געלט, דערקלערנדיק, אז זיי ארבעטן לויט צוטרוי און ערע.

שפעטער האבן מיר באקומען א פארדארדענונג פון די פארשטייער פון דער באנק מיר זאלן קאנפיסקירן אויך נישט באארבעטע סחורות, וואס האבן זיך געפונען ביי יידן אין גרעסערע קוואנטיטעטן און זיי איבערגעבן אין באנק אן א קבלה. אזוי האב איך געטאן ביזן 26-טן אקטאבער, ווען איך האב באקומען אורלויב צו פארן צו מיין משפחה.

כ'האב זיך אומגעקערט דעם 31-טן אקטאבער. איצט זענען די אונטערזוכונג־בריגאדעס באשטאנען פון איין אפיציר, איין אונטער-אפיציר, א דעלעגאט פון דער נאציאנאל-באנק און דריי זשאנדארן. דאס קאנפיסקירטע געלט און צירונג האט מען צונויפגענומען אין פארחתמטע קאסטנס און די סחורות — אין זעק. דאס קאנפיסקירן האט זיך געענדיקט דעם 6טן נאוועמבער, ווען מ'האט פארענדיקט די דעפארטאציע פון די יידן.

/געחתמעט/ לייטענאנט אנדריי קאקוז.

אטאקי, 7-טער נאוועמבער 1941.

★★★

5-טער נאוועמבער 1941
דערקלערט אין אנוועזנהייט
פון מאיאר טעאדארעסקו

דערקלערונג

איך, דער אונטן-געחתמטער לייטענאנט ראשקא אאוגוסטין, דער קאמענדאנט פון דער 60-טער פאליציי-אפטיילונג פון אטאקי לויטן באפעל פון מאיאר טעאדארעסקו פון דער זשאנדארמעריע, דערקלער:

איך בין קאמענדאנט פון דער 60-טער פאליציי-אפטיילונג פונעם 15-טן אקטאבער 1941.

1. די אקציע פון עוואקואירן די יידן האט זיך אנגעהויבן דעם 5-טן אקטאבער. ווער ס׳האט זי אנגעהויבן, ווייס איך נישט. דער קאלאנעל פאלאדע האט אין דעם טאג פארלאזט אטאקי און האט מיך איבערגעגעבן אין רשות פון קאפיטאן פאפעסקו.

2. דעם צווייטן טאג האט מיך קאפיטאן פאפעסקו איינגעלאדן צו זיך אין ביורא און האט מיר מינדלעך איבערגעגעבן די דאזיקע פאראָרדענונגען:

א) אלס דער דעלעגאט פון גענעראל-שטאב און פארשטייער פון קאלאנעל פאלאדע איז ער באפולמאכטיק דורכצופירן די אקציע פון אריבערפירן די יידן אויף יענער זייט דניעסטר. אים האט מען געגעבן אלע רעכט און ער טראגט די אחריות פארן דורכפירן די אקציע. אלע באפעלן באקום איך, און איך דארף באשטימען דעם פערסאנאל פון דער פאליציי-אפטיילונג נומ. 60, וואס וועט אויספירן זיינע באפעלן. ער האט מיך אינפארמירט, אז אין שטעטל געפינען זיך פיל טויזנטער יידן און עס וועלן נאך אנקומען פיל צוגן. עס איז נויטיק צו אונטערזוכן די יידן און זייער פארמעגן פארן עוואקוירן. עס זענען געווען פאלן פון צוגנבענען די באגאזשן און מאסן-מארדן פון יידן, צוליב דער אפוועזנהייט פון דער נויטיקער באוואכונג. אויף מיין פראגע צי זענען פאראן שריפטלעכע באפעלן, האט ער מיר בוכשטעבלעך געענטפערט: ״אין דעם געביט ארבעט מען נישט מיט שריפטלעכע פאראָרדענונגען. די מעטאדן פון ארבעט ווערן פערפעקציאנירט טאג-טעגלעך לויט די דערגרייכטע רעזולטאטן״. ער האט מיר באפוילן צו באשטימען 4 אפיצירן פון דער פאליציי-אפטיילונג, א פארשטייער פון דער באנק און 4 זשאנדארען אויף צו אונטערזוכן די יידן, וואס ווערן עוואקוירט.

מיר האט ער פארטרויט די אדמיניסטראטיווע אנפירונג פון דער פאליציי-אפטיילונג ווי אויך אכטונג געבן אויף דעם טראספארטירן די יידן און זייער באגאזש ביזן אנקומען אין לאגער לויט זיינע אנווייזונגען, ווייל ער איז חושד אז עס זענען פאראן פאלן פון באהאלטן ווערטפולע זאכן. איך מוז אויך אפט קאנטראלירן די זשאנדארן כדי אויסצומיידן רויבערייי.

דער קאפיטאן פאפעסקו איז געווען פאראנטווארטלעך פאר דער גאנצער דעפארטאציע-אקציע פון די יידן, אנהייבנדיק פון דער אויסלאדונג פון די עשאלאנען, אין לאגער און פונעם לאגער ביזן איבערגאנג-טויר ביים דניעסטר.

ער האט באשטימט די מענטשן, וואס גייען אריין אין די וואך-פאטרולן און מיר אנגעוויזן דאס ארט און באשטאנד פון יעדן פאטרול. נאך דעם איז די פאראטווארנטלעכקייט איבערגעגאנגען צו דער אפטיילונג נומ. 60 פון דער פאליציי, וועלכע האט נישט געהאט קיין רעכט עפעס וואס ענדערן אן דער סאנקציע פון קאפ. פאפעסקו.

די 60-טע פאליציי-אפטיילונג איז געווען פאראנטווארטלעך פאר:

1. איבערפירן די יידן פון די צוגן אין לאגער;

2. פארזיכערונג פון דער געפארלאזיקייט פון די יידן און פון זייער פארמעגן.

3. טראנספארטירן און באוואכן די יידן פונעם ארט פון דורכזוכונג ביזן דורכגאנג-

פונקט.

דער קאפּיטאַן פּאַפּעסקו האָט פּערזענלעך אָרגאַניזירט די אָפּטיילונגען פון אָפיצירן און זשאַנדאַרן וועגן דורכפירן די אונטערזוכונגען, זיי געגעבן די גענויע אַנווייזונגען וויאַזוי, ווו און ווען זיי דורכצופירן. ער פּלעגט יעדן טאָג אַסיסטירן ביי דער אַקציע. איך האָב קיין שום אַריינמישונג אין דער זאַך נישט געהאַט.

די אַקציע פון אויסלאָדן די צוגן איז פאָרגעקומען אויף אַזאַ אופן:

איך האָב געדאַרפט צוווייסן טאָן דעם קאַפּ. פּאַפּעסקו ווען דער צוג קומט אָן, זיין נומער, פון וואַנען קומט ער, וויפל וואַגאָנען האָט ער, וויפל יידן ברענגט ער. דער קאַפּ. האָט באַשלאָסן צי מען דאַרף אויסלאָדן די וואַגאָנעס, צי לאָזן די מענטשן אין זיי.

ביזן 30-טן אָקטאָבער האָט מען די יידן, נאָכן אויסלאָדן פון די וואַגאָנעס, אַוועקגעפירט אויף פוּרן אין לאַגער. פאַר יעדער פור האָבן די יידן געצאָלט צו 1000 לעי.

דעם 30-טן אָקטאָבער האָט דער קאַפּיטאַן פּאַפּעסקו צונויפגערופן אַלע אָפיצירן, פאָרשטייער פון דער פּרימאַריע (שטאָט-ראַט) און געמאָלדן, אַז ס׳האָט זיך באַקומען אַ פאַראָרדענונג פון טשערנאָוויץ, אין וועלכער עס ווערט אָנגעוויזן, אַז פון איצט אָן ווערן סחורות אויף פאַרעכנט פאַר ווערטפולע זאַכן. די יידן באַקומען נישט מער קיין פוּרן און זיי וועלן מוזן מיטנעמען מיט זיך נאָר דאָס, וואָס זיי קענען טראָגן אויף דער פּלייצע.

די געבליבענע זאַכן ווערן איבערגעגעבן אין סקלאַדן צוגעגרייטע פון דער פּרימאַריע. דער באַגאַזש ווערט איבערגעפירט אין די סקלאַדן אונטער דער וואַך פון זשאַנדאַרן, פאָרשטייער פון דעם שטאָט-ראַט און פון ב.נ.ר. (נאַציאָנאַל-באַנק) דערנאָך ווערן די טירן פון די סקלאַדן פאַרחתמעט, די שליסלען נעמט דער פאָרשטייער פון דער פּרימעריע און עס ווערן אַוועקגעשטעלט צו צוויי וואַך-סאָלדאַטן ביי יעדער סקלאַד.

אַזוי האָט מען געטאָן מיט די ערשטע צוויי טראַנספּאָרטן. די איבעריקע זענען איבערגעגעבן געוואָרן אין סקלאַדן אָן טירן און מיט פענצטאַער אָן שויבן. אַ טייל פון דעם באַגאַזש האָט זיך געפונען הינטערן פרייען הימל. די סקלאַדן האָט צוגעשטעלט די פּרימעריע. פּאַפּעסקו איז ביי געווען און איך מיין, אַז ער האָט געזען אין וואָס פאַר אַ שלעכטן צושטאַנד די סקלאַדן געפינען זיך.

ס׳האָט זיך געשאַפן אַזאַ לאַגע, אַז די אַרטיקע באַפעלקערונג האָט אָפט געגנבעט זאַכן פון דעם יידישן פאַרמעגן אויפן וועג פון די צוגן אין די סקלאַדן.

פּאַפּעסקו האָט געפאָדערט איך זאָל פאַרשטאַרקן די וואַך און אַפילו שלאָגן די, וועלכע וועלן זיך נישט אונטערוואַרפן דער דיסציפּלין.

אויף דעם האָב איך געענטפערט מיט אַ ראַפּאָרט:

דער קאַפּיטאַן פּאַפּעסקו איז ניט צופרידן ווי אַזוי די וואַך-סאָלדאַטן און די פּאַטרולן טוען זייער אַרבעט. פון היינט אָן ווייטער וועט יעדער וואַך-סאָלדאַט זיך נוצן מיט אַ שטעקן אין פאַל ווען די יידן, די אַרטיקע באַפעלקערונג אָדער די נידעריקערע מיליטערישע ראַנגן וועלן נישט אויספילן די פאָדערונגען פון דעם וואַך-סאָלדאַט.

אויף דער באַשולדיקונג פון מאַיאָר טעאָדאָדעסקו, אַז מע שלאָגט יידן סיי אויף צו צווינגען זיי צו גיין גיכער, סיי ווייל מע וויל צונעמען ביי זיי זייערע זאַכן, דערקלער איך אַז דאָס איז נישט געווען לויט מיין פאַראָדענונג. איך האָב געפאָדערט פון די זשאַנדאַרן זיי זאָלן זיך נוצן מיט שטעקענעס נאָר כדי צו צווינגען די באַפעלקערונג זי זאָל זיך פונאַנדערגיין און קעגן רויבעריי.

אויב די יידן וועלן נישט וועלן פארלאזן די שטיבער און נישט וועלן גיין, זאל מען זיי שלאגן כדי נישט צו פארהאלטן די עוואקואציע. די זשאנדארן האב איך דערקלערט, זיי זאלן שלאגן נישט בארבאריש, נאר אין דער מאס, וואס עס פאדערט זיך.

אין די שטיבער און הויפן פון די איינוווינער פון די גאסן, וואס פירן פון די צוגן צו די סקלאדן, האבן זיך צונויפגענומען הונדערטער לייזיקגייער אויף צו גנבענען פון דעם יידישן פארמעגן. כדי זיי צו צעטרייבן האב איך יעדן איינעם דערלאנגט מיטן שטעקן. ווען דער זשאנדאר קאזשאקארו, וואס האט נישט געקענט צעטרייבן דעם המון, וואס איז געווען גרייט אנצוהייבן רויבעריי, האט מיך געפרעגט: "מעג איך שיסן?" האב איך געענטפערט: "ניין! נעם דעם שטעקן און דערלאנג". איך מיין, אז איך האב געהאנדלט ריכטיק.

עטלעכע דעלעגאטן פון דער נאציאנאל-באנק, דער לייטענטנט גאראוועי פון כאטין, דער אונטער-אפיציר מארינא יעאוגען פון דער 60-טער פאליציי-אפטיילונג האבן דורכגעפירט די אונטערזוכונגען און דאס טוישן לעי אויף רובל אונטער דער אנפירונג פון קאפיטאן פאפעסקו. דאס געלט און צירונג האט מען אריינגעלייגט אין טאשן אדער אין די קעשענעס, די דאקומענטן אין א זאק. פאר נאכט האט מען אלעס איבערגעגעבן א פארשטייער פון דער באנק אן קיין שום באשטעטיקונג פון זיין זייט. איך האב נישט געהערט מע זאל געווען צונויפשטעלן אקטן. נאכן אנקומען פון דער אפטיילונג נומ.60 האט דער קאפיטאן באפוילן מע זאל פארגרעסערן די אונטערזוכונג-בריגאדעס. נאך דריי טעג ארבעט האב איך ראפארטירט דעם קאפיטאן פאפעסקו וועגן דעם נישט ריכטיקן סיסטעם פון אונטערזוכונגען און האב פארגעלייגט פארצייכענען אין א פראטאקאל די דורכגעפירטע ארבעט און צונויפשטעלן אקטן וועגן איבערגעבן די ווערטפולע זאכן אין באנק אריין כדי פעסטצושטעלן ווער פאר וואס איז פאראנטווארטלעך.

דער קאפיטאן פאפעסקו האט בוכשטעבלעך געענטפערט:

"אין ענין מיט די יידן ארבעט מען נישט מיט שריפטלעכע אקטן. וואס שייך געלט, וועלן מיר מיט דער צייט באשטעלן א בוכהאלטער".

נאך דעם געשפרעך האב איך באפוילן די אפיצירן צו פארנאטירן יעדן טאג די סומעס, וואס זיי טראגן אריין אין באנק. איינצייטיק האב איך פארווערט די זשאנדארן דורכצופירן די אונטערזוכונגען, זיי דארפן נאר אכטונג געבן.

מיין פארארדענונג איז נישט אויסגעפילט געווארן, ווייל די צאל מענטשן, וואס מע האט געדארפט טאג-טעגלעך עוואקוירן איז געווען צו גרויס.

אין עטלעכע טעג ארום. דעם 25-טן אקטאבער, האט פאפעסקו ארגאניזירט נייע 4 געמיינזאמע אונטערזוכונג-קאמיסיעס פון אפיצירן, זשאנדארן און פארשטייער פון דער נאציאנאל-באנק. מע האט באשטעלט הילצערנע קעסטעלעך, אין וועלכע מע האט צונויפנומען דאס קאנפיסקירטע געלט און צירונג. פארחתמעט די קעסטעלעך האט מען ערשט אין 2-3 טעג ארום.

די קאמיסיעס האבן געארבעט לויט די אנווייזונגען פונעם קאפיטאן. איין מאל האט מען די אונטערזוכונגען געמאכט אין די שטיבער, א צווייט מאל אויף דער גאס, צו מאל גלייך אין די פורן.

אויף דער נאכט האבן די זעלבע קאמיסיעס איבערגעגען די קעסטעלעך מיט געלט און צירונג אין דער נאציאנאל-באנק, וואס געפינט זיך אין דער זעלבער שטוב, ווו עס וווינט דער קאפיטאן פאפעסקו. אויב די קעסטעלעך זענען נישט געווען פול, האט מען זיי דעם צווייטן טאג פארפילט און ערשט דערנאך איבערגעציילט דאס געלט. מטבעות פלעגן בכלל נישט ציילן. ביים עפענען די קעסטלעך מיט צירונג בין איך קיין מאל נישט בייגעווען און

איך ווייס נישט וויאזוי דאס איז פארגעקומען.

די באשטימטע קאמיסיעס האבן קאנפיסקירט ביי די יידן געלט און צירונג, זיי אליין האבן אנגעמערקט זייער צאל און ווערט, זיי אליין האבן זיי אפגעשיקט קיין טשערנאוויץ, איך מיין, מיט דעם קאפיטאן פאפעסקוס וויסן און דערלויבעניש. אויף וויפל איך ווייס זענען צוזייפגעשטעלט געווארן א 3-2 פראטאקאלן. פאפעסקו האט נישט אונטערגעשריבן קיין איין פראטאקאל.

איך גלויב, אז קיינער האט די זאך נישט קאנטראלירט.

וויאזוי מען האט געהאנדלט מיט די ווערטפולע דאקומענטן ווייס איך נישט גענוי. די לייטענאנטן בילעא און גאראוועי קענען געבן וועגן דעם מער פינקטלעכע אינפאמנאציעס.

וועגן צעשטעלן די אנגעקומענע יידן קיין אטיק דעקלער איך:

די טייל פונעם שטעטל, וווּ עס האבן זיך געפונען די יידן, האט מען גערופן לאגער.

די ערשטע טעג נאך אונדזער אנקומען קיין אטיק זענען אנגעקומען צו 3-2 עשאלאנען מיט יידן א טאג.

די אנגעקומענע יידן פלעגט מען ברענגען פונעם וואקזאל אין לאגער אויפן ארט פון די שוין עוואקואירטע. אין איינעם א טאג זענען אנגעקומען אזוי פיל מענטשן, אז די פורן זענען געשטאנען אויסגעשטעלט פון דעם וואקזאל ביזן לאגער. פאפעסקו האט דערלויבט איינקווארטירן די מענטשן אין שטיבער. אין שטעטל האבן זיך דעמלט געפונען 20000 יידן עוואקואירן האט מען געקענט נישט מער ווי 2000 מענטשן א טאג. דער גארניזאן דאקטער האט געווארנט, אז די לאגע קען שאפן א סכנה פון עפידעמיעס. האט דער קאפיטאן פאפעסקו באפוילן די מענטשן עוואקואירן במשך פון צוויי טעג.

בנוגע דער אקציע פון עוואקואציע פונעם לאגער דערקלער איך:

פאפעסקו האט געגעבן די פאראָרדענונג צו אונטערזוכן די יידן פון די שטעט לויט דער ריי פון זייער אנקומען קיין אטאקי. נישט יעדעס מאל האט מען אפגעהיט די אָרדענונג. אזוי, צום ביישפיל, זענען די געקומענע פון וואטרא דארנעי נאר טיילווייז עוואקואירט געווארן, א טייל איז נאך א סך טעג געבליבן אונטערן תירוץ, אז זיי זענען אין קאראנטין און האבן נאך נישט אויסגעביטן דאס געלט.

דאס איבערפירן די יידן נאך די אונטערזוכונגען צום דורכגאנג-פונקט האבן געמאכט די זשאנדארן אויף אזא אופן: מע האט ארגאניזירט קאנוואיען צו 10 פורן אדער פון פוסגייער צו 100 מענטשן קאנוואירט פון 5 זשאנדארן און איין אונטער-אפיציר. ביי נאכט האט די באוועגונג זיך אפגעשטעלט. ביים איבערגאנג-פונקט זענען די זשאנדארן פון דער פאליציי-אפטיילונג געשטאנען אויף דער וואך, די זשאנדארן פונעם פאסט און די גרענעץ-וועכטאר האבן געציילט די יידן, די פאנטאנערן האבן ארגאניזירט דאס אריבערגיין דעם דניעסטער.

איך קאן נאך דערקלערן, אז איך האב אינפארמאציעס, אז אין איינעם א טאג האט זיך געיאוועט א מענטש א קרומער, וואס האט זיך אנגעגעבן אלס פאפעסקוס אגענט, און האט צוגענומען ביי די יידן געלט און צירונג. די לייטענאנטן מארינא און מארקולעסקו קענען געבן מער פינקטעכערע באריכטן וועגן דעם פאל.

וועגן מיין שטעלונג לגבי דער פראצעדור, וועלכע איך האלט פאר נישט ריכטיקער און נישט געזעצלעך, וויל איך דערקלערן:

דעם 17-טן אקטאבער 1941 האב איך געשיקט קיין טיגינא דעם לייטענאנט פאפעסקו

דימיטרו מיט אדמיניסטראטיווע פראגן. איינצייטיק האט ער געדארפט ראפארטירן דעם גענעראל טאפאר וועגן דער לאגע ביי אונדז און אים פרעגן צי איז נויטיק צו געבן א שריפשלעכטן ראפארט. דער אפיציר האט זיך אומגעקערט דעם 22 טן, ער האט מיר דערציילט, אז טאפאר האט אויסגעהערט נאר א טייל פון זיין באריכט. ער האט אויסגעוויזן צו זיין אין כעס, האט דער אפיציר נישט געוואלט אים ראפארטירן דאס איבעריקע. שפעטער האב איך געשיקט מיט א ראפארט דעם לייטענאנט מארינא קיין טשערנאוויץ, נאר ער האט דארט דעם גענעראל טאפאר נישט געפונען.

דער מאיאר איליעסקו, דער קאמענדאנט פון סאראקער זשאנדארמעריע, וואס האט קאנטראלירט אונדזער ארבעט, האב באגיטיקט אונדזערע מעטאדן פון דורכפיכן די אקציע.

וועגן דער אויפירונג פון די אפיצירן און זשאנדארך דערקלער איך:

פון סאמע אנהויב האב איך זיי געגעבן צו פארשטיין וועגן אונדזער מיסיע און זייער אויפירונג אין דער סיטואציע. איך האב רעגולער קאנטראלירט די זשאנדארן בעת זייער ארבעט און נאך דער ארבעט. די שולדיקע האב איך באשטראפט. כ'האב געבעטן דעם קאפיטאן פאפעסקו ער זאל מיר צוטיילן נאך איין אפיציר, וואס זאל מיר העלפן 3 שעה א טאג, ווייל דער גאנצער פערסאנאל איז געווען פארנומען מיט דער עוואקואציע און מיר אליין איז אויסגעקומען זיך פארנומען מיט דער אנפירונג און אדמיניסטראציע פון דער אפטיילונג.

איך וויל נאך דערקלערן אז בעת די אונטערזוכונגען האט מען צוגענומען ביי די יידן קידושין-פינגערלעך, די אויערינגלעך ארויסגעריסן פון די אויערן, ווי אויך פערזענלעכע זייגערס.

דאס איז מיין דערקלערונג, וועלכע איך חתמע אונטער: לייטענאנט עאוגעני דאשקא.

★★★

6-טער נאוועמבער 1941
אטיק - סאראקע
דגערקלערט אין דער אנוועזנהייט
פון מאיאר טעאדארעסקו

דערקלערונג

איך, דער אונטן-געחתמעטער יינגערער רעזערוו-לייטענאנט מארינא נ. געאָרגע-עאוגען פון דער 60 טער פאליציי-אפטיילונג דערקלער:

דעם 12-טן אקטאבער 1941 אין דער פרי בין איך אנגעקומען מיט א פלאטאן קיין אטיק. דא האב איך באגעגנט דעם קאלאנעל פאלאדע און דעם קאפיטאן פאפעסקו, וועלכע האבן אנגעפירט מיט דער אקציע פון אריבערפירן די יידן אויף יענער זייט דניעסטר. כ'האב באקומען א באפעל צוצושטעלן סאלדאטן וועגן דער וואך און באזוכונגען און העלפן דער נאציאנאל-באנק אויסטוישן לעי אויף רובל. אין דער פרי האב איך אויסגעביטן דאס געלט, נאך מיטאג האב איך געמאכט די אונטערזוגונגען צוזאמען מיטן רעזערוו-לייטענאנט מ. גאראוועי פון דער כאטינער זשאנדארמעריע, וועלכער האט בשעת די אונטערזוכונגען קאנפיסקירט ביי די יידן די חפצים פון גאלד און זילבער און רומענישע לעי, וואס זענען געבליבן ביי זיי נאכן אויסטויש. אין צוויי טעג ארום זענען געקומען די איבעריקע פון דער אפטיילונג מיטן לייטענאנט ראשקא א. און מיר אלע האבן פארגעזעצט די אונטערזוכונגען לויט דעם באפעל פון קאפיטאן פאפעסקו. די ארבעט איז געטאן

געוואָרן נאָר פון אָפיצירן און נישט פון די סאָלדאַטן. די קאָנפיסקירטע זאַכן און דאָס געלט זענען נאָך מיטאָג און אין אָוונט איבערגעגעבן געוואָרן אין דער נאַציאָנאַל-באַנק אָן קיין שום באַשטעטיקונג פון זייער זייט. דער קאַפּיטאַן האָט פיל מאָל זיך אויסגעדריקט, אַז עס איז אַ זאַך פון צוטרוי. דעם ערשטן טאָג האָט מען באַשלאָסן צונויפשטעלן אַן אינווענטאַר-רשימה מיט אַ פּראָטאָקאָל וועגן די קאָנפיסקירטע ווערטפולע זאַכן געחתמעט פון פאַרשטייער פון דער באַנק און קאַפּיטאַן פּאַפּעסקו. די קאָנפיסקירטע סומעס געלט האָט מען נישט גענומען אין אַכט.

ראַשקאַ האָט פיל מאָל געשטעלט די פראַגע וועגן אופן און פאָרמאַליטעט פון איבערגעבן דאָס געלט און זאַכן. ערשט דעם 22-טן אָקטאָבער האָב איך באַקומען אַ מינדלעכן באַפעל פונעם קאַפּיטאַן איך זאָל אַסיסטירן ביים ציילן דאָס געלט, וואָס מע פלעגט טאָג-טעגלעך קאָנפיסקירן און דער לייטענאַנט באַדעאַ - ביי איבערגעבן דאָס צירונג. צום סוף האָט מען געדאַרפט צונויפשטעלן אַן אַקט, נאָר דאָס איז נישט געטאָן געוואָרן. אָבער מיר האָבן פאַרצייכנט אויף פּאַפּיר די סומעס געלט און צירונג, וועלכע האָבן געדאַרפט אונטערגעשריבן ווערן דורך די באַנק-פאַרשטייער. איין אַקט האָט פּאַפּעלעסקו אונטערגעשריבן, די איבעריקע האָט ער זיך אָפּגעזאָגט אונטערצוחתמענען.

דעם 29-טן אָקטאָבער האָט מען אָרגאַניזירט געמיינזאַמע קאָמיסיעס פון אָפיצירן, פאַרשטייער פון דער באַנק און סאָלדאַטן. אַלע האָבן אָנטיילגענומען אין די אונטערזוכונגען, סאָלדאַטן אויך. דאָס געלט און צירונג האָט מען אַריינגעלייגט אין פאַרחתמעטע קאַסטנס, די דאָקומענטן אין זעק. איך בין בייגעווען 4-3 מאָל אין באַנק ביים עפענען די קאַסטנס. קיין אַקטן וועגן די סומעס געלט און זאַכן האָט מען נישט צונויפגעשטעלט.

דער קאַפּיטאַן פּאַפּעסקו האָט קיין שריפטלעכע באַפעלן אויף די אונטערזוכונגען נישט געגעבן. די לאַגע האָט זיך געביטן צוויי-דריי מאָל אַ טאָג, די אונטערזוכונגען האָט מען געמאַכט אַ מאָל אין די שטיבער, אַ מאָל אין די גאַסן, צי גאָר אין צענטראַל-פּלאַץ פון דער שטאָט.

דעם 24-טן אָקטאָבער האָב איך באַקומען אַ באַפעל פונעם לייטענאַנט ראַשקאַ מיר זאָלן אָנהייבן פון דער באַן-סטאַציע, וווּ עס האָבן זיך געפונען יידן פון ראַדאָוץ. שפּעטער האָט מען אונדז איבערגעוואָרפן אויף אַן אַנדער אָרט, נאָך מיטאָג ווידער אויפן ערשטן אָרט, פון דאָרט אויף אַ ניי אָרט. געוויינלעך האָט מען די יידן אונטערגעזוכט לויט דער ריי פון אָנקומען פון די טראַנספּאָרטן פון יעדער שטאָט באַזונדער. ווי די יידן אַליין האָבן דערציילט, זענען די דעפּאָרטירטע פון וואַטראַ דאָרנעי געווען אַ לענגערע צייט אין אַטיק צוליב דעם קאַראַנטין.

חפצים פון גאָלד און זילבער, אויערינגלעך און פינגערלעך, אויך סחורות האָט מען די ערשטע טעג נישט קאָנפיסקירט, שוין שפּעטער האָט מען דאָס געטאָן.

דער לייטענאַנט ראַשקאַ האָט די אונטערזוכונגען נישט געמאַכט, ער האָט אויסגעפילט דעם באַפעל פון קאָפּ. פּאַפּעסקו אַכטונגצוגעבן אויף דעם טראַספּאָרטירן די יידן פון דער באַן-סטאַציע ביזן דורכגאַנג-פונקט ביים דניעסטער.

ביים אָנהויב האָט מען די יידן איבערגעפירט מיט זייער באַגאַזש. די לעצטע צייט האָט מען זיי קיין פורן נישט געגעבן און אַ גרויסער טייל פון זייער פאַרמעגן איז פאַרבליבן אין דער סטאַציע און שפּעטער איבערגעפירט געוואָרן אין די סקלאַדן פון דעם שטאָט-ראַט. קיינער האָט דעם באַגאַזש נישט איבערגעקוקט.

די קאָנפיסקירטע ווערטפולע זאַכן זענען איבערגעגעבן געוואָרן אין באַנק אָן שום אַקטן

און מע האט נישט קאנטראלירט זייער צאל. צירונג (גאלד, זילבער) האבן די באנק-אנגעשטעלטע אליין סארטירט.

דער לייטענאנט ראשקא האט פיל מאל געווארנט די סאלדאטן, זיי זאלן נישט גנבענען קיין געלט און זאכן. מע האט זיי אונטערגעזוכט און די געפונענע געגנבעטע זאכן האט מען איבערגעגעבן דער נאציאנאל-באנק אן שום באשטעטיקונג פון זייער זייט.

די דערקערונג איז געשריבן און געחתמעט פון מיר יינגערער-רעזערוו-לייטענאנט יע. מארינא, יועץ ביים קאסאציע-געריכט.

אטיק, 7 טער נאוועמבער, 1941

★★★

דערקלערט אין דער אנוועזנהייט
פון מאיאר טעאדארעסקו

דערקלערונג

איך, דער אונטן-געחתמעטער רעזערוו-לייטענאנט בילעא וואלעריו פון דער פאליציי-אפטיילונג נומ. 60, דערקלער וועגן אופן פון דורכפירן די אקציע פון עוואקואירן די יידן אויף יענער זייט דניעסטר און די אונטערזוכונגען:

איך בין געווען א מיטגליד פון דער פאליציי-אפטיילונג פון יעדיניץ, וואס האט באוואכט דעם לאגער, דער קאמענדאנט איז געווען לייטענאנט פאפאוויטש וויקטאר. ווען מיר האבן באקומען דעם באפעל צו עוואקואירן דעם לאגער יעדיניץ-כאטין, האט מען פארמירט קאנוואיען צו 2500 מענטשן יעדערער און זיך געלאזט אין וועג קיין אטיק-קאסעאוץ, אנגעפירטע פון אן אפיציר. איך האב אנגעפירט מיטן לעצטן קאנוואי, וואס איז באשטאנען פון 2800 יידן. מיר זענען אנגעקומען קיין אטיק דעם 16-טן אקטאבער 1941 און באקומען דעם באפעל פון קאפיטאן פאפעסקו מע זאל אין דער זעלבער נאכט אריבערפירן מיין קאנוואי איבערן דניעסטר, נאכן דורכפירן די אונטערזוכונגען. ווייל איך בין געווען שווער פארקילט נאך א וועג פון 5 טעג אונטערן רעגן, האב איך איבערגעגעבן די יידן דעם לייטענאנט גאראווו.

די ערשטע טאג האב איך געהאלפן דעם לייטענאנט ראשקא, שפעטער האט מען מיר באפוילן אנטייל נעמען אין די אונטערזוכונגען, ווייל די צאל אנגעקומענע יידן קיין אטיק איז גרעסער געווארן און ס'האבן נישט געסטייט קיין אונטערזוכער. איך האב געארבעט לויט דער אינסטרוקציע פון קאפיטאן פאפעסקו. חוץ דאקומענטן און געלט, וואס די יידן האבן באהאלטן אין פארשידענע ערטער פון זייער קערפער, האב איך אויך געפונען אויסגעביטענע לעי אויף רובל, וואס זיי האבן באדארפט ביים אריבערגיין דעם דניעסטר. איך האב קאנפיסקירט ביי די יידן 220000 לעי, וועלכע איך האב איבערגעגעבן דעם פארשטייער פון דער נאציאנאל-באנק. פאפעסקו איז בייגעווען ביים קאנפיסקירן צוויי טעג און ווען איך האב קאנפיסקירט 180000 לעי האב איך זיי איבערגעגעבן פאפעסקון אין אנוועזנהייט פון קאקוז אנדרעי.די קומענדיקע טעג האב איך קאנפיסקירט קליינע סומעס צו 4, 5, 6 טויזנט לעי. פון דעם געלט האב איך באצאלט די פורן, וואס האבן טראנספארטירט דעם באגאזש פונעם לאגער אין אטיק צום דורכגאנג-טויער.

דאס געלט האב איך איבערגעגעבן די פארשטייער פון דער באנק אן קבלות און אן באשטעטיקונגען פון זייער זייט. זיי האבן דערקלערט אז עס איז נישטא קיין צייט פאר אזעלכע פארמאליטעטן און מע מוז ארבעטן לויט צוטרוי.

פיר טעג האב איך געארבעט ביי די אונטערזוכונגען. דערנאך האט מיר דער לייטענאנט ראשקא איבערגעגעבן די ארבעט פון סארטירן די דאקומענטן, וואס איז פריער געמאכט געווארן פון לייטענאנט גאראווו. די ווערטפולע פאפירן זענען נישט אינווענטאריזירט געווארן. דאס סארטירן די ווערטפולע פאפירן האב איך אנגהוינן דעם 29-טן אקטאבער.

די אונטערזוכונגען זענען דורכגעפירט געווארן פארשיידנארטיק לויט די פאראדרענונגען פון די פארשטייער פון דער באנק און דעם קאפיטאן פאפעסקו אונטער דעם תירוץ, אז זיי זוכן נייע, מער פערפעקטע פארמען פון ארבעט. איך ווייס, אז מע האט איבערגעפירט גרויסע סומעס געלט, צירונג און ווערטפולע זאכן קיין טשערנאוויץ.

חוץ געלט און צירונג האט מען אויך קאנפיסקירט שטאפן, לײדער, וואל א.א.

(נישט געחתמעט)

★★★

דערקלערט אין דער אנוועזנהייט
פון מאיאר טעאדארעסקו

דערקלערונג

איך, דער אונטן-געחתמעטער רעזערוו ייִנגערער-לייטענאנט שטעפאן אנטאן פון דער פאליציי-אפטיילונג נומ. 60 דערקלער:

איך בין אנגעקומען דעם 14-טן אקטאבער 1941 קיין אטיק. דעם 15 אקטאבער האב איך באקומען דורכן לייטענאנט ראשקא דעם באפעל פון קאפיטאן פאפעסקו דורכפירן אונטערזוכונגען ביי די יידן מיט דער הילף פון א גרופע אין באשטאנד פון אן אפיציר און 4 זשאנדארן. דער קאפיטאן פאפעסקו האט מיר אינסטרוקטירט אז מע דארף קאנפיסקירן ביי די יידן רומעניש און פרעמד געלט חוץ רובל, צירונג גאלד, זילבער. די פערזענלעכע אונטערזוכונגען האבן ביים אנהויב געמאכט נאר אפיצירן, שפעטער אויך סאלדאטן.

אלעס איז איבערגעגעבן געווארן אין דער נאציאנאל-באנק אן שום אקטן. דעם באגאזש האט מען איבערגעקוקט אן אים צו סומירן. דעם סיסטעם פון אונטערזוכן האט מען אפט געביטן. (נישט געחתמעט)

★★★

נומ. 1.020 פונעם 10 נאוועמבער 1941
די זשאנדארם-אינספעקציע פון קעשענעוו
צו דער הויפט-אינספעקציע פון דער זשאנדארמעריע

מיר ראפארטירן:

1. אין דער פאליציי-אפטיילונג נומ.60 איז נישט פאראן קיין איין פאל פון פלעק-טיפוס. די איבערגעבליבעהע באגאזשן ווערן אינווענטאריזירט פון א קאמיסיע אונטער דער אויפזיכט פון לייטענאנט ראשקא.

2. אין מארקולעשט געפונען זיך 1200 יידן אנגעקומענע מיטן לעצטן צוג אויפן וועג אריבערגעפירט צו ווערן דעם דניעסטער.

מיר האבן טעלעגראפיש אינפארמירט דעם אינספעקטאראט פון טשערנאוויץ מע זאל מער נישט שיקן די יידן דורך מארקולעשט. די 10 וואגאנעס מיטן אויססארטירטן באגאזש

דורכן ארטיקן קאמאנדאנט זענען אוועקגעפארן. עס זענען נאר געבליבן קליינִיקייטן, נישט קיין ווערטפולע חפצים.

אין דער אפטיילונג האבן מיר דערקלערט קאראנטין אין משך פון 15 טעג, אנהייבנדיק פונעם 14-טן נאוועמבער 1941 מיט מיטלען פון פולער איזאלירונג און דעזינפעקציע.

3. מיר האבן דערקלערט קאראנטין אויך אין פלאטאן 3 אין יאמפאל, פלאטאן 5 אין ריבניצא פון דער פאליציי-אפטיילונג 23 און נומ. 15 פון דער זשאנדארמעריע אין רעזינא, וווּ עס זענען געווען פאלן פון פלעק-טיפוס.

★★★

אינפארמאטיווע מעלדנג

פונעם 11־טן נאוועמבער 1941

די אקציע פון אריבערפירן די יידן אויף יענער זייט דניעסטר דורך אטיק איז דורכגעפירט געווארן פונעם 5־טן אקטאבער ביזן 15־טן אקטאבער 1941 דורך דעם לייטענאנט־קאלאנעל פאלאדע, דעלעגאט פון דעם גענעראל־שטאב, און פון דעם 15־טן אקטאבער ביז היינט דורך דעם קאפיטאן טיטוס פאפעסקו, אויך א פארשטייער פונעם גענעראל־שטאב.

כדי דורכצופירן די אקציע האט מען איבערגעגעבן אין רשות פון קאפיטאן פאפעסקו טיטוס די פאליציי־אפטיילונג נומ. 60 אנגעפירט פון לייטענאנט אאוגוסטין ראשקא.

די אקציע פון עוואקואציע האט זיך אנגעשטויסן מיט גרויסע שוועריקייטן — רעגנס. בלאטעס, און אויך די לאגע אין אטיק, וואס איז געווען כמעט אין גאנצן צעשטערט.

ביזן־30 טן אקטאבער האבן די יידן, וואס זענען געקומען קיין אטיק, געקאנט איבערפירן זייער באגאזש אין פורן. אנקומענדיק קיין מאהילאוו זענען זיי געווען געצווונגען זיך אפזאגן פון זייער באגאזש, ווייל קיין פורן זענען דא נישט געווען. די איבערגעבליבענע זאכן האט מען אריינגעלייגט אין סקלאדן וועלכע האבן זיך געפונען אין רשות פון דער פרימאריע (שטאט־ראט).

פונעם 30־טן אקטאבער 1941 האט די רעגירונג אין בעסאראביע באשלאסן צו פארשטארקן די לאנדווירטשאפט. צוליב דעם צוועק האט מען מאביליזירט אלע פויערים אויף ארבעט אין די פעלדער און מען האט זיי פארווערט צו טראנספארטירן דאס יידישע האב און גוטס אין פורן. אזוי ארום האבן די יידן געמוזט איבערלאזן זייער באגאזש אין אטיק טאקע תכף נאכן ארופגיין פון די וואגאנעס. א דאנק דער איניציאטיוו פון דער פאליציי־קאמאנדע נומ. 60 האט מען צונויפגעקליבן די איבערגעלאזטע באגאזשען, זיי איבערגעפירט אין שטעטל, אריינגעלייגט אין אימפראוויזירטע סקלאדן. דאס שטעטל איז געווען רואינירט, קיין בעסערע סקלאדן זענען נישט געווען.

פיל וואך־פאסטנס האבן אפגעהיט די סקלאדן כדי אויסמיידן רויבעריי.

דאס דעפאנירן די באגאזשן אין די סקלאדן איז געמאכט געווארן אין שלעכטע באדינגונגען.

2. די אונטערזוכונגען וועגן קאנפיסקירן ביי די יידן געלט און ווערטפולע זאכן זענען פארגעקומען אין אזא אופן:

דער קאפיטאן פאפעסקו און די פארשטייער פון דער נאציאנאל־באנק — בונעסקו, פאוועלעסקו, אנטאנעסקו, לעקרארו, פאפעסקו און מערקולעסקו האבן ארגאניזירט 8

בריגאדעס, פיר פון זיי אנגעפירט פון די דעלעגאטן פון נאציאנאל־באנק, פיר — דורך די אפיצירן פון דער פאליציי. שפעטער האט מען פארקלענערט די צאל בריגאדעס ביז 4 און אין יעדער פון זיי איז געווען איין פארשטייער פון דער פאליציי און איינער פון דער באנק, חוץ זיי צו דריי זשאנדארן.

ביים אריבערגיין דעם דניעסטר האט מען קאנפיסקירט ביי די יידן דאס נישט דעקלארירטע און נישט אויסגעביטענע געלט און צירונג.

די ערשטע צייט האט מען מיט די קאנפיסקירטע ווערטפולע זאכן, גאלד, זילבער אנגעפילט די קעשענעס און די טאשן. פון צייט צו צייט זיי אויסגעליידיקט אין א צימער פון אזוי גרופענער באנק. נישט געציילט און אן שום באשטעטיקונג פון דער באנק. שפעטער האט מען צוגעשטעלט קאסטנס אן דעקלעך און מע האט זיי איבערגעגעבן אין באנק אן שום באשטעטיקונג און קיינער האט זיי נישט געציילט.

ווען איך בין געקומען קיין אטיק האט איינער און דער זעלבער אנגעשטעלטער אליין אנגעפילט די קאסטנס, אליין איבערגעגעבן זיי דער באנק, אליין זיי דערנאך געעפענט, איבערגעציילט אן שום קאנטראל. נאר דער קאפיטאן פאפעסקו פלעגט אסיסטירן דערביי.

די שולד פון דער נישט ריכטיקער האנדלונג פאלט אויף דעם קאפיטאן פאפעסקו און אויף די פארשטייער פון דער נאציאנאל־באנק. די אפיצירן פון דער פאליציי האבן געווארנט, אז די פארשטייער פון דער באנק ווילן נישט ציילן דאס געלט און ארויסגעבן די געהעריקע באשטעטיקונגען. אויף דעם האט דער קאפיטאן פאפעסקו געענטפערט, אז אין די באדינגונגען ארבעט מען נישט מיט שריפטלעכע אקטן.

די פאליציי האט אפילו געכאפט א זייטיקן ציווילן בירגער, וואס האט געמאכט די אונטערזוכונגען נישט האבנדיק קיין רעכט דערצו און דערביי געגנבעט זאכן. ער האט זיך אנגעגעבן אלס פאפעסקוס אגענט. עס זענען געווען אויך פאלן ווען די פארשטייער פון דער באנק האבן אליין געמאכט די אונטערזוכונגען און נישט אין די אנגעוויזענע ערטער.

3. דאס געלט האט מען איבערגעפירט פון אטיק קיין טשערנאוויץ אין נישט קיין פארחתמעטע קאסטנס. דאס געלט האט מען נישט געציילט, אזוי אז קיין שום קאנטראל האט נישט עקזיסטירט און קיינער ווייסט נישט וואס מע האט איבערגעגעבן. קליינגעלט - 50,100,250 לעי - האט מען בכלל נישט געציילט.

(נישט אנגעוויזן דער נאמען און די חתימה)

★★★

(עס פעלט דער אנהויב) אין אטיק וועט איר אויספארשן די פאלן פון מיסברויכן מצד די אפיצירן און זשאנדארן פון דער 60־טער פאליציי־אפטיילונג בשעת דעפארטאציע און דאס אריבערפירן די יידן אויף יענער זייט דניעסטר.

כדי גרינגער זיך אריענטירן אין דעם ענין לייגן מיר ביי א דאסיע, וואס אנטהאלט די אינפארמאטיווע מעלדונגען און דערקלערונגען פון די אפיצירן פון דער 60־טער פאליציי־אפטיילונג, צונויפגעשטעלט דורכן מאיאר טעאדארעסקו סאקעלאריע דעם 9-4 נאוועמבער 1941 בנוגע דער פראגע.

פארברייטערט די אויספארשונגען אויך אין דער שטאט מאהִילאוו, ווו איר וועט אפשר קענען געפונען שפורן און באווייזן, וואס זאגן עדות וועגן די מיסברויכן.

איר דארפט אויך אויספארשן אין דער באן־סטאציע און אין דער ארטיקער פאסט־אפטיילונג צי עס זענען געשיקט געווארן סומעס געלט און פאקעטן פון די זשאנדארן צו

זייערע משפחות.

אויב דער הויפּט־שטאַב און די נאַציאָנאַל־באַנק וועט שיקן דעלעגאַטן וועגן אויספאָרשן די פאַלן פון מיסברויך מצד זייערע אָרגאַנען, ווערט איר דעלעגירט פון אי׳ ג זש הויפּט אינספּעקציע פון דער זשאַנדאַרמעריע) אַנטייל צו נעמען אין די אויספאָרשונגען דעם ראַפּאָרט און די נויטיקע דאָקומענטן וועט איר איבערגעבן דער הויפּט־ אינספּעקציע פון דער זשאַנדאַרמעריע.

הויפּט־אינספּעקטאָר פון דער זשאַנדאַרמעריע

גענעראַל אי־טאָפּאַר.

★★★

באַריכט

פון דעם 20־טן נאָוועמבער 1941

קיין אַטיק זענען אַנגעקומען דעם (?) נאָוועמבער דער הער קאָלאָנעל קאָנסטאַנטינעסקו פון מיניסטאַרן־ראַט ער איז געווען באַגלייט די גאַנצע צייט פון דעם קאַפּיטאַן פּאַפּעסקו און פון א מאַיאָר פון די גרענעץ־וועכטער, וואָס גיט זיך אָן אַלס קאָמענדאַנט פונעם אַטיקער גאַרניזאָן קאָנסטאַנטינעסקו זעענדיק, ווי די איינוווינער פונעם שטעטל קוקן צו מיט נייגעריקייט ווי מע לאָדט אויס יידן פון די וואַגאָנען, האָט אָנגעשריען אויפן לייטענאַנט פּאַפּעסקו און אים פאַרגעוואַטרפּן, אַז די איינוווינער האָבן נישט קיין מורא פאַר די זשאַנדאַרן, ווייל מע שיסט נישט אין זיי. אויף דעם האָט פּאַפּעסקו געענטפערט אַז... מע קען נישט שיסן קיין מענטשן נאָר דערפאַר ווייל זיי קוקן צו

אַלע זיינע טענות האָט קאָסטאַנטינעסקו געווענדט צו די זשאַנדאַרן און נישט צו די פאַרשטייער פון דער נאַציאָנאַלער באַנק און נישט קעגן דער אַקציע פון אונטערזוכונגען.

ווען ער איז געשטאַנען לעבן איבערגאַנג־טויער ביים דניעסטער האָט א סאָלדאַט, פאַר זיינע אויגן, אַראָפּגעריסן א ווינטער־היטל פונעם קאָפּ פון א ייִדן, נאָר מע האָט דעם סאָלדאַט נישט פאַשטראָפט.

דער קאַפּיטאַן פּאַפּעסקו האָט געהאַט פיל אַגענטן, וועמען ער האָט דערלויבט צו אַרומגיין צווישן די יידן, סיי ביי דער אויסלאָדונג פון די וואַגאָנען, סיי אין לאַגער. איך ווייס נישט מיט וואָס פאַר א צוועק. איך ווייס אָבער, אַז די זשאַנדאַרן האָבן געכאַפּט צוויי פון די אַגענטן־אינפאָרמאַטאָרן, וואָס האָבן געהאַט ערלויבעניש פון פּאַפּעסקון, בעת זיי האָבן געביטן רובלען און זיי פאַרקויפט די יידן די רובלען פלעגן די אַגענטן קויפן פון יענער זייט דניעסטער פאַר 6- 10 לעי און זיי פאַרקויפן צווישן די יידן פאַר 30-35 לעי א רובל

פּאַפּעסקוס אַגענטן־אינפאָרמאַטאָרן איז געווען דערלויבט פריי אַרומצוגיין צווישן די יידן און זיי האָבן געקענט אומבאַמערקט אויסבייטן גרויסע סומעס רובל.

(נישט אָנגעוויזן דער נאָמען און די חתימה)

★★★

La rezultat al Ord. No. ... din ...
Ordin de căutare No. ... din ...
Dos. No. ... Fila No. ...

Notă informativă No. 116

din 31 Oct 1941

Culeasă de
agentul No —

REZUMAT

Locotenentul Roşca de la Compania de poliţie din Otaci judeţul Soroca, venit aici de la Roman, are soţia sa profesoară şi face mereu naveta încărcată cu geamantane de la Otaci la Roman sau în altă parte.-

Prin Otaci au trecut evreii în Transnistria. In prezent nu mai este nici unul, toti s'au scurs şi se aşteaptă să vină alţii.-

La început Dl.Lt.Roşca au ridicat tot aurul de la evrei fara sa facă vre'un tabel sau sa deu vre'o dovada şi pur şi simplu l'a bagat însa. in buzunar şi plotonierii de la Compania de poliţie.-Dl.Lt.Roşca a interzis jandarmilor de la postul şi secţia locală să se apropie de lagăr.-Din informaţii primite de la jandarmii locali s-a ridicat aur de la evrei cu kilogramele precum şi dolari sau alte obiecte de valoare.-

După trecerea Nistrului la Moghiev la evrei li s'a luat şi baloturile cu efecte ce mai avea şi le-a depozitat într'o remiză mare aşa că ei au plecat numai cu ce a fost pe ei şi fără bani.-

In timpul cât au stat în lagăr în Otaci li s'au vandut pâinea cu 500 lei bucata 100 lei oul.-

Plotonierii de la compania de poliţie au trimis vbani acasă se poate constata la poşta din Otaci şi din Lipnic au asupra lor şi au depus şi la cec.-

Agentul de percepţi din Otaci într'o singură zi a depus la cec pe numele lui şi soţiei 60.000 lei idem şi la Lipnic şi la Cec.-

Toti sunt plini de obiecte de valoare şi aur pe care

* כאן בספר תובא תעודה אחת. התעודות מצויות ב״יד ושם״

S'a mai vândut la evrei laptele cu 600 lei Kgr.-

În ziua de 24 Octombrie o familie de evrei s'a înapoiat din Otaci cu căruţa cu bagajele la locul de unde venise iar nu se ştie pentru ce motiv- Atât sa văzt că i s'a dat drumul de către Dl.Lt.Roşca.şi Căpitan Popescu din alta armă.-

Se spune că Căpitanul Roşca ar fi spus că după terminarea războiului va da demisia din armată pentru că are de trai.-

S'a ridicat de la evrei şi inelele din degete şi s'au [illegible] în buzunare de către cei de mai sus.-

\+ +

\+

-La Vatra Dornei sunt 4 fraţi cu numele de Abramovici la care sa prins un radio emisiune în beci la ei în timpul [illegible] pentru Moscova.-

Au [illegible] arestaţi şi puşi în libertate şi în prezent [illegible] ei.-

[illegible] Vatra Dornei şi în prezent sunt încă mulţi evrei.

verifica

- [illegible] nu s'au comis [illegible] şi din partea [illegible] şi dacă [illegible] este cazul a se face odată o percheziţie în bagajele tuturor pentru a li se ridica toţi banii şi valorile ce s'ar fi luat de ei. —

— Să se facă aceste informaţiuni şi peste Nistru la punctele: Moghilev, Iampol şi Ribniţa

Gral [illegible]

אחרי הרעש הגדול

בעיירה, באטאקי, אחרי ...

רבקה רייך

ביקרתי במקום ההוא
מקום בו נולד בעלי.
ערש זכרונות הילדות.
ביקרתי בעיירת אטאקי.

ראיתי קומץ יהודים
עצובים, מדוכאים.
מתהלכים
בחוצות ששקקו פעם חיים.

ראיתי מגרשים
בהם עמדו בתי-כנסת יפים.
רק אחד נותר לפליטה.
הוא הפך למחסן ... עתה.

ילדים חכמים, שובבים,
עליהם דויד מספר.
יהודים למדנים, עמלים
כל אלה השמיד הצורר.

הרחובות, הסימטאות, הבתים
והנוף אותו נוף.
הדנייסטר, הגבול
הכנסיות הגבוהות בהדרן,
עכשיו גרים שם אחרים.

רק מקום אחד בעיירה
נשאר כמאז —
בית העלמין.
עדות למה שפעם היה.

עליתי לקבר אבי

דוד רייף (סודקר)

ביולי 1990 ביקרתי בעיירתנו אטאקי במטרה לפקוד את קבר אבינו, ר׳ אברהם סודקר ז״ל. התלוותה אלי אשתי רבקה וארחה אותנו משפחתה של נטה, בתו של משה רוזנצווייג ז״ל.

העיירה, אשר מנתה בתקופת השיא שלה חמישה־עשר אלף יהודים, נמצאו בה בשעת ביקורנו עשרים יהודים בלבד. חלק מיהודי מוגילב, העיר שמעבר לדניסטר, הם יהודי אטאקי לשעבר. כל מי שהצלחנו לפגוש מדברים על עלייה.

אטאקי בלי יהודים לא היתה בשבילנו הפתעה. משפחתנו, משפחת סודקר, שיכלה את כל משפחת אחינו שמואל. הוא, אשתו ושני ילדיו ז״ל, לא ידוע לנו כלום עליהם, כנראה ניספו.

★★★

באטאקי, הדניסטר זורם לו בקצב הקבוע שלו. השמש זורחת ושוקעת לה מדי יום ביומו. הציפורים מצייצות השכם בבוקר כמו בימים ההם. הנוף רגוע כפי שהכרנו אותו מאז. אפילו מי המעין אשר אחרי בית המרחץ עדיין טעימים כפי שהיו אז. מוגילב צופה אל אטאקי ואטקי צופה אל מוגילב.

נשארנו רק עם הזכרונות.

סובבתי ברחובות אטאקי. פגשתי באשה יהודיה אחת מעשרים הנפשות שעדיין נמצאות שם. היא יודעת קצת עברית מבית־הספר ״תרבות״ בו למדה הצעירותה.

בית־הכנסת הגדול הפך למחסן.

המארחת שלנו, מורה במקצועה, קיבלה טלפון מהורה של אחד מתלמידיה ופלט משפט אחד בלבד: ״את זוכרת שאת יהודיה״.

בחזית בית־הקברות באטאקי, היה בית של איכר גוי. ראש המשפחה, כך אומרים היה שומר בית־הקברות. הוא כבר לא בחיים. בזמן ביקורנו היינו צריכים לעבור את חצרם של משפחת האכרים הזאת כדי להגיע לקבר אבי ז״ל.

כשנכנסנו הסתובבו חזירים בחצר, אבל ביוצאנו הבחנתי שהחזירים היו מכונסים בדיר שלהם.

אולי היה זה סימן של רגישות מצד משפחת האיכרים כלפינו.

שמענו צפצוף רכבת (תחנת הרכבת סמוכה לבית־הקברות). נאמר לנו שבאטאקי חולפות רכבות למוסקבה אפילו מסופיה שבבולגריה.

אני הפלגתי מתחנת רכבת זו לארץ־ישראל בנובמבר 1931.

עצוב, עצוב, מה שנשאר באטאקי זה בית־הקברות בלבד ורחובותיה של העיירה מלאה צוענים.

האנדרטה לזכר קדושי אטאקי

שניספו בשואה ומקום קבורתם לא נודע

362

דפי הנצחה
געדענק-בלעטער

יזכור

קדושי אטקי שנרצחו בימי הטבח ההמוני בעיירה, שנפלו בדרך להצלת חייהם, מרעב, קור ומגיפות, בנדודיהם, במחנות טראנסניסטריה, בשורות הצבא האדום בקרבות עם הנאצים, שניספו במחסגרי הגירוש הסטאליניסטי בסיביר או כפליטים בימי המלחמה ברחבי ברית המועצות.

ת. נ. צ. ב. ה.

די קדושים פון אטקי וועלכע זענען אומגעקומען אין דער מאַסן שחיטה פון אונזער שטעטל, וועלכע זענען געפאַלן אַנטלויפנדיק כדי צו ראטעווען זייער לעבן, וועלכע זענען אויסגעשטאָרבן פון הונגער, קעלט און עפּידעמיעס בשעת זייערע וואַנדערונגען, אין די לאַגערן פון טראַנסניסטריע, אויפן פראָנט אין די רייען פון דער רויטער אַרמיי אין קאַמף געגן די נאַציס, וועלכע זענען אומגעקומען אין די סטאַליניסטישע צוואנגס־לאַגערן ווען זיי זענען פּרטריבן געוואָרן קיין סיביר אָדער געשטאָרבן אַלס פּליטים אין ראַטנפארבאנד אין צייט פון דער מלחמה.

לזכר קדושי קהילת אטאקי, בסרביה, שניספו בשואה ומקום קבורתם לא נודע – ושהונצחו באנדרטה בבית־העלמין בחולון.

1. איזיקוב ציון, שרה, אריה, חייקה
2. איזיקוב זלמן, חנה
3. אולבן משה, חנה וב״ב
4. אורינצוב משה

4א' אומדמן מה ולאה

5. ברמן יואל, וב״ב
6. בוגורוצין חיים וב״ב
7. ברמן משה, שרה, סיומה, ישי
8. ברנד זאב, נחמה
9. ברונשטין אליעזר
10. בליויס חיים, סלובה, ליוסי, ריבה, ילי
11. בוצ׳קיס אברהם וב״ב
12. בוצ׳קיס ישה, חנה
13. בוצ׳קיס ישראל וב״ב
14. בוצ׳קיס אידל, פייגה
15. בורצין ישראל וב״ב
16. ברוכמן וב״ב
17. בלבן משה וב״ב
18.ביידר סנדר וב״ב
19. בורטנובסקי זיסה, פייגה, לאה
20. בוצ׳קיס עזרא
21. ברמן דורה
22. בקר אברהם
23. בליט ברנה
24. גרו הרש הנקה, חיוסיה
25. גלמן יהודה
26. גולדנברג יחזקאל, סוניה, ריבה, אתל
27. גורבטי ישה, רוזה
28. גלבורד אלקסנדר, סנדר, חנה
29. גרינברג אבא, חיינצה, אסתר
30. גרויסמן עזרא וב״ב
31. גלמן יעקוב, משה, מוסיה, חוה, שרה
32. גרשמן משה, דוד וב״ב
33. גרשמן יהושוע וב״ב
34. גמרניק וב״ב
35. גרשמן ברל, פייגה, דלמה
36. גרשמן חיים
37. משפ. גורביץ
38. גרמן לייב, איטה, דוד
39. גולדנברג יעקוב, סימה, אשר, פוליה
40. גלוזמן אליעזר, רבקה
41. גולדנברג נחום
42. גולדנברג יחזקאל
43. גינדיס זליג, ישה
44. גויכמן מוטיל, אלי
45. גויכמן לייב, חעני
46. גינדיס יוסף, רוזה
47. גריימרמן שרה
48. גולדשטיין שפרה

48. גולדנברג פנחס, אטיל

49. גרינברג משה, סוניה, בובה, פרל
50. גינדיס בורי וב״ב
51. גרינברג לאה, בלה, בובה
52. דיקלר הרש וב״ב
53. דוחבני אינדה
54. דץ ליפה
55. דוליאר יחיאל וב״ב
56. דיאמנד שכנה
57. דרבצ׳ינסקי משה, הרש
58. דיקלר מניה
59. דורמן אריה, גולדה
60. וינשטוק אנוך וב״ב
61. ויסמן ברל
62. ויסמן אסתר, חיים
63. ויסמן משה, רחל
64. ויסמן מאיר, זלמן
65. וינרוב יצחק, בתיה, מניה, לאה, לייב

66. וינזוף יהושוע, העשיל, ואשתו ליבה
67. וסקבויניק ברל, לאה, אתל
68. משפ. ורצמן
69. וסקובויניק יוסף, מוטיל
70. וייסמן אברהם וב״ב
71. ויינר שרה וב״ב
72. ויינר פניה
73. ויינר הרש
74. ויסמן דוד
75. זילברשטין זיידה, אשתו והילדים: איבי, אולה
76. זילבר מאיר וב״ב
77. זבדניוק משה, פני
78. זוניס יוסף וב״ב
79. חזין יצחק וב״ב
80. חזין משה וב״ב
81. חסיד לייב וב״ב
82. חלפין אידה בת שלמה
83. חלפין עדה בת יצחק
84. חלפין גיניה, פוליה, ליוסיה, שליה
85. חת לייב, אינדה
86. חיוט לאקיה
87. חרמי שרה, איטה
88. טריף הרש, גיטל
89. טמלמן אברהם, חיקה
90. טמלמן רוזיקה, יסקה, רבקה, בוזיה
91. טמלמן פרויקה, רבקה, עצחק, איטהה
92. טמלמן חיקה
93. טמלמן אשר, יוכבד
94. טרייגר אתי
95. טנדלר שלום וב״ב
96. טפרמן לאיזיק
97. ידסיס איזי וב״ב
98. ידסיס משה, פרידל, הרש, מסיה, רוזה
99. יורקביץ בפצי, מלכה
100. יורקביץ פנחס, מאיר וב״ב
101. יורקביץ שמואל, אניה
102. יורקביץ דבורה, רחל
103. יודקיס יעקוב וב״ב
104. ימפולסקי אברהם וב״ב
105. יהושוע־העשיל — הסבא של יוסף סליטרניק
106. יושפה ליובה
107. כץ בן ציון, אליעזר
108. כץ רבקה וב״ב
109. כץ אלטר, אוה, חנה, דבורה
110. לכצר צבי
111. לכצר ישראל
112. לויט ישעיהו וב״ב
113. ליוברסקי הרמן, אסתר, פיגה
114. לרנר שמעון, שלימה וב״ב
115. לרמן ניוניה וב״ב
116. משפ. למפרט
117. לוגוזה יעקוב, דבורה
118. לרנר נחמה, רוזה
119. משפ. ליפסקי
120. לרנר משה, פייגה, וחיוניה
121. מקלר ברוך וב״ב
122. מעמד אשר, נחמה
123. מעמד הניה, אברהם
124. מיזליס אברהם, רחל
125. מדברי מנדל
126. מלינסקי זיוה
127. משפ. מירקוה וב״ב
128. נסלבסקי הרש, גולדה, מוטי
129. נכיס רוזי, מוטל
130. נסלבסקי ישראל, בלה
131. נסלבסקי אידה, חיים
132. סודקיר פייגה, ברל, אסתר
133. סירקיס יעקוב, גולדה
134. סירקיס יהודה

135. סודקר שמואל ומ״ב
136. סליטרניק יחיאל, שפרה, יעקוב
137. סטוליאר איזיק, בת שבע
138. סטוליאר מוטיה, יעקוב, ויטיה
139. סירוטה פסח, אתל
140. סדר יצחק, טוניה
141. סטארוסטה פייגה לבית בולוצ׳ניק
142. פודגייץ משפ.
143. פישמן דוד וב״ב — שרה אשתו והילדים ישראל וחיים
144. פרידמן פנחס וב״ב
145. פפאוצקי טוליה, רוזה, ישה, סוזי
146. פפאוצקי אליעזר וב״ב
147. משפ. פלדיש
148. פרלמן יצחק
149. פרנס אתל וב״ב
150. פיינגולד נחום וב״ב
151. פלומנבוים יוסף וב״ב
152. פלומנבוים פנחס וב״ב
153. פרומצ׳וק רבקה, קליה, משה, שפרה, אטיל
154. משפ. פינציוק
155. פרידמן ביישה
156. פלדמן יעקוב, אידא
157. צימרמן יעקוב, רחל
158. צימרמן יעקוב, פייגה
159. צבוק הרש, דבורה וב״ב
160. צ׳כובר ירחמיאל
161. צ׳רקיס דוד, דינה, יזיה, מילכה
162. קופרמן מאיר
163. קובריק מורדכי
164. קורנפלד שמואל וב״ב
165. קיטובר אייזיק, יעקוב רחמיאל וב״ב
166. קריימר טוביה
167. קליכמן יעקוב וב״ב
168. קרימרמן סיומה
169. משפ. קרול
170. קרימרמן חיים וב״ב
171. קלוסקי זנביל וב״ב
172. קנופ צבי וב״ב
173. קריקושנסקי שרה וב״ב
174. משפ.קיגלמן
175. קרים הרש
176. קרים ולול
177. קויפמן פרויקה
178. ד״ר קלוסקי מרדכי
179. רבינוביץ יצחק, רבקה, אסתר
180. רבינוביץ משה, פרומה, רוזה
181. רוזנבויג בתיה
182. רוזנצויג פניה, אתל
183. רוזנפלד יונה וליובה
184. רוזן בובצ׳ה
185. רוזן נפתלי, נחמה
186. רוזן אליעזר
187. רייך ישראל, בתיה
188. רוזניק חיים
189. רוזנטולר יוסף ובנו ד״ר שלום רוזנטולר
190. רולשוד אנוך
191. רבינוביץ נחמה וב״ב
192. רחלין זיסיה, אברהם, פוסי
193. משפ. רוזנברג
194. רוזנפלד חיים
195. רוזנפלד פרומה גלבינסקי
196. רוזן רחל
197. רייזמן אהרון
198. שולמן אברהם, חנה
199. שורץ יצחק, שרה
200. שירוקי שמעון, אני, ריבה, פוליה
201. שפרינצק יטה, פסיה
202. שמיס אלברט, איזיק
203. שפירא בטי

204. משפ. שטרנברג
205. שטינמן לייביש, אתי, דבורה, אודוה
206. שפילברג שלום, מלכה
207. שוכמן ישראל
208. כץ משה, בוריה, נוניק, סוניה
208א'. שנירמן שמיל, ליובה, פרוניה
209. פודגייץ יצחק, פיגה, טטה
210. מירל בורטניקוב
211. רויט שלמה, ציופה, רבקה, ברוך
212. חייקה רויזמן
213. מירקיס נחמן, פנינה, ובתם גולדה
214. ברייטמן רוזה
215. חסיד נוטע, שרה, חיים ואשר
216. זוודניוק לייב וחייקה
217. יודקיס ליובה שמואל ויוסף
218. מאטיל שולמן
219. ליעבע סופר
220. יוסף וייסמן
221. זוזי טלרמן
222. לובע גורעוויטש
223. בליטמן שעיה
224. בליטמן איטה
225. בליטמן ריבה

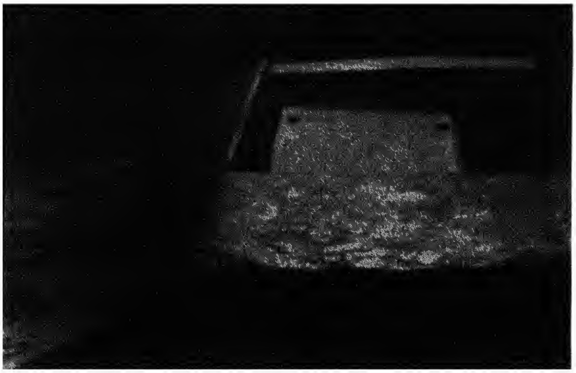
הערות אחדות לרשימת הנספים

1) אנו סבורים שהיגוי לא מדויק של שם הניספה, מהווה פגיעה בזיכרו. אי לכן רשמנו את שמות הניספים ביידיש, כך שהשם יבוטא כפי שפנו אל האיש בהיותו בחיים.

2) יש לציין בצער, כי למרות כל פניותינו בחוזרים ומיכתבים אישיים ובמאמצים שלנו להמציא לנו שמות של ניספים — לא זכינו לשיתוף פעולה — כיאות למיבצע חשוב זה. איתכם — קרובי-משפחה של הניספים, אשר לא ידעתם על פניותינו אלה, המחילה והסליחה אם שמות יקיריכם לא נכללו ברשימה זו או שחל שיבוש בכתיבת השם או בהכללת השם בטעות.

המצבה של יהושע־השיל וליבה ויינזוף בירשוב, צולם ב־1941. מוקדש לזכר הורינו היקרים שנפלו קרבנות בטבח הגדול שפקד את יהודי אירופה. זכרם יהיה קדוש לכולנו לעד.

המצבה של זליג גינדיס בברשד.

אחי יעקב לוגוזה שנהרג בזמן מלחמת העולם השניה ליד ברלין.
אחותי דבורה לוגוזה שהנאצים הרגו אותה בכפר קדרון ליד וולציינץ.

שער ו'

מפעולותיו של אגוד
יוצאי אטקי

עמותת "איגוד יוצאי אטאקי" בפעולתה

מנדל וויינזוף

מתוך המסמכים הנמצאים, לקטתי חלק, לפי שיקולי, כדי לתאר את ההתפתחות של העמותה.

צר לי שהפרוטוקולים של האסיפות השנתיות הכלליות לא נשמרו. בזאת מוגש החומר הקיים להתרשמותכם ולידיעתכם:

1. ריכוז הכתובות של יוצאי אטאקי בוצע במשך השנים על-ידי מנדל סלוצקר ז"ל.

2. בשנת 1957 נשלח "קול קורא" ליוצאי אטאקי בארץ ובחוץ-לארץ על נטיעת חורשה ביער הקדושים בירושלים לזכר אטאקי וקדושיה. בחתימת סלוצקר ז"ל, משה הררי, מינה גלוזמן מבית רוזנפלד ויוסף סליטרניק ז"ל.

3. בשנת 1962 פעלו לקבלת אישור על הקמת האגודה.

ב-12.6.1963 נתקבל אישור מממונה המחוז.

האגודה הוקמה ונרשמה לפי חוק העותומני משנת 1909.

4. באסיפה הכללית והאזכרה ביום 16.11.1965 נתקבלה החלטה לרכוש דירה להנצחת אטאקי כדי לקיים בה פגישות של יוצאי העיירה וימי אזכרה מדי שנה.

5. ב-13.7.1969 נרכשה הדירה הנמצאת ברחוב ראש-פינה 21/7, על-ידי החי' משה הררי, מנדל סלוצקר ז"ל ויוסף סליטרניק ז"ל.

6. ב-8.4.1970 התקיימה חנוכת הבית באולם האיגוד. מצורף מזמור שיר לחנוכת הבית.

7. ב-23.3.1973 נשלח חוזר דחוף לכל יוצאי אטאקי על התקנת לוח זיכרון באולם אטאקי להנצחת קדושי העיירה שניספו בשואה וכאלה שנפטרו בארץ.

8. ב-21.6.1978 התקיים כנס באולם של האיגוד בנושאים שונים.

9. ב-22.4.1982 - העברת האיגוד לעמותה, בהתאם להוראות משרד הפנים, רשם העמותות.

10. ב-14.5.1985 התקיימה אזכרה ובן-ציון מיכלי (דוחובני) השמיע דברי הערכה על יושב-ראש לשעבר יוסף סליטרניק ז"ל.

11. ב - 21.5.1986 התקיימה אסיפה כללית שדנו בה על מכירת הדירה. רוב קולות הצביעו נגד.

12. ב-26.5.1987 - אסיפה כללית ואזכרה. דנו על הקמת אנדרטה.

13. ב-25.10.1988 נתקבלה החלטה באסיפה הכללית על הקמת האנדרטה.

14. ב-10.6.1989 התקיים טקס גילוי האנדרטה לזכר קדושי אטאקי, שניספו בשואה ומקום קבורתם לא ידוע. האנדרטה מומנה על-ידי כמה גורמים:

א. דוד גרינברג מפרו;

ב. עזבון של מנדל סלוצקר ז"ל;

ג. תרומות של יוצאי אטאקי;

הפעילים להקמת האנדרטה היו: יו״ר העמותה חלפין וחברי הוועד: מנדל וויינזוף, ד״ר בולושניק, פוליע סלטר והררי עמיחי.

15. ב-22.4.1990, ביום השואה, התקיים מיפגש ליד האנדרטה ולאחר האזכרה התקיימה אסיפה כללית באולם האגודה ונתקבלה החלטה להוצאת ספר זכרון על ״אטאקי״.

16. ב-11.4.1991 התקיים מיפגש ליד האנדרטה ואזכרה לקדושי אטאקי. אחרי האזכרה התקיימה אסיפה כללית ועל סדר-יומה - נושאים אירגוניים ודו״ח על מצב איסוף חומר לספר ״אטאקי״.

פגישת יוצאי אטאקי ליד האנדרטה
בבית העלמין בחולון ב-1990

אסיפת ועד בבית עמותת אגוד יוצאי אטאקי
מימין: משה הררי, מנדל ויינזוף ,אהרון בלייבס, זליה חלפין, ד״ר בולושניק

איגוד יוצאי אטקי והסביבה (ביסאראביה) בישראל

הזמנה

תל-אביב, ___________

לכבוד

____

____

____

א.ג.נ.,

הנך מוזמן-ת בזה להשתתף באזכרה השנתית לזכר קדושי אטקי.
האזכרה תתקיים ביום ג׳, יא׳ חשון תשכ"ח (14 בנובמבר 1967), באולם אגוד יוצאי ליטה בישראל, שד"ר דוד המלך מס׳ 1, פינת אבן גבירול 70, קומה ב׳, בשעה 8 בערב.

קבלנו הסכמתם להשתתף באזכרה זאת של אורחי כבוד אלה:

1. ד"ר מיכאל לנדאו - יו"ר מפעל הפיס.
2. מר שמחה קלירסקי - מהנדס תחבורה של עירית תל-אביב.
3. מר לייב קופרשטיין - דובר מועצת פועלי ת"א-יפו, (מי שהיה בזמנו מנהל בי"ס "תרבות" באטקי).
4. מר זאב איגות - המורה והסופר.

חובה מוסרית להשתתף באזכרה זאת מוטלת על כל אחד מאתנו, יוצאי אטקי. הזמינו גם את בניכם ובנותיכם הנשואים והמבוגרים לקחת חלק ולהשתתף ביום מיוחד וקדוש זה, יום התיחדות עם נשמות קדושינו. ברוב עם - הדרת קודש ויראת כבוד לזכר הורים, אחים, אחיות, סבים, סבתות שנספו בשואה ע"י הנאצים וגרוריהם.

בל תינתק שרשרת עברם-עברנו, שאיפותיהם ותקוותיהם לעתיד העם, שהן כיום ישותנו ומציאותנו כאן בארצנו!

סדר היום

טקס האזכרה:
א. המנחה: מר יוסף סליטרניק.
ב. פתיחה והקראת קדיש מר מ. סלוצקר.
ג. נאומים.
ד. תפילת אל מלא רחמים ע"י הד"ר אבא רוט.

דיון מעשי:
א. דו"ח על הפעולות ע"י מר משה הררי.
ב. דו"ח כספי ע"י מר שמואל גלבורד.
ג. בחירת ועד, ועדת ביקורת ומועצה.

הערה: האולם יהיה פתוח לפגישת רעים וחברים משעה 6 אחה"צ.

יחד עם ההזמנה לאזכרה, הרינו מצרפים בזה שאלון על קרוביו שניספו בידי הנאצים.

נא להשיב על כל השאלות בכתב ברור.

כדי לאפשר לכב׳ את איסוף כל הידיעות הנחוצות על קרובי משפחתו, וכן להשיב את התצלומים או העתק מהם, יוכל כבודו להמציא לנו את החומר במועד מאוחר יותר: עד שלושה חדשים מיום עריכת האזכרה, כלומר עד 14.2.68

את השאלון עם התשובות, התצלומים וכל חומר אחר נא לשלוח לפי הכתובת:
מר מ. סלוצקר, רח׳ רמבם מס׳8, תל-אביב.

בברכת חברים,

הועד

איגוד יוצאי אטקי והסביבה (בסרביה)
בישראל

אגודה רשומה מס' 2947/99

המען: מ. סלוצקר או י. סלימרניק
רמב"ם 8 ת"א ארלוזורוב 118 חולון ת.ד. 170
טל. 58197 טל. 849925

בפרוס חג הפסח, חג החרות מוצאים אנו לחובה נעימה, כמנהגנו בשנים הקודמות לברך את כל חברנו בארץ, אוהדנו ותומכנו בתפוצות בברכת חג שמח, גאולה שלימה משעיבוד גלויות, התבססות ושיגשוג בגבולות ארצנו המורחבת אחרי נצחון ששת הימים. יחד עם זה הרינו שמחים להודיע לכב' כי במפעלנו לרכישת "אולם אטקי" חלה התקדמות משביעת רצון. על חשבון המפעל הזה יש לנו בבנקים סך - 21.000 (עשרים ואחד אלף) ל"י.

בהזדמנות זאת הרינו מזמינים את כב' ומשפחתו לאזכרת אבל לזכר עירתנו אטקי וקדושיה, שתתקיים ביום שני ג' אייר תשכ"ט (21.4.69) בשעה 7.30 בערב באולם איגוד יוצאי ליסא, ברח' שדרות המלך דוד מס' 1 פינת רח' איבן גבירול בת"א מול העיריה.

חלק א' לפי התכנית כדלקמן:

המנחה: י. סליטרניק
דברי פתיחה: מ. סלוצקר
אל מלא רחמים

לראש הממשלה לוי אשכול ז"ל

לחיילי צה"ל

לקדושי אטקי

לנפטרי אטקי פה בארץ בתקופה האחרונה:

ליב גלוזמן, אברהם מזרח; חיפה, גלמן ישראל, חולון, ספיר מרים, ניוניה חלפין, יצחק חלפין ז"ל.

חלק ב אסיפה כללית ע"י שולחנות ערוכים:
מצב האגודה ודרכי התפתחותה ע"י יו"ר האגודה י. סליטרניק דו"ח כספי ע"י נשיא הכבוד מ. סלנצקר, ויכוחים, הצעות.
בחירת מועצה, הנהלה וועדת בקורת.

בכבוד רב,

הועד

25.3.69

איגוד יוצאי אסאקי והסביבה (בסאראביה)

תל-אביב, ...

ליבע פריינס,

דער חורבן פון יידישן אסאקי, בשעת וועלכן עס זיינען אומגעקומען אונדזערע
אייגענע און נאענטע, האט ארויסגערופן ביי די אסיקער אין ישראל דעם ווילן צו
פאראייביקן זייער אנדענק. צוריק מיט עטלעכע יאר האבן מיר באשלאסן צו פלאנצן איך
אויף זייער נאמען א וועלדל (פון 1000 ביימער) אין יער הקדושים. דער אפרוף איז
געווען א ווארעמער. אין א קורצער צייט האבן מיר געזאמלט די נויטיקע סומע: העכער
1000 פונט. די ארבעט, וועלכע האט געפאדערט אנשטרענגונג, צוליב דער צעשפרייטקייט
פון די אסיקער אין ישראל, איז דורכגעפירט געווארן פרייוויליק.

מיר זיינען אבער איבערצייגט, אז דערמיט האבן מיר נאך ניט באצאלט דעם חוב
צו אונדזערע קדושים. א גרופע אקטיווע חברים האט דערפאר באשלאסן צו גרונדן א
פארבאנד פון אסיקער, וועלכער זאל פארזעצן די אנגעפאנגענע ארבעט און ווייטער
פארווירקלעכן דעם ציל: צו פאראייביקן דעם אנדענק פון אונדזערע טייערע.

די אויפגאבן פונעם פארבאנד זיינען פארשידענע און זייער פארווירקלעכונג וועט
זיין אפהענגיק פון די מיטלען וועלכע וועלן שטיין אין זיין רשות. מיר פארצייכנען
פאר אייך די ביז איצט געמאכטע פארשלאגן:

א. ארגאניזירן א יערלעכע אזכרה פאר אונדזערע קדושים.

ב. שאפן א גמילות-חסד-קאסע, כדי צו העלפן נויט-באדערפטיקע אסיקער, סיי נייע
עולים און סיי פון לאנג געקומענע.

ג. שאפן א קאמיסיע וועמענס אויפגאבע וועט זיין: געבן אינפארמאציע איבער ראט די
אסיקער, צעזייטע און צעשפרייטע איבער דער וועלט, וועלכע וועלן קומען קיין
ישראל אלס טוריסטן אדער מיט דער כוונה זיך דא צו באזעצן.

ד. ארויסגעבן א בוך, א געווידמעט דעם אנדענק פון יידישן אסאקי און איר געשיכטע.

ה. צו שאפן דא אן אייגן ווינקעלע פאר די אסיקער, עווענטועל מיט דער באטייליקונג
פון בעסאראבער וועלט-פארבאנד

כדי מיר זאלן קענען רעאליזירן די דערמאנטע אויפגאבן בעטן מיר אייך זיך
פארשרייבן אין אונדזער פארבאנד, ווי אויך אונדז מודיע זיין וועגן אייער יערלעכן
ביישטייער, לויט אייערע מעגלעכקייטן.

מיר האפן אז איר וועט זיך אנשליסן אין אונדזערע רייען, ווייל אויך ארגאנידיו
אייערע נאענטע און באקאנטע פון אסיק. אויף וויפל אונדזער צאל וועט זיין גרעסער
וועלן מיר לייכטער און שנעלער פארווירקלעכן אונדזערע אויפגאבן.

מיר בעטן אייך אונדז ענטפערן אויפן אדרעס:

ם. סלוצקר, רח' רמב"ם 8, תל-אביב

און שיקן אייער ביישטייער אויפן אדרעס

הלוואה וחסכון, חשבון מס 281/, סניף נחלת בנימין,
רח' נחלת בנימין 20, תל-אביב

מיט הארציקע גרוסן

ם. סלוצקער   י. סאליטערניק   ם. געלבורד

אגוד יוצאי אסק והסביבה (בסרביה)
בישראל
ת.ד. 170 חולון
טלפונים: 58197 - 849925

ה ז מ נ ה

א.ג.נ.,

הנך מוזמן/ת להשתתף בחנוכת הבית לזכר קדושי אסקי, שיתקיים ביום 8.4.70 (ב' ניסן תש"ל) בשעה 8.45 בערב באולם האיגוד ברח' ראש-פינה 21, קומה ב' דירה 7 תל-אביב.

נשמח להפגש כלנו יחד.

ב ב ר כ ה,
הועד

מזמור שיר חנוכת הבית

בזמר ושיר, בשמחה וגיל, חברים נכבדים, חברים יקרים,
במושב בקיבוץ ובעיר, הבה כולנו נקדם את חג חנוכת ביתנו,
בית אשר שם אסקי הבלתי נשכחת, עיר מוצאנו, עיר ממנה
ארצה עלינו – באותיות זהב על חזיתו ויחרת.

בתוך מעט מאסקי היהודית הגלותית יצאנו, עזבנו הורים,
אחים, אחיות. פה התעזרנו, חלוץ פה, חלוץ שם. סבלנו
חבלי קליטה, הסתגלות לחיים חדשים, והתנערות מעפר הגלות,
כאן בארץ המולדת, הודות למרצנו, חריצותנו, עמלנו ופרי
עבודתנו התרשנו. הגענו אמנם לעדה לא כל-כך גדולה, מספר
משפחות בערך 150, אבל התארגנו ובמאמצים כבירים השג
גדול השגנו, בדירה הזאת משכן כבוד לעירנו אסקי הקימונו !
באו עם בניכם ובנותיכם הנשואים והנשואות, ולכן בל יעדר
אף אחד אסקאי מההשתתפות בחגיגה הזאת, הבה נגילה ונשמח,
נתלכד כולנו סביב מוסדנו והתהלתו ונצעד קדימה.

בשם הועד מ. סלוצקר

האולם יפתח בשעה 6.30 לפגישת חברים
8.00 האזכרה

יוסף פעלער רב שניאור

אויפרוף צו אונזערע פריינד, לאנדסלייט פון אטיק, בסרביה, אין אמעריקע, וואו זיי זיינען!

1) מיר דא, אטיקער אין ישראל, האבן אין א קורצער צייט, אין יאהר 1957, צונויפגעזאמלט 1043.– ל״י, אום צו פלאנצן א וועלדיל פון 1100 ביימער אין יער הקדושים בא ירושלים, צום אנדענק פון אונזער פארניכטעטער שטאדט אטיק און אירע הייליגע; דאס איז געווען אונזער ערשטע אקציע צווישן אונזערע חברים – יורשה אטיק.

2) שפעטער מיט עטליכע יאהר, אין 1962 האבן מיר זיך באמיט צו לעגאליזירן אונזער פעראיין – איגוד מיט א סטאטוט, באשטעטיגט פון צוויי מיניסטעריומס: אינערן און פינאנץ, אזוי, אז אונזער ארבייט איז לעגאל, מיר זיינען אנערקענט געווארן אלס א מוסד צבורי, א געזעלשאפטליכע ארגאניזאציע.

3) לעצטענס, ביי דער יערליכער אזכרה, וואס איז פארגעקומען דעם 16–טן נאבעמבער 1965 מיט דער באטייליגונג פון חשובע פערזענליכקייטן ווי דער הער מיכאל לנדאו, דירעקטאר פון ספעל חפים, לייב קופרשטיין, געוועזענער דירעקטאר פון דער "תרבות" שולע ביי אונז אין אטיק, הער שמחה קליוטקי, שטאדט אינזשינער ביי דער מוניציפאליטעט פון תל–אביב, געבוירן אין אטיק, איז אויפ'ן דער אלגעמיינער פערזאמלונג אנגענומען געווארן א באשלוס, אז מיר זאלן אנווענדן אלע אונזערע כוחות און באמיאונגען צו ערקויפן א אייגענעם לאקאל, וואס זאל טראגן דעם נאמען "אטיק".

ווען מיר וועלן האבן די נויטיגע געלד מיטלען צו דעם, וועלן מיר דא און איהר, ליבע לאנדסלייט און חברים, קענען לעזן פיל פראבלעמען, וואס אינטערעסירן אונז און אייך אין אלגעמיין, וואס שטייען אויפן טאג ארדנונג ביי היינטיגן טאג.

דער לאקאל וועט אונז דינען אלס א צענטער פלאץ פאר אונזער געזעלשאפטליכער טעטיקייט אויף יאהרן. אין דעם לאקאל וועלן אויף מאמאראנע טאוולען אויסגעקריצט ווערן די נעמען פון די עלטערן אדער אנדערע קרובים, וועלכע זיינען אומגעקומען דורך די נאצים, פאר די גרעסערע געלד שפענדערס צו דעם צוועק. בא אונז איז דאס 500.– פונט און מעהר.

אין דעם לאקאל וועט גיעפנט ווערן א בלעטער בוך פאר אלע אומגעקומענע אטיקער, וואו זיי זאלן ניטש זיין, יעדער אומגעקומענער וועט האבן זיין בלאט, לויט די אינפארמאציעס וועלכע מיר וועלן באקומען פון זייערע קרובים אין פערשידענע לענדער, בייליגענדיג אויך זייערע בילדער, אויב זיי זיינען דא. אין דעם לאקאל וועלן פארקומען פריינדליכע באגעגעניסן צווישן אייך, אייערע קינדער אדער קרובים, וואס וועלן קומען קיין ישראל אלס טוריסטן, לערנען אדער באזעצן זיך,– מיט דער פערוואלטונג פון פעראיין און אנדערע אטיקער, דא וועט איהר בקומען אינפארמאציעס און ראטה בא די ערשטע טריט צו אקלימאטיזירן זיך אין אונזער לאנד.

דער לאקאל וועט פארבינדן אונזער אידישן אטיק פון אמאל מיט אונז און אייך אין דער געגנווארט מיט אייערע קינדער און אונזערע אין דער צוקונפט. דא וועט געפלאכטן ווערן דער צוזאמענבונד און אנדענק פון דריי דורות.

דעריבער, ליבע פריינד, נעמט אן אלע מיטלען צו ארגאניזירן די געלד זאמלונג און דעם מאראלישן שוואונג, מיר זאלן, וואס אמשנעלסטן מיט געמיינזאמע כוחות קענען דערגרייכן צו האבן אייגענעם לאקאל.

דערווייל בעטן מיר אייך, ליבע פריינד, איר זאלט זיך קאנצענטרירן מיט אייער טעטיקייט און שפענדונגען נעבן דעם הער מיוסח (שמואל) שור, וועלכער איז פארזיצער פון דער אידישער געמיינדע אין רעסיפע, באוואוסט מיט זיין איבערגעגעבנהייט צו געזעלשאפטליכע אידישע פראבלעמען וועלכן האט אונז רעקאמענדירט דער הער מרדכי ראזענפעלד פון וועטעצועלע.

מיר דא האבן שוין געזאמלט געלד אויף דעם פונדאמענט. מיר האבן 3000.– לירות במזומן און 7000.– ל״י אין פארפליכטונגען, וועלכע ווערן געדעקט פון צייט צו צייט.

ברידער פריינד, מיר ענדיקן אונזער אפעל מיט דער האפנונג אז איהר וועט צוטרעטן ענערגיש צו דער ארבייט, זאמלען די נויטיגע מיטלען, מיר זאלן איינאיינען מיט אייערע פארשטייערס קענען איינגיכן פייערן דעם חנוכת–הבית – לאקאל "אטיק".

דערמיט וועלן מיר איבערטראגן און רעסטאורירן די אידישע אטיק פון די ברעגעס פון דעם גוייישן דניעסטער, וועלכער איז אנגיזעטיגט מיט אידישע בלוט און קערפערס, אויף דעם פרישן באדן פון דער אידישער מדינה, זאל זיין אפילו אין מיניאטורע!

געדענקט ברידער, וואס מעהרער איר וועט זאמלען – גרעסער און ברייטער וועט זיין אונזער – אייער לאקאל. מיר פון אונזער זייט פארזיכערן אייך, אז אויך דא וועלן מיר פארטזעצן אונזערע זאמלונגען. מיר ערווארטן פון אייך א פאזיטיוון ערפרייענדן ענטפער דורך אייערע פארשטייערס, באזונדערס דורך דעם האכגעשעצטן הער ס. שור, פארזיצער פון דער געמיינדע.

דעם ענטפער אדרעסירן:

Igud jozei Ataky bay M. Slutzker
8 Rambam str. Tel-Aviv. Israel.

יינדשאפט און האכאכטונג,

מיטגלידער פון דעם קאמיטעט:

מונה גאלדמאן (בראונשטיין)
פאטרניק
ש. זילבורג

משרד הפנים
רשם העמותות

תעודה לרישומה של עמותה

(לפי סעיף 61 לחוק העמותות, התש"ם – 1980)

זאת לתעודה כי האגודה
אגוד יוצאי אטקי והסביבה - בסרביה

שנוסדה לפי חוק העותמאני על אגודות מיום 29 לחודש רג"ב 1327 (1909) והודעה על יסודה נמסרה במשרד הפנים בתיק מס' 2947/99 במחוז תל אביב

נרשמה כעמותה

ששמה: אגוד יוצאי אטקי והסביבה - בסרביה

מענה:
אצל מנחם מנדל ווינזוף
רחוב רמת הגולן 27/5
חולון 58496

מטרותיה העיקריות הן
לשמר את ערכי התרבות והנצחת קדושי אטקי אשר נספו בשואה.

ומספרה 58-002-972-6

יום ט"ו 18 לחודש אייר מאי שנת התשנ"ב 1992

רשם העמותות

עמותה איגוד יוצאי אטקי והסביבה (בסרביה) בישראל.
ASSOCIATION OF THE JEWS OF ATAKI, & CIRCLE (Bessarabia) in ISRAEL.
P.O.B. 5258 Holon, Israel. חולון, ת.ד. 5258
עמותה מס. 58-002-972-6

(להנצחת זכר אטקי וקדושיה)

פרוטוקול

של האסיפה הכללית שנערכה ב- 18.4.93 שעה 12.15

מר דוד ארגמני - יו"ר הישיבה
גב' חסיה זמיר - מזכירה
נוכחים: 23 אנשים.

על סדר היום: 1. היו"ר מר זליק חלפין — דו"ח על מצב העמותה בשנת 93.
2. מר ויינזוף - המצב הפיננסי של העמותה.
3. גב' חסיה זמיר ומר ויינזוף - מצב הספר.
4. דיון על עתיד הדירה.
5. בחירות לועד החדש וועדת בקורת.

1. **מר חלפין זליה:** היינו היום בבית הקברות ולדאבוננו היו מעט אנשים בשנה זו. היינו צריכים לקבל אשור על קיום העמותה וקבלנו אשור רשמי. השקענו הרבה בהכנת הספר, מצאנו בית-דפוס, והספר בתהליך של גמר.

הדירה שברשותנו מכניסה לנו שכר דירה שמשתמשים בו לצרכי העמותה. עלינו להחליט מה לעשות עם הדירה.

2. **מר ויינזוף:** ועדת הבקורת בדקה את המאזן, ומצאה אותו תקין, בבנק 12,187.61 ש"ח.

3. הספר בתהליך של הדפסה. מרים רוזן עזרה לנו רבות וכן מר דוד רייף ומר יינזוף וזליה חלפין עזרו.

הוזמנו 300 ספרים וחלק מהם יחולקו בספריות.

4. **הדור הבא - איך לקרב אותו?**

ארגמני: דור ההמשך ותגובתו תבחן ע"י קריאה ועיון בספר וייתכן שזה יעורר אצלם גישה חיובית יותר לנושא תולדות אבותיהם. אי-לכך, אני מציע שהנושא ייבדק במשך השנה בע"ה.

זוניס: מי שמקבל את הספר שישפיע עליהם. ושהילדים יגידו איך הספר השפיע עליהם.

פוליה דץ: כשהספר יהיה מוכן נעשה חגיגה ונביא גם את הדורות הבאים.

ד"ר בולוצ'ניק: גם כאן יש אנשים שלא מענין אותם.

ארגמני: הסיכויים שדור ההמשך יבוא - קלושים.

סיומה יורקוביץ: לו היינו פסימיסטים לא היינו מגיעים ליום הזה. היום יש יותר אנשים מאשר פעם. בבית הקברות באו רבים. הדירה היא דירה שנושאת הכנסה. האנדרטה היא עובדה קיימת. ולכן האנשים הפועלים - אף כי הזדקנו צעירים יותר מאשר פעם. הילדים ימצאו ענין במוקדם או במאוחר והם יגיעו לזה, אם תפנו אלינו - נעזור תמיד. וכמו שהגב' זמיר פנתה אני מקוה שכך יבואו.

ויינזוף: לפני 8 שנים לא חשבנו על אנדרטה וספר. הספר הוא כאנדרטה.

ארגמני: כולם מברכים את המבצע להוצאת הספר ומחכים בכליון עיניים לראות בהוצאתו לאור.

יורקוביץ: עם מותו של סלוצקר ראיתי את מותו של ה"עסק" אבל סליטרניק וכל הועדה הם ממשיכי הדרך.

הדירה - מה יהיה על המשכה?

ניוניה יוקוביץ: הייתי כאן כשקנו את הדירה לפני 28 שנים. יוסקה סליטרניק אמר לפני מותו שהוא מוצא לנכון להעביר המשך הנהגת העמותה למנדל ויינזוף, שהוא אדם ישר. לדעת סליטרניק אין למכור את הדירה ועלינו להביא את ילדינו לזכור את מקורותיהם.

ד"ר בולוצ'ניק - גם ד"ר בולוצ'ניק היה לפני 28 שנים כשקנו את הדירה וגם אז התנגד לקניית הדירה. לדעתו חשוב היה לכתוב ספר. ואז היו ענקים ולא היה להם זמן לכתיבת הספר.

זליה חלפין: הדירה מאפשרת יצירת קרן לפעילויות וכן משמשת לנו כמקום מפגש. אם נמכור - מה נעשה עם הכסף. רק אם יש מטרה עליונה - נמכור.

ד'ר פירה גורודצקי (סודקר): בשום פנים אסור למכור את הבית. הוא משמש מקום מפגש. יש מקום. אם נמכור את הדירה נהיה יתומים. יש מקום - יש מרכז.

– יו"ר שאל אם ישנו מישהו שחושב אחרת? התשובה היתה שלילית וכולם הסכימו שיש להחזיק את הדירה.

רעיה גנדלמן (טרייגר): לא למכור. כששמעתי שיש דירה באתי הנה במקלי, במילים נרגשות אלה דיברה רעיה שהיא רק שנה וחצי בארץ.

אוליה קוגן: (נמצאת שנה בארץ). חבל לי שבעלי לא כאן. אסור למכור את הדירה, כסף מתבזבז ונעלם, והדירה זה נכס.

מר הררי: ענין המכירה כבר דובר בו רבות. אני שמח לשמוע שלא למכור. בזמנו הוחלט שכדי שתהיה המשכיות צריך לפנות לדור ההמשך, והם לא קיבלו הזמנה. לכן אני מציע לעשות רישום של אנשים שיכולים להמשיך דרכנו וזה יתן חיים למקום הזה וערך.

אפשר לפנות להתייעץ עם אגודי ערים אחרים.

ד"ר בולו'ניק: אם אני לא מאטקי אז גם הבנים לא מאטקי.

יצחק פרפר: (מסורוקה, אשתו מאטקי - קליוסקי), אני מודה מאוד שליוסקה זוניס ספר על האנדרטה ובאתי לשם. כשהיא באה לבית הקברות מצאה על האנדרטה שמות הוריה שנספו בשואה. הוא התפעל מארגון האזכרה, ושיש ארגון וסדר, ספר ופעילויות. לדעתו חשוב להחזיק את הדירה לדורות הבאים. זה מקום טוב להתכנסויות. הוא מאחל לכולם אריכות ימים.

סיומה יורקוביץ: אני רוצה לברך אותך ולקבל אותך בינינו. ערך הדירה הכספי קטן לעומת הערך הרוחני וזה מוסיף על ערכה.

זוניס: סלוצקער דחף לקניית הדירה.

<u>בחירת ועד</u> - בוחרים את אותו ועד - נבחרו פה אחד.

ועדת הבקורת נשארת - נבחרו פה אחד.

ארגמני: כמה חברים דה-פקטו רשומים בעמותה? 50-70. יהיה טקס הופעת הספר, ואז - אלה שלא שלמו וירצו לרכוש את הספר יביאו כסף.

חברי הועד:
יו"ר: זליה חלפין
גזבר: מנחם מנדל ויינזוף
מזכיר: ד"ר בולו'ניק
חברת וועד: חסיה זמיר
חבר וועד: ליוסיה זוניס

יו"ר הישיבה: דוד ארגמני
מזכירה: חסיה זמיר

רשימת יוצאי אטאקי בארץ ובחו"ל שתרמו לרכישת דירת העמותה בשנת 1969:

אנגל צילה

בברמן מיכאל
בוננוס שאול
בלפרמן נעמי וזוסיה (זיסל בריצנסקי)
בן-מאירי רבקה
בקר זניה (שיינדל בריצנסקי)
ברוטמן אלברטו
ברנדמן

גולדנברג משה
גולדנברג פישל
גולדנטמר מלכה וצבי
גלוזמן מינה
גרסון צפורה

ד"ר אבא רוט
ד"ר בולוצניק
דווידמן אליהו
דץ סיומה

הררי משה
זוניס יעקב

חלפין אברהם
חלפין רבקה

כהן אניוטה

מיכלי ב. י. (דוחובני)
משפחת (ספיר - קרני)

נובק ליובה

סטוליר רבקה
סלובודיניוק יוסף
סלוצקר מנדל
סליטרניק יוסף
ספיר ניסן

פדרמן קלרה
פינקובצקי אברהם
פינקווייס טובה
פסיס גולדה

צימנד יעקב

קורמנסקי אליהו
קירזשנר אהרן
קלם רחל
קרמר זנט

רבינוביץ ניוניה
רוזין יעקב
רויזן חוה
רוזנפלד מרדכי
רייף דוד (סודקר)

שוסטר יונה
שור סיומה
שוורץ שרה ורחל
שליח מברזיל

תימן חנה

רשימת התורמים להקמת האנדרטה בבית-העלמין בחולון לזכר קדושי קהילת אטאקי שנספו בשואה:

בלוייוואס אהרון
ברונשטיין חיה
ברייטמן ברטה
ברמן שלמה

גולגר טוביה
גולדנברג נחמן
גינדיס בורי
גלבורד מוני
גלמן שלמה
גרינברג דוד (מפרו)

דויטש גיטה (ברנד)
דורון פניה (טמלמן)

הררי חיה ומשה

וויינזוף מנדל

זבידניוק יעטא
זמיר חסיה

חלפין זליה
חלפין רוזיה
חת יוסף

טרכטנברויט ברטה
טשערקס אברהם

כץ רחל
כספי פזי (גולדנברג)
כפרי רחל (קוקה פדגאיץ)

מינסקי דבורה
מעמד חיקה

נכדה (של נחמן מירקיס)
נאחיס עזרה
נסטר שמעון

סדר (שלוש אחיות)
סודקר פירה
סטראסטי פייגה (בולושניק)
סירוטה טשערני
סירקיס צפורה
סלוצקר מנדל (עזבון)
סליטרניק בתיה
סלטר פוליה
סלמה מיוחס (חלפין)

פאקוויס טובה
פקר יוסף

קורינהולץ חנה (יורקוביץ)

רוזנבליט גיטה (וויינזוף)
רזניק יעווא
ריידל חיה
רייף דוד (סודקר)

שור שרה
שוורץ פוליע ומשה (קיטובר)
שירוקי מרים (בוטשקיס)

רשימת החברים שרכשו ספרים לפני שהספר יצא לאור ועזרו בזה

להוצאת הספר אטקי

דוד גרינברג
צור יובל
פירה גורודצקי לבית סודקר
רוזנבליט גיטה לבית וויינזוף
נאחיס עזרא
דויטש גיטה למשפחת ברנד
ארגמני דוד
(סדר) גנץ מרה
גולדנברג בתיה
ברמן שלמה
בת של רבקה מירקיס - איזיג פנינה
חלפין זליה ואסתר
אשר סופר
נסטור סיומי
חייקה ממיד
מיידניק דינה לבית יורקוביץ
יעטה קלימניק לבית זבידיניוק
פוליה סלטר לבית דץ
שרה שברץ
מאיה רויזין, אישתו של ברל רויזין ז״ל
בתיה סיגל לבית פרומצ׳וק
דוד רייף
מנחם מנדל ווייזוף
בלייבס אהרן
פקר יוסף
בתיה סליטרניק
פירה גורודצקי שלמה: אוליה קוגן וגולדברג שיינדל
חסיה זמיר, הנכדה של אברהם מייזליס
ד״ר וולף בולוצ׳ניק
אלעזר זוניס
ניוניה קרומהולץ לבית יורקוביץ
כפרי קוקה (פודגיץ)

לזכר הורינו ובני משפחתנו הקדושים והיקרים שנספו בשואה ואלה שהלכו לעולמם בגולה ובארץ

רשימת בני אטאקי שהונצחו על לוח הזכרון בדירת העמותה

1. אומדמן משה ולאה - נספו בשואה 1942
2. ברטנובסקי זיסה, פייגה ומאיר - נספו בשואה 1942
3. יו״ר הכבוד בנימין מיכלי הסופר והמבקר הדגול - נפטר בת״א 21.1.1989
4. גולדנברג מנחם ואטיל - נספו בשואה בוורטיז׳ני ב-1941
5. גולדנברג לייב - נפל בקרב בניצנים -1941, ישראל אחיו טבע בבלטב ב-1939.
6. גלוזמן לייב בן יחיאל - נפטר כ״ז ניסן תשכ״ו
7. גרמן לייב - נפטר ב-1925
   גרמן איטה - נפטרה ב-1915
   פרידמן דוד, גרישה ושרה - נספו בשואה.
8. דוכובני יחיאל מיכל נפטר בט״ו אלול תרפ״ו, הינדא רעיתו נספתה בשואה.
9. דץ ליפא ורבקה ובניהם בארי, חוה ויוסקי שנפטרו בגולה
10. וינזוף יהושע העשיל וליבא נספו בשואה כ״ו תמוז 1942
11. חלפין יעקב בן שלמה שנפטר ב-ט״ז כסלו תשי״ז
12. טמלמן אברהם חוה, בוזיה, רבקה, יוסקי, רוזיקה, אשר, יוכבד, נספו בשואה 1941.
13. כהן אניוטה לבית צלניקר - נפטרה כ״ד כסלו תשל״ג
14. מירקיס נחמן ופניה, דורפמן אריה וגולדה - נספו בשואה 1941
15. מייזליס אברהם ורחל - נספו בשואה 1941.
16. נסלבסקי אינדה וחיים - נספו בשואה 1942
17. חלפין עידה בת שלמה - נספתה באסון ״סטרומה״ בשנת 1941
18. סירקיס יעקב וגולדה, רויזן אליעזר שווב ומרים נספו בשואה 1941
19. סדר יצחק וטוניה - נספו בשואה 1942
20. סלובודיניוק רוזה - דונה, נפטרה ב-1963, ויעקב אחיה נפל בקרב ב-1943.
21. סלוצקר משה, פרומה, אסתר ושמחה - נפטרו בגולה.
22. סליטרניק יחיאל שפרה ויעקב - נספו בשואה 1941

23. פרומציוק רבקה, קלרה, משה, שפרה ואתל - נספו בשואה 1941
24. צ׳חובר יצחק - נספה בתאונת עבודה 1965
25. קופרמן יחזקאל - נפטר מרץ 1936, צפורה נפטרה ינואר 1935
26. קופרמן חנה נפטרה 1919, מאיר נספה בשואה
27. ד״ר קליוסקי מרדכי - נפטר בשואה איטליה 1942, אנה אשתו נפטרה 1.3.72 בישראל.
28. רוזנפלד חיים, בן שמואל - נספה בשואה באטאקי ז׳ תמוז 1941
29. רוזנפלד פייגה בת אלתר זאב - נפטרה ח׳ חנוכה ב׳ בטבת 1938
30. רויזן פייביש שווב - נפטר באטאקי, רחל אשתו נספתה בשואה 1941
31. ראך ישראל ובתיה - נספו בשואה
32. סלוצקר מנדל - מייסד האיגוד - נפטר כ״ו בכסלו תשל״ד בן צ״ג, לאה אשתו נפטרה י״ד חשון תשל״ב.
33. פרומה גלבינסקי - רוזנפלד - נספתה בשואה 1941
34. גלוזמן מינדלה בת חיים מבית רוזנפלד - נפטרה כ״ו בשבט תשל״א.
35. שפילברג שלום ומלכה - נספו בשואה ו׳ באלול 1941
36 שור בנימין - בראזיל - נפטר י״א באייר 1938
37. שוורץ ישראל ונחמה - נפטרו בגולה, שמואל נפל בירושלים ב-1920.
38. שוורץ יצחק ושרה - נספו בשואה 1941, טובה נפטרה בגולה,
39. אברהם יהושע העשיל - נפטר בגולה, חנה שרה נספתה בשואה 1941
40. ירוחם גולדנברג - נפטר באטאקי ב-1929, רחל אשתו נפטרה שם ב-1938.
41. לזכר הורי אבא וחנצ׳ה גרינברג
42. לזכר האח משה והאחות אסתר גרינברג.
43. משה גולדנברג - נפטר באטאקי 1920, סימה והילדים אשר, יחזקאל רוזה ופרידה, לייקה ווסקוביניק - נספו בשואה.
44. שלום גולדנברג נפטר ב-24.7.87, פרומה נפטרה ב-21.2.88 בצ׳רנוביץ
45. בלייבס חיים וסלובה ובני משפחתם נספו בשואה
46. זלמן כספי (זילברג) נפטר בחיפה בתשמ״א, שלמה גולדנברג בן משה וסימה נפטר בוושינגטון תש״ל.
47. דוד גולדנברג מרזוקובקה נפטר ב-1961, רבקה אשתו נפטרה ב-1943.

באר בשדות
מולדביה בדרך
מקישינב לאטאקי

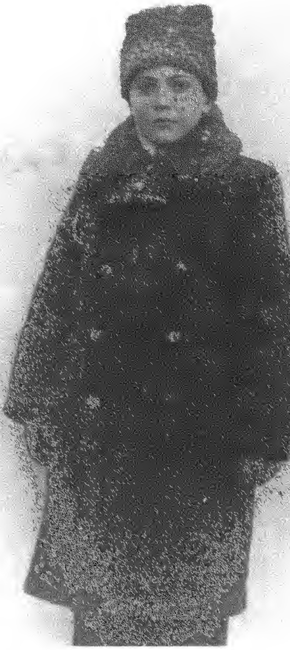
המעיין במעלה הגיא
אחרי בית הרחצה,
רבקה רייף עם נכד
ונין של משה רוזנצווייג ז"ל

דוד ורבקה רייף ליד מעיין -
אחד ממאה מעיינות בפוליאנה

יוסק'ה סליטרניק ז"ל.
מייסד הנוער הציוני באטאקי, פעיל באגודת יוצאי אטאקי בישראל ויו"ר האגודה.

יעקב סליטרניק ז"ל, נספה בשואה, ההקדשה:
"אחי היקר, קבל נא את תמונתי שלא תשכחני לעד
אחיך יעקב. ער"ח ניסן תרצ"ז
אטאקי 19.12.1937

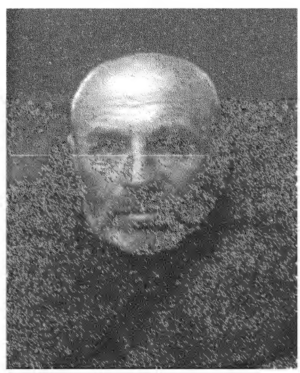
אלה משפחות געשיל יהושע העשיל וחתנה שרה,
וסאליטרניק יחיאל, שפרה, יוסף ויעקב.
תרצ"ו י"ב בתמוז Atachi 2.7.1936

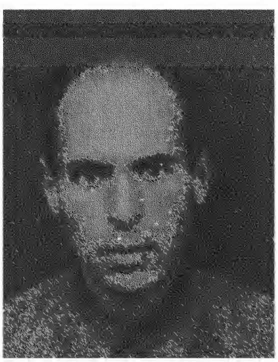
משפחת כץ
מימין: לאה - אשת אליעזר
כץ, בן ציון כץ האב -
עסקן ציוני, רבקה בתו
ובעלה יהודה ובנם יחיאל

משפחת צ׳כובר

דוד קוזאק 1887-1942

חיים רזניק

משפחת אומדמן
לאה -האם, חנה,
סיומה ומשה -האב.
הבת (טובה) הניה
בפתח-תקוה

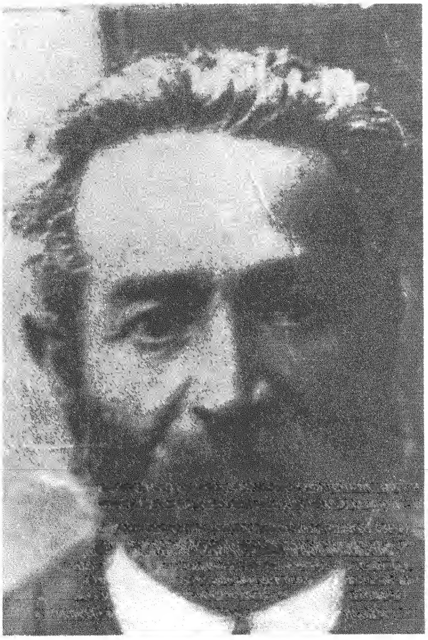
סלובה ולוזר טלייסניק

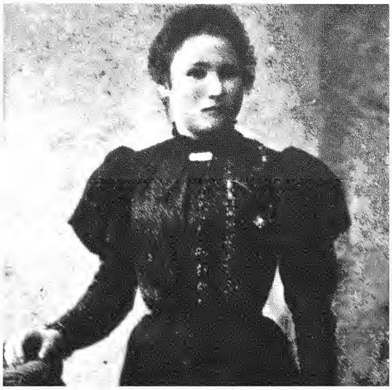
יהודה ורבקה זיסמן
בהגיעם לישראל
נם של רחל ובן-ציון כפרי
בשנת 1947,
התמונה מניסן תש"ט
בירושלים

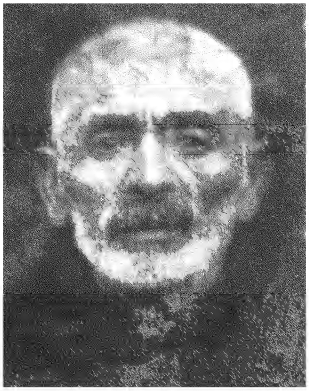
סיומה ופני בולוצ׳ניק
סיומה מאטאקי ופאני ממוגילוב,
חיו באטאקי, עלו לישראל, ב-1950.
ההורים של ד״ר בולוצ׳ניק.

נתן בולוצ׳ניק
הסבא של ד״ר בולוצ׳ניק. היה מהנדס במקצועו
בנה כנסיות ובתי״ס.

דבורה - אשתו של מעכל בולוצ׳ניק
אמא של ריבה 1887-1965
נפטרה בעיר אורסק בבריה״מ

מעכל בולוצ׳ניק

ילדי משפחת ברונשטיין
מימין: שרה - ילידת 1926, כיום קופפ'
פרודל אברמובנה - ילידת 1921
יוסל - יליד 1922

אברהם ורחל ברונשטיין:
אברהם היה בעקער - אופה לחם וחלות.
האבא של משה מיידנק ואברהם היו בני אחים.
רחל ברונשטיין וחנה אמו של משה היו אחיות
וקראו להן "דיע בעקערלעך".

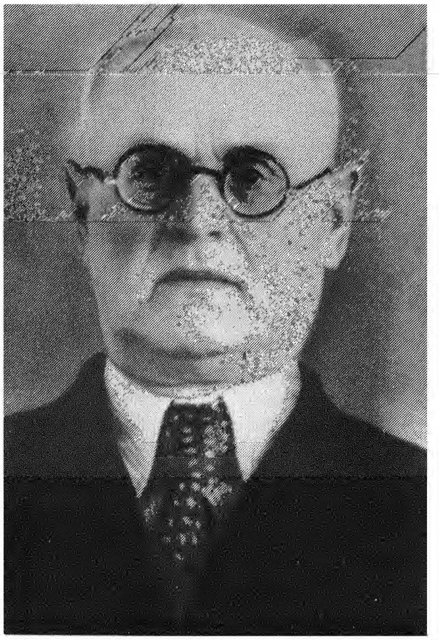
מימין: יוסל ברונשטיין, משה מיידנק

מימין: חיים - אביו קצב. גרו בסימטה מהשוק
למאידאן.
משמאל: משה גולדנברג

גיסיה בת משה אברהם לוגוזה

וולף בן יענקיל לוגוזה.

טוביה קרמר

משפחת גלמן,
ינקיל, מוסיה (מרדכי), צירנה, חווה.
יושבת - שרה. כל המשפחה נשרפה ע"י הגרמנים

יעקב סלובודיניוק

אסתר סלובודיניוק - 1930

משפחת סלובודיניוק
מימין: עומדים: פניה ומשה זבידיניוק, נחומה ואברהם קויפמן, צירנה
יושבים: אסתר ויעקב

פניה ומשה זבידיניוק -
בעלי חנות למכשירי כתיבה

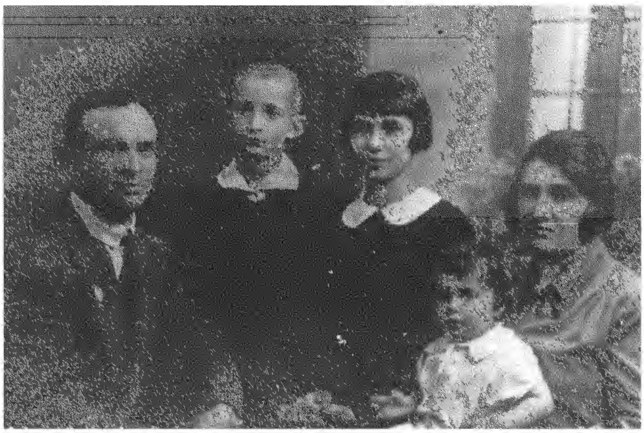
מימין מאחור:
פניה ומשה זבידיניוק,
נחומה ואברהם קויפמן,
קדימה: אסתר סלובודיניוק

מימין לשמאל:
קדימה: יוסף סלובודיניוק
ואשתו ובנם עקב שנהרג
במלחה"ע ה-2 במסגרת
שרותו בצבא האדום.
מאחור: רוזליה סלובודיניוק,
אליעזר גולדנברג, צ'רנה

משה (הררי) וצ׳רנה
סלבודיניוק 1933

מימין: ריבה סלבודיניוק, בתה
קלרה - בקיבוץ בית קמה,
רוזה נפטרה בבוקרשט, יעקב -
נפל במלחה״מ 2.
יוסף סלבודיניוק

נחומה וצ׳רנה סלבודיניוק

צ׳רנה סלובודיניוק

אברהם פישמן בישראל 1935

אחים לבית פיכמן
אברהסורבקה 1934

ילדי משפחת פישמן: דוד ושרה -אוקניצה 1933.
האב - אברהם פישמן, אחותו רבקה, אחיו: זלמן, ישראל, חיים

איזי אקרמן

לייב אקרמן

ליובה גורביץ - 1937

עטא'לה זלאטש

אווה חֶרְמִי

שרה פיכמן ממשפחת ופניר. נספתה בשואה

ליובה פלומנבוים - בתו של יוסל.

אהרון קולפציקי -
בן דוד של פניה סלובודיניוק

מימין: שמיל קורנפלד, דודי סודקר
יושב: געציל גרשמן

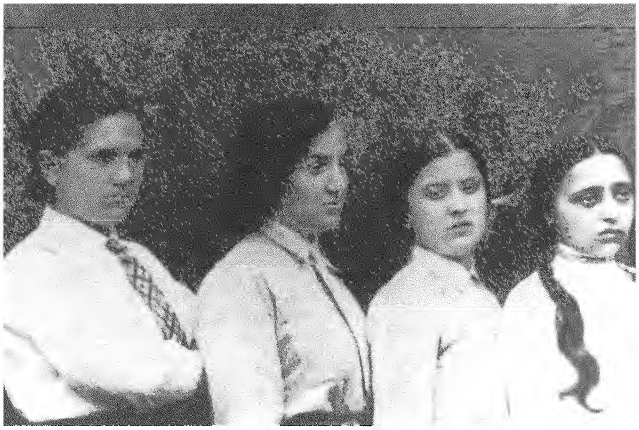
מימין: בלומה יוליס, חנה מילמן,
איטה וצילה יוליס

מימין: דבורה מייזליש, רבקה מירקיס,
גולדה, בתיה פרמציוק

למעלה: רוזיה מילמן
שרה קרקושנסקי

מימין: ריבה מילמן,
חנה פרומציוק, מליה דולייר,
גולדה מייזליש - 1930

מימין: הרש זוניס (ארה"ב),
צפורה סירקיס,
מניה זוניס (בלגיה)

מימין:
מאחור: פניה טמלמן,
מוטליה סטוליר,
צירנה פסיס, צפורה סירקיס.
לפנים: מניה זוניס,
ציליה יוליס, בוזיה טמלמן

מימין: מאחור: צפורה סירקיס,
בערל רוזן, חווה רוזן,
קדימה: יוכבד, בובה רוזן (אמא של ברל)
בתיה שילמן

משפחת טמלמן פניה בקבוץ חולתא. הורי פניה
אברהם וחייקה היו בעלי ביח"ר לסודה וגרו באלטע
שטאט. הסבא כונה: אשר פונעם ביר- כי מכר בירה.
האחים של פניה: בוזיה, רבקה, רוזיקה, יוסקה,
פניה עלתה עם בעלה יחד עם צפורה סירקיס
בפברואר 1935

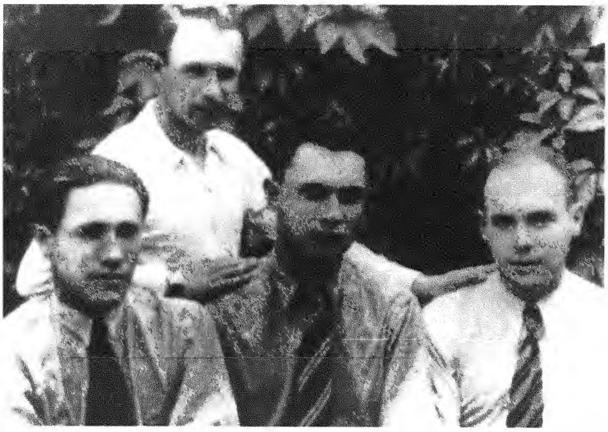
מימין: צימרמן, —, מליה דולייר, בערל רוזן

מימין: מאחור: —, בוזיה פיינגולד,
ליובה - בעלה של מילכה
קדימה: בוזיה ברמן, מקס גרטובסקי,
מילכה צירקיס

מימין: יוסקה סטולייר,
צ׳רנה פסיס, בוזיה טמלמן,
מוטליה סטולייר, מניה זוניס,
איזיה קליוסקי (מאחור),
ויטיה סטולייר, צילה ברנשטיין,
פניה טמלמן ושמואל דרור
בעלה של פניה

מימין: חיים רזניק, חיים גויכמן,
מנדל ויינזוף (עומד), אליעזר כץ
ההקדשה מחיים רזניק למנדל:
"מזכרת מעיירת מולדתנו
ונעורינו, העיירה היהודית
הרחומה שהיתה ואיננה עוד".

10.4.1931
השמות אינם לפי סדר:
מאסע מקלר, פירה סודקר,
עטל פרנס, גולדה מירקיס,
עטליה זלאטש, בעקער מ.,
בעקער שיינדל, מייקה בלייבס,
ביילה סודקר

מימין:
קדימה: מוטליה סטולייר,
צירנה פסיס, צילה ברנשטיין
מאחור: פניה טמלמן,
יוסקה סטולייר, צילה יוליס,
מניה זוניס, רפול חס.

מימין:
מאחור: הלקה פקר מסוקורן,
בנימין דוחובני (מיכלי),
חנה מילמן
יושבים: דבורה מייזליש, מייקה
בלייבס,
יוסקה סליטרניק.
קדימה: -

מלכה ובתה יעווא רזניק

בנימין דוכובני ותלמידיו:
אברהם ופרץ רכלין

עתון משקף את המחזיק בו

בנימין דוכובני קורא "העתיד" - עתון של תנועת החלוץ בוורשה והספור הראשון שלו הודפס שם.
שלמה ברמן קורא ב"כתובים" - עתון בעירכת שלונסקי והיה בו מדור לשפה העברית. יוסקה סליטרניק קורא "העולם" - בטאון ההסתדרות הציונית העולמית.

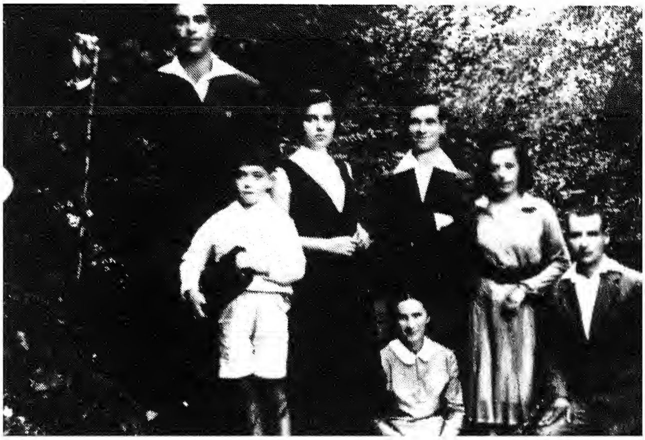
מימין: דבורה מייזליש, צפורה סירקיס
חנה מילמין, מניה זוניס

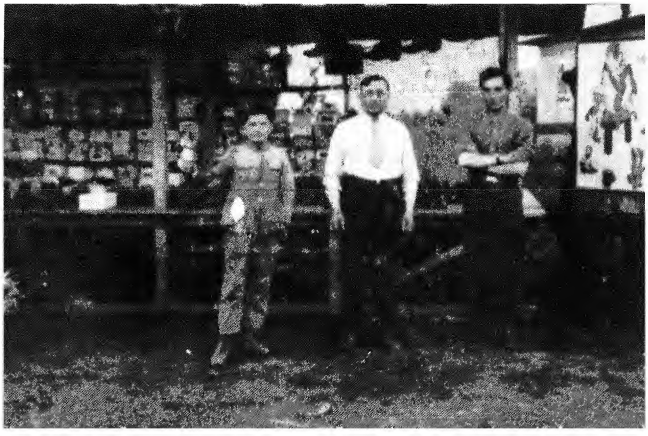
עומדים: בנימין דוחובני, שלמה ברמן
יושבים: דבורה מייזליש, יוסקה סליטרניק, גולדה רויף

מימין:שלמה ברמן,
דבורה מייזליש, חנה מילמן

מימין: שלמה ברמן, חנה מילמן
בנימין דוחובני,
דבורה מייזליש (יושבת)
צ׳רנה פסיס,
יוסף ויעקב סליטרניק

על רקע החנות
של ווסקוביניק
נחמן גולדנברג,
ברליה ווסקוביניק,
אשר גולדנברג (אח של נחמן,
נפטר במחנות עם משפחתו).

תמונות מבקורם של דוד ורבקה רייך באטאקי ביולי 1987

קברו של משה רוזנצווייג ז"ל
ניצבת ליד הקבר בתו נֶטָה המכהנת כמורה
באטאקי כיום

קברו של ר' אברהם סודקר ז"ל.
הפרחים הלבנים שהונחו על המצבה הובאו ע"י בנו
דודי מגינתו אשר במושב גבעת-חן

קטע מבית הקברות באטאקי

קטע מבית הקברות באטאקי

על רחוב ההר בירידה לתוך
אטאקי מכוון סורוקה. כאן
גלשו בחורף על מגלשות

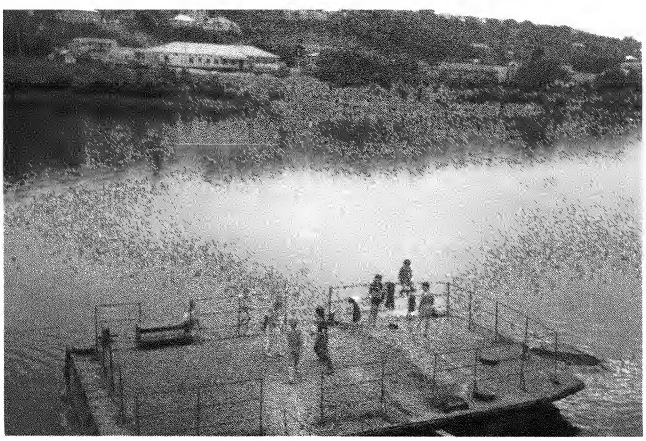
תצפית על הדנייסטר

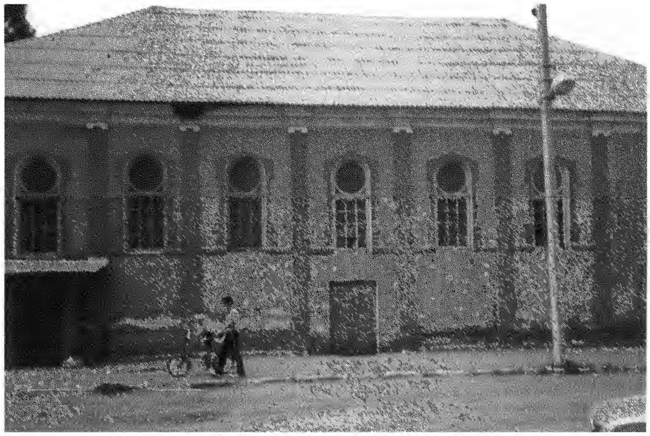
הדנייסטר.
כאן היינו מתרחצים בנהר.
ממול - מוהילוב

גשר מסילת הברזל שופץ
וחולפות עליו רכבות מספר
פעמים ביום.
ממול - מוהילוב.

אטאקי מצד
העיר מוהילוב

בית-הכנסת המרכזי באטאקי
משמש עכשיו כמחסן צבורי.
לכל שאר בתי הכנסת אין זכר.
18.7.91

לפני הגן של קוקה
האשה בתמונה מדברת קצת
עברית הידועה לה עוד מימי
למודיה ב״תרבות״
18.7.91

הבית ששמש בעבר הרחוק כבית
כנסת של משה בריצ׳נסקי. נמצא
בעיר העתיקה מול בית הכנסת
הגדול שאין זכר ממנו.
18.7.91

באר בשדות
מולדביה בדרך
מקישינב לאטאקי

המעיין במעלה הגיא
אחרי בית הרחצה,
רבקה רייף עם נכד
ונין של משה רוזנצוייג ז"ל

דוד ורבקה רייף ליד מעיין -
אחד ממאה מעיינות בפוליאנה

מימין:
דוד ורבקה רייף עם המשפחה
המארחת - בתו של
משה רוזנצוויג
17.7.91

נטה ובעלה מארחים
את רבקה ודוד רייף באטאקי.
צולם מכוון מוהילוב..
17.7.91

הכנסיה באטאקי.
עוברת שיפוצים
18.7.91

GATE F - Activities of the organization "Yotzei Ataky Be'Israel"

GATE D - Creators & their Creations

a. Authors, Writers

I. Mordechai Goldenberg

II. Biniamin Itzhak Michali (Duchovni)

III. Berl Rozen

Contents

GATE A - General Sight

GATE B - People of Ataky tell about their hometown

a. Notes by David Raif (Sodker)

ATAKY

MEMORIAL-BOOK for the JEWISH COMMUNITY of ATAKY - BESSARABIA

LIBRO MEMORABLE de las COMUNIDADES JUDIAS de ATAKY - BESSARABIA

Edited by

Z. SEKER

Published by Igud "Yotzei Ataky Beisrael"

TEL-AVIV 1993

Alivah Press (1982) Ltd.